LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA KALIPLAŞMIŞ İFADELERİN İNCELENMESİ

Kübra YEŞİLTAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ

Ocak, 2025

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA KALIPLAŞMIŞ İFADELERİN İNCELENMESİ

Hazırlayan
Kübra YEŞİLTAŞ

Danışman
Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ

AFYONKARAHİSAR 2025

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "**Latife Tekin'in Romanlarında Kalıplaşmış İfadelerin İncelenmesi**" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/01/2025

İmza

Kübra YEŞİLTAŞ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	**Adı- Soyadı**	Kübra YEŞİLTAŞ
	Numarası	2200623515
	Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Program Düzeyi	☒Yüksek Lisans ☐Doktora ☐Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Latife Tekin'in Romanlarında Kalıplaşmış İfadelerin İncelenmesi
Tez Savunma Sınav Tarihi		29/01/2025
Tez Savunma Sınav Saati		10:30

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒ oy birliği – ☐ oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

ÖZET

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA KALIPLAŞMIŞ İFADELERİN İNCELENMESİ

Kübra YEŞİLTAŞ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ESNTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ocak, 2025

Danışman: Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ

İlk romanını 1983 yılında yayımlayan Latife Tekin gerek işlediği konular bakımından gerekse kullandığı dil bakımından farklılıklar yaratmış, kısa sürede adını duyurmuş, 1980 sonrası Türk edebiyatının önemli yazarları içinde yerini almıştır. Onun kısa sürede okuyucu tarafından sevilmesini sağlayan şey alışılmışın dışında bir dil kullanmış olmasıdır. Büyülü gerçekçilikle birlikte dil ve üslubundaki farklılıkla edebiyata farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. İşlediği konularla adından söz ettiren yazar kullandığı farklı dil yapısıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Latife Tekin'in eserleri, eserlerinin konuları ve karakter analizleri üzerine sayısız çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm*, *Berci Kristin Çöp Masalları*, *Gece Dersleri*, *Buzdan Kılıçlar, Aşk İşaretleri*, *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi*, *Muinar, Manves City, Sürüklenme* ve *Zamansız* adlı romanlarında yer alan kalıplaşmış ifadeler incelenmiştir. Çalışmanın amacı; romanlarda geçen deyimler, atasözleri, ölçülü sözler, yeminler, alkışlar (dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfür gibi dilin söz varlığını oluşturan kalıp ifadelerin tespit edilip ortaya konulmasıdır. Çalışma *"Giriş"*, *"Latife Tekin'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri"*, *"Latife Tekin'in Romanlarında Kalıplaşmış İfadeler"* ve *"Sonuç"* bölümünden oluşmaktadır. *"Giriş"* bölümünde çalışmanın konusuna, amacına, önemine, kapsamına ve çalışmada kullanılan yöntemlere değinilmiştir. *"Latife Tekin'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri"* adlı bölümde Latife Tekin'in hayatı, sanatı ve eserleri üzerine durulmuş, çalışmamızın kapsamında yer alan on bir romanın özeti verilmiştir. *"Latife Tekin'in Romanlarında Kalıplaşmış İfadeler"* adlı bölümde ise Latife Tekin'in romanlarında yer alan kalıp ifadeler "Deyimler", "Atasözleri", "Ölçülü Sözler", "Yeminler", "Alkışlar (dua)", "Dilekler", "Kargışlar (beddua)", "Argo ve Küfür" başlıklarıyla sınıflandırılarak gösterilmiştir. Bu bölümde yer alan "*Deyimler*" bölümü "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimler", "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde Olmayıp L. Tekin'in Romanlarında Geçen Deyimler" ve "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" olmak üzere üç grupta tasnif edilmiştir. "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" grubu "Değişime Uğrayan Deyimler" ve "Yazara Ait Deyimler" olmak üzere iki başlıkta verilmiştir. Çalışmanın *"Sonuç"* bölümünde ise Latife Tekin'in on bir romanında geçen kalıp ifadelerin sayısal verileri tablo halinde verilerek bu ifadelerin ne sıklıkla kullanıldığı üzerine değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar *"Kaynakça"* bölümünde verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Latife Tekin, kalıplaşmış ifadeler, deyimler ve atasözleri

ABSTRACT

ANALYSIS OF STEREOTYPE EXPRESSIONS IN LATIFE TEKIN'S NOVELS

Kübra YEŞİLTAŞ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

January, 2025

Advisor: Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ

Latife Tekin, who published her first novel in 1983, created differences both in terms of the subjects she dealt with and the language she used, made a name for herself in a short time and took her place among the important writers of post-1980 Turkish literature. What made her beloved by readers in a short time was her use of an unorthodox language. Along with magical realism, he brought a different perspective to literature with the difference in language and style. The author, who has made a name for herself with her subjects, has also attracted attention with the different language structure she uses. Numerous studies have been conducted on Latife Tekin's works, the subjects of her works and character analysis. In this study, the stereotypical expressions in Tekin's novels *Sevgili Arsız Ölüm, Berci Kristin Çöp Masalları, Gece Dersleri, Buzdan Kılıçlar, Aşk İşaretleri, Ormanda Ölüm Yokmuş, Unutma Bahçesi, Muinar, Manves City, Sürüklenme* and *Zamansız* are analyzed. The aim of the study is to find out the stereotyped expressions such as idioms, proverbs, measured words, oaths, applause (prayers), wishes, curses, slang and swearing that make up the vocabulary of the language in the novels. The study consists of "Introduction", "Latife Tekin's Life, Art and Works", "Stereotyped Expressions in Latife Tekin's Novels" and "Conclusion". In the "Introduction" section, the subject, purpose, importance, scope and methods used in the study are mentioned. In the section titled "Latife Tekin's Life, Art and Works", Latife Tekin's life, art and works are emphasized and a summary of the eleven novels within the scope of our study is given. In the section titled "Stereotyped Expressions in Latife Tekin's Novels", the stereotyped expressions in Latife Tekin's novels are classified under the headings "Idioms", "Proverbs", "Words of Measure", "Oaths", "Applause (prayer)", "Wishes", "Curses (curse)", "Slang and Profanity". This "Idioms" section is classified into three sections as "Common Idioms Used in Proverbs and Idioms Dictionaries and L. Tekin's Novels", "Idioms Used in L. Tekin's Novels but Not in Proverbs and Idioms Dictionaries" and "Other Idioms Used in Novels". The group "Other Idioms Used in Novels" is given under two headings: "Changing Idioms" and "Idioms Belonging to the Author". In the "Conclusion" section of the study, the numerical data of the formulaic expressions in Latife Tekin's eleven novels were given in a table and an evaluation was made on how frequently these expressions were used.
The sources used in the study are given in the " Bibliography " section.

Keywords: Latife Tekin, Molded Expressions, Idioms and Proverbs

ÖN SÖZ

Türk kültürü yüzyıllarca yaşamış zengin bir kültürdür. Türk dili ise bu kültürün en önemli parçasıdır. Yüzyıllardır yaşamış Türk dilini ve bu dilin zenginliklerini her dönemde yaşamış yazarlarımız eserlerinde başarılı bir şekilde kullanmışlardır. Latife Tekin de bu yazarlarımızdan biridir. Tekin, seksen sonrası Türk edebiyatına kattıklarıyla kısa zamanda okurun kalbinde taht kurmuştur. Gerek işlediği konularla gerekse kendine has kullandığı dille yüreklere dokunmuş ve bu samimi tavrıyla geniş kitlelere ulaşmıştır. Bazı romanlarında köyden kente göç edip kent hayatına uyum sağlamaya çalışan, hızla sanayileşen kent ortamında fabrikalarda çalışıp yaşam mücadelesi veren, bunu yaparken de kendi kültürünü kaybetmek istemeyen insanların hayatlarını anlatırken kullandığı günlük dille bu samimiyeti yakalamıştır. Bu tarz romanlarında alkışlar (dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfürlerin kullanımı bu samimiyeti iyice arttırmıştır. Sözlü kültür ürünü olan ve dilin söz varlığının önemli parçası olan kalıp ifadeler tam de Tekin'in üslubunu ve tarzını doğru şekilde yansıtan unsurlardır. Bundan dolayı da romanlarında bu ifadelere sıkça yer verdiği gözlemlenmiştir.

Çalışmada Tekin'in seçtiği konularla ve kullandığı dille Türk edebiyatına farklı bir romancılık anlayışla kazandırdığı on bir romanı söz varlığı açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda ortaya çıkan çalışmayla üslubuyla edebiyatımızda fark yaratan Tekin'in, romanlarını yazarken Türkçenin zenginliğini romanlarında nasıl ve ne sıklıkla kullandığını ortaya koymanın yanı sıra Türkçe söz varlığının önemli ögeleri olan deyim ve atasözlerinin yazarın romanlarına anlamsal katkısını göstermek amaçlanmıştır.

Çalışma *"Giriş"*, *"Latife Tekin'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri"*, *"Latife Tekin'in Romanlarında Kalıplaşmış İfadeler"* ve *"Sonuç"* bölümünden oluşmaktadır. *"Giriş"* bölümünde çalışmanın konusuna, amacına, önemine, kapsamına ve çalışmada kullanılan yöntemlere değinilmiştir. "Birinci Bölüm"de "Latife Tekin'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri" üzerine durulmuştur. Çalışmamızın kapsamında yer alan on bir romanın özeti bu bölümde verilmiştir. "İkinci Bölüm"de "Latife Tekin'in Romanlarında Kalıplaşmış İfadeler" başlığı altında *"*Deyimler", "Atasözleri", "Ölçülü Sözler", "Yeminler", "Alkışlar (dua)", "Dilekler", "Kargışlar (beddua)", "Argo ve Küfür" bölümleri yer almaktadır. *"Deyimler"* bölümü "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimler", "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde Olmayıp L. Tekin'in Romanlarında Geçen Deyimler" ve "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" olmak üzere üç grupta tasnif edilmiştir. "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" grubu ise "Değişime Uğrayan Deyimler" ve "Yazara Ait Deyimler" olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinde, hazırlık sürecinde ve tez yazım sürecinin her aşamasında yardımını, bilgi ve tecrübesini benden esirgemeyen, her zaman sıcak ve samimi tavrıyla beni motive eden sayın hocam Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ'a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca bu süreçte beni asla yalnız bırakmayan, yardımlarını esirgemeyen, sevgisini her zaman hissettiğim sevgili eşim Cüneyt YEŞİLTAŞ'a teşekkür ederim.

Kübra YEŞİLTAŞ
2025, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI ..... **ii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **x**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİFE TEKİN'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1. LATİFE TEKİN'İN HAYATI **6**
2. LATİFE TEKİN'İN SANATI **7**
3. LATİFE TEKİN'İN ESERLERİ **9**
3.1. ROMANLARININ TANITIMI VE ÖZETLERİ 10
3.1.1. Sevgili Arsız Ölüm **10**
3.1.2. Berci Kristin Çöp Masalları **11**
3.1.3. Gece Dersleri **13**
3.1.4. Buzdan Kılıçlar **14**
3.1.5. Aşk İşaretleri **16**
3.1.6. Ormanda Ölüm Yokmuş **17**
3.1.7. Unutma Bahçesi **18**
3.1.8. Muinar **19**
3.1.9. Manves City **20**
3.1.10. Sürüklenme **21**
3.1.11. Zamansız **22**

İKİNCİ BÖLÜM

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA KALIPLAŞMIŞ İFADELER

1. DEYİMLER **24**
1.1. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER SÖZLÜKLERİNDE VE L. TEKİN'İN ROMANLARINDA GEÇEN ORTAK DEYİMLER 26
1.2. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER SÖZLÜKLERİNDE OLMAYIP L.TEKİN'İN ROMANLARINDA GEÇEN DEYİMLER 318
1.3. ROMANLARDA GEÇEN DİĞER DEYİMLER 321
1.3.1. Değişime Uğrayan Deyimler **321**
1.3.2. Yazara Ait Deyimler **328**
2. ATASÖZLERİ **342**
3. ÖLÇÜLÜ SÖZLER **345**
4. YEMİNLER **357**
5. ALKIŞLAR (DUA) **359**
6. DİLEKLER **361**
7. KARGIŞLAR (BEDDUA) **363**

8. ARGO VE KÜFÜR.....366

SONUÇ 394
KAYNAKÇA..... 398

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Sevgili Arsız Ölüm adlı romanda değişime uğrayan deyimler..... 322
Tablo 2. Berci Kristin Çöp Masalları adlı romanda değişime uğrayan deyimler 324
Tablo 3. Gece Dersleri adlı romanda değişime uğrayan deyimler..... 325
Tablo 4. Buzdan Kılıçlar adlı romanda değişime uğrayan deyimler 325
Tablo 5. Aşk İşaretleri adlı romanda değişime uğrayan deyimler 326
Tablo 6. Ormanda Ölüm Yokmuş adlı romanda değişime uğrayan deyimler 326
Tablo 7. Unutma Bahçesi adlı romanda değişime uğrayan deyimler 326
Tablo 8. Muinar adlı romanda değişime uğrayan deyimler..... 327
Tablo 9. Manves City adlı romanda değişime uğrayan deyimler 327
Tablo 10. Sürüklenme adlı romanda değişime uğrayan deyimler 328
Tablo 11. Zamansız adlı romanda değişime uğrayan deyimler 328
Tablo 12. Romanlara Göre Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimlerin Dağılımı..... 395
Tablo 13. Romanlara Göre Diğer Kalıp İfadelerin Dağılımı..... 397

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Aİ: Aşk İşaretleri
BK: Buzdan Kılıçlar
BKÇM: Berci Kristin Çöp Masalları
DEA: Dil ve Edebiyat Araştırmaları
din b.: Din Bilgisi
Dr.: Doktor
esk.: Eskimiş
GD: Gece Dersleri
M: Muinar
MC: Manves City
mec.: Mecaz
OÖY: Ormanda Ölüm Yokmuş
S: Sayı
s.: Sayfa
S: Sürüklenme
SAÖ: Sevgili Arsız Ölüm
TDK: Türk Dil Kurumu
UB: Unutma Bahçesi
vb.: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.: Ve diğerleri
Z: Zamansız

GİRİŞ

1. Tezin Konusu:

Çalışmanın konusu, Latife Tekin'in romanlarında kalıplaşmış ifadelerin incelenmesidir.

2. Tezin Amacı ve Önemi:

Türkçe yüzyıllardır yaşamış zengin bir dildir. Her dönemde yazarlarımız eserlerinde Türkçenin bu zenginliğinden faydalanmıştır. Latife Tekin de bu yazarlarımızdan biridir. Tekin'in Türk edebiyatına katkıları su götürmez bir gerçektir. Tekin, ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'ü 1983 yılında son romanı *Sürüklenme*'yi ise 2022 yılında yayımlamış. Bu süre zarfında gerek işlediği konular bakımından gerekse kullandığı dil bakımından farklılıklar yaratarak 1980 sonrası Türk edebiyatının önemli yazarları içinde yerini almıştır. Onun kısa sürede okuyucu tarafından sevilmesini sağlayan şey alışılmışın dışında bir dil kullanmış olmasıdır. Büyülü gerçekçilikle birlikte dil ve üslubundaki farklılıkla edebiyata farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. İşlediği konularla adından söz ettiren yazar kullandığı farklı dil yapısıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu çalışmada Tekin'in Türk edebiyatına farklı bir romancılık anlayışla kazandırdığı ve kendine has üslupla kaleme aldığı on bir romanı söz varlığı açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda ortaya çıkan çalışmayla üslubuyla edebiyatımızda fark yaratan Tekin, romanlarını yazarken Türkçenin zenginliğini romanlarında nasıl ve ne sıklıkla kullandığını ortaya koymanın yanı sıra Türkçe söz varlığının önemli ögeleri olan atasözleri ve deyimler, ölçülü sözler, yeminler, alkışlar(dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfür gibi kalıp ifadelerin yazarın romanlarına anlamsal katkısını göstermek amaçlanmıştır. Çalışmamız, elde edilen verilerle romanlarda geçen kalıp ifadelerin eserlere sağladığı anlamsal katkısını göstererek bundan sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Tekin'in romanları üzerinde konu, tema, karakter tahlili, kültürel ögeler gibi birçok çalışma yapılmıştır. Romanlarda geçen kalıp ifadeler üzerine ise Halk edebiyatı ve halk kültürü unsurları kapsamında iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. 2017 yılında Damla Okyay'ın "*Latife Tekin'in Romanlarında Halk Kültürü Unsurları*" adlı tezinde *Sevgili Arsız Ölüm*, *Berci Kristin Çöp Masalları* ve *Buzdan Kılıçlar* adlı üç romanında geçen dualar, beddualar ve 2018 yılında Elif Aydemir'in, "*Latife Tekin'in Romanlarındaki Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme"* adlı tezinde Tekin'in 2018 yılına kadar yazdığı romanlarında geçen atasözleri, deyimler,

dualar, beddualar, yeminler, argo ve küfürlerin sadece halk kültürü kapsamında yer aldığı görülmüştür.

Yaptığımız bu çalışmada ise bütünlüğün bozulmaması adına Tekin'in 2022 yılına kadar yazdığı on bir romanının tamamında geçen kalıp ifadelerin herhangi bir konu sınırlandırması yapılmaksızın tespit edilmiştir.

3. Tezin Kapsamı, Sınırlılıkları ve Kuramsal Çerçeve

3.1. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Yazarın bugüne kadar yayımlanan *Sevgili Arsız Ölüm, Berci Kristin Çöp Masalları, Gece Dersleri, Buzdan Kılıçlar, Aşk İşaretleri, Ormanda Ölüm Yokmuş, Unutma Bahçesi, Muinar, Manves City, Sürüklenme* ve *Zamansız* adlı on bir romanında geçen deyimler, atasözleri, ölçülü sözler, yeminler, alkışlar (dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfürlerden oluşan kalıplaşmış ifadelerle sınırlandırıldı.

4. Tezde Kullanılan Yöntem

Çalışmada, Latife Tekin'in on bir romanı ayrı ayrı taranmış ve romanlarda geçen deyimler, atasözleri, ölçülü sözler, yeminler, alkışlar (dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfürler fişleme yöntemiyle tespit edilmiştir.

"Deyimler" bölümünde deyim terimi ile ilgili açıklamalar verildikten sonra deyimler, "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimler", "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde Olmayıp L. Tekin'in Romanlarında Geçen Deyimler" ve "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" olmak üzere üç grupta tasnif edilmiştir. "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" grubu ise "Değişime Uğrayan Deyimler" ve "Yazara Ait Deyimler" olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır.

"Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimler" adlı birinci grupta deyimler alfabetik sıraya göre sıralanmış, deyimlerin anlamları başta TDK'nin genel ağ sayfasında olan *"Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"* (2024) olmak üzere Ömer Asım Aksoy'un (1984) *"Deyimler Sözlüğü II"* Mustafa Argunşah vd.nin (2023)*"Türkçe Sözlük"*, Mehmet Aydın'ın (1991) "*Açıklamalı Deyimler Sözlüğü"*, Ahmet Ceylan'ın (2009) "*En Çok Kullanılan Deyimler Sözlüğü"*, Ahmet Doğan'ın (1998) "*Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü"*, Sabahat Emir'in (1977) *"Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü"* ile Ayverdi'nin (2020) "*Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük"*ü esas alınarak verilmiştir. Romanlardan her deyim için birer örnek verilmiş olup deyimin geçtiği diğer örnekler ise romanın adı, sayfa ve satır numarasıyla gösterilmiştir. Örneğin;

Ağzından laf almak: Bir kimseyi konuşturarak gizli tuttuğu şey üzerine bilgi edinmek. (Aksoy, 1984: 445)

"Sonunda bir sabah yerden yatakları kaldırırken, gelininin ağzından lafı aldı." (SAÖ, 113/10); SAÖ, 112/31; SAÖ, 180/23; SAÖ, 194/32; SAÖ, 231/1; M, 51/11; M, 143/17

"Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde Olmayıp L. Tekin'in Romanlarında Geçen Deyimler" adlı ikinci grupta, Tekin'in romanlarında yer alan, yukarıda adı geçen sözlüklerde olmayıp Türkiye Türkçesinde deyim olarak kullanıldığı bilinen deyimler yer almaktadır. Bu grupta yer alan deyimlere romanlardan örnekler verilmiş olup deyimin geçtiği diğer örnekler ise romanın adı, sayfa ve satır numarasıyla gösterilmiştir. Örneğin;

Ders çıkarmak: Bir olaydan deneyim kazanmak, ibret almak.

Yaşadıklarımdan kendimce dersler çıkardığımı flan anla diye anlatmıyorum bunu, şimdi yeniden başlasak, aynı biçimde davranırım, tutumumda bir değişiklik olmaz." (OÖY, 106/26); M, 39/30

Dikkatini vermek: Bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak.

"Dikkatimizi ağzına mı, eline mi verelim, bilemez olduk." (Aİ, 89/3); MC, 38/11; S, 33/14; Z, 45/21

"Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" adlı üçüncü grup ise "Değişime Uğrayan Deyimler" ve "Yazara Ait Deyimler" olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır.

"Değişime Uğrayan Deyimler" grubunda yazarın üslubundan kaynaklı şeklen değişime uğrayan deyimler verilmiştir. Bu grupta yer alan deyimlerin bazılarında bir kelimenin yerine yakın anlamlı bir kelime kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin; "*kötü yola sapmak"* deyimi *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanda *"eğri yola sapmak"* olarak geçmektedir yine aynı romanda *"helal süt emmek"* deyimi yerine *"helal süt içmek"* deyimi kullanılmıştır.

Bazı deyimlerde Türkçe kökenli kelime yerine Arapça kökenli kelime kullandığı görülmüştür. Örneğin, Tekin, *"gönlünü bulandırmak"* deyiminde Türkçe kökenli 'gönül' kelimesinin yerine Arapça kökenli 'kalp' kelimesini getirerek *Zamansız* adlı romanda *"kalbini bulandırmak"* şeklinde kullanmıştır. Bazı deyimlerde ise Arapça kökenli kelime yerine Türkçe kökenli kelimenin kullandığı görülmüştür. Yine aynı romandan örnek verecek olursak Tekin, *"bir tarafa bırakmak"* deyimindeki Arapça kökenli 'taraf' kelimesi yerine Türkçe kökenli 'yan' kelimesini kullanmış ve deyimi *"bir yana*

bırakmak" şeklinde değiştirmiştir. Arapça kökenli "vicdan" kelimesinin yerine ise *Gece Dersleri* adlı romanda Türkçe kökenli "yürek kelimesini kullanarak *"elini vicdanına koy"* deyimini *"elini yüreğine koy"* şeklinde değiştirmiştir. Bu durumda deyimlerde meydana gelen değişimlerde bir birlik olmadığı tamamen yazarın üslubundan kaynaklı değişimler olduğu kanısına varılmıştır.

Bazı deyimlere birden fazla kelime eklenerek deyimde şeklen değişiklik yapıldığı tespit edilmiştir. *Sevgili Arsız Ölüm*'den örnek verecek olursak; "*oralı olmamak*" deyimi "*hiç o yerli olmamak*" şeklinde geçmektedir. Yine aynı şekilde Tekin, *"kafası bulanmak"* deyimini *Manves City* adlı romanda *"kafası boz bulanık olmak"* şeklinde kullanmıştır.

Bazı deyimlerde ise deyimdeki fiilin yerine anlamca yakın başka bir fiil kullanıldığı gözlemlenmiştir. *"Başına geçmek"* deyiminin *"başına çökmek"* olarak, *"halt karıştırmak"* deyiminin ise *"halt çevirmek"* olarak kullanılması buna örnek olarak verilebilir.

Dikkatimizi çeken başka bir husus ise yazar, bazı deyimlerin yüklemlerinde 'olmak' yardımcı fiilini kullanmayı tercih etmiştir. Örneğin; "aldırış etmemek" deyimi yerine "aldırış etmez olmak"; "diline dolamak" deyimi yerine "diline dolar olmak" deyimi kullanılmıştır. Tüm bu değişimler incelendiğinde Tekin, deyimi şeklen değiştirmiş olsa da asıl anlamının dışına çıkmadığı, görülmüştür.

Romanlarda geçen bu ve buna bezer değişimler bu grupta eser bazlı tablolaştırılarak gösterilmiştir. Örneğin;

Tablo 1. Sevgili Arsız Ölüm adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Sevgili Arsız Ölüm
Ağzı açık kalmak	Ağzı ayrık kalmak
Ağzı kulaklarına varmak	Ağzını kulaklarına kadar açmak
Ağzını burnunu dağıtmak	Ağzını burnunu kanatmak
Al kanlara boyanmak	Al kanlara belenmek
Aldırış etmemek	Aldırış etmez oldu

Romanlarda geçen bazı deyimler ulaşabildiğimiz sözlüklerde geçmemektedir. Bu deyimlerin yazarın üslubuyla türetilmiş olduğu düşüncesinde olup, "Yazara Ait Deyimler" başlığı altında vermeyi uygun gördük. Deyimlerin anlamı, romanda geçen anlamıyla tarafımızca verilmiştir. Bu gruptaki deyimlere birer örnek verilip romanın adı, sayfa numarası ve geçtiği satır gösterilmiştir. Örneğin;

Kucağına çıkılamak: Zorla kucağına vermek.

"Lado uyanıp kumar giysileriyle parmaklarının ucuna basa basa kahvelere gittiğinde en küçük çocuğu kucağına çıkıladı." (BKÇM, 120/6)

"Atasözleri" bölümünde de önce atasözü terimi üzerine açıklamalar yapılmış ardından romanlarda geçen atasözlerine yer verilmiştir. Romanlarda atasözlerinin fazla kullanılmadığı görülmüştür. Tekin, romanlarda kullandığı iki atasözünü TDK'nin genel ağ sayfasında yer alan *"Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"* (2024)'ndeki şekliyle kullanırken diğer altı atasözünde değişiklik yaptığı tespit edilmiştir. Değişime uğrayan atasözleri ayrıca gösterilmiş, bu atasözlerinin anlamları TDK'nin "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"*ndeki hali esas alınarak verilmiştir.

Ölçülü sözler, yeminler, alkışlar(dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfürler adlı bölümlerde deyimler ve atasözleri bölümlerinde olduğu gibi önce terim açıklaması yapılmış, romanlarda geçen ifadeler alfabetik sıraya göre sıralanmıştır. Romalardan örnekler verilerek romanın adı, sayfa ve satır numarasıyla gösterilmiştir. Örneğin;

"Çolak'tan daha ucuz sigara temin etti, getirdi, avantasını aldı." (SAÖ, 132/16)

"Parayı da başkalarının cebinden alıyorsun, havada uçuşmuyor para dediğin şey, birilerini çarpman gerekiyor…" (OÖY, 103/18); M, 29/27; M, 128/24; MC, 126/15

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİFE TEKİN'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1. LATİFE TEKİN'İN HAYATI

Latife Tekin, 31 Aralık 1957 yılında Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacafenk köyünde dünyaya gelmiştir. Annesi Urfalı, babası Kayserili olan Tekin, dokuz yaşında Karacafenk köyünden ayrılarak ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. İstanbul'a göç ettikten sonra uzun yıllar Beşiktaş, Yenimahalle'de yaşayan Latife Tekin, ilk ve orta okulu burada okumuş, 1974 yılında Beşiktaş Kız Lisesinden mezun olmuştur. Liseden mezun olduktan sonra Telefon Başmüdürlüğünde çalışmış, bu işten ayrıldıktan sonra da para kazanmak için herhangi bir işe girmediğini şu sözlerle anlatmıştır;

"Parayla gerilimli bir ilişkim var. Roman yazıncaya kadar para kazanmadım. Bir yerlerde kısa dönemler çalıştım, en uzun Telefon Başmüdürlüğünde, liseden sonra beş altı ay hepsi. Çalışamazdım ben, düzenli olmamı gerektiren bir şey yapamazdım, sabahları uyanamazdım. Para kazanmayı bilmezdim, hala da bilmem." (Özer, 2015: 41).

Liseden mezun olduktan kısa bir süre sonra ilk eşi Ertuğrul Bey'le evlenmiş ve bu evliliğinden ilk çocuğu Mehmet dünyaya gelmiştir. İkinci eşi ise ünlü karikatürist Latif Demirci'dir. Latif Demirci'yle olan evliliğinden de Yasemin adında bir kızı vardır.

İlk çocuğu Mehmet dünyaya geldikten beş ay sonra annesini kaybeden Tekin, fiziksel olarak annesine benzerliğini şu sözlerle anlatmıştır;

"*Yüzüm anneminkine benzer. Özellikle gözlerim ve kaşlarım. Kardeşlerim bazen bana bakamazlar. Küçük Ağbim, annem öldükten sonra beni hep, "anne yüzlüm" diye sevdi. Sabahları, daha çok aynada yüzümü gördüğümde, bu benzerlik beni hâlâ şaşırtır. Bütün gece içimde uyumuş gibi… Doğduğumda burnum da anneminkine çok benziyormuş ama o, büyük ve çirkin olmasın, kendi burnuna benzemesin diye elleriyle oynayıp burnumu bozmuş, yamultmuş."* (Özer, 2015: 18).

Anne ve babasının ikinci evliliklerinden dünyaya gelen Latife Tekin, adının annesinin önceki evliliğinden olan ancak sonrasında kaybolan ablasının adıyla aynı olduğunu söyler;

"Ben ilkokul dördüncü sınıftayken bulduğumuz bir ablam var. Annemin daha önceki evliliğinden, kaybolmuş bir abla… Annem henüz bebekken ayrılmış ondan, sonra kaybetmiş izini. Bu uzun hikâye… Annemin hikayesi olduğu için anlatmıyorum. (…) Onun

adı da Latife. Annem koydu benim adımı. (...) İşte, benim adım, o kayıp abladan geliyor." (Özer, 2015: 22).

Tekin, çocukluğunu, ailesini ve aile yaşantılarını aslında annesinin ölümü üzerine annesine adadığını belirttiği "*Sevgili Arsız Ölüm*" adlı romanında da dile getirmiştir. Romandaki Aktaş ailesi aslında kendi ailesidir. Tekin, özellikle annesinin hayatıyla ilgili bilgileri Atiye üzerinden sık sık vermiştir:

"Her bir kardeşinin yüzünde, ellerinde, sırtında, boynunda var olan izleri, gözlerinin rengini, huylarım hatırlamak için geçmişe daldı. İlk defa çocukluğundan, önünden koca bir su akan evlerinden, evlerindeki kadife perdelerden, annesinin boynuna taktığı kat kat incilerden söz etmeye başladı." (SAÖ, 173).

Annesinin önceki evliliğinden bir kızı olduğunu yine Atiye üzerinden şöyle anlatmıştır:

"Ağlarken, yıllardır içinde tuttuğu bir sırrını açığa vurdu. Çocuklarına bir kardeşleri daha olduğunu duyurdu. Onlara kardeşlerini bulmaları için ipuçları verdi. "Ben kardeşlerimi bulamadım, bari siz kardeşinizi bulun," dedi. Çocuklarına ablalarının sol bileğinde üstü tüylü yılan biçiminde bir işaret bulunduğunu, doğduğu günden beşiklere sığmadığını, iri yan olabileceğini, değiştirmedilerse adının Nurfiye olduğunu, babasınınsa daha o zamanlar çok yaşlı deli bir gar müdürü olduğunu açıkladı." (SAÖ, 174).

Annesinin evlendikten sonra memleketine hiç gitmediğini, ailesini bir daha görmediğini ancak memleketine gitmeyi, ailesini bulmayı çok istediğini de yine kitabında anlatmıştır:

"Kimi kapıdan kendisini kızına götürecek yolların tarifini aldı, kimi kapıdan kardeşlerinin nasıl bir yerde yaşadıklarına dair tahminler aldı. Ama ne tahminler ne de tarifler Atiye'yi yıllardır görmediği kardeşlerine, demir beşikte uyurken bırakıp çıktığı, alnından bir öpüp bir daha öpemediği kızma kavuşturdu. Atiye'nin geçmişine bir ışık tutmadı. Atiye bildiği on–on beş isim ve aklında kalan yanın yamalak çocukluk düşleriyle umutsuz bir bekleyişin içine girdi." (SAÖ, 177).

2. LATİFE TEKİN'İN SANATI

Latife Tekin yazma sürecine nasıl başladığını şu sözlerle anlatır;

"Yazmanın, yazarı iyileştiren bir etkisi olduğunu, yaşayarak öğrendim. İlk yıllarda söyleşilerde bunu dile getiriyordum, yazmanın hastalıkları iyileştirme aracı olmadığı yolunda tepkiler geliyordu. Haklı olabilirler ama ben gerçekten çaresizlikten

yazar oldum. O dönemde, o kadar önemliydi ki benim bir şey yaparak kendimi kurtarabilmem… 12 Eylül'ün şiddetini bertaraf edip parçalanmamak için benim de o şiddette bir şey yapmam gerekiyordu. O koşullarda elimi uzatabileceğim tek şey kâğıt ve kalem." (Özer, 2015: 22).

Tekin, edebiyat hayatına 1983 yılında yazdığı ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* ile giriş yapmıştır. Kurgusu ve kullandığı dille kısa zamanda tanınmıştır. 1984 yılında yazmış olduğu "*Bir Yudum Sevgi*" adlı senaryosuyla Antalya Film Şenliği'nde 'Altın Portakal' ödülünü almıştır. Aynı eser 1986 yılında da İstanbul Sinema Günleri'nde 'En İyi Film" ödülüne layık görülür.

Sevgili Arsız Ölüm'den sonra 1984'te *Berci Kristin Çöp Masalları*'nı, 1986'da *Gece Dersleri*'ni, 1989'da *Buzdan Kılıçlar*'ı, 1995'te *Aşk İşaretleri*'ni, 2001'de *Ormanda Ölüm Yokmuş*'u, 2004'te *Unutma Bahçesi*'ni, 2006'da *Muinar*'ı, 2018'de *Manves City* ve *Sürüklenme*'yi ve son olarak 2022'de *Zamansız* adlı romanı yazmıştır. 1997 yılında Gümüşlük'e taşındıktan sonra orada kurduğu akademiyi ve yaşadığı anılarını anlattığı "*Gümüşlük Akademisi*" adlı anı türündeki eserini yayımlamıştır. 2009 yılında da denemelerini toplayarak kitaplaştırdığı *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri*'ni yayımlamıştır. 2005 yılında *Unutma Bahçesi* adlı romanıyla Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü, 2015 yılında PEN Duygu Asena Ödülü'nü ve 2019 yılında Erdal Öz Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Tekin, romanlarında yoksul insanların hayatlarından bahsetmiştir. Gecekondu hayatı, fabrikada çalışan insanların yoksullukları, kentleşmenin getirdiği olumsuzlukları Tekin'in romanlarında en çok karşılaştığımız konulardır. Kullandığı dil bakımından da farkını ortaya koyarak özgün bir tarz yakalamıştır. Romanlarında şiirsel bir dil hakimdir. Türk dilini başarıyla kullanan yazar, romanlarında deyimlere fazlaca yer vermiş aynı zamanda halk arasında sıkça kullanılan kalıp ifadelere, küfür ve argolara yer vererek samimi bir anlatım oluşturmuştur. Ayrıca romanlarında Türk aile hayatına, geleneklere ve ritüellere de yer vermiştir.

Bazı romanlarında özellikle de *Sevgili Arsız Ölüm*'de kendi hayatından izler görülmektedir. Diğer birkaç romanında da bu izlere rastlamak mümkündür.

Tekin'in eserlerinde bazen bir cümlenin bazen de bir paragrafın olduğu gibi tekrarlandığı görülmüştür. Örneğin, bir cümle Buzdan Kılıçlar adlı romanda farklı sayfalarında geçerken başka bir cümlenin de Muinar ile Rüyalar ve Uyanışlar Defteri adlı eserlerde aynı şekilde geçtiği görülmüştür:

"Asıl hayatlarını başka bir yerde saklamasalar yüzlerindeki üzüntü böylesine gerçek olmazdı." (BK, 127); BK, 135

"'Allah kimseyi Beşiktaş'ta fakir etmesin,' derdi annem, kangal kangal sucuklar, pastırmalar, adım başı kurabiye fırını, turşucu, kuruyemişçi, şekerci, börekçi, baklavacı... Koku yukarı çekilir derler ya, kamyon şoförleri Yıldız Yokuşu'nun başında, çarşının kokusunu alıp baygın mı düşerlerdi artık, bilemiyorum, kaza üstüne kaza, dalarlardı bir bahçeden içeri, öyle gitti yok oldu köşkler..." (M, 186); RUD, 227

Buzdan Kılıçlar ve Rüyalar ve Uyanışlar Defteri adlı eserlerde ise birbirini çağrıştıran hatta içinde aynı cümleleri de barındıran bir paragrafın yer aldığı görülmüştür:

"Çocuklar, inanmayabilirsiniz, yemin ediyorum, kısa zamanda istasyonlaşabileceğimi hissediyorum. Kesin biliyorum bunu. Paranın gelip önümde duran bir tren oluşunu göreceksiniz. Lütfen yani, ne olur, geleceğimiz hakkındaki düşüncelerimi benim hayalci yönüm olarak değerlendirmeyin." (BK, 109).

"Ankaralılar, inanmayabilirsiniz, yemin ediyorum, kısa zamanda Çamlıdere-Gerede arasını delebileceğimi hissediyorum. Kesin biliyorum bunu. Suyun gelip ayağımı bastığım yerden fışkırdığını göreceksiniz. Lütfen yani, ne olur, geleceğimiz hakkındaki düşüncelerimi benim hayalci yönüm olarak değerlendirmeyin." (RUD, 87).

3. LATİFE TEKİN'İN ESERLERİ

a. Romanlar

Sevgili Arsız Ölüm (1983)

Berci Kristin Çöp Masalları (1984)

Gece Dersleri (1986)

Buzdan Kılıçlar (1989)

Aşk İşaretleri (1995)

Ormanda Ölüm Yokmuş (2001)

Unutma Bahçesi (2004)

Muinar (2006)

Manves City (2018)

Sürüklenme (2018)

Zamansız (2022)

b. Deneme

Rüyalar ve Uyanışlar Defteri (2009)

c. Senaryo

Bir Yudum Sevgi (1984)

d. Anı

Gümüşlük Akademisi (1997)

3.1. ROMANLARININ TANITIMI VE ÖZETLERİ

3.1.1. Sevgili Arsız Ölüm

Sevgili Arsız Ölüm, yazarın 1981 yılında henüz 20 yaşındayken, kaleme aldığı 1983 yılında yayımladığı ilk kitabıdır. Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm'*ü annesini kaybettikten bir süre sonra yazmaya başlamıştır (Özer, 2015: 24). Yazmaya başlamadan önce yakın arkadaşlarına benzer hikayeler anlatıp onların tepkilerini gözlemleyen Tekin, belleğini tazelemek için köylüleriyle konuşmak istediğini büyük abisine söyler ve birlikte Ümraniye'ye giderler. Romanı yazma sürecinde Ümraniye'deki tanıdıklarının yanı sıra babası ve kardeşlerinden de bilgiler topladığını dile getirmiştir (Özer, 2015: 28). Kitabın adını koyma süreci ise biraz karışıktır. Bu durumu Tekin şöyle anlatmıştır;

"Genelde daha önceki kitaplarımda geçen bir cümleyi kitaplarıma isim olarak koyarım. Sevgili Arsız Ölüm adının hikayesi ise farklı. Bu kitabın adını eşim Ertuğrul'un koymasını istedim, o da "Gündüz Gözüyle olsun." dedi. Yayınevi yöneticileri bunun pek roman adına benzemediğini, daha değişik bir ad koymak gerektiğini söylediler. "Dirmit Kız", "Kuşkuşotu" gibi adlar önerdiler. "Sevgili Arsız Ölüm'e" adama cümlesiydi. Kitabı anneme bu sözlerle adamıştım. Önerilen adların hiçbiri hoşuma gitmedi, sonunda adama cümlesi kitabın adı oldu." (Özer, 2015: 27).

Henüz yirmili yaşlarındayken *Sevgili Arsız Ölüm*'ü yazan yazar, gerçek hayatta böyle bir hayat yaşadığı için yazmakta zorlanmadığını, romandaki masalsı anlatımın izlerinin kaynağı ise Türk masalları olduğunu dile getirmiştir. Romanı yazdığı esnada Nazım Hikmet ile Kemal Tahir'in hapishane mektuplarından etkilenip Türk masallarını okumaya yöneldiğini ve bundan sonra masalsı anlatım biçimleri üzerine düşünmeye başladığını söylemiştir (Özer, 2015: 46).

Roman, Huvat'ın şehirden kendi köyü olan Alacahüvek köyüne mavi bir otobüsle gelmesiyle başlar. Alacahüvekli olan Huvat şehre gider çalışır ve köyüne her gelişinde insanların dikkatini çekecek, farklı bir şeyler gelir. Yine şehirden köye geldiği bir gün Huvat, bu defa bir şeyle değil biriyle gelir. Kitapta, "yüzü alev alev yanan, başı kıçı açık, süt gibi beyaz bir kadın" olarak betimlenen Atiye'yle çıkıp gelir. Köylü tarafından

yadırganan Atiye'nin cinli olarak adı çıkar. Ancak bir süre sonra Atiye köy yaşamına, köylüler de Atiye'ye uyum sağlar.

Atiye ile Huvat'ın Nuğber, Halit, Seyit, Mahmut ve Dirmit adlarında çocukları olur. Çocuklar büyür ve Halit, Zekiye ile evlenir. Böylelikle aileye Zekiye de girmiş olur. Aile bir süre sonra şehre göç eder. Şehre göç ettikten sonra ekonomik sıkıntılar çeken aile bir süre sonra huzursuz bir hayat yaşamaya başlarlar. Bu ekonomik sıkıntıların üstesinden gelmek için çocuklar farklı işlere atılsalar da başları dertten kurtulmaz. Ev ekonomisine katkıda bulunmak isteyen Zekiye, evde halı dokumaya başlar, Nuğber şehirli bir gençle evlenir, Dirmit ise kendi halinde sessiz sedasız takılsa da derslerinde başarılıdır ve şiir yazmaya başlar. Bu sessizliği ve kendi halindeliği Atiye'nin dikkatini çeker ve Dirmit'i takip eder. Dirmit'in şiir yazdığını gören Atiye onu bir türlü rahat bırakmaz. Şiir yazmasını istemez. Dirmit ne yapsa engel olmaya çalışır, elini kolunu bağlar. Kendince onu korumaya çalışan Atiye olayları iyice çıkmaza sokar. Bu şekilde aile içinde; karı koca arasında çocuklar arasında çatışmalar devam eder. Bir süre Atiye rahatsızlanır ve öleceğini düşünür. Burada Azrail'le kavgası romana masalsı bir hava katmıştır. Atiye, Azrail'le daha fazla savaşamayacağını, artık yolun sonuna geldiğini anlar ve ölünce çocuklarının sonun ne olacağını görmeyi Tanrı'dan diler. Çocuklarının geleceğini gören Atiye, son nefesini verir, ruhunu teslim eder.

3.1.2. Berci Kristin Çöp Masalları

Latife Tekin'in henüz yirmi dört yaşındayken kaleme aldığı ikinci kitabı *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı romanını 1984 yılında yayımlamıştır. Romanda bir çöp yığınının etrafında bir gecekondu mahallesinin nasıl oluştuğundan ve bu gecekondu mahallesinde yaşayan bir grup insanın hayatlarından bahsedilmektedir. Bu romanı yazarken kendini gecekondularda yaşayan yoksul insanlara karşı sorumlu hissettiği için yazdığını şöyle ifade etmiştir;

"Ben böyle bir duyguyla yirmi dört yaşımda bir kitap yazmaya başladım. Berci Kristin Çöp Masalları'nı elime aldığımda hâlâ büyük bir sevgi ve mutlulukla okurum. En çok da o kadar gençken bütün bunları hissetmiş olmak beni gururlandırır. Benim tek başıma hissettiğim şeyler değil aslında, kuşağımda bu duyarlılık vardı. Yoksul insanlar adına üzülüp kaygılanırdık, onlara karşı sorumluluk hissederdik." (Özer, 2020: 71).

Tekin kitabı yazmadan önce uzun bir araştırma içine girmiştir. Gecekondu mahallelerini gezip kurulan ilk gecekonduları bulup bunları yapanlarla, ilk fabrika

direnişlerini yapanlarla, işçi hareketlerini başlatanlarla konuş; işçi hareketlerinin olduğu fabrikalara girip çıkmış, grev çadırlarına sık sık gitmiştir. Uzun araştırmalar, gözlemler ve yaptığı sohbetler sonunda *Berci Kristin Çöp Masalları*'nı yazmıştır.

Kitabın adını da Pelin Özer ile yaptığı röportajında şöyle açıklamıştır;

"Arkadaşım Doğan'la sık sık buluşup ara sokaklardan Seyrantepe'ye giderdik. Onunla yürürken, mahallelere gidip gelirken şakalaşırdık aramızda, duyduğumuz bazı şeyler için, "Bu tam da Berci Kristin hikayesi" derdik. "Berci" çoban kız demek. Kızların terbiyesi süt yolunda ölçülüyor. Süt sağmaya giderken oğlanlarla buluşuyorlar mı, gidip gelirken neler yapıyorlar diye bakılıyor. Kristin de gecekondu mahallesinin içinden çıkan ilk fahişe. Bütün bu dönüşümün Bercilikten Kristinliğe giden macera olduğunu hissettiğimiz için gülüyorduk. Berci Kristin'in anlaşılmayacağı endişesiyle Çöp Masalları'nı ekledim." (Özer, 2020: 74).

Roman, şehrin çöplerinin atıldığı bir yere bir gecede sekiz kondunun kurulmasıyla başlar. Bu çöpten oluşan tepeye derme çatma konduların yapıldığı kısa süre sonra duyulur. Kondu kurmak isteyenler bu tepeye akın eder. Önce başa çıkamadıkları rüzgâr tarafından kondular yıkılır. Çatılar uçar çatılara bağlanan bebek beşikleriyle birlikte bebekler de uçar, savrulur, can verir. İnsanlar sabah olunca kondularını tekrar kurar. Ancak bu defa da yıkımcılar gelir ve konduları yıkar. Kadın, erkek bu yıkıma karşı çıksa da her seferinde kondular yıkılır. Ancak her yıkımdan sonra konducular hemen kondularını yeniden yapar. Bir süre sonra yıkımcıların gelmemesini fırsat bilen konducular yeniden konularını inşa ederler bu şekilde bir mahalle oluşmaya başlar. Yılmadan vazgeçmeden kurdukları bu mahallelerinin adına *"Savaştepe"* adını verirler. Bir süre sonra buranın adı resmi olarak *"Çiçektepe"* olarak değişir. Yazar bu şekilde bir gecekondu mahallesinin kuruluş hikayesini insanların çektiği acıları ve verdiği kayıpları dile getirerek anlatır. Buradaki insanlar sadece barınma sorunu yaşamazlar. Mahallenin yakınındaki fabrikalardan gece akan zehirle aslında hepsi içten içe zehirlenir. Bir süre sonra hastalanırlar. Doktor olmadığı için çareyi geleneksel yöntemlere başvuran Güllü Baba'da bulurlar.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda olaylar tek bir karakter üzerinde gerçekleşmez. Romanın devamında bölüm bölüm bu mahallede yaşayan farklı insanların hayatlarından bahsedilir. Güllü Baba da bunlardan biridir. Hastalananlar, çocuğu olmayanlar, iş bulamayanlar, göğsünde sütü düğümlenenler tek tek Güllü Baba'nın kapısını çalar onu

kurtuluş olarak görürler. Güllü Baba ise köyden şehre taşıdığı gelenekse yöntemlerle ona başvuranlara çare aramaya başlar.

Romanda fabrika işçilerinin hayatlarından, işçi hareketlerinden, grevlerden, konducuların birbirleriyle yarış içinde olmalarından bahseder. Romanın devamında mahalleye sonradan yerleşen Çingeneler üzerinden Çingenelerin hayatlarından, geçmişteki yaşantılarından bahsedilir. Hınık Alhas adında bir karakter üzerinden yazar çingenelerle ilgili bilgileri şu şekilde verir:

"Çingenelerin ne olup ne olmadıkları üstüne tartışma açıldı. Böylece, Çingenelerin tarihini bilen Hınık Alhas konduların arasında yitip gitmekten kurtuldu. Şehrin öbür tepelerinde "bir saatte başkalarına kondu kurma marifeti"ni geçim kaynağı yapan Hınık Alhas, tartışmanın başlamasıyla çöp bayırlarının başını tutan Çingeneler ve daha birçok insan soyu üstüne depderin bilgilerle ortaya çıktı. Çingenelerin yurtsuz ve dinsiz insanlar olduklarına dair açıklama yaptı. Açıklamasına barbar olduklarını ekledikten sonra Çingenelerin nüfus cüzdanlarında "Roman" yazdığını bildirdi. "Roman"ın yeri yurdu belirsiz insan anlamına geldiğini söyledi. Romanikaların çok uzak bir yerden, yüksekliği gözle görülmeyen, yarısı göğün içinde saklı bir dağdan indiklerine dair bir bilgisini daha konduculara verdikten sonra yüzlerce yıl önce bütün dünyaya dağıldıklarını anlattı." (BKÇM, 96).

Romanda bunlar dışında birçok insanın hayatlarından bahsedilir. Farklı farklı kişiler farklı farklı olaylar anlatılır. Bundan dolayı romanın tek bir konusu ve bir başkarakteri yoktur. Roman Güllü Baba'nın birçok insanın bu mahalleyi görmek için akın etmesiyle son bulur.

3.1.3. Gece Dersleri

Latife Tekin'in 1986 yılında yayımladığı üçüncü romanı *Gece Dersleri*'dir. Roman, Gülfidan adlı başkahraman etrafında dönen olayları ve bu olaylar sonucunda kahramanın yaşadığı ruhsal çöküntüleri anlatmaktadır.

Gülfidan fabrikada çalışan solcu bir işçiyken, henüz on sekiz yaşında, sol örgütün militanlarından biri olarak devrime hizmet etmeye başlar. Gülfidan, örgüte *"Sekreter Rüzgâr"* kod adıyla giriş yapar. Ancak Sekreter Rüzgâr aykırı kişiliğinden dolayı örgüte uyum sağlamakta zorlanır. Bir süre sonra örgütten biriyle evlenen Gülfidan hamile kalır ve bu durum da örgüt tarafından kabul edilemez. Örgüt bebeğin alınmasını isterken Gülfidan bebeği doğurmakta kararlıdır. Bu konuda da örgütle ters düşer.

"Sekreter Rüzgâr,

Bir öncüye yakışmaz, Kromanyon ülkesinin sultanının iş, alet ve avadanlık adlarında üç evladı vardı, diyerekortalarda dolaşmak. Elini yüreğine koy ve Angola kadın örgütünün başkanının altı çocuk doğurduğu diyara bir de coğrafya haritalarından bak. Oralar ormanlık. Ricamızı kırma ve bireysel boyutlar kazanma meselesini lütfen devrimden sonraya bırak.

Not: Kongre salonunu süsleme görevi size verildi.

Bebeğin aldırılması için gerekli parayı K.H.K. sağlayacaktır." (GD, 83).

Örgütte kalmak için kendine uyguladığı baskı sonucunda ruhunda derin izler açılır. Romanda da Gülfidan'ın mutsuzlukları, örgüt içinde kendini bulma çabası, itirafları şiirsel bir dille anlatılmıştır. Örgütte geçirdiği on yılını, orada edindiği yakın arkadaşı Mukoşka'ya yazdığı mektuplarla dile getirir.

Gülfidan'ın yaşadığı ruhsal sıkıntıların tek sebebi örgütte yaşadığı problemler değildir. Zaman zaman geriye dönüş tekniğiyle çocukluğuna iner ve ailesiyle yaşadığı problemlerini de dile getirir. Gülfidan çocukken yaşadığı dini, örfi, geleneksel saplantılar ile örgüt içinde yaşadığı baskı yüzünden hayatından memnun olmadığını şu sözlerle dile getirir:

"İçine ürperti atılmış bir kız gibi kirece boyanırdım. Soluğum sığınacak yer bulamazdı. Küskün bükülmelerle uçup gittiğini görürdüm. Açık kalan ağzımdan içime nefret dolardı. "Ah hayatım, hiç benim olmadın." (GD, 58).

Roman boyunca sık sık geriye dönüş tekniği ve iç konuşma teknikleriyle kahramanın yaşadığı ruhsal problemler ve hayat içinde kendini bulma çabası şiirsel bir dille, alışılmışın dışında anlatmıştır.

3.1.4. Buzdan Kılıçlar

Latife Tekin'in 1989 yılında yayımladığı dördüncü romanı *Buzdan Kılıçlar*, beş bölümden oluşmaktadır. Romanın başkarakteri Halilhan Sunteriler'dir. Halilhan, kardeşleri Mesut ve Hazmi ile içinde bulundukları yoksul hayattan kurtulmayı arzularlar. Bunun içinde bir şirket kurarlar. Ancak Halilhan kardeşlerini kandırarak şirketin parasıyla Volvo marka bir araba alır. Aslında bu da Halilhan için yoksulluktan kurtulmanın bir işareti niteliğindedir. Halilhan, kardeşlerine, eşine olan bağlılığından daha çok Volvo marka arabasına bağlıdır. Romanın sonuna kadar arabasıyla ilgilenir, onun tamiriyle daha fazla zaman harcar.

Romanda adı geçen Rübeysa Halilhan'ın karısıdır. Halilhan, "*Hiçbir vakit kana kana dudağından öpmedim, Kodin'in anasından farksız bir cadı,"* diye tanıttığı Rübeysa ile evli olmasına rağmen Jülide, Keriman ve Bella adlı kadınlara âşık olur. Bu durum yaşadığı mahallede dedikodulara sebep olur ve olaylar Rübeysa'nın kulağına gelir. Rübeysa ise onu kaybetmemek için çeşitli yollara başvurur. Ancak Halilhan, *"İnşaata çırak verdiği bir oğlu, Pamuk Prenses'e rakip yetişen kızı, maystro olmasını istediği bir oğlu daha"* (BK, 36) olmasaydı Rübeysa'yı çoktan boşayacağını dile getirir.

Romanda adı geçen diğer bir karakter ise Gogi'dir. Asıl adı Dursun Ahmet olan Gogi, Halilhan'ın yakın arkadaşıdır. Romanda yazar Gogi'yi oldukça iyi bir karakter olarak tanıtmıştır.

"Ününü bir başka sahada, hayatı yakın incelemeye alışıyla yapmış olan Gogi'nin çok yıl önce bu türden ruhuyel ve fiziksiyel hırslarla bağı kopmuştu. Gogi (gerçek adı Dursun Ahmet'ti) taze bir incirin içini açıp saatlerce bakmış, binlerce çekirdeğin birbirine değmeden durduğunu görüp bu mimari sırrı çözmeye karar vermiş özel bir insandı. Eşyanın gölge düşümündeki dördüncü problemi kavramış, beşinci boyut meselesini anlamıştı. Halilhan'ın enerji kütlesi dediği şeyin sırrına erip geçeli sekiz-dokuz yıl olmuştu ve yedi aydır uzaydaki kara deliklerle uğraşıyordu. Bilgisiyle pratiğine yön veren, öğrendiklerini hayatına uygulamaktan kaçınmayan bir kişilik yapısı vardı." (BK, 19).

Gogi diğer kahramanlara göre ince ruhlu, daha bilgili, daha zeki ve mantıklı hareket eden biridir. Bu özelliğiyle de zaman zaman kardeşlerin arasını düzelten ve onlara "Teknojen" adındaki şirketi tekrar kurmaları için yardımcı olan kişidir.

Halilhan, Gogi'yi kullanarak kardeşleriyle arasını düzeltir ve "Teknojen" adlı şirketi tekrardan kurarlar. Kurdukları bu şirket için iş bulma arayışına girerler. Gogi sayesinde iyi işler bulurlar ancak Halilhan kazandıkları paraları yer. Bundan dolayı zaman zaman kardeşleriyle arası açılır. Özellikle Hazmi, Halilhan'a büyük tepkiler gösterir. Mesut, Hazmi'ye göre daha ılımlı yaklaşır. Her seferinde Gogi, kardeşlerin arasına girerek aralarını düzeltir. Ancak bir süre sonra Gogi'de Halilhan'dan uzaklaşır. Gogi, Mesut'la birlikte bir alet üzerine çalışma yapar. İkisini birlikte çalışırken gören Halilhan kendini kötü hisseder ve küs olduğu kardeşiyle barışmaya gider. Hazmi'yle birlikte Volvo'ya binip uzaklaşarak roman son bulur.

3.1.5. Aşk İşaretleri

Latife Tekin'in 1995 yılında yayımladığı beşinci romanı *Aşk İşaretleri* adlı roman yazarın yine şiirsel bir dille olayları anlattığı bir romanıdır. Romanda beş gençten bahsedilir. Bunlardan Nezir adındaki genç çete lideridir. Gülhan, Yener, Saim erkek, Cihan ise kadın karakter olarak karşımıza çıkar. Bu dört genç ise Nezir'in kurduğu çetenin üyeleridir.

Romanın başkahramanı Cihan'dır. Roman, Cihan'ın içsel dünyası etrafında döner, olaylar onun gözünden ve onun ağzından anlatılır. Cihan, Nezir'e aşıktır. Onu hem bir kurtarıcı hem de güç olarak görür. Nezir ise anlaşılması ve ulaşılması zor bir karakterdir. Oldukça soğuk ve ilgisizdir. Bu durum Cihan'a derin acılar yaşatır, ruhsal dünyasında yıkıma sebep olur. İşte Cihan'ın yaşadığı bu tarifsiz içsel acı romanın konusu haline gelir.

Yener, Nezir'e karşı hem hayranlık hem de kıskançlık duyan bir karakterdir. Gülhan ise Cihan ile Nezir arasındaki gerilimin ortasında kalan, kendine ait duygusal yaralar taşıyan bir figürdür. Saim ise sessiz, kendi varoluşunu anlama çabası içerisinde bir karakterdir.

Nezir, evinde çıkan bir yangın sonucu iki abisi ve annesini kaybeder. Evden sadece babası kurtulur o da olayın etkisiyle aklını yitirmesi şu sözlerle anlatılmıştır:

"Bizi çocukken yaşadığı eve götürecek. Ev yok ama, yanmış. Boş bir arsanın sınırında heyecan içinde titreşiyoruz. Sanki karanlıktan gizli, geceye daldık da, bilinmez pırıltıların sırrını çözeceğiz. İki abisi ve annesi yanarak ölmüş. Babasının aklı olaydan sonra biraz alevli kalmış." (Aİ, 47).

Nezir'in kişiliğini bu olay derinden etkiler. Ancak onun kişiliğinin oluşmasında etkili olan tek olay bu değildir. Çocukken gece gündüz yediği dayaklar onu daha çok etkilemiştir. Dayak yedikçe kendini Allah gibi hissettiğini söyler. Bundan dolayı da kendini etrafındaki her şeye hükmeden biri olarak görmüştür.

"Dayak yiyorsan, Allah gibi düşüneceksin kendini. Ondan sonra bırak. Vursunlar. Vuranlar niye vurduklarını bilemez, sen onların ruhuna hâkim olursun." (Aİ, 48).

Oluşturduğu bu hükmeden kişilik sayesinde çevresindeki herkesi etkisi altına almıştır. Hayatın içinde yer bulamamış, toplum tarafından dışlanmış, yoksulluk içinde kendilerini bulma çabası içerisinde olan bu dört genci sadece sözleriyle ve korku salan bakışlarıyla kolaylıkla etkisi altına almayı başarmıştır.

Nezir, bu dört gence kendi yoksulluklarıyla yüzleştirerek hayatı öğreteceğini savunur. Gülhan'ı korkusuyla cezalandırır, Yener'i aşağılar, Saim'i konuşturmaz ve

Cihan'ın aşkına karşılık vermez. Gençler Nezir'in oluşturduğu bu etkiden çıkmak isterler. Ancak bir türlü başarılı olmazlar. Cihan kadındır ve Nezir'e aşıktır. Ancak Saim ve Gülhan da bir süre sonra bu karşı konulamaz güce karşı bir aşk duyarlar. Nezir, sözleriyle, diliyle her şeye hükmeder olmuştur. Cihan'ı bile yönlendirip aşkını Yener'e çekmiştir. Cihan içine düştüğü büyülü dünyadan kurtulmak ister.

3.1.6. Ormanda Ölüm Yokmuş

Latife Tekin'in 2001 yılında yayımladığı altıncı romanı *Ormanda Ölüm Yokmuş* adlı romanıdır. Romanın başkahramanı Emin'dir. Emin, hayat hakkında bildiği her şeyi uykusundayken rüyalarında öğrendiğine inanan birisidir. Roman da bu cümlelerle başlar.

"O sabah, hayat hakkında bildiği her şeyi uykusunda öğrendiğine bir kez daha inandı Emin." (OÖY, 13).

Emin, gördüğü rüyalar ile gerçek hayatta yaşadığı her şeye şekil vermeyi tercih ediyor. Ancak bir süre sonra bu durum onda duygu durum değişikliğine sebep oluyor ve onun sosyal hayatını da olumsuz yönde etkilemeye başlıyor.

Emin, kent hayatına, kentselleşmeye oldukça karşıdır. Aynı zamanda kalabalıktan da hoşlanmaz. Hem kent hayatından uzaklaşmak için hem de insanlardan kaçıp yalnızlaşmak için sık sık orman gider. Hayatla arasında bağ neredeyse kopuk olan Emin, huzuru ormanda bulduğuna inanır. Orada topladığı yaprakların onun ruhuna iyi geldiğine inanır.

Emin'i hayata ve insanlara karşı hiçbir duygu beslemez. Ona göre onu hayata bağlayacak tek şey aşktır. Emin'in eşi Gece'dir. Gece ile uzun yıllar evli kalmıştır. Ancak Emin'in bahsettiği aşk eşi Gece'ye olan aşk değil, evliyken sevgili oldukları Zümrüt'e olan aştır. Aşka olan inancını Zümrüt'e olan aşkını dile getirerek anlatır. Ancak hayal ettiği aşkı da Zümrüt'te bulamayan Emin, bir süre sonra ondan da ayrılır.

Romanın bir diğer kahramanı da Yasemin'dir. Yasemin, genç yaşta annesini kaybeder. Bu ölüm Yasemin'i olumsuz etkiler. Annesinin ölümünden sonra korku nöbetleri geçirir. Acı çeker. Ancak çektiği bu acıya bir de sevgilisinin ölüm acısı eklenir. Sevgilisinin ölümüyle birlikte iyice sarılan Yasemin'de ölüm korkusu başlar ve ölümün olmadığı bir yer arar.

Yasemin, Emin'den yaşça çok küçük olmasına rağmen iyi bir arkadaşlık kurarlar. Yasemin, Emin'in dostluğuna sığınarak yaşadığı korkuları ve acıyı ona anlatmaya çalışır. İkisi de aynı gün sevgililerini kaybettikleri için aynı gün aynı acıyı hissettiklerini düşünürler ve aralarında bir bağ kurulur.

3.1.7. Unutma Bahçesi

Latife Tekin'in 2004 yılında yayımladığı yedinci romanı *Unutma Bahçesi* adlı romanıdır. Bu roman ile Tekin, 2005 yılında Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Roman üç bölümden oluşmaktadır. Her bölümde kendi içinde ikişer bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm, *"Ayın Sesini Duydum"* ve *"Mavi Kafalı Sinekler"*; ikinci bölüm, *"Sessiz ve Hışırtısız Dehşet"* ve *"Çiçek Saati"*; üçüncü bölüm, *"Mekanlar da Ölür"* ve *"Hiçbir Şeyi Unutmak İstememiştim Ben"* adıyla bölümlere ayrılmıştır.

Unutma Bahçesi'nin kurucusu Şeref'tir. Çocukluk arkadaşı Sadık'la bir ada alma hayalleri vardır. Ancak şeref parası yetmediği için bir ada alamaz. Bir dağın eteğinde küçük bir bahçe edinir. İlerde buzulların eriyip suların yükselmesiyle bu bahçenin adaya dönüşeceğini söyler. Romanda olaylar adına *Unutma Bahçesi* dedikleri bir bahçede geçer. Bu bahçe ütopik bir ortamdır. İnsanlar hayatlarını farklı farklı sebeplerden ötürü bırakıp unutmak istedikleri şeyler unutmak için bu bahçeye gelirler. Bu bahçeye isteyenler istediği zaman gelip istediği gibi kalıp istediğinde de geri dönebilir. Ancak bahçenin kuralları vardır ve kurallara uymaları beklenir. Romanda bahçe ile ve bahçede yaşayan/yaşayacak kişilerle ilgili şöyle bir bölüm vardır;

"Sahibi tarafından yasal düzenlemeler yapılarak başka insanların kullanımına açılmış bir toprak parçası burası. Bizler toplumsal oyunu tümüyle reddetmiş insanlarız. Burada yaşama istekliliği gösterenlerin kimliklerinden sıyrılması gerekiyor. Sözünü oluşturup söyleme imkânı bulamamış, kendi eserini yaratıp ortaya çıkaramamış, böyle şeylerin düşünü bile kuramamış dilsiz, yenilmiş insanlar da toplum içinde kendilerine bir yer edinme çabasına son vermeleri koşuluyla burada var olabilirler," diyorum." (UB, 193).

Romanda Şeref, Tebessüm, Giray, Olgun ve Cömert ön plana çıkan karakterlerdir. Olaylar bu karakterler etrafında gelişir.

Şeref *Unutma Bahçesi*'ni kuran kişidir. İçine kapanık, pek sohbet etmeyen, kendi içine kapanıp hayallere dalan, kimseden akıl almayı kabullenmeyen ters oldukça hırçın biridir. Bahçeye gelenlerle zaman zaman ters düşer kavga eder. Ancak olaylar Şefer'in değil Tebessüm'ün ağzından anlatılır. Tebessüm'le Şeref, bir arkadaş vesilesiyle tanışır ve Tebessüm adaya gelir. Bahçeye yeni gelen kişileri karşılayıp onlara bahçeyi tanıtır. Merak ettikleri konularla ilgili yardımcı olur. Bahçedeki düzeni de Tebessüm sağlar. Bahçede işler çoğunlukla istenilen şekilde gitmez. Tebessüm bu kötü gidişatı düzeltir, iş yapmayanları uyarır ve görevleri dağıtır.

Giray ise eski bir tiyatro oyuncusudur. Giray, onu korkutan şeylere karşı ilgi duymaktadır. Bunlardan birisi de kuyulardır. Kuyulara bakınca dünyanın dibini göreceğini düşünür. Kuru resimlerinden oluşan bir koleksiyonu vardır.

Adada olan bir diğer karakter ise Olgun'dur. Olgun eski bir muhasebecidir. Aynı zamanda resim ve bilgisayarla da oldukça ilgilidir. *Unutma Bahçesi*'ne annesini unutmak için gelmiştir. Olgun zamanının çoğunu bilgisayar karşısında geçirdiği için bu bahçenin www.unutmabahcesi.org adında web sitesini kurar. Aynı zamanda resimle de ilgili olan Olgun sitenin reklam resmini de çizer. Sitede bu bahçenin tanıtımı yapılır, Şeref yazılarını yayımlar ve ilanlar verilir. Bir gün siteye bahçıvan ilanı verilir. İlan üzerine Cömert adaya gelir ve bahçıvan görevini üstlenir. Cömert daha ilk geldiğinde bakışları bile tuhaf görünür. Özellikle Tebessüm onun bir felaket getireceğini düşünür. Zamanla da Şeref'le Cömert sorunlar yaşamaya başlar. Şeref Cömert'i hiç kabullenmez. Ona göre Cömert bahçenin düzenini bozmaktadır. Çünkü Cömert, koyulan kuralları sorgulayan ve uygun bulmadıklarını reddeden biridir. Bundan dolayı da Şeref'le sık sık ters düşer. Cömert bahçedeki dört köpeği vurması sonucu Şeref dayanamaz ve büyük bir kavga başlar. Cömert'in ağzı yüzü kan içinde kalır, burnu kırılır. Romanda olayların büyük kısmı Cömert'in etrafında gelişir. Şeref, Tebessüm, Giray, Olgun ve Cömert dışında Ferah, Neslihan, Erdem Bey, Cavidan Hanım, Derin Hanım, Aydan gibi başka karakterlerinde içinde bulunduğu olayların anlatıldığı bu romanda belli bir olay örgüsü yoktur. Bahçede geçen olaylar romana bir bütün olarak bakıldığında anlaşılmaktadır.

3.1.8. Muinar

Latife Tekin'in 2006 yılında yayımladığı sekizinci romanı *Muinar*'dır. Roman iki bölümden oluşur. Her bölüm de kendi içinde altışar bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, *"Dihra Mir Nerutun! Dünyayı Seven Ay Dertli"*, *"Zihin Zindan"*, *"Boşluğun Masalı"*, *"Dünya Saklanıyor Boşlukta"* ve *"Kum İftirası"*; ikinci bölüm, *"Güneş İnsin Kalplerine"*, "*O Hoş Duygunun Doğduğu Yer"*, *"Ne Macera"*, *"Nin İşaru Muhişar! Korkusu Var Zamanın…"*, *"Sem O Oyunu Biliyor Musun Muinar"* ve *"Balkonlu Ev"* adıyla bölümlere ayrılmıştır.

Romanda Elime adında tek bir karakter vardır. Romanda Muinar adı da geçer. Ancak gerçekte böyle biri yoktur, bu Elime'nin iç sesidir. Muinar roman boyunca Elime ile konuşur. Elime, içinden gelen bu sese anlam vermeye çalışır. Onu susturmak, yargılamak istemez. Muinar'ın nasıl biri olduğunu neye benzediğini anlamak ister. Roman boyunca Muinar ile Elime diyalog halindedir. Bazen hangi düşünce hangisinin

olduğu bile karışır. Bir Elime konuşur bir Muinar. Bu durum da insanlara aynı ortamda olmak istemeyen, yalnız kalmak istemeyen Elime'yi kendi kendisiyle konuşan, ruhsal problemleri olan bir karaktermiş gibi gösterir.

Romanda adı geçen Muinar ise geçmişten gelen, farklı zamanlarda farklı kadınların ruhunda uyanan onların iç sesi olan bir ruhtur. Ancak Muinar içinde uyanacağı kadını seçer. Erkeğin baskı altına alamadığı kadınların içinde uyandığını söyler. Romanda Muinar, kocakarı olarak da geçer. Çok eski yıllardan geldiği için, geçmişe özlem duyduğu ve şimdiki zamanı beğenmeyip geçmişte olduğu şekliyle değiştirmek istediği için yaşlı imajı verilmiştir ve kocakarı sıfatı takılmıştır. Muinar, tıpkı aksi bir yaşlı gibi gergin ve hırçındır. İçinde uyandığı kadınlar da dahil herkesten her şeyden şikayetçidir. Her şeyi eleştirir. Muinar dünyaya hükmedip doğaya, canlılara zarar verenler ile erkeklere karşı hırçınlığını gizleyemez. İnsanların doğayı yok edişine, denizin suların kirletilmesine, hayvanların öldürülmesine ve erkeklerin kadınlara hükmetmesine sert bir dille karşıdır. Hatta dünyada yaşanan tüm kötülüklerin kaynağı olarak erkekleri görür. Eğer bir kadın dünyaya kötülük ediyorsa ona göre o kadına da bir erkek hükmettiği için o kötülüğü yapmak zorunda kalmıştır. Bu tutumundan da anlaşılacağı gibi Muinar, feminist bir yaklaşıma sahiptir.

Muinar, yaşlı bir kocakarı olarak gösterilmesine rağmen dünyada yaşanan her olaya da hakimdir ve bu olayları da eleştirel, hırçın bir dille anlatır;

"*Topyekûn savaş istiyor musunuz? Evet!.. Gidişat onu gösteriyormuş, Fransızlar da bir badem bıyıklının eline düşecekmiş, "Yuttular Afrika'nın elmasını, altınını, AIDS yayıldı yakıyor kıtayı, coğrafyalarını şaşırıp Ağrı Dağı'na vurdular, topraklarınızı nadasa bıraktıracaklar, Avrupa'nın işkembesi derin, daha çok bok çıkar oradan, insanlar delirsin sevinip coşarım, milletler delirmesin, işimiz var sarhoş Avrupa'yla..."* (M, 77).

Dünyada yaşanan siyasi ve sosyal olaylar dışında insanların doğaya verdiği zararı da eleştirir. Bu ve buna benzer birçok siyasi, tarihi ve sosyal olaylara yer veren, dünyanın gidişatından şikâyet edilen romanda belli bir olay örgüsü yoktur. Hatta sık sık olaylar arası geçiş yapıldığı için olaydan kopmalar yaşanmaktadır.

3.1.9. Manves City

Latife Tekin'in 2018'de yayımladığı dokuzuncu romanı *Manves City*'dir. *Manves City*'de olaylar küçüklükten beri arkadaş olan Ersel ve Nergis'in etrafında şekillenir.

Ersel daha önce bir fabrikada çıkan işçi direnişi esnasında yanlış anlaşılma sonucu hapse düşer ve beş yıl hapiste kalır. Ancak roman böyle başlamaz. Roman, Ersel'in

hapisten çıkıp yaşadığı Erice adlı kasabaya dönmesi ve döndüğünde daha önce çalıştığı fabrikanın giriş kapısını bulamamasıyla başlar. İşte bu ilk cümleler romanın konusunu okuyucunun önüne serer durumdadır. Çünkü roman ilerledikçe Ersel hapisteyken geçen bu beş yıllık sürede Erice'nin ne kadar değiştiğini görürüz. Bu değişimin sebebi hızla ilerleyen sanayileşmedir.

Doğasıyla harika bir yer olan Erice'ye ve çevresine fabrikalar kurulmuş, sanayileşen bu bölgeye çevre yerleşkelerden göçler artmıştır. Erice'nin eşsiz doğası bozulmuş, tarım bitmiştir. Tarlada tarımla uğraşanlar fabrikalara işçi olarak girmiştir. Romanda, Ersel hapisteyken arkadaşı Nergis'in ona yazdığı mektuplara da yer verilmiş, zaman olarak geriye dönüşler yapılmıştır. Bu mektuplarda Nergis bu sanayileşme sürecini ve bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Erice halkı da bu kötü gidişattan rahatsızdır ve engel olmaya çalışsa da başarılı olamazlar. Ümitsizliğe kapılırlar. Ancak bu durumdan rahatsız olanlar kadar memnun olanlar da vardır.

Ersel hapisteyken Ersel'in karısı Zennur ile Nergis'in kocası Serco çocukları da bırakarak kaçmışlardır. Ersel de Zennur'un eski kocasından olan, üvey kızı, Eda'yı aramaya başlar. Bir çiftlikte işe girer. Nergis de fabrikalarda çalışmayı bırakır ve bir gazetede işe girer. Gazetede yazdığı yazılarda Erice'nin yaşadığı değişimlerden bahseder. Eda'yı aramayı kafasına koyan Ersel yine bir oyuna gelir ve eski patronu Vedat'ı öldürmekle suçlanır ve yine hapse düşer.

Yazar, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda olduğu gibi bu romanda da iki ayrı soruna değinmiştir. Bunlardan birisi hızla sanayileşmenin çevreye verdiği zararlar. Bu romanda Erice'nin nasıl bir değişime uğradığını Nergis'in yazılarında görebiliyoruz. Diğer konu ise işçi ve işçi sorunlarıdır. Fabrikalarda çalışan işçilerin çok fazla çalıştırıldığı ve karşılığını hiçbir zaman alamadığını bu romanında da yansıtmıştır.

Nergis'in gözünden, Nergis'in çalıştığı fabrikada işçiler aralıksız çalıştırılır, ortam sıcak ve su içmelerine bile fırsat verilmez. İşçiler isteklerini yazılı iletseler de yönetim bu isteklere cevap vermez. Romanda doğanın ve insanın değersizleştiği gözler önüne serilmiştir.

3.1.10. Sürüklenme

Latife Tekin'in 2018'de yayımladığı onuncu romanı *Sürüklenme*'dir. Bu romanda olaylar Asistan adlı birinin ağzından anlatılır. Romanda Asistan hakkında çok bilgi verilmemiştir. Asistan'ın Tijen adında bir ablası vardır ve onun tanıştırdığı kişilerle

birlikte Takviye adı verilen bir oluşumun içine girmiştir. Asistan'ın görevi ise bu oluşuma para bulmak. Para bulmak için sürekli seyahatler ediyor, yurt dışına çıkıyor.

Takviye'ye üye olanlardan birisi de Nevres'tir. Nevres, Cehil adlı bir kasabada yaşar ve orada ipekböcekçiliği yapmaktadır. Nevres, Asistan' ı yaşadığı Cehil adlı kasabaya davet eder. Asistan, gitmeden önce doğayla iç içe, harika bir kasabayla karşılaşacağını düşünür anca Cehil' e gidice hayal kırıklığı yaşar. Çünkü büyük firmalar Cehil' e gelerek maden arama faaliyeti gerçekleştirmiştir. Her yer maden ocağıdır. Bu da Cehil' in doğa güzelliğini bozmuştur. Romanda doğanın tahrip edilmesi şu sözlerle anlatılmıştır:

"O eski çayır çimeni ara ki bulasın, koyunların kuzuların yerini iş makineleri almış, kilometrelerce kazıp oymuşlar toprağı, ay krateri gibi kupkuru bir uçurum." (S, 139).

Madencilik sadece doğaya değil insan sağlığına da zarar vermeye başlamıştır. Şirketlerin doğaya ve insana verdiği zarar romanda sıkça vurgulanmıştır. Bu durum bize yazarın *Sürüklenme* ile aynı yıl yayımladığı, bir önceki roman, Mances City' yi hatırlatıyor. Mances City' de doğası şirketlerin faaliyetleri sonucunda bozulan Erice' nin yerini *Sürüklenme*' de Cehil kasabası almıştır. Her iki romanda da doğaya ve insan sağlığına verilen zararlar arasında benzerlik vardır. Romanlar arasında sadece konu benzerliği yoktur. Olaylar ve kahramanlar da Manvec City' nin devamı gibidir. Çünkü *Manves City*' deki VedPlast' in sahibi Vedat bu romanda da yer alır. *Manves City*' de Vedat' ın kim tarafından öldürüldüğü anlaşılmamıştır. O yüzden cinayet Ersel'in üstüne kalmış ve Ersek hapse girmişti. *Sürüklenme*' de ise Vedat' ın üvey oğulları tarafından öldürüldüğü anlaşılır. Yerel bir gazetede yazarlık yapan birisi bu olaya açıklık getirmek için Nevres' le konuşmak ister. Suçsuz yere yatan Ersel'i kurtarmak için gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışırlar.

Sürüklenme' de Mances City' de olduğu gibi büyük şirketlerin doğaya ve insana nasıl zarar verdiği anlatılmaya çalışılmıştır.

3.1.11. Zamansız

Latife Tekin'in 2022'de yayımladığı son romanı *Zamansız* adlı romanıdır. Romanda anlatıcı Gelincik adındaki kadındır. Gelincik, sevgilisiyle bir göl kenarında arabada tartışırken camdan fırlayarak göle düştüğünü, sevgilisinin de bir Yılanbalığı olduğunu şu şekilde anlatılmıştır:

"Mutlu değil misin sevgilim benimle? Böyle de yaşayıp gidebiliriz, gölden çıkmasak da olur, kargılar eğirler arasında gizli hayat sürmekten güzeli yok, ısrarla sorduğun için arabada neler konuştuğumuzu hatırlamaya uğraşıyorum, dur bükme kolumu öyle, hırçınlaşma hemen, sana açıklamaya çalışmıştım bunu, bize ne olduğunu yaşadığımız şeyden yola çıkarak bir hikâye kurabildiğimizde anlayıp kavrayabiliyoruz ancak; görünen o ki, peşpeşe camdan fırlayıp suya gömülünce değişime uğramışız; ben cin kulaklı saplantılı bir Gelincik, sen uzak körfezleri özleyen hülyalı Yılanbalığı. (Z, 15).

Romanda hayvan sembolleri kullanılarak iki kişinin tutkulu aşkı anlatılmıştır. Gelincik ve Yılanbalığı büyük bir aşk yaşarken Beyaz Elbiseli Kadın çıkar ortaya. Göle mavi bir çanta atar. Çantanın içinde pembe bir kutu, mektuplar, küçük bir defter, iki nazar boncuğu ve içinde 'zamansız' zaman iki yüzük çıkar. Yılanbalığı, Beyaz Elbiseli Kadın'dan etkilenir. Gelincik bu durumu kıskanır ama belli etmez. Bunun bir hayal olduğunu, öyle bir kadının olmadığını söylese de Yılanbalığını ikna edemez. Gelincik çantayı göle fırlatır ve Yılanbalığı büyülenmiş gibi çantayı bulmak için gölün derinliklerine dalar. Gelincik' i terk etmiştir. Gelincik sevgilisinin gitmesiyle birlikte yas tutar ve derin acılar çeker. Çektiği bu acıları romanda yazar okuyucuya şiirsel bir dille aktarmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA KALIPLAŞMIŞ İFADELER

1. DEYİMLER

Söz varlığının en önemli ögesi olan deyimler, bir milletin kültürünü, yaşayış tarzlarını, düşünce ve anlayışlarını yansıtan; dilin zenginliğini ortaya koyan ve aktaran ne zaman ve kim tarafından söylendiği belli olmayan kalıplaşmış sözcüklerdir.

Türkçe Sözlük'te deyimler, *"Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir."* olarak tanımlanmıştır (Argunşah vd., 2023: 996).

Terim sözlüklerinde ise Baba (2007: 43), *"Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözlere verilen ad."*, Karataş (2004: 110), *"Gerçek/öz anlamının dışında farklı bir anlamı olan, en az iki kelimeden oluşan kalıplaşmış söz gruplar."* ve Albayrak (2004: 130), *"En az iki kelimeden oluşan, bu kelimelerin genel olarak mecaz anlamlarının kullanıldığı ve bir kavramı ifade etmek için kurulmuş özel bir anlatım; tabir."* şeklinde tanımlamışlardır.

Araştırmacılar tarafından yapılan deyim tanımlarına bakacak olursak; Aksan (2006: 95), *"Deyim, genellikle bir durumu, karşılaşılan olayların özelliklerini, insan karakter ve davranışlarını, insanların çeşitli fiziksel ve ruhsal niteliklerini belirtmek üzere, birden çok sözcükten oluşur."* şekilde tanımlamıştır. Korkmaz (2003: 66), *"Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime ve kelime grubu."*, Aksoy (1988: 52), *"Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce."*, Gökçen (2023:1), *"Deyimler, en az iki sözcükten oluşan bir kavramı karşılamak amacıyla kullanılan, genellikle mecaz anlam taşıyan ve cümleye ilgi çekici bir anlam katan kalıplaşmış anlatımlardır. (...) Bunlar, hayata bakışımızın, değerlerimizin, geleneklerimizin, inançlarımızın söze dönüşmüş biçimleridir."* şeklinde tanımlarken Adıgüzel (2016: 6), *"Deyim gerçek mânâsı dışında kullanılarak yeni bir mânâ ifade eden ve bir düşünceyi dile getiren, iki veya daha çok kelimeden meydana gelen kalıplaşmış söz dizisi."* şeklinde bir tanım yapmıştır.

Hem sözlüklerdeki tanımlarda hem de araştırmacıların deyim tanımlarında deyimler 'söz öbeği' olarak ifade edilmiştir. Söz öbeği açıklaması deyimlerin en az iki

sözcükten oluşması gerektiğini gösterir. Deyimlerin ez az iki sözcükten oluşması gerektiğini Aksoy da "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"* adlı kitabında *"Deyimler en az iki sözcükle kurulur…"* (Aksoy, 1988: 39) şeklinde ifade etmiştir. Bu sözcükler birleşerek kendi anlamlarının dışına çıkıp tek bir anlamı karşıladığında deyim anlamını kazanır. Örneğin; *"damarına basmak"* deyiminin anlamına baktığımızda ne *'damar'* kelimesi ne de *'basmak'* kelimesini karşılayan bir anlam vardır. Bu kelimeler birleşerek kelimelerin kendi anlamından bağımsız *"birini kızdırmak"* anlamına geldiği görülmektedir. Vardar bunu açıklar nitelikte şöyle bir tanım yapmıştır: *"Bir tür sözcüksel birim oluşturan anlambirim toplaması; genellikle öz anlamından az çok ayrı anlam içeren kalıplaşmış söz."* (Vardar, 2002: 71). Aksan da bu konuda "*Tam deyim niteliği taşıyan ögeler, deyimleştirme denen yolda sözcüklerin asıl anlamları dışında bir araya getirilmesiyle kurulur."* ifadesini kullanmıştır (Aksan, 2006: 95). Yine Aksan (2006: 80), bu açıklamaya paralel *"Deyimlerin bir bölümünde, bir araya gelen ögelerin tek tek anlamları değil, birlikte, ortaklaşa yansıttıkları bir kavram ortaya çıkar."* ifadesini kullanarak deyimleri oluşturan kelimelerin bir bütün olarak değerlendirmesine dikkat çekmiştir. Deyimlerde kullanılan sözcüklerin anlamlarının dışında kullandığını söyleyen Hengirmen ise deyimler için *"Genellikle gerçek anlamlarının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkileyici yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlere deyim denir."* tanımı yapmıştır (Hengirmen, 2007: 7).

Az sözle çok şey anlatmayı amaçlayan deyimler kısa ve özlü anlatım araçlarıdır. Örneğin; *"dört dönmek"* deyimi iki kelimeden oluşmasına rağmen *"telaşla çare aramak, bir işi yapabilmek için telaş içinde sağa sola koşmak"* anlamında kullanılarak az sözle çok şey ifade etmektedir. Bu konuda Adıgüzel, deyimler için şunları söylemiştir: *"Uzun konuşmayı sevmeyen, birkaç sözle bütün gayesini belirtmeyi hüner sayan bir milletin, şüphesiz ki, dilde en büyük hazinesi, iki-üç kelimeyle dünyaları anlatan deyimlerdir."* (Adıgüzel, 2016: 5). Deyimlerin genelinde az söz kullanılır. Ancak *"ser verip sır vermemek"*, *"kaş yapayım derken göz çıkarmak"*, *"kaşıkla verip kepçeyle almak"*, *"ekmek elden su gölden"* gibi birkaç cümleden oluşan deyimler de vardır. Deyimler kalıplaşmış sözlerdir. Deyimdeki sözcük çıkarılıp yerine aynı anlama gelen başka bir sözcük koyulamaz veya sözcüklerin yerleri değiştirilemez. Örnek verecek olursak; *"Dört elle sarılmak"* deyimi *"Dört kolla sarılmak"* olarak değiştirilemez veya *"Dünyadan elini eteğini çekmek"* deyiminin sözdiziminde *"Elini eteğini dünyadan çekmek"* şeklinde bir değişiklik yapılamaz.

Tekin'in romanlarında deyimlerin çok kullandığı gözlemlenmiştir. Çalışmada deyimler, "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimler", "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde Olmayıp L. Tekin'in Romanlarında Geçen Deyimler" ve "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" olmak üzere üç grupta tasnif edilmiştir. "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" grubu ise "Değişime Uğrayan Deyimler" ve "Yazara Ait Deyimler" olmak üzere iki başlıkta toplanmıştır.

1.1. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER SÖZLÜKLERİNDE VE L. TEKİN'İN ROMANLARINDA GEÇEN ORTAK DEYİMLER

Bu bölümde TDK'nin genel ağ sayfasında yer alan *"Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"* (2024) başta olmak üzere Ömer Asım Aksoy'un (1984) *"II Deyimler Sözlüğü"*, Mustafa Argunşah vd. nin (2023) *"Türkçe Sözlük"*, Mehmet Aydın'ın (1991) "*Açıklamalı Deyimler Sözlüğü"*, Ahmet Ceylan'ın (2009) "*En Çok Kullanılan Deyimler Sözlüğü"*, Ahmet Doğan'ın (1998) "*Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü"*, Sabahat Emir'in (1977) *"Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü"* ve Ayverdi'nin (2020) "*Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük"*ünde yer alan deyimler ile Latife Tekin'in romanlarında geçen ortak deyimler yer almaktadır. Bu gruptaki deyimler alfabetik sıraya göre verilmiş olup deyimlerin anlamları başta TDK'nin genel ağ sayfasında yer alan *"Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"* (2024) ve yukarıda adı geçen sözlükler esas alınarak verilmiştir.

Elde edilen verilere göre Tekin romanlarında toplamda 2.103 deyime yer vermiştir. Bazı deyimlerin birden fazla kullanımları mevcuttur. Mükerrer kullanımları da göz önünde bulundurularak Tekin'in romanlarında 9.607 deyimin geçtiği tespit edilmiştir. Bu veriler sonucunda Tekin'in roman yazarken deyimleri sıkça kullandığı görülmüştür. En fazla deyimi, ilk romanı olan *Sevgili Arsız Ölüm* (2.363) adlı romanda kullanmıştır. Üslupta tekrara düşmemek için sonraki romanlarında deyim kullanımını azalttığı gözlemlenmiştir.

Acı çekmek: 1. Ağrı, sızı duymak. (TDK)

"*İçin için bir daha acı duymayacağını düşünüp sevindi*." (SAÖ, 247/14); BK, 129/28; M, 177/5; M, 198/3; MC, 105/3

2. (*mec.*) Üzülmek, üzüntü içinde kalmak.

"*Konduların kuruluşu sırasında çektikleri acıları, beşiklerin, çatıların uçmasını, bebeklerin üstlerine yağan karı dillendirip türkü yaptı*." (BKÇM, 46/31); GD, 12/16; GD, 164/8; BK, 111/14; BK, 137/27; OÖY, 33/5; OÖY, 128/9; OÖY, 181/8; Z, 57/17; Z, 66/20

Acı duymak: 1. Ağrı, sızı duymak. (TDK)

"*Çakısını kılıfından çıkarıp ucunu gömleğinin üstünden göğsüne batırdı, duyduğu acı kaçarcasına çıktığı evde bıraktığı her şeyi unutturdu Emin'e*." (OÖY, 142/14); UB, 182/13

2. (*mec*.) Üzülmek, üzüntü içinde kalmak.

"*Yalnızca sen benimle eş bir acı duyabilirsin gibi geliyor bana.*" (GD, 107/4); GD, 109/14; GD, 147/8; BK, 136/10

Acı vermek: Üzülmesine sebep olmak, incitmek. (TDK)

"Yasakları Dirmit'e acı verdi." (SAÖ, 186/22); Aİ, 107/19; OÖY, 105/27; UB, 141/18; UB, 214/2; UB, 226/26; S, 43/28; S, 81/25; S, 88/9; Z, 114/2

Acısını çekmek: Yapılan yanlış işin doğurduğu sıkıntı ve üzüntü içinde bulunmak. (Aksoy, 1984: 430).

"Bir tekimizin bile acısını çekmiyor, mırıldanarak vakit kazanıyordu." (Aİ, 90/5)

Acısını çıkarmak: (*mec*.) Gördüğü maddi veya manevi zararı karşılayacak bir iş yapmak. (Aksoy, 1984: 430).

"Derken Zekiye onca yıl işaretlerle konuşmanın acısını çıkardı." (SAÖ, 113/22); SAÖ, 128/22; Aİ, 88/26; Aİ, 97/18

Aç açık kalmak: Yoksulluk içinde, evsiz barksız kalmak. (TDK)

"Ortada kalacaklarına, akıllarını kaçıracaklarına, aç açık kalacaklarına, kötü yola sapacaklarına dair duvara koydukları işaretleri saydı." (SAÖ, 241/3)

Aç kalmak: 1. Karnını doyuramamak. (TDK)

"Aile kalabalığının çoluk çocuk aç kalması alıştıkları şeydi." (BK, 91/18); MC, 123/30

2. Yoksulluğa düşmek.

"Aç kalmış, alta yatmış, güreşmiş, üste çıkmış." (GD, 161/21)

Açığa çıkmak: Belli olmak, anlaşılmak. (TDK)

"Otobüs hareket ettikten sonra, yol boyunca açığa çıkmaya çalışan bir düşünce aklımı zorlayıp durdu çünkü." (S, 63/17); SAÖ, 12/34; BKÇM, 137/26; BK, 38/3; UB, 156/23; UB, 173/18; M, 177/3

Açığa vurmak: Belli etmek, ortaya çıkarmak. (TDK)

"Ağlarken, yıllardır içinde tuttuğu bir sırrını açığa vurdu." SAÖ, 174/23); SAÖ, 243/1; BKÇM, 120/17; UB, 136/22; UB, 160/18; UB, 205/10; S, 42/1

Açık vermek: Gizlenmek istenen bir olayı, bir düşünceyi veya durumu elde olmayarak ortaya koymak, açıklamak. (TDK)

"Taşocağından çıktık, söylenmeye başladı yine, sayıklarken bile açık vermiyordu, duruma hâkim olacağını hissetti anlaşılan, o rahatlıkla konuşup küçümsüyor beni..." (M, 35/2)

Açıklık getirmek: Bir konu veya sorunu anlaşılır duruma getirmek. (TDK)

"Saim, büyüklenen sesiyle duygularımıza açıklık getirmese bocalayıp sarpa sarabilirdik." (Aİ, 57/23)

Açıklık kazanmak: Bir konu aydınlanmak, anlaşılır duruma gelmek. (TDK)

"Gülhan'ın Nezir'e niye vurduğu böylece açıklık kazanıyor." (Aİ, 89/27)

Açıkta kalmak: Yersiz yurtsuz kalmak. (TDK)

"Büyüdüğümüz vakit ne yapacakmışız, açıkta kalırsak böyle?" (Aİ, 102/28)

Açılıp saçılmak: Kadın açık saçık giyinmeye başlamak. (TDK)

"Çiçektepeli kadınların açılıp saçılması, teneke minareli camilerden birinde müezzinlik yapan Hacı Hasan'ın burnunun iman direğini sızılattı." (BKÇM, 132/1)

Ad almak: Kendisine ad verilmek. (TDK)

"Zamanla bu fabrikaların olduğu yer "Çiçektepe Sanayi" adını aldı." **(**BKÇM, 94/8); Z, 111/13

Ad koymak: Adlandırmak. (TDK)

"Ayrılığımızın adını koyabiliriz artık sevgilim, Suyu Bomboş Sızlayan Göl" (Z, 70/3); SAÖ, 14/8; SAÖ, 20/17; SAÖ, 20/19; SAÖ, 36/14; SAÖ, 43/6; SAÖ, 98/31;

SAÖ, 136/15; SAÖ, 138/1; SAÖ, 150/30; SAÖ, 161/7; SAÖ, 161/13; UB, 71/9; M, 141/7

Ad takmak: Adlandırmak. (TDK)

"Bu oyuna da "rüzgâr kaypıncağı" adını taktılar." (BKÇM, 28/2); BKÇM, 43/11; BKÇM, 67/22; BKÇM, 95/7; BKÇM, 141/16; BKÇM, 142/30; Aİ, 103/28

Ad vermek: Adlandırmak. (TDK)

"Dirmit adını verdiler." (SAÖ, 18/5); SAÖ, 20/18; SAÖ, 91/8; BKÇM, 27/30; BKÇM, 138/13; BK, 24/20; BK, 126/3; S, 43/13; S, 57/13

Adak adamak: Bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kurban kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal olduğuna inanılan bir güce niyette bulunmak. (TDK)

"Adaklar adadı." (SAÖ, 25/4); SAÖ, 177/12

Adam gibi: Adamlığa, insanlığa yaraşır yolda. (TDK)

"Sana hepimizden daha fazla içerliyorlar, çünkü kötülük beklemek onların hakkı, bu hakkı ellerinden almaya kalkarsan kızarlar, anlamalısın bunu; sana, kötü olduğunu adam gibi kabul et, diyorlar." (UB, 84/3); UB, 224/10; M, 92/2

Adam yerine koymak: Adamdan saymak, varlığını kabul etmek. (TDK)

"Senin eski patronla, Vedat'la çok sıkı fıkıydılar, duymuşsundur belki, Vedat'ın işler büyüdü çok, devasa, maden işletiyor, büyük patron oldu, hâlâ onu adam yerine koyup görüşüyor mudur dersen, pek sanmam ama istersen soruştururum…" (MC, 73/30)

Âdet olduğu üzere: Alışıldığı gibi. (TDK)

"Kaybolmalarını önlemek için de, âdet olduğu üzere, boyunlarında çanlar asılıydı." (UB, 80/30)

Âdet yerini bulsun diye: 'Gerekli görüldüğü için değil, yalnız alışılmış olduğu için' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Ama âdet yerini bulsun diye her gelene askerde ettiğini, yediğini, içtiğini, on bir gün hapis yattığını, şiir yazdığını, hatıra defteri tuttuğunu anlattı." (SAÖ, 152/9)

Adı çıkmak: Kötü bir ün kazanmak. (TDK)

"İşçi kadınlar arasında adı Takipçi'ye çıkmış hovarda müdürle işi bıraktıktan sonra da birlikte olmaya devam ettiği anlaşılıyordu." (MC, 40/30); SAÖ, 69/15; BKÇM, 72/27; BKÇM, 125/13

Adı gibi bilmek: Çok iyi bilmek. (TDK)

"Şu kan dolaşımını gösteren haritalara benzeyen birer harita henüz yapamadık ama, adım gibi biliyorum ki, yapsak ve evlerimizin duvarlarına assak, apaçık göreceğiz." (GD, 162/18); GD, 183/14

Adı kötüye çıkmak: Ünü kötü olarak yayılmak. (TDK)

"Küffar üzerine saldıran leventlerin âşıklısı değildim ki evliya olacağım Elime, adım da kötüye çıkmamıştı, babam beni ahalinin zoruyla karda tipide götürüp dağa bıraksın..." (M, 70/13)

Adım atmak: 1. Yürümek için ayağını öne doğru uzatıp basmak. (TDK)

"Bana karşı koruduğu bir alan var, adım atıp geçemiyorum, beni sokmuyorlar içeri." (UB, 144/21); BK, 103/4; BK, 132/2; BK, 137/14; OÖY, 45/19; OÖY, 50/2; M, 183/24; M, 183/27

2. (*mec.*) Bir işe ilk kez girişmek.

"Çağın farkına varıp bu tehlikeli vadiye adım atan yoksullar, büyük yerde kavrulmaktansa, küçük yerde var olmanın daima daha iyi olduğu sonucunu çıkarmışlardı." (BK, 61/7)

Adım atmamak: (Bir yere) kesinlikle gitmemek. (Aksoy, 1984: 435)

"Lado'nun karısı ve çocukları sokağa adım atamaz oldu." (BKÇM, 121/26); SAÖ, 47/34; SAÖ, 181/10

Adımını atmak: 1. Yürümek için ayağını öne doğru uzatıp basmak. (TDK)

"Konağa bir daha adımını atarsan…" (S, 152/2); M, 61/7; M, 217/7; MC, 61/18

2. (*mec.*) Bir işe ilk kez girişmek.

"O yerlilerden iriyarı bir kadın Vakıf Çiçektepe'ye adımını attığı ilk günden başlayarak tüm dikkatleri üstünde topladı." (BKÇM, 141/12)

Adımını atmamak: Gitmemek, uğramamak. (TDK)

O kızgınlıkla köyden çıkıp gitmiş, bir daha adımını atmayacağına dair su gibi yemin içmişti. (SAÖ, 12/18); SAÖ, 27/11; SAÖ, 86/7; Aİ, 113/26; UB, 41/28; UB, 106/23; S, 43/2

Adını …-ye çıkarmak: Bir kişinin sahip olmadığı niteliklerle tanınmasına yol açmak. (TDK)

"Adını onca yıldan sonra "Komser Huvat"a çıkardı." (SAÖ, 58/28); SAÖ, 84/33; SAÖ, 121/17; SAÖ, 136/22; SAÖ, 179/4; SAÖ, 212/9; SAÖ, 235/6

Adını ağzına almamak: Dargınlık, kırgınlık, kızgınlık vb. sebeple bir kimseden söz etmemek. (TDK)

"Öte dünyada azaptan kurtulmak istiyorsa hiçbir çocuğuna sahip çıkmamasını, adlarını bile ağzına almamasını öğütledi." (SAÖ, 238/25)

Adını taşımak: Birinin adıyla anılmak. (TDK)

"Çiçektepe kondularında anlatılan çöp masallarından biri "Büyük Çöp Yangını" adını taşırdı." (BKÇM, 106/2)

Adını vermek: Birinin adını söylemek. (TDK)

"Sevgili dostlar, şimdi yazacağım kelimeler, haksız yere yılları kül olup giden adını vermek istemediğim arkadaşım içindir, oturup ağladığımız duvar başı da çoktur onunla." (MC, 79/8)

Ağına takılmak: *(mec.)* Tuzağına yakalanmak. (Ayverdi, 2020: 39).

"Kendisi detaya girmediği halde, evlilik ağına takılmış, alabildiğine iyi niyetle bocalayan bir erkek olduğunu yüzünden okumuştu." (BK, 36/13)

Ağır gelmek: 1. Gücüne gitmek, onuruna dokunmak. (TDK)

"Son birkaç gündür yaşadıkları ruhuna bedenine ağır gelmiş, olup bitenlere aklı düşüncesi yetmiyormuş gibi bulanık bir ifadeyle yatağa attı kendini sonra, az daha uyumak istiyordu ama gözlerinin karanlığında Bahal'in yüzü canlanıp ışımaya başladı" (MC, 58/15); MC, 86/31; S, 44/3

2. Yapılması güç gelmek.

"Oflayıp iç çektiğini duydukça dersleri kızma ağır geliyor diye ona acıdı." (SAÖ, 28/34); SAÖ, 185/11; BK, 64/5; BK, 122/3; BK, 124/2; OÖY, 126/17; OÖY, 180/31; M, 213/31; Z, 30/14

Ağırdan almak: Bir işi gönülsüz, isteksiz yapmak. (TDK)

"Onun ölümünden sonra diğer ikisi, arabulma işini iyice ağırdan aldılar." (SAÖ, 26/3)

Ağırına gitmek: Onuruna dokunmak veya gücüne gitmek. (TDK)

"Kızların işi mi, tanrıların mı, dağın mı ağırına gitti?" (M, 198/14)

Ağırlık çökmek: Gevşeklik ve uyku gelmek. (TDK)

"Atiye'nin gözkapaklarına bir ağırlık çöktü." (SAÖ, 246/23)

Ağırlık vermek: Bir konuya önem vermek. (Aydın, 1991: 10).

"Dergisinde nelere yer vereceğini sordum, "Basitçe, dünyada olup biten şeylere," dedi, her ay bir konuya ağırlık vereceklermiş." (UB, 49/3)

Ağıt düzmek: Ölen bir kimsenin iyiliklerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felaketlerin acılı etkilerini söz veya ezgi ile dile getirmek. (Argunşah vd., 2023: 73).

"Hatta ölü evlerinde ağıt bile düzmeye başladı." (SAÖ, 14/33); SAÖ, 48/20;

Ağıt tutturmak: Ölen bir kimsenin iyiliklerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felaketlerin acılı etkilerini söz veya ezgi ile dile getirmek. (Argunşah vd., 2023: 73).

"Huvat, bohçayı açar açmaz bir ağıt tutturdu." (SAÖ, 35/3); SAÖ, 79/18; SAÖ, 102/27; SAÖ, 111/3; SAÖ, 125/13; SAÖ, 125/26; SAÖ, 159/15; SAÖ, 161/34; SAÖ, 164/27; SAÖ, 170/24; SAÖ, 180/33; SAÖ, 188/7; SAÖ, 205/34; SAÖ, 210/34; SAÖ, 224/30; SAÖ, 230/12; SAÖ, 243/4; BKÇM, 55/22

Ağıt yakmak: Ölen bir kimsenin iyiliklerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felaketlerin acılı etkilerini söz veya ezgi ile dile getirmek. (Argunşah vd., 2023: 73).

"Yaşmağını sallaya sallaya ağıt yaktı." (SAÖ, 22/13); SAÖ, 72/25; SAÖ, 74/18; SAÖ, 125/15; SAÖ, 164/14; SAÖ, 183/8; SAÖ, 224/13; BKÇM, 29/29; GD, 88/16

Ağız açmak: Konuşmaya başlamak. (TDK)

"Dirmit, önce ağızları öfkeyle açılıp kapanan, yumrukları hırsla sallanan insanların arasına girmeye çekindi." (SAÖ, 189/5); SAÖ, 141/27; Aİ, 40/24

Ağız ağıza vermek: İki kişi birbirine pek yakın durarak başkaları işitmeyecek bir biçimde konuşmak. (TDK)

"Çiçektepeliler Naylon Mustafa'nın dünyayı anlamak için soruşturduğunu söylediği bir dolu şeyle karışan kafalarını Ciğerci'nin masallarıyla uykuya yatırırken Çöp Bakkal tenhalarda Çöp Ağası'yla ağız ağıza verdi." (BKÇM, 64/20); BKÇM, 80/4; Aİ, 33/16; Aİ, 91/31; OÖY, 100/19

Ağız aramak: Öğrenmek istenilen şeyi söyletecek yolda dil kullanmak. (TDK)

"Dirmit ağız arayan, bir kederle yüzüne bakınan, bıyıklarının altından gülen, bir bağırıp bir fısıldayan sorguculların arasında kaldı." (SAÖ, 243/29); GD, 69/12; BK, 92/27; MC, 42/28

Ağız değiştirmek: Önce söylediğini başka türlü anlatmak. (TDK)

"Yağderesi'nde böyle toplu ağız değiştirme duyulmuş şey değildi, Ersel daha müdürün odasında bekletilirken yangın söndürülmüş, soğutma işlemi sürerken fabrikanın ana üretim binasında işbaşı yapılmıştı bile." (MC, 44/3); S, 162/28

Ağız etmek: Yaranmak için kibar konuşmaya çalışmak. (TDK)

"Kolonya dökmekten, şeker tutmaktan, iyi gözükeceğim diye ağız etmekten yoruldu." (SAÖ, 152/8); BKÇM, 55/13

Ağızdan ağıza geçmek: Bir söz herkes arasında söylenilmek. (TDK)

*"Kocam güney bölgesinde kurulu bir şubenin odacısı olduğunu söyledi. Kimseye ait olmayan bir fısıltı kutsal bir nesne gibi ağızdan ağza geçirilerek dolaştırılırken sürekli önüne baktı." (*GD, 50/11)

Ağza alınmayacak: Söylenmesi ayıp, çirkin söz, küfür. (TDK)

"Geçenlerde toplanıp çaya gelmişlerdi ona, söz erkeklerden açılmıştı, ne söylese duymuyorlardı, es geçiliyordu, ağza alınmayacak ayıplıkta olsa bile, en şaşırtıcı şeyleri söylese bile." (M, 190/9)

Ağzı açık kalmak: Şaşırmak. (TDK)

"Zekiye'nin belinin inceliğine ağızları öyle açık kalmıştı ki, Atiye'nin bu işe küçüklükten başlanmazsa, bel inceltmeye pek bir faydasının dokunmayacağına

dair sözlerine bir süre kulak asmadılar." (SAÖ, 38/28); SAÖ, 112/30; SAÖ, 201/2; OÖY, 98/31

Ağzı bir karış açık kalmak: Şaşırmak. (TDK)

"Dirmit annesinin söylediklerini ağzı bir karış açık, hayretle dinledi "Niye, kız?" (SAÖ, 139/17)

Ağzına almak: Söylemek. (TDK)

"Dayakçılar, tazminat isteyen, sigorta sendika lafını ağzına alan işçilere ağızlarından kan gelinceye kadar dayak atarlardı, işçilerin çığlıkları uluyan makinelerin sesine karışırdı." (BKÇM, 77/29)

Ağzında gevelemek: Açıkça söylememek. (TDK)

"Avazı çıktığı kadar bağırmasına rağmen keçi gerilemiyor, ağzında anlaşılmaz sözcükler geveleyerek öne doğru atılıyordu." (SAÖ, 13/14)

Ağzından çıkanı kulağı duymamak: Sözlerini tartmadan söylemek. (TDK)

"Öfkesinden ağzından çıkanı kulağı duymadı." (SAÖ, 154/8); BKÇM, 52/27

Ağzından çıkmak: Bir sözü istemeden, farkına varmadan söylemek, söylemiş bulunmak. (TDK)

"Sonunda, "İnanmıyorsanız gelin sizi de götüreyim," diye bir laf çıktı ağzından." (SAÖ, 16/13); BK, 51/2; BK, 103/1; UB, 56/14; UB, 57/17; M, 108/3; MC, 120/10

Ağzından dökülmek: Açıkça söylemekten çekindiği şey, konuşmasından belli olmak. (TDK)

"Ağzından dökülen sözlerin sayıklanmış sözler olduğu düşüyordu bazen aklıma." (Aİ, 80/4); Aİ, 19/20; Aİ, 29/33; OÖY, 13/8; OÖY, 61/20; OÖY, 74/22; UB, 23/18; UB, 101/1; UB, 214/21; MC, 99/16; S, 187/18; Z, 51/5; Z, 96/12

Ağzından kaçırmak: İstemediği hâlde boş bulunup söyleyivermek. (TDK)

"Gigili topal Aygaz, hah çözmeye Alacüvek'e geldiğinde, Huvat'ın Gigi'de din değiştirip Ermeni karısı tuttuğunu, sabahlara kadar zil çalıp oynadığını ağzından kaçırmıştı." (SAÖ, 28/34); SAÖ, 131/25; BKÇM, 137/12; UB, 226/11; M, 27/28

Ağzından laf almak: Bir kimseyi konuşturarak gizli tuttuğu şey üzerine bilgi edinmek. (Aksoy, 1984: 445)

"Sonunda bir sabah yerden yatakları kaldırırken, gelininin ağzından lafı aldı." (SAÖ, 113/10); SAÖ, 112/31; SAÖ, 180/23; SAÖ, 194/32; SAÖ, 231/1; M, 51/11; M, 143/17

Ağzını açmak: 1. Konuşmaya başlamak. (TDK)

"Atiye uykulu uykulu ağzını açtı." (SAÖ, 35/13); SAÖ, 158/20; SAÖ, 193/27; SAÖ, 194/2; SAÖ, 238/20; BKÇM, 111/9; Aİ, 37/28; Aİ, 114/16; Aİ, 119/17; UB, 45/13; UB, 257/16; M, 37/16; M, 177/11; M, 189/7; M, 196/9; M, 213/25; MC, 37/11; MC, 125/10; S, 150/28; Z, 27/1

2. Ağır sözler söylemeye başlamak.

"Huvat, "Kız, en çok onlar iyi demedi mi Zekiye'ye!" diye lafı alttan almaya çalıştı ya, Atiye, "Gelinin de batsın, sen de bat," diye ağzını açtı." (SAÖ, 40/34)

3. Azarlamak, paylamak.

"O mendili gömdü, Huvat yeniden ağzını açtı." (SAÖ, 195/23); BKÇM, 123/8

Ağzını açıp gözünü yummak: Öfke ile, sonunu düşünmeden ağzına gelen bütün ağır sözleri söylemek. (TDK)

*"Ağzını açıp gözünü yumdu." (*BKÇM, 55/18)

Ağzını aramak: Konuşturarak düşüncesini öğrenmeye çalışmak. (TDK)

*"Şu cinin yakasını nasıl tuttun hele bir anlat," diyerek ağzını aradılar, sırtını sıvazladılar." (*SAÖ, 15/34); SAÖ, 33/7; SAÖ, 41/29; SAÖ, 109/16; SAÖ, 131/18; SAÖ, 140/23; SAÖ, 170/31; SAÖ, 192/5; SAÖ, 192/6; SAÖ, 215/15; SAÖ, 227/34; SAÖ, 239/27; SAÖ, 243/8; M, 93/33

Ağzını bağlamak: Bir kimseyi herhangi bir sebeple söz söyleyemez duruma getirmek, susmak zorunda bırakmak. (TDK)

"Huvat'ın ağzını bağlamanın yolunu buldu." (SAÖ, 195/7)

Ağzını bıçak açmamak: Üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak. (TDK)

"O sabahtan sonra, üç gün Huvat'ın ağzını bıçak açmadı." (SAÖ, 35/25); S, 180/26

Ağzını bozmak: Kaba sözler söylemek, küfretmek. (TDK)

"Tuhaf olan neydi ama, fark ettin mi bilmiyorum, makyaj yaparken ağzını bozuyordu..." (OÖY, 60/7)

Ağzını kapamak: Kendisine çıkar sağlaması için bir kimseyi susturmak. (TDK)

"Sonra, Giray bana düzenbaz filan demeye kalktı, "Duyduğun korkulardan gevşiyorsan o başka, ne oluyor Giray, sahneler seni geri mi çağırıyor?" deyip kapadım ağzını." (UB, 162/27)

Ağzının içine bakmak: Ne söyleyeceğini beklemek. (TDK)

"Kurulmuş gibi durmadan konuşan karısının ağzının içine bakakaldı." (SAÖ, 113/30); BKÇM, 98/10

Ah çekmek: Derin bir keder veya özlemle içten gelerek ah demek. (TDK)

"O döndükçe Seyit oflayıp ah çekmeye başladı." (SAÖ, 163/2); SAÖ, 163/2; SAÖ, 180/20; SAÖ, 223/26; SAÖ, 223/31

Ah etmek: 1. Acı ile içini çekmek. (TDK)

"O dolandıkça Huvat daha bir derinden iç çekmeye, ardından da, "Ah!" etmeye başladı." (SAÖ, 27/22); GD, 169/7; M, 29/10; M, 36/6; M, 127/19; M, 216/13; Z, 33/18

2. (*mec.*) İlenmek.

"Başına gelen şey, sevdaya düşüp ah edenlerin intizarına yorulabilirdi ancak, kör kader dedikleri bu olmalıydı." (MC, 48/6)

Akıl almamak: İnanılacak gibi olmamak, akla uygun gelmemek. (TDK)

"Gogi'nin geçmişini "hasta" diye ezberlediklerinden politikaya atılmasını akılları almamıştı." (BK, 49/3)

Akıl danışmak: Bir konuda birinin görüşünü sormak. (TDK)

"Atiye her önüne gelene akıl danıştı." (SAÖ, 112/33)

Akıl etmek: Herhangi bir önlem veya çareyi zamanında düşünmek. (TDK)

"'Atom' neyin nesi ki, lan?" diye sormayı akıl etti." (SAÖ, 36/16); SAÖ, 243/8; SAÖ, 215/27; SAÖ, 224/26; BKÇM, 78/20; BKÇM, 87/8; BK, 91/13; UB, 41/10; UB, 64/7; UB, 236/19; M, 35/8; M, 170/15; MC, 75/18; MC, 127/28; S, 56/10; S, 74/11

Akıl sır ermemek: Bir işin niteliğini, gizli yönlerini anlayamamak. (TDK)

*"Alacüvekliler, uzun zaman Halat'ın getirip getirip köyün başına bıraktıklarına, anlattıklarına akıl sır erdiremediler." (*SAÖ, 15/31); SAÖ, 68/7; BKÇM, 34/7

Akıl vermek: Akıl öğretmek. (TDK)

*"Kuşkuş otu ona akıl verdi." (*SAÖ, 100/2); SAÖ, 80/15; SAÖ, 124/5; SAÖ, 138/16; SAÖ, 147/30; SAÖ, 154/2; SAÖ, 154/7; SAÖ, 219/33; SAÖ, 220/21; SAÖ, 223/27; SAÖ, 224/29; SAÖ, 236/24; SAÖ, 237/24; SAÖ, 238/1; SAÖ, 238/5; SAÖ, 238/6; SAÖ, 238/18; SAÖ, 238/28; SAÖ, 239/28; MC, 127/4; Z, 104/14

Akıllara durgunluk vermek: Hayranlık uyandırmak: (TDK)

"Alhas akıllara durgunluk veren bilgi derinliğiyle Çiçektepe'ye Çingenelerin gelişini unutturdu." (BKÇM, 99/24)

Akıllı olmak: Gerçeklere uygun davranmak. (TDK)

"Kızına aslında gitmeyecek bir akıllı olmadığını, sıkıyla, korkuyla evde oturduğunu duyurdu." (SAÖ, 217/10); BK, 109/6; M, 18/16

Akıp gitmek: Çabuk geçmek. (TDK)

"Gözlerin önüne akıp giden bantların hayali durdu." (BKÇM, 50/18); GD, 59/3; GD, 133/14; BK, 63/12; Aİ, 117/26; OÖY, 30/23; OÖY, 44/4; OÖY, 44/19; OÖY, 78/13; OÖY, 94/7; OÖY, 140/25; OÖY, 144/1; UB, 65/4; UB, 125/10; UB, 137/29; UB, 230/18; M, 192/31; MC, 16/6; S, 19/17; S, 21/2; Z, 15/22

Akla durgunluk vermek: Hayranlık uyandırmak: (TDK)

*"Boşluğu doldurmak için her şeyi boşluğa iten, denizden su içen sessizliğin gazabına uğramış, korku kuvvetiyle işleyen Nezir'in aklına durgunluk verip bizi huzura erdir." (*Aİ, 84/4)

Akla gelmek: Hatırlamak. (TDK)

"Akla gelebilecek her konuda kafasının içi düşüncelerle doluydu ama Emin artık yalnızca aşk hakkında söylenen sözleri işitiyordu." (OÖY, 23/10); UB, 85/10; M, 190/22

Akla gelmemek: Olabileceğini düşünmemek. (TDK)

"Hazırlığın başlamasıyla ortaya o zamana kadar hiç akla gelmedik bir dolu sorun çıktı." (SAÖ, 208/34); UB, 24/27; S, 45/22

Akla sığmamak: İnanılacak gibi olmamak, akla uygun gelmemek. (TDK)

"Nezir akla sığmaz fikirlerle dolu nefesini Saim'in nefesine karıştırıp havamıza üflerse halimiz ne olur?" (Aİ, 109/33); OÖY, 97/16

Aklı almamak: Uygun bulmamak. (TDK)

"Aklım düşüncelerinizi almıyor." (Aİ, 58/20); OÖY, 165/15; OÖY, 166/26; UB, 46/11; UB, 108/32; UB, 260/20; M, 46/28; MC, 135/24; S, 90/15

Aklı başına gelmek: 1. Davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak. (TDK)

"Evrende durmadan değişen her şeyi gören tanrılar tanrısı Zeus, bir zamanlar düşünce ve erdemin yönettiği soyun bahtsızlığını fark ettiğinde, onların akıllarını başlarına getirmek için bütün tanrıları kutsal evinde bir araya topladı." (UB, 153/14); UB, 237/8; UB, 261/11

2. Ayılmak, kendine gelmek.

"Sonunda, "Yasemin," diye mırıldandı yavaşça, "konuşursak aklımız başımıza gelir diye korkuyorum." (OÖY, 29/9)

Aklı başında olmamak: İyi düşünebilir durumda olmamak. (TDK)

"Seyit'e, bırak yakasını aklı başında değil, diye işaret etti." (SAÖ, 145/25); SAÖ, 222/21; OÖY, 75/23; OÖY, 82/22; Z, 49/1

Aklı başından gitmek: Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırmak**.** (TDK)

"Hele aradan çok geçmeden, Hacı Talip'in damadının da komünist olduğu haberinin köyde yayılmasıyla, köylülerin her uçağın arkasından küfür edip kapılarını örtüp içeri çekilmelerinden sonra, aklı başından gitti." (SAÖ, 62/29); OÖY, 135/32; UB, 245/7

Aklı başka yerde olmak: Başka şeyler düşünmek. (TDK)

"İkisini en son yemekte görmüştüm, kurbağa seslerinden yorgun düşmüştüm akşam, aralarında bir gerginlik olduğunu hissetmiştim ama aklım başka yerdeydi, kurbağalar neredeyse masamıza zıplayacaktı." (UB, 53/21); M, 59/16

Aklı çıkmak: Sonucun kötü olacağını düşünerek korkuya kapılmak. (TDK)

"Batılıya 'şimdi' deme aklı çıkar, Doğuluya 'geçmiş-gelecek.'" (M, 99/23)

Aklı ermek: 1. Anlayabilmek. (TDK)

"Aklı erer diyorsan bir de Dirmit'e danışalım lan," dedi. (SAÖ, 237/19); OÖY, 149/14

2. Akılca olgunlaşmak.

"Aklım yeni eriyordu daha." (Aİ, 48/1)

Aklı gitmek: Şaşırmak, korkmak. (TDK)

"Kızının kısmeti kaçıp gidecek diye aklı gitti." (SAÖ, 195/3)

Aklı kalmak: Beğendiği bir şeyi düşünmekten kendini alamamak. (TDK)

"Eli pantolonlarda, telalarda, aklı parkın salıncaklarında kaldı." (SAÖ, 104/13); Aİ, 40/25; MC, 96/24; Z, 66/11

Aklı karışmak: Ne yapacağını bilememek, şaşırmak, bocalamak. (TDK)

"İşçilerin kuşlarından, çadırlarından, sendikalarından bezir getirdiklerini söyleyip yakınanlar erkenden yatıp uyudu, işçilerin sokağa dökülmesinden sonra şaşkına uğrayıp akıllarını karıştıranlar kondularda toplandı." (BKÇM, 103/15); Aİ, 45/27; UB, 20/12; UB, 210/19; M, 23/2; M, 99/30

Aklı takılmak: Zihni bir şeyle sürekli olarak uğraşmak. (TDK)

*"*Korkulukla turist avlamaya kadar vardırmışlar işi demek,*"* diye mırıldandı, aklı başka bir şeye takılmış gibi duraksadı...*"* (UB, 253/26); S, 58/32; Z, 39/15

Aklına düşmek: 1. Hatırlamak. (TDK)

"Sonra, annesi, babası, kardeşleri aklına düştü." (SAÖ, 71/15); SAÖ, 84/22; SAÖ, 213/34; OÖY, 141/26; OÖY, 151/7; BK, 118/18; M, 100/21; M, 132/6; MC, 11/20; MC, 25/6

2. Kafasında bir düşünce doğmak.

"Karar verdikten sonra da köyde duvar dibi, kapı önü, küllük koymadı, neresi aklına düştüyse oraya gidip besmelesiz işedi." (SAÖ, 63/16); SAÖ, 218/2; SAÖ, 242/7; SAÖ, 242/9; GD, 73/22; Aİ, 80/5; M, 44/16

Aklına esmek: Daha önce düşünmemiş olduğu şeyi birden yapmaya karar vermek. (TDK)

"İnsan, aklına estikçe, soluduğu havanın üstüne sıçrayıp hayatını ayarlama imkânından yoksundur." (Aİ, 117/21); UB, 111/22; M, 153/7; M, 217/10; Z, 59/16

Aklına gelmek: 1. Hatırlamak, anımsamak. (TDK)

"O mutlu günler hep gelir aklıma aklıma." (BK, 145/3); Aİ, 81/1; OÖY, 89/28; OÖY, 134/11; UB, 74/33; UB, 31/17; UB, 61/12; UB, 68/5; UB, 83/31; UB, 84/10; UB, 105/10; UB, 140/13; UB, 143/19; UB, 155/23; UB, 160/1; UB, 177/13; UB, 183/23; UB, 231/5; UB, 235/14; UB, 250/27; M, 64/5; M, 70/4; M, 90/22; M, 112/19; M, 113/11; M, 160/1; M, 161/26; M, 187/23; M, 195/19; M, 200/10; M, 235/27; MC, 25/20; MC, 38/32; MC, 47/9; MC, 59/5; MC, 67/16; MC, 88/12; MC, 124/9; S, 38/31; S, 92/33; S, 123/6; S, 128/32; S, 136/8; S, 165/23; S, 182/25

2. Bir şeyi yapmayı düşünmek, tasarlamak.

"Kelimelerin uçurumuna düşeceğim, hayatımın yanıltıcı gölgeler ortasında geçeceği aklıma mı gelirdi?" (Aİ, 14/15); Aİ, 26/34; Aİ, 90/27; Aİ, 114/10; BK, 138/21; OÖY, 77/13; OÖY, 82/29; OÖY, 96/31; OÖY, 126/25; OÖY, 126/28; OÖY, 144/1; OÖY, 175/29; UB, 39/28; UB, 48/5; UB, 51/10; UB, 59/27; UB, 162/16; UB, 225/18; UB, 236/19; UB, 109/3; UB, 121/3; UB, 140/2; UB, 146/11; UB, 155/8; UB, 164/28; UB, 175/29; UB, 212/24; UB, 215/23; UB, 260/7; M, 31/31; M, 39/10; M, 45/21; M, 49/11; M, 58/27; M, 60/27; M, 121/11; M, 143/13; M, 162/1; M, 196/10; MC, 20/19; MC, 67/20; MC, 97/19; S, 50/16; S, 73/10; S, 86/1; S, 87/1; Z, 50/15

Aklına getirmek: 1. Hatırlamak. (TDK)

"Kümeste Keşli Rıfat'ın oğlu Ömer'le oynaşmalarını aklına getirdi." (SAÖ, 76/21); SAÖ, 90/16; SAÖ, 109/33; SAÖ, 191/10; SAÖ, 221/18; GD, 19/13; GD, 64/8; GD, 181/15; UB, 91/23; UB, 104/5; M, 38/9; MC, 89/17; S, 86/9; S, 124/10

2. Olabileceğini düşünmek.

"Para sızdırmayı aklımın ucuna dahi getirmeden benden istediklerini yaptım." (GD, 56/2); GD, 87/8; GD, 104/6; UB, 46/3; UB, 47/12; UB, 145/32; UB, 269/34; M, 123/27; M, 133/23

Aklına girmek: Düşüncelerine tesir etmek. (Ayverdi, 2020: 72).

"Ama Atiye kocasının aklına girdi." (SAÖ, 132/21)

Aklına koymak: Bir kimse birine, bir şey telkin etmek. (Argunşah vd., 2023: 102).

"Bana diyor paramı çaldın, ben ondan uyanığım ama kalbim saf, git başkasıyla ilişkiye geç diyor, sen benden gençsin, bir yıl sonra uyandım, öyle istiyor madem, geçtim ilişkiye ben de, söyleye söyleye aklıma koydu…" (S, 57/10)

Aklına takmak: Sürekli olarak bir şeyi düşünmek, bir düşünceye saplanıp kalmak. (TDK)

"Korkusunu atmaya çalıştıkça aklına yeni yeni şeyler takılmaya başladı." (SAÖ, 41/20); SAÖ, 197/8; BKÇM, 45/20; BK, 147/13

Aklına uymak: Başka birinin düşüncesine göre iş yapmak, davranmak. (TDK)

"Atiye köylülerin aklına uyup Dirmit'i bağlamadı." (SAÖ, 66/20); SAÖ, 175/15; BKÇM, 63/19; BKÇM, 112/17

Aklında kalmak: 1. Hatırlamak. (TDK)

"Mektuba baba soyundan, ana soyundan bildiği ne kadar isim varsa hepsini aklında kalan tarifleriyle koydurdu." (SAÖ, 176/26); SAÖ, 177/25; GD, 137/29; GD, 142/14; BK, 55/2; OÖY, 164/1; OÖY, 165/31; UB, 18/7; UB, 93/32; UB, 93/33; UB, 101/16; UB, 164/17; M, 130/6; M, 232/17; M, 234/13; M, 234/32; S, 119/9; Z, 46/6; Z, 49/6; Z, 86/21

2. Unutamamak.

"Söylersem aklında kalırım diye." (UB, 31/28); S, 82/12

Aklında olsun: "Unutma" anlamında kullanılan bir söz. (Argunşah vd., 2023: 102).

"Aklında olsun, bir şey söyleme..." (UB, 265/30)

Aklında tutmak: Unutmamak. (TDK)

"Her şeyi aklımda tuttuğumu kabul edelim şimdi, bunun tam tersi olduğunu, o zaman ben şunu anımsadım diyemiyorum..." (UB, 92/29); UB, 100/6; UB, 100/8; UB, 119/23; M, 182/16; MC, 145/12

Aklından çıkmak: Unutmak. (TDK)

"Bahşişten vazgeçse, olmadı; temiz elbiseleri aklından çıkarmaya çalışsa, olmadı." (SAÖ, 116/28); OÖY, 143/17; UB, 32/5; UB, 66/10; UB, 73/21; UB, 101/5; UB, 106/12; UB, 209/28; MC, 232/3; Z, 61/12

Aklından çıkarmamak: Sürekli hatırlamak, unutmamak. (TDK)

"Bu dediğimi iyi belleyin ha! A–ha!" diyerek hamur tahtasına attığı çentigi aklından çıkaramadı." (SAÖ, 32/29); SAÖ, 52/17; SAÖ, 60/34; OÖY, 94/4; OÖY, 141/2; UB, 265/2; M, 212/28; S, 93/6; Z, 26/26

Aklından geçirmek: Bir şeyi yapmayı düşünmek, tasarlamak. (TDK)

"Asıl şimdi," diye geçiriyordum aklımdan, "annemin hazır şiir kalıplarına döktüğü o güzel gözyaşı tuzlu kurabiyelerinden olacaktı ki, şöyle koca bir tabak..." (GD, 176/1); Aİ, 56/11; OÖY, 143/5; UB, 18/23; UB, 65/18; UB, 93/23; UB, 182/10; M, 22/16; M, 24/19; M, 31/9; MC, 106/33; MC, 112/14; S, 88/9; Z, 101/16; Z, 106/13

Aklından geçmek: Düşünmek. (TDK)

"Ama volvonun özgün hareketlerinin öyle etkisinde kalmıştı ki aklından geçenleri Halilhan'a açmaya cesaret edemedi." (BK, 30/19); Aİ, 86/18; Aİ, 78/3; Aİ, 92/2; OÖY, 15/4; OÖY, 18/20; OÖY, 27/10; OÖY, 28/7; OÖY, 34/5; OÖY, 76/6; OÖY, 139/20; OÖY, 146/19; OÖY, 157/23; UB, 27/27; UB, 38/5; UB, 44/27; UB, 58/10; UB, 96/23; UB, 125/9; UB, 146/32; UB, 174/6; UB, 213/5; M, 27/27; M, 76/25; M, 180/4; MC, 39/3; MC, 61/26; MC, 72/1; MC, 135/7; S, 40/11; S, 42/29; S, 63/9; S, 89/21; S, 111/3; S, 143/20; Z, 65/8

Aklını başına toplamak: Akılsızca davranışlarda bulunmaktan kendini kurtarmak. (TDK)

"Hikâye dinlemeye ihtiyacım yok benim, sen aklını başına topla, bu yeni fikirsizlerin dalgasından kendini sıyırmaya bak…" (M, 132/16)

Aklını almak: Düşünemez, aklını kullanamaz duruma getirmek. (Ayverdi, 2020: 72).

"Atiye'nin tüm yalvarmalarına rağmen su Huvat'ın aklını aldı." (SAÖ, 166/1)

Aklını bozmak: Bir şey üzerine çok düşerek hep onunla uğraşıp durmak. (TDK)

"Aklını bozup delirmemesi için Tanrı'ya yalvarıp yakardı." (SAÖ, 165/27)

Aklını çelmek: 1. Niyetinden, kararından caydırmak. (TDK)

*"Aklımı çelen uyarı yararsız..." (*Aİ, 109/25)

2. Ayartmak, baştan çıkarmak.

"Yasemin bir kez daha aklını çelmeye çalıştı onun, "İnsan yapayalnız kaldığını anlamak için bile kendisine bakan bir göz olsun istiyor, sen de böyle değil misin?" (OÖY, 123/13)

Aklını kaçırmak: 1. Delirmek. (TDK)

"Atiye her eve gelene oğlunun kendine iğne yaptırıp öldürmek istediğini anlatan kocasının aklını kaçırdığını sandı." (SAÖ, 147/2)

2. Gereksiz, yersiz iş yapmak.

"Ortada kalacaklarına, akıllarını kaçıracaklarına, aç açık kalacaklarına, kötü yola sapacaklarına dair duvara koydukları işaretleri saydı." (SAÖ, 241/3)

Aklını oynatmak: Çıldırmak. (TDK)

"Uzağa bakmak iyi değilmiş, uzağa baka baka aklını oynatanlar varmış lan," diye diye, sabah bir türlü akşam bir türlü giyindi." (SAÖ, 27/26) SAÖ, 44/34; SAÖ, 49/27; SAÖ, 243/9; M, 102/6

Aklını takmak: Aklına takmak. (TDK)

"Yarın geceye bırakalım Yurt, olmaz mı, gelip alırım seni, dedim ama aklını takmış, o gece bitsin istiyor." (OÖY, 120/6)

Aklının ucundan bile geçirmemek: Hiçbir biçimde düşünmemek. (TDK)

"Ama bir facia tarafından karşılanacağını aklının ucundan geçiremezdi." (BK, 114/17)

Alakasını kesmek: İlgisi kalmamak, ayrılmak. (TDK)

"İşin kötü tarafı Nevres işletmeyle alakasını kesip kendini ipeğe vermiş…" (S, 139/8)

Alaşağı etmek: Kapıp yere vurmak. (TDK)

"Tarihî eser arayıp bulamamış oluyorlar özetle, ardından kepçeler girip toprağı alaşağı ediyor." (S, 162/4)

Alaya almak: Alay etmek, eğlenmek. (TDK)

"Alaya alman doğru değil." (GD, 109/18); BK, 127/20

Aldırış etmez oldu: İlgi göstermemek, ilgilenmemek, ilgisiz kalmak. (TDK)

"Ama aradan çok geçmeden öyle bir şeyle çıkıp geldi ki, konuşan kutuya kimse aldırış etmez oldu." (SAÖ, 12/26)

Alet olmak: Bilerek veya bilmeyerek kötü bir işe aracılık etmek, vasıta olmak. (TDK)

"Gidip parayla korkuluk fotoğrafı mı çekeceksiniz şimdi, soysuzlara alet olacaksınız..." (UB, 253/6); M, 170/34

Alev almak: 1. Tutuşmak, yanmaya başlamak. (TDK)

"Operasyonun ardından alev alan ağızların ateşi çabucak söndü." (BKÇM, 124/19); Aİ, 80/11; UB, 158/28; UB, 158/29

2. (*mec.*) Coşmak, heyecanlanmak, heyecana gelmek.

"Bu haberle konducuların ağzında "Vakıf" lafı birden alev aldı." (BKÇM, 138/4)

3. (*mec.*) Öfkelenmek, kızmak.

"Tilkinin acısı arzusu tüylerime sıçradı, nasıl istekle alev aldığımı anlatmaya çekiniyorum sana, bileğinden yaralanmış kanıyor…" (Z, 68/14)

Alıp başını gitmek: Başını alıp gitmek. (TDK)

"Alıp başını gitsin diye de beklediler" (SAÖ, 51/20); SAÖ, 103/23; SAÖ, 156/5; SAÖ, 181/11; SAÖ, 205/8; SAÖ, 231/21; SAÖ, 235/12; SAÖ, 239/22; GD, 55/7; OÖY, 152/23; UB, 38/19; UB, 155/32; UB, 227/12; UB, 235/10; UB, 268/33; M, 187/26

Alıp verememek: Anlaşamamak, çekememek, geçinememek. (TDK)

"Ne oluyor, peşimden mi geldin, ne çeviriyorsunuz sinsi sinsi," dedim, *"Nevres'le alıp veremediğin nedir?"* (S, 151/7)

Alkış toplamak: Çok alkışlanmak. (TDK)

"Ettiği küfür yüzünden Çiçektepelilerden bol alkış topladı." (BKÇM, 137/13)

Alkış tutmak: Topluca el çırparak yüksek sesle 'yaşa, var ol' vb. sözler söyleyerek birini alkışlamak. (TDK)

*"Çiçektepeliler alkış tuttu." (*BKÇM, 44/24); BKÇM, 82/23; BKÇM, 142/22

Allah'a ısmarladık: Ayrılanın kalan veya kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü. (TDK)

"Canıgönülden, "Allahaısmarladık, yoksul kadınlar!" demiş, gitmiş." (GD, 73/12); MC, 45/30

Alt etmek: Üstünlük sağlamak, yenmek. (TDK)

"Huvat her hastalandığında bir yolunu bulup Azrail'i alt eden karısının yine bir yolunu bulup ayağa kalkacağını, hatta onun günün birinde öleceğinin bile şüpheli bir durum olduğunu düşündüğünden onun gözlerini tavana dikip inlemesine kulak tıkadı." (SAÖ, 148/19); GD, 93/18; GD, 108/13; Aİ, 59/4; Aİ, 75/29; UB, 150/6; UB, 271/11; Z, 65/8

Altından kalkamamak: 1. Bir işi başaramamak, beceremmek, üstesinden gelememek. (TDK)

"Ayakta sallanıyorsun sen, git biraz uzan, insanı zorlar çiftlik işi," dedi Azim, "günde bir-iki saat mola vermezsen altından kalkamazsın." (MC, 96/30)*;* SAÖ, 152/20

2. (*mec.*) Kendini savunamamak.

"Yaşayıp bitirmişim seni, öldürüp ne yapacağım," dedi, "üç-dört yıl sonrayı örterim üstüne, geleceğini gösterip korkuyu silerim gözlerinden, bugünün ziyan olur, dağılır gidersin, kalkamazsın altından..." (M, 76/7)

Altını üstüne getirmek: 1. Bir şey bulmak için aramadık yer bırakmamak. (TDK)

"Köyün altını üstüne getirdi." (SAÖ, 71/2); OÖY, 67/25

2. Söz veya tutumuyla çevreyi birbirine düşürmek, karmakarışık etmek.

"Konuşan kutu Alacüvek'in altını üstüne getirdi." (SAÖ, 12/21); SAÖ, 239/2; SAÖ, 247/24; BKÇM, 39/28

Alttan almak: Sert konuşan bir kimseye yumuşak bir dil kullanmak, aşağıdan almak. (TDK)

"Huvat, "Kız, en çok onlar iyi demedi mi Zekiye'ye!" diye lafı alttan almaya çalıştı ya, Atiye, "Gelinin de batsın, sen de bat," diye ağzını açtı." (SAÖ, 40/33); UB, 156/12; M, 42/19

Altüst etmek: Çok karışık duruma getirmek, düzenini bozmak. (TDK)

"Biricik dostunun duygu dünyasını altüst etmek için coştuğundan habersiz olan Gogi Teknojen'in sermaye sorununu ne biçimde çözebileceklerini düşünmekle meşguldü." (BK, 75/1); UB, 80/34; M, 176/7; S, 27/26; Z, 23/12; Z, 51/16

Altüst olmak: Üzülmek, tedirgin olmak, yıkılmak. (TDK)

"Üzülmek, tedirgin olmak, yıkılmak." (UB, 214/20); S, 44/15

Anlam çıkarmak: (*mec.*) Yersiz ve gereksiz bir yargıya varmak, yanlış değerlendirmek; bir söze, söyleyenin aklından geçmeyen bir anlam vermek. (TDK)

*"*Dirmit'in iç bunaltısından yaptığı her şeyin altından olmadık anlamlar çıkardı.*"* (SAÖ, 32/31); OÖY, 166/10; UB, 26/25; UB, 144/26; S, 88/4

Anlam vermek: Kendince bir yargıya varmak, yorumlamak. (TDK)

"Köylülerin coşkusuna bir anlam veremeyen yabancı, şaşkın şaşkın epeyce dolaştı." (SAÖ, 23/31); SAÖ, 100/22; SAÖ, 106/22; BKÇM, 31/9; BKÇM, 49/18; OÖY, 122/10; OÖY, 125/21; OÖY, 177/14; OÖY, 182/29; UB, 68/22; MC, 48/4; MC, 122/11

Anlamına gelmek: Bir anlam bildirmek. (TDK)

*"*Atiye, dünürü Rızgo Ağagil'e gidip gele gele, kimsenin ne anlama geldiğini bilmediği sözler eder olmuştu.*"* (SAÖ, 43/7); BKÇM, 31/20; BKÇM, 97/4; BKÇM, 99/13; GD, 54/9; BK, 34/12; Aİ, 79/21; UB, 39/15; UB, 62/28; UB, 106/20; UB, 107/23; M, 24/23; M, 193/28; M, 242/27; M, 242/28; MC, 20/22

Anlaşmazlığa düşmek: Anlaşamamak, uyuşamamak. (TDK)

"Kimseyle anlaşmazlığa düşüp bir sorun yaşadığım da olmadı." (UB, 18/24)

Anlayış göstermek: İstenilen veya söylenilen bir şeyi hoşgörüyle karşılamak. (TDK)

"Yapma böyle, biraz anlayış göster, bir kaza oldu, kaza yahu..." (UB, 188/4); M, 44/27

Ant içmek: Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek. (TDK)

"Ama insan kafasında kendisine güzel bir yer hayal ediyor, bu yeri cennet hesabına getirerek gözünde büyütüyor, oraya ulaşmaya ant içtiği için ölmüş numarası yapmaya dahi kalkışabiliyor." (BK, 102/9)

Apışıp kalmak: Ne yapacağını bilemez duruma gelmek. (TDK)

"Denize şap! diye bakıp apışıp kalmayacağız." (Aİ, 21/30)

Aptal yerine koymak: Hiçbir şeyden anlamaz, bilmez sanmak. (TDK)

"Gerçekten iyi olan, kimseyi kendisi için çalıştırmaz çünkü, kafaları net bu konuda, ortada böyle bir şey yokmuş gibi davranarak onları aptal yerine koyduğunun farkında değilsin..." (UB, 83/27)

Arası açık olmak: Arkadaşlıkları sarsılmak, arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmak. (TDK)

"Nise Hanım'ın teyzesinin kızı, numaranı vermek zorunda kaldım, seni arayacak olurlarsa şaşırma," dedi Ogün Bey, "mal mülk davasından karısıyla arasının açık olduğu konuşuluyor Vedat Bey'in ama benden duymuş olma…" (MC, 121/19)

Arası açılmak: Arkadaşlıkları sarsılmak, arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmak. (TDK)

"Derken Zekiye'yle Halit'in arası açıldı." (SAÖ, 58/20); BKÇM, 51/9; BKÇM, 90/19; Aİ, 44/25; Aİ, 79/18; UB, 20/16; M, 131/17; MC, 49/13

Arasını bulmak: Araları bozulmuş iki kişiyi uzlaştırmak, barıştırmak. (TDK)

"Alacüveklilerin arasını bulmaya gelen Sığgınlı üç ihtiyar, ellerinde üç kara torbayla ilk gün akşama kadar köyün içinde dolaştılar." (SAÖ, 25/25); SAÖ, 26/3

Araya girmek: 1. İki kişinin arasındaki bir işe karışmak. (TDK)

"Araya girmeye uğraşan Lado'nun karnına bıçağı sapladı." (BKÇM, 123/20); ÖY, 47/20; OÖY, 84/2; UB, 231/32; M, 195/14; MC, 18/21; MC, 84/15; S, 20/11; S, 37/11

2. İki kişiyi uzlaştırmaya çalışmak.

"Terzi Püzant gülerek aralarına girip onları ayırdı." (SAÖ, 104/19); SAÖ, 84/13; Aİ, 69/16; MC, 89/26

3. Bir iş yapılırken ona engel olacak başka bir şey çıkmak.

"Gitgide tizleşen cızırtı sesiyle aramıza giriyor, merakla yüzüne yönelen bakışlarımızı kesiyordu." (Aİ, 89/5); OÖY, 114/20; UB, 179/5; M, 19/9; MC, 119/30

Araya gitmek: Harcanmak, karışıklığa kurban olmak. (TDK)

"Çünkü birbirimizi, kelimelerin uçurumunda araya giderken gördük." (Aİ, 98/2); Aİ, 117/31

Araya soğukluk girmek: Arada kırgınlık oluşmak. (TDK)

"Albay'ın her yakaladığına banka cüzdanını çıkarıp göstermesinden sonraysa Albay'la konducular arasına bir soğukluk girdi." (BKÇM, 126/28); BK, 26/14

Arayı açmak: Aradaki uzaklık artmak. (TDK)

Hazmi ışığa yutulan gövdesiyle direnmeye çalışırken Halilhan üç şişe kadar arayı açtı." (BK, 149/11); M, 133/16; S, 41/32

Arayı soğutmak: Eski yakınlık, dostluk kalmamak. (TDK)

"Güleni de görürsünüz ama içi üşüyormuş gibi titreyerek güler o da, toprakla arayı soğutanların sonu hazin oluyor, beni dinleyin siz." (S, 20/14); S, 69/20

Ardı arkası kesilmemek: Aralıksız olarak gelmek. (TDK)

"Tam üç gün çığlıkların ardı arkası kesilmedi." (SAÖ, 43/20); BKÇM, 39/24; BKÇM, 94/20; UB, 16/32

Ardına düşmek: Arkasından gitmek, peşini bırakmamak. (TDK)

"Ortalık ışıyınca, adamın ardına düştü." (SAÖ, 86/21); SAÖ, 102/5; SAÖ, 131/4; SAÖ, 215/5; SAÖ, 222/19; SAÖ, 223/15; BKÇM, 18/21; GD, 138/25; BK, 19/12; BK, 113/13

Arka çıkmak: Bir kimseyi başkalarına karşı korumak, kayırmak. (TDK)

"Ama Atiye, "Yüreği yaralı, aklı kafası yerinde değil," diyerek Halit'e arka çıktı." (SAÖ, 200/2); SAÖ, 244/6; SAÖ, 244/8; GD, 175/4; BK, 62/21; UB, 171/29; MC, 13/24; MC, 36/5; MC, 51/14; MC, 125/11; S, 148/8; S, 149/12

Arkası gelmek: Devamlı olmak, sürekli olmak. (TDK)

"Arkası gelmedi, mutluluğun devamı yok, kesintiye uğradık..." (UB, 84/27); UB, 185/23; M, 195/8

Arkası kesilmek: Tükenmek, son bulmak. (TDK)

"Derken gelenin gidenin arkası kesildi." (SAÖ, 152/16); MC, 32/4

Arkasına almak: (*mec.*) Desteğini sağlamak. (TDK)

"Baktın ki yüzün ağarmıyor, bir sopa bulup geçirirsin eline, ölümünü kendinden uzak tutmana yarar bu, ateşte kızdırırsın ucunu, Hurranileri de arkana almış olursun böylece..." (M, 144/16)

Arkasına düşmek: Birini gözden ayırmayarak arkasından gitmek. (TDK)

"Köyde ne kadar ceviz taşlayıp gezen yeni yetişme varsa arkasına düştü." (SAÖ, 16/14); SAÖ, 42/31; SAÖ, 74/22; SAÖ, 89/24; SAÖ, 120/15; SAÖ, 176/2; SAÖ, 216/31; Aİ, 78/12; MC, 95/1

Arkasına takılmak: Birini gözden ayırmayarak arkasından gitmek. (TDK)

"Derken yine bir sabah, erkenden abdest alıp kara uzun sakallı hocanın arkasına takıldı." SAÖ, 143/5

Arkasından teneke çalmak: Tenekeye sopa vb. ile vurarak giden bir kişiye hakaret etmek. (TDK)

"Biz çok kaçıp giden zalim baharlar gördük, seni de unuturuz güneşle elbet, arkandan teneke çalıp dedikodunu yaparız, renklerinle çiçeklerinle aldattın hepimizi, güle güle sana İlkbahar." MC, 105/6

Askıda kalmak: Bir iş bir engel dolayısıyla sonuca varamamak. (TDK)

"İlaç işçileri gece evlerde, gündüz Çöp Yolu'ndaki kahvede toplanıp durdularsa da ilaçta sendikalaşma uzun zaman askıda kalmıştı." (BKÇM, 45/5)

Askıya almak: 1. Altı boşalıp desteği kalmayan yapıyı dikmelerle boşlukta tutarak yıkılmaktan kurtarmak. (TDK)

"Tarak, çengelliiğne, düğme, kanca gibi nesnelerle bağlantıları askıya almıştık." (GD, 125/9)

2. (*mec.*) Bir işi zamanında yapmayıp belirsiz bir zamana bırakmak, savsaklamak.

"Çatıyı askıya alıp yan duvarı ayıracağız önce..." (UB, 264/23)

Askıya çıkmak: İpek böceği koza sarmak üzere dallara çıkmak. (TDK)

"Hemen gelirsen böceklerin askıya çıkma koza örme; dönemini görebilirsin, ipek çekmeyi de organize edebilirim senin için." (S, 128/27)

Aşık atmak: Yarış etmek, yarışmak: (TDK)

"Erkeklerin "Çik yanı, tok yanı!" diye aşık atakları bir gecenin sabahında koyun on bir iti mezarlıkta ölü bulundu." (SAÖ, 48/12)

Ateş açmak: Ateşli silahla mermi atmaya başlamak. (TDK)

"Çiçektepelileri dağıtmaya çalışan candarmalar havaya ateş açmak zorunda kaldı." (BKÇM, 137/16); GD, 142/8

Ateş almak: 1. Yanmak, tutuşmak. (TDK)

"Benzin ateş aldı." (SAÖ, 97/9); BK, 131/23; M, 108/15

2. Telaşlanmak, heyecanlanmak.

"Ağzı ateş almış, nasıl koştuysa..." (Aİ, 109/9); Z, 28/24

Ateş basmak: Kızarmak, sıkılıp başına kan yürümek. (TDK)

"O sayıp döktükçe Dirmit'i bir ateş bastı." (SAÖ, 139/34); BK, 126/10; M, 121/18; M, 226/2; Z, 36/12

Ateş etmek: Ateşli silahla mermi atmak. (Argunşah vd., 2023: 282).

"İlk bakışta yeni bahçıvanımızın bahçe duvarının üstünden Şeref'e ateş ettiğini görmüştüm." (UB, 43/3)

Ateş püskürmek: Çok öfkeli olmak. (TDK)

"İnsanlar ağızlarından Çöp Ağası'na ateş püskürür, çöp tepeleri istenmez olurdu." (BKÇM, 95/4)

Ateş saçmak: Çok kızmak, çok öfkelenmek. (TDK)

"Gözlerinden ateşler saçtı." (SAÖ, 73/21); MC, 63/32

Ateşe vermek: Bir yeri kasten yakmak, kundak sokmak. (TDK)

Huvat'a, anasının sandığına boğum boğum kara kurtlar düştüğünü, kurt evi sarmasın diye de sandığı bahçeye atıp anasının gömüldüğü gün ateşe verdiğini anlattı. (SAÖ, 35/19); SAÖ, 29/23; SAÖ, 48/29; BKÇM, 30/22; OÖY, 17/18; M, 93/21; M, 96/27; MC, 15/19; MC, 43/25

Ateşi çıkmak: Hasta vücut ısısı olağandan çok artmak. (TDK)

"O gece ateşim çıkmıştı, dersler de öyle kesildi zaten, hastalandım, dönemedim okula bir daha..." (MC, 232/15)

Ateşi yükselmek: Hasta vücut ısısı olağandan çok artmak. (TDK)

"Ne o ne de ben hasta olabileceğini düşünebildik, senin de aklına gelmedi, kasıma kadar, ateşi yükselmeye başlayınca..." (OÖY, 126/29); MC, 105/18

Ateşler içinde yanmak: Hasta, çok ateşli bir durumda olmak. (TDK)

"Günlerce ateşler içinde yandı." SAÖ, 14/18;

Atıp tutmak: 1. Bir kimse veya bir şey için kötü konuşmak. (TDK)

"Sonra halı dokumaktan usandı, "Halı dokurum halı, boyum ilmeğin dalı, bitmiyor gâvur malı," diye Topal Aygaz'a atıp tutmaya başladı." (SAÖ, 113/21)

2. Abartmalı konuşmak.

"Huvat, Aşır Memet'in bir zaman yüksekten atıp tuttuğunu, sonra barıştığını anlattı." (SAÖ, 125/22)

Avazı çıktığı kadar: Çok yüksek sesle. (TDK)

"Avazı çıktığı kadar bağırmasına rağmen keçi gerilemiyor, ağzında anlaşılmaz sözcükler geveleyerek öne doğru atılıyordu." (SAÖ, 13/13); SAÖ, 96/30; SAÖ, 154/9; SAÖ, 158/4; SAÖ, 170/23; SAÖ, 182/12; SAÖ, 189/4; SAÖ, 207/28; BKÇM, 84/20; GD, 26/14

Avucuna saymak: Peşin olarak ödemek. (TDK)

Gogi'nin adamdan aldığı parayı getirip avucuna saymasından sonra volvoya binip direksiyonu şehrin üstüne kırdı." (BK, 80/26); BK, 116/21

Avucunun içi gibi bilmek: Bir yeri, bir şeyi çok iyi ve ayrıntılı olarak bilmek. (TDK)

"O okulun içini avucunun içi gibi bildiğini söyleyerek, şapkasını eliyle koymuş gibi bulacağına yemin içti." (SAÖ, 145/18); S, 110/3

Avuç açmak: Yardım istemek. (TDK)

"Ah kim kahredici metalik sesiyle fısıldadı ki ben böyle soysuz bir aldanmaya avuç açmaktan başka çare bulamaz oldum?" (GD, 98/7)

Ayağa fırlamak: Hızla ayağa kalkmak. (TDK)

"Para mahzunu olup çekilmişim kenara ben, kadın bir bukle söylemesi için mikrofonu generale uzatıyor, generalin korumaları ayağa fırlayıp susturuyor gazino müşterisini, masalara rüya sessizliği çöküyor…" (M, 172/28); S, 60/29

Ayağa kaldırmak: Telaş ve heyecana düşürmek. (TDK)

"Elmas bağıra bağıra köyü ayağa kaldırdı." (SAÖ, 59/11); SAÖ, 90/13; BKÇM, 64/30; BKÇM, 81/19; BKÇM, 139/21; BK, 60/5; UB, 211/31; UB, 228/29; S, 143/19

Ayağa kalkmak: 1. Ayakları üzerinde durmak, dikilmek. (TDK)

"Bir sabah, ayağa dikilir dikilmez sokağa çıkan çocuklar, bağrışarak evlerine döndüler." (SAÖ, 22/33); SAÖ, 35/23; SAÖ, 36/20; SAÖ, 38/8; SAÖ, 42/27; SAÖ, 46/9; SAÖ, 111/9; SAÖ, 131/29; SAÖ, 135/3; SAÖ, 171/13; SAÖ, 199/10; SAÖ, 205/18; BKÇM, 92/26; BKÇM, 82/13; GD, 73/9; GD, 82/8; GD, 149/19; GD, 183/21; BK, 24/27; BK, 37/10; BK, 63/15; BK, 144/3; BK, 51/24; OÖY, 43/19; OÖY, 49/12; OÖY, 140/11; UB, 59/19; UB, 230/12; M, 108/29; M, 119/17; M, 146/26; M, 184/2; S, 172/26

2. Hasta iyi olmak, iyileşmek

"Atiye, hastalığın Dirmit'te eser bırakmadığına öyle çok sevindi ki, onu ayağa kalktığı gün sokağa saldı." (SAÖ, 33/24); SAÖ, 69/11; SAÖ, 69/12; SAÖ, 122/28; SAÖ, 141/17; SAÖ, 148/19; SAÖ, 172/8

3. Harekete geçmek.

"Sabaha karşı bir it uluması, bir çağrışmayla köy ayağa kalktı." (SAÖ, 28/34); BKÇM, 62/18; BKÇM, 63/8; BKÇM, 91/15; BK, 110/6; M, 32/16; M, 79/34

4. (*mec.*) Telaşlanmak, telaşa kapılmak, heyecanlanmak.

"Günlerce Alacüvek'e tek yabancı gelmedi, Öyle ki, günün birinde yabancı biri, koltuğunun altında kara bir çantayla ağılın başında belirince, Alacüvek ayağa kalktı, "Gözüm seğiriyordu zaten, düşümde gördüydüm," diyen, sokağa döküldü." (SAÖ, 23/31)

Ayağı gitmemek: Gitmek istememek. (TDK)

"Bakarım bir ara, o tarafa geçmeyeli çok oldu, müzikhollere yakın diye ayağım gitmiyor." (S, 159/27)

Ayağı yerden kesilmek: (*mec.*) Çok mutlu olmak. (TDK)

"Her gün akşam eve karnında bir kitapla geldi. Derken ayakları yerden kesildi." (SAÖ, 101/1); MC, 50/32; S, 24/14

Ayağına gelmek: Alçak gönüllülük göstererek birinin yanına gelmek. (TDK)

"Eline bir tutam kahve alan bildik bilmedik bir dolu kadın, Atiye'nin ayağına gelmeye başladı." (SAÖ, 105/16)

Ayağını kesmek: Başkasını bir yere artık uğramaz duruma getirmek. (TDK)

"Atiye ne ettiyse kızının ayağını Elmas'ın kapısından kesemedi." (SAÖ, 60/14); S, 163/4

Ayağının altına almak: Tekme ile dövmek. (TDK)

"Ben delikanlı değil miyim, kız, bu kızın hali ne!" deyip Nuğber'i ayağının altına aldı." (SAÖ, 89/12); S, 27/13

Ayak basmak: 1. Bir yere varmak, ulaşmak. (TDK)

"İşte böylece Alacüveklilerin yarısından çoğu şehir toprağına ayak bastı." (SAÖ, 16/16); M, 143/13; MC, 66/33

2. Girmek, gelmek, uğramak. (TDK)

"Buraya ayak basan hemen herkesi insan katından aşağıya inmiş oldukları duygusu sarıyor." (UB, 139/32); MC, 12/22; MC, 23/14; MC, 42/14; MC, 62/33; S, 69/1

Ayak basmamak: Bir yere hiç uğramamak. (TDK)

"O günden sonra da "Ayak basmasın köye," diye, gidenle gelenle Huvat'a haber yolladı." (SAÖ, 25/14)

Ayak diremek: Bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak. (TDK)

"Bagaj kapaklarını açıp içini göstermesine, motor kapağını kaldırıp herkese tek tek baktırmasına rağmen birkaç hevesli dışında –onlar da çoluk çocuktu– çoğunluk otobüse binmemekte ayak diredi." (SAÖ, 11/18); SAÖ, 179/28; GD, 120/22; BKÇM, 56/8; M, 129/25

Ayak sürümek: Verilen bir işi ağırdan almak. (TDK)

"Kulaklarıyla uçup gelen uğursuz itlerle oynaşarak kapımızda ayak sürüdü." (Aİ, 113/7)

Ayak uydurmak: 1. Yürüyüşte adım atışını başkalarınınkine uydurmak. (TDK)

"Hızına ayak uydurmuş, koşar adımlarla ilerliyorduk." (Aİ, 53/30); Aİ, 119/32

2. (*mec.*) Kendi gidiş ve davranışını başkasınınkine benzetmek.

"Halit kocasının eve barka uğramadığını, Nuğber'i yoklamaya ne zaman gittiyse boynunu hep bükük gördüğünü söyledi, "Ayağını uyduramadı gittiği yerin adetlerine," dedi." (SAÖ, 237/7); M, 38/20

Ayaklarına kapanmak: Alçalırcasına yalvarmak. (TDK)

"Veba yüzyılının büyük genç kralına elçi gidecek yaşa gelmişim, önünde diz çöküp ayaklarına kapansam şefkat uyanırmış içinde." (M, 71/28); M, 114/24

Ayaklarına kara sular inmek: Çok yorulmak, güçsüz, dermansız kalmak. (TDK)

"Akşama kadar kardeşinin izini sürmekten ayaklarına kara sular indi." (SAÖ, 158/32)

Ayakta kalmak: 1. Yıkılmamak, çökmemek. (TDK)

"Zümrüt'ten ayrı, bir başına yaşadığı aşkı, kendi kendine öyle büyütmüştü ki sonunda nasıl olup da ayakta kalabildiğine yalnızca Yasemin değil, kendisi de şaşar olmuştu." (OÖY, 33/2)

2. Değerini yitirmemek, önemini korumak.

"Hayatta en önemli şey nedir, ayakta kalabilmek, bu halin beni üzüyor Cavidan, tanıdığım en zeki insanlardan birisin, yatıştır kendini lütfen, kaza de şuna..." (UB, 188/5); MC, 12/16; MC, 81/1

Ayıptır söylemesi: 'Övünmek gibi olmasın ama' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Ayıptır söylemesi, bizim bir alkol timimiz var, sağ olsun arkadaşlar, bir hediye düşünmüşler, beni uğurlamaya geldiler." (UB, 176/18)

Aylık bağlamak: Bir kimseye her ay belirli bir para ödemek için gerekli işlemi yapmak. (Aksoy, 1984: 498)

"Muhtar var buralarda bir de, onu da aylığa bağlamışlar." (S, 148/15)

Ayrı baş çekmek: Topluluktan ayrılıp kendi başına iş yapmak. (TDK)

"Hiçbir evladının ele güne karşı yüzünü ağartacak bir şeyi olmadığım, birbirleriyle kardeş gibi girip çıkmadıklarını ne birbirlerine ne anaya babaya bir

*hayırlarının dokunduğunu söyleyip her birinin ayrı bir baş çekmesinden, kimsenin heves etmediği şeylere heves etmelerinden yakındı." (*SAÖ, 240/28); BK, 113/17

Ayrı düşmek: Birbirinden uzakta kalmak. (TDK)

"Aşk tarlasının bahçıvanıydı, memleket toprağını torba içinde görür oldu, tabiattan ayrı düşenin tansiyonu yükselir..." (M, 118/7)

Azap çekmek: Eziyet çekmek, üzüntü içinde olmak. (TDK)

*"Ayrıca kendisinden dolayı azap çekmemesi için, abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra Huvat'la Nuğber'i Tanrı huzurunda şahit tutarak, onu bağışladığını açıkladı." (*SAÖ, 43/13)

Azar işitmek: Azarlanmak. (TDK)

"Söylediklerinden çıkarabildiğim kadarıyla sabah konuştuğum Petersburg'daki şantiyenin müdürü, "Git, oyala," demiş ona benim için, Habil'in yakını flan olurum da azar işitirler diye korkmuş anlaşılan." (S, 107/28)

Bacak kadar: Ufacık. (TDK)

"Kızının yüzüne bacak kadarken oğlanlara haber yolladığını, oğlanlarla kümeslere kapandığını vurdu." (SAÖ, 217/8)

Bağdaş kurmak: Sağ ayağını sol uyluğun, sol ayağını sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi. (Argunşah vd., 2023: 352).

"Bağdaş kurup kiremitlerin üstüne oturdular." (SAÖ, 118/33); BKÇM, 106/14

Bağırıp çağırmak: Öfkeyle bağırmak. (TDK)

"Köy meydanında bağırdı çağırdı." (SAÖ, 27/5); SAÖ, 58/24; SAÖ, 87/23; SAÖ, 101/34; SAÖ, 114/19; SAÖ, 114/28; SAÖ, 132/11; SAÖ, 217/11; BKÇM, 72/9; BKÇM, 129/16; BKÇM, 137/10; GD, 159/13; BK, 45/10

Bağlantı kurmak: İrtibat sağlamak. (Argunşah vd., 2023: 363).

"Suya taş atıldığında su nasıl cilve yapar, dalgalarını yayarsa, bu istasyonlar da herhangi bir etkiye maruz kaldıklarında cilve yapmak suretiyle birbirleriyle bağlantı kurma yoluna gidiyorlardı." (BK, 47/1)

Bağrı yanmak: Üzüntü çekmek, çok acı duymak. (TDK)

"O derece uslu bir ateş ki bu," diye düşündü, "bağrı yanıyor ama eli bir kez olsun şaşmamış." (OÖY, 24/10)

Bağrına basmak: 1. Kucaklamak. (TDK)

"Şimdi beni sevinçle bağrına bas, sonra da bir kahve yap." (GD, 63/6); GD, 142/13; OÖY, 22/17; MC, 31/15

2. Biriyle ilgilenerek onu koruyup kayırmak, yetiştirmek.

"Günlerce elin dile gelmeyen çocuğunu bağrına basan fabrika sahibine acındı." (BKÇM, 48/23)

Bana mısın demek: Hiçbir şey etkili olmamak, hiçbir şeye aldırış etmemek. (TDK)

"Ama Huvat, bana mısın demedi." (SAÖ, 41/3); SAÖ, 156/6; SAÖ, 162/30; SAÖ, 202/14

Basıp gitmek: Birdenbire gitmek, aklına koyduğu şeyi yapmak üzere bulunduğu yerden uzaklaşmak, çekip gitmek. (TDK)

"Dualarla arabasını yokuş aşağı sürüp altında dört teker, kalbinde dört kanatla basıp gitti." (BK, 41/22); OÖY, 81/7; OÖY, 151/19; S, 23/16

Baskı yapmak: Bir kimseyi bir işi yapmaya zorlamak, zor kullanmak. (TDK)

"O kırgın ölü gölgeden başka hiçbir 3 şeyle aşk için bu denli baskı yapamazlardı." (GD, 117/4); GD, 180/25; UB, 36/31; MC, 126/33; S, 171/24

Baskın çıkmak: Karşılaştırma konusu olan kimseyi geçmek, ona karşı üstünlüğünü göstermek. (TDK)

"Sonunda içindeki oynama isteği korkusuna baskın çıktı." (SAÖ, 128/20); UB, 228/2; M, 146/34; M, 162/22

Baskın vermek: Ani ve habersiz girmek, saldırıda bulunmak. (TDK)

"Bak bakalım gözleri kime benziyor?" sorusuyla önden abisi, yanında yumuk, köşeli gözlü bir kediyle sarı saçlı geçkince bir hanımefendi, "Geldik ama karnımız aç," şeklinde baskın verince Gülaydan, bir eli kapı kolunda put deyip donuklaştı." (BK, 35/2)

Baskın yapmak: (*mec.*) Ansızın konuk gelmek. (TDK)

"Kayıkta yatan sevgililerine baskın yapıp deneriz şansımızı, birinden birinin cebinde çıkar fotoğrafı nasıl olsa," dedim." (M, 226/30)

Baskına uğramak: 1. Beklenmedik bir zamanda konuklar gelmek.

"Şu aralar sık sık Cavidan Hanım'ın eski eşinin baskınına uğruyoruz." (UB, 160/15)

Baş aşağı gitmek: İşleri ters gitmek, sürekli zarar etmek. (TDK)

"Borsa çökmüş, ekonomi baş aşağı gidiyor..." (M, 145/13)

Baş başa bırakmak: Birinin, bir şeyle veya bir kimseyle yalnız kalmasını sağlamak. (TDK)

"Gözleri sarı muslukların parıltısından kamaşan, kulakları su şırıltısından başka şey duymayan Çiçektepelileri hevesleriyle baş başa bırakıp kondusuna çekildi." (BKÇM, 65/12)

Baş başa kalmak: Biriyle veya bir şeyle yalnız kalmak. (TDK)

"Atiye geçmişiyle baş başa kaldı." (SAÖ, 177/33); Aİ, 77/9; M, 173/25

Baş döndürmek: Başarıdan, gururdan, sevinçten çok mutlu duruma getirmek. (TDK)

"Varlığımın gizlilik duygusuyla sarmalandığını, kendimi yabancıladığımı, baş döndürücü bir bulantıyla sarsıldığımı hatırlıyorum." (GD, 34/2); GD, 161/10; Aİ, 25/23; Aİ, 88/29; OÖY, 140/17; M, 49/30; M, 193/7; M, 216/31; MC, 133/16; S, 63/23; S, 104/21; S, 104/26

Baş edebilmek: Bir kimseyi yola getirmeye veya bir şeyi yapmaya gücü yetmek. (TDK)

"Siz olsa olsa birbirinize yaslanarak kendinizi dağa çıkmış sayabilirsiniz, tek başınıza dağın uğultusuyla baş edebilecek yaratıklar değilsiniz..." (UB, 219/25); MC, 64/11; S, 84/10

Baş eğmek: Direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek. (TDK)

"Gözlerini çevreleyen siyah çizgiler pankartların, yoksul insanların, başımızı eğdiğimiz örgütlenme dosyalarının gölgesiyle okşanıyordu." (GD, 86/6); M, 88/27

Baş göstermek: Belirmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, vuku bulmak. (TDK)

"Bel inceltme hevesi yüzünden kadınlar arasında tıknefes, öksürük, kızarma ve terleme baş gösterdi." (SAÖ, 39/1); SAÖ, 165/14; SAÖ, 165/22; BKÇM, 29/6; OÖY, 71/32; UB, 212/6

Baş göz etmek: Evlendirmek. (TDK)

"Erkeklerin başlarını nasıl olsa kurtaracaklarını düşünüp Nuğber'i baş göz etmenin çabasına düştü." (SAÖ, 167/26)

Baş sallamak: Karşısındakinin her sözünü uygun bulur görünmek. (TDK)

"Huvat başını salladı, kitaplarını topladı. Seyit'ten para aldı, köye gitti." (SAÖ, 122/26); SAÖ, 150/4; SAÖ, 245/30; GD, 51/16; GD, 51/17; BK, 51/27; BK, 110/28; M, 231/11; MC, 51/31; MC, 84/17; MC, 110/20

Başa çıkmak (bir şeyle başa çıkmak): Bir şeye gücü yetmek. (TDK)

"Çocukları yenemiyorum, mallarla başa çıkamıyorum, Osman, kurban olayım söyle de evine gelsin," diye tembih üstüne tembih etti." (SAÖ, 25/2); Aİ, 21/21; Aİ, 105/25; OÖY, 88/19; OÖY, 125/31; UB, 32/17; UB, 135/18; UB, 143/20; M, 87/19; S, 76/29; S, 148/23

Başa çıkmak (biriyle başa çıkmak): Güçlükler çıkaran biriyle olan işini, kendi istediği yolda sonuçlandırabilmek. (TDK)

"Atiye, oğullarıyla başa çıkamayacağını anlayınca bir gidenle, "Gelsin şu yenni oğullarını ne edecekse etsin," diye Huvat'a haber yolladı." (SAÖ, 28/25); SAÖ, 153/15; SAÖ, 235/9; OÖY, 90/25

Başa gelmek: Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak. (TDK)

"Bilmiyorum, başa gelen sözler nasıl çekilir?" (Aİ, 34/14)

Başarısızlığa uğramak: Başarısız olmak. (TDK)

"Unutmak: İnsan her gün gördüğü yüzler arasından bir yüzü seçip unutmak isterse, bir varlığın içine işleyen duygusundan sıyrılmaya çalışırsa başarısızlığa uğrar…" (OÖY, 155/3); UB, 95/3

Başı belada olmak: Çözülmesi güç, sıkıntılı bir durumda olmak. (TDK)

"Geçmişle başı belada arkadaşının, sakin ol, ilk defa boşluğa düşüyorsun sanki, uyduruyor hepsini." (M, 176/17); MC, 59/6

Başı belaya girmek: Sıkıcı, üzücü bir durumla karşılaşmak. (TDK)

"Misafirliği kısa tut git buradan, başın belaya girmesin, sana kıymet vermesem söylemem bunu..." (S, 144/1); S, 146/19

Başı dönmek: İnsana, eşyanın dönmesi, ayağının altından yerin çekilmesi vb. bir duygu gelmek. (TDK)

"Korkudan kızarmış yüzünü, Sevcan'ın hızla inip kalkan göğsüne gömdü, başı fırıl fırıl dondu." (SAÖ, 117/12; BKÇM, 129/27; GD, 41/19; Aİ, 52/2; OÖY, 17/12; OÖY, 22/15; OÖY, 49/6; OÖY, 49/10; OÖY, 49/20; OÖY, 51/10; OÖY, 66/21; OÖY, 73/5; UB, 140/23; UB, 170/24; UB, 200/2; M, 70/2; M, 101/28; M, 105/2; M, 106/9; M, 157/17; M, 187/16; M, 207/24; MC, 30/23; MC, 82/23; MC, 119/10; S, 18/26; S, 43/14; S, 165/13; Z, 91/4

Başı sıkışmak: Herhangi bir güçlük karşısında kalmak, bunalmak. (TDK)

"Yağderesi'ne gittiği gün ziyaret etmek isteyip kıraathaneyi devrettiğini öğrenmişti, kimin başı sıkışsa derdine tasasına ortak olur." (MC, 107/15)

Başı üstünde yeri olmak: Her zaman iyi karşılanmak, ağırlanmak. (TDK)

"Erice'de herkes herkesin üveyidir– kendine bir düzen kurana kadar başlarının üstünde yeri vardı – bir mahalleye girseniz silme akraba, hepsi üvey." (MC, 27/11)

Başıboş bırakmak: Üstünde hiçbir baskı veya denetim bulundurmamak, kendi havasına bırakmak. (TDK)

"Düşüncelerimizi başıboş bırakmaya yanaşır mı?" (Aİ, 58/3)

Başına bela açmak: Kötü bir olay dolayısıyla dert sahibi olmak. (TDK)

"Sayısız bela açtın başımıza." (GD, 21/12); GD, 95/9; GD, 173/27; GD, 177/3

Başına bela kesilmek: Sıkıntı vermek, tedirgin etmek, musallat olmak. (TDK)

"İyilerin başına baba, kötülerin başına bela kesildi." (SAÖ, 121/19); MC, 73/15

Başına bela olmak: Sıkıntı vermek, tedirgin etmek, musallat olmak. (TDK)

"Yağmur yağıyor, canım. Sen Mukoşka, kolla sınıfımızı, bir şemsiye aç, şu dünyanın başına bela olmuş yoksullara." (GD, 162/22); OÖY, 152/4; M, 127/8; M, 146/20

Başına çıkmak: Birinden yüz bulup ona karşı pek şımarıkça davranmak. (TDK)

"Mahmut'un otur dediği yerde oturdu, kalk dediği yerde kalktı. Derken Mahmut çok geçmeden herkesin başına çıktı." (SAÖ, 204/7); SAÖ, 16/26; GD, 28/6

Başına dert açmak: Kendini kötü ve zor bir duruma düşürmek. (TDK)

"Halit'i yanına çağırdı, her uykuya geçişinde, gözlerinin her kirlenmesinde onu karanlık yollarda gördüğünü, eve dönmezse başına bir dert açacağından korktuğunu söyleyip ağlamaya başladı." (SAÖ, 184/26); S, 50/9

Başına dikilmek: 1. Birinin yanından uzaklaşmamak, onu denetim altında bulundurmak. (TDK)

"Oğlanın başına dikildi. Yüzündeki maskeyi çekip aldı." (SAÖ, 159/3); SAÖ, 170/21; BKÇM, 70/18

2. Bir işi yaptırmak için yanında ayakta durmak.

"Nuğber, "İç çabuk, baba," diye elinde bir bardak suyla Huvat'ın başına dikildi." (SAÖ, 134/33); SAÖ, 137/13; SAÖ, 138/13; SAÖ, 170/29; BKÇM, 56/1; UB, 239/12

3. Bir şeyin yanında ve ayakta beklemek.

"Öyle ki, türkü çağırarak oyuna daldığı bir gece, büyük oğlu, "Baba, anam seni çağırıyor, doğurdu," diye, başına dikilince, "Git lan yalancı it!" diye, oğlunu başından kovdu." (SAÖ, 18/2); SAÖ, 129/5; SAÖ, 140/7; SAÖ, 145/4; SAÖ, 157/30; SAÖ, 185/16; SAÖ, 185/17; SAÖ, 185/19; SAÖ, 185/22; SAÖ, 188/9; SAÖ, 196/28; SAÖ, 205/18; SAÖ, 216/26; SAÖ, 225/19; BKÇM, 80/7; S, 22/13

Başına geçirmek: Bir şeyi öfke ile birisinin başına vurmak. (TDK)

"Çiçekli donunu sıyırdı. Kafesçinin başına geçirdi." (BKÇM, 53/29)

Başına geçmek (bir şeyin başına geçmek): 1. Bir işin yönetimini ele almak. (TDK)

"Huvat eline bir yağlık geçirdi, halayın başına geçti." (SAÖ, 45/26)

2. Bir işi yapmaya başlamak.

"Bandın başına geçtiler." (BKÇM, 80/1); BKÇM, 81/29

3. Bir şeyin etrafında toplanmak, yer almak.

"Dirmit bu defa radyonun başına geçti." (SAÖ, 67/19); SAÖ, 67/26; SAÖ, 139/12; SAÖ, 244/19

Başına gelmek: Beklenmedik, şaşırtıcı bir olay veya durumla karşılaşmak(TDK)

"Huvat, bir solukta zavallı Bayraktar'ın başına gelenleri anlattı." (SAÖ, 23/34); SAÖ, 18/23; SAÖ, 145/4; OÖY, 116/13; OÖY, 124/16; OÖY, 146/21; OÖY, 74/4; OÖY, 78/29; UB, 269/14; M, 48/24; M, 157/28; M, 242/28; MC, 48/6; MC, 109/24; MC, 125/32; MC, 147/22; S, 27/20; S, 182/15

Başına (…) gelmek: Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak. (TDK)

"Çıkaramadığı gibi, Dirmit'in başına bir iş gelmesinden korkup onu eve kapadığı yetmedi." (SAÖ, 32/30) SAÖ, 39/21; SAÖ, 39/21; SAÖ, 63/26; SAÖ, 64/1; SAÖ, 170/7; SAÖ, 206/22; SAÖ, 235/14

Başına iş açmak: Uğraştırıcı ve üzücü bir işin çıkmasına yol açmak. (TDK)

"Pek öyle üstüne gidemeyeceğim artık, karşımda güç kazandı Muinar, Sarmaşıklar başıma iş açabilir," (M, 56/2); M, 176/6; MC, 102/32; MC, 121/27; S, 17/5

Başına oturmak: Bir işi yapmaya başlamak, işe koyulmak. (TDK)

"Atiye, öğretmenin köye girdiğini duyar duymaz, dikiş makinesinin başına oturdu." (SAÖ, 50/31); SAÖ, 30/29; SAÖ, 154/30; SAÖ, 184/26; SAÖ, 211/25; SAÖ, 231/2; BKÇM, 70/10; GD, 189/2; BK, 126/17; UB, 122/6; M, 143/13

Başına talih kuşu konmak: Beklemediği büyük bir nimeti ele geçirmek. (TDK)

"Kimine mektuplar getirdi, kimini zengin etti, kiminin eşyasını toplayıp yolculadı, kiminin başına talih kuşları kondurdu, kimine yılan gibi düşmanlar buldu." (SAÖ, 105/24); BKÇM, 24/20

Başına taş yağmak: Felakete uğramak. (TDK)

"Ne anısı olacakmış, suçlanmış kendi kendine, ihanetin taşı yağıyor başına, kocasından korkmuş..." (M, 185/8)

Başına toplamak: Ailesi, insanlar ya da sevdiklerini bir araya, çevresine getirmek. (Aydın, 1991: 36).

"Çöp Yolu'nda ne kadar insan varsa başına topladı." (BKÇM, 44/16)

Başına vurmak: 1. İçki, gaz veya sıcak baş ağrısı yapmak. (TDK)

"Koku herhalde başıma vurmuştu." (Aİ, 14/6)

2. Ne yapacağını bilemez hâle gelmek.

"Nezir'e duyduğu ölçüsüz hayranlık başına mı vurdu?" (Aİ, 111/1)

Başına yıkmak: Harap etmek, zor durumda bırakmak. (TDK)

"O yetmiyormuş gibi arkasından küçük oğlan, "Ya bana Elmas'ı alırsın ya evi başına yıkarım," diye zorlattı." (SAÖ, 28/20); SAÖ, 48/25; BKÇM, 56/17

Başında beklemek: Yanında durup gözetlemek. (TDK)

"Sabaha kadar başında beklediler." (SAÖ, 91/25); SAÖ, 137/28; BKÇM, 30/27; BKÇM, 52/17; MC, 55/30

Başından geçmek: Baha önce aynı duruma uğramış olmak. (TDK)

"Yedi kuşaktan bu yana ciğer kavurup satan kocaman bir ailenin başından geçenleri hikâye etti." (BKÇM, 60/12); BKÇM, 117/14; BKÇM, 118/14; M, 86/13; Aİ, 47/33; UB, 40/25

Başından savmak: Bir istekte bulunanı sözde bir sebeple uzaklaştırmak. (TDK)

"Sabahtan akşama kadar çok belayı başından savıp bugüne geldiğini, ama Aysun yüzünden bugünden ileri geçemeyeceğini, Aysun'un sebep olup kendisini öldüreceğini söyleyerek gezindi." (SAÖ, 152/34); SAÖ, 199/34; SAÖ, 213/14; SAÖ, 222/24; Aİ, 66/11; Aİ, 104/5; M, 87/24; MC, 49/26

Başını alıp gitmek: İzin almadan ve gideceği yeri bildirmeden gitmek, savuşmak. (TDK)

"Halit babasının dilinden, annesinin dik dik bakınmasından kurtulmak için sabah kalkar kalkmaz başını alıp kahveye gitti." (SAÖ, 101/32); SAÖ, 156/1; SAÖ, 179/18; BKÇM, 66/14; GD, 26/1; GD, 101/1; S, 158/9

Başını bağlamak: Başına örtü vb. bağlamak. (TDK)

"Zekiye kaynanasının elini öpüp önüne yeniden önlük kuşandı. Başını bağladı." (SAÖ, 58/30); SAÖ, 86/34; SAÖ, 180/29

Başını beklemek: Gözetlemek. (TDK)

"Kadınlar toplanıp sabaha kadar Atiye'nin başını beklediler." (SAÖ, 59/21); BKÇM, 136/28; M, 28/26; M, 82/5; M, 185/24; M, 187/12

Başını belaya sokmak: Birini, kötü sonuçlar verecek bir duruma itmek. (TDK)

"Benim iki oğlum var, başlarını belaya sokamam," diyerek evine almayı kabul etmemişti onu." (MC, 49/30); MC, 129/23

Başını boş bırakmak: Yalnız veya serbest bırakmak. (TDK)

"Siyutu gönderdi sandım, başımı pek boş bırakmaz, arada çağırıyorlar onu yukarı, birilerine emanet ediyor beni." (M, 107/18)

Başını derde sokmak: Sıkıntılı bir duruma girmek veya getirilmek. (TDK)

"Çaredar'a çocukları yanıma alma planımı açıklayıp havasını yoklayacaktım, kendimin de onların da başını derde sokmak istemediğimi söyleyip Cehil'de benim için bir boşluk açılıp açılmadığını soracaktım ona." (S, 124/13)

Başını kurtarmak: 1. Canını korumak. (TDK)

"Önünün kesilmesinden, köylülerin kötü kötü söylenmelerinden başını kurtarmak için Çerkez köyü Cinniören'e gitti. (SAÖ, 26/28) MC, 17/6; S, 177/11

2. Geçimini sağlayacak bir duruma gelmek.

"Ne yapsaydı peki, Zeynur'a, "Al kızını ver kocamı," diye mesaj atıp peşlerini kovalayamazdı ya, kendi çocukları hangi toza toprağa belenerek büyüyecekse, Eda da öyle büyüyüp kurtaracaktı başını, küçük oğluna meme verirken onu da az emzirmemişti." (MC, 25/15)

Başını yakmak: Güç bir duruma sokmak. (TDK)

"İşçi işçiye düşman oldu, tahvil alıp satar gibi fabrika alıp fabrika satarak para büyütüyor birileri, eee geçmiş olsun Himalaya, yok yere başını yaktılar yine de, beş yıl dile kolay." (MC, 68/4)

Başını yemek: Güç duruma düşmesine yol açmak. (TDK)

"Bir yandan ağıt düzdüler, bir yandan "Sarıkız yedi Memet'in başını," dediler, bir yandan helvalık un elediler, bir yandan, "Sarıkız'ın işi olmasa, onca bulanık günde, kurtlar parçalamaz mıydı Memet'i?" dediler." (SAÖ, 48/20); SAÖ, 157/16; SAÖ, 205/9

Baştan çıkarmak: 1. Kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak. (TDK)

"Çiçektepe'nin ses taşıyan rüzgârını yolundan etti. Baştan çıkardı." (BKÇM, 54/30)

2. Karşı cinsi bir ilişkiye ikna etmek.

"Göz süzüp boyun kırması, erkeği baştan çıkarmanın ilmini bilmesi fabrikaların tezgâh başlarında, soyunma odalarında konuşuldu." (BKÇM, 54/24); Z, 27/4; Z, 75/23

Baygınlık geçirmek: Bayılmak. (TDK)

"Taklitler insanları öyle bir sarstı ki çöp tepelerinin başında baygınlık geçiren çocuklar unutuldu." (BKÇM, 47/20); BKÇM, 47/22; GD, 164/18

Bayrak açmak: 1. Gönüllü asker toplamaya girişmek. (TDK)

Padişah tarafından şehir dışına kovalanan Romanikaların Osmanlı İmpataroluğu'na karşı bayrak açtıklarını, uzunca bir zaman savaştıktan sonra topluca çadır kurarak koca bir şehir meydana getirdiklerini de anlattı." (BKÇM, 98/33)

Bayram etmek: Çok sevinmek. (TDK)

"Tabii ki geleceklerse, takunyalarla şehre geldikleri gibi, annemin ayaklarına ayakkabıyı öğrettiği gün bayram ettilerse eğer ve ablam onların başını tutmuş kadar emin." (GD, 54/21); M, 175/12

Bedduasını almak: (Birinin) Bedduasını almak. (TDK)

"Annesinden, "Defterlerin üstünde kalasın!" diye hayırlı beddualar alıp şiir yazmaya devam etti." (SAÖ, 208/29)

Bel bağlamak: Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek. (TDK)

"Tavuklar için onca eziyet çekmeyi, evinden uzak tanımadığı insanlarla yatıp kalkmayı, en çok da gelip sonunda inşaat işine bel bağlamayı kaldıramadı." (SAÖ, 201/9)

Bel kırmak: Kırıtmak, salınmak. (TDK)

"Zekiye, kocasının etrafında bel kırıp göz süzerek, ağzını bir açıp bir büzerek dolandı." (SAÖ, 87/29)

Belasını bulmak: Hak ettiği cezayı görmek. (TDK)

"Dolanacak kendine, şöyle bir sendeledi canavar, video oyunları endüstrisi, sinema endüstrisini geçti, kolu bacağıyla yarışıyor, yıkılacak olup toparlanıyor, ümidim biyoculardа, kendi belasını kendinden bulacak, kırarsa onlar kırar belini, bir insandan yüz insan yapacaklar, kanunu kitabı şaşacak, akıtsın parayı biyoculara, bunamasına az kaldı, teneke çalacağım Elime, kazıyıp savuracağız boşluğa, iş üstündeyiz..." (M, 110/24); M, 124/29

Bembeyaz kesilmek: Beklemediği bir durum karşısında beti benzi atmak. (TDK)

"Buzdolabı işçisi yoğurt gibi bembeyaz kesildi." (BKÇM, 78/24)

Besmele çekmek: Bir işe başlarken 'bismillahirrahmanirrahim' sözünü söylemek. (TDK)

"İçinden besmele çekmeden elinden bir şey yemedi." (SAÖ, 41/16)

Beş paralık etmek: Zor durumda bırakmak, dile düşürmek, rezil etmek. (TDK)

"Bilim denen şey onurumu beş paralık etti, anlayacağın." (GD, 60/8)

Beti benzi uçmak: Herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü solmak, korkmak. (TDK)

"Beti benzi uçtu." (SAÖ, 140/1); BK, 28/26

Beyninde şimşekler çakmak: Zihninde birden bir düşünce doğmak. (TDK)

"Belediyenin yoldan geçen asfalt kamyonunu görünce beyninde şimşek gibi bir ilham çaktı." (BK, 105/10)

Beyninden vurulmuşa dönmek: Beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntü ve şaşkınlığa uğramak. (TDK)

Tamsi annesi ölünce babasının beyninden vurulmuşa döndüğüne, yüz kere evlense de şoktan çıkamayacağına, onu görmeye katlanamayacak kadar acı duyduğuna inandı uzunca bir süre." (S, 78/4)

Bez bağlamak: Dileğin yerine gelmesi ümidiyle yatıra bir parça çaput veya eski kumaş parçası bağlamak. (TDK)

"Dirmit'e çaputlu çalının kendisine küs olduğunu, onun yanına Varıp dallarını okşamayı unuttuğunu, beline bez bağlayıp dilekte bulunmadığını söylediler." (SAÖ, 74/7); BKÇM, 23/30; BKÇM, 23/32

Bıçak çekmek: Üzerindeki bıçağı birden eline alarak birine saplamaya hazırlanmak. (TDK)

"Kapısını döven üç müşterisine arka arkaya bıçak çeken Çiçektepeli erkeklerin karşısına çıktıktan sonra da resmen Çiçektepe'nin ilk orospusu sıfatını kazandı." (BKÇM, 130/13); S, 144/16

Bıkkınlık gelmek: Bıkmak, usanmak, bunalmak. (TDK)

"Kafayı böyle şeylere takmıştı oğlan, başımızın üstünden bıçak atıp duruyor, bize de bıkkınlık geldi artık, birleşip dövelim şunu deyip unutuyoruz, ağaç, kapı, duvar..." (OÖY, 165/18)

Bıyık altından gülmek: Birinin durumuna belli etmemeye çalışarak gülümsemek. (TDK)

"Dirmit ağız arayan, bir kederle yüzüne bakınan, bıyıklarının altından gülen, bir bağırıp bir fısıldayan sorguculların arasında kaldı." (SAÖ, 243/29)

Bıyık bükmek: Çalım yapmak amacıyla bıyıklarını kıvırmak. (TDK)

"Aynalara türlü türlü poz verdi, bıyık büktü, göz kırptı." (SAÖ, 88/1)

Bildiğinden kalmamak: Hiçbir etkiye aldırış etmeyerek doğru bildiği davranışı sürdürmek. (TDK)

"Bildiğinden de geri kalmadı." (SAÖ, 41/3)

Bilet kesmek: Bileti koparıp alıcıya vermek, bilet satmak. (TDK)

"Şoför değil, ofis çalışanı o adam," dedi, "sabahtan akşama kadar bilet kesiyor..." (S, 133/6)

Bin pişman olmak: Çok pişman olmak. (TDK)

"Atiye iyileştikten sonra, Huvat sakalını kestiğine bin pişman oldu." (SAÖ, 91/34); SAÖ, 107/3; SAÖ, 123/34

Bir araya gelmek: Bir yerde toplanmak, buluşmak. (TDK)

"Dostluklarını kazanmak için hangi duygularla bir araya geldiğimizi, niye böyle iç içe yaşadığımızı, ne yapmaya çalıştığımızı açıklamaya uğraştım hep." (UB, 82/27); MC, 97/24; S, 99/15

Bir deri bir kemik: Çok zayıf olmak. (TDK)

"Üç aydır dolanıyor Pumakuş'un sundurmasında, sihirli yerini bulup oturamıyor bir türlü, gecesi gündüzüne karışmış, köpek zannediyor kendini, sesi soluğu tükenmiş, bir deri bir kemik..." (M, 131/12)

Bir düşünce almak: Bir konuda kaygılanarak çözüm yolu bulmaya çalışmak**.** (TDK)

"Mahmut'u bir düşünce aldı." (SAÖ, 182/3); SAÖ, 197/23; SAÖ, 235/27; M, 150/12

Bir düşüncedir almak: Bir konuda kaygılanarak çözüm yolu bulmaya çalışmak**.** (TDK)

"O günden sonra Dirmit'i bir düşüncedir aldı." (SAÖ, 140/3)

Bir hâl almak: ... bir duruma gelmek. (TDK)

"Duyan duyduğuna bir kattı, bir yakıştırdı, Zekiye'nin süzüle süzüle köye gelip gitmesinden sonra da, bu yakıştırmalar öyle bir hal aldı ki, halı dokuyucular yeşil halı ipine "Zekiye'nin gözünden" demeye başladılar." (SAÖ, 38/22); BK, 54/5

Bir hâl olmak: 1. Bir şeyin çok tekrarlanması yüzünden bitkin duruma gelmek, usanmak, bezmek, fenalık gelmek. (TDK)

"Atiye'nin dikiş dikmeyi, okuyup yazmayı nerde öğrendiğini düşüne düşüne bir hal oldu." (SAÖ, 41/22); SAÖ, 152/7; SAÖ, 210/23

2. Huyu değişmek.

"Radyoyu kurcaladıkça meraklandı, meraklandıkça kurcaladı, derken kıza bir hal oldu." (SAÖ, 67/23); SAÖ, 81/4; SAÖ, 146/18; SAÖ, 180/13; SAÖ, 221/4

Bir hoş olmak: Hüzünlenmek. (TDK)

"Baktım bir oyuncakçı dükkânının kapısındayım, bir hoş oldum, elimde mektup, kaldım öyle, ayrılamıyorum..." (OÖY, 101/22)

Bir köşeye çekilmek: Hiçbir işe karışmayarak yaşamak. (TDK)

"Evdekiler sevindikçe, Dirmit bir köşeye çekildi, ufaldı, büzüldü." (SAÖ, 56/25); SAÖ, 81/24; SAÖ, 100/26; SAÖ, 101/33; SAÖ, 107/1; SAÖ, 111/5; SAÖ, 128/13; SAÖ, 151/14; SAÖ, 153/18; SAÖ, 162/33; SAÖ, 167/17; SAÖ, 170/10; SAÖ, 191/11; SAÖ, 192/18; SAÖ, 194/5; SAÖ, 194/6; SAÖ, 201/34; SAÖ, 206/2; SAÖ, 206/12; SAÖ, 227/11; SAÖ, 228/6; SAÖ, 238/11; SAÖ, 239/18; SAÖ, 244/10; BKÇM, 18/23; S, 91/21

Bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak: Söylenen söze önem vermemek. (TDK)

Dinlediği bir kulağından girdi, bir kulağından çıktı." (SAÖ, 120/31); SAÖ, 162/29

Bir olmak: Bir araya gelmek, iş birliği yapmak. (TDK)

"Aysun'la bir oldu, yoldan geçen oğlanların ardından ıslık çaldı." (SAÖ, 142/4); Aİ, 111/10; Aİ, 113/25; M, 44/8; M, 68/28

Bir olmak... (-masıyla ...-mesi): Çabucak olmak. (TDK)

"Çocuğun yüzünü açmasıyla örtmesi, "Bu oğlana senin babanın adını koyalım kız," deyip çıkıp gitmesi bir oldu." (SAÖ, 20/18); SAÖ, 40/1; SAÖ, 64/16; SAÖ, 105/29; SAÖ, 108/27; SAÖ, 144/10; SAÖ, 234/32; BK, 27/7; OÖY, 99/23; M, 63/14; MC, 43/14; MC, 72/16; MC, 100/14; Z, 90/7

Bir tutmak: Eşit saymak, eşit görmek. (TDK)

"Böyle herkesi herkesle bir tutman doğru mu, elimden geleni yapıyorum, görüyorsun herhalde," dedim." (UB, 39/31); UB, 163/6; M, 23/29; M, 174/2

Bir yolunu bulmak: Çare bulmak, çözüm üretmek. (TDK)

"Ama gelinini susturmanın bir yolunu bulamadı." (SAÖ, 114/10); SAÖ, 148/18; SAÖ, 185/6; SAÖ, 186/29; GD, 48/11; OÖY, 125/27; UB, 227/34; UB, 232/22; MC, 107/6

Birbirine düşmek: Araları açılmak, aralarında anlaşmazlık çıkmak. (TDK)

"Sonunda köyün çocuğu birbirine düştü." (SAÖ, 24/19); SAÖ, 220/14

Birbirine girmek: Karışmak. (TDK)

"Çiçektepe birbirine girdi." (BKÇM, 24/30)

Birlik olmak: Bir işi yapmak için anlaşmak. (TDK)

"Atiye, resminin altında yazan "Kaderde, tasada ve kıvançta benimle birlik olan annem" yazısını okuyunca, kendini tutamayıp ağladı." (SAÖ, 151/1); SAÖ, 179/10; SAÖ, 187/2; MC, 143/9; GD, 117/2; Z, 47/2

Bitip tükenmez: Bitmeyen, sonu gelmeyen, uçsuz bucaksız. (TDK)

"Doğuştan onlara verilmemiş her şeye bir solukta kavuşacakları ümidi bitip tükenmek bilmiyordu bir türlü." (MC, 26/10)

Bitkin düşmek: Yorgunluk vb. sebeplerle gücü tükenmiş olmak, güçsüz duruma gelmek. (Argunşah vd., 2023: 562).

"Sahil Lokantası'na gidip havayı kolaçan etmek istiyorum ama sazlıkta biraz uzanıp kendime gelmeliyim önce, korkudan bitkin düştüm." (Z, 50/27)

Bitmez tükenmez: Bitmeyen, sonu gelmeyen, uçsuz bucaksız. (TDK)

"Mesele: Ilımlı bölgelerde bitmez tükenmez yağmurlar yağardı." (GD, 18/6); UB, 16/31

Boğazı düğümlenmek: Üzüntüden boğazı tıkanmak**.** (TDK)

"Bu sözlerin yıllar önce söylendiğini düşünüp rahatlıyor, sonra birden olanlardan onu haberdar etmediğini anımsıyor, boğazı düğümlenerek, "Yaprakları kaldırdım," diye mırıldanıyordu." (OÖY, 15/7); Z, 33/17

Boğazına basmak: Üstüne düşüp zorlamak, gırtlağına basmak. (Ayverdi, 2020: 401).

"Ne yapsak, nasıl dursak, kimin boğazına bassak o en güzel çığlıklarla, yüreğimin acısı silinmiyor, Mukoşka." (GD, 161/23)

Bok yemek: Yakışıksız bir iş yapmak. (TDK)

Böyle bir bok yemeden gelip büyük abiye danışılması lazım geldiğine dair nasihate başladı. (SAÖ, 216/23); SAÖ, 216/22; M, 30/29

Borca almak: Veresiye almak. (TDK)

"Borca alınmış ziftli kâğıtlardan, inşaat tahtalarından, at arabalarıyla harmanlardan taşınan briketlerden kurulan bu sekiz konduyu ilkin çöp ayıklamaya gelen insanlar gördü." (BKÇM, 11/5)

Borcunu kapatmak: Borcunu ödeyip bitirmek. (TDK)

"Açtıkları yara da, yükledikleri vicdan borcu da kapanacak gibi değildi." (MC, 15/16)

Borçlu kalmak: Minnettar kalmak. (Argunşah vd., 2023: 584).

"Hep beraber güzel bir roman yapalım," diyen konducuların karşısında borçlu kaldı." (BKÇM, 118/17)

Boş bırakmak: Bir yerde kimse oturmamak, boş kalmak. (TDK)

"Gelip gidenlerle ben ilgileniyorsam, yerlerine kimseyi oturtmayıp sandalyelerini boş bıraktırmalıymışım." (UB, 162/23); Z, 86/18

Boş bulunmak: Dikkatsiz ve dalgın bulunmak. (TDK)

"Boş bulunmayacaksınız. Bir an bile." (Aİ, 22/1); Aİ, 50/11; Aİ, 55/9; OÖY, 110/27; S, 106/14

Boş dönmek: Hiçbir şey elde edemeden geri gelmek. (TDK)

"Her üşüyen kalpten üşümüyor, aradığımı bulamadım sende, bu defa boş döneceğim, gözlerinde ışık olsa çalmıştım," dedi." (M, 80/13)

Boş durmamak: 1. Her zaman bir işle uğraşmak. (TDK)

"Kadının elleri de boş durmuyordu bu arada..." (M, 190/15); M, 218/7

2. Birinin yaptığına karşılık olarak bir harekette bulunmak.

"Elbette ben de boş durmuyorum beklerken, onun yaptığının tersini yapıp yaşamak istemediğim şeylerin düşünü kuruyorum sürekli, bana değmeden anılaşıp gitsinler..." (UB, 52/1); M, 88/4; S, 146/13

Boşa çıkarmak: Olumlu bir sonuç alınmasını engellemek. (TDK)

Ancak bu şehirden yola çıkarsa doğduğu yerleri bulacağından pek bir umudunun olmadığını söyleyerek çocuklarının çabasını boşa çıkardı." (SAÖ, 174/10); BK, 18/5; BK, 113/27; M, 88/17

Boşa çıkmak: Umut, düşünce vb. şeyler sonuç vermemek, gerçekleşmemek. (TDK)

"Anlamak için dinlemek zorundayım onu zaten, yakalanıp tutulacak yeri yok başka, laftan sözden ibaret bir varlık, bedduası, öğüdü boşa çıksın diye söyleyip anlattıklarını kulağımda soğutup uyutmaya çalışıyorum, direnmenin yolunu öyle buldum işte, gücü neye yeter, yetmez..." (M, 44/12); M, 196/5

Boşa gitmek: Harcanan emek, para hiçbir işe yaramamak, olumlu bir sonuca ulaşamamak. (TDK)

"Okuduğum üflediğim boşa gider, küfür etmeyeyim, demedi." (SAÖ, 102/17); BKÇM, 65/9; Aİ, 24/19; Aİ, 93/14; OÖY, 22/3; UB, 20/15

Boy atmak: Boyu uzamak, boylanmak, gelişmek. (TDK)

"Yasemin, "Yalnız benim mi, senin de olmalı," diye atıldı hemen, "kimi ağaçların, dişisi ve erkeği yan yana dikilmezse boy atmadıklarını, meyve vermediklerini bana anlatan sensin. (OÖY, 131/7)

Boy göstermek: Görünmek. (TDK)

"Hey Devrim Tanrıları, duyun, heyecanları bile bozuk olurmuş onların, konuşmak istediklerinde tuhaf kasılmalar boy gösterirmiş yüzlerinde, yanaklarını kırmızıya batırıp çıkarırlarmış su içen ördekler gibi çabuk da çabuk, ellerini ayaklarını çamura bulaştırırlarmış." (GD, 167/15)

Boy ölçüşmek: Yarışmak. (TDK)

"Zihnimizde garip biçimli gölgeler oynaşırken geri çekilmiş gövdesiyle ahenkli, engin mırıltısına uygun, havayla boy ölçüşen sesinin ayarında ses denkleştirmek kolay mı?" (Aİ, 27/25); M, 193/14

Boy vermek: Büyümek. (TDK)

"Sınırları gölgelenmiş, karanlığa doğru akıp duran, direklerin boy verdiği bir genişlik..." (Aİ, 26/2); Aİ, 50/6

Boynu kıldan ince olmak: Haksız olduğu anlaşıldığında verilecek her türlü cezaya razı olmak. (TDK)

"'Siz bu işi bana bırakın, çok güneş alsınlar, az gidip ötede döneceğim, sıkıldım artık,' diyor, boynumuz kıldan ince, kıyameti geciktirecek en ufak bir harekette bulunamıyoruz…" (M, 120/32)

Boynunu bükmek: 1. Acındırıcı, çaresiz bir durumda kalmak. (TDK)

"Ama ay parçası gelinini ağızsız dilsiz, boynu bükük görmeye gelemedi." (SAÖ, 50/1); SAÖ, 54/20; SAÖ, 55/34; SAÖ, 71/5; SAÖ, 116/31; SAÖ, 150/9; SAÖ, 181/14; SAÖ, 188/25; SAÖ, 235/26; SAÖ, 237/6; SAÖ, 240/19; SAÖ, 246/31; BKÇM, 55/28; OÖY, 116/7; M, 129/1

2. Bir durumu, bir işi ister istemez kabul etmek.

"Köylü düğünün ardından günlerce Elmas'ın güzelliğini, ağlaya ağlaya gözünde yaş koymayıp akıttığını, onun gönlünün de Seyit'te olduğunu, ama amcasının hatırasına beli kırık, oğlanın yanında boynu bükük kaldığını konuştu." (SAÖ,

59/31); SAÖ, 160/9; SAÖ, 168/33; SAÖ, 169/4; SAÖ, 236/13; BK, 53/10; BK, 66/25; BK, 148/21; Aİ, 51/16; S, 25/33

Boyun eğmek: İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak. (TDK)

"Ama güreşin arkasından ona boyun eğdi." (SAÖ, 135/8); SAÖ, 247/23; BKÇM, 117/19; GD, 76/26; GD, 168/25; BK, 115/22; Aİ, 15/3; Aİ, 45/26; Aİ, 72/13; OÖY, 129/3; UB, 249/4; M, 72/20; M, 98/1; M, 193/19; MC, 19/11; MC, 38/33; MC, 86/24; S, 146/12

Boyun kırmak: Boynunu edâlı edâlı oynatmak, kırıtmak. (Ayverdi, 2020: 415).

"Göz süzüp boyun kırması, erkeği baştan çıkarmanın ilmini bilmesi fabrikaların tezgâh başlarında, soyunma odalarında konuşuldu." (BKÇM, 54/23)

Boyunu aşmak: Kişinin gücünün, yeteneğinin, yetkisinin üstünde olmak. (TDK)

"Bunu hissedemezseniz, boyunuzu aşan her şeyin hışmına uğrarsınız." (Aİ, 21/25); Aİ, 44/24

Bozguna uğramak: Yenilip perişan olmak, dağılmak, hezimete uğramak. (TDK)

"Yaşadığı güven sorununa çare olabilecek birkaç iyi söz işitme çabasında olan Yasemin eleştirileri karşısında bozguna uğramıştı." (OÖY, 40/8); OÖY, 65/17

Bugünden tezi yok: Hemen şimdi, derhâl. (TDK)

"Bugünden tezi yok, tek gözle ağlamayı öğren!.." diye haykırıyor." (GD, 61/12)

Burnu sızlamak: Duygulanmak. (TDK)

Eylül'ün on ikinci sabahında, sesi, süsü, sisi olan, göz yaşartan, burun sızlatan, Gülfidan'ın özgün fidanından on yıllık hayat meyvesini kopartan radyo cızırtılarının ve son derece sinematografik ateş kırıklarının bulutları yakmasıyla başladı." (GD, 47/3)

Burnunda tütmek: Çok özlemek. (TDK)

"Kaşıntısından yatamadığı cam yününün kokusu burnunda tüttü." (SAÖ, 85/10); M, 220/7

Burnundan getirmek: Yaptığına pişman etmek. (TDK)

"Sen o köyden değilsen iyi tanımışsınız birbirinizi, ben de tanıştım aşkla ama burnumdan getirdiler resmen, senin gibi yaşayamadım, sonu kötü bitti." (S, 48/23)

Burnundan solumak: Çok öfkelenmiş olmak. (TDK)

"Kucağına alıp burnundan soluya soluya eve getirdi." (SAÖ, 70/22); SAÖ, 157/32; SAÖ, 204/27; GD, 184/10; BK, 39/2

Burnunu çekmek: Sümüğünü çekmek. (TDK)

"Değnekli Ali, "Kore'ye kim gitti, lan, ha?" diye ağlamaya başladı. Burnunu çeke çeke, atom hakkında bildiklerini bir de o anlattı." (SAÖ, 36/25; SAÖ, 143/12; SAÖ, 205/17; SAÖ, 244/14

Burnunun direği sızlamak: Maddi veya manevi çok acı duymak, çok üzülmek. (TDK)

Dert içinde bırakmışım insanları, şehirlerin isi dumanı kalkmamış üstümden, ellerinde cennetin saz kokusu, burnumun direği sızlıyor…" (M, 79/12)

Burun buruna gelmek: Beklenmedik bir anda karşılaşmak, birbirlerine çok yaklaşmak. (TDK)

"Sonra, efatun avluda Cömert'le burun buruna geldim." (UB, 274/22); MC, 51/11; S, 136/11; S, 170/1

Buyur etmek: 1. Buyurun diyerek konuğu saygı ile içeri almak. (TDK)

"Muhtar gönülsüz gönülsüz öğretmeni içeri buyur etti." (SAÖ, 50/22); SAÖ, 55/1; SAÖ, 214/28; SAÖ, 231/7; BKÇM, 100/27; MC, 27/8; MC, 51/24; MC, 119/15

2. Sofraya çağırmak.

"Tüy gibi yumuşak bir sesle işçileri yoğurda buyur etti." (BKÇM, 80/8)

Buz gibi: 1. Çok soğuk. (TDK)

"Mahmut o gülerken sabahın karanlığında buz gibi inşaata girip koruk yakacağı, tek başına korkuyla ustalarının gelmesini bekleyeceği, gece yansı ustalarına tek tek havlu tutup karanlık, sesinin boğulduğu kocaman ıslak duvarların arasında ürpererek tezgâhın üstüne yayılmış takınılan temizleyip sandığa yerleştireceği, soluk soluğa kendini sokağa atacağı geceleri, puslu sabahlan duşundu." (SAÖ,

135/14); GD, 34/8; GD, 70/18; GD, 133/9; BK, 131/19; Aİ, 39/25; Aİ, 112/7; Aİ, 115/30

2. Çok soğuk bir etki uyandıran şey veya kimse.

"İnsanı titreten soğukluğuna kapılmıştı belki de, ne dudağının kenarında beni ne yanağında gamzesi, buz gibi kirpiksiz bakışıyla dağlamıştı Ersel'i." (MC, 48/9)

3. Kötü nitelikler için kesinlik.

"Buz gibi gerçek tavandaki ölü." (GD, 61/12)

Buz gibi soğumak: Birinden tiksinmek. (TDK)

"Halit, Zekiye'den buz gibi soğuduğunu söyleyip annesine açıldı." (SAÖ, 180/24)

Buz kesilmek: Şaşılacak, üzülecek bir durum karşısında donakalmak. (TDK)

"Keyifle yanan kalplerimiz donmuş, buz kesmişti birden." (Aİ, 17/12); OÖY, 77/16; Z, 50/15

Buz kesmek: Çok üşümek. (TDK)

"Erkekler, döne döne yağan kar tipiye vurduğunda Ayneli'nin buz kesmiş cesedini köye getirdiler." (SAÖ, 48/18); SAÖ, 49/1; SAÖ, 169/6; BKÇM, 13/17; BKÇM, 58/32; UB, 82/4; UB, 231/12

Buz tutmak: Sıvının üstünde buz oluşmak, buzla kaplanmak. (TDK)

"Buz tutmuş bir gölde buzları kırarak kayıkla sazların içine girip çıkıyoruz..." (UB, 235/5); S, 109/28; S, 214/21

Büyü bozulmak: 1. (*mec.*) Önceden hissedilen duygular hissedilmez olmak. (TDK)

"Ortaklaştırdığımız sözcüklerin mavimsi büyüsü bozulmuş, ıpılık buğusu da uçup gitmişti." (GD, 32/3); Aİ, 12/8; OÖY, 124/14

2. (*mec.*) Önceden hissedilen duygular hissedilmez olmak.

"Sen de dünyayla arasındaki büyüyü bozdun." (GD, 99/6)

Büyüsüne kapılmak: Bir şeyin, bir kimsenin çekiciliğinden kurtulamamak. (TDK)

"Söylediklerinin büyüsüne kapılmış cisimsiz canlıların hayali sarıyordu sık sık beni." (Aİ, 79/10); Aİ, 116/26

Büyüsüne tutulmak: Bir şeyin, bir kimsenin çekiciliğinden kurtulamamak. (TDK)

"Ama Çingenelerle görüşmeye giden konducuların geri dönüp gelmelerinden sonra onların Çiçektepe Sanayi'den göğe vuran renkli dumanların büyüsüne tutuldukları ve çöp tepelerinin başında bir sürü ayıyla birlikte mekânet kuracakları anlaşıldı." (BKÇM, 96/8); GD, 142/6

Can atmak: Şiddetle arzu etmek, çok istemek. (TDK)

"Herkesin derdini dinlemeye, akıl vermeye can atmaya başladı." (SAÖ, 220/21)

Can çekişmek: 1. Ölmek üzere bulunmak. (TDK)

"Çocuklarım üzmemek için Tanrı huzuruna çıkartıldığı an, Huvat'la ilgili öğrendiği şeyleri, Tanrı'ya söz verdiği halde açıklamadığını, bu yüzden gazaba uğradığını, sözünü tutmazsa ömrünün uzayacağını, ama hep can çekişeceğini çocuklarına duyurdu." (SAÖ, 149/16); BK, 20/28; M, 129/29; S, 144/32

2. Sona ermek, tükenmek, bitmek.

"O tahta kutuların içinde can çekişip duran somut bilgilerini kullanarak çok renkli bir gösteriye kalkışmak saplantılı budalalara vergidir yalnızca..." (GD, 62/6); Aİ, 108/4; M, 26/25

Can gelmek: Canlanmak, güçlenmek. (TDK)

"Martılar cana geldi." (BKÇM, 101/2); BK, 123/10; BK, 145/9; M, 75/2; M, 79/29; M, 208/23

Can vermek: Ölmek. (TDK)

"Benim coşarak bağırmama kimse karşı duramaz, nice kişiler sesimden dolayı can verdi." (UB, 176/31); MC, 43/22

Can yakmak: 1. Üzmek, acı vermek. (TDK)

"Evlerimizin döküldüğü sokaklardan esip gelen soğuk, can yakıcı değil artık." (Aİ, 105/29)

Cana kıymak: Öldürmek. (TDK)

"Sözleriyle de cana kıyabilir..." (UB, 103/14)

Canı acımak: Çarpma, vurma vb. sonucu acı duymak. (TDK)

"Tırnaklarını şimdiden düz kes ki,' dedi, 'içeriye dönmesin, ucu batıyor, canın acıyor, sonra eğilip kesemiyorsun." (OÖY, 183/9)

Canı çekilmek: Vücudun herhangi bir organının canlılığı azalır gibi olmak. (TDK)

"Çığlıkları kulağına akacak olsa, yemeden içmeden kesilirsin, yaz çiz dedikleri şeyleri duysan, insan ölür, sesi ölmek istemez, canı çekilirken şarkı söyleyenini gördüm, bir kirpik düşümü vakti kalmış, teneşire yatıracaklar, 'Gel kollarına al beni...'" (M, 65/19)

Canı çekmek: Bir şeyi istemek, istek duymak, arzulamak. (TDK)

"Soğuk bir sesle, "Ama ben canımın çektiği şeyleri yiyorum," dedi, "zeytin, biber, makarna..." (OÖY, 71/6); OÖY, 73/1; M, 61/10; M, 61/12; M, 167/1; S, 181/15

Canı gitmek: Özen gösterilen, çok sevilen bir şeye zarar gelecek diye kaygılanmak. (TDK)

"Sanki kendi şalvarını sıyırıp indirmemiş hiç, soyunmayıp giyinik mi yatsınlar, namaza durmuş kerhane patroniçesi, bırak yönetsinler pavyonları, canı gidiyor..." (M, 175/10)

Canı istemek: Heves duymak. (TDK)

"Canım bir nar pekmezi istiyor ki!" diye derin derin iç geçirdi, geldiği gibi sessizce gitti." (SAÖ, 44/14); MC, 102/24

Canı sıkılmak: 1. İçi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik. (TDK)

"Canı sıkıldıkça dizinin üstüne yatırıp baktığı oklu kalpli, gonca güllü̈ hatıra defterini bir daha eline almadı." (SAÖ, 165/11); SAÖ, 236/26; BK, 60/7; Aİ, 96/27; MC, 143/4

2. Öfkelenmek.

"Bu an hayaline yerleşince alabildiğine canı sıkıldı." (BK, 91/28); BK, 147/13; OÖY, 94/21; OÖY, 96/16; OÖY, 90/25; UB, 32/28; UB, 37/31; UB, 42/12; UB, 100/18; UB, 170/4; UB, 225/5; UB, 251/14; M, 194/28; S, 172/17; S, 184/31

3. Üzülmek.

"Canın buna sıkılıyor ..." (OÖY, 88/7); M, 170/8

Canı yanmak: Çok acı duymak. (TDK)

"Telde düşük doz elektrik var, bir-iki çarpılıp canı yanınca hayvan anlar, zorlamaz çıkacağım diye, artık inek gütmek için de insan aranmıyor, elektrikli çoban var." (MC, 96/20)

Canına değmek: Çok hoşlanmak. (TDK)

"Omzunu başıma yaslayıp "Bal çalmıştım sevgilime götürmek için, zakkumların arasında" dedi, "tutamadım oraya düştü, bırakmayalım, biz yiyelim canına değsin." (Z, 69/5)

Canına kıymak: 1. Acımadan ölmek. (TDK)

"Nuğber'i evlendirmeden, kardeşlerinden bir haber olsun almadan canına kıymamasını istedi." (SAÖ, 173/8)

2. Kendini öldürmek.

"Amir yanına uzanıp sayıklar gibi bir sesle canına kıyacağını fısıldamıştı kulağına. (MC, 80/12)

Canına okumak: Berbat ve perişan etmek. (TDK)

"Yaprağına benziyor, ağaca dikiz." Menziline giren şeyin ânında canını okuyan gözleri dumanların alevlerin ardından dikiliyor üstüme." (Aİ, 49/11)

Canından bezmek: Ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak. (TDK)

"Köylülerin "Gâvur otu" dedikleri bu ot yüzünden Huvat öyle canından bezdi ki, "Başımıza sen çıkardın bu otu, sen def et," diye önünün kesilmesinden, köylülerin kötü kötü söylenmelerinden başını kurtarmak için Çerkez köyü Cinniören'e gitti." (SAÖ, 26/26)

Canını almak: Öldürmek. (TDK)

"Bizim de canımızı bu hayırlı işin başında al, yarabbim," diye dualar ettiler." (SAÖ, 26/7); SAÖ, 147/5; SAÖ, 149/9; SAÖ, 149/11; SAÖ, 167/21; SAÖ, 229/33

Canını bağışlamak: Öldürülmesi gerekirken vazgeçmek. (TDK)

"Çocuklarına, Azrail'in canını bağışladığını, Akçalılı yetim çocuklara büzgeçli don, gömlek diktiği için ömrünün üç vakit uzatıldığını açıkladı. (SAÖ, 91/28); SAÖ, 72/26; M, 76/19; M, 107/33

Canını çıkarmak: Hırpalamak, çok yormak, yıpratmak. (TDK)

"Gözü dönmüş şuursuz arzunun, şehvetin sonu nereye varır, kanlı seks cinayetine, canını çıkardılar dağının düzünün, füze sapıkları taze gezegen peşinde şimdi, kapama kulağını sözlerime, dünyayla öyle bir iş tutuyor erkekler..." (M, 116/32)

Canını sıkmak: Sözlerle veya davranışlarla kişinin neşesini kaçırmak, huzurunu bozmak. (TDK)

"Kızın ailesel kavgalarla ilgili bir sürü şart ileri sürmesi canını sıkmıştı." (BK, 80/5); BK, 136/22; UB, 147/19; UB, 156/15; UB, 173/17; UB, 269/34; MC, 73/26; S, 21/18; S, 51/18; S, 109/18; S, 156/23

Canını yakmak: Bir kimseyi, çok sıkıntı ve zarara sokmak. (TDK)

"İkinizde tersi oldu bu, sizin canınızı yakıp bıraktılar, çocukluk sevdasını yeşertmek kolaydır, bir tatlı sözle çiçek açar meyve verir, sen bakma onun buralara gelme dediğine, söylediğini tersinden okuyup sarıl anlayacaksın, buradan çıkınca doğruca varıp kızı bul, o anlar zaten kucaklarsın biter dertleriniz, iki oğlanla baş edemiyor, baba lazım onlara, bak saçına ak düşmüş..." (MC, 64/5)

Cebine indirmek: Hakkı olmadığı hâlde parayı kendine mal etmek. (TDK)

"O üstüne düştükçe Huvat yeni gelin gibi nazlandı, yalandan yalandan ağladı, sonunda Seyit'in cebinden çıkardığı parayı aldı, cebine indirdi." (SAÖ, 120/28); SAÖ, 120/28

Cehenneme çevirmek: Yaşanılmaz bir duruma getirmek. (TDK)

Cehenneme çevirdi burayı, orduyla savaşıyor sanki..." (UB, 172/14)

Cehenneme dönmek: *(mec.)* Yaşanılmaz, dayanılmaz bir durum almak. (Ayverdi, 2020: 472).

"Uykudan yıkılana kadar çalışmaya zorlandıkları, "Her İşe Koşan İşçi" uygulamasıyla fabrikalar onlar için cehenneme dönmüştü, iş yüküyle borç derdi arasında sıkışıp un ufak olmuşlar." (MC, 14/7)

Cehennemi boylamak: Sevilmeyen bir kimse ölmek. (TDK)

"Günahını kedilere sildirecek aklınca, insan sıfatıyla cehennemi boylayacağını biliyor, kedi kılığına bürünüp Allah'ı kandıracak, yerinde olsam onun yanında kalmayı düşünmem." (MC, 120/15)

Cephe almak: Hasım durumu takınmak, bir düşünceye karşı olmak, direnmek. (TDK)

"Harita psikopatlarına küfredip sayıklarken dalıp uyumuşum, üç bin Tanrı cephe almış birbirlerine, ruhlar şaşkın, dünya yaralı..." (M, 208/6)

Cereyan çarpmak: Elektrik akımına tutulup etkisinde kalmak. (TDK)

"Cereyan çarpıp Seyit'i yere yatırdı." (SAÖ, 163/33)

Cesaret almak: Herhangi bir durumdan, davranıştan güç almak. (TDK)

"Yahut da cebindeki paradan cesaret alarak dev caddelerden birine çıkıp kızların boynundaki zincirlere asılır." (BK, 84/16)

Cesaret bulmak: Herhangi bir durumdan, davranıştan güç almak. (TDK)

"Karanlıkla paylaşmayı yeğlediği hayatına Saim'in tek başına dil uzatacak cesareti bulamayacağını bilir." (Aİ, 56/30); Aİ, 91/1; OÖY, 123/18

Cesaret etmek: Korkulması gereken bir işe korkmadan girişmek, göze almak. (Argunşah vd., 2023: 701).

"Ama o örtünün altında tüm gençliğini karartan aşkı onca yıl nasıl taşıdığını sormaya cesaret edemedik." (GD, 57/31)

Cesaret gelmek: Yılgınlığı gitmek, yüreklenmek. (TDK)

"Bu yüzden Jüli, Gülaydan'ın karşısında gerileyip içeriye geçme cesaretinin gelmesini hışır hışır bir tedirginlikle bekledi." (BK, 35/8)

Cesaret göstermek: Yürekli davranmak. (TDK)

"Bu şaşkınlık anında dua okuyup sağa sola üfürenlerin, korkudan donuna kaçıranların yanı sıra, otobüsün sağını solunu elleme cesareti gösterenler de çıktı." (SAÖ, 11/9); BK, 111/30; OÖY, 50/17

Cesaret vermek: Birinin yılgınlığını gidermek, birini yüreklendirmek. (TDK)

"Kuşkuş otu Dirmit'e turlu dil döküp cesaret verdi." (SAÖ, 138/34)

Cesaretini kırmak: Yürekliliğini gidermek, korkutmak. (TDK)

"Rüyada olur böyle şeyler, ormana dalınca cesaretim kırılmış, tüfeği patlatamıyorum, bu arada karnım aç ama..." (UB, 74/22)

Cesaretini toplamak: Kendine güven duygusunu, yürekliliğini ve atılganlığını bir araya getirmek. (TDK)

"Cesaretimi toplayıp üzüntüsünü paylaştığımı da söyleyemiyorum." (UB, 152/11)

Ceza almak: Cezalandırılmak. (TDK)

"Yirmi yıl ceza almıştı Amir, bıçakladığı iki kişiden biri ölmüş, diğeri ağır yaralanmış." (MC, 52/20); MC, 91/11

Ceza vermek: Cezalandırmak. (TDK)

"Atiye'ye, "Sancılarıyla ve yaralarıyla yaşama" cezası verdi." (SAÖ, 219/6); SAÖ, 244/14; M, 29/4; MC, 65/4

Ceza yemek: Cezalandırılmak. (TDK)

"Vedanur muhasebeci Âdem'le düşüp kalkmaya başlamış, üstüne kalan borcu ödeyemediği için ceza yiyip hapse düşmüştü, doksan gün yatmıştı içerde." (MC, 64/21); S, 30/22

Cezasını çekmek: Yaptığı bir kusur veya tedbirsizliğin zararına uğramak. (TDK)

"Ekmeğin arasına bok koyup elimize tutuşturmadığı kalmış bir manyağın peşine takılıp kafayı hayata, dünyaya sardırmanın cezasını çekeceğimizi söylüyor." (Aİ, 95/7); Aİ, 118/8; OÖY, 91/11; M, 19/1

Cezaya çarptırmak: Cezalandırmak. (TDK)

Öndeki arkadaşlara iyi ve seri ürün verdiğimiz halde üretimdeki kayıplardan iki dönemdir biz de sorumlu tutuluyoruz, performansımızın ikramiye artı ödül getirmesini beklerken atık mal-hatalı ürün cezasına çarptırıldığımız bildiriliyor…" (MC, 21/22); Z, 94/10

Ciddiye almak: İnanmak, gerçek sanmak, önem vermek. (TDK)

*"*Saim, kolonya götürelim diye ısrar ediyor, ama iyilikle dolu yumuşak önerisini ciddiye alan yok.*"* (Aİ, 74/8); UB, 19/26; UB, 47/24; UB, 101/13; UB, 111/23; UB, 221/19; UB, 227/8; M, 50/16; S, 66/6; S, 77/32; S, 124/22

Cin tutmak: Bir inanışa göre cinlerin etkisiyle delirmek. (TDK)

"Halit –büyük oğlan– cin tuttu." (SAÖ, 15/26); SAÖ, 160/26

Cinnet geçirmek: Delirmek, aklını kaçırmak. (TDK)

"Tacizden tecavüzden yorgun düşmüş insanlığın yüzünden utancı silemeyeceksen, cinnet geçiren erkeklerin eli öpülesi kadınları seksen yerinden bıçaklamaması için

fırtınalar koparamayacaksan yağmurunu rüzgârını şimşeğini de al götür hemen, çileğine eriğine muhtaç olduğumuzu sanıp bir tek tohumunu bırakma bize." (MC, 116/3)

Çaba göstermek: Bir işi başarmak için çalışmak, uğraşmak, gayret göstermek. (TDK)

"Hepimizin içinde bizi bu yönde çaba göstermeye zorlayan bir ruh olduğuna inanıyordu." (OÖY, 24/17)

Çaba harcamak: Bir işi yapabilmek için elinden geleni yapmak. (TDK)

"Üç gün üst üste gözünü̈ hiç kırpmadığı için, öyle yorgun düşmüştü ki, uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyor, gözü̈ kirleniyor, başı göğsüne düşüyor, tespihi elinden kayıyordu." (SAÖ, 43/32)

Çakılıp kalmak: Bir yerde uzun süre hareketsiz kalmak. (TDK)

"İkisinin de yüzünden öyle bir şaşkınlık geçti ki, atları durdurabilseler oracıkta çakılıp kalırlardı." (OÖY, 83/4); OÖY, 154/7; Z, 99/17

Çaresine bakmak: Gerekeni yapmak, çözüm yolu aramak. (TDK)

"Onları geri püskürtmenin çaresine bakmalıyız, hayatlarında isteyip de gerçekleştiremedikleri ne varsa hesabını bizden sormaya kalkıyorlar." (UB, 35/12); UB, 240/8; S, 26/14

Çaresiz kalmak: Çözüm yolu, çıkar yolu bulamamak. (TDK)

"Ama hocalar kitapta dil bağlanmasının yerini bulamadılar, bu derdin karşısında çaresiz kaldılar." (SAÖ, 49/17); BK, 142/26; Aİ, 116/12

Çekidüzen vermek: Düzgün duruma getirmek, düzeltmek. (TDK)

"Ersel kapıyı aralık bırakıp merdiven duvarına tutunarak yukarı çıktı, saçlarını parmaklarıyla tarayıp kendine çekidüzen verdi, yatağı örtüp camın önündeki koltuğa oturdu…" (MC, 100/7); S, 42/26

Çekip almak: Uzaklaştırmak, uğraşısına son vermek, koparmak. (TDK)

"Bir gözümü kısayım, öteki gözümü biraz alıştırayım diyene kadar bakanın elinden çekip alıyorlardı." (SAÖ, 23/10); SAÖ, 94/27; SAÖ, 159/3; SA8Ö, 183/14; SAÖ, 186/32; BKÇM, 47/4; BKÇM, 94/24; BKÇM, 116/17; GD, 33/5; GD, 41/23; BK, 38/12; Aİ, 91/24; OÖY, 137/3; OÖY, 148/19; OÖY, 158/8; UB, 182/2; UB, 182/8; M, 71/22; M, 91/4; M, 108/27; M, 115/16; M, 121/2; M,

134/23; M, 135/13; M, 169/17; M, 180/8; M, 190/16; MC, 12/13; MC, 82/27; MC, 137/22; S, 39/8; S, 133/18; S, 186/19; S, 188/24

Çekip çevirmek: Hâle yola koymak, yönetmek. (TDK)

"Uyurken düşündüğünü anlayana kadar Emin kendi gözünde, karısının gündelik yaşamı çekip çevirme gücüne yaslanmış tembel bir insandı." (OÖY, 34/20); UB, 39/6; UB, 177/22; UB, 187/25; UB, 226/2; MC, 59/31; MC, 84/33

Çekip gitmek: Bırakıp gitmek, ayrılmak, savuşmak. (TDK)

"Seyit torbayı aldı, ses etmeden çekip gitti." (SAÖ, 172/25); BK, 37/23; Aİ, 33/13; OÖY, 57/28; OÖY, 64/21; OÖY, 74/27; OÖY, 87/28; UB, 111/15; S, 129/5; Z, 68/9

Çekip vurmak: Bir anda karar verip silahla öldürmek. (TDK)

"Sonunda da Atom'u çekip vurdu." (SAÖ, 37/4); SAÖ, 59/7

Çenesi düşmek: Yerli yersiz konuşup gevezelik etmek. (TDK)

"Sonra ama Emin, sabaha kadar uyku arasında kendi sesimi duydum, çenem niye düşüyor birden anlamıyorum, utanç içinde uyandım..." (OÖY, 68/17)

Çığlık atmak: Kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak acı acı bağırmak. (TDK)

"Atiye oğlunu kan içinde görünce bir çığlık atıp merdivenin başına yığıldı." (SAÖ, 164/8); SAÖ, 198/14; SAÖ, 206/30; BKÇM, 134/5; Aİ, 89/21; Aİ, 105/20; GD, 26/11; GD, 28/17; BK, 18/1; BK, 85/11; OÖY, 60/10; UB, 141/22; UB, 226/16; UB, 249/9; M, 66/1; M, 235/19

Çığlık koparmak: Kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak acı acı bağırmak. (TDK)

"Dönmüşler, Jüli'nin gözlerinin annesinin gözlerine benzediğini görüp çığlıklar koparsın diye Halilhan'ın kız kardeşi Gülaydan'a gidiyorlardı." (BK, 32/7)

Çıkış yapmak: Bir tartışmada, karşı düşüncede olanları alt etmek için sert davranışta bulunmak. (TDK)

"Parayı buldukları günü doyasıya paylaşmaları gerekirken Hazmi kendini geri çekmiş, lafını Mesut'la gönderip, "Herkesin hayat yaşaması serbest, paranı tanımıyorum," şeklinde uzaktan çıkışını yapmıştı." (BK, 110/2)

Çıkmaza girmek: Bir iş çözümlenemeyecek, içinden çıkılmayacak bir duruma düşmek. (TDK)

"Çalışanlarla ilişkimiz ne zaman çıkmaza girdiyse Şeref hep, "Para gerilimi içindeler," demiştir." (UB, 81/63)

Çılgına çevirmek: Karşısındakini tahrik edip çıldırmış ve ne yapacağını bilemez duruma getirmek. (Ayverdi, 2020: 584).

"Mukoşka, o açık saçık gelinlikle evlendiğin gün, alnına düşen ipek çiçekleri ve gözlerindeki öfkeli gölge beni çılgına çevirdi." (GD, 92/3)

Çılgına dönmek: Sevinç, öfke, kızgınlık vb. duygular sonucu aşırı ölçüde heyecanlanmak. (TDK)

"Sen Şeref'in arabasına binmedin mi hiç?" diye sordum ona, "Arkasından bir araba hızlanıp yetişse çılgına dönüyor." (UB, 148/34); UB, 164/26; UB, 234/33; Z, 117/4

Çıt çıkarmamak: 1. Ses çıkarmamak. (TDK)

"Seyirciler de sessizce oturup onların uyanmasını bekliyor, çıt çıkarmadan..." (UB, 215/17)

2. Hiç konuşmamak.

"Dinlerken çıt çıkarmadığından üstlerinde bıraktığı intiba bu yönde oldu." (BK, 84/23); OÖY, 31/10; OÖY, 160/1

Çıt çıkmamak: En hafif bir ses bile çıkmamak. (TDK)

"Çıt çıkmıyor, farkında değilsiniz..." (UB, 88/24); S, 22/14; S, 169/22

Çıtını çıkarmamak: Ses çıkarmamak. (TDK)

Çıtımı çıkaramadım, ödüm patladı, iki saattir kendime gelemiyorum." (UB, 221/2)

Çiçek açmak: Çiçeklenmek. (TDK)

"Çiçektepe'de çiçekler açılmadan kimi sırt sırta küs gibi duran, kimi yüz yüze bakan kondulardan üç ayrı mahalle oluştu." (BKÇM, 20/11); BKÇM, 21/1; OÖY, 169/7; UB, 56/28; UB, 175/23; M, 179/7

Çile çekmek: Büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak. (TDK)

"Ama 100 yıl çile çekmişçesine içten konuşuyordu." (BK, 100/4)

Çileden çıkarmak: Çok kızdırmak. (TDK)

"Annesinin annesinin medreselerde okumuş bilgili bir kadın olduğundan, soyunda çok okumuş yazmış bulunduğundan, alimlerin, ulemaların soyundan geldiğinden söz açıp Huvat'ı iyice çileden çıkardı." (SAÖ, 177/9)

Çileden çıkmak: Olup bitenler karşısında sabrı ve dayanıklılığı kalmayıp taşkınlık göstermek. (TDK)

"Lado kendi kurduğu bambaşka bir evin içinde dalgın dolaşırken karısı çileden çıktı." (BKÇM, 119/1); Z, 15/20

Çimdik atmak: Çimdiklemek. (TDK)

"Kadınlar halay çeken işçi kadınları göstere göstere gülüşüp birbirlerine çimdik attı." (BKÇM, 44/8)

Çocuğunu düşürmek: Gebe kadın çocuğunu vaktinden önce ve ölü olarak doğurmak, düşük yapmak. (TDK)

"Dirmit'e gebeyken çektiği korkuyla bir başına kalınca, çocuğunu düşürmek için yollar aramaya başladı." (SAÖ, 20/6)

Çocuk düşürmek: Gebe kadın çocuğunu vaktinden önce ve ölü olarak doğurmak, düşük yapmak. (TDK)

"Korkudan yüreği ağzına gelen iki gelin çocuk düşürdü." (SAÖ, 12/23); SAÖ, 14/30; SAÖ, 173/4

Çok görmek: Yadırgamak. (TDK)

"En son pazara kavun, karpuz taşıdığı eski kamyoneti sattığı gün gitmişlerdi yanına, bir gofret parasını oğullarına çok görmüştü." (MC, 38/20); MC, 45/21

Çoluk çocuğa karışmak: Evlenip çocukları dünyaya gelmek. (TDK)

"Sadece iki konducu erkek Birlik Çiçektepe'de ikinci kere evlenerek çoluk çocuğa karışmayı başardı." (BKÇM, 140/6); M, 113/22

Dal sürmek: Yayılmak, kaplamak. (TDK)

"Biz onun için dal sürüp yaprak verirdik, Akçalı bahçelerinde." (SAÖ, 26/17)

Dalga geçmek: Eğlenmek, alay etmek. (TDK)

""Kuracağımız şirketi örgüt sayarsak savaşa devam etmiş mi oluyoruz yani senin düşüncene göre?" deyip dalga geçtik, mutlu kararlılara katılmak için ne yapmamız gerekiyordu peki, beraberce bir anlam kaydırma çetesi mi oluşturacaktık?" (S, 82/20)

Dalıp gitmek: Bir düşünce veya hayal ile bulunduğu ortamdan uzaklaşmak. (TDK)

"Zekiye yutkuna yutkuna, annesinin koyduğu bala yoğurda dalıp gitti." (SAÖ, 126/24); GD, 172/6; Aİ, 59/31; Aİ, 120/8; OÖY, 16/4; OÖY, 56/10; OÖY, 123/7; OÖY, 151/13; UB, 130/6; UB, 181/27; UB, 219/8; M, 29/8; M, 61/9; MC, 54/27; MC, 82/24; MC, 91/24; MC, 119/5; MC, 131/29; S, 32/5; S, 84/6; S, 159/32; Z, 28/12; Z, 51/2; Z, 71/4; Z, 71/13; Z, 80/7; Z, 82/6; Z, 105/10

Dallanıp budaklanmak: Bir iş, bir sorun büyüyerek karışık duruma gelmek. (TDK)

"Atiye ilk günler, "Karnınızda yalan yuva yapmış anam sizin," diye terslendiyse de konu öyle bir dallanıp budaklandı ki, "Git şu babanı al da gel lan!" diye Halit'i Huvat'ın yanına yolladı." (SAÖ, 27/2)

Dara düşmek: Para sıkıntısına düşmek. (TDK)

"Dara düşene yardım elini uzatırdı uzatmasına da şimdi duyar dinlemez bir ifadeyle başını sallıyordu." (MC, 110/19)

Darbeyi yemek: Kötü, olumsuz bir duruma maruz kalmak. (TDK)

"Kondulardan birinin duvarını tekmeyle yıkan bir yıkımcı topal bir kadından ilk darbeyi yedi." (BKÇM, 14/11)

Davet etmek: 1. Çağırmak. (TDK)

Derin bir soluk aldı, geri çekildi, başını arkaya attı, azıcık düşündü ve ikimiz için evimizin helasına, saygılı bir bekleyişle seslerinden birinin ruhunu davet etti." (GD, 44/22); BK, 146/4; Aİ, 61/14; UB, 138/14; M, 234/4; MC, 34/6; S, 151/22

2. Birinin bir şeye uymasını istemek.

"Esasında hiçbir kadın onu terbiyeye davet edemezdi!" (BK, 119/28)

Davul çalmak: Davula vurarak ses çıkarmak. (TDK)

"Bu arada sendikanın grevcilere çalgı tutacağı, Çöp Yolu'nda üç gün üç gece davulların çalınıp zurnaların öteceği duyuldu." (BKÇM, 45/16)

Davul dövmek: Davula vurarak ses çıkarmak. (TDK)

"Davulunu dövmeye hazırlanırken karanlığın içinden, "Git lan buradan lavuk!" diye bir ses duydu." (BKÇM, 111/7)

Dayak atmak: Dövmek, sopa ile dövmek. (TDK)

"Sonradan sonraya, "Vay geçmişini!" diye ayağa kalktı, Atiye'ye bir dayak attı, bir dayak attı." (SAÖ, 35/24); SAÖ, 24/15; SAÖ, 35/24; SAÖ, 90/5; SAÖ, 133/16; BKÇM, 54/29; BKÇM, 56/18; BKÇM, 77/30; BK, 90/22; S, 43/8; S, 149/9

Dayak yemek: Dövülmek, sopa ile dövülmek. (TDK)

"Tahta başında dayak yiyen, okuldan çıkar çıkmaz kendisine vuranın kafasını yardı." (SAÖ, 24/17); SAÖ, 89/21; SAÖ, 105/1; SAÖ, 108/25; SAÖ, 109/13; SAÖ, 113/15; BKÇM, 54/28; BKÇM, 95/20; BKÇM, 104/14; BKÇM, 121/25; BKÇM, 125/30; GD, 29/9; GD, 171/1; GD, 171/3; BK, 87/2; Aİ, 32/10; Aİ, 44/4; Aİ, 48/5; OÖY, 125/22; UB, 222/3; M, 89/12; M, 182/29; MC, 89/26; MC, 91/9

Dedikodu çıkarmak: Birisi hakkında dedikodu ortaya atmak. (TDK)

"Cesareti kırık olanlar adına da istek ve önerilerde bulunuyor, vakti yettiğince sıkıntılarını aksettirmeye çabalıyordu, müdürlere mektup yazıyor diye dedikodu bile çıkarmışlardı, gülüşmelere aldırıp da elini çekmemiş, günde beş-altı dilekçe kaleme alıp attığı oluyor kutuya." (MC, 17/23); MC, 103/16

Defteri kapatmak: Bir şeyle ilgiyi kesmek. (TDK)

"Evlilik defterini de kapattım artık..." (UB, 187/27)

Değer vermek: Değerli saymak, önem vermek. (TDK)

"Orgon enerjisine gelecek için kurdukları hayat projesinden daha çok değer veriyorlardı." (BK, 139/18); Aİ, 104/21; UB, 83/29; UB, 91/7; UB, 115/21; UB, 171/28; UB, 180/33; UB, 186/12; UB, 192/9; UB, 220/2; S, 77/31; S, 79/25; S, 103/3

Dehşet saçmak: Ortalığa korku vermek. (TDK)

"Gözlerimden dehşet saçarak kıskançlıktan kusmaya başladım ve annemin âşık olmasına sinirlenip çabuk çabuk ağladım." (GD, 41/23)

Dehşete düşmek: Çok korkmak. (TDK)

"...tanımadığı bir kızdan "mektup almak" karşısında düştüğü dehşeti, doğal olarak basite alamazdı." (BK, 78/16)

Dehşete kapılmak: Çok korkmak. (TDK)

"Beni görünce dehşete kapılıp yerinden sıçradı." (GD, 26/10)

Deli etmek: Çılgına çevirmek. (TDK)

"Huvat'ı deli etti." (SAÖ, 138/11)

Deli gibi: Deliye yaraşır davranışta, delicesine. (TDK)

"Evin içinde deli gibi bir o yana, bir bu yana savruldu." (SAÖ, 84/26); SAÖ, 88/18; SAÖ, 137/19; SAÖ, 155/8; SAÖ, 170/14; SAÖ, 246/27

Delik deşik etmek: 1. Bir canlının vücudunda bir araçla birçok yara, kesik açmak. (TDK)

"Ona karaciğerinin şişip büyüdüğünü, yüreğinin kapakçığının çürüdüğünü, tavuk teleğiyle, süpürge çöpüyle çocuk düşüreceğim derken rahmini delik deşik ettiğini duyurdu." (SAÖ, 173/5); BKÇM, 47/28; Z, 58/4

2. Bir şeyin her yanında delikler açmak.

"Onunla harap evlerimizin, delik deşik dükkânların, kahvelerin, ince çürük duvarların havasını kolayca yenebiliriz." (Aİ, 51/2); OÖY, 159/16; OÖY, 165/21; UB, 26/17

Deliye döndürmek: Sinirlendirmek, çok kızdırmak. (TDK)

"Evdeki herkesi deliye döndürdü." (SAÖ, 209/8)

Deliye dönmek: Çok kızmak. (TDK)

"Ama köylüler sobayı öyle soğukkanlı karşıladılar ki Huvat deliye dönmüştü." (SAÖ, 12/15); SAÖ, 70/30; SAÖ, 101/21; SAÖ, 105/28; SAÖ, 131/22; SAÖ, 154/8; SAÖ, 177/11; SAÖ, 186/15; SAÖ, 202/11

Dem vurmak: Bir şeyden söz etmek, konu açmak. (TDK)

"Ağıtın arasında, bir, beş kızın üstüne o oğlanı zor bulduklarından dem vurdu;" (SAÖ, 125/14); SAÖ, 176/34; SAÖ, 194/23; GD, 99/34; OÖY, 145/27

Dengesi bozulmak: 1. Dik durumdan düşecek duruma gelmek. (TDK)

"Boş versene, senin bu arabanın hızı dengeni bozup düzenini karıştırmıyor mu?" deyip sustu Misal." (S, 27/29)

2. Tanınan ve bilinen ölçülerin dışına çıkmak.

"Düşle gerçek arasında gidip gelen insanların pamuk ipliğine bağlı dengesini bozmanın ne demek olduğunu ona gösterdi." (BKÇM, 119/5)

3. Tutum ve davranışlarında tutarlılık olmamak.

"Kendi korkularıma sahip çıkıp kendimi öyle savunayım bari dedim ama tutmadı, iyi bir düşünce değilmiş, dengem bozuldu, baktığım her şey büyüyor..." (UB, 48/8); UB, 232/31; UB, 238/24; UB, 261/11; M, 168/13

Denize açılmak: Kıyıdan çok uzaklaşmak. (TDK)

"Düşünülecek daha güzel bir şey yok, almayı hayal ettiyse devreye girerim, bana bırakın, Şeref Bey'e anlatacaklarım var öyleyse, denize açılıyorum arkadaşlar... (UB, 103/23); M, 218/7; S, 59/6; Z, 119/4

Denk düşmek: Rast gelmek. (TDK)

"Yurt'u beklerken, üç-dört ay önce kahvede tesadüf ettim, nadiren bana bir şeyler hissettiren birilerine rastladığım oluyor," dedi, "dışarı bakıyordum öyle, arkamdan bir ışık vurdu, ulan dedim, çoktandır denk düşmemişti, şanslı günündesin, çevirdim başımı, elleri masanın üstünde, ellerine dalıp gitmiş yaşlı bir köylü, adam nur içinde oturuyor..." (OÖY, 123/5); UB, 86/26; UB, 185/33; M, 150/17; M, 203/10

Derdine düşmek: Yapılması gereken bir şeyi gerçekleştirmenin yollarını aramak. (TDK)

"O veriştirirken Huvat şapkasının derdine düştü." (SAÖ, 145/9); SAÖ, 88/34; M, 19/33; M, 173/15

Derdine yanmak: Kendi durumuna üzülmek. (TDK)

"Atiye'nin, "Kız dediğin, bir derdi varsa anasına açar!" demesini, "Kız dediğin, derdine kendi yanar!" anladı." (SAÖ, 223/4); SAÖ, 238/17

Ders almak: 1. Bir konu üzerinde bir öğrenci yetkili bir kimseden bilgi edinmek. (TDK)

"Doğayı koruma kursiyerleri(!) çamların altında ölüm dersi alacaktık." (GD, 137/11); GD, 68/7

2. (*mec.*) Bir olaydan deneyim kazanmak, ibret almak.

"Gogi dersini alıp kıçına baka baka Hazmi'nin mekânından uzaklaştı." (BK, 52/20); S, 17/17; S, 72/34

Ders vermek: 1. Öğretmek, yetiştirmek. (TDK)

"Büyük bir flozof okul açtı buralarda, çalmış süpürmüş düşünceyi... Yazmaz olasıca," dedi, "kaleminden çıkan kanun, iki dağ ötemizde ders veriyor, ünü dünyayı tutmuş…" (M, 28/29); M, 236/28; MC, 88/17

2. Azarlamak, sert davranmak, sert bir karşılıkla yola getirmek.

"Bıçağını almışlar elinden, dili sivrilip keskinleşmiş, boynuna matarayı asıp bir gecede kitap çevirirdi, her şeyi kafasında döndürüp hava savurarak konuşur, ders verir bütün gün bana, gözlerinin çukurunda şeytan kuşkusu, merakı..." (M, 78/31)

Dert edinmek: Bir sorunu veya durumu üzüntü konusu yapmak. (TDK)

"Ogün Bey'in anlattığı gibi Amir'e karşı hiç öyle sevgi dolu bir tavır içinde olmadığı gibi, kayıp bir kız çocuğunu dert edinecek biri gibi de durmuyordu…" (MC, 102/31)

Dert etmek: Bir sorunu veya durumu üzüntü konusu yapmak. (TDK)

"Parasızlığı dert etmeden bu duygunun tadına bakmasından yanaydı." (BK, 80/22); UB, 174/29; M, 27/6; M, 114/28; M, 189/16; M, 235/33

Devreye girmek: İlgilenmek, karışmak, araya girmek. (TDK)

"Düşünülecek daha güzel bir şey yok, almayı hayal ettiyse devreye girerim, bana bırakın, Şeref Bey'e anlatacaklarım var öyleyse, denize açılıyorum arkadaşlar..." (UB, 103/22); M, 45/23; M, 50/30; M, 77/25; M, 134/16; M, 225/26; MC, 41/5

Devreye sokmak: İşin içine girdirmek, karıştırmak. (TDK)

"Rübeysa'yı devreye sokup kızın ruhunu sarsacak Gogi'yi ilk defa kızdan kıskanıyordu; mektup konusunda nazlanacak olursa çarptığı parayı götürüp avucuna sayacaktı." (BK, 116/19); BK, 142/7; M, 200/20; MC, 44/14

Dışa vurmak: Belli etmek. (TDK)

"Ama sinirini dışa vurmadı." (SAÖ, 151/5); BK, 91/15; OÖY, 15/11; OÖY, 129/23; UB, 136/2; UB, 211/16

Dışarı atmak: Kovmak. (TDK)

"Aynı gün, yatağını yorganım toplayıp dışarı attılar." (SAÖ, 13/4); SAÖ, 183/15; BKÇM, 52/25; BKÇM, 66/15; BKÇM, 119/9; S, 25/30

Dışarı vurmak: Belli etmek, açıklamak. (TDK)

"Halilhan ruh olarak yücelişini, şiirle dolup duygulanışını, "İnsan hayatının sıfırın altına düştüğü yer var, sıfırın üstüne çıktığı yer var," diyerek güzel bir şekilde dışarı vurdu." (BK, 25/3)

Dışına çıkmak: Tanınan hak ve yetkileri aşmak. (TDK)

"Unutmak ölümle savaşan canlı organizmanın kendini ölümünü tanıdığı çerçevenin dışına çıkarma, çekme çabasıdır ve bunun önünde büyük bir engel vardır." (OÖY, 156/29); UB, 147/25

Dışında kalmak: Karışmamak, ilgilenmemek. (TDK)

"Çaresi yok, tümüyle karşı olduğunuz konularda bile işin dışında kalamazsınız." (UB, 26/9); S, 51/24

Dik dik bakmak: Çok sert bir biçimde, sert sert, öfkeli öfkeli bakmak. (TDK)

"Derken gelenin gidenin yüzüne dik dik bakmaya, arkalarından sövüp saymaya başladı." (SAÖ, 105/32); SAÖ, 101/31; SAÖ, 119/15; SAÖ, 162/30; SAÖ, 236/5

Dikiş tutturamamak: Bir işte veya bir yerde herhangi bir sebeple uzun süre kalmamak. (TDK)

"Ersel, babasının yüzünü hayalinde canlandıramıyordu bile, eski bir sendikacıydı, örgüt üyeliğiyle suçlanıp dört yıl içerde yatmış, çıktıktan sonra bir işte dikiş tutturamamış…" (MC, 21/1)

Dikkat çekmek: (*mec.*) Göze batmak, fark edilmek. (TDK)

"Adamları ters bir şekilde dikkatini çekerse akşam yatıp sabah kalkar, aynalarda yüzünü arardı." (BK, 89/4); Aİ, 120/9; OÖY, 55/12; UB, 34/10; UB, 52/4; UB, 80/2; UB, 115/12; UB, 124/8; UB, 176/6; UB, 211/8; UB, 265/16; S, 50/26; S, 142/15

Dikkate almak: Göz önünde bulundurmak, hesaba katmak, gereğini düşünmek. (TDK)

"Yeni bahçıvanımızla ilgili onu uyaracağım uyarmasına da dikkate alacağını pek sanmıyorum." (UB, 63/14); UB, 129/26; UB, 138/8; MC, 35/17; MC, 71/23; S, 19/23; S, 179/9

Dikkatini toplamak: Duygu ve düşünceyi bir konu veya yapılan iş üzerinde yoğunlaştırmak. (TDK)

"Bütün dikkatim gözlerimde toplanmıştı sanki." (Aİ, 15/7)

Dil dökmek: Kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek. (TDK)

"Başına toplananlara sobanın yararını anlatabilmek için bir ton dil dökmüş, ayağının tozuyla yarım samanlık keven otunu yakıp kül etmişti. (SAÖ, 12/16); SAÖ, 80/15; SAÖ, 138/34; SAÖ, 149/18; SAÖ, 170/18; SAÖ, 170/19; SAÖ, 182/11; SAÖ, 193/4; SAÖ, 228/10; BKÇM, 64/15; MC, 31/7; S, 111/20

Dil uzatmak: Bir kimse veya bir şey için kötü söylemek. (TDK)

"Karanlıkla paylaşmayı yeğlediği hayatına Saim'in tek başına dil uzatacak cesareti bulamayacağını bilir." (Aİ, 56/30)

Dilden dile dolaşmak: Bir haber, herkes tarafından konuşulmak. (Aydın, 1991: 65).

Lado kemikleşmiş bir kumarbaz olduktan sonra dilden dile dolaşan hikâyelerinin heyecanına kapılarak hayatını roman olarak yazmayı kafasına koydu. (BKÇM, 117/30)

Dile düşmek: Hakkında dedikodu yapılmak. (TDK)

"O yolla kız terbiye edilmeyeceğini, kızın adının dile düşürüleceğini söyleyip oğluna başka akıllar verdi." (SAÖ, 154/2); MC, 102/16

Dile gelmek: Konuşma kudreti, yeteneği olmayan varlık konuşmak, dillenmek, lisana gelmek. (TDK)

"Ama tulumba dile gelmedi." (SAÖ, 61/10); SAÖ, 239/2; BKÇM, 48/23; GD, 88/23; GD, 139/11; GD, 142/9; Aİ, 30/4; M, 111/2; M, 193/6; S, 114/34; Z, 39/6

Dile getirmek: Belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek. (TDK)

"Ta uzak tepelerin başına vurulmuş kuyulardan iki ucundan tenekeler sallanan sırtlıklarla su taşımanın güçlükleri dile getirildi." (BKÇM, 21/21); BK, 99/16; BK, 102/28; OÖY, 51/20; UB, 27/13; UB, 96/23; MC, 17/18; MC, 57/8; S, 159/4

Dile vermek: Gizli tutulması gereken bir şeyi açığa vurmak, duyurmak, yaymak. (TDK)

"Atiye durduk yerde adını elin diline veren kocasını, "Seni sana, seni Allah'a!" diye yine havale etti." (SAÖ, 213/5); BKÇM, 77/5

Dili çözülmek: Konuşamayan veya susan kişi konuşmaya başlamak. (TDK)

"Katılaşmış kaslarınız gevşemeden diliniz çözülmeyecek." (Aİ, 80/29)

Dili dönmemek: Bir sözü doğru, düzgün söylemeyi beceremmemek. (TDK)

"Ama "Allahüla'nın bir yerini okuyamaz, orasına geldi mi dili dönmez, dilini bir türlü çevirip duayı bitiremediğinden "Allahüla'yi çiğneyip geçemez, küfürü bastığı gibi kaçar, ancak duanın etkisi geçerse geri gelirdi." (SAÖ, 65/11); Aİ, 53/13

Dili tutulmak: Konuşamamak. (TDK)

"O geceden sonra Huvat'ın dili tutuldu." **(**SAÖ, 195/14); BK, 65/2

Dili varmamak: Bir sözü söylemeye gönlü razı olmak. (TDK)

"Tavanı pot yapıp gebermiş, avare dişlisine, ana yatak hilaline kadar uçmuş olsa da, ona "mazide kalmış bir aşkın nesnesi" demeye dili varmıyordu." (BK, 129/21); M, 112/33; S, 72/14

Dilinden anlamak: Bir canlının çıkardığı seslerden veya onun davranışlarından ne anlatmak istediğini anlamak. (TDK)

"Sandal Aba hayvanların dilinden anlayan, ünü dört mevsime yayılmış bilgili bir hekimdi." (BK, 33/13)

Dilinden düşürmemek: Sürekli olarak aynı kişiden veya şeyden söz etmek, sık sık anmak. (TDK)

"Sonradan kocasının adını dilinden düşürmez oldu." (SAÖ, 15/7); GD, 173/31; UB, 176/21; MC, 47/9; S, 84/21

Dilinden kurtulamamak: Sürekli olarak bir kimsenin sitem, eleştiri ve sataşmalarına uğramak. (TDK)

"Kocakarı da olsan kadınsın işte, gönlünü bir erkeğe kaptırıp savaşın ortasında saf değiştirirsin sen, bilmiyordum bu kadar kadın olduğunu, dilimden kurtulamazsın artık…" (M, 164/10)

Diline dolamak: 1. Aynı şeyi durmadan ve her yerde tekrarlamak. (TDK)

Seyit tek başına yataklarda döndü. O dönerken Atiye, Seyit karnındayken gördüğü bir rüyayı diline doladı. (SAÖ, 137/31); SAÖ, 158/23; SAÖ, 166/33; SAÖ, 170/3; SAÖ, 194/19; SAÖ, 200/31; SAÖ, 205/31; SAÖ, 208/22; SAÖ, 220/9; SAÖ, 224/20; BKÇM, 55/31; BKÇM, 65/2; BKÇM, 99/2; BKÇM, 100/15; M, 132/27

2. Bir kimseyi her yerde kötülemek.

"Huvat, Atiye'nin yalancı olduğunu iyice diline doladı." (SAÖ, 176/21)

Diline düşmek: Yermek veya alay etmek amacıyla birinin kötü veya yanlış davranışını sürekli söylemek. (TDK)

"Bir köyün diline düştü." (SAÖ, 58/15); BKÇM, 49/21

Dilini bağlamak: Bir kimseyi herhangi bir sebeple söz söyleyemez duruma getirmek, susmak zorunda bırakmak. (TDK)

"Bir kış köyden köye konup nişanlı kızların, taze gelinlerin dilini bağladı." (SAÖ, 49/11); SAÖ, 49/6; SAÖ, 49/12; SAÖ, 49/15; SAÖ, 49/24; M, 80/28

Dilinin ucuna gelmek: Söyleyecek duruma gelmek. (TDK)

"Dilimin ucuna geldi, yutkunup sustum, elçi gidecek yaşta ne doğurmasıymış..." (M, 141/11)

Diller dökmek: Kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek. (TDK)

"Ama Dirmit'in döktüğü dillere dayanamayıp onu saklayacaklarına yemin ettiler." (SAÖ, 74/4); SAÖ, 152/30; SAÖ, 184/7

Dillerde dolaşmak: Her yerde kendisinden söz edilmek. (TDK)

"Ciğerci'nin dört yetişkin oğlu, iki kızı vardı. Kızlarından çok, yere yakın iri kalçası yüzünden, karısının adı dillerde dolanırdı." (BKÇM, 61/7)

Dillerde gezmek: Her yerde kendisinden söz edilmek. (TDK)

"Kiremitlerin rengi, oluklu şekli dillerde gezerken kapısını söküp yeniledi." (BKÇM, 57/1)

Dillere düşmek: Hakkında dedikodu yapılmak. (TDK)

"Zekiye'nin güzelliği yeniden dillere düştü." (SAÖ, 72/22)

Diş geçirememek: Gücü yetmemek. (TDK)

"Azimet Bey çalmadık kapı bırakmadı, o bile diş geçiremedi adamlara, sözü dinlenen birkaç insandan biridir…" (MC, 59/2)

Diş göstermek: Güçlü olduğunu, saldırıya geçebileceğini durumuyla belli etmek, tehdit etmek. (TDK)

"Dişlerini göstere göstere Mahmut'un üstüne atlayıp boğuk boğuk hırladı." (SAÖ, 118/23)

Dişini sıkmak: Darlığa, sıkıntıya dayanmak, katlanmak. (TDK)

"Dişlerini sıkıp kendini tuttu." (SAÖ, 109/2); SAÖ, 153/23; SAÖ, 162/2; SAÖ, 217/19; SAÖ, 247/28

Diyalog kurmak: Anlaşma ve uyum sağlayacak yolda karşılıklı konuşmak. (TDK)

"İş çevreleriyle diyalog kurma yönleri, organizasyon yanları fazlasıyla zayıftı." (BK, 66/27)

Diyecek yok: 'Eleştirilecek bir yanı yok, söz yok' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Şeref'in sevincine diyecek yoktur şimdi." (UB, 185/34); S, 139/32

Diz çökmek: 1. Dizlerini yere koyarak oturmak. (TDK)

"Ölü evine gelen kadınlar tandır başında diz çöktüler." (SAÖ, 34/22); SAÖ, 70/1; SAÖ, 86/13; SAÖ, 102/25; SAÖ, 106/14; SAÖ, 112/15; SAÖ, 126/23; SAÖ, 133/34; SAÖ, 134/31; SAÖ, 160/11; BKÇM, 12/3; BKÇM, 35/5; BKÇM, 36/2; BKÇM, 36/31; BKÇM, 62/7; GD, 41/1; GD, 57/32; BK, 33/6; BK, 36/28; BK, 38/21; OÖY, 50/3; OÖY, 117/4; OÖY, 158/4; UB, 143/32; UB, 155/34; M, 56/17; M, 71/28; M, 198/14; M, 243/3; S, 46/22; Z, 51/11; Z, 89/9

2. Dize gelmek.

"Üç kardeş sırt sırta verirlerse ellerini attıkları her şeyin altın olacağından, herkesin önlerinde diz çökeceğinden, altlarına arabalar, üstlerine hanlar hamamlar geçirebileceklerinden söz etti." (SAÖ, 123/3); M, 131/34

Dize getirmek: Kendisine karşı geleni yenerek buyruğuna uyacak duruma getirmek. (TDK)

"Bu kaybedişin acısıyla Halilhan rüyasında bir binbaşının kumandasında Brezilya ordusunu dize getirdiğini görmüş, çığlık çığlığa uyandıktan sonra titreyen parmaklarla "gecelerde gecelerine yalvardım" diye başlayan bir şiir kaleme almıştı." (BK, 27/25)

Dizini dövmek: Pişmanlık duymak. (TDK)

"Çiçektepelilerin iç geçirip diz dövmeleri arasında, Ciğercilerin ülkenin dört bir yanına gidip kaybolmalarıyla bitti." (BKÇM, 60/17)

Dizleri tutmamak: Dizlerinde derman, güç kalmamak. (TDK)

"Gözüm akar oldu dizlerim tutmaz." (BKÇM, 28/13)

Dizlerini dövmek: Pişmanlık duymak. (TDK)

"Ellerini havaya kaldırıp ağlamaya başladı. Ağlarken dizlerini dövdü." (SAÖ, 102/20); SAÖ, 102/20; SAÖ, 141/29; SAÖ, 170/26; BKÇM, 66/16

Dizlerinin bağı çözülmek: Korkudan ayakta duramayacak duruma gelmek. (TDK)

"Korkudan dizlerinin bağı çözüldü." (SAÖ, 190/3); MC, 131/26

Dolanıp durmak: Sürekli olarak aynı yerde gezinmek. (TDK)

"Halit, Dirmit'in arkasını bir–iki kovaladığını, onun yılgın tay gibi başı önünde dolanıp durduğunu söyledi." (SAÖ, 227/17); UB, 137/6; UB, 259/10; MC, 74/16; S, 145/13; S, 165/6

Dolup taşmak: 1. Gereğinden çok olmak, gereğinden çok kaplamak. (TDK)

"Burnunu çeke çeke, dolup taşan gözlerini sildi." (SAÖ, 143/13); BKÇM, 120/30; OÖY, 34/30;

2. Çok kalabalık olmak.

"Halit'in geldiği günün akşamında, ev göz aydına gelen Akçalılılarla dolup taşmaya başladı." (SAÖ, 152/1); BKÇM, 49/27; S, 96/6

Donup kalmak: Donakalmak. (TDK)

"Dirmit, büyülenmiş gibi, gözlerini hızla dağılan, kaybolan insanlara verdi, donup kaldı." (SAÖ, 190/12); SAÖ, 201/6; BK, 130/19; Aİ, 38/1; Aİ, 108/1; OÖY, 19/6

Doyum olmamak: Bir şeyi çok fazla beğenmek. (TDK)

"Akşam güneşi vurduğunda çöp bayırlarının seyrine doyum olmadığını, insanın içine hüzün dolduğunu söyleyerek konduculara şaşırttı." (BKÇM, 92/3)

Döküp saçmak: Dağıtmak, ziyan etmek. (TDK)

"Işığı yansıtmıyor, döküp saçıyor sanki." (Aİ, 77/29)

Dönüp dolaşmak: 1. Uzun süre gezmek. (TDK)

"Yıldırım'ın kumarcılara çektiği nutuk ve Lado'yu bıçaklaması üstünde uğursuz uğursuz laflar dönüp dolaşmaya başladı." (BKÇM, 125/13)

2. (*mec.*) Arayış içinde olmak, her çareye başvurmak.

"Şeref'le Giray'a doğru yürürken deprem sırasında Cömert'in avda olup olmadığıyla neden ilgilendiğimi anlamak için yavaşladım; düşüncelerim dönüp dolaşıp onun buraya av elbisesiyle gelmesine takılıyordu." (UB, 222/27)

Dört dönmek: 1. Telaşla çare aramak. (TDK)

"Bir gece Huvat'ı sıvazlaya sıvazlaya uyuttuktan sonra, fişeklerin hepsini topladığı gibi kuyuya attı. Huvat ertesi gün, ortalıkta dört döndü." (SAÖ, 17/19)

2. Bir işi yapmak için telaşla sağa sola koşmak.

"Zekiye ilkin sıçrayıp ellerini birbirine vurdu, evin içinde dört döndü." (SAÖ, 71/14); SAÖ, 245/5; M, 126/25

Duası tutmak: Duası gerçekleşmek. (TDK)

"Dirmit annesinin gözünden kendisini uzak tutması için Tanrı'ya olmadık diller döktüyse de duaları tutmadı." (SAÖ, 152/30); BKÇM, 30/28

Duasını almak: İyi yapılan bir işle birinin hoşnutluğunu kazanmak. (TDK)

"Fabrika sahibi konducuların duasını aldıktan sonra fabrikanın serum ve ilaç şişelerinin yıkandığı mavimsi sıcak suyu oluk oluk mahallenin üstüne saldı." (BKÇM, 23/3); BKÇM, 34/23; Aİ, 118/26

Dudağını bükmek: 1. Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, pek aldırış etmemek. (TDK)

"Dirmit usulca dudaklarını büküp güldü, gözlerini yere indirdi." (SAÖ, 77/23); SAÖ, 84/24; SAÖ, 137/2; SAÖ, 226/2; SAÖ, 229/3

2. Ağlayacak gibi olmak.

"Saçlarım savura savura çıkıp giden kadınların önüne geçti, boynunu eğdi, dudaklarını acıklı acıklı büktü, içini çekti." (SAÖ, 116/23)

Dudak ısırmak: Hayrete, şaşkınlığa düşmek. (TDK)

"O değilden dudağını ısırdı. Elini yüreğine koydu." (SAÖ, 241/31)

Dudak sarkıtmak: Somurtmak. (TDK)

"*Duymaz duymaz dudağını sarkıtıp unutulmuş gözlerle bakıyor, bizi duygulandırdığını bilmeden, düşünceler verdiğinden habersiz uzaklaşıyordu sonra."* (Aİ, 53/2)

Duygu uyanmak: Bir duygu oluşmak. (TDK)

"Çocukken gözden yitirdiğimiz şeyler bizde hiçbir duygu uyandırmaz..." (OÖY, 145/15); MC, 66/34; Z, 80/5

Duygusu uyandırmak: Bir duygu oluşmak. (TDK)

"Bu bahçenin yanlışlıkla kıyıya sürüklenip karayla birleşmiş, hep birlikte içinde unutulduğumuz bir ada olduğu duygusu uyandı bende." (UB, 85/27); UB, 147/5; UB, 147/23; UB, 192/8

Duymazlıktan gelmek: İlgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak. (TDK)

"Duymazlıktan geldi Emin, dönüp Yasemin'e bakmadı bile." (OÖY, 109/5); UB, 16/6; UB, 269/1; MC, 102/29; S, 47/22; S, 86/7; S, 106/20; S, 163/11; S, 172/22

Düğümünü çözmek: Anlaşılmaz bir şeyi anlaşılır duruma getirmek. (TDK)

"Ne konuştuğumu bilmiyorum sabahtan beri Elime, İstanbul'a içim yandı, sezmişsin bir ucundan, kafandaki düğüm çözülsün…" (M, 241/1)

Dünya evine girmek: Evlenmek. (Ayverdi, 2020: 791).

"Onunla o harman zamanının sonunda, frezlemniş tarlalarda bitli çoban oynaya oynaya dünya evine girdi." (SAÖ, 21/17)

Dünya gözüyle görmek: Ölmeden önce görmek. (TDK)

"O günden sonra Akkadın'ı dünya gözüyle gören olmadı." (SAÖ, 12/15); SAÖ, 218/22; SAÖ, 229/6; BKÇM, 138/23; Z, 33/1

Dünyadan haberi olmamak: Çevresinde olup bitenleri bilmemek. (TDK)

"İncelmiş duvarların gerisinde dünyadan habersiz gezinirken, hayretle uyanıp çekildiğimiz yükseklik onun kavrayışının yüksekliği..." (Aİ, 70/11); M, 67/22

Dünyaya gelmek: İnsan, doğmak. (TDK)

"Dünyaya ne yapmak için geldiğini sanıyor." (Aİ, 38/18); Aİ, 39/31; Aİ, 42/10; Aİ, 42/23; Aİ, 44/24; OÖY, 23/18; UB, 17/5; M, 197/22

Dünyaya getirmek: Doğurmak. (TDK)

"O kışın içinde de kapkara, sıçan yavrusu gibi bir oğlan dünyaya getirdi." (SAÖ, 20/13)

Dünyaya gözlerini açmak: Doğmak. (Argunşah vd., 2023: 1105).

"Bunun nedeni gözlerini dünyaya açtığından beri büyük bir bilinç altında yaşıyor olmasıydı." (BK, 110/31)

Düş kurmak: (Olması istenen bir şeyi) Zihinde canlandırmak, hayal kurmak. (Ayverdi, 2020: 795).

"Üstümüze düş kuran dostlarım nasıl da yanıldılar." (GD, 68/1)

Düşman kesilmek: Düşman olmak, düşman gibi görmek. (TDK)

"İğnelerden sonra bir gözüne perde indiğini, kafasının içinde alev savrulduğunu söyleyerek bu defa da Seyit'e düşman kesildi." (SAÖ, 146/34); BKÇM, 38/25; BKÇM, 120/33; M, 19/16; M, 155/27; S, 149/29

Düşman olmak: Kin beslemeye başlamak. (TDK)

"Kaizen diye bir uygulamaya geçtiler, işçi işçiye düşman oldu…" (MC, 68/1)

Düşüncesini açmak: Görüşünü bildirmek. (TDK)

"Dirmit'in okulda çeteye girmiş olabileceğini düşünmeye, düşüncesini kendini yoklamaya gelen Akçalılılara açmaya başladı." (SAÖ, 147/8); BK, 34/5

Düşünceye dalmak: Derin derin düşünmek. (TDK)

Bir düşünceye daldı." (SAÖ, 237/18); OÖY, 125/19; UB, 125/17; MC, 83/20; MC, 88/2

Düşüp kalkmak: 1. Erkek kadınla veya kadın erkekle yasa ve töre dışı yakın ilişki kurmak. (TDK)

"Fabrikaya Zeynur'un, müdürlerden biriyle düşüp kalktığı dedikodusu yayılmıştı o sıra." (MC, 40/21); MC, 64/20

2. Biriyle çok yakın arkadaşlık etmek.

"Ama sen kendine ait bir hayat parçasını ele geçirme hayaline çarpıldın ve gözleri köpükler içinde yüzen karanlık perileriyle düşüp kalkmaya başladın." (GD, 91/21); Aİ, 59/17

Düzen kurmak: Düzenlemek. (TDK)

"Hassas ilişkimizin düzenini yeniden kurmak için..." (Aİ, 90/6); MC, 27/11

Düzen vermek: Düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak. (TDK)

"Bergün'e göre hayatımıza düzen verme vakti gelmiş de geçiyordu bile, daha canlı bir hayat performansı için taktiksel geri çekilmeyi konuşmalıydık artık." (S, 80/4)

Düzene koymak: Düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak. (TDK)

"Yuvasını yıktılar denizin, eskiden böyle akmıyordu, ters döndü akıntısı, dalgalarını düzene koysun..." (M, 224/20)

Düzene sokmak: Düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak. (TDK)

"Gölgeleri düzene sokmam lazım." (Aİ, 65/30); MC, 66/2; S, 19/9; S, 185/32

Eğilip bükülmek: Bir kimsenin karşısında sıkıntı, utanç vb. duygularını açığa vuracak hareketlerde bulunmak. (TDK)

"Şefkat arayan eğilip bükülmelere yer yok." (Aİ, 51/10); Aİ, 118/9; UB, 220/4

Ekmeğini kazanmak: Geçimini sağlamak. (TDK)

"Gücümüz bu kadar, evimiz burası bizim, bastığımız yere ev diyeceğiz," demişti, "çalışıp ekmeğimizi kazanıyoruz, dağımız deremiz her şeyimiz var, başımız ferah." (MC, 62/15); S, 151/20

Eksik doğmak: Vaktinden önce veya organları gelişmeden doğmak. (TDK)

"Ama giderken, "Doğacak çocuk eksik doğmazsa, başına gelmedik kalmayacak, a – ha," diyerek, hamur tahtasına bir çentik attı." (SAÖ, 18/23); SAÖ, 18/28; SAÖ, 32/27

Eksik olmamak: Her vakit ve her fırsatta bulunmak. (TDK)

"Çiçektepe'de konduların üstünden çatıları uçuran rüzgâr hiç eksik olmadı." (BKÇM, 27/2); UB, 53/26; UB, 123/18

El atmak: 1. Birisinin işine karışmak, müdahale etmek. (TDK)

"Dirmit'in dersine, defterine el attı." (SAÖ, 204/8)

2. Bir işe girişmek, teşebbüs etme.

"Uyanır uyanmaz kitaplarına el attı." (SAÖ, 157/5); UB, 219/2; UB, 171/4

3. Yardım etmek, ilgilenmek.

"Kapıdaki görevliler adını bile duymamış gibi boş boş mırıldandılar öyle, beni müşteri sanıp bavuluma el atan taksi şoförü de tanımıyordu onu ne yazık ki." (S, 124/27)

El ayak çekilmek: Ortalıkta hiç kimse kalmamak, ıssızlaşıp sessizleşmek. (TDK)

"Bu yüzden ağladım, on yılın her gecesinde, el ayak çekildikten sonra." (GD, 60/11); OÖY, 18/28; S, 146/25

El ayak çekmek: Uzaklaşmak, kaybolmak. (TDK)

"Düşünemiyorum, kalbim çarpıyor şimdi, meşelerin dallarını aşkla uzatışını seyredelim gel, yaprakların göğe bükülüp kıvrılışını, susup her şeyden el ayak çekişimizi kutluyor otlar böcekler," (S, 14/3); Z, 14/3

El çırpmak: Alkışlamak, tempo tutmak. (TDK)

"Akü işçileri çadırlarını sımsıkı çakıp grevlerinin ilk günü el çırpışarak ak bir güvercin uçurdular." (BKÇM, 42/29); BKÇM, 44/6; M, 13/1

El ele vermek: (*mec.*) Birlikte davranmak, bir konuda birleşmek. (TDK)

"Bu çağda onları gerçekçi bir sahada iş yapmaya yöneltecek tek kişinin kendisi olduğunu el ele vermiş görmezlikten geliyorlardı." (BK, 143/13)

El emeği göz nuru: Yapımı uzun zaman alan ve çok emek isteyen iş, el işi göz nuru. (TDK)

"El emeği, göz nuru bir duyguluk bulup yakama takmak." (GD, 35/4)

El etmek: 1. Bir kimseyi el işaretiyle çağırmak.

"Aysun el edip çağırdıkça içini çekti, başını önüne indirdi." (SAÖ, 154/29); SAÖ, 154/31; SAÖ, 225/24; SAÖ, 245/15; SAÖ, 245/16; SAÖ, 245/17; SAÖ, 245/18; OÖY, 52/23; OÖY, 171/34; M, 192/2; M, 210/23; MC, 66/7; MC, 68/20; MC, 74/26; MC, 100/29; MC, 116/25; MC, 136/23

2. Uzaktan el sallamak.

"Fidan, suya inen ceylan gibi ıslıkların arasından boynunu kıra kıra savuştu, işçilerin el ettiklerini görünce durdu." (BKÇM, 53/11); OÖY, 52/14; MC, 101/23; MC, 141/16; MC, 141/18; S, 29/14; S, 135/24; S, 166/25

El kadar: Çok küçük, küçücük. (TDK)

"Bebekler kondularda el kadar kaldı." (BKÇM, 51/13); BKÇM, 123/10; M, 94/5

El kaldırmak: Birine, bir şeye vurmaya kalkışmak. (TDK)

"Annesine el kaldırdı." (SAÖ, 225/11); UB, 184/26; M, 148/15

El koymak: 1. Zorla almak. (TDK)

"El koyacağız ceketine de puştluk yapmayalım şimdi diyoruz, dedesinden kalmış ceket." (OÖY, 98/25); OÖY, 119/28; UB, 31/4

2. Yetkili organ bir malı veya bir kuruluşu kendi yönetimine almak.

"Ticaret odasına mı satılmış, banka mı el koymuş, öyle bir akıbete uğramış yalı, olacağına bak..." (M, 225/17)

El sıkışmak: Pazarlıkta anlaşmak. (TDK)

"Bir günün içinde karar alıp el sıkıştık, Gülyaz Abla beni arka odaya çekip düşüncemi sordu." (MC, 27/1)

El sıkmak: Selamlaşmak için birinin elini tutmak. (TDK)

"Evimize geldiğinde elimi sıkmak istemediği, parmaklarımın boşlukta yüzmesine ve hüzünle böğrüme düşmesine neden olduğu için dikkatim üstündeydi." (GD, 50/15); BK, 144/10; OÖY, 81/25; OÖY, 84/22

El sürmemek: 1. Dokunmamak, değmemek. (TDK)

"Kimseye Dirmit'e el sürdürmedi." (SAÖ, 154/11); SAÖ, 156/20; M, 198/33

2. Bir işi yapmamak, ilgilenmemek.

"Yatağının kenarına ilişip üzgün bir ifadeyle bakışlarını aylardır kahrından el sürmediği piyanosunun üzerinde dolaştırdı." (OÖY, 138/2)

El vermek: Yardım etmek. (TDK)

"Omzuna el verilip, öksürüğü diner dinmez yatağa uzatıldı." (SAÖ, 172/13); BKÇM, 119/19; BK, 20/24

Elde etmek: Bir şeye sahip olmak. (TDK)

"Aradığım ve bulduğum bildiri yazarı birdenbire heyecanlandı ve kulağıma kendisinin bu rengi yıllardır bildiğini, çok eski çağlardan beri insanların, kırmızıyla sarıyı rüzgârın içine incecik, ip gibi, yan yana akıta akıta elde ettiklerini filan fısıldadı." (GD, 187/20); BK, 21/19; BK, 59/32; BK, 83/8; BK, 125/26

Elde kalmak: Geride kalmak. (TDK)

*"*Elimde bir tek senin ışıklı gölgen, kömür karası saçların kaldı*."* (GD, 100/11)

Elde olmamak: İradesi dışında gerçekleşmek. (TDK)

"İnanmayacaksın şimdi, kadının üzüntüsü üzüntüme öyle benziyor ki yakınlık duymaya başladım ona, sarsılmamak elde değil." (Z, 51/26)

Elden çıkarmak: 1. Bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, satmak. (TDK)

"Eskiden Sardun Ovası'nda sebzecilik yaptığından söz edip Nevres'in babasının borç içinde yüzdüğünü, araziyi elden çıkaracağı sıra kaynağı belirsiz bir servete konduğunu, hayrını göremeden ölüp gittiğini anlatıverdi bir çırpıda." (S, 157/5)

2. Yitirmek

"Kaybettiklerimizi sayıp dökmek marifet değil, kalanı elden çıkarmayıp korumacı olmaya bakalım." (MC, 33/24)

Elden ele dolaştırmak: İyi nitelikleri dolayısıyla çok ilgi görmek, çok beğenilmek. (TDK)

"Önünü arkasını düşünüp deriyi elden ele dolaştırmaya başladık." (Aİ, 35/9)

Elden ele geçmek: Çok sahip değiştirmek. (TDK)

"Ötekiler, Nuğber Dudu'nun üstünden çıkanları elden ele geçirip, "Digidah ha, digidah," diye Kör Fadime'ye eşlik ettiler." (SAÖ, 34/28); GD, 51/2

Elden geçirmek: Eksiklik veya bozukluklarını gidermek veya denetlemek için incelemek. (TDK)

"Bu evde Mahmut kim, sen kimsin, kız!" deyip sıradan Dirmit'i elden geçirdiler." (SAÖ, 204/25); SAÖ, 243/20

Elden gitmek: Bir şeyi yitirmek, o şeyden yoksun kalmak. (TDK)

"Atiye, "Kız elden gitti," diye dövündükçe, Dirmit "Başım! Başım!" diye inledi." (SAÖ, 33/14); SAÖ, 45/1; SAÖ, 223/1; M, 61/5

Elden kaçırmak: Elde edilebilecek bir şeyden türlü sebeplerle yararlanamamak. (TDK)

"Düşüne düşüne ipin ucunu elinden kaçırdı." (SAÖ, 221/1); MC, 140/28

Ele almak: 1. Bir konuyu görüşmek. (TDK)

"Nakit sermayeleri olmamasına karşın durumlarını boyutlu bir biçimde ele aldıkları için kendilerinden iyi şeyler bekliyorlardı." (BK, 39/20)

2. Bir konuyu incelemek, araştırmak.

"Konuşmaya dalar dalmaz odanın ortasında insanı basit bir biçimde ele alan düşünceleri küçümseyip duran bir yalnızlık halini aldılar." (BK, 47/9); UB, 255/19; MC, 44/14

3. Herhangi bir şeyi iş edinmek.

"Derken mühendisliği ele aldı." (SAÖ, 212/7); SAÖ, 166/6; BKÇM, 55/34

Ele geçirmek: 1. Yakalamak. (TDK)

"Atiye, "İçimi bir ele geçirsem," diye söylendi." (SAÖ, 240/15); BK, 26/23; BK, 67/20; UB, 268/34; S, 176/3

2. Sahip olmak.

"Ortağı bulmadan, iş takımlarını yeniden ele geçirmek için çalışmaya başladı." (SAÖ, 163/26); SAÖ, 188/3; GD, 20/9; GD, 91/19; BK, 19/21; , 73/11; Aİ, 14/31; OÖY, 56/6; OÖY, 87/25; OÖY, 104/9; OÖY, 119/13, 14; UB, 126/25; UB, 156/5; UB, 220/12; UB, 271/12; M, 43/27; M, 147/10; M, 240/21; S, 44/11; S, 91/25; Z, 16/14

Ele gelmek: Tutulabilmek. (TDK)

"Kolları bacakları demedi, nereleri eline geldiyse ısırdı." (SAÖ, 32/18); SAÖ, 68/30; SAÖ, 176/8; SAÖ, 230/2

Ele vermek: 1. Suçlu bir kimseyi haber verip yakalatmak, ihbar etmek. (TDK)

"Dünya çözülüp bırakmış kendini bir dönüşe, alev alev yanarken, 'Acımanız yok, söndürüp soğutun beni,' demiş, ele vermiş örgütünü, ne yapsın, hep yansa mıydı, kül biti mi olsaydınız üstünde?" (M, 40/3)

2. Herhangi kötü bir şey yapanın yaptığını herkese bildirmek.

"Şimdiye kadar bir yerinin kırılmasından, herkesin yüreğinin kalkmasından korktuğu için Dirmit'i ele vermediğini söyleyip önce lafa bir kapı açtı." (SAÖ, 153/13)

3. Ortaya çıkarmak.

"Ölümü aratma kafir gelirim, kuş olur uçarım geri gelirim, sırlarını ele veririm!" diye son son Allah'a bir korku verdi." (SAÖ, 230/9); BK, 23/11

Elekten geçirmek: Araştırma sonunda doğruyu yanlışı, iyiyi kötüyü ayırmak. (TDK)

"Mahpus değil ya, ikindiye doğru derlenip toparlanır, düşüncelerini elekten geçirir, duygularını süzermiş bir güzel, ince ince sütünü sağmış kaynanaların huzuruyla döner yatarmış yatağına…" (M, 175/19)

Elektriği kesmek: Elektrik enerjisinin akışına engel olmak. (TDK)

"Elektriğini kesmeye gelen görevliyi tüfekle kovaladığından tutun da yoluna çıkan ineklerin üstüne arabasını sürdüğüne kadar." (UB, 41/14); M, 182/11; S, 166/13

Elektrik vermek: 1. İşkence amacıyla birinin çıplak bedenine doğru akım vermek. (TDK)

"Elektriğe verilmişçesine sarsılan bedeni, şiddetin bulandırdığı bakışlarıyla yepyeni bir dilin müjdecisi gibiydi." (GD, 67/8)

2. Elektrik enerjisini kullandırmak.

"Yollarının cadde sayılmasının yakında Çiçektepe'ye otobüs, su, elektrik verileceği anlamına geleceğini söyledi." (BKÇM, 31/20)

Eli alışmak: 1. Bir işte uzluk, ustalık kazanmak. (TDK)

"Yalan, gazı çabuk boşalıyor, elim alışmıştı, ağırlığına..." (UB, 29/21); M, 27/13

2. Herhangi bir davranışı âdet edinmek.

"Emin ne yazdığıyla hiç ilgilenmeyince Yasemin, zaten bunu oyun olsun diye yapıyormuş, yazmaya eli alışmış gibi bir havaya bürünüp susmuştu ister istemez." (OÖY, 39/23)

Eli ayağı buz kesmek: Güçsüz, dermansız kalmak. (TDK)

"Atiye'nin, "Babam bu gece oldu," dediğini duyunca da eli ayağı buz kesti." (SAÖ, 42/29); SAÖ, 139/34; SAÖ, 241/19

Eli ayağı dolaşmak: Şaşırmak, telaşlanmak. (TDK)

"Atiye bir yandan, Halit bir yandan derken, Mahmut'un eli ayağı dolaşmaya başladı." (SAÖ, 216/29)

Eli ayağı tutmak: Beden gücü yerinde olmak. (TDK)

"Atiye, "Muteahhitlik alnına yazılmadı ya, elin ayağın tutuyor, yevmiye git, anam," diye Huvat'ın etrafında dört döndü." (SAÖ, 85/30)

Eli boş dönmek: Umduğunu alamadan dönmek. (TDK)

"Örneğin, iki gün önce evlerine elleri boş dönecekleri az çok belli olunca öfkeye kapılmışlar, Allah'ın cebinden peygamberi çalıp satmaya mecbur olmuşlardı." (BK, 58/12); UB, 158/26; MC, 20/28

Eli dar olmak: Para sıkıntısı içinde olmak. (TDK)

"Elim daralınca Gülyaz'a, fikrim daralınca Hürcan Abla'ya koşuyorum, çarşıda dolaştığımızın haberini almışlardır bile, kuş uçmuştur onlara şimdi." (MC, 32/30)

Eli gitmek: Bir şeyi kavramak, tutmak istemek. (TDK)

"Eli kaleminden çok çakısına gidiyordu artık." (OÖY, 29/30)

Eli gitmemek: Bir işi yapmaya gönlü razı olmamak. (TDK)

"Hiçbir şeyin hazırına elim gitmez, imkânım oldukça..." (UB, 31/7); UB, 226/33; UB, 236/14; M, 235/28; Z, 103/22

Eli kolu bağlı olmak: Bir engel dolayısıyla hiçbir iş yapamaz duruma gelmek. (TDK)

"Elim kolum bağlı değil..." (UB, 187/28); M, 121/1; MC, 23/8

Elinde kalmak: Bir şey satılamayıp sahibinde kalmak. (TDK)

"Yıldızını, güneşini, denizini katar karıştırırım birbirine, arasınlar Galataport'u, Ninhaftnar'ın resmini çıkarırım üstüne, satamazlar ellerinde kalır, onlar düşünsün parolayı..." (M, 223/14)

Elinde tutmak: Kendi tekelinde bulundurmak, başkalarına kaptırmamak. (TDK)

Cömert kahve yapmak için mutfağa geçtiğinde, "Ben hizmet edecek insanı bakışından tanırım, bu beyi tutun elinizde, kaçırmayın, hop! gidiverir bunlar, hoş tutacaksınız." (UB, 255/14)

Elinden almak: Bir şeyden mahrum etmek. (TDK)

"Yürüyen işçilerin evsiz barksız işçiler olduğunun, kondulara saldırıp insanların evlerini ellerinden almaya kalkışacaklarının haberi alındı." (BKÇM, 102/9); UB, 245/1

Elinden bir kaza çıkmak: İstemeyerek birini yaralamak veya öldürmek. (TDK)

"Ama herifin elinden bir kaza çıkacak, içten içten de ifrit olmaya devam ediyoruz ha!" (OÖY, 165/13)

Elinden düşürmemek: Bir şeyle sürekli ilgilenmek. (TDK)

"Şadem'di adı, elinden düşürmediği ucu çatallı sopasını kabuğu soyulmuş beyaz, güzel bir dal parçası gülerek çocuklara sallıyordu." (OÖY, 19/2)

Elinden geleni yapmak: Gücünün yettiği kadarını yapmak. (TDK)

"Halilhan Gogi'nin hayal ettiği parlaklıkta bir evlilik kurması için elinden gelen her şeyi yapacaktı." (BK, 80/15); UB, 39/31; UB, 158/20; UB, 158/23

Elinden gelmek: Yapabilmek. (TDK)

"Böylece Çiçektepeliler tarafından Çingenelerin düğün kavga âdetleri, küfürleri, çalgıya düşkün oldukları ve ellerinden bine yakın iş geldiği de öğrenilmiş oldu." (BKÇM, 98/28); BK, 35/3; S, 164/5

Elinden iş çıkmamak: Çabuk iş görememek. (TDK)

"Elinden güzel iş çıkmıyor..." (UB, 218/31); UB, 219/34

Elinden iyi iş gelmek: Becerikli, hünerli olmak. (TDK)

"Elinden hayatta iş gelmeyen birinin örneği kendisidir, çünkü kardeşleri işçilik yaptığı, babaları da hassas bir kişiliğe sahip olduğu için piyasanın sistematik

yönüyle ilgilenmek, konunun bilimsel boyutlarda analizini yapmak ona düşmüştür; zekâsını işleterek, öksürdükçe altın diş tükürecek kadar büyük gelir elde etmesi mümkündür." (BK, 83/2)

Elinden kurtulmak: Birinden kaçmayı başarmak. (TDK)

"Kilit Nuğber'i kardeşlerinin elinden kurtarmaya yetmedi." (SAÖ, 89/20); SAÖ, 113/33; SAÖ, 159/26; SAÖ, 217/26; SAÖ, 234/15; Aİ, 116/23; MC, 38/28

Elinden tutmak: Yardım etmek. (TDK)

"Seyit'in şirket kurup zengin olacağına, kardeşlerinin elinden tutup onları da insan içine katacağına yordu." (SAÖ, 123/11); MC, 59/25; S, 141/11

Eline ayağına kapanmak: Birine çok yalvarmak. (TDK)

"Onun önüne geçemediği gibi, Huvat, Atiye söylendikçe adamın eline ayağına kapanmaya, şalvarına yüz sürmeye başladı." (SAÖ, 86/26)

Eline düşmek: 1. Egemenliği, buyruğu altına girmek. (TDK)

*"*Dünyayı güneşin eline düşmüş bir canlı gibi düşünürsek kopartırız bağlantıyı, işimiz bitti demektir, ondan sonra hiçbir şeye eli gitmez insanın Şeref Bey...*"* (UB, 236/12); M, 77/31; MC, 120/26

2. Yakalanmak.

"Anımsama, bir an için geri dönmek değildir, geçmişte elinden sıyrıldığımız ölümün bir an için eline düşmek demektir," (OÖY, 156/8); OÖY, 156/13; M, 40/6; M, 181/22; MC, 43/14

Eline düşürmek: Birine muhtaç olmak. (Argunşah vd., 2023: 1158).

"Ulan toyboy düşürmüşsün eline, garibanı bulmuşsun, ekmeğimin peşine gelmişim, biz on bir kardeşiz, her şeyi ondan öğrendim, benimle ilişki yaşıyor, sonra iftira atıyor, yenilmeyeceğim savaşacağım, sevdim onu ben, insan diye sevdim onu ben, hayatım orada başladı." (S, 55/10)

Eline fırsat geçmek: İmkân bulmak. (TDK)

"İşte o an kolunu kıpırdatabilir, Kepse'yi tutabilirsen tutarsın –kulun kölen olur, bir dediğini iki etmezdi– tutamazsan kaçıp gider, bir daha da o fırsat ele geçmezdi." (SAÖ, 16/7); BK, 68/27

Eline geçmek: Kazanmak, edinmek, elde etmek. (TDK)

"Mahmut bir açığını yakalayıp babasının başındaki namaz şapkasını eline geçirdi." (SAÖ, 134/9); SAÖ, 187/13; BKÇM, 113/1; M, 21/31; M, 189/12; S, 34/3

Eline kalmak: Ondan başka yardım edeni olmamak, yalnız ona muhtaç olmak. (TDK)

"Huvat, "Sonunda biz bu oğlanın eline kalacağız, kız, ondan başka kimse bakmaz bize," dedi." (SAÖ, 111/13)

Eline tutuşturmak: Karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin verivermek. (TDK)

"Huvat tırıl topunu Atiye'nin eline tutuşturdu." (SAÖ, 40/22); SAÖ, 15/24; SAÖ, 127/5; SAÖ, 152/11; SAÖ, 152/26; SAÖ, 190/14; SAÖ, 202/3; Aİ, 95/5; OÖY, 39/28; OÖY, 101/14; OÖY, 154/2; UB, 15/3; UB, 51/5; UB, 112/11; UB, 191/14; UB, 214/34; UB, 227/4; UB, 251/12; UB, 266/18; M, 30/21; M, 109/4; MC, 106/13; S, 82/32; S, 120/24; S, 128/9; S, 129/20

Elini ayağını çekmek: Uğraşmamak, ilgisini kesmek. (TDK)

"Senin artık böyle işlerden elini ayağını çekmen lazım," diye kocasına akıl verdi." (SAÖ, 147/30)

Elini kolunu bağlamak: Bir şey yapamayacak duruma getirmek. (TDK)

"Çığlık çığlığa köpürüp parçalandıysa da görümcesinin fütursuzluğundaki esrar elini kolunu bağladı." (BK, 93/4); S, 32/25

Elini sürmemek: Eliyle dokunmamak. (TDK)

"Elimi bile süremem ben..." (UB, 217/29); M, 229/4

Eliyle koymuş gibi: Aramadan, kolayca. (TDK)

"O okulun içini avcunun içi gibi bildiğini söyleyerek, şapkasını eliyle koymuş gibi bulacağına yemin içti." (SAÖ, 145/19); M, 156/17; S, 26/12

Elle tutulur bir yanı kalmamak: Güvenilecek veya kayrılacak bir yönü olmamak. (TDK)

"Yasemin, "Evet, yok aslında, haklısın," diyerek içini çekti, "bir çeşit sayıklama benimki de, ama zaten arkadaşlığımızın elle tutulur bir yanı yok ki..." (OÖY, 47/19)

Emanet etmek: Bir şeyi veya bir kimseyi birine veya bir yere bir süreliğine bırakmak. (TDK)

"Dirmit'le Mahmut'u gösterip küçük çocuklarını büyük kızına emanet etti." (SAÖ, 91/14); SAÖ, 158/22; GD, 179/22; BK, 49/26; OÖY, 180/22; UB, 219/18; M, 107/20; M, 131/15; M, 169/33

Emanet vermek: Bir şeyi veya bir kimseyi birine veya bir yere bir süreliğine bırakmak. (TDK)

"Kollarını Halilhan'la Hazmi'ye emanet verip özgürlüğü utanç içinde yüzüyormuş gibi adımladı." (BK, 91/5)

Emek vermek: Bir şeyin meydana gelmesi için özenle ve çok çalışmak. (TDK)

"Büyük tesis, bu kadarını beklemiyordum, çok emek verilmiş..." (UB, 233/30); MC, 45/18

Emin olmak: İnanmak, güvenmek. (TDK)

"Ama anasının cennete gireceğinden yine de emin olamadı." (SAÖ, 35/11); BKÇM, 113/24; GD, 31/14; GD, 109/30; GD, 149/10; OÖY, 181/11; UB, 140/5; UB, 200/11; UB, 239/22; M, 63/9; M, 120/2; MC, 76/24; MC, 137/24; MC, 139/9; Z, 30/13; Z, 57/4

Eriyip gitmek: Yok olmak. (TDK)

Atiye oğlunun bir yanda, gelininin bir yanda eriyip gittiğini gördükçe, evde yatak koymadı söktü. (SAÖ, 56/3); SAÖ, 83/30; SAÖ, 190/22

Es geçmek: Üzerinde durmamak, boş vermek, önemsememek. (TDK)

"Rüyamı es geçtiniz de..." (UB, 108/16); M, 190/8

Eser kalmamak: Hiçbir belirti, iz olmamak. (TDK)

"Hastalığın kızında bıraktığı eser gözle görülmediğinden hiç farkına varmadı, ama Dirmit'te çentik hastalığından sonra, her yaptığını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eseri kaldı." (SAÖ, 33/28); BKÇM, 35/19; Aİ, 12/11

Esir düşmek: Tutsak olmak. (TDK)

"Halilhan teşkilatça önüne atılacak işin haberini kollarken bu arada cekete duyduğu inancı da saklı tutmaktaydı; karmaşık duygulara esir düşüp bir kez daha şiir yazdı." (BK, 97/15); Aİ, 117/11; M, 119/31; M, 143/2

Esir etmek: Tutsak durumuna getirmek. (TDK)

"Sarışın komutan esir edildi." (SAÖ, 128/31)

Ete kemiğe büründürmek: Canlandırmak. (TDK)

"Clara Zetkin'in ruhu, artist kılığında ete kemiğe bürünüp başkanımızın suretini giyindi ve Bağdat Caddesi'nde gezinerek onu korudu." (GD, 23/2)

Eteğine yapışmak: Birinin koruyuculuğu altına girmek. (TDK)

"Sonunda ağlaya ağlaya Atiye'nin eteğine yapıştı." (SAÖ, 56/30); SAÖ, 56/33

Etekleri zil çalmak: Çok sevinmek. (TDK)

"Ertesi gün Nuğber yine süslendi püslendi, eteklerinde ziller çala çala kısmetiyle görüşmeye gitti." (SAÖ, 192/21)

Etkisini göstermek: Etkisini ortaya koymak, belli etmek. (TDK)

"Kumar hali yavaş yavaş etkisini gösterdi." (BKÇM, 122/4)

Etrafında dört dönmek: İsteğini elde etmek için birinin yanından ayrılmayıp gönlünü etmeye çalışmak. (TDK)

"Atiye, "Müteahhitlik alnına yazılmadı ya, elin ayağın tutuyor, yevmiye git, anam," diye Huvat'ın etrafında dört döndü." (SAÖ, 85/31); SAÖ, 87/19; SAÖ, 125/34; SAÖ, 163/1; SAÖ, 243/13; M, 226/13

Etrafını almak: Çevresinde toplanmak, ortaya almak, kuşatmak. (TDK)

"Etrafını öteki Çingeneler aldı." (BKÇM, 110/2)

Etrafını sarmak: Çevresinde toplanmak, ortaya almak, kuşatmak. (TDK)

"Merakla sürüklenip otomobilin etrafını saran insanlar, Halilhan'dan rot balansın kız gibi olduğunu öğrenerek dağıldılar." (BK, 21/16); BK, 38/19; M, 92/5; M, 112/32; MC, 75/17; MC, 92/28

Ev açmak: Ayrı bir eve yerleşmek, ayrı bir eve geçmek. (TDK)

"Üvey teyzesi Vedanur'la sevgilisi ev açarken borç yapmışlar, adam ortadan kaybolmuştu sonra." (MC, 64/18); MC, 88/33

Ev tutmak: Ev kiralamak. (TDK)

"Serco, emlak işi yapan bir akrabasının yanında işe girmişti, Nergis'le o aralar beraber olup ev tutmaya karar vermişlerdi." (MC, 91/6); MC, 120/6

Evde kalmak: Kızın evlenme çağı geçmiş olmak. (TDK)

"Nuğber'in evde kalma tehlikesi olduğundan, Dirmit'in de hamur tahtası üstüne koca bir çentiği bulunduğundan, başına nelerin geleceği pek belli olmadığından, halalarının da bebeğin ağzına tükürmesine izin vermedi." (SAÖ, 95/1); SAÖ, 105/26; GD, 90/10

Evirip çevirmek: İyice, istediği gibi, adamakıllı gözden geçirmek. (TDK)

"Evirdi çevirdi." (SAÖ, 188/4); SAÖ, 201/34; OÖY, 152/27; MC, 29/29; MC, 82/28

Ezber etmek: Ezberleyerek akılda tutmak. (TDK)

"Ateşler içinde hangi bedduayı ezber ettiyse, Jüli'nin iki kadillak devirdikten sonra Jüli altınbaş rakıya kadillak diyordu; sırat köprüsünden kanatsız uçan bir yalancı olduğu açığa çıktı." (BK, 37/30)

Ezberden okumak: Daha önceden belleğine aldığı için herhangi bir yere bakmadan söylemek. (TDK)

"Derken Akçalılıların evlerinde, oturdukları kahvelerde onun mühürlü kâğıtları, uykulardan garip anlaşılmaz dillerde sayıklayarak uyanmaları, kafadan çarpma yapıp on rakamlı sayılan su gibi bölüp sayfalar dolusu yazıyı ezberden okuması konuşulmaya başlandı." (SAÖ, 123/24); MC, 29/5

Ezbere bilmek: Bir şeyin bütün niteliklerini çok iyi öğrenmiş olmak. (TDK)

"Kişner, her duayı ezbere bildiğinden, kendisini kaçırmak için dua okunduğunda, o da okunan duayı okuyup duanın etkisinden kurtulur," (SAÖ, 65/6)

Eziyet çekmek: Zahmet ve sıkıntıya uğramak. (TDK)

"Bu oğlan kızıma eziyet koymaz çektirir," diye notunu verdi." (SAÖ, 198/25); SAÖ, 201/8; M, 175/10

Eziyet etmek: Zahmet ve sıkıntı vermek, canını yakmak. (TDK)

"Bana çok eziyet ediyorlar, kızım, dedi." (SAÖ, 44/7); SAÖ, 239/1; MC, 63/27; MC, 129/24; MC, 143/8

Faaliyete geçmek: Çalışmaya başlamak, çalışır duruma geçmek, işlemeye başlamak. (TDK)

"VedPlast diye sorup bir dolaş etrafını da gör bak, fabrika mı, kale mi şüpheye düşüyor insan, bir arkadaşın odun kömürü atölyesi var, düşünürsen iş için konuşurum onunla, bir yıldır kapalıydı, yangın çıktı iki Suriyeli çocuk öldü, yenilerde faaliyete geçti tekrardan, kartımı vereyim sana, düşünürsen ara beni, neyse, şu müşteriyi alayım izninle, el ediyor kadın, otur sorun yok bırakırım seni de..." (MC, 68/18); S, 91/32

Fal bakmak: Bakla, su, iskambil vb.ne bakarak gelecekte olacak şeyleri anlamaya çalışmak. (TDK)

"Üstüne, fal bakıp, elek satıp çuval çuval un, bulgur topladılar." (SAÖ, 23/17); SAÖ, 105/13; SAÖ, 105/13; SAÖ, 106/21; SAÖ, 106/29; SAÖ, 106/31; SAÖ, 107/15; SAÖ, 147/11; UB, 108/27; UB, 122/24; UB, 177/9; M, 44/23; M, 85/10; M, 89/29; M, 102/9; M, 153/4; M, 153/6; M, 153/11; M, 154/15; M, 155/4; M, 161/12; M, 196/20; MC, 112/20

Fark atmak: İleri gitmek, çok üstün gelmek. (TDK)

"Gözlerinize fark atamazsanız gördüklerinize emilirsiniz." (Aİ, 22/18); M, 133/16

Fark etmek: 1. Görmek, seçmek. (TDK)

Huvat Aktaş otobüsün köylüler üzerinde yarattığı etkiden öyle çocuksu bir sevinç duydu ki, sonunda duman rengi elbisesinin, foter şapkasının fark edilmemesine içerlemeyi bir yana bıraktı. (SAÖ, 11/12); BK, 122/13; Aİ, 35/30; Aİ, 59/25; Aİ, 103/22; Aİ, 111/28; OÖY, 24/3; OÖY, 33/7; OÖY, 40/30; OÖY, 44/7; OÖY, 45/32; OÖY, 50/26; OÖY, 60/6; OÖY, 74/3; OÖY, 89/23; OÖY, 107/5; OÖY, 109/19; OÖY, 130/18; OÖY, 147/12; UB, 37/23; UB, 80/5; UB, 111/10; UB, 205/18; M, 42/21; M, 71/4; M, 177/27; MC, 52/14; MC, 74/13; MC, 24/25; MC, 55/32; MC, 61/27; MC, 72/21; MC, 100/24; MC, 119/14; MC, 124/13; MC, 134/28; S, 18/25; S, 28/1; S, 29/24; S, 37/21; S, 46/34; S, 50/14; S, 59/27; S, 61/18;

S, 75/29; S, 99/14; S, 106/11; S, 125/20; S, 131/8; S, 159/6; S, 160/14; S, 163/28; S, 164/22; S, 168/26; S, 175/19; Z, 23/18; Z, 47/7; Z, 80/9

2. Anlamak, sezmek.

"Sonra birden, benim adım gibi bildiğim acılarını onlarla paylaşmadığını fark ettim." (GD, 183/15); BK, 140/12; Aİ, 29/26; Aİ, 31/3; Aİ, 37/11; Aİ, 56/18; Aİ, 63/12; Aİ, 84/1; Aİ, 110/27; OÖY, 15/12; OÖY, 26/10; OÖY, 27/11; OÖY, 29/22; OÖY, 38/19; OÖY, 43/1; OÖY, 48/19; OÖY, 91/3; OÖY, 91/8; OÖY, 96/7; OÖY, 115/1; OÖY, 115/11; OÖY, 127/5; OÖY, 144/5; OÖY, 149/18; OÖY, 157/2; UB, 19/2; UB, 34/11; UB, 58/19; UB, 96/8; UB, 124/9; UB, 140/10; UB, 153/14; UB, 172/7; M, 184/14; MC, 85/3; MC, 110/18; MC, 131/13; S, 38/9; S, 40/12; S, 73/27; S, 92/16; S, 110/2; Z, 18/10; Z, 58/25; Z, 70/19; Z, 96/5

3. Değişmek, başkalaşmak.

"Kolları her yere uzanıyor, fark eden bir şey olmayacak, keşif için gelecekler, onların lehine tutanak tutacaklar, dava reddedilecek..." (S, 148/20)

Fark etmez: 'Önemi yok, etkisi olmaz, değişmez' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"En kesin unutma biçimi ölüm, fark etmez," dedi Ferah." (UB, 125/15); UB, 143/17; UB, 210/15

Farkına varmak: Gözüne çarpmak, fark etmek, anlamak. (TDK)

"Hastalığın kızında bıraktığı eser gözle görülmediğinden hiç farkına varmadı," (SAÖ, 33/26); BKÇM, 118/7; BKÇM, 118/33; GD, 117/7; GD, 186/24; BK, 53/4; BK, 61/7; BK, 94/2; BK, 116/7; BK, 136/8; Aİ, 107/29; Aİ, 111/19; OÖY, 14/9; OÖY, 139/7; OÖY, 153/18; UB, 75/11; UB, 139/17; UB, 153/14; UB, 163/15; UB, 177/14; UB, 206/18; UB, 232/23; UB, 247/19; MC, 47/20; S, 188/23

Farkında olmak: Görülmesi veya bilinmesi gereken şeylerden haberi bulunmak, kavranması gereken bir şeye dikkat etmek. (TDK)

"Orada, hiç ama hiç farkında olmadan, dostlarımın can acıtıcı, hep yüreğimi üzen, savruk ve öfkeli görüntülerinden uzakta, kendi incinmiş sesimi dinlemeyi düşlediğimi biliyorum artık..." (GD, 189/18); BK, 109/18; BK, 120/29; BK, 121/2; BK, 122/24; Aİ, 92/14; OÖY, 35/13; OÖY, 76/1; OÖY, 162/8; UB, 121/2; UB, 75/11; UB, 137/26; UB, 147/21; M, 131/34; M, 181/7; M, 205/2; S, 55/18; S, 112/8; Z, 73/16; Z, 91/16

Farz olmak: Yapılması kaçınılmaz olmak. (TDK)

"Çok kederli sesleri getirmeye gitmek bana farz oldu." (GD, 30/3)

Faydası dokunmak: Yararı dokunmak. (TDK)

"Zekiye'nin belinin inceliğine ağızları öyle açık kalmıştı ki, Atiye'nin bu işe küçüklükten başlanmazsa, bel inceltmeye pek bir faydasının dokunmayacağına dair sözlerine bir süre kulak asmadılar." (SAÖ, 38/30); UB, 121/2

Fayda etmemek: Etkisi olmamak, işe yaramamak, yararlı olmamak. (TDK)

"Sözlerinin etkisinden sıyrılma telaşıyla öyle düşüncelere sığınıyorum ki kiminde o an şaşırıp irkilmem, içimi acı bir pişmanlığın kaplaması kendime dönüp kafamı toparlamama fayda etmiyor." (UB, 274/11); S, 61/33

Feda etmek: Kıymak, gözden çıkarmak. (TDK)

"Lado'nun kahraman olmasında kendine has giyim ve kuşamının, hayatının romanını yazabilmek için kumardan çalıp feda ettiği zamanın, dört karısını boşama sebeplerinin de payı vardı." (BKÇM, 115/11); BKÇM, 135/16; MC, 87/24

Feda olsun!: 'Varsın gitsin, uğrunda yok olsun!' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Yüce bir görev için o gençlik tacımı benden istediğinde, kendi kendime, "Ne yapayım," diye inledim, "dostlarım için feda olsun!" (GD, 168/5)

Felç olmak: İnme inmek. (TDK)

"Felç oldum, adım atamıyorum..." (M, 183/24)

Ferman çıkarmak: Yetkili bir kimse tarafından buyruk verilmek. (TDK)

"Tahta döşeli sokakları pislettikleri için ferman çıkarıp Çingeneleri şehir dışına atan padişahın ruhunu şad etti." (BKÇM, 97/31)

Fetva vermek: Bir işin yapılabilmesi için yargıda bulunmak. (TDK)

"Örümcek mübarek hayvanmış, sakın ola öldürmeyin, yuvasına el uzatmayın," diye fetva verdi." (SAÖ, 87/5)

Fırsat bilmek: Bir şeyden belli bir amaçla hemen yararlanmak. (TDK)

Ama kendilerine kötü yüz gösterilmemesini fırsat bilip, Sarıkız'ın sırtlarında gezindiği gecenin sabahında Akçalı'yı yurt edindiler. (SAÖ, 47/29); SAÖ, 96/29;

SAÖ, 147/28; SAÖ, 160/20; SAÖ, 161/21; SAÖ, 169/28; SAÖ, 184/21; BKÇM, 139/33; GD, 55/13; S, 42/3

Fırsat bulmak: Uygun, elverişli zaman bulmak. (TDK)

"Daha o Alacüvek değil de şu olsun demeye fırsat bulamadan o bir isim, öteki başka bir isim söylemeye başladı. (SAÖ, 36/11); BKÇM, 111/10; BK, 55/14; OÖY, 61/18; MC, 71/9; MC, 87/4; S, 119/17; Z, 98/10

Fırsat çıkmak: Bir imkâna kavuşmak. (TDK)

"Bunu yapmak için kendimden daha iyi bir fırsat çıkamazdı karşıma." (GD, 55/8); GD, 170/20

Fırsat kollamak: Yapmak istediği iş için uygun bir zaman veya bir durum beklemek. (TDK)

"Beni yıkmak için fırsat kollar, ömrümde panter vurmuş olsam bari..." (UB, 86/33); MC, 63/15; Z, 26/21

Fırsat vermek: Bir işi yapmak için uygun, elverişli şartı sağlamak. (TDK)

"Hızır, Atiye'nin bir dilek dilemesine fırsat vermeden sırtını sıvazladı." (SAÖ, 106/15); SAÖ, 176/19; GD, 135/19; Aİ, 117/10; MC, 26/15

Fırsatı kaçmak: Elverişli durumdan yararlanmamak. (TDK)

"Sizden yerimi değiştirmenizi, o fırsat kaçmadıysa beni mutfağa geri göndermenizi istiyorum." (MC, 36/33)

Fırtına çıkmak: Sert rüzgâr esmeye başlamak. (TDK)

"O sabah işte, kadın çöpe atacakmış desenlerini, atacak mı atmayacak mı diye gizlice gidip bakacakmışız, yol boyunca tembihliyor beni, sözünde durmazsa eğer, bak bela olacaksın başına diyor, yan yana oturup uzaktan kadının kapısını gözlüyoruz, ne zaman geliyor çöpçüler, kadın nasıl taşıyıp çıkarıyor onca deseni kapıya, orası yok rüyada, görmüyorum, bir fırtına çıkmış ama..." (OÖY, 152/8); S, 74/4

Fırtına kopmak: (*mec.*) Bir yerde kavga ve gürültü çıkmak. (TDK)

"Siyah dalgalı saçlı, ince uzun bacaklı, baldırlarını önden tümüyle açıkta bırakan kuyruklu eteğinin uçları tavus kuşuna benzeyen kuşlarla işli Brezilyalı, bir anda

kanına girip damarlarında fırtınalar koparmıştı." (BK, 27/14); MC, 116/5; S, 173/4

Fırtına patlamak: Şiddetli fırtına çıkmak. (TDK)

"Gece yarısı bir fırtına patlasa Giray kaçıp gider, sen de kaçıp gidersin, Ferah da." (UB, 219/22)

Fikir almak: Birinin düşüncesinden yararlanmak. (TDK)

"Şeref okuyup fikir almam için kitaplar verdi." (UB, 178/18)

Fikir yürütmek: Bir konu üzerine düşüncesini söylemek. (TDK)

"Biz üç kardeş bir ırk mıyız, yoksulluk meslek mi yoksa karakter midir? vb." sorulara canlı pratiklerinden çıkarak cevap aramışlar, bu konularda fikir yürütme imkânı bulmuşlardı." (BK, 39/18)

Filiz vermek: Sürgün çıkmaya başlamak. (TDK)

"Bekleyeceksiniz, bir yerden filiz verene kadar, verirse ölü dallarını budar kurtarırsınız..." (UB, 152/19); UB, 152/24

Film çekmek: "Bir sinema kamerasıyla görüntüleri tespit etmek veya bir hareket ve görünüşün sıralı resmini çekmek. (TDK)

"Film o evde çekilmiş..." (M, 235/6); M, 236/29; Z, 62/4; Z, 63/1; Z, 108/7

Film oynamak: Bir film, sinemada gösterilmekte olmak. (TDK)

"Çöp tepelerinin ardında, Kürt Cemal'in sinemasında günlerce bu film oynadı." (BKÇM, 69/17); Aİ, 62/21

Firar etmek: Kaçmak. (TDK)

"Halit müjdeyi alır almaz firar edip eve geldi." (SAÖ, 113/28)

Fiyat kırmak: Fiyatı düşürmek, fiyatı indirmek. (TDK)

"Nereye iş için teklif mektubu verdiyse, verdiği fiyat kırıldı." (SAÖ, 85/6)

Fotoğraf çekmek: Fotoğraf makinesiyle görüntü tespit etmek. (TDK)

"Yener'i ortamıza çekip hasır tahta oturtacak, yavaş yavaş beliren karakterlerimizi, duruşumuz ve bakışımızla hissettirerek fotoğraf çektireceğiz." (Aİ, 46/13); Aİ, 46/14; Aİ, 46/18; Aİ, 66/19; OÖY, 164/8; UB, 46/24; UB, 47/30;

UB, 72/18; UB, 84/25; UB, 129/7; UB, 180/22; UB, 200/14; UB, 214/7; UB, 237/18; UB, 247/2; UB, 251/25; UB, 252/9; UB, 253/6; UB, 266/34; M, 95/19; M, 95/23; MC, 15/27; MC, 109/9; S, 86/23; S, 103/18; S, 159/13; Z, 96/2; Z, 96/10; Z, 100/11; Z, 107/6

Fön çekmek: Aletle saçı kurutup biçim vererek taramak. (TDK)

"Başına şal desenli eşarp dolayıp kendini mihrace yapmış bir oğlan fön çekiyor..." (M, 239/17)

Gaflete düşmek: Gaflet içinde kalmak. (TDK)

"Atiye kocasına, geri kalan ömrünü okuyup üfleyerek geçirirse, kimsenin işine karışmayıp kendini yeşil kitaplara yeniden verirse Tanrı'nın onu bağışlayacağını, aksi halde yeşil kitaplarını bir gaflete düşüp rafa kaldırdığı için cehennem ateşine atacağını duyurdu. (SAÖ, 149/22; BK, 57/13)

Gam yememek: Tasa etmemek, kaygılanmamak, üzülmemek. (TDK)

Bir daha gam mı yerim? (Aİ, 72/7)

Garanti altına almak: Güvence altına almak. (TDK)

"Dönüp ona Timbuktu'ya da gideceğiz değil mi, diye soruyorum, yüzünden sevinç, mutluluk uçup gitti, ben hep gelecekte de birlikte olacak mıyız, bunu garanti altına almak istiyordum." (OÖY, 106/23)

Gardını almak: *(mec.)* Önceden önlemini almak. (TDK)

"Son karanlıkla ilk ışığın buluştuğu ortamlara hasta olduklarından, topluca gard alıp hayatı seher denen gurbette yaşadılar." (BK, 70/16)

Gayret göstermek: Çaba harcamak, başarmak için çalışmak. (TDK)

"Çöp bayırlarındaki kabadayıların uzun zamandır silah ve kesilme korkusundan arındırmak için gayret gösterdikleri kondularda insanların kumar sevinci söylentilerden üstün geldi." (BKÇM, 124/17); MC, 99/1

Gaza gelmek: Dolduruşa gelmek. (TDK)

"Bu aralar herkesin hayali telefon bayisi açmak, Manves'in gazına gelmiş durumdalar, işçi milletini bilmez misin, bırakalım şimdi de seni konuşalım, kalacak yerin, yurdun var mı?" (MC, 72/33)

Gazaba gelmek: Öfkelenmek, kızmak. (TDK)

"Tanrı tarafından aynet beynet edileceğini, gazaba geleceğini, kendisiyle uğraşmasa iyi edeceğini kocasına duyurdu." (SAÖ, 212/24)

Gazaba uğramak: Güçlü bir kimsenin hışmına uğramak. (TDK)

Tanrı'ya söz verdiği halde açıklamadığını, bu yüzden gazaba uğradığını, sözünü tutmazsa ömrünün uzayacağını, ama hep can çekişeceğini çocuklarına duyurdu. (SAÖ, 149/15); BKÇM, 22/12; Aİ, 84/3

Gecesini gündüzüne katmak: Aralıksız, gece gündüz çalışmak, büyük çaba göstermek. (TDK)

"Ersel, Nergis'in yıllar yılı tekrarlayıp durduğu o sözü anımsayıp iç geçirdi, "Fakirin sermayesi de zaman olsun demişler, gecesini gündüzüne katıp hayatını çevirsin." (MC, 27/18)

Geç kalmak: Vaktinden sonra davranmak, gecikmek. (TDK)

"Kanserden korkma, geç kalmaktan kork! ne demek?" diye ahilerinin, babasının peşinde dolanmaya başladı." (SAÖ, 80/16); SAÖ, 81/2; GD, 117/31; BK, 148/15; OÖY, 171/26; UB, 71/24; UB, 96/15; UB, 162/18; M, 36/29; M, 156/10; MC, 49/23; S, 28/32; S, 85/23; S, 160/8; S, 160/10; Z, 60/9

Geçit vermek: Çay, ırmak, dağ vb.nin geçilecek bir yeri olmak. (TDK)

"Hep kül dağlarının ve dumanların geçit vermediği topraklardan söz açtı." (GD, 101/19); GD, 112/7; UB, 147/8

Geçmiş olsun: Hastalananlara, kaza geçirenlere, beklenmedik büyük bir olumsuz durumdan kurtulanlara veya hapishaneye girenlere söylenen iyi dilek sözü. (TDK)

"Çünkü kazadan sonra Rübeysa'ya geçmiş olsuna geldiğinde lafı alaycı bir biçimde 22 bilezik konusuna getirmiş, "Karakteriyle hepimizi sürüngdürdüğü yeter artık," diyerek aksi tutumunu ortaya sermişti." (BK, 143/5); MC, 54/6; MC, 67/14; MC, 68/3; S, 104/13

Gedik açmak: Giderilmesi çok güç bir eksiklik veya açık ortaya çıkmak. (TDK)

"Kirpik kuvvetiyle bakılır mı bir yüze? Şüphelerin gayreti zihinde gedik açar." (Aİ, 31/19)

Gelin gitmek: Bir aileye, bir yere gelin olarak gitmek. (TDK)

"Atiye'nin uğurdur diye koynuna koyduğu taşlan, boncukları alıp annesinin yardımıyla koçsuz, bayraksız gelin gitti." (SAÖ, 210/8); MC, 122/5

Gelinlik etmek: Aile büyüklerinin yanında susmak. (TDK)

"Akçalı'da nişanlı kızların, taze gelinlerin dilleri bağlandıktan sonra dertlerini anlatmak için buldukları yola "Gelinlik etmek" dendi." (SAÖ, 49/26)

Gelip çatmak: Vakti gelmek, kaçınılmaz olmak. (TDK)

"İlkin vahşilenmiş bedenimin intikam zamanının gelip çattığını düşündüm." (GD, 104/4); OÖY, 50/16; OÖY, 126/7; UB, 143/10; M, 98/9

Gelip dayanmak: Vakti gelmek, kaçınılmaz olmak. (TDK)

Gülüşmelerle ilerleyerek Halilhan'ın mezarlık konusuna gelip dayandılar." (BK, 127/4); OÖY, 21/14; OÖY, 42/12; UB, 139/18

Gelip geçen: 1. Bir yerden geçmek. (TDK)

"Bağıra bağıra gelip geçen atlının yolunu çevirdi." (SAÖ, 52/20); SAÖ, 61/31; SAÖ, 62/22; SAÖ, 65/2; SAÖ, 68/22; BKÇM, 19/2; MC, 66/29

2. Kısa bir süre etkin olmak.

"Günler gelip geçerken, bir yandan tulumbanın çözüleceğine sevindi, bir yandan uçagın gelip Akçalı'ya konmamasına üzüldü." (SAÖ, 61/23); MC, 47/7

Gelip geçici olmak: Kısa süreli, önemsiz olmak. (TDK)

"Gelip geçici bir heves olacağını düşünüp suya bakmaya gitmesine ses etmedi." (SAÖ, 165/24); BKÇM, 96/4

Gemi azıya almak: (*mec.*) Söz dinlemez olmak. (TDK)

"Huvat gittikten sonra büyük oğlan gemi azıya aldı." (SAÖ, 27/34)

Gerek görmek: Yapılmasını istemek. (TDK)

"Halilhan on beş-on altı yaşlarındayken uzun uzun düşünüp bu ülkenin Kanada olma ihtimaliyle heyecanlanmış ama düşüncesini annesiyle babasına açmaya gerek görmemişti." (BK, 34/5); BK, 83/14; BK, 88/24; Z, 26/7; Z, 49/16; Z, 55/5; Z, 56/10; Z, 58/18; Z, 74/5; Z, 89/8

Gerginlik yaratmak: Gergin duruma getirmek. (TDK)

"İnsanları mutlu bir sessizliğin sarmasına dayanamayıp bir sözle gerginlik yaratan kişiler vardır, Ferah da onlardan." (UB, 123/14); M, 135/18

Geri basmak: Geri geri gitmek. (TDK)

"Atlar başlarını yana atıp geri basıyor, sonra birden hızlanıyorlardı..." (OÖY, 83/11); UB, 79/20; M, 45/29

Geri çekilmek: Karıştığı bir işi sürdürmekten veya sürdürenler arasında bulunmaktan vazgeçmek. (TDK)

"Atiye kocasına sarıldıktan sonra geri çekildi." (SAÖ, 25/23); SAÖ, 150/5; SAÖ, 153/23; SAÖ, 158/8; SAÖ, 226/34; BKÇM, 44/18; BKÇM, 111/12; GD, 44/20; Aİ, 16/2; Aİ, 21/11; Aİ, 27/23; Aİ, 37/10; Aİ, 40/29; Aİ, 55/1; Aİ, 103/24; OÖY, 17/15; OÖY, 63/1; OÖY, 82/1; OÖY, 83/20; OÖY, 88/1; OÖY, 137/31; OÖY, 163/24; OÖY, 177/9; UB, 26/31; UB, 53/6; UB, 63/10; UB, 63/29; UB, 141/24; UB, 142/5; UB, 144/5; UB, 150/9; UB, 213/15; UB, 234/31; UB, 238/10; UB, 243/21; UB, 264/28; UB, 265/11; UB, 266/22; M, 93/11; M, 115/31; M, 193/20; MC, 19/22; MC, 48/20; MC, 63/23; MC, 103/21; MC, 130/15; MC, 133/25; MC, 133/31; MC, 134/29; S, 24/2; S, 43/23; S, 80/6; S, 105/17; S, 172/13

Geri çevirmek: 1. Geri vermek, geldiği yere göndermek, iade etmek. (TDK)

"Sinik bakışlarımız olacak, vazgeçip geri döndüğümüzü bilmenin ezikliği, ölüm girdiğim yoldan beni geri çevirdi çünkü, kendi yoluna soktu." (OÖY, 156/24)

2. Kabul etmemek, reddetmek.

"Toplaşıp can sağlığı dilemeye gelen köylülerini geri çevirdi." (SAÖ, 16/33); SAÖ, 54/34; SAÖ, 92/11; SAÖ, 121/21; SAÖ, 124/8; SAÖ, 127/25; SAÖ, 167/8; SAÖ, 173/14; SAÖ, 200/16; SAÖ, 209/19; SAÖ, 218/13; BKÇM, 65/10; GD, 185/6; BK, 141/8; Aİ, 61/12; OÖY, 36/8; UB, 196/2; UB, 205/17; UB, 249/32; MC, 36/32; MC, 57/4; S, 164/8

2. Eski haline geri getirmemek.

"Eşeklerin mezarlığa yakın bir yerde toplanmalarını Yatır'ın bir işareti saymak gerektiğini, köyün adının değiştirilmesine içerlediğinden üstlerine eşekleri saldığını, hemen köyün adını geri çevirmezlerse daha kim bilir başlarına ne felaketlerin gelebileceği doğrultusundaki düşüncelerini yaydılar." (SAÖ, 47/11)

Geri dönmek: Geldiği yere gitmek. (TDK)

"Huvat dışında hiçbiri köye geri dönmedi…" (SAÖ, 16/17); SAÖ, 23/3; SAÖ, 39/33; SAÖ, 53/5; SAÖ, 73/31; SAÖ, 117/27; SAÖ, 191/1; BKÇM, 30/5; BKÇM, 30/33; BKÇM, 31/9; BKÇM, 50/2; BKÇM, 96/6; BKÇM, 108/1; BKÇM, 130/1; BKÇM, 132/15; BKÇM, 137/1; GD, 32/19; GD, 55/23; GD, 73/1; GD, 90/8; GD, 93/15; GD, 146/21; Aİ, 96/4; Aİ, 97/7; Aİ, 106/28; Aİ, 112/6; OÖY, 22/3; OÖY, 38/20; OÖY, 60/27; OÖY, 63/22; OÖY, 72/23; OÖY, 77/18; OÖY, 85/14; OÖY, 87/16; OÖY, 109/28; OÖY, 122/25; OÖY, 127/14; OÖY, 127/21; OÖY, 130/10; OÖY, 135/2; OÖY, 146/14; OÖY, 147/10; OÖY, 147/20; OÖY, 149/26; OÖY, 150/5; OÖY, 156/7; OÖY, 156/23; OÖY, 175/2; UB, 45/17; UB, 88/13; UB, 89/12; UB, 105/7; UB, 112/25; UB, 115/24; UB, 137/3; UB, 137/13; UB, 144/12; UB, 163/17; UB, 171/8; UB, 208/3; UB, 239/26; UB, 248/2; UB, 256/13; UB, 257/25; UB, 258/1; UB, 258/11; M, 60/18; M, 62/2; M, 117/19; M, 192/7; M, 196/21; MC, 11/5; MC, 20/15; MC, 20/25; MC, 36/30; MC, 55/29; MC, 111/29; MC, 119/18; MC, 121/32; S, 19/17; S, 33/4; S, 65/28; S, 74/25; S, 80/21; S, 113/29; S, 142/25; S, 150/12; S, 155/10; S, 156/18; S, 176/13

Geri durmak: Bir iş yapmaktan kaçınmak. (TDK)

Kabadayılıktan kalma namını, kendi koylulerinin elinden iş kapmak için kotuye kullanmaktan geri durmadı." (SAÖ, 136/20); SAÖ, 208/27; BK, 35/4; BK, 113/20; UB, 184/26; M, 120/11; M, 129/22; M, 131/29; M, 193/17

Geri geri çekilmek: Arka arka gitmek. (TDK)

"Mahmut yatağının içinde doğrulup geri geri çekilmeye başladı." (SAÖ, 118/21); SAÖ, 118/22; SAÖ, 159/5; BKÇM, 16/34; GD, 12/2; OÖY, 25/23

Geri vermek: Aldığı yere veya kimseye vermek, iade etmek. (TDK)

"Zarfları biriktirip Giray'a geri veriyormuş." (UB, 50/10); UB, 62/1; UB, 71/11; UB, 247/9; M, 234/16; S, 186/1; Z, 36/15

Geviş getirmek: Yutmuş olduğu yiyeceği midesinden ağzına çıkarıp yeniden çiğnemek. (TDK)

"Ama rüyasına durmadan geviş getiren develer, İnciler, altınlar, dallan meyveden yıkılan ağaçlar, üstünden kızgın buharlar çıkan ırmaklar girdi." (SAÖ, 176/13); UB, 263/3

Gık dememek: Sesini çıkarmamak, karşı çıkmamak, yakınmamak. (TDK)

"Başka bir el, daha o gık diyemeden cebindeki parayı aldı." (SAÖ, 128/7)

Girecek delik aramak: Saklanmak istemek. (TDK)

"Sığınacak bir dam altı bulamayanlar girecek delik aramaz mı?" (MC, 58/2)

Girip çıkmak: 1. Bir yere kısa süre kalmak üzere uğramak. (TDK)

"Sırasıyla girip çıkmışlar odalara, çiviyi duvarın neresine çakacaklar, bulamıyorlar, duvar belli ama aşağıya mı, yana mı kestiremiyorlar, karar verememişler." (OÖY, 68/7); UB, 222/13; UB, 235/6; UB, 266/5; MC, 35/19

2. Bir yere sık sık gelmek.

"Üzüntüsünden geceleri tulumbaya bakamadı, girip çıkarken tulumbadan yana başını çevirmedi." (SAÖ, 61/19); SAÖ, 87/33; SAÖ, 139/15; SAÖ, 158/20; SAÖ, 158/21; SAÖ, 211/6; SAÖ, 211/22; SAÖ, 215/14; SAÖ, 240/29; GD, 174/7; BK, 46/5; BK, 113/29; UB, 104/4; UB, 217/11; MC, 42/32; MC, 102/12; MC, 112/23; MC, 130/29

Giydirip kuşatmak: Temiz, yeni giysilerle donatmak. (TDK)

"Nişanın olacağı günün sabahı, kendisine son çağrı yapılmayanın, daha önce çağrılı da olsa gelmeyeceğini bildiğinden Nuğber'i erkenden giydirip kuşattı, okuyuculuğa çıkardı." (SAÖ, 45/19); SAÖ, 57/31; SAÖ, 152/21

Giyinip kuşanmak: Özenle giyinmek. (TDK)

"Huvat, "Yolum bağlandı kız, biri muska yazdırdı zaar," diye bir nizahla giyinip kuşanıyor, foter şapkasını eline alıp sıvazlaya sıvazlaya ortalığa düşüyordu." (SAÖ, 39/24); GD, 144/17

Gizli tutmak: Başkalarına duyurmamak, saklamak. (TDK)

"Kafasının içinde sıraya koyduğu anılarını herkesten gizli tutarak bir deftere geçirdi." (BKÇM, 118/3); UB, 48/24; UB, 196/21

Gol atmak: Topun karşı takımın kalesine girmesini sağlamak. (TDK)

"Maçlarda gol atan futbolcularını kulakmemelerinden öpen Sini Erol babasıyla abraza düşen delikanlılardan birini dükkânına bir yatak atıp yanına aldı." (BKÇM, 135/21)

Göbeğini kesmek: 1. Çocuğun göbeğiyle etene arasındaki damar örgüsünü kesmek. (TDK)

"Çocuğu yerden kaldırdı. Göbeğini kesti." (SAÖ, 13/32)

2. *mec.* birini çok eskiden beri tanımak, bilmek.

"Gören, göbeği çöp bayırlarında kesildi sandı." (BKÇM, 16/34)

Göbek atmak: Çok sevinmek. (TDK)

"Uyandım, göbek atıyorum işte, benim bir tohum olduğumu, çatladığımı, ama niye canlandığımı bilemeyeceğimi düşün." (M, 18/28)

Göç etmek: Oturduğu yerden başka bir yere gidip yerleşmek, göçmek. (TDK)

"Şu anda ikimiz birbirimize doğru göç ediyoruz," demesinden anlıyorum bunu." (UB, 20/1); UB, 80/25; M, 167/8

Göçüp gitmek: Ölmek. (TDK)

"On yıl gece evlerinin dış yüzünde dolandığım hayatım tangırlana yuvarlana, tangırlana yuvarlana göçüp giderken, ben ardından nemli gözlerle baktım ve üçüncü kez aynı eski yüzlü koltuğa "hış" diye yığıldım." (GD, 13/8)

Göğüs germek: Bir güçlüğe karşı koymak, dayanmak. (TDK)

Atiye'nin ağlayıp sızlanmalarına, "Aman gündüzün de yolları tutmadı ya Sarıkız, kalk git," diye durmadan üstelemesine, ikide bir, "Sarıkız, Huvat'ı isterim diyormuş lan, duyanlar olmuş," diye korkusunu yüzüne vurmasına göğüs gerdi. (SAÖ, 49/34)

Göl olmak: Gereksiz olarak bir yerde su toplanmak, göllenmek. (TDK)

"Hatica cennetin damında gözlüyor yolumu, gözleri göl olup durulmuş yüzünde, balıklar sıçrıyor kirpiklerine şıpır şıpır" (M, 79/5); M, 149/2

Gölgesinde kalmak: Adı sanı pek duyulmamak, ön plana çıkamamak, daha az ünlü olmak. (TDK)

"Vakıf Çiçektepe'de yaşayan konducular bir zaman sonra Çingene yaşantısının gölgesinde kaldı." (BKÇM, 143/19)

Gönlü kalmak: Gücenmek. (TDK)

"Ama damadının gönlü kalmasın diye kızının defterini ellemedi." (SAÖ, 208/23)

Gönlü kırılmak: Üzülmek, incinmek, yerinmek. (Argunşah vd., 2023: 1403).

"Bahal ağlamıştı arkasından çok, Azim'le Aykan'ın gönlü kırılmış, vedalaşsaydı onlarla hiç değilse, Amir'in isteğini yerine getirip kucak açmışlar." (MC, 112/4)

Gönlü olmak: Sevip istemek. (TDK)

"Elmas'ın güzelliğini, ağlaya ağlaya gözünde yaş koymayıp akıttığını, onun gönlünün de Seyit'te olduğunu, ama amcasının hatırasına beli kırık, oğlanın yanında boynu bükük kaldığını konuştu." (SAÖ, 59/30)

Gönlü razı olmamak: İstememek. (TDK)

*"*Annesinin ovadan, tarladan kazandığı parayı gerçekleşmeyecek bir hayal için harcamasına gönlü razı gelmiyordu*."* (MC, 88/16)

Gönlünde taht kurmak: Birisi tarafından çok sevilir, sayılır olmak. (Argunşah vd., 2023: 1403).

"Kadınlara sınıf diyen bir o olmuş aralarında, gönlünde taht kurdu kadınların…" (M, 112/29)

Gönlünden geçirmek: Bir şeyin olmasını veya bir şey yapmayı istemek. (TDK)

"Yıkar yeniden kurarsın hayatı, onu geçiriyordum gönlümden..." (M, 87/17)

Gönlünden kopmak: Kendiliğinden vermek. (TDK)

"Gönlünden koptu, evdeki herkese bir kuş bağışladı." (SAÖ, 178/21)

Gönlüne ateş düşmek: Büyük bir acı ve üzüntüye düşmek, yakıcı bir endîşe duymak, bağrına, içine, ciğerine, yüreğine ateş düşmek. (Ayverdi, 2020: 1090).

"Kondudan konduya fısıltılar akarken Çöp Bakkal'ın yüksek gönlüne bir ateş düştü." (BKÇM, 62/20)

Gönlünü almak: Kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek. (TDK)

"Karısının gönlünü aldı." (SAÖ, 19/34); SAÖ, 69/13; SAÖ, 69/27; BK, 36/30; BK, 47/26; Aİ, 47/27; Aİ, 90/1; OÖY, 106/3; M, 65/9

Gönlünü hoş etmek: Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek. (TDK)

"Akşama kadar gelenin gidenin gönlünü hoş etti." (SAÖ, 150/21)

Gönlünü kaptırmak: Âşık olmak. (TDK)

"Gözünün yaşı kurumadan büyüğü derbeder bir Zerdüştiye kaptırdı gönlünü…" (M, 77/11); M, 164/8

Gönül kazanmak: Gönül yapmak. (Doğan, 1998: 182).

"İlk duyuşta içim ısındı sana, bizden yana olduğunu hemen anladım, gönlümü kazandın işte," dedim." (M, 72/4)

Gönül kırmak: Birini çok üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek. (TDK)

Teklifinize uyup saplantılarımın gönlünü kıramam." (GD, 82/19); MC, 50/7**;** MC, 112/4

Gönül koymak: Gücenmek, alınmak, darılmak. (TDK)

"Bunu Ersel'den gizlese mi bilemiyordu, nasıl olsa birileri kulağına fısıldayacaktı, başkasından duyarsa gönül koyardı kesinlikle." (MC, 38/7)

Gönül okşamak: Yüzüne karşı değerlerini belirterek bir kimseyi duygulandırmak. (TDK)

"Adınızı derseniz, sizi güzel bir yemeğe çağırabilirim, zannediyorum," diyerek gönlünü okşadı." (BK, 119/4)

Gönülde yatmak: Bir şeyi içinde yaşatmak. (Aydın, 1991: 88).

"İnsan diğer canlılarla daha eşit bir ilişki özlemi içinde olabilir, bunu istemek çok da iyi, güzel bir şey ama senin gönlünde yatan sanki bu değil, bana artık, neden ben Tanrı değilim diye dertleniyormuşsun gibi geliyor..." (OÖY, 121/21)

Görev addetmek: Görev olarak üzerine almak, sorumluluk üstlenmek. (TDK)

"Evlilik bağıyla bir erkeğe bağlı yaşamayı, kalben ve vücuden ona bağlanmayı görev addediyorum." (BK, 90/1)

Görev saymak: Görev olarak üzerine almak, sorumluluk üstlenmek. (TDK)

"Şimdi davamızın devamı için bir iplik fabrikasında işçi olarak çalışmayı, bir nefer gibi savaşmayı küçük bir görev sayıyorsun." (GD, 21/15)

Görmezden gelmek: Görmemiş gibi yapmak, farkında değilmişçesine davranmak. (TDK)

"Peki, yine bildiğin ama görmezden geldiğin bir ölüm şeklini anlatayım mı sana?" (MC, 91/28)

Görmezlikten gelmek: Görmemiş gibi davranmak. (TDK)

"Bu çağda onları gerçekçi bir sahada iş yapmaya yöneltecek tek kişinin kendisi olduğunu el ele vermiş görmezlikten geliyorlardı." (BK, 143/13)

Görüş bildirmek: Bir konuda elde edilen düşünce ve deneyimleri vermek. (TDK)

"Konuşturuyorsun beni, aç televizyonu, haberlere bakalım, hayat izin verse de, Yavuz Sultan kalkıp görüş bildirse, hasımları nükleer yakıt alımına başlamış..." (M, 29/23); M, 30/4

Göz açıp kapayıncaya kadar: Çok kısa bir sürede. (TDK)

"Göz açıp kapayıncaya kadar dev bir organizasyon intibası uyandıran inşaat sahasına ulaşmışlardı." (BK, 31/10); S, 132/21

Göz açtırmamak: Başka bir iş yapmasına vakit veya imkân vermemek. (TDK)

"Rüzgâr hastalığı" on gün Çiçektepe'de erkeklere göz açtırmadı." (BKÇM, 29/13); BK, 64/29

Göz alabildiğine: 1. Gözün görebileceği en uzak yerlere kadar. (TDK)

"Gözleri dolu bir vaziyette Gogi'ye şiirini okurken Halilhan'ın içi, göz alabildiğine bir gül tarlasını aşk uğruna yolmuş da, rüzgâra karşı savurmuş gibi bir duyguyla dolmuştu." (BK, 28/14); MC, 74/34

2. Çok geniş, engin bir biçimde.

"Kuran'ın sayfaları göz alabildiğine genişliyor, hışırtıyla bir yandan bir yana uçuşuyor, boşlukta, yaşlı kadının, "Hatim indireceğim!" diyen çığlığı yankılanıyor." (GD, 134/13); MC, 57/2; Z, 103/9

Göz almak: 1. Kuvvetli ışık veya parlaklık, kısa bir zaman için görüşü bulandırmak. (TDK)

"O sıra yapraklar göz alıcı bir ışımayla kımıldandılar ve ikisinin de bakışları akıp giden bir hışırtı boyunca süzülüp ormanın içine doğru derinleşti..." (OÖY, 94/6); OÖY, 110/5; OÖY, 127/9; M, 23/30

2. (*mec.*) Bir niteliğiyle hayran bırakmak.

"Hafifleye hafifleye solan sözlerimizi anlamlandırıp davranışlarımızı yorumlarken göz alıcı bir canlılıkla uçuşuyor elleri." (Aİ, 16/3); OÖY, 28/5; OÖY, 42/4; M, 239/10; S, 58/23

Göz atmak: Kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek. (TDK)

"Saflık içindeki fakirlerin poz verme zavallılıklarına göz atacağız." (Aİ, 115/20); Aİ, 46/10; OÖY, 129/22; OÖY, 164/25; UB, 15/4; UB, 81/14; UB, 109/6; UB, 233/29; MC, 60/32

Göz boyamak: Kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak. (TDK)

"Bu acıklı türkülere kulak tıkayan Çiçektepeli erkekler Lado'nun kumar bilgisinden ve yaratıcı zekâsından yararlanarak çeşit çeşit göz boyayan kâğıt numaraları ve kâğıt oyunları geliştirdiler." (BKÇM, 121/14)

Göz dikmek: Bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak. (TDK)

"Dirmit'in yatağına göz dikti." (SAÖ, 204/10); SAÖ, 236/21; S, 148/29

Göz etmek: Gözle işaret etmek. (TDK)

"Halit'e göz edip onu dışarı yolladı." (SAÖ, 99/19); SAÖ, 102/32; SAÖ, 192/30; SAÖ, 231/27

Göz gezdirmek: 1. Derinlemesine incelemeden okumak. (TDK)

"Yeleğinin cebine bıraktığı kâğıdı alıp göz gezdirdi, Tesserapolis, Morvadi, duymamıştı hiç, bildiği yerler değildi." (MC, 135/9)

2. Bir yeri, bir şeyi çabucak incelemek.

"Farkına varmaksızın göğe yükselen yapıların üstünde hızlıca göz gezdirip yine en uç noktayı belirlemişti." (OÖY, 14/10); OÖY, 139/8

Göz göre göre: Olacağı bilindiği hâlde önlem alınmadan. (TDK)

"Sonunda Dirmit dayanamadı, "Göz göre göre ölecek bu kadın, alın doktora gidin!" diye bağırmaya başladı." (SAÖ, 172/15); OÖY, 41/31; M, 102/5

Göz göze gelmek: Her iki tarafın bakışları karşılaşmak. (TDK)

"Onlarla göz göze geldiği her defasında utanıp başını yere eğdi." (SAÖ, 99/19); SAÖ, 110/6; SAÖ, 110/17; SAÖ, 117/20; SAÖ, 151/12; BKÇM, 80/4; GD, 133/12; GD, 178/21; OÖY, 25/23; OÖY, 127/6; OÖY, 133/11; OÖY, 153/29;

OÖY, 161/15; UB, 230/17; UB, 272/29; S, 22/23; S, 39/10; S, 47/5; S, 63/9; S, 164/17; S, 181/9

Göz gözü görmemek: Yoğun sis, duman, toz vb. sebeplerle hiçbir şey görülememek. (TDK)

"Göz gözü görmüyor..." (OÖY, 96/6); OÖY, 120/3; S, 138/4; S, 159/12

Göz kamaştırmak: 1. Kuvvetli ışık veya parlaklık, kısa bir zaman için görüşü bulandırmak. (TDK)

"Çeri Mahmut' un karton mekânetine giren konducuların gözlerini kamaştıran Zülika Çiçektepe'de destan oldu." (BKÇM, 107/4); BKÇM, 119/23; BK, 79/28

2. (*mec.*) Bir niteliğiyle hayran bırakmak.

"Teorik birikiminle küçük bir çocuğun gözlerini kamaştırdın ve ona hayat taşıyacak kaynakları kuruttun. (GD, 100/1); GD, 108/12; GD, 137/15; Aİ, 52/22; OÖY, 62/23

Göz kesilmek: Bütün dikkatiyle bakmak. (TDK)

"Safi göz kesildiniz." (Aİ, 58/15)

Göz kırpmak: 1. Göz kapağını kapayıp açmak. (TDK)

"Aynalara türlü türlü poz verdi, bıyık büktü, göz kırptı." (SAÖ, 88/1); SAÖ, 135/1; SAÖ, 247/30; OÖY, 55/10; S, 171/6

2. Başkasına söylediklerinin doğru olmadığını işaretle anlatmak için, benimsediği kimseye bakarak gözünü kapayıp açmak.

"Ama bu defa Huvat, Atiye'nin fal baktığı günlerden beri kardeşten ileri tuttuğu, annesi saraydan çıkma Zerefşan Hanım'ın kendisi için bu eve gelip gittiğini, iki defa kendisine göz kırpıp işaret ettiğini söylemeye başladı." (SAÖ, 147/14)

Göz koymak: Bir kimseyi veya bir şeyi ele geçirmeyi istemek. (TDK)

"Çiçektepe Sanayi'de tekstil atölyesinde kesimci olarak çalışan kara kaşlı bir usta Deli Gönül'ün yalnızlığına göz koydu." (BKÇM, 129/18); M, 28/31; M, 214/28; MC, 30/27

Göz kulak olmak: Gözetmek, korumak, bakmak. (TDK)

"Ha babam beni evdekilere göz kulak olayım diye gönderdi," demedi, "Ben delikanlı değil miyim, kız, beni de ever," diye Atiye'nin tepesinde gezindi." (SAÖ, 59/1; OÖY, 180/23

Göz önünde tutmak: Herhangi bir durumun nasıl bir sonuca yol açacağını hesaba katmak, dikkate almak. (TDK)

"Dünyada öyle çok şey var ki hepsini göz önünde tutamayız, olanaksızdır bu..." (OÖY, 144/24

Göz süzmek: Baygın ve anlamlı bakmak. (TDK)

"Kocasının yanında belinde gözlerini süze süze dolanmaya başladı." (SAÖ, 27/20); SAÖ, 49/22; SAÖ, 57/6; SAÖ, 69/34; SAÖ, 87/29; BKÇM, 54/23; MC, 51/22

Göz ucuyla bakmak: Fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak. (Argunşah vd., 2023: 1418).

"Uyku arasında irkilip gözucuyla ona bakıyorum, yüzü buruş buruş, daha da yaşlanacak diye içim eziliyor, o üzüntüyle dalıp gitmişim ben, ama çok güzel bir rüya gördüm." (OÖY, 151/11)

Göz yummak: Görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak. (TDK)

"Atiye, kızının gönlünü almak için, onun bahçede, hatta çatal kapının dışında oynamasına göz yummaya başladı." (SAÖ, 69/14); UB, 124/11; MC, 115/21

Gözaltına almak: Güvenlik kuvvetleri birini belli bir süre, belli bir yerde tutmak, nezarete almak. (TDK)

"Taşkızak'tan Cehil'deki maden işletmesine kadar eski patronunu arayıp izini sürdüğünü tespit ettiği, hapishaneden yakın bir zamanda çıktığı belirlenen bir işçiyi katil zanlısı olarak gözaltına aldığını öğrendik..." (MC, 146/34)

Gözaydına gelmek: Birine kavuştuğu sevindirici bir durum dolayısıyla kutlamaya, iyi dilekte bulunmaya gelmek. (TDK)

"Halit'in geldiği günün akşamında, ev göz aydına gelen Akçalılılarla dolup taşmaya başladı." (SAÖ, 151/34)

Gözaydına gitmek: Birine kavuştuğu sevindirici bir durum dolayısıyla kutlamaya, iyi dilekte bulunmaya gitmek. (TDK)

"Öyle uzun zaman dolandılar ki iş bulana topluca gözün aydına gitmek âdet haline geldi." (BKÇM, 26/25)

Gözden çıkarmak: Bir mal, para, değer yargısı vb. maddi veya manevi varlığın elden çıkarılmasını kabul etmek. (TDK)

"İstemeye istemeye gözden çıkardı." (BK, 26/8); OÖY, 37/10; M, 121/9

Gözden düşmek: Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek. (TDK)

"Gözden ve gönülden düşen Vakıf Çiçektepe'ye yeni adı bir yıl dayanmadı." (BKÇM, 138/29)

Gözden geçirmek: Niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek. (TDK)

"Ağarıp duran ifadesinden rüyaların perdesini açmayıp durumumuzu gözden geçirmiş olduğunu anladım." (Aİ, 115/20); UB, 86/2; UB, 169/19; MC, 94/17; MC, 72/25

Gözden kaybolmak: Ortadan çekilmek veya görünmez olmak, kaybolmak. (TDK)

"Ön ayaklarını duvara dayayıp anıra anıra gözden kayboldu." (SAÖ, 42/16); SAÖ, 13/17; SAÖ, 46/26; SAÖ, 50/9; SAÖ, 53/6; SAÖ, 106/16; SAÖ, 107/13; SAÖ, 131/15; SAÖ, 190/15; BKÇM, 108/31; GD, 26/15; OÖY, 130/16; S, 29/8

Göze almak: Gelebilecek her türlü zararı ve tehlikeyi önceden kabul etmek. (TDK)

"En yakın dostlarım kendime duyduğum sevgiyi kaybetmeyi göze aldığım için yas tutuyor." (GD, 103/2); GD, 103/5; BK, 12/4; BK, 43/1; BK, 60/30; BK, 66/20; OÖY, 63/10; OÖY, 155/9; OÖY, 155/9; OÖY, 164/5; UB, 95/9; UB, 95/14; UB, 111/7; UB, 135/16; MC, 123/14; S, 41/27

Göze çarpmak: Dikkati üzerine çekmek. (TDK)

"Kedilerin boğup bıraktığı fareler gibi göze çarpıyorlardı." (OÖY, 19/10); OÖY, 25/1; OÖY, 39/6; OÖY, 66/14; OÖY, 169/15; UB, 25/15

Göze gelmek: Birisine nazar değmiş olmak. (TDK)

"Yoklamaya gelenlerin kimi, "Taze gelin hastalığı bu!" dedi, kimi Zekiye'nin göze geldiğini söyledi." (SAÖ, 58/2); SAÖ, 99/11; SAÖ, 167/31; SAÖ, 198/17

Göze görünmemek: 1. Ortaya çıkmamak, ortalıkta dolaşmamak, saklanmak. (TDK)

"Sarıkız köpek karı yağdıktan sonra bir zaman kiminin gözüne görünmedi." (SAÖ, 48/7); SAÖ, 63/9; SAÖ, 106/25; Aİ, 105/12

2. Kendisi var olduğu hâlde göz onu görememek.

"Bu cin göze görünmeden önce, ilkin ateşle yoklardı." (SAÖ, 16/1); SAÖ, 63/5; SAÖ, 64/26

Gözleri açılmak: 1. İyiyi kötüyü veya kendisine yarayanı ayırt eder duruma gelmek. (TDK)

"Gördükleri karşısında insanın gözleri açıldıkça açılıyor çünkü, büyüleniyor, ışığın esiri oluyor…" (OÖY, 56/20)

2. Uyanmak.

"Birden açıldı gözlerim, soluğum coşmuş..." (M, 126/7)

Gözleri dolmak: Ağlayacak kadar duygulanmak. (TDK)

Zekiye'nin gözleri doldu." (SAÖ, 246/12); SAÖ, 222/6; SAÖ, 243/34; BK, 28/13; OÖY, 99/1; BKÇM, 85/9

Gözleri kamaşmak: 1. Güçlü bir ışık sebebiyle göz bakamaz olmak. (TDK)

"Halit aynayı Seyit'in yüzüne tuttu. Seyit'in gözleri kamaştı." (SAÖ, 108/14); BKÇM, 65/10; Aİ, 112/4; OÖY, 79/7

2. (*mec.*) Çok etkilenmek.

"Güneş yuvarlağı gibi ışıklıdır benim ifadem, görünsem de yüzüme bakamazsın, gözlerin kamaşır," dedi." (M, 39/17); M, 242/25

Gözleri kapanmak: 1. Ölmek. (TDK)

"Göz kapanır ama hep bir gecikmeyle..." (OÖY, 49/11); Z, 19/27

2. Çok uykusu gelmek.

"Bakıp gördüğü, dokunduğu şeyler, gözleri dayanılmaz bir yorgunlukla kapandıktan sonra boyut yitirmiş ve soluklaşmış olarak gecenin karanlığında aydınlanıverirdi." (OÖY, 14/15); OÖY, 26/11; OÖY, 151/7; OÖY, 157/9; UB, 65/5; UB, 69/27; UB, 229/8; M, 91/24; M, 155/3; M, 158/9; M, 172/11; M, 182/27; M, 185/25; MC, 100/11; MC, 126/21; S, 78/21; S, 125/13; Z, 33/10; Z, 80/10

Gözleri kararmak: Başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek. (TDK)

"Birkaç gün önce iyiydim aslında, ne güzeldi, kocamla dağa çıktık, gözlerim kardı, gece oldu sandım, kulağıma sesler geldi, taş sesleri..." (M, 182/7)

Gözleri sulanmak: Gözlerine yaş gelmek. (TDK)

"Perde aralığından gökyüzünde parıldayan on yıldıza ve bir tek yarım aya bakarken gözleri sulandı." (BKÇM, 122/33)

Gözleri takılmak: Dikkati çeken bir şeyden bakışlarını ayıramamak. (TDK)

"Uzakta, ağaç gövdelerinin ötesinde belli belirsiz seçilen beyaz, titrek yansımalara takıldı gözleri." (OÖY, 144/11); M, 191/14; MC, 117/32; Z, 68/10

Gözleri yaşarmak: 1. Gözleri sulanmak. (TDK)

*"*Seyit'in gözleri yaşardı, kızardı*."* (SAÖ, 98/6); GD, 47/3; OÖY, 27/20

2. (*mec.*) Duygulanmak.

"Hayatın utancını tek başına taşımaya kalkışan bir fedainin hikâyesi bence de göz yaşartıcı olmalı," dedin." (GD, 92/4); GD, 139/21; GD, 186/22

Gözlerine inanamamak: Hiç umulmayan, hiç beklenmeyen bir şeyin görülmesi karşısında şaşırmak. (TDK)

"Sokaktayız, arabayı arıyorum, bir şey demeden yürüdü gitti bu, öyle kıvırmış, bükmüş ki zarfı, gözlerine inanamazsın, parmaklarımı gevşettim şöyle, açtım elimi, kâğıt bir heykel..." (OÖY, 101/17); S, 158/33

Gözlerini açmak: 1. Uyanmak. (TDK)

Mahmut'un ilk kez gözlerini açıp tavana diktiği, fıldır fıldır bakıp angurtkuşunun sesine benzer bir ses çıkardığı haberiyle Bayraktar'ın küllükte cinlerin üstüne işediği haberi, aynı anda koyun içine yayıldı, köylüler toplaşıp Bayraktar'ın başına vardılar." (SAÖ, 20/25); SAÖ, 191/21; OÖY, 13/7; OÖY, 168/3; M, 47/28; M, 72/22; M, 219/27; MC, 132/10; MC, 147/17; S, 110/26; S, 112/28; Z, 50/14; Z, 65/20

2. Kendine gelmek, ayılmak.

"Okşayıp okuya okuya Şengül'ün gözlerini açtı." (BKÇM, 37/8)

3. Uyanık, dikkatli bulunmak.

"Kadınların da gözlerini açıp gerçeğin bu yönüne bakmaları şart," diye karşılık verdi, "ruh çözümlemesi yapmak istiyorlarsa..." (UB, 154/13)

Gözlerini (bir şeye) dikmek: Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak. (TDK)

"Mahmut'un ilk kez gözlerini açıp tavana diktiği, fıldır fıldır bakıp angurtkuşunun sesine benzer bir ses çıkardığı haberiyle Bayraktar'ın küllükte cinlerin üstüne işediği haberi, aynı anda köyün içine yayıldı," (SAÖ, 20/25); SAÖ, 44/1; SAÖ, 80/11; SAÖ, 83/1; SAÖ, 83/31; SAÖ, 136/34; SAÖ, 137/15; SAÖ, 138/18; SAÖ, 148/21; SAÖ, 152/28; SAÖ, 153/24; SAÖ, 156/31; SAÖ, 157/34; SAÖ, 170/31; SAÖ, 207/28; SAÖ, 208/8; SAÖ, 214/31; SAÖ, 218/26; SAÖ, 227/5; SAÖ, 228/28; SAÖ, 229/16; SAÖ, 231/12; SAÖ, 237/2; SAÖ, 237/25; SAÖ, 239/29; SAÖ, 245/31; SAÖ, 246/1; SAÖ, 246/31; BKÇM, 18/34; BKÇM, 36/23; BKÇM, 51/10; BKÇM, 53/27; BKÇM, 55/6; BKÇM, 109/21; GD, 32/15; GD, 51/5; BK, 85/7; Aİ, 29/28; Aİ, 47/4; Aİ, 53/12; Aİ, 107/26; OÖY, 89/6; UB, 63/10; UB, 113/2; UB, 267/7; M, 72/6; M, 107/15; MC, 119/7; S, 42/14

Gözlerini fal taşı gibi açmak: Şaşkınlıkla, hayretle bakmak. (TDK)

"Geldiği gün gözleri faltaşı gibi açıldı." (SAÖ, 113/28); SAÖ, 242/30; GD, 24/7

Gözlerini kaçırmak: Biriyle göz göze gelmemek için gözlerini başka tarafa çevirmek. (TDK)

"Gözlerimi kaçıracaktım, omuzlarını yükseltip arkasına yaslanarak konuşmaya başladı." (UB, 43/10)

Gözlerini kırpmadan: Duraksamadan, çekinmeden. (TDK)

Gözlerini kırpmadan perdenin bir açılıp bir kapanmasına daldı." (SAÖ, 225/33)

Gözlerinin içine bakmak: Bir arzunun gerçekleşmesi için gözleriyle birine yalvarmak. (TDK)

"Çiçektepelilerin heyecanla açılmış gözlerinin içine baktı." (BKÇM, 104/23); UB, 229/13; M, 179/12; Z, 81/20

Gözü açılmak: İyiyi kötüyü veya kendisine yarayanı ayırt eder duruma gelmek. (TDK)

"Gözüm açıldı, korkmam artık." (OÖY, 178/5); Z, 107/12

Gözü alışmak: (*mec.*) Bir şey ilk etkisini yitirmek, yadırganmaz olmak. (TDK)

"Uçuşlarını izlerken vadinin derinliğine ve genişliğine, dağların yüksekliğine ürpermeden gözüm alıştı." (UB, 45/26)

Gözü arkada kalmak: Bırakılan bir şey veya kimse ile ilgili tedirginliği sürmek. (TDK)

"Oğlunun bir de işten kaçmadan çalıştığını görürse, gözleri arkada kalmadan ölebileceğini söyledi." (SAÖ, 151/29); SAÖ, 235/15

Gözü bulanmak: Bulanık görmeye başlamak. (TDK)

"Göz bulandırıcı döküntülere bakarak cevap veriyorum." (Aİ, 88/1)

Gözü dalmak: Gözü bir noktaya dikili olarak dalgın dalgın bakmak. (TDK)

"Sabahtan beri gözüm dalıyordu benim de, inan tetikte bekliyordum, kim uğrayacak diye." (MC, 72/17)

Gözü dönmek: Aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek. (TDK)

"O koku bir yerlerine ulaştıkça başlarına vuruyor, gözü dönmüş şuursuz arzunun, şehvetin sonu nereye varır…" (M, 116/31)

Gözü gibi korumak: Büyük bir titizlikle, üstüne titreyerek bakmak (korumak, sakınmak, saklamak…) (Ayverdi, 2020: 1105).

"Acısı hafiflediğinde Ersel'e iletmek üzere bir kenara kaldırıp Eda'yı gözü gibi koruyacağını söylemek için görüşmeye gitmişti onunla…" (MC, 18/19)

Gözü görmemek: Belli bir şeyden başka bir şeyle ilgilenmemek. (TDK)

Kırmızı başörtülü kızlar trene gülmek için binmişlerdi sanki, büyülenmişçesine ağız ağza, kulak kulağa kenetlenmişler, birbirlerinden başka kimseyi görmüyordu gözleri." (S, 137/25)

Gözü görmez olmak: Artık ona değer vermemek. (TDK)

"Gözü oyundan başka bir şey görmez oldu." (SAÖ, 17/34); UB, 70/24; UB, 110/6

Gözü kalmak: Elde edemediği bir şeye karşı isteği sürmek. (TDK)

"Taftadan, karpuz kollu, kabarık bir elbise dikmişti ablama, gözüm kalmıştı..." (M, 235/3)

2. Elde edemediği bir şeyi kıskanmak.

"Bolluk gelmiş evlerine, küçük eltinin gözü kalıyormuş alıp giydiğinde, yediklerinde..." (M, 90/5)

Gözü kamaşmak: 1. Güçlü bir ışık sebebiyle göz bakamaz olmak. (TDK)

"Midemde bulantılar ve başımda dönmelerle loş koridorlardan geçip sahne ışıklarıyla kamaşan gözlerimi titreyen parmaklarımla yatıştırdıktan sonra rüyalarımın kongre salonunu birdenbire karşımda buldum." (GD, 84/5); UB, 268/2

2. (*mec.*) Çok etkilenmek.

Sezer'in telefonu çalıyordu sürekli, konuşmalarını dinlerken beklenmedik bir göz kamaşması yaşadım ve ikinci kayıp dakika da belleğimde canlanıverdi o arada." (S, 110/23)

Gözü kararmak: Başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek. (TDK)

"Toparlanıp dön geri ediyorsa da, acıdan gözü karardığı için hızını denetlemekte zorlanıyor." (UB, 79/17)

Gözü olmak: Bir şeyi ele geçirmek isteği beslemek. (TDK)

Başkasının giydiğinde gözü olanın kalbi heves heves çarpar!" (Aİ, 72/26); MC, 84/12; Z, 59/15

Gözü olmamak: Heves beslememek, fazla önem vermemek. (TDK)

"Huvat oğlunun okumakta gözü olmadığını söyleyerek onu Seyit'in izniyle kaloriferci ustası Mösyö Pol'ün yanına çırak verdi." (SAÖ, 96/7); M, 118/5; M, 135/19

Gözü takılmak: Dikkati çeken bir şeyden bakışlarını ayıramamak. (TDK)

"Sonra, gözüm ne çok eşyayla gelmiş olduğuna takıldı ama üstüme çöken iyilik havası şaşkınlık yaşamama izin vermiyordu." (UB, 30/29); UB, 247/32; M, 59/10; M, 163/33; M, 183/20; MC, 66/30

Gözü tutmak: Güvenmek, beğenmek. (TDK)

"Dün sabahtan beri iki tane bisküvi yedim, gözüm burayı tutmadı, bir çorba içsem kendime gelirim, ayıp etmiş olur muyum?" (UB, 38/16); MC, 36/19; S, 167/23

Gözü uyku tutmamak: Uyuyamamak. (TDK)

"Dediler, bir gözünü uyku tutmayanımız vardı." (SAÖ, 66/7); SAÖ, 153/8; SAÖ, 206/20

Gözü yolda kalmak: Birinin gelmesini merak, istek veya özlemle beklemek. (TDK)

"Karanlık çökünce hepimizin gözü yolda kalmaz mı?" (MC, 58/1)

Gözü yolda olmak: Birinin gelmesini merak, istek veya özlemle beklemek. (TDK)

"Gözü yolda beklemesin, gelmeyeceğimi söylemeye gittim ona, son kapışma olmayacak, gidiyorum... Bilmek onun da hakkı." (UB), 145/23

Gözüm görmesin: 'Bana görünmesin, yüzünü görmek istemem' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Çevir, gözüm görmesin, rüzgâr uçursun türbanlarını..." (M, 29/25); M, 207/3; S, 150/7

Gözün aydın: Sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü. (TDK)

"Yazmayı, "Gözün aydın olsun," diyerek anasına verdi." (SAÖ, 29/14)

Gözünde büyümek: Bir şey bir kimseye olduğundan güç veya önemli görünmek. (TDK)

"Moskova yolculuğu gözümde büyümeye başladı şimdiden…" (S, 66/13); S, 76/24; S, 77/25

Gözünde büyütmek: Bir kimseyi, olayı veya şeyi abartmak. (TDK)

"Ama insan kafasında kendisine güzel bir yer hayal ediyor, bu yeri cennet hesabına getirerek gözünde büyütüyor..." (BK, 102/8); Aİ, 16/26; OÖY, 164/22

Gözünden düşmek: Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek. (TDK)

"Çiçektepelilerin gözünden, sırtından, dudaklarından düştü." (BKÇM, 35/21); Aİ, 76/31; OÖY, 119/11

Gözünden kaçmak: Görülmemek, farkına varılmamak. (TDK)

"Gogi'nin isteksiz duruşu can dostunun gözünden kaçmadı." (BK, 127/24); Aİ, 116/5; UB, 30/18; UB, 211/9; UB, 249/11

Gözüne batmak: Tedirgin etmek, rahatsız etmek. (TDK)

"Nuğber'in sabahtan akşama kadar kasnak gerip çeyiz işlemesi herkesin gözüne batmaya başladı." (SAÖ, 84/15); SAÖ, 152/31; SAÖ, 162/3; SAÖ, 215/13; S, 138/16

Gözüne çarpmak: Görünür olmak, dikkati çekmek. (TDK)

"Işığı atlatıp bizi dünyanın içine sokuyor, kulağımıza, gözümüze çarpan her şeyin sırrını fısıldayarak cansız varlıkların seyrine götürüyordu." (Aİ, 41/27); Aİ, 103/30; Aİ, 106/18; UB, 114/5; UB, 247/13; M, 219/25; MC, 14/24; MC, 25/1; MC, 50/28; MC, 75/16; MC, 118/23; MC, 117/18; S, 39/4; S, 186/9; Z, 75/9

Gözüne girmek: Sevgi ve ilgisini kazanmak. (TDK)

"Huvat'ın gözüne girdi." (SAÖ, 121/24); M, 19/29

Gözüne ilişmek: Birdenbire veya istemeden görmek. (TDK)

"Yaprağı zarfa yerleştireceği sırada gözleri zarfın iç yüzüne attığı tarihe ilişmiş, eğilip dikkatle bakınca altına bir not düşmüş olduğunu görmüştü." (OÖY, 18/10); S, 135/22

Gözüne kestirmek: Uygun bulmak, elverişli görmek. (TDK)

"Tam nerede veriyor ama, önceden gözüne kestirmiş yeri, alıngan ya yürürken yüzüne bakıyorum bunun ben hep, konuşa konuşa gidiyoruz işte, başımı çevirsem kızıyor zaten..." (OÖY, 101/19); M, 36/9

Gözüne uyku girmemek: Uyuyamamak, uykusuz kalmak. (TDK)

"Ama meraktan gözüne uyku girmedi." (SAÖ, 109/27); OÖY, 73/18; S, 169/21

Gözünü açmak (bir yerde): O yerde olduğunun farkına varmak. (TDK)

"İstanbul'da bir fabrikada açtım gözümü, bayan müdürler, tokat yumruk işçi dövüyor…" (M, 150/9)

Gözünü açmak: Uyanmak. (TDK)

"Sabah gözümü açıp suya atladım, adaya yüzdüm." (UB, 115/2); UB, 184/5; M, 57/28

Gözünü alamamak: Bir şeye, bir yere bakmaktayken, gözünü oradan başka bir yere çevirememek. (TDK)

"Atiye günlerce kızının gözlerini oymalardan alamadı." (SAÖ, 80/9); M, 48/21; MC, 55/6; MC, 83/17

Gözünü almak: Şiddetli ışık sebebiyle gözü iyi göremez duruma getirmek. (TDK)

"Perde aralığından sızan sokak lambasının soluk ışıkları, ilkin gözünü aldı." (SAÖ, 109/8); BKÇM, 67/15; Aİ, 50/18; MC, 62/20; Z, 66/8; Z, 96/6; S, 70/34; S, 94/25

Gözünü ayırmamak: Bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak. (TDK)

"Geceleri Dirmit'i ambar odasından çıkarıp gözünü ondan ayırmadan yatağa soktu, uyuttu." (SAÖ, 66/25); SAÖ, 68/17; MC, 130/19; S, 171/15

Gözünü dikmek (bir şeye): Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak. (TDK)

"Kısmetinmiş dinle Elime... Filanca köyün kocamış bir herif, öğle sıcağında yumurta olup kırılmış köy meydanında, indirmiş şalvarını, eğmiş kafasını, dikmiş gözünü bacak arasına, hacetini görüyormuş gibi dalıp gitmiş, 'Ey dünya, zamanın hükmü yokmuş,' diyerekten..." (M, 29/7)

Gözünü dört açmak: Aldanmamak için çok uyanık bulunmak. (TDK)

"At olmanın, kurt olmanın her şeyin ışığı var onlarda, renk renk ışık, öldükten sonra sonsuz uyanıklık haline geçip gözünü dört açamazsan vay haline." (M, 99/17)

Gözünü kırpmadan: Duraksamadan, çekinmeden. (TDK)

"Gogi ile Halilhan'ın arkadaşlığını, "Kırk yıl Gogi'yle yürüyeceğim dese kocamı gözümü kırpmadan emanet ederim," diyerek onaylayan Rübeysa, Halilhan'la Jülide'nin tanıştığı gün, Gogi'nin yanlarında gezdiğini duyunca, birden ona kararmıştı." (BK, 49/26); UB, 149/25

Gözünü kırpmamak: Uyumamak. (TDK)

"O gül zamanı Dirmit, "Ya uyur da, uyanamazsam. Ya ben uyurken güller solar, dallar kurursa," diye öyle çok korktu ki, o gül zamanından bir dahaki gül zamanına kadar gözünü hiç kırpmadı." (SAÖ, 34/16); SAÖ, 43/31; SAÖ, 75/33; SAÖ, 228/17; OÖY, 174/10; UB, 40/20; M, 107/25; M, 148/33; MC, 108/28; MC, 122/3; MC, 146/10

Gözünü korkutmak: Yıldırmak. (TDK)

"Yarasa gölgeleri ve Muaviye'nin adamları gözümü korkutamaz artık." (GD, 63/18); Aİ, 71/23; M, 50/20; MC, 30/29

Gözünü yummak: 1. Gözünü kapatmak. (TDK)

"O günden sonra gözünü ne zaman yumsa bu rüyayı gördü." (SAÖ, 13/9); SAÖ, 78/2; SAÖ, 78/33; SAÖ, 122/18; SAÖ, 126/25; SAÖ, 146/3; SAÖ, 149/9; SAÖ, 150/7; SAÖ, 150/20; SAÖ, 172/19; SAÖ, 173/29; SAÖ, 190/30; SAÖ, 191/13; SAÖ, 210/18; SAÖ, 221/30; SAÖ, 230/15; SAÖ, 234/32; SAÖ, 246/5; BKÇM, 16/27; BKÇM, 18/33; BKÇM, 24/6; OÖY, 24/8; OÖY, 48/17; OÖY, 58/14; OÖY, 68/23; OÖY, 102/12; OÖY, 138/11; OÖY, 140/24

2. (*mec.*) Ölmek.

"Ayrıca sudan uzak bir yerde gözlerini yumarsa, ruhunun suya kavuşacağını bilmesine rağmen, cansız vücudunu da götürüp suya bırakmalarını istedi." (SAÖ, 167/14); SAÖ, 240/5; BKÇM, 130/18; M, 79/8

Gözünün içine baka baka: Cesaret ve soğukkanlılıkla. (TDK)

"Çocuklar büzgeçli don, gömlek istiyor, bak bakalım kız," diyerek Atiye'nin gözünün içine baka baka çekilip sedire oturdu." (SAÖ, 40/23); SAÖ, 107/34; SAÖ, 183/26; Aİ, 108/19

Gözünün önünden geçmek: Hatırlamak. (TDK)

"Mektubunu okurken gelinciklerin sapa kalkıp tomurcuklanması gözümün önünden geçti, Kuaför Ayhan'ın karısı Zeliha bize bir tarla gelincik yoldurup paramızı vermemişti, unutur muyum ağlamanı." (MC, 13/8)

Gözünün önünden gitmemek: Bir türlüm unutamamak. (TDK)

"Şapkası günlerce gözünün önünden gitmedi." (SAÖ, 146/6); M, 200/29; MC, 31/26

Gözünün önüne gelmek: Bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak, hatırlamak. (TDK)

"Gözlerini her yumuşunda abisinin kanlı göğsü, duvarlara yaslana yaslana ağlaması gözünün önüne geldi." (SAÖ, 60/9); SAÖ, 191/14; GD, 57/8; GD, 91/10; GD138/16; BK, 95/10; BK, 98/22; BK, 98/25; OÖY, 76/19; OÖY, 131/25; UB, 101/7; M, 30/22; M, 126/29; M, 160/16; S, 86/10; S, 89/26; S, 133/28

Gözünün yaşına bakmamak: Acımamak, merhamet etmemek. (TDK)

"Atiye'ye gözünün yaşına bakarsa üçten dokuza şart edeceğini duyurdu." (SAÖ, 160/32)

Gözyaşına boğulmak: Çok ağlamak. (TDK)

"Acıklı hayat hikâyesini kendi ağzından dinleyenler gözyaşlarına boğuldu." (BKÇM, 142/8); OÖY, 75/7; MC, 148/12

Gurbete çıkmak: Doğup yaşanılan yerden uzaklaşmak. (TDK)

"Ne de olsa gurbete çıktık, gerçi yerimiz yurdumuz kalmadı ya, olsun..." (UB, 232/4)

Gurur duymak: Gururlanmak. (TDK)

"Bağladığı borulara, radyatörlere bakıp gurur duydu." (SAÖ, 97/27); GD, 173/16

Gururuna dokunmak: Kişiliği zedelenmek, onuru kırılmak. (TDK)

"Gündüzleri daha rahatız da gece tepesinden inmiyorlar, cadde köpek kaynıyor, mahvettiler hayvanı, bir taraftan da gururuma dokunuyor bu iş." (UB, 97/2)

Gururunu okşamak: Yüzüne karşı değerlerini belirterek bir kimseyi duygulandırmak. (TDK)

"Yüzümüze üflediği, bir an kendimizden geçerek soluduğumuz ima gururumuzu okşuyor, içimizi güçlü duyguların, güçlü algıların özlemiyle dolduruyordu." (Aİ, 18/2)

Gücü yetmek: Eldeki imkânlarla ancak altından kalkabilmek, üstesinden gelebilmek. (TDK)

"Gücü yetse yıldızlara tükürüp söndürür bu, bilmiyor..." (UB, 240/1); M, 52/4; MC, 19/9

Gücüne gitmek: Gönlü kırılmak, onuruna dokunmak. (TDK)

"Atiye'nin Azrail'le kavgaya tutuşması, kendisine karşı inancını bozması Allah'ın gücüne gitti." (SAÖ, 219/4); BKÇM, 45/8; OÖY, 33/13; UB, 172/32; M, 58/5; M, 241/31

Güçlük çekmek: (*mec.*) Zorlanmak. (TDK)

"Adımı ve kim olduğumu aklıma getirmekte güçlük çekmekteyim ve deliksiz bir uykuya 15 zorlanmaktayım." (GD, 19/14); GD, 113/5; UB, 111/3; MC, 119/7; MC, 139/5; S, 91/2

Gülüp geçmek: Umursamamak, aldırış etmemek, üzerinde durmamak. (TDK)

"Annem, insan kendini beğenmese çatlar ölür derdi, ben kendime gülüp geçiyorum artık bilsen..." (M, 180/32)

Gün ağarmak: Tan yeri aydınlanmak. (TDK)

"Huvat, köylülerin tulumbayı küçümsemelerine öyle içerledi ki, gideceği sabah gün ağarmadan uyandı, tulumbayı kuyuya bağladı, gıcırtısıyla yeri göğü ayağa kaldırdı." (SAÖ, 14/27); SAÖ, 32/5; SAÖ, 36/8; SAÖ, 118/31; S, 55/5; Z, 79/10

Gün saymak: Herhangi bir iş veya olayın belirlenmiş süresinin sonunu heyecanla beklemek. (TDK)

"Rümeysa'nın kızına hazırlayacağı çeyizin ilk parçası olacak olan sütel gün sayma yöntemiyle gebelikten korunmayı öğütleyen kanaviçe bir şemaydı!" (BK, 45/14); M, 112/33

Gün yüzü görmemek: (*mec.*) Hiç kullanılmamak, yeni kalmak. (TDK)

"Gün yüzü gören? Yok!" (Aİ, 32/22); M, 50/32

Günaha girmek: Dinî bakımdan suç sayılan bir iş yapmak. (TDK)

"Yaşlılar, ilkin, "Alacüvek adı atamız yatırın yadigârıdır, günaha girmeyin," diye nasihat verdiler." (SAÖ, 36/6); SAÖ, 163/11; SAÖ, 114/15; SAÖ, 165/2; SAÖ, 173/1; SAÖ, 209/22; SAÖ, 240/3; SAÖ, 240/4; OÖY, 15/9; OÖY, 168/4

Günaha sokmak: Günah işlemesine yol açmak. (TDK)

"Yine de kocalık görevini yerine getirmesine engel olan karısını, emrine karşı çıktığı ve kendisini de zorla günaha soktuğu için Ulu Tanrı'ya şikâyet etti." (SAÖ, 148/2); SAÖ, 92/3

Günahını almak: Birisi için haksız olarak kötü düşünmek, kuşkulanmak. (TDK)

"Gariban köylülerin günahını alıyorlar, iğrenç adamlar," diyerek öfkeyle dışarı çıktı sonra…" (MC, 128/24)

Güneş açmak: Güneş bulutlardan sıyrılıp görünmek. (TDK)

"Güneş açılır açılmaz, koşup toprağa bıçak gömdü." (SAÖ, 87/15); OÖY, 72/18; M, 150/5; M, 199/17; MC, 53/11; MC, 95/21

Güneş doğmak: Sabahleyin güneş ufuktan yükselmek. (TDK)

"Uludu, inledi Yaşar, umurumuzda olmadı, çıktığımda güneş doğuyordu..." (OÖY, 25/25); OÖY, 36/21; OÖY, 135/25; UB, 169/16; UB, 259/24; M, 83/20; S, 27/3; S, 62/11; S, 71/19; S, 73/23; S, 176/9

Gününü gün etmek: Hiçbir şeyi dert edinmeyip gününü hoş geçirmek. (TDK)

"Sanki biz bilmiyoruz göğe hazine kaldırmayı, gününü gün ediyordu, uyuyor tanrılar, melekler…" (M, 19/22)

Güven duymak: Güvenmek, inanmak. (TDK)

"Saplantısı olan bir insana, insan tam da güven duyamıyor, arkadaşım, bir düşünce tarafından ele geçirilmiş..." (OÖY, 119/13); M, 187/18

Güven kazanmak: Kendisine inandırmak. (TDK)

"Güvenini kazanırsam, her şeyin üstündeki sırrı kaldıracak mısın peki?" (M, 58/24)

Güven vermek: Güven duygusu uyandırmak, itimat telkin etmek. (TDK)

"Büyücünün boşa üflediği soluklar gibi güven vermiyor da olsalar, yaşadıkları hayat esrarlı ve dev bir mıknatıstan daha çekici." (BK, 11/11); BK, 82/5

Haber almak: Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek. (TDK)

"Mahmut iki gün sonra sarışın kızdan bir haber aldı." (SAÖ, 129/9); SAÖ, 74/20; SAÖ, 121/6; SAÖ, 229/12; SAÖ, 230/20; BKÇM, 102/9; BKÇM, 113/30; BKÇM, 136/19; BKÇM, 139/29; GD, 43/10; GD, 136/9; GD, 174/4; GD, 183/2; GD, 185/21; BK, 18/24; BK, 148/25; UB, 200/9; M, 145/13; M, 206/4; MC, 24/14; MC, 32/32; MC, 89/24; MC, 109/21; MC, 112/28; S, 138/8; S, 176/2; Z, 52/9; Z, 65/25; Z, 71/25

Haber göndermek: Herhangi bir araçla bildirmek. (TDK)

"Kara oğlan kuşkuş otuyla Dirmit'e haber gönderdi." (SAÖ, 92/31); SAÖ, 93/17; SAÖ, 93/24; SAÖ, 93/31; SAÖ, 93/33

Haber salmak: Haber göndermek. (TDK)

"Huvat, gidenle gelenle Bayraktar'ın köyü, Çerkez köyü Pannı'ya haberler saldı." (SAÖ, 20/34); SAÖ, 53/8; SAÖ, 161/16; BKÇM, 72/25; M, 149/11; M, 215/21

Haber uçurmak: Gizlice haber göndermek. (TDK)

"Zekiye köye kavuşmadan, babasına bir haber uçurup Huvat'ı acele şehre getirdi." (SAÖ, 224/21); M, 226/18

Haber vermek: Bildirmek, haber ulaştırmak. (TDK)

"O dua ederken Atiye babasının öldüğünü o gece gördüğü bir rüyadan bildiğini haber verdi." (SAÖ, 43/2); SAÖ, 139/6; SAÖ, 139/21; SAÖ, 139/24; SAÖ, 140/30; SAÖ, 153/33; SAÖ, 220/25; SAÖ, 230/33; SAÖ, 231/10; SAÖ, 232/34; SAÖ, 224/24; BKÇM, 16/1; BKÇM, 24/27; BKÇM, 46/14; BKÇM, 52/9; BKÇM, 58/8; BKÇM, 63/26; BKÇM, 98/2; BKÇM, 98/16; BKÇM, 100/11; GD, 73/3; OÖY, 149/31; OÖY, 174/8; UB, 87/19; UB, 182/17; UB, 184/19; UB, 184/21; M, 168/34; MC, 53/26; MC, 100/2; MC, 103/3; MC, 112/1; MC, 134/9; MC, 147/28; S, 132/1; S, 156/22; S, 164/12

Haber yollamak: Haber göndermek. (TDK)

"Atiye, olanları duyarsa çıkar gelir diye Çerçi Osman'la Huvat'a haber yolladı." (SAÖ, 24/29); SAÖ, 25/15; SAÖ, 28/27; SAÖ, 93/12; SAÖ, 217/8; SAÖ, 229/11; BKÇM, 76/9

Haberi olmak: Bilgisi olmak, bilmek. (TDK)

"Ben yakında Allah'ı ne inkâr ederim, başınıza komünist olup çıkanın, beni de gelir bu evden götürürler, haberiniz ola," demeye getirdiğini söyledi." (SAÖ, 238/22); Aİ, 28/11; Aİ, 89/12; Aİ, 115/8; Aİ, 116/29; OÖY, 122/17; UB, 88/15; UB, 98/29; UB, 210/1; UB, 225/32; M, 86/32; M, 150/20; M, 212/20; M, 213/4; M, 214/28; M, 240/29; MC, 88/19; S, 32/10; S, 134/5

Haberin olsun: Birine herhangi bir konuda uyarıda bulunmak için söylenen bir söz. (TDK)

"İllegalitenin masal yazıcısı Gülfidan, sana söyledim, bu laf Amerika'ya kadar gider, haberin olsun." (GD, 109/24); GD, 157/15; Aİ, 26/18; Aİ, 55/7; Aİ, 117/26; UB, 214/13; M, 21/30; M, 142/5; M, 155/21

Haddi hesabı yok: Sayılamayacak kadar çok, sınırsız, ölçüsüz. (TDK)

"Dünyanın uzayla ilişkisinin nasıl haddi hesabı yoksa, insanın dünyayla ilişkisinde de durum aynen budur." (BK, 47/6)

Haddi olmamak: Hakkı ve yetkisi olmamak. (Argunşah vd., 2023: 1481).

"Erice'den gidersen gözüm gönlüm arar seni, mahzun düşerim ama karışmak haddim değil" (MC, 19/15)

Haddini aşmak: Ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek. (TDK)

"Kısacıktır asıl ömrümüz de, haddimizi aştığımız andan sonra mutsuzluk başlıyor belki." (OÖY, 61/8)

Haddini bildirmek: Sert bir karşılıkla uslandırmak, yola getirmek, cezalandırmak. (TDK)

"Uğraşın ele geçirmek için, hesap sorun, haddimi bildirin bana..." (UB, 156/6)

Hafife almak: Küçümsemek, önemsememek. (TDK)

"Gülhan ağırlığını duyurmak için Nezir'den işittiklerimizi cümle cümle hafife alıyor." (Aİ, 97/14); Aİ, 109/28; UB, 27/14; M, 18/9; M, 43/30; S, 84/18

Hak etmek: 1. Bir emek karşılığı hakkı olan şeyi elde etmek, hak kazanmak. (TDK)

"Onun sıcak soğuk demeyip çalışıp eve para getirdiğini, bu yüzden çocuğun ağzına tükürmeyi hak ettiğini işittirip bebeği Seyit'in kucağına verdi." (SAÖ, 95/9); Aİ, 103/8; MC, 20/26; MC, 81/15

2. Layık olduğu kötü karşılığı almak.

"Herif kelimeleri hak etmiş." (Aİ, 71/28); M, 155/28

3. Bir başarı dolayısıyla ödüllendirilmek.

"Güvenilmeyi hak ediyor kesinlikle." (UB, 80/12); M, 171/21; MC, 81/29

Hak kazanmak: Emeğin karşılığını alabilecek duruma gelmek. (TDK)

"Lado yalnızca kumar ustalığıyla değil, hayatındaki renklerin başkalığıyla da kumarbazlar içinden seçilmeye hak kazandı." (BKÇM, 115/14)

Hak vermek: Birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak. (TDK)

"Ona hak verdik." (Aİ, 108/32); OÖY, 138/3; UB, 25/22; UB, 39/14; UB, 57/18; UB, 83/32; M, 159/10; S, 86/32

Hakkı olmak: 1. Payı, alacağı, hissesi olmak. (TDK)

"Ve bebeğin ağzına bir tek Seyit'in tükürmeye hakkı olduğunu açıkladı." (SAÖ, 94/28); SAÖ, 194/26; SAÖ, 203/29; UB, 86/16

2. Sözünde, düşüncesinde, iddiasında haklı olmak.

"Bugün, hakkım olmadığı için beni cahil bir şekilde yormanı istemiyorum." (BK, 148/12

Hakkı tanımak: İzin vermek. (TDK)

"Çünkü iyi niyetli olduğundan romantizme düşmüş, kardeşlerine ve Gogi'ye 70'er yıl hayat hakkı tanıyarak, milimetresi milimetresine kalplerinin kaç defa daha atacağını hesaplamayı planlamıştı." (BK, 85/27); UB, 37/8; UB, 237/28; M, 81/12; M, 141/14; MC, 76/3; MC, 86/21; S, 31/14

Hakkından gelmek: 1. Zor bir işi başarı ile sona erdirmek. (TDK)

"Kapkaççı olup çarpacağım geliyor hepsini, yat gezisine çıkmışlar, dalga fışkırsın üstlerine, karton kafalı kadınlar heyeti, bu kanalların hepsinin hakkından gelirim de, ağzım dilim mühürlenmiş, yaşadığım hayat benim değil." (M, 29/29)

2. Yenmek, öç almak veya cezasını vermek.

"Onlardan Dirmit'in hakkından gelmelerini istedi." (SAÖ, 243/20)

Hakkını aramak: Hakkı olduğuna inandığı şeyi elde etmeye çalışmak. (TDK)

"Saim, cılız gövdelerimize yer bildiğimiz koltukta, hakkının aranmasından memnun memnun esniyor." (Aİ, 114/20); S, 148/8

Hakkını helal etmek: Hakkını, emeğini bağışlamak. (TDK)

"Ardından Huvat'ın ellerine yapıştı. "Hakkını helal et lan," dedi." (SAÖ, 99/25); SAÖ, 149/24; SAÖ, 181/5; Aİ, 61/7

Hakkını vermek: Gereğini bütün olarak yerine getirmek. (TDK)

"Sonraki dönemde ne yaşanmış olursa olsun aralarındaki yakınlığın hakkını vermek istiyordu şimdi." (MC, 14/4)

Hakkını yemek: Başkalarının hakkını vermemek. (TDK)

“Asfalt yolda, “İşçi hakkı yenmez, kursakta kalır!” diye haykıran işçilerden biri kurşun yarasıyla düşüp öldü.” (BKÇM, 103/2); Aİ, 71/28; M, 171/22

Haklı çıkmak: Davasının, iddiasının, düşüncesinin veya davranışının doğru olduğu anlaşılmak. (TDK)

“Hayat bir kere daha zamanı altın bir zincire benzeten babasını haklı çıkardı.” (GD, 28/3); GD, 163/1; UB, 206/19; UB, 217/13; UB, 222/31; UB, 271/12; M, 160/7; MC, 148/20; S, 78/18

Haksız bulmak: Bir iddiayı, düşünceyi, davranışı doğru ve yerinde bulmamak. (TDK)

“İşin gerçeği, tümüyle de haksız bulmuyorum onu, fazla bir şey bekliyor sayılmaz.” (UB, 28/10)

Haksızlığa uğramak: Adalete aykırı bir duruma düşmek, haksızlıkla karşılaşmak. (TDK)

“Haksızlığa uğrayışını önemsemeyip olayı dalgaya vurdu.” (BK, 85/30); UB, 136/11; UB, 136/23; MC, 23/10; MC, 35/20

Hâl hatır sormak: Bir kimseye 'nasılsınız, ne durumdasınız' anlamında nezaket sorusu yöneltmek. (TDK)

Hatır sormadan, yokluğunda Dirmit'e nelerin olduğunu sordu.” (SAÖ, 227/13); M, 89/22

Halay çekmek: Halay oyunu oynamak. (TDK)

“Halaylar çekildi.” (SAÖ, 19/14); SAÖ, 46/4; SAÖ, 54/2; BKÇM, 42/3; BKÇM, 43/7; BKÇM, 44/6

Halel getirmek: Zarar vermek. (TDK)

“İmajıma halel getiririm ürpertisindeler mi, duygusal arayışlarım olur, inlerim derinden ortalık yerde yalnızlığımı...” (M, 118/16)

Hali kalmamak: Gücü, takati, eski durumu olmamak. (TDK)

“Bekleyip onları izlememizi söyleyen Yener’e aldıracak hal kalmamıştı bende.” (Aİ, 112/9); MC, 106/13; MC, 131/15; Z, 27/9

Halka olmak: Bir çember biçiminde dizilmek. (TDK)

"Ve küllük cininin çevresinde halka olup dönmeye başladılar." (SAÖ, 78/14); SAÖ, 110/23; SAÖ, 126/23; BKÇM, 16/17; BKÇM, 30/22; BKÇM, 68/17; MC, 41/24

Halsiz düşmek: Bitkin düşmek. (Aydın, 1991: 98).

"Halsiz düştüğümden ve çok benzediğim için anneme, aynaya bakamadığımdan ve dediğimden:" (GD, 122/6)

Halt karıştırmak: Halt etmek. (TDK)

"Sanki biz bilmiyoruz göğe hazine kaldırmayı, gününü gün ediyordu, uyuyor tanrılar, melekler, ne halt karıştırdığından haberleri yok…" (M, 19/22); M, 110/18

Halt yemek: Halt etmek. (TDK)

"Ben kendi rüyalarımla, kendi yediğim haltlarla başa çıkamıyorum." (OÖY, 88/19); MC, 110/31

Hamur açmak: Yoğrulmuş hamuru inceltip yufka durumuna getirmek. (TDK)

"Neslihan hamur açmayı biliyor muymuş, bunu da sordu." (UB, 210/17); UB, 210/27

Hapis yatmak: Hükümlü olduğu süreyi hapishanede geçirmek. (TDK)

"Ama âdet yerini bulsun diye her gelene askerde ettiğini, yediğini, içtiğini, on bir gün hapis yattığını, şiir yazdığını, hatıra defteri tuttuğunu anlattı." (SAÖ, 152/10); MC, 23/8

Hapislerde çürümek: Çok uzun süre hapiste kalmak. (TDK)

"Gün yüzü göstermediler, çürüdü hapislerde, düşman görünmez olmuş diyor, olduğunuz yerde havaya bağırın işte, içeride mi, dışarıda mı, ne yapacaksınız, bırakın aramayı…" (M, 50/32)

Haraç almak: Başkasının sırtından geçinmek. (TDK)

"Huvat oğlunun haraç aldığım, sinema kapılarını, kahve pencerelerini tekmeleyip gıcığına gidenin gırtlağına bastığını duyar duymaz, yeşil kitaplarını koltuğunun altına alıp oğlunun arkasına düştü." (SAÖ, 120/12); SAÖ, 121/23

Haraç yemek: Başkasının sırtından geçinmek. (TDK)

"Bundan sonra bana haraç vereceksiniz lan," deyip, kahvenin duvarına üç delik açtı." (SAÖ, 120/33)

Harekete geçirmek: Bir işin yapılmasına sebep olmak, kımıldatmak, canlandırmak. (TDK)

"Bir sözcük titreşimiyle başka bir sözcüğü harekete geçiriyor, konuşmak, kendi başına titreşen seslerin gücüne kapılmak, yenik düşmek demektir." (OÖY, 155/22); UB, 105/5

Harekete geçmek: 1. Bir işi yapmaya başlamak, bitirmek amacı ile bir işe girişmek. (TDK)

"Harekete geçip kızcağıza yardım etmeleri lazımdı." (BK, 126/11); OÖY, 156/3; UB, 180/12; M, 206/8; S, 139/24; S, 156/9

2. Bir yerden bir yere gitmeye başlamak.

"Candarmalar Çingenelere doğru harekete geçince taşlar, tenekeler, şişeler ayılara atıldı." (BKÇM, 109/10)

Hasret bırakmak: Gerektiği anda bir şeyin yokluğunu hissettirmek. (TDK)

"Uzakta bir damın ardında duman tütüyordu, görmeyi unuttuğu şeylere kavuşmuş olmanın sevinçli kederiyle iç geçirdi, hayat onu bir tarladan yükselen dumana hasret bırakmış." (MC, 58/14)

Hasret çekmek: Özlem duymak. (TDK)

"O daha cumhurbaşkanı olacak, oğlumu bilmez miyim, babasına çekmiş,' diyerek uçup gitti yanımdan, sinirlerim ayağa kalktı, babaları cehennemde zift kazanında eriyip yok olmuş, kadın aptalların cennetinde koca hasreti çekiyor Hatica..." (M, 80/1); M, 149/25; MC, 20/14; S, 74/26

Hasret gidermek: Özleme son vermek, kavuşmak. (TDK)

"İstasyon Çayevi'nde oturup hasret giderdikleri sabah, konuşmaya Eda'dan başlamaları boşuna değildi, aylardır haber alınamıyordu genç kızdan, bir dahaki bahara erişmişler ses yok." (MC, 24/12)

Hasret kalmak: Özlemek. (TDK)

"Kadınlığın hidrojenin ne olduğunu bilmemekten dolayı böyle bir düşleme hasret kaldığını anlıyorum." (BK, 79/30); M, 213/12

Hasta düşmek: Hastalanmak. (TDK)

"Eşeğin arkasından Dirmit duvara baka baka hasta düştü." (SAÖ, 42/17); SAÖ, 58/22; SAÖ, 148/12; BKÇM, 39/9; GD, 59/5; M, 59/2

Hastalığa tutulmak: Bulaşıcı bir hastalığa yakalanmak. (TDK)

"Emin her şeyi güzel yapma hastalığına tutulmuştu." (OÖY, 24/9)

Hastalığa yakalanmak: Hasta olmak, hastalanmak. (Ayverdi, 2020: 1217).

"Aslında Dirmit'i daha önce bağladığı ve Dirmit'in bu yüzden ağır bir hastalığa yakalandığını bildiğinden, kızım ikinci bir defa bağlamaya çekindi." (SAÖ, 66/22)

Hata etmek: Yanlışlık yapmak, yanılgıya düşmek. (TDK)

"Huvat bacısının verdiği aklı beğendiyse, onu büyük oğlu diye çekip konuşmakla hata ettiğini söyledi." (SAÖ, 238/7); GD, 36/20; GD, 38/6; UB, 56/26; M, 107/27; MC, 124/14

Hatırı için: Bir kimsenin, gönlü hoş olsun diye. (TDK)

"Gökyüzü meleklerinin benim hatırım için kar taneciklerini o yıl eflatun rengine boyayacaklarına inanmıştım." (GD, 25/5)

Hatırı sayılır: Oldukça çok. (TDK)

"Yanına hatırı sayılır iki yaşlı kadın alıp dağ köyündeki yeni hacılığına dünürcü oldu." (SAÖ, 38/15)

Hatırına gelmek: Hatırlamak, aklına gelmek. (TDK)

"Sonra Huvat'ın Dirrnit için söyledikleri hatırına geldi." (SAÖ, 239/24)

Hatırını kırmak: Üzmek, gücendirmek. (TDK)

"Kendisi öldükten sonra ne isterse yapması, ama kendisi hayattayken hatırım kırmaması için oğluna yalvardı." (SAÖ, 184/28)

Hatim indirmek: Kur'an'ı başından sonuna kadar okuyup bitirmek, hatmetmek. (TDK)

"Kuran'ın sayfaları göz alabildiğine genişliyor, hışırtıyla bir yandan bir yana uçuşuyor, boşlukta, yaşlı kadının, "Hatim indireceğim!" diyen çığlığı yankılanıyor." (GD, 134/14)

Hava almak: Ferahlamak, açılmak, hoş vakit geçirmek. (TDK)

"Kızına az çalışması, az çıkıp hava alması, açılması için yalvarmaya başladı." (SAÖ, 157/14); Aİ, 76/28; OÖY, 82/24

Hava basmak: Hava vermek. (TDK)

"Yanığına kuru hava basalım." (BKÇM, 71/11)

Hava bozmak: Havada yağmur, kar, dolu veya fırtına başlamak. (TDK)

"Ayrılalım dedim, birdenbire hava nasıl bozdu, yıkılıyor ortalık, yaz ortasında nasıl şimşek çakıyor, yağmur, fırtına..." (OÖY, 149/1); Z, 102/2

Hava çarpmak: İklim ve rüzgâr olumsuz etkilemek. (TDK)

"Hava çarpmıştı Ersel'i, derinden iç geçirip kesik kesik soluyor, gözlerini kıssa olmuyor, açsa başı dönüyordu." (MC, 30/22)

Hava kararmak: Güneşin batmasıyla ortalık kararmak. (TDK)

"Onun kendisini görmemesi için erkenden sokağa çıktı, hava kararınca eve geldi." (SAÖ, 132/2); SAÖ, 132/27; SAÖ, 214/6; SAÖ, 241/34; SAÖ, 242/11; BKÇM, 24/7; BKÇM, 25/11; BKÇM, 112/12; Aİ, 94/5; Aİ, 104/19; OÖY, 136/17; UB, 81/18; M, 211/13; M, 211/17

Havaya girmek: Hazır olmak. (TDK)

"Büyülü ihtimallerin havasına girmeye hazır, saf çocuklara..." (Aİ, 98/10); OÖY, 35/14; OÖY, 124/9; M, 93/11; MC, 73/15; S, 87/12

Havaya gitmek: Hiçbir şeye yaramamak, boşa gitmek. (TDK)

"Huvat'ın havalar ısınınca işlerin açılacağına dair ettiği yeminler havaya gitti, bahar rüzgarlarına karıştı." (SAÖ, 85/23); Aİ, 67/25; Aİ, 79/3

Hayal gibi: İnce, zarif. (TDK)

"Ansızın, alaycı bir hayal gibi..." (Aİ, 13/9)

Hayal kırıklığına uğramak: Çok istenilen veya umulan bir şeyin gerçekleşmemesinden üzüntü duymak. (TDK)

"Doğrusu beni hayal kırıklığına uğrattın." (GD, 35/3); BK, 35/14; Aİ, 77/18

Hayal kurmak: Gerçekleşmesi istenen, özlenen şeyi düşünmek. (TDK)

"Gökteki yıldızlar ve ormandaki ağaçlar kadar çok hayal kurdun." (GD, 21/4); BK, 83/1; BK, 85/22; BK, 92/5; BK, 96/8; BK, 101/21; MC, 48/28; MC, 130/4; S, 33/25; S, 44/7; S, 93/8

Hayal olmak: 1. Gerçekleştirilememek. (TDK)

"HİKİ diye damgalandıktan sonra hak arayıp sormak hayal olmuş." (MC, 14/17)

2. Geçmişte kalmak, hatıra olmak.

"Şalvar Baba'yla gözlerimizi dolduran her şey hayal olurdu." (Aİ, 88/24)

Hayale dalmak: Dış dünyadan uzaklaşarak gerçekleşmesi istenilen şeyleri veya hatıraları düşünmek. (TDK)

Parayı aradıkları zaman boyunca ruh kazanıyorlar, zevklerini hayale dalmak suretiyle yapıyorlardı." (BK, 111/21); Z, 84/8

Hayale kapılmak: Hayallerin etkisi altında kalmak. (TDK)

"Gerçeğe ulaşma hayaline kapıldığımız günden beri..." (Aİ, 44/26)

Hayat vermek: Canlılık vermek, canlandırmak. (TDK)

"Çünkü insan insandan güç alıyor bence, ağaçların arasında mutluyum diyorsun, olmasalar soluyamazdık, havadaki oksijen belki çoktan tükenmiş olacaktı tamam ama ağaçlar, güneş ışığını bize hayat vermek için dönüştürmüyorlar herhalde," (OÖY, 121/4)

Hayata atılmak: Geçim sağlamak üzere çalışmaya başlamak. (TDK)

"Yazmayı bırakıp hayata attım kendimi." (UB, 198/14); MC, 88/21

Hayata bağlamak: Yaşamayı sevdirmek, hayattan kopmamak. (TDK)

"Ama kılık kıyafetlerin uygunsuzluğu, insanın o çok dokunaklı hayata bağlanma aptallığı, korkuyla el ele tutuşmalar, sloganlar, kenetlenme, zincir yapma ihtiyacı..." (GD, 130/20); BK, 140/2; UB, 233/15; MC, 85/13; S, 71/10

Hayata geçirmek: Uygulanır duruma getirmek, canlılık kazandırmak. (TDK)

"Bu yoksul insanları yönlendiren iç disiplin, gizli bir yasanın benzersiz bir uyumla hayata geçirilmesinin kanıtı gibi görünür oldu gözlerime." (GD, 146/14); S, 90/5

Hayata gözlerini yummak: Ölmek. (TDK)

"Oyunu yanlış kuran üç konducu hayata gözlerini yumdu." (BKÇM, 121/21)

Hayatına girmek: Yaşamında yer almak. (TDK)

"Hayatımıza daha çok el işareti girsin." (Aİ, 32/27); OÖY, 87/17; Z, 100/11

Hayatından çıkarmak: İlgisini, ilişkisini tamamen kesmek. (TDK)

Mahzene Nezir'in hayatımızdan nasıl çıkacağını izlemek için döndüğüm anlaşılırsa aynı heyecan beni de tutabilir" (Aİ, 78/1); Aİ, 101/1; UB, 227/34

Hayatını kazanmak: Geçimini sağlamak. (TDK)

"Hayatı daha beyaz bir yoldan kazanmak isterdim elbette." (GD, 111/8); UB, 46/19; MC, 26/2

Hayatının baharında olmak: Hayatının en güzel dönemini yaşıyor olmak. (TDK)

"Anlam bilmez bakışlarımızı içip hayatımızın baharında bitirdi bizi." (Aİ, 98/6); MC, 148/27

Hayatta olmak: Yaşamak. (Argunşah vd., 2023: 1547).

"Bu yapıya güvenmediği için," diyor, benim kurt cismindeki kırmızı yanaklı cinim, "hiç şakası yok, dumanımızı attırırlardı, bir tekimiz bile hayatta olmazdık." (GD, 69/10)

Hayran kalmak: Çok beğenmek. (TDK)

"Gogi, Halilhan'ın teknik bir mevzuyu harika bir yaratıcılıkla kalbinin emrine sunuşuna, kendisine ait düşünceleri aşk fısıltılarına karıştırıp başarıyla uyarlamasına hayran kaldı." (BK, 31/28)

Hayran olmak: Çok beğenmek. (TDK)

"Rübeysa sarsılıp öyle çok ağladı ki Halilhan onu susturmak için önünde diz çökmek, ellerinin kokulu kalemlere benzediğini, on parmağının onuna da ayrı ayrı hayran olduğunu söyleyerek gönlünü almak zorunda kaldı." (BK, 36/29); BK, 126/24; OÖY, 61/24; UB, 173/33; UB, 273/17; Z, 36/20

Hayranlık duymak: Çok beğenmek, tutkuyla bağlanmak. (TDK)

"Ve dediğine göre karakolun önünde, minibüs beklerken korkudan tir tir titreyerekten, derin bir hayranlık duymuş düş gücü ile cesaretine." (GD, 73/29); GD, 162/5; BK, 31/8; BK, 79/22; Aİ, 107/30; UB, 234/12

Hayrete düşmek: Şaşakalmak, şaşırmak. (TDK)

"Kadının alnından kol gibi siyah bir ırmak aktığını görünce hayrete düştü." (BK, 17/19)

Hayrı dokunmak: Yararlı olmak. (TDK)

"Ben bir muska yazdım ama, ipi bulursan yazdığımın hayrı dokunur," dedi." (SAÖ, 55/18); SAÖ, 240/30

Hayrını görmek: İyiliği dokunmak. (TDK)

"Kuantumun da hayrını göremeyecek insanlık, para avcıları yeni hazine buldu, hem sihir, hem bilim, yağmalıyorlar elbirliğiyle..." (M, 132/21); S, 157/6

Haz almak: Hoşlanmak, keyif almak. (TDK)

"Oradaki anılarını düşünerek duygulandı ve minarenin bulutlarla buluşmasından büyük haz aldı." (BK, 81/11)

Hazıra konmak: Başkasının emeğiyle ortaya çıkmış bir şeyden yararlanmak. (TDK)

"Hazıra kondular, eziyet çekmedi orospular..." (M, 175/11)

Hazırlık yapmak: Hazır olmak için gereken şeyleri toplamak veya durumları sağlamak. (TDK)

"Bu haberin yayılmasıyla çöp şoförlerinin kanını çöp tepelerine dökmek için hazırlık yapan konducuların hevesi kırıldı." (BKÇM, 96/14); UB, 86/7; S, 180/4

Hazırlıklı olmak: Hazırlanmamış olmak. (TDK)

Huvat, Atiye'nin gidip oralarda duyacağına, kendilerinden duymasının, hazırlıklı olmasının daha iyi olacağını söyledi." (SAÖ, 237/15)

Hazırlıksız yakalanmak: Ani gelişen bir olayla beklenmedik bir biçimde karşılaşmak. (TDK)

"Shbelios dünkü çocuk, yolda olduklarından haberim var, hazırlıksız yakalanma diye söyledim işte." (M, 142/24); MC, 32/4

Hedef almak: Nişan almak. (TDK)

"Candarmaların göğü hedef alan silah sesleri çöp gürültüsünde boğuldu." (BKÇM), 109/3

Hedef göstermek: Birini kötü bir durumda kalması için hedef hâline getirmek. (TDK)

"Her defasında o parıldayan şeyin uzağına, buruş buruş, kareli bir kâğıda çizdiği saçma sapan hedefler gösteren şeytani bir ibrenin şemasını yapıştırıyordu." (GD, 178/24)

Helak olmak: Yok olmak, ölmek. (TDK)

"Sevap şartını yerine getiriyor, gözyaşları efendinizin buyruğuna uygundur, Helak olmuşların topraklarından ağlayarak geçiniz!.." (M, 118/23); M, 118/24; M, 119/20

Helal olsun: 'Hakkımı helal ediyorum' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Huvat, "Helal olsun kız," diye inledi." (SAÖ, 149/25); MC, 85/23

Her kafadan bir ses çıkmak: Bir konu üzerinde herkes rastgele konuşmak. (TDK)

"Her kafadan ayrı bir ses çıkıyordu." (BKÇM, 29/26)

Hesaba almak: Göz önünde bulundurmak, işini yürütürken o şeyi de düşünmek. (TDK)

"Arkasından konuştuklarımızı işitip hesaba almış." (Aİ, 63/17)

Hesaba katmak: Dikkate almak, göz önünde bulundurmak. (TDK)

"Belki olmaz düşüncesine kapılıp hayal dahi kurmaktan korkabilmeyi, histen hise geçişleri hesaba katmak gerekir." (BK, 83/2); BK, 114/2; BK, 138/7; UB, 150/34; UB, 272/15; S, 27/6

Hesaba katmamak: Önem vermemek. (TDK)

"Zaten yaptığım öteki işleri de pek öyle hesaba katmıyor." (UB, 36/20); UB, 219/28

Hesabını vermek: Herhangi bir davranışın sebebini açıklamak, anlatmak. (TDK)

"Bizi ayartışının hesabını ona nasıl vereceğiz?" (Aİ, 77/25); Aİ, 114/10; S, 29/20; M, 154/19

Hesap çıkarmak: Alacakla vereceği kâğıt üzerinde karşılaştırmak. (TDK)

"Lado'nun kendisi için akıttığı "pankınot"ların hesabını çıkardı." (BKÇM, 120/12)

Hesap etmek: 1. Bir işin kazancıyla giderini karşılaştırarak bir sonuca varmak. (TDK)

"Otomatik fırça bunlar, basıyorsun düğmesine aşağı seviyeye iniyor, hayvancılık böyle oldu artık, insan gücünden çıktı, hep makine gücü, 7 dakikada 16 inek sağılıyor, 200 litre süt alınıyor, kazancımızı sen hesap edersin artık…" (MC, 95/13)

2. Düşünmek, tasarlamak.

"Gogi garibandı ve sırf onun düzgün ruhunu hesap ederek ayrımcılık yapmamaları karakterlerine daha uygundu." (BK, 95/22); S, 85/20

Hesap kesmek: İlişiğini kesmek. (TDK)

"Hesabını kesip çıkışını vermişlerdi Nergis'in, sendikaya kaydolan yüz işçinin yüzünü de kapıya koymuşlardı onunla beraber." (MC, 44/18)

Hesap kitap yapmak: Ayrıntılarıyla hesap edip düşünmek. (TDK)

"Ama hesap kitapla boşuna oyalanma." (GD, 116/19)

Hesap sormak: 1. Bir konuda açıklama ve savunma istemek, sorumlu tutmak. (TDK)

"Yarın Allah'ın hesap soracağına, el kadar bebeklerin yüzlerine işeyeceğine dair bir nutuk çekti." (BKÇM, 123/9); BK, 138/24; UB, 35/14; UB, 156/6; M, 17/23; M, 225/16

2. Birini, birilerini yöntem veya yasa dışı davranışlarından dolayı sorguya çekmek.

"Hesap sormak isteyen yoksulun ömrüne mal olur, kendini temize çıkarmak için uğraşıp duracaktı boşuna." (MC, 23/22)

3. Tehdit ederek uyarmak.

"Halilhan Mesut için Gogi'ye, "Onun hesabı Aynina'dan sorulur," işaretini çakmıştı." (BK, 52/22); S, 151/19; S, 173/7

Hesap vermek: Herhangi bir davranışın sebebini açıklamak, anlatmak. (TDK)

"Herkesin bana öyle durmadan soru sorduğu yok, kimseye hesap vermeye de uğraşmıyorum." (UB, 192/16)

Hesapta olmamak: Daha önce düşünülen şeylerin dışında olmak. (TDK)

"Sanki varlığım hiç hesapta olmayan, korunamayacağın bir baskıyla yer değiştirdi." (GD, 183/11); S, 25/12

Heves etmek: Bir şeye karşı istek duymak, eğilimli olmak. (TDK)

"Yine de "Şeytan dürtükler de..." deyip Zekiye'yi peri kızı olmaya bir daha heves etmemesi için tembihledi." (SAÖ, 234/28); SAÖ, 240/32; SAÖ, 240/32; BKÇM, 13/28; BKÇM, 90/18; BK, 50/4; BK, 63/29; OÖY, 94/15; M, 90/20; M, 124/14; M, 131/8; MC, 36/22; MC, 90/28; Z, 108/7

Hevesi kursağında kalmak: İstediği, imrendiği şeyi elde edememek. (TDK)

"Hevesi kursağında kaldı." (SAÖ, 234/11); OÖY, 128/26

Hevesine düşmek: Kuvvetle istemek. (TDK)

"Dolaşırken bir gitar hevesine düştü." (SAÖ, 183/4)

Hevesini almak: İstediği, imrendiği şeyi elde ederek ona doymak. (TDK)

"Sonunda hevesini almak için müşteriler gidince temiz elbiseler giyip aynaların karşısına geçmeye, müşteriler gelince eskiler giyip boynunu bükmeye başladı." (SAÖ, 116/29); SAÖ, 116/32; SAÖ, 128/25; SAÖ, 145/10; SAÖ, 231/25

Hevesini kırmak: Zevki kaçmak, hevesi kalmamak, şevki kırılmak. (TDK)

"Bu haberin yayılmasıyla çöp şoförlerinin kanını çöp tepelerine dökmek için hazırlık yapan konducuların hevesi kırıldı." (SAÖ, 96/15); BKÇM, 96/15

Heyecan duymak: Heyecanlanmak. (TDK)

"Heyecan duyuyorsunuz Şeref, öyle güzel anlatmış ki ovanın sessizliğiyle koşunun uyumunu..." (UB, 79/7)

Heyecan vermek: Heyecan duymasına sebep olmak. (TDK)

"Unutma fikriyle yola çıkmış olmanız heyecan verici, gelirdim mutlaka, burayla bağım olsun isterdim," dedi Ferah." (UB, 124/12); UB, 191/9; Z, 112/8

Heyecana kapılmak: Aşırı derecede heyecan, coşku duymak. (TDK)

"Saray kalıntısında top koşturan gençlerin heyecanına kapıldı." (SAÖ, 166/12); BKÇM, 117/31; BKÇM, 137/11; GD, 189/9; BK, 24/18; Aİ, 56/18; OÖY, 61/20; UB, 149/11; UB, 173/7

Heykelini dikmek: Türlü alanlarda üstün başarı gösteren kimselere değerbilirlik göstermek. (TDK)

"Milli marşlarını bile sallanarak, gülüşe şakalaşa dinliyorlar, devlet başkanlarından, krallardan yukarıda duruyorlar, bu çocuğun yaşarken dünyanın her yerine heykelini dikmeleri lazım, yaşarken heykelle onurlandırılmalı..." (M, 163/25)

Heyula gibi: Pek iri, iri yarı. (TDK)

"Heyula gibi..." (Aİ, 21/21)

Hışmına uğramak: Birinden zulüm görmek. (TDK)

"Biraz daha bağıracak olursa Tanrı'nın hışmına uğrayacağını, öbür dünyada kafir olarak göçeceğini Atiye'ye duyurdu." (SAÖ, 218/30); BKÇM, 52/11; GD, 187/11

Hız almak: Atlamak için geri çekilip birdenbire fırlamak. (TDK)

"Söve saya hız aldı." (BKÇM, 52/24)

Hız vermek: Hızını artırmak, hızlandırmak. (TDK)

"Huvat okumaya hız verdi." (SAÖ, 99/26)

Hızını kesmek: Süratini azaltmak veya arzusunu hevesini kırmak. (Ceylan, 2009: 177).

"Aynina Halilhan'ın hızını kesebilmek için, "Beni göklere çıkarmış tek kişi görüyorum, o da, gene o," demekte çareyi bulmuştu." (BK, 53/18)

Hiçe saymak: Önemsememek, önem vermemek. (TDK)

"Gövdelerimizi birbirine sürtüp onu hiçe saymamız..." (Aİ, 116/20); UB, 258/18; S, 17/1

Hile yapmak: Aldatmak. (TDK)

"Kızın hile yaptığına kafasını taktı." (SAÖ, 130/15); SAÖ, 130/21

Himayesine almak: Koruyucusu olmak, korumak. (TDK)

"Otoparkçı yaralı bir köpeği himayesine almıştı." (OÖY, 148/14)

Hissine hislerine; kapılmak: Duygusal davranmak. (TDK)

"Tanışalı beri Nezir'den hislerimize kapılıp onunla ayrı ilişki kurabileceğimize dair bir işaret gelmemiş." (Aİ, 65/20); BK, 80/12

Hizmet etmek: 1. İş görmek, çalışmak. (TDK)

"Bize parayla hizmet edecek kişilerle bir arada yaşamak zorunda değil." (UB, 46/1); UB, 255/13; UB, 267/26; M, 161/16

2. (*mec.*) Birinin amaçlarının gerçekleşmesini sağlamak.

"Eşya bana hizmet etmelidir." (BK, 76/1); BK, 76/14; UB, 178/18; M, 95/16

Hoş geldiniz: Gelen kişiye söylenen selamlama sözü. (TDK)

"Atın sahibi paltosunun içinde kaybolmuş kısacık boylu bir adam, "Hoş geldiniz," diyerek ışıklı bir gülüşle önlerine çıkıp olmayacak bir şaşmayla ellerini sıktı." (OÖY, 81/24); MC, 34/13; MC, 71/18; MC, 75/13; MC, 84/6; MC, 105/9; MC, 105/13; MC, 123/1; MC, 123/8; MC, 123/16; MC, 128/13

Hoş görmek: Gücenilecek veya karşılık gelinecek bir davranışı hoşgörü ile karşılamak, anlayışla karşılamak, kusur saymamak. (TDK)

"Orada, çıtırtılı dallar arasında, hayatın bir kez daha hoş görme şansını yanlış insanlara tanıdığını görerek sarsıldın ve ellerini kaldırıp kuru otların üstüne attın." (GD, 138/3); GD, 187/3; MC, 33/6; S, 87/7

Hoş karşılamak: Gücenilecek veya karşılık gelinecek bir davranışı hoşgörü ile karşılamak, anlayışla karşılamak, kusur saymamak. (TDK)

"Bilemezsiniz ki, bazen de hoş karşılar, izlediği bir kuşu filan görmenizi ister heyecanla." (UB, 37/32); UB, 121/12

Hoş tutmak: Birine iyi ve sevecenlikle davranmak. (TDK)

"Kardeşinin sığındığı ekmek fırınına ulaşıncaya kadar stresten kaçınarak varlığını dışarıdaki soğuğun etkisiyle buğulanan camların ortasında hoş tutmaya çalıştı." (BK, 147/32); UB, 255/15; M, 86/24; M, 115/21; M, 155/29; S, 51/21

Hoşça kal: Ayrılan kimsenin kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü. (TDK)

"Hoşça kal..." (M, 186/33); M, 243/6; MC, 80/8; S, 84/24; Z, 75/15; Z, 111/16

Hoşuna gitmek: Beğenmek. (TDK)

"Onları güldürmek ve sevindirmek hoşuma gidiyordu." (GD, 56/4); OÖY, 40/4; OÖY, 76/4; OÖY, 77/11; OÖY, 87/17; OÖY, 119/23; OÖY, 131/20; OÖY, 144/17; OÖY, 150/1; UB, 16/26; UB, 17/26; UB, 19/24; UB, 20/28; UB, 71/33; UB, 81/18; UB, 85/18; UB, 91/10; UB, 93/26; UB, 111/19; UB, 112/14; UB, 114/14; UB, 125/23; UB, 140/4; UB, 163/10; UB, 178/21; UB, 195/3; UB, 209/21;

UB, 216/13; UB, 216/20; UB, 218/12; UB, 230/7; UB, 251/27; M, 68/7; M, 178/20; M, 184/8; M, 195/11; MC, 27/3; MC, 28/21; S, 42/15; S, 83/27; S, 140/10; S, 159/15; S, 168/10; Z, 23/20; Z, 32/3; Z, 58/20; Z, 62/19; Z, 83/5; Z, 107/12

Hu çekmek: Tekkelerde, dervişler ayin sırasında sürekli olarak hu demek. (TDK)

"Akkadın, yıllardır kışın tandır başında, yazın tahtalıda, "Hu Allah" çekerek, ereceği günü bekliyordu." (SAÖ, 13/30); SAÖ, 17/24; GD, 92/26

Hurdaya çıkmak: İşe yaramayacak, kullanılamayacak hâle gelmek. (TDK)

"Şeref'in bu yamaca oturtmak istediği hurdaya çıkmış herhangi bir gemi değil, Nuh'un Gemisi'ydi..." (UB, 249/27)

Huy edinmek: Bir davranışı alışkanlık durumuna getirmek. (TDK)

"Arttıkça onun bunun eteğine yapışmayı, sırtını birine dayayıp oturmayı, yanında kim olursa, yanındakinin ya elini ya ayağını tutmayı alışkanlık haline getirdi, huy edindi." (SAÖ, 57/2)

Huzur bulmak: Ruhsal yönden rahatlamak. (TDK)

"Ta okulun ilk yıllarında, bir kadın bulmak ve onunla gidip bir köye yerleşmek düşüncesi vardı bende, o kadını bulamadığım için huzuru da bulamadım." (OÖY, 166/4); OÖY, 172/15; S, 175/13; Z, 31/3

Huzur vermek: Gönül rahatlığı, dirlik vermek, dinlendirmek. (TDK)

"Zümrüt her karşılaşmalarında şaşkın, ağlamaklı bir sesle, "Huzur vermiyor bize, bir gece rahat uyku uyumadım," diyerek Emin'den yakınıyordu." (OÖY, 68/21); M, 86/34; M, 112/18

Huzurunu kaçırmak: Tedirgin, rahatsız etmek. (TDK)

"Aslında Aynina bakacaklarına güvendiğinden değil huzurları kaçsın diye öylesine ortaya çıkıp şeytanlık yapmıştı." (BK, 65/6); UB, 172/31; UB, 211/13; M, 118/25

Hüküm sürmek: Yaygın olmak. (TDK)

"Bu yüzden duygusu herkesinkinden farklı bir biçimde görünür hale gelince; eşyalarına nüfuz etmiş canlıların hüküm sürdüğü uzak bir uyduya benzeyen mahallesinde otomobili ve kadınlara dayanamayan yufka karakteri üstüne destansı bir mavra kurulmuştu." (BK, 18/20)

Hülyaya dalmak: Hayal kurmak. (TDK)

"Kızılbaşlığın engin hoşgörüsüyle beş kat yorganın altına yattı, ter içinde hülyaya daldı." (BKÇM, 112/28)

Irzına geçmek: Zor kullanarak bir kimseyi cinsel zevkine alet etmek, tecavüz etmek. (TDK)

"Kloroform koklattım, ırzına geçtim gibi bir laf bu, Allah kahretsin!" (GD, 48/16); M, 168/30

Islah etmek: İyi bir duruma getirmek, iyileştirmek, düzeltmek. (TDK)

"Atiye tespihini eline aldı, "Allah'ım kızımı ıslah et," diye dolanmaya başladı." (SAÖ, 155/18)

Islık çalmak: 'Islık' sesi çıkarmak. (TDK)

"Geceleri öğretmenin bekar odasında yatıp kalkmaya, gündüzleri saçını yan yatırıp geline kıza ıslık çalmaya, ayna tutmaya başladı." (SAÖ, 28/2); SAÖ, 96/26; SAÖ, 128/5; SAÖ, 130/11; SAÖ, 142/5; BKÇM, 12/22; M, 148/32; MC, 32/15

Israr etmek: 1. Bir konuda, bir düşüncede sürekli direnmek, ayak diremek. (TDK)

"Ah," diye mırıldanıyordu, "ısrar etmeyin, sesim bozulabilir." (GD, 187/11); BK, 89/17; Aİ, 38/28; Aİ, 99/26; OÖY, 64/5; OÖY, 90/8; UB, 193/9; UB, 215/26; UB, 249/33; MC, 50/10; MC, 50/10; MC, 101/27; S, 90/14; S, 138/23; Z, 36/11; Z, 41/21

2. Çok istemek.

"Üstü başı kar içinde, ısrar ediyormuş bir şey için." (Aİ, 39/5); OÖY, 63/16; OÖY, 116/1; S, 124/20

Işık almak: Güneş ışığından yararlanır durumda olmak. (TDK)

"Işık almaz olmuş odalar, üstten şu dalları biraz kesip atmak lazım, müsaade ediyorsanız tabii..." (UB, 174/32); MC, 129/2

Işık tutmak: Düşüncesiyle kılavuzluk etmek, konuyu aydınlatıcı düşünceler söylemek, tutacağı yolu göstermek. (TDK)

"Atiye'nin geçmişine bir ışık tutmadı." (SAÖ, 177/24); SAÖ, 220/31; M, 146/8

İbaret olmak: -den oluşmak, meydana gelmek. (TDK)

"Naylon Mustafa merakın inkârla alakasının olmadığını, daha küçük bir çocukken kayaların yamacına çöküp kendi kendine dünyanın köylerinden ibaret olup olmadığını merak edip sorduğunu söylediyse de kâr etmedi." (BKÇM, 65/6); GD, 111/4; Aİ, 41/10; Aİ, 54/7; Aİ, 59/33; S, 45/29; S, 148/16

İbaret kalmak: -den oluşmak, meydana gelmek. (TDK)

"Varlığım bir elden ibaret kalır." (UB, 182/4)

İcat çıkarmak: Ortaya gereği olmayan bir sorun atmak. (TDK)

"Köy adı kaygısı çekeceğine, durup dururken bir atom icadı çıkartıp it vuracağına, evde eksik arasa daha iyi olacağını duyurdu." (SAÖ, 37/19)

İcat etmek: İlk kez yeni bir şey yaratmak. (TDK)

"Üstüne üstlük, anaları sabun diye bir şey icat etti." (SAÖ, 15/21); SAÖ, 41/23; BKÇM, 27/31; BKÇM, 115/7; GD, 159/25; UB, 31/25; M, 147/7

İç çekmek: Üzüntüyle derinden soluk almak. (TDK)

"Huvat daha bir derinden iç çekmeye, ardından da "Ah!" etmeye başladı." (SAÖ, 27/22); SAÖ, 185/10; BKÇM, 119/25; GD, 151/10; BK, 68/22; Aİ, 11/17; Aİ, 15/23; Aİ, 23/20; Aİ, 47/27; Aİ, 56/24; Aİ, 66/24; Aİ, 80/11; OÖY, 28/13; OÖY, 40/10; OÖY, 94/24; OÖY, 127/6; OÖY, 128/11; UB, 40/21; UB, 54/27; UB, 142/34; M, 41/29; M, 127/17; M, 141/6; M, 144/31; M, 228/28; M, 52/3; Z, 92/10

İç dökmek: İçini dökmek. (TDK)

"Gece Dersleri, gecelerden bir gecenin geçmiş ve gelecek karanlıklarına, ay ve yıldızlarına, "Güzel küçük gece of..." diye iç döken kadife çiçeği gibi yumuşak bir fısıltıyla başladı." (GD, 11/3); OÖY, 117/27; OÖY, 117/33; OÖY, 118/24

İç geçirmek: Derin soluk alarak üzüntüsünü belli etmek. (TDK)

"Canım bir nar pekmezi istiyor ki!" diye derin derin iç geçirdi, geldiği gibi sessizce gitti." (SAÖ, 44/15); SAÖ, 57/24; SAÖ, 62/23; SAÖ, 75/14 hocaya sor; SAÖ, 200/20; SAÖ, 210/15; SAÖ, 223/26; BKÇM, 37/7; BKÇM, 60/17; BKÇM, 65/27; BK, 28/17; Aİ, 73/20; OÖY, 15/21; OÖY, 31/2; OÖY, 35/24; OÖY, 43/8; OÖY, 43/19; OÖY, 60/1; OÖY, 62/3; OÖY, 63/14; OÖY, 73/24; OÖY, 90/8; OÖY, 105/7; OÖY, 105/27; OÖY, 112/7; OÖY, 138/11; OÖY, 172/21; UB,

173/29; M, 59/29; M, 131/22; M, 147/21; M, 150/3; M, 194/19; MC, 27/17; MC, 30/22; MC, 45/16; MC, 58/12; MC, 125/23; S, 32/23; S, 41/25; S, 137/22; S, 147/33; S, 157/14; S, 188/10; Z, 24/9

İç gıcıklamak: Huylandırmak. (TDK)

"Anjel, Mari diye iç gıcıklayıcı adlar takınan bir sürü "o yerli"nin başını eğerek geçtikleri sokakları, yüzüne karşı söven konduculara aldırmadan sakin bir biçimde, üstüne yük bindirilmiş katırlara has yürüyüşüyle adımladı." (BKÇM, 141/15); GD, 169/22; BK, 27/21; Aİ, 20/22; Aİ, 54/26; Z, 24/1; Z, 68/10

İçeriye atmak: Hapsetmek. (TDK)

"Galiba iyilerin hepsi ölecek, ölmeyenleri de içeri atacaklar." (S, 94/4)

İçeriye düşmek: Hapse girmek. (TDK)

"Küçük gelini bir adamı vurup içeri düştü, bayram etti, onun ağzıyla sana bir şey anlatayım da dinle bak, havasını kapar, faydalanırsın belki..." (M, 175/12); M, 236/11; MC, 24/3; MC, 30/30; S, 80/11; S, 83/13

İçi açılmak: Güzel bir şey karşısında sıkıntısı dağılmak, ferahlamak. (TDK)

"Oynadıkça içi açıldı." (SAÖ, 157/25); SAÖ, 226/4; M, 68/10

İçi almamak: Sakıncalı gördüğünden veya beğenmediğinden, bir işi yapmak istememek. (TDK)

"Gogi'nin hayatı beceremeyişini açıklanamaz bir nedenden dolayı bir türlü içi almamıştı." (BK, 138/6)

İçi bulanmak: Kusacak gibi olmak. (TDK)

"İçim incelmiş yastığımın kokusuyla bulanırken kalbim güp güp atarak ışıksılaşmış." (Aİ, 92/25); OÖY, 23/17; OÖY, 61/4; OÖY, 109/13; UB, 48/18; M, 181/11; MC, 99/22; MC, 109/23; S, 165/13; Z, 71/27

İçi burkulmak: Bir şeye çok üzülmek. (TDK)

"Kel Ali'nin yüzündeki yaş izleri içini burktu." (BKÇM, 74/18); MC, 61/32

İçi daralmak: Sıkılmak, bunalmak. (TDK)

"İçini daraltmıştır, kız, bu şiş," dedi." (SAÖ, 240/14); BKÇM, 108/9; GD, 144/5; OÖY, 126/5

İçi dışına çıkmak: Kusacak duruma gelmek. (TDK)

"Öksüre öksüre içi dışına çıktı." (SAÖ, 172/4)

İçi ezilmek: Üzülmek, yüreği burkulmak. (TDK)

"Abisinin resminin altına yazdığı, "Kanımın son damlasına kadar çırpınıp seni okutacağım" sözlerini içi ezilerek okudu." (SAÖ, 151/20); OÖY, 89/15; OÖY, 151/12; Z, 62/16

İçi geçmek: İstemeden kısa bir süre uyuyuvermek. (TDK)

"Üç gün üst üste gözünü̈ hiç kırpmadığı için, öyle yorgun düşmüştü̈ ki, uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyor, gözü kirleniyor, başı göğsüne düşüyor, tespihi elinden kayıyordu." (SAÖ, 43/33); SAÖ, 121/34; SAÖ, 246/2; BKÇM, 12/25; BKÇM, 61/18; Aİ, 93/27; MC, 86/2; MC, 123/20; S, 176/7

İçi gitmek: Bir şeyi yapmayı veya elde etmeyi çok istemek. (TDK)

"Dirmit sustukça tulumbanın içi gitti, suyu çekildi, kuyruğu düştü, beli büküldü̈." (SAÖ, 76/13)

İçi ısınmak: Hoşlanmak, sevmek. (TDK)

"Huvat'ı ilk gördüğünde çok kara diye içi pek ısınmamıştı." (SAÖ, 15/6); SAÖ, 196/1; M, 40/20; M, 72/3; MC, 101/12; Z, 75/5

İçi içine sığmamak: Telaş, sabırsızlık, coşkunluk göstermekten kendini alamamak. (TDK)

"Sevincinden içi içine sığmadı." (SAÖ, 162/13); M, 126/15

İçi içini yemek: İstediğini yapamama yüzünden üzülmek. (TDK)

"İçi içini yedi." (SAÖ, 116/27)

İçi kaldırmamak: İçi dayanmamak, yüreği dayanmamak. (Ayverdi, 2020: 1362).

"Burada da dallar sivriltiliyor, yapraklar parlatılıyor, evet," diye mırıldandı Emin çaresizlikle, "olabilir, ama ne yapayım olsun, ormandan başka bir yere gitmeyi içim kaldırmıyor." (OÖY, 96/10)

İçi kan ağlamak: Çok üzüntü duymak. (TDK)

"İçinin kan ağladığını en azından çocuklarına belli etmemek vazifesi olduğu için televizyondaki dizilere takılıp kendisiyle anlaşmalı bir şekilde, hanzo bir insan gibi, yine de gülmeye gayret ediyordu." (BK, 66/3)

İçi sıkılmak: Bunalmak. (TDK)

"Yüreği kararanın, içi sıkılanın içinin sıkıntısını dağıttı." (SAÖ, 105/22); UB, 125/24; UB, 194/4; M, 192/6

İçi sızlamak: Bir şey veya kişi için çok üzülmek. (TDK)

"Onun Seyit'e yazdığı mektubu okuyunca içinin çok sızladığını söyledi." (SAÖ, 236/29); UB, 183/2; MC, 25/20; MC, 39/30

İçi yanmak: Büyük bir acı, sıkıntı vb. nedenlerle çok üzülmek. (TDK)

"İçi, yepyeni şapkasına yandıkça hırslandı." (SAÖ, 145/12); SAÖ, 145/30; SAÖ, 234/17; SAÖ, 241/19; M, 240/31; MC, 20/24; MC, 42/30; MC, 81/4

İçin için yanmak: (*mec.*) Dışa vurmadan çok üzülmek. (TDK)

"Kara sivilceli oğlanı düşüne düşüne, için için yandı." (SAÖ, 84/26); MC, 50/9

İçinden çıkmak: Karışık bir işin güçlüklerini yenebilmek, üstesinden gelmek. (TDK)

"Oynardım sokakta onun kızıyla uğraşacağıma, kendi başına resim ödevlerinin, müzik ödevlerinin bile içinden çıkamazdı…" (MC, 233/27)

İçinden geçirmek: Bir şeyi yapmayı düşünmek. (TDK)

"Zekiye üç kez içinden, "Ben bunu kocam Halit'e yaptım," diye geçirdi." (SAÖ, 233/26); SAÖ, 233/24; SAÖ, 239/21; SAÖ, 241/5; SAÖ, 241/14; GD, 134/6; BK, 77/27; MC, 45/24

İçinden gelmek: Bir şeyi yapmak için içten bir istek duymak. (TDK)

"Bağırarak kocaman evlerin yüzüne baktığını hatırladıkça içinden hep bağırmak geldi." (SAÖ, 191/30); BKÇM, 36/33; BK, 110/30; OÖY, 85/10; OÖY, 95/23; OÖY, 105/30; OÖY, 142/17; OÖY, 151/15; UB, 19/8; UB, 44/16; UB, 35/21; UB, 87/32; UB, 140/11; UB, 140/31, 32; UB, 228/13; MC, 111/26; S, 87/4; S, 61/1; S, 83/32; S, 160/28

İçine almak: Kapsamak. (TDK)

"Çiçektepe'yi de içine alan ve şehrin çöp bayırları diye bilinen bölgede kurulu ne kadar kondu mahallesi varsa hepsine gidip konmuşlar, kondukları yerden kavga yüzünden kalkıp dağılmışlardı." (BKÇM, 62/2); OÖY, 135/19; UB, 66/12; MC, 63/21; MC, 68/33; MC, 69/1

İçine ateş düşmek: Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek. (TDK)

"O başlar başlamaz Atiye'nin içine bir ateş düştü." (SAÖ, 241/19)

İçine atmak: 1. Sıkıntısını kimseye belli etmemek. (TDK)

"Huvat, korkusunu içine atıp rüyasını başka birine daha yordurmasının iyi olacağını duyurduysa da, kocasını dinlemedi." (SAÖ, 43/8)

2. Yapılan bir kötülüğe karşı sesini çıkarmamakla birlikte, bunu unutmamak.

"Böyle bir sevgisizlik gördüm onda, neyi içine atmışsa artık, burada açığa çıktı." (UB, 173/18); M, 189/9

İçine çekilmek: Çevresindeki kişilerle ilgi kurmamak, duygularını kimseye açmamak. (TDK)

"Sustuğu anda hayat eğri büğrü gölgelerde eriyor, solgun biçimlere sinerek yoksul, karmakarışık bir dünyanın içine çekiliyordu." (Aİ, 19/8); UB, 195/14; MC, 23/14; MC, 86/16

İçine çekmek: (*mec.*) Bilincine varmak, anlamak. (TDK)

*"*Anlar sözleri içlerine çekebilseler, zaman kapanacak.*"* (Aİ, 64/17)

İçine çekmek: Soluk almak. (TDK)

"Ama onun öksürüğü kulağına çalınınca –Huvat'ın soluğunu içine çeke çeke bir oksurmesi vardı– yerinden sıçradı." (SAÖ, 25/16); SAÖ, 82/24; SAÖ, 102/28; SAÖ, 114/30; SAÖ, 114/31; SAÖ, 131/22; SAÖ, 145/27; GD, 98/16; M, 50/20; MC, 60/19; MC, 74/21; MC, 75/15; MC, 87/33; MC, 80/3; S, 140/21; S, 161/4; S, 175/3; Z, 21/6

İçine dert olmak: Bir şeyi yapamamaktan dolayı üzülmek. (TDK)

"Seyit'in Elmas'ı sevip sevip alamaması köylünün içine dert oldu." (SAÖ, 72/23); SAÖ, 98/34; BKÇM, 57/5

İçine doğmak: Bir işin olacağını veya olduğunu hiçbir belirtiye dayanmadan önceden sezinlemek, malum olma. (TDK)

"Sonra sonra sarı iriyarı kızın büyüyünce orospu olacağı içine doğdu." (SAÖ, 83/20); Aİ, 48/9; Aİ, 77/1; OÖY, 82/16; UB, 267/21; M, 174/12; MC, 26/25; S, 47/14; Z, 52/4

İçine işlemek: Duygulanmak, etkilenmek, dokunmak. (TDK)

"Tüylerimizi diken diken eden kısık gülüşünden başka hiçbir gülüş içimize işlememeli." (Aİ, 47/8); Aİ, 79/5; OÖY, 17/7; OÖY, 28/3; OÖY, 49/26; OÖY, 55/20; OÖY, 155/2; OÖY, 159/1; UB, 95/2; UB, 272/26; M, 66/19; M, 241/21; MC, 47/19; S, 51/4; S, 63/32; S, 73/32; S, 123/21; Z, 62/8; Z, 65/21; Z, 80/4; Z, 105/13; Z, 109/3

İçine kapanmak: Çevresindeki kişilerle ilgi kurmamak, duygularını kimseye açmamak. (TDK)

"Çöp Bakkal kondular kabartmalı kapılarla donanınca bir zaman içine kapandı." (BKÇM, 57/33); GD, 61/6; UB, 195/18; MC, 50/4; MC, 117/27

İçine kurt düşmek: Kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulanmak. (TDK)

"Seni taşımak kolay mı yani Muinar," dedim, "yaşlanmanı durduracağım filan deseydin bir derece de, verdiğin haberleri yüreğim kaldırırdı o zaman, içime kurt düştü şimdi…" (M, 142/16)

İçine oturmak: Çok etkilenmek, çok üzülmek. (TDK)

"Dudaklarına çok gitmiş" gibi zavallı bir cümleyle insanca tazelenişi içime oturdu ve sevgiyle kalbimin kapakçıklarına dokundu." (GD, 33/14); Z, 101/14

İçine sinmek: İsteğince olmadığı için huzur ve mutluluk duymak. (TDK)

"Arada bir, "Halit oğlan yok ya, hiç içime sinmiyor," diye ağladıysa da, kendini sıkıladı." (SAÖ, 45/16); BKÇM, 31/26

İçini boşaltmak: 1. Sıkıntı ve derdini söylemek. (TDK)

"Seyit içini boşaltıp kardeşini aramaya gitti. Çok sonra, "Gir lan içeri, korkma," diye söylene söylene Mahmut'u içeri soktu." (SAÖ, 133/5); SAÖ, 189/5; SAÖ, 189/26; BK, 142/17; Aİ, 96/1

2. Öfkesini açığa vurmak.

"Atiye içini bir iyice boşaltacağa benzerdi ya, Huvat, "Gâvur gelini gibi sohurdanıp durma, kız," diye ayağa kalktı." (SAÖ, 38/6)

İçini çekmek: İç çekmek. (TDK)

"Huvat adamın dizinin dibinden, gözlerini adama verdi; bir, gözünün yaşını sildi; bir, içini çekip dinledi." (SAÖ, 86/20); SAÖ, 17/3; SAÖ, 27/16; SAÖ, 54/20; SAÖ, 80/7; SAÖ, 86/12; SAÖ, 88/31; SAÖ, 101/27; SAÖ, 102/27; SAÖ, 103/1; SAÖ, 116/23; SAÖ, 125/8; SAÖ, 126/6; SAÖ, 126/25; SAÖ, 127/18; SAÖ, 138/20; SAÖ, 152/14; SAÖ, 154/29; SAÖ, 162/2; SAÖ, 180/1; SAÖ, 181/29; SAÖ, 190/29; SAÖ, 194/12; SAÖ, 210/6; SAÖ, 235/16; SAÖ, 237/7; SAÖ, 244/1; BKÇM, 97/34; BKÇM, 122/30; Aİ, 86/22; OÖY, 29/17; OÖY, 47/17; OÖY, 75/17; OÖY, 117/16; M, 44/7

İçini dökmek: Derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak. (TDK)

"Uzun uzun içini döktü." (SAÖ, 222/12); SAÖ, 210/34; M, 158/16

İçini ısıtmak: Hoş, güzel bir şey hoşluk duygusu yaratmak, coşku vermek. (TDK)

"Ruhumu saran köhnemişlik hissinden içimi ısıtarak sıyrılabiliyorum ancak." (S, 70/16); Z, 91/22

İçini karartmak: Bunalıma veya sıkıntıya sokmak, endişeye düşürmek. (TDK)

"Bütün bu konuşmalardan sıkılır, "Kızın içini karartma, korkuyor zaten," diye uyarırdı onu." (OÖY, 52/6)

İçini parçalamak: Çok üzülmek, aşırı derecede sıkılıp harap olmak. (TDK)

"Fakirlikler içinde geçmiş çocukluğun iç parçalayıcı izleri." (GD, 96/5); GD, 174/7; GD, 183/22; GD, 187/30; Z, 61/19

İçini yakmak: Çok üzülmek. (TDK)

"Dirmit öfkeyle dolan içini, iri sıcak damlalar dökerek boşalttıktan sonra, ince ince sağılan, içini yakıp kavuran bir ağıda, "Aysun Ağıdı"na başladı." (SAÖ, 154/20); BKÇM, 56/8; GD, 159/19; MC, 24/29; MC, 50/11; S, 169/7

İdare etmek: 1. Yönetmek, çekip çevirmek. (TDK)

"Pılık pırtık adamlar iş yakalamak için gittikleri yeraltı kahvesinde memleketin ve dünyanın idare ediliş şekline dair çarpıcı hikâyeler dinlemişlerdi." (BK, 88/5); M, 41/11; MC, 111/4

2. Tutumlu kullanmak.

"Zümrüt'ten kalma buhar kaplarıyla idare ediyordu." (OÖY, 146/9); MC, 34/27

3. Göz yummak, hoş görmek.

"Ama istersen çırak yevmiyesine idare edelim seni, yabancımız degilsin," dediler." (SAÖ, 111/24); GD, 161/26; OÖY, 182/24; M, 97/19; M, 176/23; MC, 101/15; MC, 122/24; MC, 124/18; MC, 129/8; MC, 140/12

İdrak etmek: Akıl erdirmek, anlamak, kavramak. (TDK)

"Kocacığı alıp gittik hamilesin karakola gitmişsin sorguya alınmışsın utanmışsın, daha önce azıcık idrak etmeye başlamış olsan da yaşın da verdiği toylukla çok anlayamasan da kimsesiz olduğunu ilk orada ta içinde hissetmişsin." (MC, 98/6)

İflah olmamak: Onmamak, düzelmemek. (TDK)

"Hayatta iflah olmazsın." (GD, 36/5)

İflas etmek: Bir kimse veya kuruluş için mahkeme kararıyla anaparasını yitirdiği açıklanmak, batmak. (TDK)

"Sonradan, aile ifas edince bu işe girmiş, dedemin hesap kitap işlerine bakıyormuş önceleri..." (OÖY, 115/12)

İfrit olmak: Çok öfkelenmek, çok kızmak. (TDK)

"Ama herifin elinden bir kaza çıkacak, içten içten de ifrit olmaya devam ediyoruz ha!" (OÖY, 165/13)

İftira atmak: İftira etmek. (TDK)

Canım Türkiye'm uyan, seni niye bıraktım, direktman iftira attı bana, şu an konsolosluk ona inanıyor, fakat polis ona inanmıyor, o zannediyor ki ben oraya dönemeyeceğim." (S, 40/4); S, 55/13

İğne atsan yere düşmez: Çok kalabalık. (TDK)

"Belinur'la alışverişe çıkmıştık, bir tatil günü, yürüyoruz kalabalıkta, sağımız solumuz boşaldı, iğne atsan yere düşmez, arabalar aktı gitti…" (M, 70/23)

İğne ipliğe dönmek: Çok zayıflamak. (TDK)

"Zavallı kadın, günlerce orasını burasını elleyen, yüzündeki kırmızılığın boya olup olmadığını anlamak için yaşmaklarının ucunu tükürükleyip yüzüne çalan, saçını eteğini çekiştiren bir dolu kadın ve çocuğun arasında iğne ipliğe döndü." (SAÖ, 12/31); SAÖ, 16/33; SAÖ, 168/26

İhtimal vermemek: Bir şeyin gerçekleşeceğini, olabileceğini hiç düşünmemek. (TDK)

"Bizim bu yörede porno çetesi diye bir şey olacağına ihtimal vermem, hiç de duymadım, bunu kafandan sil bir kere, haberin yok mu o iki köyden senin…" (MC, 102/8)

İhtiyaç duymak: O kimse veya şey gerekli saymak. (TDK)

"Anlayışa en fazla ihtiyaç duyduğum bir olayın kıyısındayım." (BK, 127/28); Aİ, 42/1; UB, 220/4; MC, 12/30; S, 45/20; Z, 98/11

İki büklüm olmak: Yorgunluk, hastalık, yaşlılık vb. nedenlerle beli bükülmek, öne doğru eğilmek. (TDK)

"Atiye yatağın içinde iki büklüm oldu." (SAÖ, 230/14); BKÇM, 16/25; OÖY, 83/15; UB, 252/20

İki ucu boklu değnek: Ne yönden bakılırsa bakılsın çözülmesi çok güç iş veya durum. (TDK)

"Olabildiğine, dibine kadar psikolojik ve ekonomik şiddetle dolu bir aile bireyleri var iki ucu boklu değnek napcan nereye gideceksin." (MC, 98/2)

İki yakası bir araya gelmemek: Geçim sıkıntısından bir türlü kurtulamamak, borçtan kurtulamamak. (TDK)

"İki yakası bir araya gelmeyecek bu insan soyunun, kafana yaz bunu, Batılılar tek ömürlü, Doğulular çok ömürlü, nasıl anlaşacakmış bunlar, Batılının bir günü, Doğulunun kırk yılı." (M, 21/13)

İlan vermek: Çeşitli basın yayın organlarıyla bir durumu duyurmak, açıklamak. (TDK)

"Gazeteye ilan verip kampanya yapmalarına gerek kalmamıştı." (BK, 126/20)

İleri gelmek: Oluşmak, meydana gelmek. (TDK)

"Kadının ahırda doğurmasından sonra, düşüp düşüp bayılmasının karnındaki yükten ileri geldiğini, sandıkları gibi cinden minden olmadığını anladılar." (SAÖ, 14/4); SAÖ, 242/6; UB, 60/1

İleri geri konuşmak: Yersiz ve gönül kıracak biçimde konuşmak. (TDK)

"O ileri geri konuştukça Atiye iyice kocasıyla zıtlaştı." (SAÖ, 177/3); SAÖ, 193/4

İleri gitmek: Söz ve davranışta ölçü dışına çıkmak, gereksiz, aşırı davranışta bulunmak. (TDK)

"Gogi'den kuşkulanmış, ölü kızlarla daha da ileri giden gönül maceraları yaşadığına dair bir şüpheye saplanmıştı." (BK, 49/15); OÖY, 34/28; UB, 196/16; MC, 125/18; S, 137/21; S, 173/24

İleri götürmek: Bir durum veya davranışta ölçüyü aşmak. (TDK)

"Halit kısa zamanda hocalığı Huvat'tan ileri götürdü." (SAÖ, 165/6); BK, 137/28

İleri sürmek: Bir düşünceyi veya tasarıyı önermek, serdetmek. (TDK)

"Oğlanın saçlarını götürüp Berber Zekeriya'ya kestirirlerse pekâlâ eli yüzü temiz bir delikanlıya benzeyebileceğini ileri sürdü." (SAÖ, 194/15); SAÖ, 209/8; BKÇM, 31/17; BKÇM, 35/28; BKÇM, 39/11; BKÇM, 74/3; BK, 80/5; Aİ, 14/29; Aİ, 114/8; OÖY, 44/6

İlgi çekmek: Çevresinde ilgiyi, dikkati ve merakı üzerine toplamak, alaka çekmek, alaka toplamak veya alaka uyandırmak. (TDK)

"Kuşlar hiç ilgini çekmiyorlar değil mi?" diye soruyordu Yasemin." (OÖY, 144/13); OÖY, 144/19; UB, 74/16; UB, 209/11

İlgi duymak: Bir işe, bir olaya, bir kimseye önem vermek, yakınlık duymak. (TDK)

"Aşksa bu bizdeki Yasemin," diye fısıldıyordu, "onların durumunda olmamız gerekiyor, baksana, çevrelerinde olup biten hiçbir şeye ilgi duymuyorlar." (OÖY, 45/30); OÖY, 171/2; MC, 24/7 S, 128/2

İlgi görmek: İlgi çekmek. (TDK)

"Üvey babaları Serco'dan da ilgi görmemişler, öz babalarından da sevgi şefkat." (MC, 37/28)

İlgi göstermek: İlgisini esirgememek, belli etmek. (TDK)

"Kaçıp gitmesinler diye, inlemeleri ne kadar derin ve sızılıysa o kadar yoğun ilgi göstermeniz gerekiyor." (UB, 142/2); UB, 268/5

İlgi uyandırmak: Çevresinde ilgiyi, dikkati ve merakı üzerine toplamak, alaka çekmek, alaka toplamak veya alaka uyandırmak. (TDK)

"Mesut konuştukları iki saat boyunca damar fazlalığı kapsamına dahil edilebilecek herhangi bir harekette bulunmayarak Gogi'de hayranlık ve merak karışımı bir ilgi uyandırdı." (BK, 56/14)

İlgisini çekmek: İlgisini, dikkatini ve merakını üzerinde toplamak, alaka duymak. (TDK)

"Yasemin ülkelerinde olup bitenlerden, Emin'in ilgisini çekecek konulardan, uzay araştırmalarından söz açıyor, sırt çevirdiği yaşamla" (OÖY, 45/22); UB, 135/4; MC, 60/31; S, 23/4; S, 34/9; S, 91/8; Z, 58/21

İlham almak: Esinlenmek. (TDK)

"Nezir, iyiliğinden heyecana gelmiş, resimden aldığımız ilhamı dağıtarak konuşuyordu." (Aİ, 64/8); Aİ, 68/16; Aİ, 104/6

İlham vermek: İçe doğmasına sebep olmak, esindirmek. (TDK)

"Verdiği ilham, saf yüreklerimizi nasıl titretmesin?" (Aİ, 18/20); M, 171/22

İliklerine işlemek: Bütün varlığını kaplamak, çok etkilenmek. (TDK)

"Mahzenin derinliklerinden kıvrılan ışık iliklerimize işlediğinde şaşkın bir soluyuşla kızaran Gülhan üstüne atılan sözleri sindirmeye çalışıyordu." (Aİ, 28/3)

İlişki kurmak: Bağlantı sağlamak, ilgi sağlamak. (TDK)

"Tanışalı beri Nezir'den hislerimize kapılıp onunla ayrı ilişki kurabileceğimize dair bir işaret gelmemiş." (Aİ, 65/21); OÖY, 122/28; OÖY, 125/7; UB, 56/21; UB, 227/30; S, 85/12; S, 168/3

İlişkiye girmek: Cinsel ilişkide bulunmak. (TDK)

"Zeynur ona göz koyduğunda ilişkiye girmekten kaçmıştı bir vakit, hem yaşça ondan küçüktü biraz hem de çocuklu bir kadınla beraberlik yaşamanın zorluğu gözünü korkutmuştu." (MC, 27/30)

İlmini almak: Bir işin özelliklerini, işleyişini, en ince ayrıntılarına kadar iyice öğrenmek. (TDK)

"Atiye'den bel inceltmenin ilmini aldılar." (SAÖ, 39/8); SAÖ, 136/23

İman getirmek: Gönül rızasıyla Müslümanlığı kabul etmek. (TDK)

"Allah katında oturduğuna iman getirilen bu dedenin sopası Çiçektepe'de böğründe kaldı." (BKÇM, 113/18)

İmza atmak: İmzalamak. (TDK)

"İmza atıp parmak bastılar." (BKÇM, 30/2); BK, 93/17; BK, 146/14; OÖY, 143/28

İmza toplamak: Bir dilekçeyi veya öneriyi, destekleyenlere imzalatmak. (TDK)

"KIck boks kursu açılması için kaç imzaya çıkmamız gerekiyor, üç bin imza topladık, sesimize kulak verilecek mi?" (MC, 76/18)

İmza vermek: İmza atmak. (TDK)

"Genç kadının yüksek sesle konuşmasını arkadaşlarıyla geçirdiği mutlu zamanın taşkınlığına verip yatışmasını beklerken coşkulu bir düşüncesizlikle bana dönüp, "Siz imza verirsiniz değil mi?" diye sordu." (S, 58/19)

İnme inmek: Vücudun bir yerinde hareket veya hissetme kalmamak, felç gelmek, felç inmek, nüzul inmek. (Argunşah vd., 2023: 1716).

"Kendine baygınlığı ve onulmaz coşkusuyla duygularının, yine yarısından sonra bir sabahın, yoksul ve genç bir kıza inmeler indirecekmiş az daha." (GD, 74/3)

İnsafına kalmış: Bir şeyin bir kimsenin doğruluğuna, adaletine ve isteğine bağlı olduğunu belirten bir söz. (TDK)

"İnsafına kalmış bir ömrü sürmek için bekleştiğimiz, hangimizin aklına gelirdi." (Aİ, 26/33)

İnsan içine çıkarmak: Toplum içine karışmak, başkalarıyla ilişki kurmak. (TDK)

"Oğlana iyice batağını, saçlarını yüzünden, gözünün önünden kaldırabilirlerse onu insan içine çıkarabileceklerini söyleyerek, Atiye'nin yüzünü biraz olsun güldürdü." (SAÖ, 194/17); SAÖ, 236/17; SAÖ, 240/27; Aİ, 43/6

İnsanlıktan çıkmak: İnsana özgü niteliklerini yitirmek. (TDK)

"İnsanlar insanlıktan çıktı." (BKÇM, 18/2); Aİ, 37/15; MC, 35/3

İntikam almak: Öç almak. (TDK)

"Sokakta kendilerine dayak atanlardan, tahta başında intikam aldılar." (SAÖ, 24/16); GD, 58/4; BK, 115/28; BK, 138/14; OÖY, 141/10; UB, 233/5; UB, 258/12; S, 61/11

İpe gitmek: Ölüme gitmek. (TDK)

"Durup dururken ipe gitmek istemediğinden büyük oğlunu acele koşturup Aynina'yla Turcan'ı yanına çağırttı." (BK, 113/5)

İpi koparmak: Bağlı bulunduğu kuruluşla veya yakınlığı bulunan kişi ile ilişkisini kesmek. (TDK)

"Yağmur altında adım adım kaçıyordu benden, ruhum çekilip süzülüyordu ona doğru, bir şeylerin ipi kopacakmış gibi gerildikçe gerildi aramızdaki hava, uzanıp yakaladım kolundan." (S, 72/27)

İpini koparmak: Başıboş kalmak. (TDK)

"Sesi, ipini koparıp boğazından yukarı atıldı." (SAÖ, 191/34); M, 199/8

İpucu vermek: Aranılan gerçeğe ulaştırabilecek şeyle ilgili, onu bulmaya yarayan bilgi vermek. (TDK)

"Onlara kardeşlerini bulmaları için ipuçları verdi." (SAÖ, 174/24); SAÖ, 176/20

İsim yapmak: Ad yapmak. (TDK)

"Kısa zamanda da yedi köyde "İğneci Atiye Hanım" diye isim yapmıştı." (SAÖ, 37/11); BKÇM, 104/2; BKÇM, 116/32; MC, 29/4

İstek duymak: Bir şeye karşı eğilim duymak, arzulamak. (TDK)

"Şimdi sokaklarda kaybolmaktan vazgeçip eve dönmek, şu derme çatma anne maketini gözümün önünden kaldırmak için zavallı, hüzünlü, bebeksi bir istek duyuyordum." (GD, 177/20); Aİ, 42/22; OÖY, 18/18

İstek uyandırmak: İstemesine, arzu duymasına yol açmak. (TDK)

"Ersel, Nergis'in Stüdyo Gökçay'ın önünden geçip vitrinine bakma teklifini reddetmişti ama Sepetçi minibüsünü beklerken Eda'nın fotoğrafını görme isteği uyandı içinde." (MC, 39/15); UB, 30/4; UB, 80/60; UB, 116/3

İş almak: Yapılması kesinleşen bir işi üstlenmek, taahhüt altına girmek. (TDK)

"Bir tek duvarlık boya işi alamadı." (SAÖ, 85/8); SAÖ, 85/25; SAÖ, 111/22; SAÖ, 214/9; SAÖ, 214/10; SAÖ, 214/24; SAÖ, 216/11; BKÇM, 82/15; BK, 19/20; Aİ, 67/22

İş bırakmak: Çalışanlar toplu hâlde işlerini terk etmek, çalışmayı durdurmak. (TDK)

Yanına çıkmazdım ama mutfakta çalışanlar gelip bana işi bıraktıklarını söylemişlerdi." (UB, 100/17)

İş birliği yapmak: Amaç ve çıkarları bir olanlarca çalışma ortaklığı kurulmak. (Argunşah vd., 2023: 1754).

"Hiçbiri kendimden daha cahil bir ölüyle işbirliği yapmamdan yana değil." (GD, 46/3)

İş çevirmek: Gizli, dolambaçlı bir iş yapmak. (TDK)

"Başkalarına iyilik olsun diye burada gizli iş çeviremeyeceğimizi söyledim ona." (UB, 248/10); M, 65/29; S, 166/30

İş çıkarmak: Gereksiz, uğraştırıcı bir işe yol açmak, sorunlara neden olmak. (TDK)

"Kulağıma iyi sesler gelmiyor, en az on yerinden sıkıntısı var, arızalarının tespitini yaptım, büyük iş çıkaracak size, moralinizi bozmak gibi olmasın da..." (UB, 54/18); UB, 264/13

İş düşmek: Birinin iş yapması gerekmek. (TDK)

"Görev dağıtımında bana bir iş düşüyor, Elbruz Dağları'na gidecekmişim…" (M, 91/28)

İş işten geçmek: Bir işi gerçekleştirme imkânı kalmamış olmak. (TDK)

"Şimdi, aklım başımda değildi de ondan oldu diyorum ama iş işten geçti, öksürmekten konuşamıyorum nasıl hastayım, bir ter, bir ter..." (OÖY, 82/22)

İş tutmak: kaba; Cinsel ilişkide bulunmak. (TDK)

"Tecavüze uğruyor sabah akşam, o da evrenin içli gezegeni, aylı güneşli cevizi, insanın erkeği dünyanın dişi olduğunu seziyor, kokusunu alıp hissediyor bunu, kavrayıp bilincine çıkaramıyor bir türlü, o koku bir yerlerine ulaştıkça başlarına vuruyor, gözü dönmüş şuursuz arzunun, şehvetin sonu nereye varır, kanlı seks

cinayetine, canını çıkardılar dağının düzünün, füze sapıkları taze gezegen peşinde şimdi, kapama kulağını sözlerime, dünyayla öyle bir iş tutuyor erkekler..." (M, 117/2)

İş vermek: Birine yapacak iş göstermek. (TDK)

"Ben kimseye iş vermem, kendi işimi kendim yaparım..." (UB, 83/14); MC, 37/23; MC, 129/18; MC, 138/27; S, 151/20

İş yapmak: Çalışmak. (TDK)

"Cıvık iş yapan cıvık olur," diyerek oğlunun kadın berberi olmasına karşı çıktı." (SAÖ, 107/26); SAÖ, 122/33; SAÖ, 162/12; SAÖ, 200/14; BK, 59/16; BK, 83/12; BK, 86/23; BK, 143/12; Aİ, 30/15; OÖY, 83/25; UB, 25/29; UB, 99/19; UB, 106/32; UB, 270/27; M, 232/33

İşaret vermek: Bir araç kullanarak bir şeyi belli etmek. (TDK)

"Yunan erkeklerin hepsini, açık denizde bir at kişnemesi koptu, kızlardan biri işaret verdi diyeceksin…" (M, 143/9); S, 50/16

İşbaşı yapmak: İş yerinde işe başlamak. (TDK)

"İlaç işçileri işbaşı yapıncaya kadar çadırın başından ayrılmadı." (BKÇM, 44/28); MC, 44/6

İşe almak: İş yerinde çalıştırmaya başlatmak. (TDK)

"Nişanlanmayacak ve doğurmayacaklar seçilip işe alındı." (BKÇM, 139/8); UB, 23/2; MC, 14/21

İşe girmek: Göreve, çalışmaya başlamak. (TDK)

"Huvat'ın tüm zorlamalarına rağmen işe girmedi." (SAÖ, 132/4); OÖY, 115/12; UB, 43/14; MC, 28/16; MC, 91/5; MC, 125/1

İşe karışmak: Herhangi bir konuda katkıda bulunmak, görev almak. (TDK)

"Atiye kocasına, geri kalan ömrünü okuyup üfleyerek geçirirse, kimsenin işine karışmayıp kendini yeşil kitaplara yeniden verirse Tanrı'nın onu bağışlayacağını, aksi halde yeşil kitaplarını bir gaflete düşüp rafa kaldırdığı için cehennem ateşine atacağını duyurdu." (SAÖ, 149/20); SAÖ, 179/7/8; BKÇM, 25/1; BKÇM, 137/20; Aİ, 107/28; UB, 61/32; UB, 173/10

İşe koşmak: Birine iş yaptırmak. (TDK)

"Halit zaten, Mahmut iş aldıktan sonra yanına gelmediği, kendisinden bir mühendis olarak işin başında durmasını, çırakları, ustaları işe koşmasını istemediği için kardeşine içerlediğinden, boğazına basıp onu boylu boyunca yatağa yapıştırdı." (SAÖ, 216/13); MC, 14/6; MC, 19/12; MC, 85/1

İşe koyulmak: İşini yapmayı sürdürmek. (TDK)

"Gülhan işe koyulup insanlaşmaktan başka çaremiz olmadığını söyleyince, ansızın yükselen boğucu bir kahkahanın yankısıyla damlıyorduk." (Aİ, 102/9)

İşe yaramak: Elverişli olmak. (TDK)

"Son yolladığı haber de işe yaramadı." (SAÖ, 25/4); SAÖ, 80/1; SAÖ, 80/28; SAÖ, 82/13; SAÖ, 83/10; SAÖ, 94/20; SAÖ, 221/11; SAÖ, 233/6; BKÇM, 27/8; BKÇM, 27/12; BKÇM, 30/16; BKÇM, 30/17; BKÇM, 114/2; GD, 109/25; GD, 116/20; GD, 151/4; GD, 156/12; GD, 157/22; GD, 171/3; Aİ, 75/30; Aİ, 95/15; OÖY, 22/2; OÖY, 27/13; OÖY, 67/10; OÖY, 117/19; OÖY, 127/20; OÖY, 178/13; UB, 24/11; UB, 55/8; UB, 95/22; UB, 207/17; UB, 270/25; M, 89/2; M, 116/21; M, 144/5; M, 184/8; M, 195/20; S, 18/7; S, 148/30; S, 171/24

İşi …e dökmek: İşi değiştirip bir başka biçime çevirmek. (TDK)

"Sayıklama da değil bu artık, fotoromana döktün sen işi, uğraşamayacağım Muinar, arabalar duvara çarpıp parçalanıyor, pilodarın karıları, sevgilileri zıp zıp zıplıyor..." (M, 108/24)

İşi bitmek: 1. İşi sona ermek. (TDK)

"Adamın insaniyetsizliğine sinirlenip, "Tamam, işiniz bitti," cevabını vermiştir" (BK, 83/19); BK, 105/5; OÖY, 148/25; UB, 186/15; MC, 56/26; MC, 94/14; S, 108/24

2. Hâli, gücü kalmamak.

"Dünyayı güneşin eline düşmüş bir canlı gibi düşünürsek kopartırız bağlantıyı, işimiz bitti demektir, ondan sonra hiçbir şeye eli gitmez insanın Şeref Bey..." (UB, 236/13); S, 27/3

İşi bozulmak: Yapmakta olduğu işten gereği kadar kazanç sağlayamaz olmak. (TDK)

"Bir ara işleri bozuldu, evin bodrumunda çalıştı bir-iki yıl, tavan basık, yeri kazdı, bir çukur açtı, kendi sığacağı kadar, onu düşündüğümde gözümün önüne hep o çukurda tango söyleyerek çalışması geliyor." (OÖY, 131/23)

İşi düşmek: Birinin yardımına gereksinim duymak. (TDK)

"Acil bir durum var, sana işimiz düştü Elime, bir gemi sürüklendi sularınıza, dalgalar durulmuyor, zehir gemisi..." (M, 206/6)

İşi ileri götürmek: Beklenenden daha aşırı davranışlar içine girmek. (TDK)

"İşi, oturarak su içmenin, helada fazla durmanın, geç yatıp geç kalkmanın kısmetlerini kapadığını söyleyecek kadar ileri götürdü." (SAÖ, 85/17); SAÖ, 177/3

İşi tatlıya bağlamak: Sorunlu bir işi, iyi bir biçimde çözmek. (TDK)

"Hastalanıp yataklara serilmeden bu işin sonunu tatlıya bağlamanın yollarını aradı." (SAÖ, 195/6)

İşin içinden çıkamamak: Başaramamak, sorunu çözümleyememek. (TDK)

"Atiye'nin, "Aha komünist, geberesice," deyip bir uçağı gösterdiğinden beri düşüne düşüne işin içinden bir türlü çıkamamasına rağmen, öğretmenle uçak arasında bağ kurdu." (SAÖ, 61/27); SAÖ, 93/28; SAÖ, 235/27; MC, 135/26

İşin içinden çıkmak: Bir şeyi anlamak, bir sorunu çözümlemek. (TDK)

"... bu defa uçağın damat, damadın da komünist olduğunu duyunca, işin içinden çıkması imkânsız hale geldi." (SAÖ, 62/34); M, 134/28

İşin ucu birine dokunmak: Bir işten dolaylı olarak zarar görmek. (TDK)

"Zaten bunu anlamamış olsa, yüzündeki hoşnutsuz ifadeye katlanması, ucu kendisine de dokunan aşağılayıcı sözlerini bağışlaması kolay olmazdı." (OÖY, 35/6)

İşine bak! 'Görevini, işini sürdür' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Mutfakta yardıma ihtiyaç varmış, gidip işinize bakın..." (UB, 225/31); S, 60/9

İşini görmek: Görevini yapmak. (TDK)

"Kamçıyla geçiyor köle kızların üstünden, günde on-yirmi defa, ustasını bulsa altından adam döktürüp onunla görecek işini, çevirmediği halt yok, dümbük kocası Babil'de..." (M, 67/9)

İşler açılmak: Piyasa canlanmak. (TDK)

"İşler açılmadı." (SAÖ, 85/24)

İşten bile değil: Çok kolay. (TDK)

"Utanma duygusuna yenilmeseydin büyük bir halk sanatçısı olman işten bile değildi." (GD, 57/13)

İtibar görmek: Sayılmak, kendisine değer verilmek. (TDK)

"İnsanların menkıbelerine itibar göstermeyişine çıldıran kahveci Zambak Ali bu söylentilerin kaynak adamı N. Çevik'le ilgili, "Karınca duasıyla polis radyosu arası karışık bir kumarbaz," iddiasını kurarak isyan açtı." (BK, 99/24)

İtişip kakışmak: Birbirini itmek. (TDK)

"Yüzünü gündüz ışığında görünce bedenimin isyan ettiği, titreme gibi bir şeylerin filan tuttuğu, kalbimin ciğerimle itişip kakıştığı..." (GD, 176/22); OÖY, 19/13

İvme kazanmak: Hızlanmak. (TDK)

"Üç metre tentenin altına iki inek bağlayan ivme kazandığını sanmaya başlıyor, kimlerin hangi konularda aşama kaydettiğini tespit etmek imkânsızlaşmış durumda…" (MC, 127/17)

İyi etmek: Uygun, yerinde bir davranışta bulunmak. (TDK)

"Tanrı tarafından aynet beynet edileceğini, gazaba geleceğini, kendisiyle uğraşmasa iyi edeceğini kocasına duyurdu." (SAÖ, 212/25); SAÖ, 37/15; SAÖ, 231/25; UB, 181/13

İyi gelmek: 1. Yaramak. (TDK)

"Ama ne yaptıysa iyi gelmedi." (SAÖ, 58/6); SAÖ, 146/32; SAÖ, 148/34; SAÖ, 174/12; SAÖ, 231/19; Aİ, 32/32; Aİ, 76/28; OÖY, 178/5; UB, 187/2; M, 87/8; M, 147/19; M, 177/15; S, 66/15; S, 113/1; Z, 59/4

2. Uygun olmak.

"Bu sıçan yavrusu gibi oğlanın doğumunun köye iyi gelmeyeceğinden korkmaya başladılar." (SAÖ, 20/22); SAÖ, 36/34; SAÖ, 80/14; SAÖ, 150/18; SAÖ, 170/17; SAÖ, 210/27; SAÖ, 247/18

İyi gitmek: Bir iş yolunda olmak. (TDK)

"Bir–iki gün satış iyi gitti." (SAÖ, 182/2); GD, 116/28; UB, 128/20

İyilik bilmezlik: Kendisine yapılan iyiliği unutmamak. (TDK)

"Saim dermansızlığı kötülükle karıştırıp davranışlarımızdaki tedirginliği iyilik bilmezliğe bağlıyor." (Aİ, 72/20)

İz bırakmak: Etkisini kalıcı duruma getirmek. (TDK)

"Onun engin görüşü sayesinde, yüzümüzde bir duygu izi bırakıp kavrayışımızın ötesine geçen tek bir esinti kalmadı." (Aİ, 15/18); OÖY, 89/26; UB, 66/23; S, 62/30

İz sürmek: İzlemek, arkasından gitmek, takip etmek. (TDK)

"Akşama kadar kardeşinin izini surmekten ayaklarına kara sular indi." (SAÖ, 158/32); GD, 146/6; GD, 164/2; GD, 162/3; BK, 90/29; BK, 93/29; Aİ, 36/12; Aİ, 58/13; Aİ, 119/22; UB, 72/23; UB, 96/29; UB, 154/32; M, 62/31; M, 94/7; M, 97/10; M, 102/14; M, 233/2; MC, 28/8; MC, 76/24; MC, 146/32; S, 63/7; S, 93/4

İzin almak: Bir şey yapmak için onay sağlamak. (TDK)

"Huvat, Halit'e, Mahmut'a sahip çıkmak için kimden izin aldığını sordu." (SAÖ, 159/21); SAÖ, 164/33; UB, 96/30

İzin çıkmak: Bir şey yapmada serbest bırakılmak. (TDK)

"Seyit izin çıkar çıkmaz, "Gel bakalım yanıma kız," dedi." (SAÖ, 153/26); MC, 46/9

İzini kaybetmek: Bir kimse hakkında bilgi alamamak. (TDK)

"Halıcılık yapacağım, buralarda bir geleceğimiz olmayacak,' dedi kardeşlerine, işkembecide garsondu o zamanlar, sessizce sıyrılıp çıktık aralarından, kaybettirdik izimizi, ev aldık, toprak aldık, malımızdan, mülkümüzden haberleri olmadı…" (M, 212/19)

İzne çıkmak: Bir iş yerinde üst makamların onayıyla belli bir süre için görevinden ayrılmak. (TDK)

"İzne çık." (Aİ, 65/5); MC, 125/4

Kabuk bağlamak: Üstünde kabuk oluşturmak, kabuklanmak. (TDK)

"Her bir çentik sulandı, kaşındı, kara kara kabuk bağladı." (SAÖ, 33/18); SAÖ, 68/25; SAÖ, 129/16; BKÇM, 34/8; BKÇM, 51/20; BKÇM, 67/9; BKÇM, 143/29

Kabul görmek: Kabul edilmek, onaylanmak. (TDK)

"Kabul görmedi." (BKÇM, 30/28)

Kaçacak delik aramak: Korku ile saklanacak yer aramak. (TDK)

"Atiye, "Düğün arifesinde de hasta olunmaz ki anam, ben ne etsem?" diye diye, evin içinde kaçacak delik aradı." (SAÖ, 209/28); SAÖ, 57/20; M, 174/12

Kafa atmak: Kavga sırasında karşıdakinin yüzüne, sert ve şiddetli bir biçimde kafayla vurmak. (TDK)

"Mahmut gidip çocukların başına dikildi, birini tekmeledi, birine kafa attı." (SAÖ, 129/6)

Kafa kafaya vermek: Dayanışmak. (TDK)

"Kafa kafaya verip bilezik lafının altındaki tuzağı çözmeleri lazımdı." (BK, 113/15); BK, 114/3; Aİ, 66/6; M, 114/2

Kafa karıştırmak: Önceki düşüncelerini altüst etmek. (TDK)

"Bu başlık kafa karıştırmaktan başka bir işe yaramıyor." (GD, 157/21)

Kafa patlatmak: Bir konu üzerinde pek çok düşünmek. (TDK)

"İlişkimizi çözmek için kafa patlatan dostlarımızın tutmak istedikleri ipin ucu böyle emrediyor, canım." (GD, 48/7); BK, 89/8

Kafa sallamak: 1. İkaz etmek için başını iki yana veya öne arkaya hafifçe eğmek. (TDK)

"Dağlar Dirmit'e kafa salladı." (SAÖ, 77/22); SAÖ, 209/28; SAÖ, 239/15

2. Baş sallamak.

"Kafasını sallaya sallaya bir kızgınlıkla eve geldi." (SAÖ, 102/15); SAÖ, 99/31; SAÖ, 113/5; SAÖ, 183/10; SAÖ, 114/15; BK, 54/6

3. Doğru veya yanlış her şeye evet demek.

"Dirmit başım önüne eğip kafasını salladı." (SAÖ, 116/4); SAÖ, 192/20; SAÖ, 195/28

Kafa tutmak: Boyun eğmemek, karşı gelmek, diklenmek. (TDK)

"Şimdi niye öldürmüyorsun beni yani sen!" diye kafa tuttu." (SAÖ, 229/30); OÖY, 59/31; M, 82/2

Kafa yormak: Bir iş, bir konu üzerinde çokça düşünmek. (TDK)

"Huvat, "Kafanı böyle itliklere mi yoruyorsun, kız?" dedi." (SAÖ, 238/2); OÖY, 90/3; OÖY, 95/15; OÖY, 116/8; UB, 115/16; UB, 123/29; UB, 157/22; UB, 170/33; M, 82/7; M, 108/19; M, 134/30; MC, 62/1; MC, 98/26; S, 17/14; S, 27/26; S, 90/3

Kafası almamak: Anlayamamak, kavrayamamak. (TDK)

"Birazcık karmaşık olan hiçbir şeyi kafası almıyordu." (GD, 145/22)

Kafası bulanmak: Bir olay karşısında aklı karışmak, anlayamaz, kavrayamaz duruma gelmek. (TDK)

"Uyandığı anda kafası öyle bulanıyordu ki karısı ona yardım etmese ne yapardı bilmiyordu." (OÖY, 34/22)

Kafası çalışmak: Aklı, zekâsı yerinde olmak, bir konu üzerinde iyi düşünebilir olmak. (TDK)

"Kafasının pusula gibi çalıştığını söyledi Cömert." (UB, 139/8); UB, 228/4

Kafası durmak: Zihin yorgunluğundan düşünemez olmak. (TDK)

"Kafam durdu, yola çıktığımızdan beri kat kat suyun altındayım sanki..." (OÖY, 170/2); M, 219/9

Kafası karışmak: Önceki bilgi ve düşünceleri altüst olmak. (TDK)

"Emin pek de şaşmamış gibi, "Bana doğru gelen bir şey söylerken kafan karıştı yine, artistlik bunlar, yapma desen anlarım da..." diye terslendi." (OÖY, 38/13); OÖY, 160/6; UB, 92/16; UB, 216/6; M, 179/18; Z, 31/1

Kafası takılmak: Zihni bir şeyle sürekli olarak uğraşmak. (TDK)

"Sonrasında bir şey yok," dedi, "aşağı indim, votka alıp içtim, kafam şu doksan derece meselesine takıldı." (OÖY, 31/3); OÖY, 129/14; UB, 51/6; UB, 143/17; M, 112/20; M, 124/25; M, 135/16; M, 236/27

Kafası yerinde olmamak: Gereği gibi düşünecek durumda olmamak. (TDK)

"Ama Atiye, "Yüreği yaralı, aklı kafası yerinde değil," diyerek Halit'e arka çıktı." (SAÖ, 200/1); SAÖ, 167/12; M, 68/31; MC, 123/23

Kafasına dank etmek: Bir olay sebebiyle birden ayılmak, doğruyu anlamak. (TDK)

"Ellerinde birer poşet, anladım niye öyle susadığımı, kafama dank etti, etkileşimin derinliğine bak." (M, 70/32)

Kafasına girmek: Birini bir iş yapmaya kandırmak. (TDK)

"Bir yandan da "Bir şeyin üstüne düşmek iyi değilmiş, günahmış," diye, kafasına girmeye çalıştı." (SAÖ, 17/29)

Kafasına koymak: Kararını önceden vermiş olmak, önceden şartlanmak, bir şey yapmaya kesin karar vererek zamanını beklemek. (TDK)

"Lado kemikleşmiş bir kumarbaz olduktan sonra dilden dile dolaşan hikâyelerinin heyecanına kapılarak hayatını roman olarak yazmayı kafasına koydu." (BKÇM, 117/32); BK, 24/19; OÖY, 75/1; UB, 173/17; M, 117/23

Kafasına takılmak: Zihni bir şeyle sürekli olarak uğraşmak. (TDK)

"Ama sonra kafasına bir şey takıldı." (OÖY, 176/9); UB, 31/13; UB, 34/14; UB, 112/3; UB, 234/18; M, 197/26; MC, 66/9

Kafasına takmak: Kafası sürekli olarak bir konuya saplanmak. (Aydın, 1991: 120).

"Bu hakareti aynen iade etmeyi kafasına takıp doğruca karara vardı." (BK,79/23)

Kafasından atmak: Bir şeyi unutmak veya ondan vazgeçmek. (TDK)

"Unuttum onu canım, attım kafamdan," dedi, "geç vakte kadar dolaşıyorum ortalıkta, uyku tutmuyor..." (UB, 259/32)

Kafasını karıştırmak: Önceki düşüncelerini altüst etmek. (TDK)

"Bana sorarsanız okuduğu kitaplar kafasını karıştırıyor." (UB, 19/34); UB, 159/8; M, 45/25

Kafasını kurcalamak: Zihnini meşgul etmek, düşündürmek. (TDK)

"Yasemin aylardan beri kafasını kurcalayan bu soruyu Emin'e yönelttiğinde gölün kıyısında sessizliğe gömülmüşlerdi." (OÖY, 27/3); UB, 32/13

Kafayı bulmak: Sarhoş olmak. (TDK)

"Gidip yatacağım," diyorum, Türkçe söylüyorum ama kafayı bulmuşlar, yakaladılar beni, ağzımı kapadılar, bir ağaca bağladılar, kadınlarla bir gece geçirdim ki..." (OÖY, 147/17); UB, 72/2

Kahkaha atmak: Yüksek sesle gülmek. (Argunşah vd., 2023: 1814).

"Cüce bir kahkaha attı, otoparkçı zıplayıp kalktı yerinden, sopasının çatallı ucuyla cücenin ağzına vurdu." (OÖY, 148/27)

Kahkahayı basmak: Kendini tutamayıp yüksek sesle gülmek. (TDK)

"İğrenç şeyler söyleyip kahkahayı basıyor bir yandan, sana küfrediyor." (OÖY, 60/8); UB, 172/27; M, 78/34

Kalbi çarpmak: 1. Kalbi çok vurmak. (TDK)

"Soru sormaya niyet ediyordum ve o zaman çok çarpıyordu kalbim, ben de o açıkladığı şeyden oluyor sanıyordum." (GD, 167/12); BK, 27/16; BK, 60/27; OÖY, 30/27; OÖY, 158/7; UB, 27/25; UB, 129/11; UB, 259/16; UB, 271/34; M, 14/7; M, 91/19; M, 126/5; M, 194/7; M, 200/11; S, 84/32; S, 165/19

2. Çok heyecanlanmak.

"Başkasının giydiğinde gözü olanın kalbi heves heves çarpar!" (Aİ, 72/26); M, 57/28; MC, 31/28; MC, 99/31; MC, 136/12; S, 94/28; Z, 14/1; Z, 23/15; Z, 71/8

Kalbi ferahlamak: Yüreği ferahlamak. (TDK)

"Reçine çiğnersen kalbin ferahlar, dinle beni." (Z, 66/27)

Kalbi parçalanmak: Yüreği parçalanmak. (TDK)

"Kalbim parçalanıp çekilmiş, avuçlarımda atıyordu." (Aİ, 63/20); Aİ, 113/11; M, 129/11

Kalbi sıkışmak: 1. Kalp atışları düzensiz olmak, sıkıntı duymak. (TDK)

"Fark edince kalbim sıkıştı, bırakıyorum bu işi dedim..." (OÖY, 91/8); M, 56/10; MC, 85/16; Z, 94/15

2. (*mec.*) Bir meseleden dolayı aşırı üzülmek.

"Sevgisizlikten sıkışan kalbimin üstüne yalan söylemeye mecbur ettiğim elimi bastıracağım ve şükredip savaşacağım." (GD, 159/21); Z, 94/15

Kalbi sızlamak: Yüreği sızlamak. (TDK)

"Demek ki volvonun ciğerlerinin paramparça oluşu kalplerini sızlatmamıştı." (BK, 139/19); Aİ, 59/28; Aİ, 116/10; UB, 15/10; MC, 118/24

Kalbine doğmak: İçine doğmak. (TDK)

"Yüzüne yayılan ifadenin anlamı kalbimize doğunca, uzağa çekilmişti." (Aİ, 55/23); M, 192/31

Kalbine saplanmak: Yüreğine saplanmak. (TDK)

"Gizli bir buluşma için güçlükle biriktirebildiğim cesaret, kalbime saplanan korku, bedenimde açılan sızı kanalları, kara karışan öfke..." (GD, 31/9); Z, 45/21; Z, 70/1

Kalbini kazanmak: İnce bir davranış veya güzel bir sözle birinin sevgisini kazanmak, ilgisini çekmek. (TDK)

"Her politik yorumunun ardından halının tüylerine sürte sürte parlattığı gözlerini yüzüme dikerek kalbimi kazanmak istemesi..." (GD, 51/6)

Kalbini kırmak: Gönül kırmak. (TDK)

"Peşinden koşan mahzun bir hayatsızın kalbini kırdı." (GD, 27/9); MC, 34/17

Kaleme almak: Bir konuyu yazı durumuna getirmek, yazıyla anlatmak. (TDK)

"Pekâlâ. Dönüp kendi ölünle iki yıl aynı odaya kapandığını apaçık gördükten sonra hakkında nasıl bir rapor kaleme alacağımı sanıyordun?" (GD, 139/15); GD, 186/13; BK, 27/28; BK, 67/17; BK, 97/16; UB, 200/13; M, 119/8; MC, 15/22; MC, 17/25

Kamp yapmak: Kampa girmek. (TDK)

"Gittik bir gün, adanın arkasına, kamp yapacağız, motoru demirledik..." (OÖY, 134/27)

Kan ağlamak: Büyük bir üzüntü içinde bulunmak. (TDK)

"Oturdu ama, bu defa duvarlar Halit'in elinden kan ağladı." (SAÖ, 184/30)

Kan dökmek: Ölüme yol açmak, cana kıymak. (TDK)

"Bu haberin yayılmasıyla çöp şoförlerinin kanını çöp tepelerine dökmek için hazırlık yapan konducuların hevesi kırıldı." (BKÇM, 96/14)

Kan kaybediyor: 1. Herhangi bir nedenle vücuttan çok kan akmak. (TDK)

"Dönmeyen şey yok burada, her hafta ambulans gidip geliyor, muhasebeci kan kaybetmiş çok, doktor adli raporunu yazmış, hastane polisi jandarmaya bildirmiş olayı," dedi." (S, 146/21)

2. (*mec.*) Güçsüzleşmek, etkisini kaybetmek.

"Dünya âşık ona, gönlünü sevindirirsin, kan kaybediyor..." (M, 208/12)

Kan ter içinde: Çok terli, yorgun ve perişan bir durumda. (TDK)

"Nuğber'in kısmeti kan ter içinde evin yolunu buldu." (SAÖ, 192/11); BKÇM, 66/5; BKÇM, 109/15; Z, 33/11

Kanadı altına almak: Korumak, himayesine almak. (TDK)

"Çaresiz kadını sığınmacı olarak görüp kanadının altına alıyor bir adam, çaresiz erkeği it yerine koyup silahlı bekçi olarak kullanmak istiyor." (MC, 86/27)

Kanat çırpmak: 1. Uçmak. (TDK)

"Dirmit'in arsız bir kuş olup sokakta Aysun'la bir kanat çırptığı sıralarda Huvat, hiçbir çocuğunun yaşlılığında kendisine bakmayacağını söyleyerek, Allah'ın şe katli kollarında kendisine sıcak, yumuşak bir yatak yapmanın çabasına duştu." (SAÖ, 142/22); BKÇM, 143/13

2. Kanatlarını hareket ettirmek.

"Kuşlar kanat çırpıp bulutlara yukarı uçtu." (BKÇM, 14/13); GD, 167/18; BK, 40/9; UB, 155/6; UB, 261/1; M, 158/4

3. (*mec.*) Yeni bir başlangıç yapmak.

"Direnişin ilk kıvılcımıysa kanat çırparak uyuyan bebekleri uyandıran, göğe çıkıp gündüzleri geceye çevirme oyunu oynayan martıları yakardı." (BKÇM, 95/8)

Kanı çekilmek: Donakalmak, çok şaşırmak. (TDK)

"Sevincinden kanı çekilmesin, ağzı kurumasın diye şerbetler içirildi." (SAÖ, 193/15)

Kanı kaynamak: Çabucak sevgi duymak.

"Oynarken oynarken oğlana kanı kaynadı, içi ısındı." (SAÖ, 196/1); M, 40/20

Kapı açmak: Bir şeyin sözünü etmek veya bir işe başlamak. (TDK)

"Şimdiye kadar bir yerinin kırılmasından, herkesin yüreğinin kalkmasından korktuğu için Dirmit'i ele vermediğini söyleyip önce lafa bir kapı açtı." (SAÖ, 153/14); MC, 17/8

Kapı aralamak: Bir konuya giriş yapmak, karşısındakini hazırlamak. (TDK)

"Ümide kapı araladığı için kendini güvende hissediyordu, yoksa kuralları çiğnemeye cesaret edemezdi böyle, söylenmesi istenmeyen gerçeklerdi bunlar." (S, 19/24)

Kapı kapı dolaşmak: Ev ev gezmek. (TDK)

"Nergis içerideki işçilerin direnişe katılmaları için kapı kapı dolaşıyordu gece gündüz, fabrikadan döner dönmez ev gezmesine çıkıyordu, Serco'nun halinde tavrında bir tuhafık olduğunu sezmişti ama bunu direniş havasına kendini fazlaca kaptırıp onu ihmal edişine yormuştu aklınca." (MC, 42/23)

Kapı kapı gezmek: Ev ev gezmek. (TDK)

"Öğretmen jandarmaların önüne düşüp, onlarla bir, kapı kapı gezindi." (SAÖ, 51/14); BK, 65/1; MC, 112/24

Kapılar yüzüne kapanmak: İstenilen şeye ulaşma imkânı verilmemek. (TDK)

"Hangi şirketin kapısını çaldıysa kapılar yüzüne kapandı." (SAÖ, 85/7); Aİ, 58/21; MC, 23/4

Kapısına kilit vurmak: Girilip çıkılmasını önlemek için bir yeri kapamak. (TDK)

"Sarıkız'ı gören erkeklerin onun güzelliğine dayanamadığını, Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar, kocalarının, oğullarının üstünden kapılara kilit vurdular." (SAÖ, 46/23); SAÖ, 68/19; SAÖ, 88/16; SAÖ, 89/19

Kapısını aşındırmak: Yanına çok sık gitmek. (TDK)

"Erkekler günlerce çıkıkçıların, kırıkçıların kapısını aşındırdı." (BKÇM, 29/22); BKÇM, 52/3

Kapısını çalmak: Birine başvurmak. (TDK)

"Elmas gelinin kapısını çaldı." (SAÖ, 70/15); SAÖ, 72/2; SAÖ, 85/7; SAÖ, 107/16; SAÖ, 147/18; SAÖ, 152/22; SAÖ, 177/16; SAÖ, 214/27; BKÇM, 34/20; BKÇM, 37/21; BKÇM, 63/11; BKÇM, 65/9; BKÇM, 67/4; BKÇM, 118/8; BKÇM, 142/27; GD, 51/30; GD, 108/32; BK, 50/21; UB, 121/8; UB, 225/2; MC, 26/20; S, 110/15; S, 123/10

Kapıya dayanmak: 1. Gelip çatmak. (TDK)

"Öğlene Rızgo Ağa'nın kapısına Varıp dayandılar. Kız köyü, oğlan köyüne hoşgeldine durdu." (SAÖ, 45/29); BK, 26/24; BK, 27/5; MC, 38/28; S, 42/32

2. Bir şey elde etmek için bir yeri, bir kimseyi zorlamak, göz korkutmak.

"Ayaklarını daldan aşağı sallandırıp, gözünü mor dağlara verdi. O sıra kalabalık gelip kapıya dayandı." (SAÖ, 76/30); SAÖ, 28/18; SAÖ, 35/32; SAÖ, 54/32; SAÖ, 58/27; SAÖ, 93/11; SAÖ, 198/30; BKÇM, 72/32; BKÇM, 108/8; BKÇM, 126/20; OÖY, 15/1; OÖY, 25/21

Kapıyı göstermek: Kovmak, uzaklaştırmak. (TDK)

"Susayın birazcık, ne olmuş," diyor müdür, performans düşüklüğünden kapıyı gösteriyorlar saniyesinde, usandım mücadele etmekten…" (MC, 17/3)

Kara çalmak: Birine iftira etmek, kara sürmek.

"Su şeytanı barındırır mı, bozar şifresini dağıtır, kendini tanıyamaz olur şeytan, ağladığı su değil, denizlere kara çalıyor..." (M, 124/19)

Kara kara düşünmek: Çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak. (TDK)

"Elini yüzüne alıp kara kara düşünmeye başladı." (SAÖ, 81/17); SAÖ, 138/3; SAÖ, 146/17; SAÖ, 182/17; SAÖ, 185/8; SAÖ, 199/17; SAÖ, 122/18; BK, 50/17

Karanlığa gömülmek: 1. Koyu karanlık içinde kalmak. (TDK)

"Karanlığa gömülü kondulara doğru dönüp mâni okudu." (BKÇM, 111/6); BK, 91/20; M, 83/15; M, 125/23**;** M, 241/9; S, 18/32

2. Büyük sıkıntı ve keder içinde kalmak.

"Ruh kalpazanı bunlar, kaç masumu yolundan çevirip karanlığa gömdüler." (M, 19/30)

Karanlık basmak: Hava kararmak. (TDK)

"Dam uçuran rüzgâr, karanlık bastırınca, "Cinler geliyor!" diye Dirmit'i korkutup eve getirdi." (SAÖ, 31/25); SAÖ, 48/30; SAÖ, 86/6; GD, 105/9; Aİ, 47/19; M, 136/21; MC, 61/30; MC, 130/2

Karanlık çökmek: Hava kararmak. (TDK)

"Oğlan karanlık iyice çökünce saçından, burnunun ucundan sular damlatarak, elinde bir deste çiçekle çıkıp geldi." (SAÖ, 193/21); M, 119/12; MC, 58/1; MC, 119/9; S, 88/30; S, 166/9

Karanlık kesilmek: Ortalık birdenbire kararmak. (TDK)

"Durduklarında kapkaranlık kesilmişti ortalık." (OÖY, 97/27)

Karar almak: Bir davayı, bir sorunu sonuca bağlamak. (TDK)

"Dileğimiz, kongrenin fon oluşturmak için karar almasıdır." (GD, 88/7); BK, 111/7; UB, 248/31; MC, 27/1

Karar kılmak: Birçok şeyi deneyip birini seçmek. (TDK)

"Okuyanlar Lado'nun yazacağı romanın o güne kadar yazılmış romanların en büyüğü olacağında karar kıldı." (BKÇM, 118/25); M, 21/19; MC, 99/5

Karar vermek: Bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak. (TDK)

"Sonunda komünistin de, uçağın da cin olduğuna karar verdi." (SAÖ, 63/2); SAÖ, 63/8; SAÖ, 63/15; SAÖ, 63/15; SAÖ, 71/8; SAÖ, 76/3; SAÖ, 81/20; SAÖ, 63/15; SAÖ, 111/34; SAÖ, 132/8; SAÖ, 157/22; SAÖ, 158/14; SAÖ, 160/29; SAÖ, 162/10; SAÖ, 163/25; SAÖ, 182/16; SAÖ, 185/31; SAÖ, 191/2; SAÖ, 200/12; SAÖ, 214/2; SAÖ, 219/21; SAÖ, 221/27; SAÖ, 225/7; SAÖ, 242/28; SAÖ, 244/11; BKÇM, 11/15; BKÇM, 21/8; BKÇM, 31/12; BKÇM, 33/9; BKÇM, 117/28; BKÇM, 118/18; GD, 64/4; GD, 74/5; GD, 93/11; GD, 162/8; GD, 176/13; GD, 185/9; GD, 189/13; BK, 20/5; BK, 39/23; BK, 77/30; BK, 113/32; BK, 142/30; Aİ, 32/24; Aİ, 93/13; Aİ, 101/20; OÖY, 34/1; OÖY, 67/33; OÖY, 68/9; OÖY, 73/22; OÖY, 78/30; OÖY, 126/12; OÖY, 153/17; OÖY, 157/17; OÖY, 157/23; OÖY, 159/15; OÖY, 161/18; OÖY, 162/4; OÖY, 169/5; UB, 20/8; UB, 34/14; UB, 42/17; UB, 42/25; UB, 45/22; UB, 69/5; UB, 80/1; UB, 89/4; UB, 90/32; UB, 93/19; UB, 99/13; UB, 102/1; UB, 112/13; UB, 115/4; UB, 126/24;

UB, 135/15; UB, 149/5; UB, 155/11; UB, 170/28; UB, 117/34; UB, 194/20; UB, 198/3; UB, 211/3; UB, 214/31; UB, 223/6; UB, 224/25; UB, 264/4; UB, 266/7; UB, 268/22; UB, 274/31; M, 36/17; M, 49/20; M, 194/28; M, 198/5; M, 207/20; M, 213/1; M, 215/29; M, 216/33; MC, 19/28; MC, 22/3; MC, 40/19; MC, 41/2; MC, 49/28; MC, 55/27; MC, 61/4; MC, 72/12; MC, 84/15; MC, 91/6; MC, 143/11; MC, 147/9/10; S, 42/34; S, 43/20; S, 51/24; S, 75/21; S, 79/33; S, 81/17; S, 82/28/29; S, 82/30; S, 83/23; S, 91/7; S, 104/27; S, 108/4; S, 111/22; S, 115/16; S, 123/9; S, 126/19; S, 127/2; S, 127/22; S, 127/34; S, 142/22; S, 182/26; S, 182/29; S, 184/13; S, 185/1; Z, 30/10; Z, 32/11; Z, 35/11; Z, 39/10; Z, 79/11

Karara varmak: Bir konuda anlaşmak, bir şeyi kararlaştırmak. (TDK)

"İnat olsun diye kayınpederinin resmini yapma kararına vardı." (BK, 65/10); BK, 74/25; BK, 90/21; BK, 96/12; BK, 102/19; BK, 127/13; BK, 130/4; OÖY, 77/7; S, 141/30

Karın doyurmak: Geçinmek. (TDK)

"Karnımızı kim doyuracak?" (Aİ, 102/28)

Karşı çıkmak: Bir düşünceye katılmamak, cephe almak. (TDK)

"Huvat, "Kadın berberi de ne, kız? Cıvık iş yapan cıvık olur," diyerek oğlunun kadın berberi olmasına karşı çıktı." (SAÖ, 107/27); SAÖ, 107/28; SAÖ, 146/30; SAÖ, 148/2; SAÖ, 209/34; GD, 47/2; BK, 64/20; Aİ, 34/21; OÖY, 34/15; OÖY, 44/21; OÖY, 63/1; OÖY, 79/24; OÖY, 93/12; OÖY, 94/10; OÖY, 96/3; OÖY, 121/12; OÖY, 129/2; OÖY, 144/22; UB, 18/32; UB, 35/17; UB, 69/22; UB, 74/19; UB, 103/16; UB, 177/33; UB, 209/25; UB, 210/32; UB, 212/24; UB, 250/4; UB, 266/17; M, 107/7; M, 170/29; MC, 21/6; MC, 21/6; S, 31/4; S, 65/23; S, 78/2; S, 162/10

Karşı durmak: Direnmek, dayanmak. (TDK)

"İstediklerini bu sözcüklerle ifade etmeme bile karşı durarak..." (GD, 46/2); BK, 63/27; Aİ, 37/10; Aİ, 103/3; UB, 34/3; UB, 176/30; MC, 19/20; S, 162/25

Karşı gelmek: 1. Başkaldırmak. (TDK)

"Eli öpülecek biri varsa onun da kendisi olduğunu söyleyip babasına karşı geldi." (SAÖ, 163/15); SAÖ, 163/15; SAÖ, 247/16; GD, 95/22

2. Birini karşılamak.

"Merdiveni indi, aralıkta Nugber'in nişanlısına karşı geldi." (SAÖ, 208/2); S, 28/23

Karşı koymak: Boyun eğmemek. (TDK)

"Sevgili başkanımızın kirpikleri, sözcüklerin çıkardığı rüzgârlara şiddetle karşı koydu." (GD, 86/20); BK, 119/7; BK, 135/4; Aİ, 67/31; S, 149/3; Z, 21/11

Karşılık vermek: Cevap vermek, yanıt vermek. (TDK)

"Huvat'ın sorularına karşılık vermedi." (SAÖ, 25/24); SAÖ, 70/2; SAÖ, 77/29; SAÖ, 133/5; SAÖ, 223/28; SAÖ, 238/2; OÖY, 34/4; OÖY, 44/17; OÖY, 63/4; OÖY, 117/27; UB, 154/14; M, 31/28; M, 111/33

Karşısına almak: Birinin düşünce ve tutumuna katılmadığını belli etmek. (TDK)

"Kimi gün sövdü saydı, kimi gün türkü çağırdı derken tüm köyü karşısına aldı." (SAÖ, 28/7)

Karşısına dikilmek: 1. Birinin karşısında durmak. (TDK)

"Ama iğne vurmayacaksın diye emirler savurmaya başlayınca, elini beline koyup kocasının karşısına dikildi." (SAÖ, 37/14); SAÖ, 202/20; BKÇM, 119/2; MC, 23/15; S, 112/13; S, 165/23

2. Karşıt olmak.

"İçindeki uçma arzusunu biraz olsun solduracak her şeyin karşısına dikileceğinden kuşkum olmadığını belirttim, ama bir hayat sürüp gidiyor burada, olaylar üst üste yığılıyor." (UB, 62/8); M, 95/4

Kart basmak: İşçiler iş yerine giriş ve çıkışta gelip gittiklerini bir makine aracılığıyla belirtmek. (TDK)

"Kart basarak lavaboya girip çıkan bant işçisi daha ne kadar haksızlığa uğrayacak?" (MC, 35/19)

Kasıp kavurmak: Çok zarar vermek, mahvetmek. (TDK)

"Artıklar toprağı kasıp kavurdu." (BKÇM, 40/23)

Kaskatı kesilmek: Aşırı coşku, soğuk, korku, üzüntü vb. etkisiyle hareket edemeyecek, bir şey söylemeyecek duruma gelmek, donup kalmak. (TDK)

"Kaskatı kesiliyordum." (GD, 45/10); MC, 88/29

Kaş göz etmek: Kaş ve göz işaretleriyle bir şey anlatmaya çalışmak. (TDK)

"Atiye kaş göz etmekle bir türlü sokakta oynayan çocukların arasına katamadığı kızının, kendiliğinden parka gittiğini görünce sevincinden ne yapacağını bilemedi." (SAÖ, 81/7); SAÖ, 86/15; SAÖ, 88/18; SAÖ, 103/10; SAÖ, 105/30; SAÖ, 112/9; SAÖ, 193/28

Kaş göz işareti yapmak: Kaş ve gözle bir şeyler anlatmak, dikkat çekmek. (TDK)

"Kuytulara çekilip meşe ağaçlarının dibinde durduklarında kaş göz işaretiyle Gogi'yi volvodan uzaklaştıran Halilhan kadının göğsünde miyavlayan kediye uzandı." (BK, 29/17)

Kaş yıkmak: Kaş çatmak. (TDK)

Kaşını yıkmış asık yüzlü kaya, görmüyor musun, ortası delik..." (M, 92/22); M, 181/23

Kaşla göz arasında: Kimsenin sezmesine imkân vermeyecek kadar kısa bir zaman içinde, çok çabuk. (TDK)

"Kaşla göz arasında Atiye'ye onun avuç avuç toprak yediğini söyledi." (SAÖ, 31/26); M, 27/5; S, 108/13

Kaşlarını çatmak: Kızmak, öfkelenmek. (TDK)

"Kaşlarım çattı." (SAÖ, 88/9); SAÖ, 88/10; SAÖ, 97/32; GD, 33/18; GD, 180/16; OÖY, 59/1

Kavga çıkarmak: Kavgaya neden olmak. (TDK)

"Şeref sesinin bir yerlere doğru çekildiğini hissedip bir noktada uyanacak, silkinip kavga çıkaracak diye ümit ettim ama Ferah'la alay etmeye başladı." (UB, 126/4); UB, 172/7; UB, 214/13

Kavga çıkmak: Dövüş meydana gelmek. (TDK)

"Çok geçmeden Ciğerci ailesiyle bezirgânlar arasında kavga çıktı." (BKÇM, 66/10); BK, 113/25; S, 139/6

Kavga kopmak: Dövüş başlamak. (TDK)

"Atiye, Huvat'ın evin içinde bir şapka kavgası koparmasından korktu." (SAÖ, 145/24); BKÇM, 25/2; BKÇM, 62/12

Kavga patlamak: Dövüş başlamak.

"Suyolunda tuğlacılarla konducular arasında kavga patladı." (BKÇM, 53/17); BKÇM, 95/14; BKÇM, 112/31

Kavgaya tutuşmak: Kavgaya başlamak. (TDK)

"Halit köye gelir gelmez, orada burada kavgaya tutuştu." (SAÖ, 58/18); SAÖ, 84/11; SAÖ, 89/15; SAÖ, 99/18; SAÖ, 143/26; SAÖ, 161/4; SAÖ, 164/26; SAÖ, 172/29; SAÖ, 219/3; SAÖ, 222/18; SAÖ, 230/3; SAÖ, 230/7; SAÖ, 235/8; BKÇM, 12/22; BKÇM, 17/25; BKÇM, 68/19; GD, 99/19; OÖY, 75/29; M, 37/31; M, 88/11; MC, 103/28; S, 94/12

Kayda geçirmek: İlişkili bulunduğu deftere yazmak. (TDK)

"Kafamı ne kadar karıştırabilirse işte, söylediklerini kayda geçiriyorum, yazmamı istemiyor, sırrını çözerim diye telaşa kapıldı anlaşılan." (M, 45/26); M, 197/1

Kayıplara karışmak: Bulunduğu yerden ayrılıp gitmek, gittiği yeri bildirmemek, görünmez olmak. (TDK)

"Kardeşleri, kızı gibi kayıplara karıştı." (SAÖ, 176/29); BK, 18/1; MC, 120/4; MC, 148/9; S, 179/18

Kayıtsız kalmak: Önem vermemek, umursamamak. (TDK)

Çok yol gittim senin yüzünden Raşit, gemilerle de gittim, trenlerle de, Tijen'in hikâyesine kayıtsız kalamadığım için insanın çıkmaması gereken yüksekliklere çıktım uçaklarla da." (S, 64/14)

Kazaya uğramak: Kaza geçirmek. (TDK)

"Ardı ardına kazaya uğradıktan sonra durumun ciddiyetini kavramıştı." (S, 19/24); S, 57/1

Kenara atmak: Bir şeyin üstünde durmamak, önemsememek. (TDK)

"Elmas'ın yaptığı bez bebeğini kaldırıp bir kenara attı." (SAÖ, 60/31); SAÖ, 84/16; GD, 98/2

Kenara çekilmek: Artık hiçbir şeye karışmamak. (TDK)

"Ya da, dedim, içinde küçücük bir kuşku varsa şimdi hemen kenara çekilip hakkımızı başkalarına devredelim, bitsin..." (OÖY, 79/1)

Kendi haline bırakmak: İlgilenmemek**,** karışmamak. (TDK)

"Atiye çoktandır Dirmit'in üstüne varmanın daha kötü sonuçlara yol açacağım, alıp başını cinlerin diyarına göçeceğini düşündüğünden, onu kendi haline bıraktı." (SAÖ, 63/34); SAÖ, 114/11; SAÖ, 158/22; GD, 76/14; UB, 61/31; M, 226/28

Kendinden geçmek: 1. Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak. (TDK)

"Ama Mahmut suratına yediği yumruğun acısıyla kendinden geçti." (SAÖ, 135/31); GD, 162/26; OÖY, 153/11; MC, 99/17; Z, 105/19

2. Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak.

"Kendine renk renk çizgili, kumlu elbiselikler seçti. Seçerken seçerken kendinden geçti." (SAÖ, 104/4); SAÖ, 183/10; BKÇM, 47/8; BKÇM, 137/11; Aİ, 18/1; Aİ, 22/5; OÖY, 77/17; UB, 110/10; MC, 45/5

3. Uykuya dalmak, uyuyakalmak.

"Dirmit, bir ağıtla gözlerini tavana verdi, içini çekip tavandaki oymalara baktı. Baka baka kendinden geçti." (SAÖ, 80/8); BK, 123/23; UB, 244/21; MC, 63/7; S, 51/1; S, 112/30; Z, 79/13; Z, 113/6

Kendine gelememek: Ayılamamak, aklını toparlayamamak. (TDK)

"O tokattan sonra Dirmit bir daha kendine gelemedi." (SAÖ, 141/10); SAÖ, 167/3; S, 76/19; Z, 65/7; Z, 99/15

Kendine gelmek: 1. Ayılmak. (TDK)

"O arada Zekiye bir çırpınma, bir derin solumayla kendine geldi." (SAÖ, 114/4); SAÖ, 141/16; SAÖ, 144/34; SAÖ, 150/22; SAÖ, 158/2; SAÖ, 172/28; SAÖ, 172/28; OÖY, 147/19; UB, 38/17; M, 145/18; M, 206/12; S, 33/4; S, 170/31

2. Aklı başına gelmek.

"Kurulmuş gibi durmadan konuşan karısının ağzının içine bakakaldı. Ancak ertesi gün kendine gelebildi." (SAÖ, 113/30); SAÖ, 113/31; SAÖ, 216/7; Aİ, 40/28; Aİ, 60/4; Aİ, 94/3; UB, 16/12; UB, 221/3; S, 61/23; Z, 50/26

3. Durumu düzeltmek.

"Öyle oldu, her şeyi bırakınca her şeyin rengi kendine geldi." (UB, 48/14)

Kendine mal etmek: Benimsemek veya saymak. (TDK)

"Ne hissetmiş, neye bakmışsa onun olmuştu hepsi, küçükken okuldan bir şarkı öğrenip gelir, bir duyuşta ezberleyip kendine mal ederdi kız kardeşi..." (M, 192/23)

Kendine yedirememek: 1. Başkasının kendisine yaptığı işi, onur kırıcı sayarak tepki ile karşılamak. (TDK)

"Ama ustalığına güvenemedi, çıraklığı kendine yediremedi." (SAÖ, 99/16); SAÖ, 111/26; SAÖ, 146/8; SAÖ, 206/4; Aİ, 76/14

2. Kendisinin başkasına yapması söz konusu olan işi, kişiliği için onur kırıcı saydığından yapmamak.

"Abdestsiz koynuna girmedi. Korkusunu kendine yediremediğinden, "Atiye'nin nesi olacak, şeytan giriyor aklına zaar," diye yüreğine su serpti, ama imkânı yok korkusunu atamadı." (SAÖ, 41/17)

Kendini adamak (birine, bir şeye): Kendini vermek. (TDK)

"Kendini suya adadı." (SAÖ, 165/20); GD, 149/10; GD, 173/8

Kendini alamamak: İstemeyerek bir işi yapma durumuna girmek. (TDK)

"Delirip ortalığa düşeceğine kocasının dünya değiştirmesinin daha hayırlı bir iş olacağını düşünmekten kendini alamadı." (SAÖ, 147/4); GD, 24/6; GD, 62/5; GD, 138/28; Aİ, 56/18; OÖY, 94/19; MC, 107/27; S, 30/7

Kendini atmak (bir yere): Vakit geçirmeden hemen gitmek. (TDK)

"Dirmit korkudan bağıra çağıra kaçıp kendini eve zor attı." (SAÖ, 64/16); BK, 118/4; M, 56/27; MC, 135/13; MC, 137/14; S, 165/11

Kendini avutmak: Oyalanmak. (TDK)

"Ama, "Gölgesi olsun, üstümüze vursun, baba yine de babadır," diyerek kendini avuttu." (SAÖ, 167/20); BKÇM, 108/5; GD, 98/15; GD, 120/18; GD, 172/22; BK, 66/11; Z, 71/10

Kendini beğenmek: Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek. (TDK)

"Bir kendini beğenmişlik gravürüsün sen." (GD, 96/13); OÖY, 102/8; M, 180/31

Kendini bırakmak: Gevşek, rahat bir biçimde kalmak. (TDK)

"Mucizevi bozulma! Kulağında iş varmış demek ki, ümidimi kesiyordum artık," dedi, *"bırak kendini sözlerimin temposuna, nasıl bir sihir oluşuyor bak, ruhun göğe yükseliyor mu, biz tanrılara söylerdik söyleyeceğimizi, insan insana konuşmazdık sizin gibi."* (M, 38/31); M, 40/1; M, 80/17; M, 208/1; MC, 23/16; MC, 85/26; Z, 102/16; Z, 119/3

Kendini bilmek: 1. Aklı ve muhakemesi yerinde olmak. (TDK)

"Parmaklarına doğan kelimeler çarpıcı bir düzenle dilinden döküldükçe, anlıyorduk ki "düşlerdeki gibi sebepsiz" dediği sokaklarda, kendimizi bilmeden, gözümüzde bütün yüzeyleri genişletip büyüten bir ışıkla dolanmışız." (Aİ, 16/26)

2. Durum ve onuruna yakışacak biçimde davranmak.

"Kendini bilmez haline acıyıp Saim'i dövmekten vaz geçtik." (Aİ, 111/22)

Kendini bulmak (bir yerde): Farkında olmadan bir yere ulaşmış olmak. (TDK)

"Dirmit kendini küf kokan sıraların arasında buldu." (SAÖ, 61/32); OÖY, 167/31; BK, 27/7; BK, 57/9; M, 38/6; M, 57/18; M, 149/21; M, 173/27; MC, 41/15; MC, 136/1; S, 107/9; S, 120/5; S, 165/15; Z, 37/29; Z, 66/4

Kendini dışarı atmak: Sıkıntıdan dolayı rahatlamak amacıyla açık havaya çıkmak. (TDK)

"Atiye'nin sesi kulağına geldikçe Huvat kendini evden dışarı attı." (SAÖ, 42/22); SAÖ, 149/7; BKÇM, 61/13; MC, 55/21; MC, 65/16; MC, 121/6; MC, 128/32; MC, 139/7; S, 61/15

Kendini dinlemek: Yalnız, sakin kalmak. (TDK)

"Elini yüzüne koyup onlar dönünceye kadar kendini dinledi." (SAÖ, 199/27); BKÇM, 18/25; S, 179/6

Kendini ele vermek: Yaptığı bir davranış veya söylediği bir sözle kendi suçunu ortaya çıkarmak. (TDK)

"Sesli, sıçramalı uçuşuyla kendini ele veriyor." (UB, 25/18); M, 20/1

Kendini göstermek: 1. Beğenilecek niteliklerini ortaya koymak. (TDK)

"Aysun parka oğlanlara kendini göstermeye gidiyor, ben niye gidiyorum!" demedi." (SAÖ, 142/6); SAÖ, 185/4; OÖY, 118/7; Z, 84/18

2. Ortaya çıkmak, belirmek.

"Kalkıp pencereye gitmiş, kendini göstermemeye çalışarak sokakta olup bitenleri izlemişti bir süre." (OÖY, 134/6); UB, 143/24; UB, 185/4

Kendini kaptırmak: 1. Bir şeyin etkisinden kurtulamayacak duruma düşmek. (TDK)

"Ama çok geçmeden Huvat, kendini "yumurta oyunu"na kaptırdı." (SAÖ, 17/31); Aİ, 78/19; Aİ, 110/1; OÖY, 36/4; OÖY, 122/3; UB, 20/18; UB, 60/8; M, 224/22; MC, 42/26; S, 43/24; Z, 38/7; Z, 85/21; Z, 110/1

2. Uğraşmaya başladığı bir işten kendini kurtaramamak.

"Gogi saf bir nefretle kendini ânında muhabbete kaptırıyordu." (BK, 101/4); OÖY, 40/1; OÖY, 43/20; OÖY, 53/1; UB, 59/9; UB, 227/5; M, 181/6

Kendini kaybetmek: Aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak. (TDK)

"Kadınların peşi sıra ara yollara dalıp kendini kaybetti." (BK, 81/6); Aİ, 37/1; Aİ, 91/19; OÖY, 45/31; OÖY, 127/17; UB, 185/7; UB, 221/14; MC, 139/1; S, 31/11; S, 95/19; Z, 32/1; Z, 52/14; Z, 55/6; Z, 55/9; Z, 58/4; Z, 107/13

Kendini sıkmak: Kendini zorlamak, çaba göstermek. (TDK)

"Kendini sıka sıka, incele ıkına konuşmayı bıraktı." (BKÇM, 137/13)

Kendini sokağa atmak: Sıkıntıdan dolayı rahatlamak amacıyla açık havaya çıkmak. (TDK)

"Sesinin boğulduğu kocaman ıslak duvarların arasında ürpererek tezgâhın üstüne yayılmış takınılan temizleyip sandığa yerleştireceği, soluk soluğa kendini sokağa atacağı geceleri, puslu sabahlan düşündü." (SAÖ, 135/19); S, 88/31

Kendini toparlamak: 1. Herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek. (TDK)

"Şalteri indirmişler, lafı karıştırma da dinle, yavaştan toparlamış kendini, merak uyanmış içinde, uğuldayan yüksek noktam, inleyen alçak noktam mı?" (M, 40/15); M, 66/11; M, 211/15

2. Bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak.

"Neyse ki Huvat sonunda kendini toparladı, "Köyün adını 'Atom' koyacağız," diye yerinden fırladı." (SAÖ, 36/13); MC, 101/24; S, 126/5

Kendini tutamamak: 1. Bir durum karşısında sessiz ve heyecansız kalamamak. (TDK)

"Orada sakalı belinde, genç yaşlı bir dolu doğru yolu bulmuş insan görünce kendini tutamadı. Ağladı." (SAÖ, 143/12); SAÖ, 151/1; SAÖ, 171/20; GD, 99/18; OÖY, 41/28; UB, 46/21; M, 25/32; M, 181/1

2. Dayanamamak sabredememek.

"Ama kendini tutamayıp işedi." (SAÖ, 109/12); BK, 50/16; S, 82/16; S, 159/18

Kendini tutmak: 1. Kendine hâkim olmak. (TDK)

"Yatarken, otururken, kan seyrederken, yemek yerken bağırmamak için kendini zor tuttu." (SAÖ, 191/32); SAÖ, 191/34; UB, 156/35; MC, 138/11; Z, 91/8; Z, 86/11; S, 130/14

2. Dayanmak, sabretmek.

"Dişlerini sıkıp kendini tuttu. Helaya gitmek için annesinin uykuya geçmesini bekledi." (SAÖ, 109/3); Z, 66/9; S, 32/11

Kendini vermek: Bir şeye bütün varlığıyla bağlanmak, başka her şeyle ilgisini kesip tek şeyle aşırı ölçüde ilgilenmek. (TDK)

"Atiye kocasına, geri kalan ömrünü okuyup üfleyerek geçirirse, kimsenin işine karışmayıp kendini yeşil kitaplara yeniden verirse Tanrı'nın onu bağışlayacağını, aksi halde yeşil kitaplarını bir gaflete düşüp rafa kaldırdığı için cehennem ateşine atacağını duyurdu." (SAÖ, 149/21); SAÖ, 169/21; SAÖ, 185/1; SAÖ, 198/23; BKÇM, 55/15; BKÇM, 119/15; Aİ, 45/5; Aİ, 103/17; UB, 67/31; UB, 107/12; MC, 21/2

Kendini vurmak: Bir şeye bütün varlığıyla bağlanmak, başka her şeyle ilgisini kesip tek şeyle aşırı ölçüde ilgilenmek. (TDK)

"Ömer Hayyam, İmam Gazali, Hasan Sabbah, on iki önemli adam aynı mektepte okumuşlar ama biri şarapçı olmuş, öteki şeytani, kendini afyona vurmuş, aynı evde büyüdünüz fakat karakter yapınızda bir benzeşme olacak diye bir şey umman hayatın akışına ters gelen bir durumdur..." (BK, 40/23)

Kendini yoklamak: Duygu, düşünce ve beden bakımından kontrol etmek. (TDK)

"Dirmit'in okulda çeteye girmiş olabileceğini düşünmeye, düşüncesini kendini yoklamaya gelen Akçalılılara açmaya başladı." (SAÖ, 147/8); SAÖ, 219/8; Aİ, 91/2

Kesim kesmek: (Bir şeyi belli bir şekilde yapmak üzere) Uyuşmak, karşılıklı karar verip anlaşmak. (Ayverdi, 2020: 1678).

"Damadımı seviyorsam azıcık soluklansın, sonra oyuna otururum demedi, içeri girer girmez, "Ben ebeyim ha," diye kesim kesti." (SAÖ, 196/32)

Kesintiye uğramak: Bir süre için durmak. (TDK)

"Hiçbirisi benim değil bunların, hayatım yeterince kesintiye uğradı..." (OÖY, 127/24); UB, 84/27; UB, 137/16

Kesip atmak: 1. Uzun uzadıya düşünmeden kesin yargıya varmak. (TDK)

"Her defasında Gogi, "Ben herkesle yapamam, evleneceğim kimsenin kültürlü olması lazım..." diyerek kesip attı." (BK, 49/24); BK, 128/15

2. Kesin olarak çözmek, bitirmek.

"Işığı kesip atacak halin yok ya." (Aİ, 76/5); OÖY, 85/16

Kesip biçmek: parçalamak, doğramak, ameliyat etmek. (TDK)

"Belleğimi kesip biçmeye ve parçalamaya başladım." (GD, 93/8); UB, 219/10

Kestirip atmak: Ayrıntılı düşünmeden kesin yargıya varmak. (TDK)

"Bana ayran verirken kızın yüzü bir kızardı ki, dayanamadım işte," diye kestirip attı." (SAÖ, 38/10); BK, 120/3; M, 208/26; MC, 116/29

Keyfi bozulmak: Canı sıkılmak, rahatı kaçmak. (TDK)

"Gogi yavaş yavaş açılıp Mesut'la beraber geliştirdikleri fikirleri açıklamaya başlayınca keyfi bozuldu." (BK, 142/4); OÖY, 91/6

Keyfi kaçmak: Neşesi kalmamak. (TDK)

"Yarım saatlik önünü çeviren erkeklere sövüp sayarak memesini göstermeye başladıysa da söylentilerden sonra yürümesinin keyfi kaçtı." (BKÇM, 142/16); Aİ, 40/20; OÖY, 90/25; UB, 164/22

Keyfi yerinde olmak: Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak. (TDK)

Bir tekini bile tanımıyorum; yavaş adım ölümü düşünerek yürüyorum ormanın içinde, çaresizliği yaşıyorum rüyamda, köpeğin keyfi yerinde, o açıdan rahatım biraz, çıkışı bulur diyorum kendi kendime, hayvanların hepsi de tek geziyor; geyik, panter, ayı..." (UB, 82/10); UB, 172/26

Keyfine diyecek olmamak: Mutlu ve huzurlu olmak. (TDK)

"Yunan erkeklere yenildik, karıları evde oturuyor onların, aslan gibi bir kızın içinde uyanmışım, keyfime diyecek yok…" (M, 142/31)

Keyfini çıkarmak: Bir şeyden iyice tat almak. (TDK)

"Rüzgârın dalgalarından sıyrılmış, garip bir biçimde ele geçirdiğim üstünlüğün, kendimi farklı ve yukarıda hissetmenin keyfini çıkarıyordum." (Aİ, 14/32); M, 81/1; M, 184/27; S, 42/2; S, 77/26

Keyfini kaçırmak: Üzmek. (TDK)

"Erice'mizle özdeşleşen su patlağı sorunundan söz edip keyfini kaçırmak istemiyorum şimdiden…" (MC, 123/4); S, 157/24

Keyif sürmek: Sıkıntısız, rahat yaşamak. (TDK)

"Dağların keyfini sürdüm, bak şu doruklara..." (UB, 171/24)

Kılı kırk yarmak: Titiz ve ayrıntılı bir biçimde incelemek, önemle üstünde durmak. (TDK)

"Huvat oraya gidenin her şeyinin açıldığını, kılın kırk yarıldığını söyleyip sustu." (SAÖ, 237/18)

Kılıçtan geçirmek: Çok sayıda insanı kılıçla topluca öldürmek. (TDK)

"İki parmağıyla uzandı kamasına, öldü gitti zavallıcık, seyredilecek şey değildi, gözleri açık kaldı, ışığı sönene kadar bakıp seyrettim incelerek, dört bin insanı kılıçtan geçirdiler, kendi milletini kıranların yasasını hangi meclis çıkarsın, Türklerden para alıp Türkleri kesti Hıristiyanlar..." (M, 129/33)

Kılığa bürünmek: Oymuş gibi görünmek. (TDK)

"Hızla değişiyorsun Erice'm, her gün yeni bir kılığa bürünürken, ölüm haberleri düşürürken kulaklarımıza duymuyorsun çığlıklarını kimsesizlerin, söylemedin

deme bana, baharın leylaklarını yazın sarı güllerini şahit tutup haklı çıkarım." (MC, 148/16); Z, 62/13

Kına yakmak: Kınayı su ile karıştırıp bulamaç kıvamına getirerek boyanacak yere sürmek. (TDK)

*"*Ellerine kaya kınası yaktılar*."* (SAÖ, 22/24); SAÖ, 35/12; SAÖ, 65/22; SAÖ, 75/19

Kırklara karışmak: Bir kimse artık ortalarda görünmez olmak. (TDK)

"Büyük bir filozof okul açtı buralarda, çalmış süpürmüş düşünceyi... Yazmaz olasıca," dedi, "kaleminden çıkan kanun, iki dağ ötemizde ders veriyor, ünü dünyayı tutmuş, melekler gözlüyor yolunu, kırklara karışacak sanıyoruz, kıza göz koydu…" (M, 28/30)

Kısa tutmak: Bir şeyi gerektiği kadar uzun yapmamak. (TDK)

"Misafrliği kısa tut git buradan, başın belaya girmesin, sana kıymet vermesem söylemem bunu..." (S, 144/1)

Kıskıvrak yakalamak: Kurtulamayacak veya çözülemeyecek biçimde tutmak, sımsıkı tutmak. (TDK)

"Annemin dudaklarının etrafında dolanıp burulan ve gözlerine yükselen kasırga ardımı kovaladı, beni aşağı mahalledeki yıkık köşkün bahçesinde şaşkın şaşkın solunup dururken kıskıvrak yakaladı." (GD, 41/22); GD, 51/9

Kısmet beklemek: Evlenmeyi, evleneceği kimseyi beklemek. (TDK)

"Ancak kısmetinin bir turlu Nuğber'i bulamadığını, Nuğber'in üç vakit açıklık bir yerde gece yarısı kısmetini beklemesinin şart olduğunu duyurdu." (SAÖ, 168/5)

Kısmeti açılmak: Kendisiyle evlenmek isteyen biri çıkmak. (TDK)

"Kuşların kısmeti bir türlü açılmayan kızlara iyi geldiğini söyledi." (SAÖ, 179/24); MC, 30/10

Kısmeti ayağına gelmek: Beklenmeyen bir nedenle kazançlı bir durumla karşılaşmak. (TDK)

"Kulağına bu yolla kısmetini ayağına getiren nice kızın varlığından söz edip dua okudu." (SAÖ, 168/17)

Kısmeti bağlamak: İstediği hâlde evlenememek. (TDK)

"Atiye, kısmetleri bağlanmasın diye, uğursuzluk saydığından çocuklarının ellerini bacaklarının arasına alıp oturmalarını yasakladı." (SAÖ, 85/10)

Kısmeti kapanmak: Kendisiyle evlenmek isteyen biri çıkmamak. (TDK)

"İşi, oturarak su içmenin, helada fazla durmanın, geç yatıp geç kalkmanın kısmetlerini kapadığını söyleyecek kadar ileri götürdü." (SAÖ, 85/18); M, 90/18

Kıyamet kopmak: 1. Kıyamet günü gelmek. (TDK)

"O alıcı, dünyayla uyumlu yaşayın diye konmuş kafanızın içine, yirmiden fazla kıyamet koptu, nevri dönecek, fazla bile müsamaha gösterdi…" (M, 65/3); M, 129/4

2. (*mec.*) Bir yerde çok gürültü ve telaş olmak.

"Bu yüzden evin içinde kıyamet koptu." (SAÖ, 102/15); BKÇM, 108/31; BKÇM, 123/27; GD, 61/4; M, 199/16; M, 241/10; S, 82/14

Kıyametler koparmak: Bir şeye çok kızarak bağırıp çağırmak, feryat etmek. (TDK)

"Küçük öfkelerinden bir kasırga yapıp kıyameti kopartıyorsun ve ben söylediklerimi söylememiş gibi oluyorum." (GD, 108/26)

Kıymet vermek: Değerli olarak kabul etmek, değerlendirmek. (TDK)

"Dirmit'in deftere olan düşkünlüğünü, deftere anadan babadan daha çok kıymet verdiğini saydı döktü." (SAÖ, 188/1); MC, 12/29; S, 144/2

Kıymete binmek: Çok değerli duruma gelmek. (TDK)

"Nuğber evden çıktıktan sonra, görümcesinin yüzü güldükçe iç geçiren Zekiye, hastalanır yataklara düşersem, ben de Nuğber gibi kıymete biner miyim deyip yataklara serildi." (SAÖ, 210/16); SAÖ, 211/32; BKÇM, 24/25; M, 209/8

Kıymetini bilmek: Önemini, değerini bilmek. (TDK)

"Çiçektepe'nin kıymet bilir insanı." (BKÇM, 62/32); BKÇM, 63/7; GD, 81/14; Aİ, 94/23; Aİ, 115/13; M, 187/22; S, 159/8

Kız istemek: Bir kızı evlenmek için ana ve babasından veya yakınlarından istemek. (TDK)

"Huvat oğlanın tek başına kız istemeye gelmesine içerledi." (SAÖ, 193/23)

Kibrit çakmak: Kibriti yakmak için bir yere sürtmek. (TDK)

"Kuyruğa kibriti çakıp yanından uzaklaştı." (BKÇM, 71/3); BK, 122/5; UB, 63/20

Kilit altına almak: Kilitlemek. (TDK)

"Yara açmayan su kilit altına alınınca, konducu kadınlara "gece dersi" veren, yatıp kalkmanın ilmini öğreten Tirintaz Fidan gül yaprağı ağzını açtı." (BKÇM, 52/20)

Kilit vurmak: Kilitlemek. (TDK)

"Üstüne kilit vurdu." (SAÖ, 208/21); MC, 67/26

Kimin nesi?: 'Kimin yakını' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Fısıldayarak konuşan kadını da, saçı omuzlarına değen oğlanı da iyi bir adama benzetemediğini, kimin nesi olduklarını bilmediğini, bilmediği kapıya kızını bağlayamayacağını sayıp dökmeye başladı." (SAÖ, 195/25)

Kin tutmak: Birine karşı öç alma duygusunu sürdürmek. (TDK)

"Tuttuğum en büyük kin, beynimden bile gizliydi." (GD, 120/25)

Kitaba el basmak: Kutsal kitap üzerine elini koyarak ant içmek. (TDK)

"Amerikalı anarşistlere yatıyor kafam, basarsam onların kitabına el basarım!" dedi, sıçrayıp dikildim ayağa, "ideoloji sonrası puştlar, ahlakçı namussuzlar!.." (M, 119/17)

Kocaya kaçmak: Kız ailesinin izni olmadan ve nikâhlanmadan bir erkekle kaçmak. (TDK)

*"*Hapse atıldı. Kız, kolundaki, bacağındaki balmumunu sıyırıp kocaya kaçtı.*"* (BKÇM, 134/10)

Kocaya vermek: Kız veya kadını evlendirmek. (TDK)

"Atiye'yle ilgili tüm bildiğinin, üvey annesinin onu çok küçükken kocaya verdiği ve ilk kocasının tüfekle oynarken kendisini vurduğu olduğunu söyleyerek karısının bu kadar yalanla öte dünyada kendisine yatacak yer bulamayacağına yemin etti." (SAÖ, 175/12)

Koku almak: 1. Bir nesnenin kokusunu algılamak. (TDK)

"Derdinin sihiri burnunu tıkayıp da onu koku alamaz hale getirdiğinde küslük çekişmeyi bir yana bırakıp, "Volvo ruhumun kumandasını ele geçirdi," diye umutsuz bir cümleyle Gogi'nin kapısına dayandı." (BK, 26/1)

2. (*mec.*) Gizli tutulan bir şeyi sezmek.

"İnsanlar kod adımı gözleriyle değil burunlarıyla okusunlar ve yanık bir sekterlik kokusu alsınlar istiyorsun." (GD, 35/13)

Kol atmak: 1. Bitkinin gövdesinden ayrılan bir dal bir yöne uzanmak. (TDK)

*"*Yapıştı toprağa, saçak saçak kok saldı, kol attı.*"* (SAÖ, 22/28); S, 46/1

2. (*mec.*) Çevreye yayılmak, genişlemek, ulaşmak, uzanmak.

"Evde yaparsın savunmanı hadi, gezmeye çıktık, günümüz zehir olmasın, sıkıntım başımdan aşmış," dedi, "bir seninle uğraşmıyorum, tırmanıcı varlıklar kol atıp yaprak veriyor üstümde, Sarmaşık ruh nedir bilmiyorsun, sarılıyorsun kaleme, yazdığın kimin lafı sözü." (M, 45/15); M, 197/7; M, 241/6

Kol gezmek: (*mec.*) Kötü durum ve davranışlar çokça olmak. (TDK)

"Ara ki bulasın patronları, iş hayatımızın acı tecrübeleri bunlar, emek hırsızlığı kol geziyor, garibanı çarpmak moda oldu." (MC, 126/14); S, 175/9

Kolaçan etmek: Bir şeye öğrenmek amacıyla kısaca bakmak, göz atmak. (TDK)

"Sahil Lokantası'na gidip havayı kolaçan etmek istiyorum ama sazlıkta biraz uzanıp kendime gelmeliyim önce, korkudan bitkin düştüm." (Z, 50/25)

Kolayına gelmek: Bir işin herhangi bir biçimde yapılmasını daha kolay bulmak. (TDK)

"Hemen aldanmak istiyorsunuz," derdi, "beğenmek kolayınıza geliyor çünkü." (OÖY, 36/9); MC, 137/21

Kolayını almak: Alışkanlık peydâ ederek, usûlünü öğrenerek bir işi kolay yapar duruma gelmek. (Ayverdi, 2020: 1751).

"Sonra sonra işmarla konuşmanın kolayını aldılar." (SAÖ, 49/21)

Kolayını bulmak: Kolay bir biçimde yapma yolunu bulmak. (TDK)

"Direğini kiraz ağacından yontarız çadırın, kuyruk olurlar önünde, Tanrı yalancıları, Tanrı hırsızları, kolayını bulmuşsunuz siz işin, kutsal pezevenkler, kutsal katiller." (M, 161/21)

Kolları sıvamak: Bir iş yapmaya güçlü bir biçimde, istekle hazırlanmak. (TDK)

"Proje tröstleri yarışıyor birbiriyle, cebinizden paranızı çekip alacaklar, üçü birleşip terest oldu, hava konservesi yapmak için kolları sıvadılar, pet şişelerde ölümsüzlük satacaklar size, zehirleneceksiniz hepiniz..." (M, 169/18)

Kollarını açmak: İçtenlikle karşılamak veya kucaklamaya hazırlanmak, sevgisini ve dostluğunu göstermek. (TDK)

"Tarlasının düzlüğünde aşkla kollarını açmış, Sarıkız'ı bekliyor..." (M, 84/18)

Kolu kanadı kırılmak: Bir şey yapamayacak duruma gelmek, çaresiz kalmak. (TDK)

"Her akşam, kapısının önüne inen yedi köyün erkeğine arabaşı dökmekten, mantı sıkmaktan, yatak serip kaldırmaktan kolu kanadı kırıldı." (SAÖ, 19/22); SAÖ, 205/15; SAÖ, 207/32

Koluna girmek: Kolunu birinin koltuğu altından geçirmek. (TDK)

"Atiye gelininin koluna girip, ayağa kaldırdı." (SAÖ, 46/9); SAÖ, 54/1; SAÖ, 144/27; SAÖ, 149/5; SAÖ, 178/34; SAÖ, 196/30; BKÇM, 139/32; Aİ, 28/18; Aİ, 30/6; M, 173/14; M, 177/27

Komplo kurbanı olmak: Komploya kurban gitmek. (TDK)

"İğrenç bir komplonun kurbanı oldum." (GD, 100/19)

Kontrol altına almak: Bir olayı denetim altına almak. (TDK)

"Sanki olağanüstü bir güç can arkadaşının mimiklerini kontrol altına almıştı." (BK, 141/27); MC, 86/12

Konuk etmek: Birini evinde bir süre ağırlamak. (TDK)

"Bir hafta süreyle çoğu başka ülkelerden gelecek yirmiden fazla insanı konuk edip ağırlayacağız burada." (UB, 169/18)

Konuk olmak: Bir yerde kısa bir süre ağırlanmak. (TDK)

"Yemeklerini yanlarında taşımacasına, iki kez çoluk çocuk Gogi'ye konuk oldular." (BK, 92/24)

Konuşmaya dalmak: Başka şeylerle ilişkiyi keserek belli bir konudan söz etmek. (TDK)

"Konuşmaya dalar dalmaz odanın ortasında insanı basit bir biçimde ele alan düşünceleri küçümseyip duran bir yalnızlık halini aldılar." (BK, 47/8); OÖY, 52/3; UB, 150/10; M, 234/18

Korktuğu başına gelmek: Düşünülen kötü durum gerçekleşmek. (TDK)

"Sonunda Atiye'nin korktuğunu başına getirdi." (SAÖ, 223/4); M, 64/1

Korku düşmek: Endişelenmek, korkmak. (TDK)

"Ne yandan baktı ne kadar baktıysa tavanda tahtadan başka bir şey göremedi, içine bir korku düştü." (SAÖ, 80/13); SAÖ, 157/13; SAÖ, 233/23; Aİ, 61/3

Korku salmak: Korkutmak. (TDK)

"Çok geçmeden parkta cicoz oynayan çocukların yüreğine korku saldı." (SAÖ, 161/6); SAÖ, 172/10; BKÇM, 52/8

Korku vermek: Korkutmak. (TDK)

"Oğlanlarla öpüşen kızların başına ömür boyu bir ağrı saplandığını, dişlerinin döküldüğünü, etlerinin kuruyup pul pul kalktığını söyleyip kızına korku verdi." (SAÖ, 142/15); SAÖ, 141/22; SAÖ, 201/32; SAÖ, 216/28; SAÖ, 217/27; SAÖ, 226/22; SAÖ, 230/10; SAÖ, 230/10; SAÖ, 245/21; BKÇM, 125/7; OÖY, 50/23

Korkuya kapılmak: Korku düşmek, korkmak. (TDK)

"Atiye her arkasından gidip baktığında, kızının yerde sürüne sürüne arandığını gördükçe, yeniden korkuya kapıldı." (SAÖ, 81/14); SAÖ, 191/20; SAÖ, 226/14; GD, 104/7; BK, 34/6; BK, 59/29; BK, 75/23; BK, 123/16; BK, 128/20; Aİ, 74/10; UB, 155/6; MC, 16/2

Korumaya almak: Tehlikede olduğu düşünülen bir kimseyi veya eseri saldırılardan korumak üzere önlem almak. (TDK)

"Halilhan şikâyeti sezince Gogi'yi çaktırmadan korumaya aldı ve ağır ağır mevzudan uzaklaştırdı." (BK, 100/30); S, 44/21; S, 106/13

Koynuna almak: Biriyle sevişmek için yatmak. (TDK)

"Karılarını koyunlarına alıp yatamayacaklarını bağırdı." (BKÇM, 52/30); BKÇM, 72/24

Koynuna girmek: Biriyle yatıp sevişmek. (TDK)

"Abdestsiz koynuna girmedi." (SAÖ, 41/17); SAÖ, 117/14; SAÖ, 181/4; SAÖ, 209/23; SAÖ, 211/30; SAÖ, 232/34; SAÖ, 233/11; SAÖ, 233/1; SAÖ, 234/11; BKÇM, 56/2; M, 115/20; MC, 108/32

Kök salmak: İyice tutunmak, sağlamlaşmak, yayılmak, köklenmek. (TDK)

"Yapıştı toprağa, saçak saçak kök saldı, kol attı." (SAÖ, 22/28)

Kök söktürmek: Uğraştırmak, güçlük çıkarmak. (TDK)

"Yenildi kadınlar savaşta, bitirdiler işimizi, zafer anıtı diktiler, erkeklerin diktiği o zafer anıtı, dünya harikası anıtlar arasında sayılıyor şimdi, düşün ne kök söktürmüşüz onlara, nasıl sevinip coştuklarını anla işte…" (M, 117/6)

Kökü kurumak: Yok olmak, ortadan kalkmak. (TDK)

"Kölelere sakin olmalarını öğütlüyor, kökü kurudu gitti çiğnediği otun, ayılamadı, hâlâ sarhoş." (M, 67/18)

Kökünü kazımak: Bir daha üreyemez duruma getirmek, hiçbir kalıntısını bırakmamak, yok etmek. (TDK)

"Çöp yıkama işinin Çiçektepe'de işsizliğin kökünü kazıyacağını müjdeledi." (BKÇM, 58/6)

Köşe bucak kaçmak: Kimseye görünmek istememek. (TDK)

"Atiye o kapıları çarptıkça, kendisinden köşe bucak kaçtıkça, kızın üstüne üstüne vardı." (SAÖ, 140/34); SAÖ, 187/8

Köşeye sıkıştırmak: Ne yapacağını bilemeyeceği, hareket imkânının kısıtlı olduğu zor bir durumda bırakmak. (Ayverdi, 2020: 1792).

"Haklılığı yüreğine saplanan bir sözle onu köşeye sıkıştırdığınızda yüzüne bakılamaz oluyor." (UB, 100/3)

Kötü yola düşmek: Kötü kadın olmak. (TDK)

"Uzun uzun annelerine gelip kırmızı işaretlerini haber vermeyen kızların kötü yola nasıl düştüklerini anlattı." (SAÖ, 139/25); SAÖ, 139/26

Kötü yola sapmak: Doğruluktan ayrılıp istenilmeyen ve yanlış işler yapmak. (TDK)

"Ortada kalacaklarına, akıllarını kaçıracaklarına, aç açık kalacaklarına, kötü yola sapacaklarına dair duvara koydukları işaretleri saydı." (SAÖ, 241/3); SAÖ, 236/33

Kötülük etmek: Kötü davranmak, zarar vermek. (TDK)

"Bu belki de dünyaya kötülük edenlerin aşksız doğan çocuklar olabileceği yönünde bir sezgiye dayanıyordu." (OÖY, 77/9); UB, 99/34

Kötülük yapmak: Kötü davranmak, zarar vermek. (TDK)

"Anladığım, ben ona bir kötülük yapayım isterdi." (GD, 123/19); GD, 124/5; S, 133/7

Kötürüm olmak: Yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyememek. (TDK)

"Onun ışığını kendi gözlerime sıkıp kör ve kötürüm olmayı planlamıyorum herhalde." (GD, 62/24)

Kötüye kullanmak: Birinin iyi davranışından istenilmeyen yolda yararlanmak. (TDK)

"Kabadayılıktan kalma namını, kendi köylülerinin elinden iş kapmak için kötüye kullanmaktan geri durmadı." (SAÖ, 136/20); BK, 50/1

Kramp girmek: Kasılmak. (TDK)

"Benim kalbime kramp girmiş ne umurun." (GD, 159/2)

Kriz geçirmek: Bir organda birdenbire fizyolojik değişiklik olmak. (TDK)

"Balıketi olmuşsun, yaparsam ben yaparım senin resmini, tuvalime, fırçama gel bir gece,' derken darbuka, saz, eller yukarı, takım elbiseli çevik adamlar basıyor gazinoyu, sesi gidip geliyor generalin, kalp krizi geçirecek, yakın sarı spotları!.." (M, 173/7); S, 181/7

Kucak açmak: Korumak. (TDK)

"Hayır beyefendi, biz toplumsal oyunu tümüyle reddedenlere kucak açmak istiyoruz," diye anlatmaya başlıyorum, sözü ağzımdan alıp aşk hakkındaki düşüncelerini açıklamaya başlıyor." (UB, 196/9); UB, 218/10; UB, 218/11; MC, 112/5

Kul köle olmak: Tam bir doğruluk ve özveri ile bağlanarak bütün isteklerini yerine getirmeye hazır olmak. (TDK)

"İşte o an kolunu kıpırdatabilir, Kepse'yi tutabilirsen tutarsın –kulun kölen olur, bir dediğini iki etmezdi– tutamazsan kaçıp gider, bir daha da o fırsat ele geçmezdi." (SAÖ, 16/7); SAÖ, 186/33; SAÖ, 233/28

Kulağı çınlamak: Konuşulan yerde bulunmayan, sevilen biri anıldığında söylenen bir söz. (TDK)

"Tepeden kayaların üstüne taş atılıyormuş gibi sesler duydum, sonra evde tekrarlandı, bütün gece kulağım çınladı, lambalar yanıyormuş, elektrikler kesildi sandım, kapkaranlık oldu ev..." (M, 182/10)

Kulağına çalınmak: Başkasına söylenirken kendisi de duymuş olmak. (TDK)

"O günden sonra da "Ayak basmasın köye," diye, gidenle gelenle Huvat'a haber yolladı. Ama onun öksürüğü kulağına çalınınca –Huvat'ın soluğunu içine çeke çeke bir öksürmesi vardı– yerinden sıçradı." (SAÖ, 15/15); SAÖ, 77/31; SAÖ, 221/16; BKÇM, 139/4; BK, 37/9; Aİ, 52/4; Aİ, 92/30; Aİ, 94/19; OÖY, 78/15; OÖY, 81/11; OÖY, 109/21; OÖY, 110/9; OÖY, 130/25; UB, 243/24; M, 38/4; M, 132/15; MC, 54/30; MC, 62/23; MC, 102/10; MC, 122/29; MC, 146/22; S, 61/22; S, 150/1; Z, 71/12; Z, 72/8; Z, 92/5; Z, 94/15

Kulağına fısıldamak: Çok alçak ve hafif bir ses tonuyla kulağına eğilip bir şeyler söylemek. (TDK)

"Ölür ne de lan, içine dert olur sonra," diye kulağına fısıldadı." (SAÖ, 98/34); SAÖ, 116/2; BKÇM, 69/10; BKÇM, 132/20; GD, 71/7; GD, 179/19; BK, 19/21; BK, 35/27; Aİ, 28/18; Aİ, 30/6; M, 31/27; M, 155/30; MC, 29/6; MC, 38/6; MC, 41/5; MC, 80/12; MC, 103/17; S, 64/23; S, 82/27; S, 104/11; S, 147/11

Kulağına gelmek: Duymak. (TDK)

"Atiye'nin sesi kulağına geldikçe Huvat kendini evden dışarı attı." (SAÖ, 42/22); SAÖ, 77/17; SAÖ, 77/5; SAÖ, 77/260; SAÖ, 78/31; SAÖ, 132/31; SAÖ, 189/23; SAÖ, 192/4; SAÖ, 223/6; SAÖ, 243/31; SAÖ, 244/33; BKÇM, 108/17; GD, 184/22; Aİ, 41/24; OÖY, 160/16; UB, 54/16; UB, 213/2; M, 182/7; MC, 64/24; MC, 86/1; MC, 93/3; MC, 94/11; S, 107/13; S, 1113/23; S, 142/19; S, 161/5; S, 186/1; Z, 104/5

Kulağına gitmek: Duymak. (TDK)

"Boğazında boğup dışarı çıkardığı kısık sesi polisin kulağına gitti." (BKÇM, 134/7); UB, 119/5; UB, 124/34; UB, 179/18; M, 72/16; M, 209/32; MC, 11/14; MC, 40/22

Kulağına inanmamak: Duyduklarının doğruluğundan şüphe etmek. (TDK)

"O kımıldanıştan doğan hışırtı, kulaklarıma inanılmayacak kadar tanıdık geldi ve o eşsiz müzik, benim ilk seslerimin ta derinlerdeki çınlamalarına bağlandı." (GD, 146/17); BK, 24/3

Kulağını çekmek: Ceza olarak kulağını tutup bükerek çekmek. (TDK)

"Öfkeye kapılan şef, nişanlısı kızın önünde genç işçinin kulağını çekmiş, küfür edip tokatlamıştı." (MC, 36/7)

Kulak arkası etmek: Dikkate almamak, göz önünde tutmamak. (TDK)

"Uyarılarını kulak arkası mı ettin?" (Aİ, 62/10); M, 141/20

Kulak asmak: Önem vermek, dinlemek. (TDK)

"Zekiye'nin belinin inceliğine ağızları öyle açık kalmıştı ki, Atiye'nin bu işe küçüklükten başlanmazsa, bel inceltmeye pek bir faydasının dokunmayacağına dair sözlerine bir süre kulak asmadılar." (SAÖ, 38/31); SAÖ, 40/16; SAÖ, 94/21; SAÖ, 96/15; SAÖ, 124/29; SAÖ, 106/28; SAÖ, 177/30; BKÇM, 113/22; GD, 116/20

Kulak kabartmak: Belli etmemeye çalışarak dinlemek. (TDK)

"Bu ağaçlardan meyvelerin günlerce çırpılarak bitirilemediği, evlerde küp küp altınların bulunduğu, kadınların burunlarına renk renk ışıklı taşlar taktığı, tüller kuşandığı diyarın gerçekte var olup olmadığını anlamak için, herkes Atiye'ye kulak kabartmaya başladı." (SAÖ, 174/6)

Kulak kesilmek: Büyük bir dikkatle dinlemek. (TDK)

"Yanında belinde yürüyen insanlara kulak kesildi." (SAÖ, 189/23); SAÖ, 215/32; S, 72/6; S, 180/11

Kulak tıkamak: Bir şeyi duymazlıktan gelmek. (TDK)

"Dirmit'i evin içinde olup biten her şeye kulağını tıkaması için tembihledi." (SAÖ, 138/17); SAÖ, 138/22; SAÖ, 148/22; SAÖ, 166/25; SAÖ, 183/13; SAÖ, 183/17; BKÇM, 48/22; BKÇM, 116/26; BKÇM, 121/12; GD, 74/18; S, 61/8

Kulak vermek: 1. Merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak. (TDK)

"Dirmit'in yazdığını, bir de kendisinin ona okuyacağını, yazdığına iyice bir kulak vermesini istedi." (SAÖ, 228/22); SAÖ, 37/30; SAÖ, 43/25; SAÖ, 77/16; SAÖ, 169/29; SAÖ, 223/26; SAÖ, 241/15; BKÇM, 91/11; OÖY, 49/24; UB, 89/25; UB, 111/25; S, 136/6

2. Değer vermek, önemsemek.

"En dalgınlaştırıcı kayalıkların yanından geçerken Cömert'in söylediği her şeye kulak verip ona yanıtlar yetiştirdiğimi fark ettim." (UB, 96/7); UB, 205/11; M, 78/7; M, 98/6; M, 111/33; M, 127/16; MC, 76/19; MC, 140/27; S, 182/32; Z, 27/32

Kumar oynamak: Ortaya para koyarak talih oyunu oynamak. (TDK)

"Zabıta Memet'in oğlu ekmek bıçağıyla kumar oynadığı kahveyi basıncaya kadar Çiçektepe'de tutundu." (BKÇM, 122/26); OÖY, 141/3

Kurban gitmek: Suçsuz yere ölmek, zarara uğramak. (TDK)

"Yerlerde sürüklenirken, annemle benim tepelek masalına kurban gittiğimizi anladığım an, acıyla parçalandım." (GD, 43/17); GD, 139/10; MC, 146/26; S, 181/14

Kurban olayım!: 1. Aşırı sevgi ve hayranlık anlatan bir söz. (TDK)

"Atiye resmi eline alır almaz, "Kurban olsun anası," diye bir ağıttır tutturdu." (SAÖ, 111/2); BKÇM, 123/23; BKÇM, 136/32; GD, 81/16

2. Yalvarma sözü.

"Osman, kurban olayım söyle de evine gelsin," diye tembih üstüne tembih etti." (SAÖ, 25/2); SAÖ, 113/8; BK, 123/26

Kurbanı olmak: Uğruna ızdırap veya büyük üzüntü, sıkıntı çekmek, zarara girmek, ölmek. (TDK)

"Ama bu karısı da Lado'nun hayatını yazmaya karar verdiği günlerin ertesinde, Lado'nun deyimiyle, hissizliğin ve fikirsizliğin kurbanı oldu." (BKÇM, 117/29); GD, 176/12; GD, 178/4; B, 272/9

Kurşun atmak: Silahla mermi atmak. (TDK)

"Şevrotin ya da tek kurşun atarsın, dönerek gider, temas edince patlatır." (UB, 66/26)

Kurşun dökmek: Halk inanışına göre erimiş kurşunu, hastanın üstünde, içinde su bulunan bir kaba dökerek ortaya çıkan şekillerin yorumuyla nazar, büyü, hastalık vb. şeyleri önlemek, iyileştirmek. (TDK)

"Atiye kızına kurşun döktürdü." (SAÖ, 101/8); SAÖ, 140/25; SAÖ, 167/27

Kurşun sıkmak: Silahı ateşlemek, mermi yakmak. (TDK)

"Birine hırslanalım, bize haksızlık yapsın, üstümüze yüz kurşun sıksın ölmeyiz, onu öldürünceye kadar yaşarız biz," diye bağırdı." (BK, 39/7)

Kurşun yemek: Vurulmak. (TDK)

"Yasemin'e, "Alnıma bir kurşun yedim, o sıcaklığı unutamadığım için öldüm," diyordu." (OÖY, 55/22)

Kurşuna dizmek: Öldürmek. (TDK)

"Hepimize dışkı yedirilmemiş gibi, makatımıza cop sokulmamış gibi, kolumuzu iş makinesi koparmamış gibi yapamayız; kurşuna dizilmemişiz gibi, işkence görmemişiz gibi, on yedi yaşında idam edilmemişiz gibi, gece baskınlarında alınıp götürülmüş ve bir daha geri dönmemişiz gibi yapamayız." (UB, 257/33)

Kusur etmek: Yanlışlık yapmak. (TDK)

"Gidelim, anlatayım karakolda, kötü biri olsam o gece neler yapardım sana, saygıda bir kusur ettim mi?" (S, 173/17)

Kusur işlemek: Yanlış davranışta bulunmak. (TDK)

"Huvat büyük bir kusur işlemese böyle bir evladın çıkmayacağını söyleyip kahrından ağlamaya, ağıdın arasında oğluna yalvarmaya başladı." (SAÖ, 184/4)

Kusura bakmamak: Hoş görmek. (TDK)

"Af ve kusura bakmama dileklerimle, bir eş olarak arzuladığım insanın böyle olmasını istemediğimi söyleyebilirim." (BK, 79/8); UB, 67/5; UB, 226/22; MC, 134/7; MC, 134/33; MC, 137/3; MC, 137/4; MC, 137/25; S, 59/32; S, 178/9

Kuş gibi: Çabuk iş gören, eline ayağına çabuk. (TDK)

"Atiye kuş gibi gelip, korkuyu kaybeden kızına yetişen oğluna dualar ede ede içeri girdi, "Yüreğim bir soğudu ki!" deyip bir köşeye çekildi." (SAÖ, 228/4); SAÖ, 245/34

Kuş gibi çırpınmak: Çaresizlik içinde telaşlı davranmak. (TDK)

"Hırsından kuş gibi çırpınmaya, avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı." (SAÖ, 158/4); SAÖ, 141/11; SAÖ, 205/30; SAÖ, 207/17

Kuş gibi uçmak: Çok kısa sürmek, geçmek. (TDK)

"Bir, kaleci olup kuş gibi uçtu; bir, topu kafasının üstünde hoplattı, olmadı dizine indirdi." (SAÖ, 198/12); SAÖ, 213/4; SAÖ, 215/6; SAÖ, 225/9; BKÇM, 16/1; BK, 81/3

Kuşku duymak: Kuşku oluşmak. (TDK)

"Halilhan, volvonun onları ülke ekonomisine yön veren kişilerle buluşturacağından kuşku duymadığını açıkladı." (BK, 19/24); OÖY, 123/11; S, 88/8; S, 92/6

Kuşku uyanmak: Kuşku oluşmak. (TDK)

"Neyse ki henüz bununla ilgili içinde bir kuşku uyanmış değildi." (UB, 62/3); M, 130/17

Kuşku yok: Başka türlü olmaz. (TDK)

"Parmaklarıyla alnını oyduğundan, gizlice açtığı bir kapıdan tek başına içeri süzüldüğünden hiç kuşkum yoktu." (GD, 44/11); OÖY, 106/11

Kuşkuya düşmek: Kuşkulanmak. (TDK)

"Resmî giysili dört adamın gittiği yerden ses gelmeyince onların anlattıkları hikâyelerin de uydurma olacağından kuşkuya düşüldü." (BKÇM, 137/33); UB, 35/21

Kuyruğa girmek: Ayakta arka arkaya durulan diziye girmek. (TDK)

"Baktım bir sürü insan sırada, kuyruğa falan girecek halim yok, duramayacağım, çıktım." (OÖY, 182/20); M, 170/22

Kuyruğunu kısmak: Korkup sinmek. (TDK)

"Durup durup ağzından salyalar akıtmaya, kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırıp olur olmaz hırlamaya başladı." (SAÖ, 37/1); SAÖ, 42/11; BK, 46/4; Aİ, 95/10

Kuyruk olmak: Sıraları geldikçe işlerini görmek üzere arka arkaya dizilmek. (Aksoy, 1984: 799)

"Direğini kiraz ağacından yontarız çadırın, kuyruk olurlar önünde," (M, 161/20)

Kuyruk sallamak: Yaltaklanmak. (TDK)

"Durmadan kuyruğunu sallıyor, Dirmit'i yanına çağırıyordu." (SAÖ, 33/34); SAÖ, 34/2; SAÖ, 75/1; SAÖ, 75/17

Küçük düşmek: Değeri veya onuru sarsılmak. (TDK)

"Küçük düştün kuşlara." (OÖY, 73/14)

Küçük görmek: Değer, önem vermemek. (TDK)

"Kızın şartlarını çok küçük gördüğü için ona acıdı ve kendisine daha geniş açılım yapma doğrultusunda bir arzuya saplandı." (BK, 78/21)

Kül etmek: Yakmak, kavurmak. (TDK)

"Başına toplananlara sobanın yararını anlatabilmek için bir ton dil dökmüş, ayağının tozuyla yarım samanlık keven otunu yakıp kül etmişti." (SAÖ, 12/17); BKÇM, 105/11; UB, 158/5; Z, 54/6

Kül gibi: Soluk, renksiz. (TDK)

"Biliyorum, biliyorum," dedi ya, rengi kül gibi oldu." (SAÖ, 27/23); SAÖ, 37/16; SAÖ, 71/15; SAÖ, 140/2; SAÖ, 156/24; SAÖ, 224/28; SAÖ, 224/28; SAÖ, 241/32

Kül olmak: 1. Bütünüyle yanmak. (TDK)

"O türkü söylerken meşe kömürü kireç tenekesinde soldu, kül oldu." (SAÖ, 97/34); BKÇM, 30/26; BKÇM, 109/32; GD, 90/4; M, 13/13

2. (*mec.*) Varını yoğunu yitirmek.

"Yalnızca benim değil dostlarımın bellekleri de yanıp kül olmuştu." (GD, 151/2); M, 128/33; MC, 79/8

Laf açmak: Söz etmek, söz açmak, konuya girmek. (TDK)

"Huvat, "Anam niye yanına yanaşana bastonuyla vuruyor, Nuğber'in memesi ne vakit çıktı kız, büyük oğlanın sesi camız sesi gibi niye kalın çıkıyor?" diye laf açmaya çalıştıysa da onu tövbe konuşturamadı." (SAÖ, 25/22); SAÖ, 142/12; SAÖ, 194/21; SAÖ, 210/27; SAÖ, 232/10; BKÇM, 38/6; BKÇM, 43/19; BKÇM, 64/26; BKÇM, 125/19; BKÇM, 126/10; M, 19/17; S, 80/24; S, 134/28

Laf anlatmak: Sözünü dinletmek, karşıdakini ikna edinceye kadar konuşmak. (TDK)

"Atiye hangisine laf anlatacağını şaşırdı;" (SAÖ, 225/4); M, 236/28; MC, 56/14; S, 164/10; S, 172/19

Laf atmak: 1. Söyleşmek, konuşmak. (TDK)

"Bir naz etmemesini söyleyip laf attı." (SAÖ, 229/27); MC, 71/4

2. Uzaktan, dolayısıyla dokunacak söz söyleyip işittirmek.

"Ama lafını bitirmeden Değnekli Ali koltuk değneklerini çekip ayağa kalktı, "Atom, ilkine gâvur adı," diye ortaya ters bir laf attı." (SAÖ, 36/21); MC, 16/20

3. Sözle sarkıntılık etmek.

"Laf atmalar, ıslık çalmalar, kavgaya tutuşmalar gün boyu sürüp gitti." (BKÇM, 12/22); MC, 11/20

Laf çakmak: Üstü kapalı bir biçimde karşısındakine bir şeyler ima etmek. (TDK)

"Lafını çakıp havalanmış, gözleriyle mesafe alıyordu Nezir." (Aİ, 29/15); Aİ, 40/16

Laf çıkarmak: 1. Yeni bir şey söylemek, ortaya atmak. (TDK)

"Atiye şehir yerinde kınalı koçun ne aradığını sorup ortalığa koç lafı çıkarmanın kızının kuracağı yuvaya sebep olacağını kocasına duyurdu." (SAÖ, 209/4); SAÖ, 209/12; BKÇM, 52/5; BKÇM, 64/23

2. Dedikodu yapmak.

"Çiçektepe'de günde beş vakit Kürt Cemal'e kılındığına dair laf çıktı." (BKÇM, 91/3)

Laf dokundurmak: Üstü kapalı bir biçimde karşısındakine bir şeyler ima etmek. (TDK)

"Bir, Ali oğlana; bir, Elmas'a acıdılar; bir, göğsünü tuta tuta köyün içinde avare gezinen Seyit'e laf dokundurdular." (SAÖ, 59/33); SAÖ, 87/23; SAÖ, 147/25; SAÖ, 155/31; SAÖ, 208/27; SAÖ, 230/6; SAÖ, 232/17

Laf düşmemek: Söz düşmemek. (TDK)

"Göz korkusuyla bakışlarını kaçırsa da yüreğinden yakaladı Ersel onu, Eda'nın yarı annesi sayılırdı, susmak isterse de kendi bileceği işti bu, kimseye laf düşmez." (MC, 24/23)

Laf etmek: Söz etmek. (TDK)

"Hazmi'nin karısı Turcan, "Bakarım, bakamam değil, ama illa ki de çalışıyorum, halihazırda çocuklarım sefil, ben bu yükü çekemem, şekerim," şeklinde laflar edip Aynina'ya gönderdi." (BK, 64/24); OÖY, 123/33; UB, 28/2; UB, 35/9; UB, 147/28; UB, 157/1; M, 111/19; MC, 47/5; MC, 71/6; S, 21/23; S, 128/15

Laf getirmek: Söz getirmek. (Argunşah vd., 2023: 2213).

"En çok annelerine kötü laf getirmekten korkarlardı Ovaçeşme' de." (MC, 18/30)

Laf sokmak: Sırasını getirip iğneli, kinayeli söz söylemek. (Argunşah vd., 2023: 2213).

"Çatlayıp kırılıyor söz derecesi, kelimelerinin ateşi yükseliyor, şeytana ecinni taifesine laf sokuşturuyor, gül atar gibi…" (M, 119/6)

Laf taşımak: Dedikodu ederek laf götürüp getirmek. (TDK)

"Unut gördüğün rüyayı şimdi, ölmüşlerin yetmiyor, o kadından o kadına gezinip, laf taşıyorsun boyuna..." (M, 110/14); S, 163/5

Laf yetiştirmek: Birinin söylediklerine olur olmaz karşılık vermek, çene yarıştırmaya kalkmak. (TDK)

"Saim'e laf yetiştirirken sesimi dinliyor, dinledikçe de içimde yeni bir heyecan keşfediyorum." (Aİ, 62/13); S, 92/15; S, 99/8

Lafa dalmak: Uzun süren bir sohbette bulunmak, çok konuşmak. (TDK)

"Arabasını bırakırken otoparkçıyla ayaküstü lafa dalmış, tam ayrılacağı sırada, o uzun yüzlü adam Yoksa Modigliani'nin adamlarına mı benziyordu? yanı başında belirip burnunun dibine sokuluvermişti." (OÖY, 133/5)

Lafa karışmak: Biri veya birileri konuşurken bir başkası konuşmak, konuşmaya katılmak. (TDK)

"Alttan alta lafa karışıyorsun sürekli, mırıltın boynuma dolanıyor, söylediğin şeylerin duygusu suratıma vuruyorsa, kime nasıl görünüyorum kim bilir, çığlığın, fısıltın ağzımın içinde." (M, 44/2); M, 155/1

Lafa tutmak: Yersiz, zamansız ve sürekli konuşarak meşgul etmek, oyalamak. (TDK)

"Nezir'in sakata çıkmış aklından aklını korumak isteyen Gülhan lafa tutulmuş hayatını camdan boncuk dökerek kazanmaya karar vermişti." (Aİ, 101/19); UB, 213/12; M, 61/5; M, 170/5; MC, 50/2

Lafı ağzına tıkamak: Birinin rahatça konuşmasını engelleyip susturmak, söylemesine imkân tanımamak. (TDK)

"Huvat'a kendisini kaplarsa ustalığına güvenip güvenmeyeceğini sorup lafını ağzına tıkadı." (SAÖ, 202/21)

Lafı bağlamak: Bir konu üzerinde son sözü söylemek. (TDK)

"Bir sade cümleyle lafı bağladı." (BKÇM, 104/34); BKÇM, 97/28

Lafı dolandırmak: Sözü uzatmak. (TDK)

"Lafı dolandırmadan asfalt şefine de aynı açıklıkta yaklaştı." (BK, 104/29)

Lafı döndürüp dolaştırmak: Sözü uzatmak. (TDK)

"Mahmut sordukça lafı döndürdü dolaştırdı." (SAÖ, 201/22); SAÖ, 207/11; BK, 148/30

Lafı geçmek: Bahsedilmek. (TDK)

*"*Kibar adam, dertli, kuş gibi çalı çırpı topluyor diye yazdım, sucuda çalışan oğlan senin evi görmüş abi, tuvaletçiye anlatmış, aramızda lafın geçti...*"* (OÖY, 134/3)

Lafı uzatmak: Konuşmayı gereksiz bir biçimde başka sözlerle sürdürmek. (TDK)

"Her gördüğüne şapılama huyundan vazgeçsen olmaz mı?" diye lafı inadına uzattı." (SAÖ, 38/6); BKÇM, 123/17; MC, 126/30

Lafını etmek: Birinden veya bir konudan söz etmek, onunla ilgili olarak konuşmak. (TDK)

"Seyit, çoktandır lafını etmemesine rağmen, yine de delikanlı ruhlu olduğundan, bu yüzden de kan dövmeyi erkeklik saymadığından seyre kalkmadı." (SAÖ, 234/29); BKÇM, 99/31; M, 133/25; MC, 24/5; MC, 115/5; MC, 139/33; S, 156/17

Lafta kalmak: Bir iş düşünce aşamasında kalıp gerçekleşmemek. (TDK)

"Zeynur'u sorarsan yeminle söylüyorum, nerede olduğundan haberim yok, kardeşliğimiz lafta kalmış bizim, ben ondan çok sonra geldim Erice'ye, konserve fabrikasında çalıştım, iki yıl sürdü sürmedi, topluca attılar bizi işten, pazarcılığa kaydık birkaçımız." (MC, 109/13)

Layık görmek: Yakıştırmak, uygun görmek. (TDK)

"Çiçektepe'de yalnızca çöp ayıklayan, çöp toplayan kızlara bu sıfat layık görüldü." (BKÇM, 26/17); BK, 98/26; M, 212/23

Lazım gelmek: Gerekmek. (TDK)

"Huvat bu defa, erkek evinin düğünden üç gün önce evlerinin damına bayrak dikmeleri lazım geldiğini ileri sürdü." (SAÖ, 209/8); SAÖ, 209/32; SAÖ, 216/24; SAÖ, 234/23; BKÇM, 31/17; BKÇM, 91/8

Lazım olmak: Gerekmek. (TDK)

"Ad koyma töreninde lazım olacak kuru nane, kına kına, reyhan, karanfil, kabuk tarçın aldırdı." (SAÖ, 94/17); Aİ, 87/30; S, 143/31

Lokma etmek: Yemek yemek. (TDK)

"Yılanın tüyü bitmemiş kuş yavrusunu lokma edip yutmasına şaştı." (BKÇM, 65/16)

Mahsur kalmak: Bir yerden çıkamamak. (TDK)

"Telefon edip onu terminale çağıran güvenlik görevlisine acele bir yere yetişeceğini, vakte bağlı bir işi olduğunu söylemişti, mahsur kalmış sahipsiz yolcuya çare olmak gerekirdi elbette, ama bizi otoban kıyısına bırakıp geçebilirdi ancak." (S, 24/7); S, 125/2

Mal olmak: Bir iş, bir davranış sonucu zarara uğramak. (TDK)

"O sıra babasını yoklamaya gelen Gülaydan, Ese Sunterileri evde yalnız bulunca, Aynina'yla Mesut'a 3, 5 kilo tozşekere mal olan yağlıboya portreyi çalıp götürdü." (BK, 92/30); OÖY, 65/7; MC, 24/1

Malum olmak: İçine doğmak. (TDK)

"Öyleyse sana malum olan doğrudur, bayan." (GD, 165/5)

Mâni düzmek: Mâni okumak. (TDK)

"Fidan'ın donu günlerce tuğla işçilerinin elinde gezdi, işçiler çiçekli dona mâniler düzdü." (BKÇM, 53/32)

Maruz kalmak: Bir olay veya bir durumla karşı karşıya olmak. (TDK)

"Çiçektepelilerin türlü iyileştirme çabalarına maruz kalarak hasta yattı." (BKÇM, 107/31); GD, 36/9; BK, 46/30; BK, 56/6; BK, 59/10; UB, 195/9; MC, 32/8

Mecbur kalmak: Herhangi bir şeyi yapmak zorunda bulunmak. (TDK)

"Rübeysa'nın tarafını tutmak istediği halde Halilhan'ın dedikodusundan, şerrinden korktuğu için evini, yatağını, banyosunu onun zevki için tahsis etmeye mecbur kalıyordu." (BK, 53/25); BK, 100/22; UB, 102/15; UB, 122/9; MC, 59/27

Mecbur olmak: Herhangi bir şeyi yapmak zorunda bulunmak. (TDK)

"Örneğin, iki gün önce evlerine elleri boş dönecekleri az çok belli olunca öfkeye kapılmışlar, Allah'ın cebinden peygamberi çalıp satmaya mecbur olmuşlardı." (BK, 58/14); BK, 59/5; BK, 83/31; MC, 15/9

Medet ummak: Yardım beklemek. (TDK)

"Yener'in acınası bir çırpınışla sırtına geçirdiği gömlekten medet umduğunu anlayamıyor." (Aİ, 72/28); M, 111/9

Mekik dokumak: İki nokta veya durum arasında sürekli gidip gelmek. (TDK)

"Bütün gün, bahçeyle dam arasında mekik dokuyordu." (SAÖ, 17/23); BKÇM, 138/25

Meme vermek: Emzirmek. (TDK)

"Saçlarını boyuyordu bir gün, iki kez âşık oldum, on üç yıl arayla, dedi bana, ilkinde de ikincisinde de çocuk doğurduktan sonraydı, sana âşık olduğunda kızına meme veriyormuş, inanamadım, süt kokuları içinde..." (OÖY, 59/24); MC, 25/15

Merak duymak: Bir şeyi edinme, yapma veya onunla uğraşma isteğine kapılmak, bir şeye eğilim duymak. (TDK)

"Merak duyup ne yöne kaybolduğuna bile bakmadı." (BK, 129/1); BK, 87/16; UB, 56/18; S, 187/29

Merak sarmak: Bir şeyi edinme, yapma veya onunla uğraşma isteğine kapılmak, bir şeye eğilim duymak. (TDK)

"Konduculardan Romanika evlerinin içine ve süsüne merak salanlar çıktı." (BKÇM, 101/21)

Merakını uyandırmak: Merak etmesine sebep olmak, meraklanmak. (Argunşah vd., 2023: 2335).

"Anlattıklarını o güne dek kimsenin bilmediği birtakım yerlerin adını anarak, tarih sıralayarak öyle bir süsledi ki konducuların kafasında tüm bu bilgileri nereden sızdırdığına dair merak uyandı." (BKÇM, 99/29); UB, 115/13; UB, 136/3

Merakta koymak: Şüphe ve endîşe içinde bırakmak. (Ayverdi, 2020: 2035).

"Seyre çıkan koylulerin yüreğini ağzına getirip herkesi bir merakta koydu, aldı başım gitti." (SAÖ, 62/11)

Merdiven dayamak: İleri bir yaşa yaklaşmak. (TDK)

"Eski mezar taşlarıyla süslü küçük bahçesine yaslanmış kara, tahta bir evin içinde, son düğmesine kadar iliklediği yakasız gömleği, yıpranmış kadife pantolonu ve yalancı deri ceketiyle dalgın bir ömür sürüp otuzuna merdiven dayamıştı." (BK, 48/3)

Mesafe almak: Bir konuda veya çalışmada önemli ölçüde ilerlemek. (TDK)

"Lafını çakıp havalanmış, gözleriyle mesafe alıyordu Nezir." (Aİ, 29/15); Aİ, 44/28

Mesafe bırakmak: İlişkilerde samimi olmamak. (TDK)

"Mesafe bırakma duygusu yok olmuş," dedim içimden, "serbestlemiş..." (UB, 29/2)

Mesafe koymak: İlişkilerde samimi olmamak. (TDK)

"Bir süre Cehil'de, Nevres'in yanında kalarak Raşit'le ilişkimi soğutabileceğimi düşündüm uyandıktan sonra, yer değiştirerek aramıza mesafe koymak iyi

gelebilirdi bana, hem de onların isteği doğrultusunda hareket etmiş görünecektim ama Çaredar'ın uyarılarından sonra yalnız gidemezdim o işletmeye." (S, 113/1)

Mesaiye kalmak: Mesai yapmak. (TDK)

"Açık kapı toplantılarında Nergis gibi sözcülük yapan genç bir erkek işçi, vardiya sonrası mesaiye kalmak istemeyen nişanlısına arka çıktığı için uzaktan akrabası olan üretim şefiyle tartışmaya başlamıştı." (MC, 36/4)

Mesken tutmak: Yerleşmek. (TDK)

"Aile güvencesinden yoksun kalan Aynina sokakları mesken tutmuştu." (BK, 52/31); MC, 111/28

Meydan açmak: Sebep olmak. (TDK)

"Üç satırlık teklif mektubuyla büyük para kazandıracak bir olayı yakalamasına, rakip adamların kafasını uçurup sancağı kapmasına meydan açan şey neydi?" (BK, 104/6)

Meydan vermemek: Kötü bir durumun gerçekleşmesi için imkân veya zaman bırakmamak. (TDK)

"Umamayacağı güzellikte duygularla coşar, karşılaşmalarına meydan veren tesadüf kavramından sonra, kötü olan şansı harika bir yöne dönerdi." (BK, 120/19)

Meydana çıkarmak: Bularak ortaya çıkarmak. (TDK)

"Mesele: Üretici güçlerin ilerlemesi Kromanyon soyu denen bir insan soyu meydana çıkardı." (GD, 18/8); M, 115/7

Meydana getirmek: Olmasını sağlamak, oluşturmak. (TDK)

"Padişah tarafından şehir dışına kovalanan Romanikaların Osmanlı İmpataroluğu'na karşı bayrak açtıklarını, uzunca bir zaman savaştıktan sonra topluca çadır kurarak koca bir şehir meydana getirdiklerini de anlattı." (BKÇM, 99/1); BK, 90/6

Meyve vermek: 1. Ürün vermek. (TDK)

"Yasemin, "Yalnız benim mi, senin de olmalı," diye atıldı hemen, "kimi ağaçların, dişisi ve erkeği yan yana dikilmezse boy atmadıklarını, meyve vermediklerini bana

anlatan sensin, ağaçlara bakarken kendine soru sormuyor musun?" (OÖY, 131/7)

2. (*mec.*) Bir eser ortaya çıkarmak.

"İkinizde tersi oldu bu, sizin canınızı yakıp bıraktılar, çocukluk sevdasını yeşertmek kolaydır, bir tatlı sözle çiçek açar meyve verir, sen bakma onun buralara gelme dediğine, söylediğini tersinden okuyup sarıl anlayacaksın, buradan çıkınca doğruca varıp kızı bul, o anlar zaten kucaklarsın biter dertleriniz, iki oğlanla baş edemiyor, baba lazım onlara, bak saçına ak düşmüş..." (MC, 64/7)

Mim koymak: Unutulmaması için işaret koymak. (TDK)

"Altı ay önce mutfakta çalışmaya başlayarak işe giriş yaptım, bir şikâyetim olmadığı halde nişanlımın akrabası diye bildiğim üretim şefi Atagün Usta çalışkanlığıma bakıp, "Seni gözüm tuttu, mim koydum, üretim bölümüne alacağım," diyerek devamlı beni yokladığından mutfaktan soğuyup üretime geçmeye heves ettim…" (MC, 36/19)

Minnet duymak: Birinin iyiliğine karşı kendini ona borçlu saymak. (TDK)

"Küçümsediği kişiye minnet mi duyuyor?" (Aİ, 41/2)

Moral vermek: Bir kimsenin ruhsal direnme gücünü artırmak, cesaretlendirmek, yüreklendirmek. (TDK)

"Yapmışlar o kadar, ne var, diyor, çocuklara moral veriyorum." (OÖY, 105/2)

Morali bozulmak: Umarım morali bozulmamıştır, aylar aldı çünkü bunu hazırlaması. (TDK)

"Umarım morali bozulmamıştır, aylar aldı çünkü bunu hazırlaması." (UB, 17/19); UB, 54/18; MC, 37/15

Muradına ermek: İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek. (TDK)

"Sonunda muradına erdi." (SAÖ, 141/6); SAÖ, 211/16; SAÖ, 233/30; SAÖ, 239/23; BKÇM, 22/4; BKÇM, 45/24; S, 138/29; MC, 233/23

Mücadele vermek: Savaş vermek, mücadele etmek. (TDK)

"Şerbetiyle Mesut'u zehirlemeden önce ne yollu mücadele verdiğini tahmin etmek güçtü." (BK, 52/32); UB, 205/16; M, 46/10; M, 120/19; M, 133/26; MC, 13/13

Mühür basmak: Mühürlemek. (TDK)

"Sonunda ölüm özlenen unutmayı getirse de bununla aynı zamanda şimdiyi de, varoluşu da altına alıp ezer, böylelikle de o bilgiye mührünü basar, varoluşun kesintisiz bir olmuşluktan başka bir şey olmadığı bilgisine…" (UB, 270/20); M, 156/14

Müjde vermek: Bir kimseye sevindirici, mutlu bir haberi ulaştırmak. (TDK)

"Gelir gelmez de Atiye'ye müjdeyi verdi." (SAÖ, 37/33); SAÖ, 71/13; SAÖ, 138/30; SAÖ, 141/8; SAÖ, 229/9; SAÖ, 229/14; Aİ, 28/32

Mümkün olmak: İmkân bulunmak. (TDK)

"Çiçektepelilerin zihinlerinden "Çöp Yolu" adının silinmesinin mümkün olmadığını açıkladı." (BKÇM, 32/19); GD, 130/27; GD, 179/8; Aİ, 52/25; OÖY, 129/21; UB, 256/14; UB, 269/13; M, 113/29; MC, 131/7; S, 65/21

Müracaatta bulunmak: Müracaat etmek. (TDK)

"Ara bölüm olarak kayıplardan sorumlu tutulmamızı haksızlık olarak gördüğümüzden bir müracaatta bulunmayı düşündük." (MC, 21/28)

Nabız yoklamak: Nabzını yoklamak. (TDK)

"Azrail gelip Atiye'nin kalbini dinledi, nabzını yokladı." (SAÖ, 90/26)

Namaza durmak: Namaza başlamak. (TDK)

"Ama köylülerin, "Gel yeğenim, yine de bir nikah tazele, namaza dur, bizi şüphede koyma," diye diretmeleri karşısında, çaresiz köy çeşmesinde abdest alıp namaz kıldı." (SAÖ, 27/6); SAÖ, 56/9; SAÖ, 164/28; SAÖ, 183/33; Aİ, 90/17; M, 175/9

Nazar değmek: Göz değmek. (TDK)

"Dirmit'e nazar değecek diye kahırlanmaya başladı" (SAÖ, 124/1)

Nara atmak: Yüksek sesle uzun uzun haykırmak. (TDK)

"Zerzevat torbasından çıkardığı bildirileri, sarhoş naraları atarak dağıtırdı vardiya çıkışlarında..." (GD, 73/24)

Nasır bağlamak: Nasırlanmak. (TDK)

"Nasır bağladı." (BKÇM, 36/5)

Nasibini almak: Güzel, hoşa giden bir şeyden kısa bir süre de olsa yararlanmak, sebeplenmek. (TDK)

"Bay İzak'ın fabrikası da kondu tabiatlı olduğundan bu laftan nasibini aldı." (BKÇM, 75/22)

Nazı geçmek: Dilediğini kabul ettirecek kadar hatırı sayılmak. (TDK)

"Yok müzakereler şöyle geçti, yok bineriz, binmeyiz uçağa, nazınız, gururunuz milletinize geçer ancak..." (M, 167/12)

Ne çıkar: Ne zararı var? (TDK)

"Ne çıkar atlara, insanlara, ağaçlara bir kezcik olsun kendi sopalarımızla saldırmaktan?" (GD, 61/7); MC, 105/10

Ne fayda: İş işten geçtikten sonra alınan boş önlemler için 'neye yarar' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Kırıldı aynam ne fayda" (BKÇM, 34/4)

Ne mal olduğunu bilmek: Birinin nasıl bir nitelikte, yetenekte ve yaradılışta olduğunu bilmek, kestirmek. (TDK)

"Ne mal olduğunu öğren, enayi!" (Aİ, 28/6); MC, 120/25

Ne olur: 'Yalvarırım, lütfen, rica ederim' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Dirmit, "Köpek karı yağdı anne, kar dişlendi kız, saçaklar buzlandı, ne olur gönder az," diye günlerce yalvardı." (SAÖ, 32/22); BKÇM, 72/20; BK, 109/4; BK, 109/17; MC, 140/33

Ne olur ne olmaz: 'Her ihtimali düşünmek gerekir' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Ama yine de, ne olur ne olmaz diye kızın ellerini bir torbaya sokup bağladı." (SAÖ, 33/20)

Ne olursa olsun: 'Her durumda, olumlu veya olumsuz bütün şartlarda' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Aklım, düş kara noktaların peşine, kime ne olursa olsun dedi." (SAÖ, 222/23); OÖY, 64/21; UB, 153/3; M, 107/7

Ne olursun: 'Yalvarırım, lütfen, rica ederim' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Ne olursun tulumba, ağlama." (SAÖ, 66/4); SAÖ, 66/18

Ne yaptığını bilememek: Aklı başında olmadığından bilinçsizce davranmak. (TDK)

"Ne yapacağını bilemedi." (SAÖ, 35/21); SAÖ, 81/9; SAÖ, 157/17; SAÖ, 197/28; OÖY, 144/4; UB, 221/16

Neden olmak: Bir şeyin olmasına veya ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak. (TDK)

"Kadının olduğu yerde taş kesmesine neden olan hikâyeyi çocuklarına anlattı." (SAÖ, 175/30); BKÇM, 126/12; GD, 50/16; OÖY, 24/13; OÖY, 75/28; OÖY, 78/11; OÖY, 113/13; OÖY, 145/4; OÖY, 155/10; UB, 30/6; UB, 35/8; UB, 95/10; UB, 271/10; MC, 77/4; MC, 77/14; Z, 101/12

Nefes aldırmamak: Dinlenmesine fırsat vermemek, aralık vermemek. (TDK)

"Nezir'in hür ve girgin bakışıyla uyanmış duyguların nefes aldırmayan tekrarıyla titrediğimi gizlemeye çalışıyorum." (Aİ, 70/24)

Nefes almak: 1. Havayı ciğerlerine çekmek, soluk almak (TDK)

"Derin bir nefes alıp duvarın dibine yığıldı." (SAÖ, 77/18); SAÖ, 144/7; SAÖ, 245/25; GD, 22/2; Aİ, 27/7; Aİ, 59/29; Aİ, 117/29; M, 14/4; Z, 33/5

2. Dinlenmek.

"Yine bir gelincik mevsimi geldi, halen yoksun, ikindide geçtim oralardan, kendimce andım seni, 4/12 çalışıyoruz bu hafta, sipariş yağmış, depolar boş, nefes alamıyoruz, cumartesi-pazar da çağırdılar." (MC, 11/17); MC, 76/15; Z, 94/5

3. Ferahlamak, rahatlamak.

"Ersel'den ayrılınca rahatlayıp derin bir nefes aldı Nergis, açık söylemek gerekirse, yokluğuna alışmıştı demek ki onun." (MC, 47/11)

Nefes çekmek: Sigara veya başka bir şeyin dumanını içine çekmek. (TDK)

"Sigarasından bir nefes çekti." (BKÇM, 83/23)

Nefes tüketmek: Uzun uzun ve boş konuşmak. (TDK)

"Tükettiği nefese, güce karşılık getirdikleri bezin grev yerinin sağ köşesine asılmasını istedi." (BKÇM, 46/14)

Nefesi kesilmek: Güç soluk alacak duruma gelmek veya soluğu büsbütün durmak. (TDK)

"Soğuktan titreyerek uğultulu bir sesle, "Kazanmak isterim ama nasıl olacak peki?" diye fısıldadım, ellerimle ağzımı yüzümü sarıp nefesimle yanağımı ısıtmaya çalıştım sonra." (S, 72/21)

Nefret duymak: Birinden tiksinmek, hoşlanmamak. (TDK)

"Bizi uzağına itince, uykuyla uyanıklık arasında duyduğum nefret ve öfke, üzüntüye dönüşüp onarılmaz bir ezikliğe yol açmıştı." (Aİ, 70/4)

Nefret uyandırmak: Nefret etmesine sebep olmak. (TDK)

"Nefret uyanıyor kanımda." (Aİ, 107/18)

Nefsini körletmek: Beden isteklerinden herhangi birini üstünkörü gidermek, nefsini yatıştırmak. (TDK)

"Zekiye'nin dokuduğu halı parasından nefsini köreltmeye yetecek kadar kendisine para verilmesini diledi." (SAÖ, 165/4)

Nesli tükenmek: Bitmek, tamamen yok olmak, ortadan kalkmak. (TDK)

"Uçma hevesiyle sıkışmış kat kat kabuğunun içine, nesli tükendi artık, tül kanatlarını açıp uçamaz bir türlü." (M, 160/14)

Neşesi kaçmak: Sevinci azalmak, kederlenmek. (TDK)

"Benim için yeni bir durum oluştu, insanlarla muhabbeti severim de, ava yalnız gidiyorum artık, kalabalıkta karışıklık çıkıyor, hangi iş üstünde olursanız olun fark etmez, insanın kafası yapılan yanlış hareketlere takılırsa neşesi kaçıyor." (UB, 143/18)

Nevri dönmek: Belli etmemeye çalıştığı bir öfkeye kapılmak, çok sinirlenmek. (TDK)

"O alıcı, dünyayla uyumlu yaşayın diye konmuş kafanızın içine, yirmiden fazla kıyamet koptu, nevri dönecek, fazla bile müsamaha gösterdi…" (M, 65/4); M, 162/24

Ney üflemek: Ney çalmak. (TDK)

"Ney üflemeyi öğrenmek istiyor, bu isteğini insanı üzecek kadar yineliyor kimi günler." (UB, 16/16); UB, 88/14; UB, 243/25

Neye uğradığını anlamamak: Ansızın üzücü, sıkıcı, neşeli, güzel veya hoş bir durumla karşılaşmak. (TDK)

"Ersel neye uğradığını anlayamadan koluna Takipçi Müdür girmiş, itfaiye araçları gelmeden fabrikayı polis basmıştı." (MC, 43/29)

Neye uğradığını bilememek: Ansızın üzücü, sıkıcı, neşeli, güzel veya hoş bir durumla karşılaşmak. (TDK)

"Neye uğradığını bilemeyen Halilhan hayatta en çok sevdiği kardeşinin gırtlağının düşmanlıkla ötüşüne şaşırdı." (BK, 85/18)

Neyin nesi: Kimdir, nasıl bir kişidir? (TDK)

"'Atom' neyin nesi ki, lan? diye sormayı akıl etti." (SAÖ, 36/16)

Nikâh kıymak: Nikâh memuru kanuna göre çiftlerin karı koca olduklarını bildirmek. (TDK)

"Atiye'ye yeniden nikâh kıydı." (SAÖ, 27/9); SAÖ, 54/3; SAÖ, 55/15; M, 94/30; MC, 110/29; MC, 118/14

Nikah etmek: Bir kimseyi resmen nikâhı altına almak, onunla evlenmek. (Ayverdi, 2020: 2379).

"Yeniden Atiye'ye nikah etti." (SAÖ, 90/19)

Nikah tazelemek: Boşandığı kişiyle yeniden evlenmek. (TDK)

"Ama köylülerin, "Gel yeğenim, yine de bir nikâh tazele, namaza dur, bizi şüphede koyma," diye diretmeleri karşısında, çaresiz köy çeşmesinde abdest alıp namaz kıldı." (SAÖ, 27/6); BKÇM, 116/28

Nişan almak: Bir hedefi vurmak için ateşli silahlara gerekli doğrultuyu vermek, gezlemek. (TDK)

"Yener nişanını almadan olmaz." (Aİ, 47/14); M, 232/29

Nişan koymak: İleride tanıyabilmek veya ölçebilmek için bir şeyin durumunu, onun herhangi bir özelliğini akılda tutmak veya iz bırakmak. (TDK)

"Zekiye'ye nişan koyacaklarına yakında evin içinde yılkı gibi gidip gelmeye başladı." (SAÖ, 45/2)

Nişanı atmak: Nişanlanan çiftin nişan yüzüklerini parmaklarına geçirmek. (TDK)

"Fabrikalarda iş bulmak umuduyla nişan atanlar, karnında yuvalanan bebeklerini aldırmak için ebeye koşanlar çıktı." (BKÇM, 139/9)

Nişanı bozmak: Kadın veya erkek nişandan vazgeçmek. (TDK)

"Nişanlım fabrikadan atılınca benim de işten çıkmamı istedi, kabul etmediğim için nişanımız bozuldu…" (MC, 77/24)

Not almak: 1. Biri konuşurken onun söylediklerini yazmak. (TDK)

"Giray cebinden defterini çıkarıp not almaya başladı." (UB, 131/6); S, 59/1

2. Bir şeyi başlıca noktalarını özetleyerek yazmak.

"Bir film öyküsü yazmak vardı aklımda, ucundan kıyısından notlar almaya başladım, zaman geçmek bilmiyor..." (M, 199/14)

Not düşmek: Not yazmak. (TDK)

"Yaprağı zarfa yerleştireceği sırada gözleri zarfın iç yüzüne attığı tarihe ilişmiş, eğilip dikkatle bakınca altına bir not düşmüş olduğunu görmüştü." (OÖY, 18/12); OÖY, 149/17; MC, 77/24

Not etmek: Not olarak yazmak, kaydetmek. (TDK)

"Sayfa sayfa iz sürerek bilinmez olanın Latince adlarını bulup bir kenara not ediyor ve sonra hepsini bilgisayarına giriyor." (UB, 72/24); UB, 218/25

Nöbet tutmak: Kurum ve kuruluşlarda işlerin aksamadan yürümesi için sıra ile görev yapmak. (TDK)

"Üç işçiyi nöbet tutan plastikçilerin yerine nöbete gönderdi." (BKÇM, 83/29); BKÇM, 122/3; BK, 20/23; UB, 97/3; UB, 197/7; UB, 212/16; M, 120/21; M, 146/31; S, 176/6

Numara yapmak: *argo*; Bir hareketi yalandan yapmak veya yapar gibi görünmek. (TDK)

"Bahşişinin bol olmasını istiyorsa öksüz numarası yapmasını öğütledi." (SAÖ, 116/17); SAÖ, 116/20; SAÖ, 116/26; SAÖ, 197/5; BKÇM, 84/22; BKÇM, 85/7; BK, 102/9; BK, 103/29; OÖY, 119/6; UB, 156/14

Nutku tutulmak: Korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak. (TDK)

"Dumanın Akçalı'ya akmasıyla köydeki nişanlı kızların, taze gelinlerin nutku tutuldu, dili bağlandı." (SAÖ, 49/5)

Nutuk atmak: Uzun, sıkıcı bir konuşma yapmak veya özden yoksun bir söylev vermek. (TDK)

"Örgütümüzün evlilik kanadı çöküyor," diyerek çığlık çığlığa komik gece nutukları atan ve ardından işveyle fısıldayan kız kardeşin." (GD, 92/14)

Nutuk çekmek: Uzun, sıkıcı bir konuşma yapmak veya özden yoksun bir söylev vermek. (TDK)

"İşçiler Bay İzak'ın yerin altına fabrika indirmesiyle ilgili bir dolu laf uydurup gülüşürken Kel Ali öğle paydoslarında, vardiya çıkışlarında sesini Bay İzak'ın sesine benzeterek, "İşçi kardeşlerim!" diye nutuklar çekti." (BKÇM, 77/9); BKÇM, 123/11; BKÇM, 125/11

Nüfuz etmek: Bir şeyin içine işlemek, geçmek. (TDK)

"Karın içinden çıkıp rüzgâr çekirgeleri gibi şehrin üstüne savrulan bu adamlar, oynadıkları oyunlardan artakalan dekorları topladıkları depolardan farksız küçücük evlerinde, eşyalarına nüfuz ede ede yaşıyorlar." (BK, 12/10); BK, 18/19; BK, 130/17; BK, 136/19(TDK)

Ocağı sönmek: Aile dağılmak, yok olmak, çoluk çocuk yok olmak. (TDK)

"Gidip Kılıç Ahmet'in ocağını söndürdüler." (SAÖ, 121/10)

Okumayı sökmek: Okula yeni başlayan öğrenci, verilen eğitim sonrası okumaya başlamak, okuma becerisini kazanmak. (TDK)

"Bu kural sayesinde, pısırıklar okumayı herkesten çabuk söktüler." (SAÖ, 24/14)

Okuyup üflemek: Dinî inanca göre bir duayı okuduktan sonra, üfleyerek ruhlara yollamak. (TDK)

"Muskayı kaynar suya atıp, okuyup üfleyerek suyu kaşık kaşık Atiye'nin ağzına verdi." (SAÖ, 18/21); SAÖ, 35/20; SAÖ, 39/11; SAÖ, 48/30; SAÖ, 55/5; SAÖ, 55/8; SAÖ, 39/11; SAÖ, 56/9; SAÖ, 79/20; SAÖ, 82/13; SAÖ, 82/18; SAÖ, 85/13; SAÖ, 86/4; SAÖ, 86/18; SAÖ, 88/14; SAÖ, 94/7; SAÖ, 99/9; SAÖ, 105/34; SAÖ, 106/17; SAÖ, 106/21; SAÖ, 114/14; SAÖ, 121/25; SAÖ, 132/23; SAÖ, 143/15; SAÖ, 144/13; SAÖ, 148/8; SAÖ, 148/15; SAÖ, 149/20; SAÖ, 156/4; SAÖ, 157/11; SAÖ, 162/22; SAÖ, 165/27; SAÖ, 165/28; SAÖ, 176/10; SAÖ, 179/34; SAÖ, 179/34; SAÖ, 184/1; SAÖ, 192/24; SAÖ, 199/26; SAÖ,

203/34; SAÖ, 207/21; SAÖ, 212/19; BKÇM, 17/12; BKÇM, 35/6; BKÇM, 36/33; BKÇM, 133/27; GD, 82/17

Olan oldu: 'İş işten geçti, artık yapacak bir şey kalmadı' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Neden yapacaklardı ki böyle bir şeyi, açıkça bok bir duruma düştüklerini kabul etmeleri gerekiyordu, olan olmuştu..." (OÖY, 152/31); MC, 137/17

Oluk gibi akmak: Çok bol ve arası kesilmeden gelmek. (TDK)

"Memesinden oluk gibi kan aktı." (BKÇM, 36/29); BKÇM, 47/28

Omuz silkmek: Aldırmamak, umursamamak, benimsememek. (Aksoy, 1984: 832)

"Kız napıyorsun bu gıgılarla," diye sordukça Dirmit omuz silkti, dil çıkardı." (SAÖ, 30/23); SAÖ, 67/31; SAÖ, 83/2; SAÖ, 83/2; SAÖ, 93/20; SAÖ, 135/24; SAÖ, 140/9; SAÖ, 162/1; SAÖ, 188/30; SAÖ, 210/24; SAÖ, 210/24; SAÖ, 225/25; SAÖ, 225/25; SAÖ, 244/8; BKÇM, 56/4; GD, 173/4

Omuz vermek: (*mec.*) Destek olmak. (TDK)

"Halilhan'ın gelecek için kurduğu hayalî projeye omuz verecek, dördü birlikte sıkı bir kompozisyon oluşturup Teknojen'i yeniden ayağa dikeceklerdi." (BK, 47/16)

Onuruna yedirememek: Bir kimse, kendine duyduğu saygıyla bağdaşmayan ve onur kırıcı olay veya davranışlar karşısında tepkide bulunmak, kendine yedirememek. (TDK)

"Mevsim bakımından sıkıştıkları bir esnada Gogi dolandırıcılıkla suçlanmayı onuruna yediremeyerek kendini eve kapattı." (BK, 92/10)

Ortada kalmak: 1. Yersiz kalmak, barınacak yer bulamamak. (TDK)

"Ama gelip Bayraktar'ı arayıp soran olmadı. Bayraktar ortada kaldı." (SAÖ, 21/1); SAÖ, 194/27; SAÖ, 241/2; BK, 48/7; M, 213/23; MC, 90/19

2. Bir şeyi hiç kimse üzerine almamak.

"Çamur delik deşik, parça bölük ortada kaldı." (SAÖ, 158/16); M, 94/18

Ortadan kaldırmak: 1. Saklamak. (TDK)

"Kalk çabuk, söylenmeyi bırak, hissettirme ona, şüphelenmesin senden, kesici aletleri kaldır ortadan, topla hepsini, yok et..." (M, 182/25)

2. Yok etmek.

"Rüzgâr hastalığının bıraktığı eğrilik eserini ortadan kaldırabilmek için Çiçektepeliler olmadık çarelere başvurdular." (BKÇM, 29/16); GD, 75/3; GD, 124/6; GD, 129/17; OÖY, 181/6; UB, 102/31; UB, 192/31; M, 234/27

3. (*mec.*) Öldürmek.

"Ben oradayken kapatılan arazideki eski madeni yeniden faaliyete geçirmek istiyormuş birileri, Nevres'i ortadan kaldırmayı bile düşünebilirler." (S, 92/1)

Ortadan kalkmak: Yok olmak. (TDK)

"Yaşanacaklar aklımdan çıkıp giderse tehlike ortadan kalkacak diye bir şey yoktu ki..." (UB, 73/22); UB, 174/35; UB, 206/9

Ortadan kaybolmak: Nereye gittiği bilinmemek, kimseye sezdirmeden gitmek. (TDK)

"Ama Huvat, Atiye'nin sözlerine hiç kulak asmadı, o daha diyeceğini bitirmeden, o değilden savuşup ortadan kayboldu." (SAÖ, 40/17); SAÖ, 141/22; M, 113/4; M, 133/14; MC, 21/11; MC, 42/28; S, 83/8; S, 134/1; S, 179/31

Ortak etmek: Bir şeyi paylaşmaya razı olmak, katılmaya onay vermek. (TDK)

"O kadar iç içe yaşıyoruz ki herkes her düşüncesine birbirini ortak etmeye uğraşıp duruyor burada." (UB, 26/7)

Ortak olmak: Bir şeyi paylaşmak veya bir şeye katılmak. (TDK)

"Halilhan'ın gelecek için çizdiği hayalî projeye ortak olma düşüncesine volvoya binip geldiği günden beri yaşadıklarını "jenerik gibi bir olaydan farksız" gördüğünü söyleyerek uzak durmayı seçti." (BK, 20/15); BK, 39/31; OÖY, 128/25; UB, 70/13; M, 134/17; M, 164/14; MC, 90/23; MC, 107/16; MC, 119/29

Ortalık karışmak: Toplumda veya devletler arasında düzensizlik baş göstermek. (TDK)

"Ön sırada oturuyorum, kaldırıyorum elimi, suratıma bir kadeh fırlatıyor kadının biri, kırmızı şarap varmış içinde, alnımdan yaralanıyorum, karışıyor ortalık." (M, 173/24); S, 31/17

Ortasını bulmak: Ilımlı derecesini bulmak, uzlaştırmak. (TDK)

"Ortasını bulsalar hiç değilse..." (OÖY, 94/22)

Ortaya almak: Her yanını çevirmek, kuşatmak. (TDK)

"Huvat'ın ölümüne sebep olacak olan Nuğber'i ortalarına aldılar." (SAÖ, 90/5); SAÖ, 204/24

Ortaya atılmak: Bir kimse bir işi yapmak için kendini göstermek. (TDK)

"O vakte kadar Beybörek ve Keloğlan'ın yardımıyla Çiçektepelilerin yüreklerinde tutunmaya çalışan Ciğerci yeni masallar ve pehlivan hikâyeleriyle ortaya atıldı." (BKÇM, 64/10)

Ortaya atmak: Söylemek, ileri sürmek. (TDK)

"Suyun insan hayatındaki yeri üstüne özlü sözler uydurup ortaya attı." (BKÇM, 51/23)

Ortaya çıkmak: 1. Yokken var olmak, meydana çıkmak, türemek. (TDK)

"Üç kadında da görme ve konuşma bozukluğu ortaya çıktı." (SAÖ, 39/3); BKÇM, 23/19; BKÇM, 48/13; BKÇM, 99/14; BKÇM, 121/17; GD, 145/9; GD, 167/25; GD, 168/13; GD, 168/29; GD, 173/33; BK, 35/21; BK, 54/7; BK, 67/12; BK, 77/13; BK, 82/6; Aİ, 73/21; OÖY, 129/19; OÖY, 141/21; UB, 36/12; UB, 59/29; UB, 98/10; UB, 106/9; UB, 131/19; S, 39/27

2. Biri kendini göstermek.

"Aslında Aynina bakacaklarına güvendiğinden değil huzurları kaçsın diye öylesine ortaya çıkıp şeytanlık yapmıştı." (BK, 65/6); UB, 91/23; UB, 183/30; UB, 220/3; MC, 11/22; MC, 25/31; MC, 39/8; MC, 75/19; S, 163/31

Ortaya dökmek: 1. Çıkarmak, göstermek. (TDK)

"Atiye kim ne getirmişse ortaya döktü." (SAÖ, 152/17)

2. Açıklamak.

"Ta Dirmit'in köyde gölgelerden bildim deyip radyonun başına gelip gelip oturmasına, okulda öğretmen ne yokken karnına defteri koyup sanki öğretmen kendini çağırmış gibi okula gitmesine, tulumbaya yazık diye tutturmasına, camız yavrusu ağlıyor diye ahırlarda uyumasına varıncaya kadar her şeyini ortaya döktü." (SAÖ, 243/26); SAÖ, 231/1; BK, 86/4; OÖY, 133/18

Ortaya koymak: 1. Açıklamak. (TDK)

"Kendimizi ortaya koymaya uğraşırken, kalbimizi tarifsiz acılara boğan..." (Aİ, 11/13); OÖY, 69/8; UB, 186/33; UB, 260/12

Ortaya sürülmek: Anlatılmak, belirtilmek, söylenmek. (TDK)

"Atiye'nin birdenbire ortaya sürdüğü, doğru olduğuna yemin billah ettiği şeylerin gerçekle bir ilgisi olmadığını söylemesine rağmen Huvat, bir türlü çocuklarını kendisine inandıramadı." (SAÖ, 174/34); BK, 100/5

Oruç bozmak: Bir şey yiyerek, içerek orucunu kesmek veya sona erdirmek. (TDK)

"İzak'ın gök yırtan çığlıklarıyla makinelerin başında topluca oruç bozdular." (BKÇM, 82/34)

Oruç tutmak: Oruç ibadetini yerine getirmek. (TDK)

"Ayın yedi günü kendini camiye kapattı, geri kalan günleri oruç tuttu." (SAÖ, 87/18); BKÇM, 112/12; BKÇM, 112/14; BKÇM, 112/16

Oyun bozmak: Tasarlanmış bir işi yersiz ve vakitsiz olarak karıştırmak, planları altüst etmek. (TDK)

"Ama onun oyunu da bozulacaktır: çok geçmeden unutulmuşluktan geri çağrılacaktır." (UB, 270/13)

Oyun etmek: Kurnazlıkla birini aldatmak. (TDK)

"Dolanırken, arkadaşlarının Dirmit'in ders çalışmasını çekemediklerini, onun derslerinde geriye gitmesi için bile bile oyun ettiklerini kafasına taktı." (SAÖ, 155/20); M, 36/15

Oyun oynamak: Birini aldatmak, kandırmak. (TDK)

"Çünkü parasının üstüne oyun oynamaya kalkışan herkesin cenaze namazını kılmıştı." (BK, 100/5); Aİ, 55/27; UB, 270/12; S, 73/1; S, 141/3; Z, 65/10

Oyuna gelmek: Aldatılmak. (TDK)

"Sonsuz büyük bir gözün bakışıyla şenlenip kirpiklerinin oyununa geldiğimizin duyumu..." (Aİ, 107/8); MC, 147/4

Oyuncak etmek: Bir işin değerini düşürecek, ciddiyetini yok edecek şekilde davranmak. (Ceylan, 2009: 260).

"Çok sayıda kederli tıngırtı kızımın belleğini oyuncak etmiş eğleşiyordu." (GD, 99/15)

Öç almak: Yapılan bir kötülüğün acısını kötülük yaparak çıkarmak, intikam almak. (TDK)

"Ama kadınlar Sarıkız'ın kendilerinden öç almak için yeniden köye geldiğini, eşekleri de kızgınlığından köyün üstüne gönderdiğini söyleyerek Sarıkız'ı taşa tutmaya yanaşmadılar." (SAÖ, 47/19); Aİ, 62/3

Ödü patlamak: Çok korkmak. (TDK)

"Atomu yiyen it kudurur lan," diye köylünün ödünü patlattı. (SAÖ, 36/27); SAÖ, 242/21

Öfkeye kapılmak: Çok sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek. (TDK)

"Örneğin, iki gün önce evlerine elleri boş dönecekleri az çok belli olunca öfkeye kapılmışlar, Allah'ın cebinden peygamberi çalıp satmaya mecbur olmuşlardı." (BK, 58/13); Aİ, 57/2; OÖY, 75/15; UB, 35/18; UB, 62/31; MC, 36/6; S, 72/3

Ölçü almak: 1. Herhangi bir şeyin boyutlarını ölçmek. (TDK)

"Elbiseyi üstüne tutup boyunun ölçüsünü aldı." (SAÖ, 153/23); SAÖ, 201/19; SAÖ, 201/22; BKÇM, 12/3; Aİ, 38/32; UB, 121/16

2. Terzi vücut ölçülerini tespit etmek.

"Ama bir türlü ölçü almayı, kesim yapmayı öğrenemedi." (SAÖ, 104/33); SAÖ, 202/25

Ölçüyü kaçırmak: Yiyip içmekte veya davranışlarda aşırı gitmek. (TDK)

"Haklısın, kaçırdılar ölçüyü, ayrıca da yalnız hisseder kendini hava bolluğundan," dedim, *"hiç böyle düşünmemiştim, delireceksem de seninle delireyim, deliliğimin bir derinliği olsun, her şeye başka türlü bakmaya zorluyorsun beni."* (M, 35/21)

Ölü gibi: Hiç kımıldamadan, hareketsiz. (TDK)

"Çöp tepelerinin başında avazı çıktığı kadar bağırması, ölü gibi yere yatması, kadınlar gelmeye yanaşmazsa ağlama numarası yapması için tembihlendi." (BKÇM, 84/21); OÖY, 135/5; UB, 185/21

Ölüm döşeğinde olmak: Son anlarını yaşamak. (TDK)

"Ölüm döşeğinde kendisini düşünen karısına, ruhunu huzur içinde teslim etmesi için dua okudu." (SAÖ, 149/27)

Ölümden dönmek: Hayati tehlike. Ölüm tehlikesi atlatmak. (Ceylan, 2009: 262).

"Seyit ölümden döndü." (SAÖ, 59/23)

Ölümü gör: Bir konuda karşısındakini ikna etmek için kullanılan yemin sözü. (TDK)

"Yaşlanmış mıyım doğru söyle, ölümü gör doğru söyle!" (MC, 63/28)

Ölümü göze almak: Elde etmek istediği sonuç uğruna ölüm de dâhil her türlü tehlikeye açık olmak. (TDK)

"Sonra ışık içinde koşan bizonların ardı ardına vurulduklarını görüp ancak ölümü göze alabilenlerin özgür olabileceklerini anlıyor." (UB, 80/8); S, 17/3

Ömrü uzamak: Uzun süre yaşamak. (TDK)

"Çocuklarına, Azrail'in canını bağışladığını, Akçalılı yetim çocuklara büzgeçli don, gömlek diktiği için ömrünün üç vakit uzatıldığını açıkladı. (SAÖ, 91/29); SAÖ, 149/16; BKÇM, 24/22; OÖY, 99/27; M, 171/32

Ömür sürmek: 1. İyi ve rahat hayat yaşamak. (TDK)

"Nuğber'e bolluk içinde bir ömür süreceğini duyurdu." (SAÖ, 193/19)

2. Yaşamı belli şartlar içinde sürüp gitmek.

"Eski mezar taşlarıyla süslü küçük bahçesine yaslanmış kara, tahta bir evin içinde, son düğmesine kadar iliklediği yakasız gömleği, yıpranmış kadife pantolonu ve yalancı deri ceketiyle dalgın bir ömür sürüp otuzuna merdiven dayamıştı." (BK, 48/3); Aİ, 26/33; Z, 57/3

Öne düşmek: Önden yürümek. (TDK)

"Azim öne düşüp az yürüdükten sonra, "İş bu kadar büyük olunca sevmek değil para öne çıkıyor," diyerek başladı söze…" (MC, 96/12)

Öne sürmek: 1. Birini ilk önce harekete geçmesi için önermek. (TDK)

"Mahmut kendinden ilerde Halit abisinin olduğunu öne sürüp ilkin yükü başından savmaya çalıştı." (SAÖ, 199/33); M, 129/27

2. İleri sürmek.

"Suya bakmadan yaşayan insanların boşa yaşadığını söyleyerek Atiye'nin yaşadığı hayatın hayat olmadığını, ölüp gitmesinin pek bir kayıp olmayacağını öne sürdü." (SAÖ, 166/30); SAÖ, 193/29; SAÖ, 197/14; SAÖ, 218/12; BKÇM, 24/20; BKÇM, 34/6; BKÇM, 137/22; OÖY, 29/3; OÖY, 36/11; OÖY, 40/17; OÖY, 57/13; UB, 100/18; M, 31/13; S, 78/2

Öneride bulunmak: Önermek, teklif etmek. (TDK)

"Cesareti kırık olanlar adına da istek ve önerilerde bulunuyor, vakti yettiğince sıkıntılarını aksettirmeye çabalıyordu, müdürlere mektup yazıyor diye dedikodu bile çıkarmışlardı, gülüşmelere aldırıp da elini çekmemiş, günde beş-altı dilekçe kaleme alıp attığı oluyor kutuya." (MC, 17/21); S, 22/2

Önüne çıkmak: Rastlaşmak, karşılaşmak, karşısına çıkmak. (TDK)

"Sadece, yolda önüne bir erkek çıkınca durup erkeğe yol vermesini öğrenemedi." (SAÖ, 14/35); OÖY, 81/24; S, 172/32

Önüne dikilmek: 1. Gelip karşısında durmak, karşısına dikilmek. (TDK)

"Zekiye kaynanasının önüne gelip dikildi." (SAÖ, 113/12); SAÖ, 144/18; SAÖ, 202/29

2. Karşısındakine engel olmak istediğini söz veya davranışıyla göstermek.

"Köylü hah kestiyse sana ne lan, anam," diye ikide bir Huvat'ın önüne durdu." (SAÖ, 40/14); SAÖ, 73/9; SAÖ, 159/19; SAÖ, 205/5

Önüne düşmek: 1. Birinin önünden yürümek. (TDK)

"Önüne düşerim Kürt Cemal'in heyt ulan." (BKÇM, 67/2); BKÇM, 68/2; MC, 108/13

2. Birine kılavuzluk etmek.

"Öğretmen jandarmaların önüne düşüp, onlarla bir, kapı kapı gezindi." (SAÖ, 51/14); SAÖ, 56/12; MC, 124/5

Önüne geçmek: 1. Yolunu kesmek. (TDK)

"Ellerini kaldırıp kamyonların önüne geçti." (SAÖ, 52/21); SAÖ, 58/20; SAÖ, 59/3; SAÖ, 65/17; SAÖ, 69/23; SAÖ, 73/30; SAÖ, 116/22; SAÖ, 208/3

2. Önlemek.

"Ama Elmas'la Dirmit'in pınar başlarında duvar diplerinde sarılıp koklaşmalarının önüne geçemedi." (SAÖ, 60/20); SAÖ, 86/24; SAÖ, 86/25; UB, 25/7; UB, 45/2; M, 23/24; M, 91/8; MC, 59/18; MC, 121/3; S, 24/22; S, 27/34; S, 58/12

Önüne gelen: Olur olmaz. (TDK)

"Atiye her önüne gelene akıl danıştı." (SAÖ, 112/33); SAÖ, 146/22; OÖY, 41/17; UB, 224/13

Önüne katmak: Önden yürütüp kendisi ardı sıra gitmek. (TDK)

"O gün, dam uçuran rüzgâr, Dirmit'i önüne kattı." (SAÖ, 31/15); SAÖ, 45/14; SAÖ, 89/11; BKÇM, 48/32; BKÇM, 71/22; BKÇM, 85/12; MC, 41/25

Önünü almak: Önlemek. (TDK)

"Huvat'ım gel çık şu partiden, gücüm yetmiyor," dediyse de gelenin gidenin önünü arkasını alamadı." (SAÖ, 19/24); SAÖ, 142/8; SAÖ, 227/15; Aİ, 28/12; Aİ, 31/30

Önünü kesmek: 1. Yolunu kesmek. (TDK)

"Halilhan'ın tavır davranışlarında bir gerginlik görüp ağlamasından korkan Gogi, "Geçmiş bir hatıradır, gelecek bir ümit..." itirazıyla can arkadaşının önünü kesti." (BK, 63/8); UB, 220/25; M, 57/9; M, 192/12

2. Akarsuyun akmasına engel olmak.

"Al gözüm, ver gözüm, anlaştık, bıraktım mecburen, diretecek takatimiz kalmadı, suyun önünü kestiler." (S, 136/23)

Öpücük kondurmak: Hafifçe öpmek. (TDK)

"Uykusu gelince, "Düzenbaz, yatıyorum ben," diyerek Emin'in alnına bir öpücük kondurur, gidip uyuyunca da Yasemin'le Emin'in üstüne bir sessizlik çökerdi." (OÖY, 52/17)

Örnek vermek: Bir konuyu daha ayrıntılı bir biçimde anlatabilmek için örneklendirmek. (TDK)

"Aklının kıvraklığına konduculari inandırabilmek için sorup soruşturduklarına örnekler verdi." (BKÇM, 63/18); BKÇM, 91/31; UB, 49/13; MC, 32/28

Özen göstermek: Bir şeyi özenerek elden geldiğince iyi olmasına gayret ederek yapmak, itina etmek. (TDK)

"Bekâr olduğu için evlerine sık sık girip çıkmamaya özen gösteren, hayatta onu en iyi çözümlemiş tek insan olan Gogi'ye kapıyı açıp dostunu coşkuyla kucakladı." (BK, 46/6); UB, 30/16; UB, 211/6; M, 21/2

Özlemini çekmek: Arzulamak, çok özlemek, hasretini çekmek. (TDK)

"Bu konuda hassas olan sensin, tuhaf değil mi peki, burada daha Unutma Enstitüsü kurulmadan böyle birilerinin özlemini çektiği anımsama binaları yapmamız doğru mu sence?" (UB, 92/18); UB, 248/21

Özlemini duymak: Yürekten istemek, arzu etmek. (TDK)

"Direksiyonu eline almış, ağaçların üstünden atlaya atlaya gelirken en büyük özlemini Gogi'ye duydu." (BK, 105/25); UB, 85/20

Özür dilemek: Yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek. (TDK)

"Manitam geldiğinde getireceğim konağa, o avluda oturacağız beraber, git söyle ona, özür dileyecek benden, ettiği hakaretlerin hesabını soracağım bir gün ona." (S, 151/18)

Pamuk gibi: İyi huylu, munis. (TDK)

"Adeta pamuk gibi oldu." (BK, 77/5)

Pancar gibi olmak: Yüzüne kan hücum edip çok kızarmak. (TDK)

"O akşam Nuğber bebeğin –Huvat'ın anasının ismi verilmişti kıza– yüzü pancar gibi kızardı." (SAÖ, 14/17); SAÖ, 39/17; SAÖ, 88/9

Paniğe kapılmak: Çok korkmak. (TDK)

"Paniğe kapıldım ve duygularımı birbirine dolaştırdım." (GD, 135/23); OÖY, 15/12; OÖY, 34/28; UB, 46/13; S, 43/15; S, 103/8

Para çekmek: Bir yere yatırılmış paradan bir bölümünü geri almak. (TDK)

"Yurt bankaya girmeye korktuğundan Emin onun adına para çekip yatırma işlerini sürdürüyordu." (OÖY, 45/13); S, 40/2

Para etmek: Değeri olmak. (TDK)

"Ustalık para etseydi." (MC, 111/20); S, 22/28; S, 144/26

Para saçmak: Gereğinden çok para harcamak. (TDK)

"Gelinin başına çerez, bozuk para saçtı." (SAÖ, 53/31)

Para sızdırmak: Zorlayarak veya kandırarak birinden para almak. (TDK)

"Para sızdırmayı aklımın ucuna dahi getirmeden benden istediklerini yaptım." (GD, 56/2)

Para yapmak: Para kazanıp biriktirmek. (TDK)

"Epeyce para yapmış bu işten, şehirde film stüdyosu açmış, eskisi gibi dolaşmıyor buralarda." (MC, 73/23)

Para yatırmak: Gerektiğinde almak üzere bir yere para vermek. (TDK)

"Bankanın açıldığı ilk gün Çöp Muhtar'ın para yatırması, sonra da çalımlanarak bankanın yararlarından laf açıp ortalığı velveleye vermesi, Çiçektepelilerle bu banka arasında gösteriş hissi bağının kurulmasına neden oldu." (BKÇM, 126/9); BKÇM, 126/16

Para yedirmek: Rüşvet vermek. (TDK)

"Adamlara para yediriyorlar, işletmedeki güvenlikçileri de örgütlemişler." (S, 148/13)

Para yemek: Gereksiz olarak çok para harcamak. (TDK)

"Onun hıncı öfkesi sana değil, çuvallar dolusu parayı yemişler, amcasıyla babası," diyerek avutmaya çalışırdı Ersel'i" (MC, 90/15)

Parasını yemek: Çalışmadan bedavadan geçinmek, birinin sırtından geçinmek. (TDK)

"Çalışıp kendi parasını yiyen kadınlar olmamız erkekleri utanılacak hareketlere sürükledi." (MC, 32/12)

Paraya çevirmek: Herhangi bir şeyi para ile değiştirmek. (TDK)

"Ama oraya direkt uçuş çok pahalıydı, yüzüğü paraya çevireyim sonra İstanbul." (S, 29/12); S, 56/11

Paraya para dememek: Çok para kazanır olmak. (TDK)

"Yakınlarda tesadüfen öğrendim bunu da kadınlara mesaj atan bir şerefsiz var, paraya para demeyeceksiniz, ev bile aldıracağım size…" (MC, 109/8)

Parmağı olmak: Bir işi olumsuz yönde etkilemek, bir işe karışmış olmak. (TDK)

"İnsanda zorla kuşku uyandırıyorsun, Belinur'un ölümünde parmağın filan olmasın salan, gitmeden de Semerkant'ı görmüş gibiyim ya, bir çarşı, bir taş kapı." (M, 130/18)

Parmak ısırmak: Büyük şaşkınlık duymak. (TDK)

"Bakanın, terbiyesine parmak ısıracağı bir kız oldu." (SAÖ, 157/2); M, 84/10; M, 119/11

Patlak vermek: Gizli kalması istenen veya beklenmedik bir olay, ansızın ortaya çıkmak. (TDK)

"Ama bilerek geldim, böyle bir şeyin patlak vereceğini biliyordum." (M, 186/12); MC, 35/14; MC, 41/19

Pay çıkarmak: Bir olay veya durumdan gereken deneyimi kazanmak, tutulacak yolu belirlemek. (TDK)

"O ise yoldaşlarına, "Sevinçten öyle çok ağladı ki," diye anlatmış, "arkama yaslandım ve halkımızın bu yüce evladının gözyaşlarından büyük bir pay çıkardım kendime." (GD, 74/14)

Payına düşmek: Bölüşmede hisse ayrılmak, belirli bir bölüm verilmek. (TDK)

"On yıl önce ben, onun o eski alışkanlığına boyun eğip yedi minibüsün etrafında dönerek dersime çalışırken kolu koluma değdikçe şu gizli ejderhalıktan payıma düşecek neşeyi düşünüyordum durmadan" (GD, 168/27); GD, 170/27; M, 192/16; MC, 12/2

Payını almak: Kendine ayrılanı almak. (TDK)

"Herkes alsın payını bu lanetten ve birer zombi gibi dolanıp dursun yeryüzünde o sonsuz ölümsüzlüğüyle boka batmış belleğinin!" (UB, 259/10); M, 90/3; M, 145/21

Pazara çıkarmak: Satılığa çıkarmak. (TDK)

*"*Ama ben delege arkadaşlarımın revizyonizmin ipliğini pazara çıkaracağından eminim*."* (GD, 88/22)

Peşinde koşmak: Elde etmek için uğraşmak. (TDK)

"Çiçektepe futbol takımının parlak oyuncusu Hıdır bu düşün peşinden öyle bir hırsla koşturdu ki Sini Erol'un süt ve yumurtanın yerini tutar dediği yarım kilo fındığı her gün yiyebilmek için annesini sabah akşam para dayağına yatırdı." (BKÇM, 135/5); GD, 27/8; GD, 123/5; BK, 58/21; OÖY, 172/22 UB, 150/25; UB, 153/6

Peşinde olmak: O şeyi çok istemek. (TDK)

"Neyin peşinde olduğumuzu anlayanlar kendi düşleriyle kanatlanıp üstümüze üstümüze uçuyorlar, olay bu kadar basit, görebilene..." (UB, 35/10); S, 63/10; Z, 39/18

Peşine düşmek: 1. Arkasından gitmek, izlemek. (TDK)

"Ellerinde renkli fırıldaklarla öküzün, eşeğin peşine düştüler." (SAÖ, 15/18); SAÖ, 30/24; SAÖ, 52/8; SAÖ, 52/23; SAÖ, 67/3; SAÖ, 86/24; SAÖ, 103/25; SAÖ, 138/8; SAÖ, 144/29; SAÖ, 145/30; SAÖ, 175/7; SAÖ, 187/11; SAÖ, 222/22; BKÇM, 24/30; BKÇM, 71/22; BK, 75/16; M, 68/17; M, 179/1; GD, 22/2; Aİ, 59/10

2. Bir isteğin gerçekleşmesini sağlamaya çalışmak.

Halit müdürlük sevdasına, bir hevesle Seyit'in peşine düşüp işe başladı. (SAÖ, 162/18); GD, 76/9; GD, 105/11; GD, 185/9; MC, 107/3

Peşine gitmek: Arkasından gitmek, izlemek. (TDK)

"Bu defa Atiye oğlunun peşine gitti." (SAÖ, 120/15)

Peşine takılmak: Ardından gitmek. (TDK)

"Atiye ertesi gün Mahmut'un peşine takılıp parka gitti." (SAÖ, 131/1); SAÖ, 155/31; SAÖ, 177/32; SAÖ, 200/32; SAÖ, 201/27; SAÖ, 223/9; Aİ, 95/6; S, 37/21

Peşine takmak: Yanında götürmek. (TDK)

"O kara kara düşünürken, oğlan evdeki herkesi peşine taktı." (SAÖ, 199/18); Z, 46/9

Peşini bırakmamak: Bir kimseyi veya şeyi izlemekten vazgeçmemek. (TDK)

"Şöyle ki yasal olarak bitmiş bir evlilik eski kocanın cezaevinde olması, peşini bırakmayan bir gulyabani olması gibi." (MC, 93/30); Z, 64/12

Pılıyı pırtıyı toplamak: Gitmek üzere bütün eşyalarını toplamak. (TDK)

"Öbür konducunun yeni karısı pılısını pırtısını toplayıp kaçtı." (BKÇM, 139/23)

Piç etmek: Tadını kaçırmak, tatsız bir durum yaratmak. (TDK)

"Hayatınızı piç edecek sefaletin ağırlığını nasıl yok edebilirsiniz, görün, diye yaptım bunu." (Aİ, 63/28); Aİ, 98/17; Aİ, 116/16

Pişmanlık duymak: Pişman olmak. (TDK)

"İnsan böyle sözler işitince başkaları için yapacağı şeylerin daha başta pişmanlığını duyuyor." (UB, 25/25); UB, 181/3

Plan kurmak: Bir amacı gerçekleştirecek şeyleri düşünmek, tasarlamak. (TDK)

"Mavi yırtık ceketin uğuruna sığınarak saatlerce plan kurdular." (BK, 93/18); M, 26/26; M, 90/16

Poz vermek: Resim yaptırmak veya fotoğraf çektirmek için durum almak. (TDK)

"Aynalara türlü türlü poz verdi, bıyık büktü, göz kırptı." (SAÖ, 88/1); SAÖ, 203/5; Aİ, 46/10; Aİ, 46/20

Pusu kurmak: Saldıracağı kimseye görünmemek için bir yerde gizlenip beklemek. (TDK)

"Duymaktan en çok korktuğum şeyi söylediler, kalbim duracaktı az kalsın, nehrin ağzında pusu kuran balıkçılara mı yakalandın yoksa, denizlere mi çıkmak istiyordun?" (Z, 50/20)

Pusuya yatmak: Pusuda beklemek. (TDK)

"Seyit haberi aldı, Çamur Hasan'a adam yolladı, pusuya yattı." (SAÖ, 121/7); BK, 18/24

Put gibi: Sessiz, anlamsız bir bakışla ve kımıldamaksızın. (TDK)

"Dirmit yine suskun, gözleri yerde, put gibi durdu." (SAÖ, 228/27); OÖY, 31/10

Rahat bırakmak: Daha rahat ve huzurlu oturmayı sağlamak. (TDK)

"Dirmit'i rahat bırakmazlarsa Seyit'i ya da Halit'i gönderip onu, yanlarına, şehre almaya karar verdi." (SAÖ, 71/7); SAÖ, 148/6; SAÖ, 167/13; BKÇM, 108/20; GD, 117/25; GD, 180/32; OÖY, 67/17; OÖY, 181/29; MC, 73/17; S, 25/25

Rahat etmek: Sıkıntısız durumda olmak, ferahlanmak, dinlenmek. (TDK)

"Yine de en çok senin yanında rahat ediyorum." (GD, 63/9); OÖY, 72/9; UB, 23/7; UB, 82/33; UB, 99/18; UB, 164/4; M, 30/32; M, 155/7; M, 212/22; MC, 138/28; S, 133/32

Rahatına bakmak: Hiçbir şeye aldırış etmeyerek rahatını sağlamaya çalışmak. (TDK)

"Kapıya yakın lavaboda yüzünü yıkayıp serinleyebileceğini, hiç çekinmeyip rahatına bakmasını söyledi." (MC, 137/13)

Rahatsızlık duymak: Tedirgin olmak, huzurunun ve rahatının kaçtığını hissetmek. (TDK)

"İki kişi arasında tırmanan böylesi bir gerginliğin yıkıcı bir kavgayla sonuçlanmasından doğrusu pek rahatsızlık duymam." (UB, 127/26); UB, 205/13; UB, 206/5; UB, 208/34; S, 43/23

Rahmet okumak: Tanrı'nın merhamet ve bağışlaması için dua etmek. (TDK)

"Onu dinleyen herkes Sümbül Ağa'ya rahmet okudu." (SAÖ, 220/30)

Rast gelmek: Tesadüf etmek, denk gelmek. (TDK)

"Sabah akşam bağırın, orasına burasına rast gelir sesiniz canım, çekin kolunuzu yay gibi, tükürün havaya, ok olup saplansın suratına..." (M, 51/7); MC, 95/5; MC, 107/19

Rayından çıkarmak: Düzeni bozulmak, altüst olmak. (TDK)

"Hayatımı o rayından çıkardı, enerjim saptı gitti o zaman, boşluğa düşmem böyle oldu..." (OÖY, 88/29)

Razı etmek: Kabul ettirmek. (TDK)

"Sonunda onları döleğe taş dökmeye razı etti." (SAÖ, 24/7); SAÖ, 158/30; SAÖ, 162/6; SAÖ, 168/32; SAÖ, 179/12; SAÖ, 193/6; SAÖ, 194/33; BKÇM, 56/20; GD, 157/11

Razı gelmek: Uygun bulmak, beğenmek, benimsemek, istemek, kabul etmek. (TDK)

"O öyle deyince Atiye'nin ana yüreği bu haksızlığa razı gelmedi." (SAÖ, 217/13); BKÇM, 56/11; BKÇM, 58/4; BKÇM, 74/23; BKÇM, 116/28; BKÇM, 126/31; UB, 262/1; MC, 65/6

Razı olmak: Uygun bulmak, beğenmek, benimsemek, istemek, kabul etmek. (TDK)

"Çaresiz Atiye razı oldu." (SAÖ, 92/17); SAÖ, 162/6; GD, 167/29; GD, 170/9; GD, 176/11; GD, 180/26; GD, 180/32; BK, 75/9; BK, 75/12; BK, 78/5; BK, 120/10; OÖY, 150/11; UB, 128/7; UB, 137/10; M, 44/28; M, 98/1; MC, 50/19; S, 18/1

Rengi atmak: Korku, heyecan vb. sebeplerle benzi sararmak. (Argunşah vd., 2023: 2774).

"Renk attı bizde, gemi dümen tecrübemiz yok, su üstünde iyi değiliz o kadar…" (M, 143/4)

Rengi uçmak: 1. Solmak. (TDK)

"Zerefşan Hanım kenarları oyalı, rengi uçmuş ipek mendilini gözlerine bastırıp ağlayarak Atiye'ye geldi." (SAÖ, 147/20)

2. Korku, heyecan vb. sebeplerle benzi sararmak.

Bunu bildiğimden, yanıma ne söylemek için sokulursa sokulsun rengim uçuyor. (Aİ, 81/28); MC, 39/30

Renk almak: Yeni bir renk kazanmak. (TDK)

"Çamaşırlar maviye çalan bir renk aldı." (BKÇM, 23/22); OÖY, 57/18; OÖY, 74/11; UB, 174/16

Renk gelmek: Renklenmek, canlanmak. (TDK)

"Atiye, gelininin yüzüne renk gelsin diye, ona kına kına, kara uzum şerbetleri içirdi." (SAÖ, 58/4)

Renk vermemek: Duygularını, düşüncelerini veya başka bir durumunu belli etmemek, bir şeyi bildiği hâlde bilmez gibi görünmek. (TDK)

"Düşecek gibi sallandım yerimde, güneşten korunuyormuş gibi yapıp renk vermemeye çalıştım ama elim boşluğa uzanıp havada yalnızlaştı." (M, 60/32); MC, 97/4; MC, 119/28; MC, 124/29; S, 108/31

Resim çekmek: Fotoğraf makinesiyle bir şeyin biçimini kâğıda geçirmek. (TDK)

"Konducu erkeklerle birlikte briket harmanının içinde resim çektirdi." (BKÇM, 91/20)

Rest çekmek: (*mec.*) Herhangi bir konuda sert ve kesin olarak son sözü söylemek. (TDK)

"Unutarak rest çekin diyor herkese." (UB, 83/15); UB, 158/17; UB, 158/18

Rezil etmek: İsteyerek veya istemeyerek birini çok utanacak güç bir duruma sokmak. (TDK)

"Gece evlerinin sicim gibi ince ve eğri sokaklarından geri geri çekilip öldürülme korkusunun şiirini bir sağ arkama, bir sol arkama sıçrayarak okuyup bir ayağımı ürpertilere atıp "güp" diye yürek çarpıntılarına düşüp üstümü başımı rezil ettikten sonra davamızın geri kanatlarına konup gözden yitecektim." (GD, 12/5); GD, 35/6; GD, 186/22

Riske girmek: Zararı göze almak. (TDK)

"Bunu sağlamak için de riske girmeye, herkesin gözünün önünde yüzlerce takla atmaya hazırdı." (BK, 81/17)

Rol almak: Bir oyunda görev almak. (TDK)

"Buraya gelmeden adını duymamıştım, bir-iki televizyon dizisinde de rol almış." (UB, 47/17)

Ruhu duymamak: Haberi olmamak, anlamamak. (TDK)

"İran kralının cinsiyetini çevirmişler, dünyanın ruhu duymamıştı." (BK, 88/27); M, 100/16; S, 167/12

Ruhunu şad etmek: Ölmüş bir kimseyi anma. (TDK)

"Tahta döşeli sokakları pislettikleri için ferman çıkarıp Çingeneleri şehir dışına atan padişahın ruhunu şad etti." (BKÇM, 97/32)

Ruhunu teslim etmek: Ölmek. (TDK)

"Ruhumu teslim edemiyorum," dedi." (SAÖ, 149/12); SAÖ, 149/24; SAÖ, 149/27; SAÖ, 239/34

Rüyasına rüyalarına; girmek: Rüyasında görmek. (TDK)

"Rüyasına camız yavrusu girdi." (SAÖ, 73/12); GD, 32/7; GD, 38/8; GD, 35/6; GD, 76/17; GD, 183/24; Aİ, 26/6; Aİ, 52/16; OÖY, 17/20; OÖY, 55/20; OÖY, 56/2; UB, 19/12; UB, 112/27; M, 39/12; M, 48/22; M, 72/22; M, 129/20; M, 141/20; M, 182/13; M, 186/23; M, 200/2; M, 229/29; MC, 31/24; S, 66/19; S, 184/26; Z, 37/16; Z, 65/19

Sabaha çıkmamak: Sabaha kadar yaşayamamak, sabahtan önce ölmek. (TDK)

"Ülkelerinden çok uzaklarda yeni bir hayat kurmak istemişler; dağlar, ırmaklar, ovalar aşmışlardı ama kavuştukları huzurlu günler ne yazık ki kısa sürmüştü, bir ölüm gecesinden sabaha çıkamamışlar." (MC, 80/20)

Sabahı zor etmek: Bir türlü sabah olmamak. (TDK)

"Atiye dizlerine vura vura sabahı zor etti." (SAÖ, 59/22); SAÖ, 76/3

Saf değiştirmek: Başka bir gruba katılmak. (TDK)

"Yer roketlerine bayılıyorsun, kocakarı da olsan kadınsın işte, gönlünü bir erkeğe kaptırıp savaşın ortasında saf değiştirirsin sen, bilmiyordum bu kadar kadın olduğunu, dilimden kurtulamazsın artık." (M, 164/9)

Sağ kalmak: Ömrünü devam ettirmek, yaşamasını sürdürmek. (TDK)

"Uyurken sağ kalma ihtimalimiz çok düşük çünkü." (OÖY, 54/27)

Sağ ol: Hoşa giden bir davranış için 'çok yaşa, teşekkür ederim' anlamlarında söylenen bir söz. (TDK)

"Sağ olun, sağ olun, buralı değilim, kayboldum, arabayı bir yerde bıraktım ama, bilmiyorum nerede, kaza yaptım..." (M, 210/31)

Sağ olsun: Bir kişiye güven duyulduğu zamanlarda kullanılan bir söz. (TDK)

"Ayıptır söylemesi, bizim bir alkol timimiz var, sağ olsun arkadaşlar, bir hediye düşünmüşler, beni uğurlamaya geldiler." (UB, 176/18); UB, 233/28; MC, 54/9; MC, 57/5

Sağlama almak: Güvenilir bir durumda olmasını sağlamak. (TDK)

"Biliyorsun herhalde, sendekine ölüm korkusu deniyor, bulutları durdurmayı düşlerken aslında kendi yaşamını sağlama almaya çalışıyorsun ama çaresi yok ki bu korkunun, bulutlar ya da yapraklar zamanın geçici olduğunu hissettire

hissettire kımıldanıp duracaklar, onları bağlayamazsın ki," dedi." (OÖY, 54/12); M, 98/6; MC, 20/10; S, 168/4

Sahip çıkmak: 1. Kendinin olduğunu ileri sürmek. (TDK)

"Öte dünyada azaptan kurtulmak istiyorsa hiçbir çocuğuna sahip çıkmamasını, adlarını bile ağzına almamasını öğütledi." (SAÖ, 238/24); BKÇM, 18/29; BKÇM, 50/1; Aİ, 78/4; UB, 48/6; UB, 249/20; M, 60/27

2. Korumak, koruyucu olmak, ilgilenip gözetmek.

"Huvat, Gigi'ye Koyunabdallıların sahip çıktığını söyledi." (SAÖ, 232/13); SAÖ, 158/27; SAÖ, 159/21; BKÇM, 130/20; GD, 184/31; BK, 128/21; Aİ, 71/21; M, 55/16; M, 90/27; M, 148/5; M, 213/22; MC, 18/23; S, 112/2

Sahne olmak: Bir yerde bir olay geçmek. (TDK)

"Buna karşılık Birlik Çiçektepe de sık sık kadınların baskınlarına sahne oldu." (BKÇM, 140/5); GD, 20/11

Sahneye çıkmak: 1. Tiyatro, müzik vb. sanatçılar için sanatını izleyici önünde uygulamak, göstermek. (TDK)

"Bu kullardan biri kışın başlamasıyla Çiçektepe'nin fabrikalar ve çöp tepeleriyle çevrili karlı sahnesine çıktı." (BKÇM, 60/4); GD, 58/20; BK, 124/18; OÖY, 124/8

2. (*mec.*) Kullanılmak, görünmek, ortaya çıkmak.

"Çöp Yolu'ndaki fabrikalarda çalışan işçiler ellerinde bayraklarla sahneye çıkıncaya kadar Çiçektepe kondularında Çingenelerin sesleri yankılandı." (BKÇM, 143/33)

Salavat getirmek: Hz. Muhammed'e saygı bildirmek için dua okumak. (TDK)

"Ölür mölürüm de!" deyip üst üste salavat getirdi." (SAÖ, 143/32)

Sancı tutmak: Birdenbire ve şiddetli bir ağrı gelmek. (TDK)

"Atiye gelininin bir sararıp bir kızarmasından, ellerini yumruk edip beline götürmesinden, oturduğu yerde kımıl kımıl etmesinden onun doğum sancısının tuttuğunu anladı." (SAÖ, 94/5); SAÖ, 99/21

Sararıp solmak: 1. Giderek daha çok solmak. (TDK)

"Haydi sana güle güle İlkbahar, yerinde olsam bir dakika bile oyalanmam Erice'de, sararıp solmuş çiçekler git diyor sana, neşen bir gönülü bile doldurmaya yetmez artık." (MC, 127/7)

2. (*mec.*) Sağlığı bozulmak.

"Zekiye'nin yüzü sararıp soldu." (SAÖ, 44/12); SAÖ, 103/20; SAÖ, 140/1; SAÖ, 184/10; SAÖ, 231/16

Sarıp sarmalamak: Sıkıca sarmak. (TDK)

"Sarıp sarmaladı." (SAÖ, 94/13); SAÖ, 124/9; SAÖ, 167/32; BKÇM, 64/27; GD, 183/20; BK, 28/5; OÖY, 14/28; OÖY, 60/22; OÖY, 117/22; M, 59/5; M, 71/21; M, 87/18; M, 162/9; Z, 105/14

Sarpa sarmak: Güçlükler ortaya çıkmak, çözülmesi çok güç bir duruma gelmek. (TDK)

"Saim, büyüklenen sesiyle duygularımıza açıklık getirmese bocalayıp sarpa sarabilirdik." (Aİ, 57/23); MC, 89/15; S, 108/9

Savaş açmak: 1. bir veya daha fazla devlete karşı savaş durumuna geçmek. (TDK)

"Padişahın Romanikaları bentlerin başından kovalayıp şehir dışına sürdüğünü, Romanikalara savaş açtığını da söyledikten sonra tarihi geriye itip yerine koydu." (BKÇM, 98/5); M, 114/6

Savaş vermek: Savaşmak. (TDK)

"İnsan, insan olduğuyla, varlığıyla yetinsin diye savaş verdik..." (M, 50/2); M, 133/11; S, 79/14

Saygı duymak: Birine, bir şeye karşı saygı hissetmek. (TDK)

"Tijen'in politik yaşamına saygı duyduğum için susmayı tercih ediyorum açıkçası, tüm bu olanlara onun ruhunu hoş tutmak için katlandığımı düşünerek rahatlatmaya çalışıyorum kendimi." (S, 51/20)

Saygı göstermek: Saymak, değer vermek. (TDK)

"Dikkatini yoğunlaştırınca volvonun hızla giderken yavaşladığını, yerdeki sarı yapraklara bile saygı gösterdiğini hayretle gördü." (BK, 28/23)

Sayıp dökmek: Ne var ne yok, hepsini söylemek. (TDK)

"Öğrendiklerini gelip bir bir evde sayıp döktü." (SAÖ, 83/18); SAÖ, 83/20; SAÖ, 125/23; SAÖ, 139/33; SAÖ, 195/16; SAÖ, 195/26; SAÖ, 201/12; SAÖ, 206/6; SAÖ, 215/19; BKÇM, 37/31; BKÇM, 38/3; BKÇM, 55/28; BKÇM, 65/30; BKÇM, 97/12; BKÇM, 97/14; Aİ, 115/2; UB, 38/3; UB, 160/22; M, 178/1; MC, 33/23; MC, 71/6; MC, 115/11

Secde etmek: (*mec.*) Saygı göstermek. (TDK)

"Meleklerin insana secde ettiklerini bilerek, kendimi gurur behşedilmiş bir canlı görerek bu mektubu yazıyorum." (BK, 89/27)

Sefasını sürmek: Bir durumun getirdiği, sağladığı olanaklardan yararlanmak. (TDK)

"Anlatacağımı dinle asıl, Shbelios sefasını sürüp ebediyete erdi, ordusu savaşıyor dünyada, bakıp izliyor yukarıdan…" (M, 142/25); MC, 57/7

Sekteye uğratmak: Kesmek, kesintiye uğratmak. (TDK)

"Birtakım kişilerin geniş çaplı insanlığa "para" diye inandırdıkları kâğıt parçaları gerçeği görmek gerekirse, bu değer ölçülerinin ana kaynağı, en adi cinsten ormanlar, ağaçlar ve belki de kurtların kemirdiği tahtalardır yani; Halilhan'ın otomobil hayatını zalimce sekteye uğratmıştı." (BK, 65/27)

Selam çakmak: Selam vermek. (TDK)

"Yakama iliştiriyor ve bir asker selamı çakıyor bana." (GD, 158/9)

Selam durmak: Bir büyüğe, bir üste veya saygı duyulan bir şeye ayakta selam vermek. (TDK)

"Anıtkabir'e bakan bir daire kiraladı, bir eteğini açıp bir selam duruyor, bunadı iyice, Atatürk'e 'Son Güneş İmparatoru' demeye başladı..." (M, 101/13)

Selam olsun: 'Esenlik dileklerim ulaşsın' anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü. (TDK)

"Sevgili kız kardeşlerim, güneşi emziren analar, savaşa giden oğullarının, kocalarının ardından en güzel ağıtları yakan acılı kadınlar, sizlere selam olsun!" (GD, 88/17)

Selam söyle: Selamını birine götürmesini söylemek. (TDK)

"Gözümde yaşlarla uzandım sırtüstü, "Güldin Gaşka'ya selam söyle, hoşça ka…" (M, 243/6)

Selam vermek: 1. Selamlaşmak. (TDK)

"Yolda Seyit'e selam veren, kahvede selamını alan tek köylüsü kalmadı." (SAÖ, 136/25); GD, 172/16; BK, 28/20; BK, 52/13; BK, 75/6; MC, 120/12; MC, 139/21

2. (din b.) Başını sağ ve sol omuzlarına çevirerek namazı bitirmek.

"Her namazın arkasından selam verip, "Allah oğlumun gücünü kuvvetini artırsın," diye dua etti." (SAÖ, 121/28); SAÖ, 183/33

Selama durmak: Bir büyüğe, bir üste veya saygı duyulan bir şeye ayakta selam vermek. (TDK)

"Ânında freni üfleyip selama durdu." (BK, 17/20); BK, 81/7; BK, 129/4; M, 26/30

Selamı sabahı kesmek: Her türlü ilişkisine son vermek. (TDK)

"Öğretmen bir süre sonra, yine jandarmaları köye çağırınca da ondan selamı sabahı kestiler." (SAÖ, 51/18); SAÖ, 146/9; SAÖ, 166/21; MC, 44/11

Sele kapılmak: Sel sularıyla sürüklenip gitmek. (TDK)

"Kızların en güzeli sele kapılıp gitmiş aniden, avcısı, nişancısı, en genci..." (M, 28/19); MC, 92/23

Serbest bırakmak: 1. Tutuklu veya gözaltında bulunan birini serbest, özgür duruma getirmek, tahliye etmek. (TDK)

"Kaç geceyi rüyayla geçirdik, kaç gündüzü özlemle bilemiyorum, annemi de serbest bıraktılar sonunda." (GD, 44/2)

2. Kendi düşüncesi ve iradesine göre davranmasına izin vermek: 'Akli muvazenesi pek sağlam bulunmadığı için serbest bırakıldı.

"Her şeyi oğluna serbest bıraktı." (SAÖ, 203/29); BK, 100/17; BK, 146/22; M, 163/4; M, 163/5

Sert çıkmak: Aşırı biçimde karşı durmak. (TDK)

"Sert çıktığımı kabul ediyorum ama üstlendiğim sorumluluklar yüzünden insanların beni kendilerinden ayırdığını hissetmek canımı sıkıyor." (UB, 162/29)

Ses çıkarmamak: Bir şeyi hoş görerek karşı çıkmamak, itiraz etmemek. (TDK)

"Ama sesini de pek çıkarmadı." (SAÖ, 67/11); SAÖ, 64/20; SAÖ, 66/32; SAÖ, 131/32; SAÖ, 134/34; SAÖ, 196/8; BKÇM, 110/5; BKÇM, 111/12; GD, 55/30; OÖY, 177/16; UB, 31/27; UB, 32/28; UB, 34/17; UB, 40/5; UB, 44/2; UB, 52/24; UB, 59/17; UB, 107/6; UB, 112/4; UB, 207/16; UB, 245/11; UB, 274/29; M, 149/3; S, 126/28; S, 135/5; S, 147/3

Ses çıkmamak: Haber gelmemek. (TDK)

"Kışa doğru Korsan çözümlemesi gereken bir miras meselesi olduğunu söyleyerek bir haftalığına ayrıldı buradan, bir daha da ondan ses çıkmadı, yenilerde öğrendik kendine mağara yerine bar açmaya karar vermiş." (UB, 90/31); S, 180/14

Ses etmemek: Bir şeyi hoş görerek karşı çıkmamak, itiraz etmemek. (TDK)

"Köylülerin merak dolu bakışları altında, ses etmeden gülümseyerek yürüdü." (SAÖ, 19/6); SAÖ, 37/12; SAÖ, 60/11; SAÖ, 70/18; SAÖ, 88/27; SAÖ, 154/15; SAÖ, 156/1; SAÖ, 159/13; SAÖ, 165/24; SAÖ, 169/33; SAÖ, 170/32; SAÖ, 172/24; SAÖ, 191/11; SAÖ, 194/24; SAÖ, 204/17; SAÖ, 204/18; SAÖ, 204/19; SAÖ, 228/14; SAÖ, 238/3; SAÖ, 244/15; BKÇM, 31/27; BKÇM, 36/30; BKÇM, 70/16; OÖY, 130/32; UB, 36/13; UB, 121/17; UB, 243/6; M, 123/4; MC, 29/34; MC, 103/25; MC, 128/17; MC, 129/15; S, 150/14; S, 167/30

Ses kesilmek: Ses, artık duyulmamak. (TDK)

"Bir de, sarı saçlı kadının damadı olacak oğlanı doğururken ses tellerinin koptuğunu, o günden sonra fısıltıyla konuştuğunu ögrenince sesi kadının sesi gibi "Hıp!" diye kesildi." (SAÖ, 195/19)

Ses vermek: 1. Herhangi bir sesi çıkarmak. (TDK)

"Aldı başını gitti, akşam oldu gelmedi, sabah oldu ses vermedi." (SAÖ, 180/15); SAÖ, 215/22; SAÖ, 221/32; SAÖ, 228/24; BKÇM, 101/15; Aİ, 32/6; OÖY, 143/31; UB, 16/27; UB, 44/8; UB, 51/1; UB, 101/3; M, 21/2; M, 161/28; M, 188/6; M, 208/18

2. Bir çağrıya karşılık vermek.

"Seslenseniz ses verecek size." (UB, 113/22); M, 14/16; S, 131/28

Sesi çıkmamak: Bir şey söylemeyerek susmak. (TDK)

"Taşocağında Fransız bir kadın heykeltıraşın işleri sergileniyor, kırlangıçlar dönmüşler, kör yuvarlak uçuyorlardı, başımdan, omzumdan kanatlıyorlar beni, savrulup yüzüme çarpıyorlar, Bedira'nın kuşu aralarına karışmıştır, yüreğimi korku sarmış, sesi çıkmıyor hiç." (M, 22/5); M, 147/31; S, 58/10

Sesi soluğu çıkmamak: Sesi çıkmamak. (TDK)

"Ağırbaşlı, sesi soluğu çıkmayan kızının, bu yerinde duramayan oğlanı elinden uçuracağından korkmaya başladı." (SAÖ, 197/23); M, 30/30

Sesi soluğu kesilmek: Sesi çıkmamak. (TDK)

"Dirmit'in sesi soluğu kesildi." (SAÖ, 222/6); OÖY, 120/30; M, 157/15; MC, 30/19

Sesini yükseltmek: Yüksek, öfkeli bir sesle söylemek. (TDK)

"Evin içinde varlığıyla yokluğu bir olan Nuğber, hepten bir tavşan gibi pustu, başını yere yıkıp sustu, evde parmaklarının ucuna basa basa dolanmaya, Huvat'ın her sesini yükseltmesinde, Atiye'nin her "Ya Allah" diye bağırıp çağırmasında, Zekiye'nin her kirkit vurup ardından konuşmaya tutulmasında yerinden sıçramaya başladı" (SAÖ, 114/27); BKÇM, 56/21; MC, 87/25; S, 157/1

Sessizliğe gömülmek: Sessiz duruma gelmek. (TDK)

"Ciğercilerin kondusu sessizliğe gömüldü." (BKÇM, 66/8); BK, 116/27; OÖY, 27/4; OÖY, 39/31; UB, 41/32; Z, 13/3

Sevaba girmek: Sevap kazanmak. (TDK)

"Hem böyle yaparsa Aysun'un da belki akıllanıp sokakta gezinmeyeceğini, sevaba bile girebileceğini oğluna işittirdi." (SAÖ, 154/5)

Sevap kazanmak: Hayırlı bir davranışta bulunmak. (TDK)

"Ona kara şalvarının ağını yerlerde sürüyerek kazandığı sevabın, cennete girmesine yeteceğini duyurdu." (SAÖ, 178/4); BK, 47/22

Sevda çekmek: Birine tutkun olmak, aşk tutkusu içinde olmak. (TDK)

"Çiçektepe'de sevda çeken gençler, "Çöp dağlar gibi eşelenir yüreğim!" diye inledi." (BKÇM, 40/19)

… Sevdasına düşürmek: Bir şeyi çok fazla istemek. (TDK)

"O günden sonra evin içinde herkes bir oyun sevdasına düştü." (SAÖ, 196/23); SAÖ, 223/18

Sevdaya düşmek: Sevmek, âşık olmak. (Ayverdi, 2020: 2794).

""Kızım şöyle git, kızım şunu da et!" diye diye, oğlanı sevdalara düşürdü." (SAÖ, 192/28)

Seyre çıkmak: Eğlenmek üzere gözlemek, bakmak. (TDK)

"Seyre çıkan köylülerin yüreğini ağzına getirip herkesi bir merakta koydu, aldı başını gitti." (SAÖ, 62/10); UB, 97/16

Seyre dalmak: Bir şeye kendini vererek bakmak. (TDK)

"Zekiye birkaç gün ağzını açmadan küpelerini elledi, kafasını salladı, halıdan kalkıp kalkıp eline ayna aldı, küpelerini seyre daldı." (SAÖ, 113/6); GD, 64/3; BK, 118/22; OÖY, 13/13; OÖY, 111/15; UB, 205/3

Sıkı tutmak: Önem vermek. (TDK)

"Konducular okul lafının sarı musluklar ve konduları sarmalayacak elektrik kabloları gibi yalan laf olacağını düşünüp pek kulak vermedilerse de Çöp Muhtar işi sıkı tuttu." (BKÇM, 91/11)

Sıkıntı çekmek: Zorluk veya yoksulluk içinde yaşamak. (TDK)

"Yüz yüze geldiklerinde kendisine yumruk atmak için konu sıkıntısı çekmeyişine güldü." (BK, 85/21); MC, 87/25

Sıkıntı vermek: Tedirgin etmek, bunaltmak. (TDK)

"Beraber çalışmadıkları bir taşocağı kalmıştı herhalde, kardeşten ileriydiler birbirleri için, kesinlikle öyleydi ama kimseye sıkıntı vermek istemiyordu Ersel." (MC, 27/21)

Sıkıntıya düşmek: Darlık, yokluk içinde olmak. (TDK)

"Bir sıkıntıya düştü." (SAÖ, 146/15); SAÖ, 164/23

Sıkıya gelmek: Güç bir durumla karşılaşmak. (TDK)

"Kıza pek sıkıya gelemeyeceğini duyurdu." (SAÖ, 129/28); SAÖ, 236/13

Sınav vermek: Sınavdan geçmek. (TDK)

"Yüz yıldır bu topraklardan çıkmaya uğraşıyorum, lasın uğuru demek lazım buna, öyle üşüyüp durmuşsun, her nasılsa şartlar yerine gelmiş, boşluğa bir şeyler yansımış senden, dostluk et benimle, iyi sınav vermeye bak, hayat sonsuz, ölürsün, uyanırsın başka bir kadının içinde, sana bir şans doğmuş, değerlendir, yaşının güzeli olmaya çalış." (M, 61/30)

Sınır çizmek: Sınırını belirtmek. (TDK)

"Anlamak istemiyorsun, duyduğun acıya ancak kendi sınırlarını çizerek dayanabileceğini biliyorum." (GD, 109/15); GD, 109/16; GD, 109/31

Sır olmak: Aklın eremeyeceği şekilde birdenbire ortadan kaybolmak. (Doğan, 1998: 321).

"Sen daha bir deliğe gizlenip sır olmayı beceremiyorsun be!" (Aİ, 84/6)

Sır saklamak: Bir sırrı açığa vurmamak, başkasına söylememek. (TDK)

"Durmadan düşündüğünü ama niye korktuğunu bir turlu çıkaramadığını, sonunda evlerin, denizin, yolların insanlardan önemli bir sır sakladıklarına karar verdiğini söyledi." (SAÖ, 242/27); GD, 59/8

Sır vermek: Bir sırrı açığa vurmak, başkasına söylemek. (TDK)

"Atiye önemli bir sır veriyormuş gibi Dirmit'in kulağına eğildi," (SAÖ, 170/6); SAÖ, 220/12; BKÇM, 39/12; BKÇM, 39/28; BK, 12/24; Aİ, 20/25; OÖY, 58/26; OÖY, 157/18; UB, 88/31

Sırası gelmek: Bir başkasından sonra sıra birinin veya bir şeyin olmak. (TDK)

"Kış ortasında bilezik sıyırma sırası Zekiye'ye geldi." (SAÖ, 84/5); SAÖ, 113/25; SAÖ, 159/24; MC, 77/3; MC, 77/5

Sırasını savmak: Sırayla yapılan bir işte sıra kendine geldiğinde gereğini yapmak. (TDK)

"O öldü, siz sıranızı savdınız!" (GD, 142/7)

Sıraya dizmek: Sıralamak. (TDK)

"Her sabah evden çıkarken, evdekileri sıraya dizdi." (SAÖ, 87/2)

Sırra ermek: Gizli tutulan veya sır durumunda olan bir şeyi anlamak, kavramak. (TDK)

"Halilhan'ın enerji kütlesi dediği şeyin sırrına erip geçeli sekiz-dokuz yıl olmuştu ve yedi aydır uzaydaki kara deliklerle uğraşıyordu." (BK, 20/8); Aİ, 13/8; Aİ, 23/14; Z, 36/16

Sırt çevirmek: Bir şeye veya birine önem vermemek. (TDK)

"Seher denen gurbette yaşayışlarını yüzyıllardır kendini gökyüzünde var ederek cevaplayan Vacib-ül vücut sonunda yoksullara sırt çevirdi." (BK, 73/7); Aİ, 45/5; Aİ, 73/9; Aİ, 116/20; OÖY, 45/24; UB, 144/13

Sırtından geçinmek: Geçimini o kimseden sağlamak. (TDK)

"Varsın temizlesinler, öyle ya, çöpünüzü dökmediğimiz kaldı, yekinip kalkmayın, ölmüşlerin sırtından geçinin siz, cansız düşsün gölleriniz, yan bakış oturmuş yüzünüze…" (M, 125/9)

Sırtını dönmek: Sırt çevirmek. (TDK)

Dönmüşsünüz hayata sırtınızı, geçmiş zaman masalı anlatıyorsunuz kırk yıldır, usandık yalanlarınızı okumaktan, mezardan kemik çalmaktan ne farkı var bunun?" (M, 106/31)

Sırtını sıvazlamak: Birini desteklediğini göstermek. (TDK)

"Şu cinin yakasını nasıl tuttun hele bir anlat," diyerek ağzını aradılar, sırtını sıvazladılar." (SAÖ, 15/34); SAÖ, 85/32; SAÖ, 86/23; SAÖ, 103/23; SAÖ, 106/16; SAÖ, 106/18; SAÖ, 138/7; SAÖ, 194/34

Sicim gibi: Damlaları ince bir sıra oluşturacak biçimde birbiri ardınca akan yağmur, (gözyaşı). (TDK)

"Dana gibi böğürüyor, gözlerinden sicim gibi yaş akıtıyordu." (SAÖ, 13/24); SAÖ, 86/13; SAÖ, 86/13; SAÖ, 95/33; SAÖ, 99/10; SAÖ, 172/5; SAÖ, 193/17; SAÖ, 207/20; SAÖ, 228/31, 32; SAÖ, 243/7; GD, 12/1

Silah çekmek: Silahla vurmaya davranmak. (TDK)

"Yüz yüze iki kelimelik tartışmadan sonra market sahibi silah çekiyor bir el yere sıkıyor kocacık zıplıyor…" (MC, 97/27); MC, 103/29; S, 178/6

Silinip gitmek: Bir şey birdenbire yok olmak veya unutulmak. (TDK)

"Ve Güllü Baba'nın konducuların kulaklarından silinip giden en son düşü de gerçeğe uğradı." (BKÇM, 143/28); GD, 90/7; Aİ, 107/12; OÖY, 63/10; UB, 17/29; S, 29/7; S, 37/4; S, 95/22

Sinir olmak: Sinirine dokunmak. (Doğan, 1998: 323).

"Ne var yaptığımda, yok bir şey ama sinir oluyorlar tabii." (OÖY, 68/15)

Sinirine dokunmak: Hoşuna gitmemek, sinirlendirmek. (TDK)

"İnsanların gelecek hakkında kötü kötü konuşması sinirime dokunuyor." (OÖY, 100/25)

Sinirleri boşanmak: Sinirlenip kendini tutamayarak gülmek, ağlamak veya bağırmak. (TDK)

"Gökte bir yıldız titrer, sinirleriniz boşanır." (Aİ, 21/27)

Sinirleri bozulmak: Çok sinirlenmek, ne yapıp edeceğini bilmeden şaşkın, karmaşık bir duruma düşmek. (TDK)

"Sis dağılır gibi oldu biraz, Yurt dedim, bir sokağın köşesine çektik arabayı, uzaktan evi gösteriyor bana, sen koltuğa yat, adresi yazınca zillerine basıp kaçacağım tamam mı, korkudan ölecek bu, bir sinirlerimiz bozuldu, nasıl gülüyoruz ama..." (OÖY, 120/13); OÖY, 143/23; OÖY, 150/4; UB, 111/28; UB, 172/26; UB, 191/20; M, 220/11; M, 232/7; MC, 27/5

Sinirleri gergin olmak: Sinirlendirici yeni bir olay çıkarsa hemen tepki gösterecek durumda olmak. (TDK)

"Durup dururken terzi oldum, mahzeni süngerler bastı, sinirlerim gergin." (Aİ, 68/7)

Sinirleri yatışmak: Sinirliyken ferahlamak, sakinleşmek. (TDK)

"Batsın güneş öyle, sinirlerim yatışsın." (M, 178/27)

Sinirlerine hâkim olmak: Davranışlarını ve kendini denetleyebilmek, soğukkanlı olmak. (TDK)

"Bu yönde yapısal bir adam olduğumu bildiğim halde, ne yazık ki, sinirlerime hâkim olamayıp yüksek derecede çatışma içine girdim. Halen de girmekteyim." (BK, 64/12)

Siper etmek: Kendini veya bir şeyi korumak amacıyla bir başka şeyi siper olarak kullanmak. (TDK)

"Gökyüzünün her gürlemesinde, koşup tahtalıya çıktı, ellerini gözlerine siper edip gökyüzünde öğretmenini aradı durdu." (SAÖ, 61/29); SAÖ, 204/26; SAÖ, 204/29; SAÖ, 245/6; SAÖ, 247/1; BK, 31/30; S, 49/8

Sokağa çıkmak: Gezmek veya bir iş görmek için evden çıkmak. (TDK)

"Bir sabah, ayağa dikilir dikilmez sokağa çıkan çocuklar, bağrışarak evlerine döndüler. (SAÖ, 22/33); SAÖ, 93/1; SAÖ, 126/30; SAÖ, 128/16; SAÖ, 128/21; SAÖ, 130/16; SAÖ, 132/2; SAÖ, 164/17; SAÖ, 208/18; SAÖ, 226/22; SAÖ, 227/6; SAÖ, 228/1; BKÇM, 109/32; BKÇM, 117/18; BKÇM, 124/8; BKÇM, 125/24; GD, 73/11; GD, 86/27; Aİ, 44/13; Aİ, 44/22; Aİ, 78/13; M, 219/10; MC, 32/16

Sokağa dökülmek: Gösteri, protesto gibi amaçlarla insanlar sokaklara, meydanlara inmek. (TDK)

"Gözüm seğiriyordu zaten, düşümde gördüydüm," diyen, sokağa döküldü." (SAÖ, 23/30); BKÇM, 103/14; BKÇM, 121/2

Soluğu bir yerde; almak: Bir yere hemen gitmek veya sığınmak. (TDK)

"Yaşar, tasmasını çözer çözmez kadının penceresinin altında alıyor soluğu, burnunu havaya dikip cama doğru havlamaya başlıyor, hırlıyor," (OÖY, 20/2); UB, 160/10

Soluğu kesilmek: 1. Soluk almaz duruma gelmek. (TDK)

"Sancıdan soluğu kesilen Şengül'ü karşısına aldı." (BKÇM, 38/13); OÖY, 15/22; OÖY, 61/21; OÖY, 118/28; M, 37/18; M, 78/5; MC, 85/18; S, 103/17; S, 111/13; Z, 32/5; Z, 37/20; Z, 119/6; Z, 101/4

2. (*mec.*) Aşırı heyecanlanmak.

"Grevin ilk günlerinde sevinçle dönüp dönüp soluğu kesilen binaya bakan işçilerin içini gitgide keder kapladı." (BKÇM, 50/15); S, 180/23; S, 186/32

3. (*mec.*) Gücü tükenmek.

"Kırpıntıların üstünde boğuşa boğuşa üçünün de soluğu kesildi." (SAÖ, 104/19); BKÇM, 18/8; M, 60/7

Soluğunu kesmek: Bir şey çok heyecan veya korku vermek. (TDK)

"Bu kez, güneşin kızgın ışıkları altında parlayan masmavi aynalardan, cesaretin kudretinden söz açan ruhlar, gece evlerinin sokaklarında sinsice gezinen genç bir militanın solgun anılarını ve soluk kesen itiraflarını dinlemeye geldiler. (GD, 11/7); GD, 183/33; OÖY, 111/30

Soluk almak: 1. Havayı ciğerlere çekmek, nefes almak. (TDK)

"Atiye'nin titreyip üşümesi geçti, düzenli soluk alıp vermeye başladı." (SAÖ, 109/5); GD, 28/4; GD, 44/20; GD, 48/6; BK, 12/18; BK, 127/30; OÖY, 20/10; OÖY, 55/17; OÖY, 80/5; OÖY, 140/22; OÖY, 162/10; OÖY, 181/10; UB, 54/12; UB, 66/6; UB, 66/32; UB, 68/28; UB, 225/28; M, 169/14; M, 189/23; MC, 45/24; MC, 58/10; MC, 58/19; MC, 119/6; S, 91/2; S, 94/11

2. Dinlenmek.

"Çay molalarında ezberden şiirler okur, sevdiklerine aşk mesajı atacakların kulağına cümleler fısıldar, soluk alıp dinleneceği beş dakikasını âşıklara dertlilere bağışlar, su serper gibi eli havada güler konuşurdu öyle" (MC, 29/6); MC, 62/33

Soluk almak: Rahatlamak. (Ayverdi, 2020: 2861).

"Atiye, Azrail başından çekilip gidince derin bir soluk aldı." (SAÖ, 219/7)

Son bulmak: Bitmek, tükenmek. (TDK)

"Huvat Aktaş'ın bir gündüz bir gece süren yolculuğu, bir öğle vakti Alacüvek Köyü ağılının başında son buldu." (SAÖ, 11/2); GD, 28/12; GD, 144/9; BK, 91/27; OÖY, 128/11; UB, 56/14; UB, 182/7; UB, 213/17; S, 42/7

Son nefesini vermek: Ölmek. (TDK)

"Aklıma geldikçe gülüyorum hâlâ, son nefesini verecek, kefeni başucunda, gözü belermiş artık, Azrail'i eğliyor, dediğini duysaydın, ilk mektepte düşüp suratını çarpmış taşa..." (M, 64/5); Z, 71/14

Son vermek: Bitirmek, sona erdirmek. (TDK)

"İçindeki uçma arzusunun sönüp gideceğini, unutamayacağı bir şey yaşamaktan korkmaya son verip unutamayacağı bir şey yaptığını kabul etmesi gerektiğini..." (UB, 164/34); UB, 193/30; MC, 67/31

Sona ermek: Son bulmak. (TDK)

"İşte, bir şeyleri bitirip sona erdirme çağı kapandı dünyada, demek istiyordu..." (UB, 227/8); UB, 269/24; MC, 19/21; MC, 146/10

Sonu gelmek: Bitmek, tükenmek, yok olmak, ölmek. (TDK)

"Kulaklarımızda ıslık gibi öten, sonu gelmez bir gülüş boyunca dolanıyoruz." (Aİ, 19/27); Aİ, 37/8; M, 99/4; MC, 28/6

Sonuç almak: İstenilen sonuca ulaşmak, verim almak. (TDK)

"Uygulayıp iyi sonuç almış mı, güvenilir mi öğüdüne acaba?" (M, 21/6); M, 224/22

Sonuç çıkarmak: Kesin bir karar veya görüşe varıp bunu bildirmek. (TDK)

"Çağın farkına varıp bu tehlikeli vadiye adım atan yoksullar, büyük yerde kavrulmaktansa, küçük yerde var olmanın daima daha iyi olduğu sonucunu çıkarmışlardı." (BK, 61/9); BK, 80/20; BK, 126/2; OÖY, 113/9

Sonuç vermek: Bir durumun sağlanmasına imkân sağlamak. (TDK)

"Kısa zamanda bez yerine naylon torba sarmanın daha iyi sonuç vereceğini anladılar." (SAÖ, 39/9); OÖY, 174/18

Sorguya çekmek: Bir suçla ilgili olarak soru sorup cevap istemek. (TDK)

"İkide bir Nuğber'i sesleyip sorguya çekti." (SAÖ, 41/28); SAÖ, 88/8; GD, 124/17; Aİ, 107/21

Sorumlu tutmak: Sorumlu saymak, mesul olarak görmek. (TDK)

"Dirmit, olanlardan kuşkuş otunu sorumlu tuttuğundan, birkaç gün kuşkuş otunun yanına gitmedi." (SAÖ, 93/26); SAÖ, 227/16; SAÖ, 240/21; GD, 100/7; UB, 39/23; UB, 111/1; UB, 115/20; UB, 172/5; MC, 21/20; MC, 21/27; MC, 43/20; MC, 123/5; S, 18/20

Sorumluluk almak: Sorumluluk yüklenmek. (TDK)

"Hiçbir şeyin sorumluluğunu almadığım gibi kendi sorumluluğumu da onların üstüne yıkmışım..." (OÖY, 125/32)

Söküp atmak: Gözden çıkarmak, kıymak, feda etmek. (TDK)

"Renk bakımından zevkine aykırı kaçsa da şimdilik söküp atmayacaktı." (BK, 147/2)

Sövüp saymak: Aralıksız küfürler sıralamak, uzun uzadıya söverek yermek. (TDK)

"Bir, yanına yakın gelen olduysa sövdü saydı, taşladı; bir, türkü çağırarak kazma salladı." (SAÖ, 21/11); SAÖ, 28/6; SAÖ, 53/15; SAÖ, 56/19; SAÖ, 58/27; SAÖ, 63/28; SAÖ, 84/3; SAÖ, 95/25; SAÖ, 95/27; SAÖ, 96/20; SAÖ, 102/6; SAÖ, 105/32; SAÖ, 105/33; SAÖ, 157/9; SAÖ, 161/18; SAÖ, 161/30; SAÖ, 216/10; SAÖ, 225/5; BKÇM, 15/29; BKÇM, 45/13; BKÇM, 52/24; BKÇM, 66/13; BKÇM, 72/21; BKÇM, 72/22; BKÇM, 84/10; BKÇM, 137/17; BKÇM, 142/15; BKÇM, 142/23; M, 171/17

Söz açmak: Bir konu üzerine konuşmaya başlamak, laf açmak. (TDK)

"Huvat, köylülerin Kepse'den söz açtıkları her seferinde, "Valla ben Kepse tutsam, gittiğim yerlerin hepsini köye getiririm," diyor, arkasından da "İki gözüm önüme aksın ki Kepse mepse tutmadım," diye yemin billah ediyordu." (SAÖ, 16/8); SAÖ, 148/13; SAÖ, 158/25; SAÖ, 173/26; SAÖ, 175/27; SAÖ, 177/9; SAÖ, 212/4; SAÖ, 220/7; BKÇM, 32/17; BKÇM, 47/8; BKÇM, 64/15; BKÇM, 98/8; GD, 11/5; GD, 85/11; GD, 99/20; GD, 101/19; GD, 140/8; GD, 142/11; GD, 176/8; GD, 185/5; BK, 35/20; BK, 60/15; BK, 112/9; OÖY, 45/23; UB, 41/2; UB, 72/15; M, 190/7; MC, 135/31; Z, 97/6

Söz almak: Birinin bir işi yapacağını kesin olarak bildirmesini sağlamak. (TDK)

"Her sabah abilerini, babasını yolcularken gündüz öğrenip akşam kendisine söyleyeceklerine dair onlardan söz aldı." (SAÖ, 80/27); SAÖ, 54/23; SAÖ, 74/34; SAÖ, 80/27; SAÖ, 93/25; SAÖ, 129/23; SAÖ, 149/33; SAÖ, 202/2

Söz birliği etmek: Ağız birliği etmek. (TDK)

"Söz birliği etmişçesine aynı şeyi söylüyorlardı, herkes için üzücüydü olanlar, eskiden hiç bu sıkıntılar yaşanmıyordu, on dakikada bir uçak inip kalkıyordu ama savaş zamanıydı şimdi, bomba terör korkusu sarmıştı insanları, yolcu sayısı düşmüştü çok." (S, 29/29)

Söz dinlemek: Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek, davranışlarını bunlara uydurmak. (TDK)

"Ne zaman böyle utanan birini görsem hemen onun da bir annesi olduğu aklıma gelir, söz dinleyeceğini filan düşünürüm nedense." (UB, 68/4); M, 100/29; M, 170/29; M, 187/29; MC, 12/17; MC, 59/2; MC, 67/30

Söz etmek: O şey üzerinde konuşmak. (TDK)

"Huvat şehirde herkesin atomdan söz ettiğini, atomun altından daha kıymetli bir şey olduğunu söyleyerek, atom hakkında ne biliyorsa sıraladı." (SAÖ, 36/17); SAÖ, 41/7; SAÖ, 41/8; SAÖ, 100/4; SAÖ, 107/18; SAÖ, 178/1; SA Ö, 123/4; SAÖ, 123/28; SAÖ, 125/19; SAÖ, 168/18; SAÖ, 173/34; SAÖ, 175/32; SAÖ, 232/12; BKÇM, 40/8; BKÇM, 46/3; BKÇM, 47/29; BKÇM, 64/24; BKÇM, 92/21; GD, 32/6; GD, 32/11; GD, 74/8; GD, 88/2; GD, 89/10; GD, 92/16; GD, 104/8; GD, 108/31; GD, 178/34; GD, 186/30; BK, 46/17; BK, 49/14; BK, 69/14; Aİ, 42/27; Aİ, 66/10; OÖY, 25/5; OÖY, 31/7; OÖY, 33/15; OÖY, 35/26; OÖY, 39/2; OÖY, 48/27; OÖY, 64/4; OÖY, 71/1; OÖY, 145/2; OÖY, 165/33; OÖY, 177/21; UB, 15/17; UB, 28/5; UB, 32/17; UB, 34/9; UB, 44/10; UB, 44/25; UB, 48/22; UB, 59/31; UB, 81/11; UB, 86/11; UB, 88/18; UB, 89/9; UB, 91/14; UB, 92/11; UB, 96/3; UB, 96/21; UB, 103/17; UB, 107/23; UB, 113/11; UB, 135/20; UB, 170/31; UB, 119/1; UB, 122/19; UB, 125/30; UB, 138/17; UB, 138/25; UB, 140/28; UB, 153/20; UB, 159/8; UB, 160/12; UB, 173/9; UB, 184/13; UB, 191/17; UB, 194/33; UB, 195/11; UB, 197/13; UB, 208/14; UB, 209/9; UB, 225/16; UB, 228/16; M, 27/27; M, 154/8; M, 179/16; M, 220/9; MC, 31/19; MC, 37/18; MC, 41/9; MC, 46/1; MC, 76/28; MC, 80/27; MC, 86/15; MC, 86/30; MC, 87/8; MC, 102/15; MC, 102/28; MC, 119/31; MC, 121/13; MC, 123/4; MC, 131/1; MC, 140/7; S, 23/16; S, 38/13; S, 42/15; S, 42/23; S, 44/1; S, 45/15; S, 56/15; S, 71/24; S, 78/10; S, 78/16; S, 79/15; S, 80/22; S, 84/12; S, 86/11; S, 86/30; S, 92/11; S, 92/30; S, 96/16; S, 109/18; S, 109/33; S, 111/15; S, 115/18; S, 130/10; S, 136/10; S, 136/15; S, 140/1; S, 141/25; S, 141/29; S, 145/5; S, 147/1; S, 155/3; S, 157/4; Z, 42/10; Z, 81/12; Z, 84/10; Z, 84/19; Z, 86/12; Z, 92/1; Z, 96/8; Z, 99/6

Söz geçirmek: Söylediğini, istediğini, yaptırmak. (TDK)

"Herkesi kul köle etti, bir hizaya soktu, Dirmit'e söz geçiremedi." (SAÖ, 204/16)

Söz konusu edilmek: Sözü edilmek, konuşulmak. (TDK)

"Açıklayamadığımız yakınlaşmalar, uzaklığın ve yakınlığın söz konusu edilemeyeceği, içimizdeki zaman dışı O [sıfır] noktasından kaynaklanıyordu." (BK, 125/3)

Söz konusu olmak: Üzerinde konuşulmak, bahis konusu olmak, bahis mevzusu olmak. (TDK)

"Söz konusu olan kocası olduğu için Rübeysa da yorumdan geri durdu." (BK, 113/19); UB, 40/14; S, 110/18

Söz vermek: Bir işi yapacağını kesinlikle bildirmek. (TDK)

"Dudu Kadın'a her yılın baharında yanına gelineceğine dair söz verildi." (SAÖ, 75/11); SAÖ, 74/34; SAÖ, 77/25; SAÖ, 100/14; SAÖ, 118/10; SAÖ, 122/32; SAÖ, 126/1; SAÖ, 129/31; SAÖ, 133/13; SAÖ, 135/10; SAÖ, 139/6; SAÖ, 149/14; SAÖ, 151/33; SAÖ, 162/7; SAÖ, 217/16; SAÖ, 239/33; BKÇM, 37/34; BKÇM, 55/14; BKÇM, 64/28; BKÇM, 68/25; GD, 58/27; GD, 177/7; GD, 186/27; BK, 27/2; BK, 105/17; BK, 113/3; UB, 36/9; UB, 75/5; UB, 114/25; UB, 165/4; M, 175/28; M, 176/5; M, 176/22; M, 181/26; M, 187/29; M, 235/22; MC, 57/7; MC, 136/27; MC, 143/13; S, 81/3; S, 84/16; S, 105/9; S, 130/21; S, 134/32; S, 168/24; S, 170/34; S, 171/32

Sözde kalmak: Yapılacağı bildirilmiş bir iş konuşulup gerçekleşmemek. (TDK)

"Karşı çıkmakta acele ederseniz öfkeye kapılıp sözde kalacak şeyleri kesin bir karara dönüştürdüğü oluyor." (UB, 35/18)

Söze başlamak: Konuşmaya başlamak, bir konuya girmek. (TDK)

"Dünyayı anlamaya hevesli olan insanların akıllarını aktıkları yere doğru koyvermesinin şartından söze başladı." (BKÇM, 63/13); UB, 30/13; M, 161/7; MC, 95/27

Söze boğmak: Lafa boğmak. (Argunşah vd., 2023: 3018).

"Biliyorsun artık, seni söze boğup sonra da söylediğim şeylerin pişmanlığını yaşıyorum ama ilk yolculuğumuzda sen çok daha fazla konuşmuşsun benden…" (Z, 91/13)

Söze karışmak: Başkaları konuşurken araya girip konuşmak. (TDK)

"Söylemeyeni sokmuyoruz içeri," diye gelip söze karışıyor." (UB, 193/20)

Sözü ağzından almak: Birinin söylemekte olduğu şeyi bitirtmemek. (TDK)

"Hayır beyefendi, biz toplumsal oyunu tümüyle reddedenlere kucak açmak istiyoruz," diye anlatmaya başlıyorum, sözü ağzımdan alıp aşk hakkındaki düşüncelerini açıklamaya başlıyor." (UB, 196/10)

Sözü bağlamak: Konuşmayı bir sonuca vardırmak. (TDK)

"Sözü sonunda getirip ikimizin ilişkisine bağladı yine…" (M, 131/31)

Sözü dolandırmak: Lafı dolandırmak. (Argunşah vd., 2023: 3018).

"Sözü böyle dolandırırsan yazdıklarının içinde kaybolursun dese de, insan yaptığını beğenen bir canlıdır diye düşündüğünden, Yasemin'i boşuna zorladığı duygusuna kapılıp, "Konu kafamda kendiliğinden büyüdü, aldırma, şu aralar çok uyuyorum," deme ihtiyacı duymuştu. (OÖY, 40/18); OÖY, 69/9

Sözü edilmek: Önemli sayılmak. (TDK)

"Sanki aşk uğruna çekilen, katlanılan acılar dışında sözü edilmeye değer bir şey yoktu." (OÖY, 23/14); UB, 193/3

Sözü geçmek: 1. Kendisini kabul ettirmiş olmak, hatırı sayılmak. (TDK)

"Kızcağız kâğıdı bağladıkça kopuyor, bağladıkça kopuyor, makine tırnak bozmuş rulman dağıtmış, on kere bağlasa yine kopacak, acemi diye sözü geçmiyor." (MC, 35/10); MC, 110/3

2. Adı anılmak, bahsedilmek.

"Daha ne olmadık sesler duyup işiteceksin, kulağın o sesleri büyüttükçe büyütecek, anlayışın yerinde olsa hiç bunları konuşmaya gerek yok, Belinur'la aramızda sözü geçmedi yaşlanmanın, ölümün, bir onu gördüm öyle içi temiz, gülüp söyleyen, düşündüyse de hissettirmedi…" (M, 63/30)

Sözü uzatmak: Gereğinden çok konuşmak. (TDK)

"Neslihan'la mutfaktan dönüp geldiğimizde, "Birazdan dağılacağız herhalde arkadaşlar, öyle anlaşılıyor, sözü uzatmayacağım..." (UB, 238/28); MC, 72/1

Sözünde durmak: Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmemek, verdiği sözü tutmak. (TDK)

"O sabah işte, kadın çöpe atacakmış desenlerini, atacak mı atmayacak mı diye gizlice gidip bakacakmışız, yol boyunca tembihliyor beni, sözünde durmazsa eğer, bak bela olacaksın başına diyor." (OÖY, 152/4); OÖY, 152/9; M, 176/15; M, 208/19; MC, 41/10

Sözünü geri almak: Söylemiş olduğu bir sözde haksız olduğunu kabul ederek onun söylenmemiş sayılmasını istemek. (TDK)

"Haksızlık ettiğimi anlayıp sözümü geri almak istedim ama onu kendimize yeni eşyalar yapmaya heveslendirmeye kalkışmakla suçladı beni." (UB, 104/7); UB, 193/13; M, 37/20; M, 38/1

Sözünü kesmek: Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek. (TDK)

"Yasemin, "Tamam işte, korkuyla ilgili bunlar," diye atılıp arkadaşının sözünü kesti, "akıp giden şeyler sana ürküntü veriyor, olamaz mı?" (OÖY, 44/4); OÖY, 58/13; UB, 193/32; UB, 237/26; M, 113/7; M, 147/18; MC, 102/5; S, 111/9

Sözünü sakınmak: Düşündüğünü, karşısındakini kıracak bir söz olsa bile söylemekten çekinmemek. (TDK)

"Bunu Şeref'e anlatmaya çalıştım, böyle konularda sözümüzü sakınmayız ondan, açıklıktan yanadır kesinlikle." (UB, 37/9)

Sözünü tutmak: Verdiği sözü yerine getirmek. (TDK)

"Tanrı'ya söz verdiği halde açıklamadığını, bu yüzden gazaba uğradığını, sözünü tutmazsa ömrünün uzayacağını, ama hep can çekişeceğini çocuklarına duyurdu." (SAÖ, 149/15); SAÖ, 100/28; SAÖ, 156/28; OÖY, 15/23; UB, 201/13; MC, 18/10; S, 81/4; S, 130/22

Su basmak: Bir şey veya yer sular altında kalmak, her yanı suyla dolmak. (TDK)

"Şiddetli yağmurlarda araziyi su basıyor..." (UB, 115/32); UB, 231/19; M, 89/5

Su çekmek: 1. İçine su almak. (TDK)

"Topraktan ona göre su çekiyor, değil mi?" (OÖY, 70/10); OÖY, 96/21

2. Alçak bir yerden tulumba vb. ile su çıkarmak.

"Başını babasının göğsüne dayayıp, derin bir kuyudan çıkrıkla su çeker gibi, uzun uzun ağladı." (SAÖ, 44/12); SAÖ, 72/10

Su gibi ezberlemek: Yanlışsız okuyabilecek kadar ezberlemek. (TDK)

"Kerrat cetvelini su gibi ezberlediler." (SAÖ, 24/15)

Su gibi okumak: Yanlışsız bilmek veya okumak. (TDK)

"Falcılık, medyumluk, mühendislik, insanlık ve Türklük üzerine birçok kitabı su gibi okuyup bitirdi." (SAÖ, 220/3)

Su götürmez: Başka biçimde yorumu yoktur, kesinlikle doğrudur. (Aydın, 1991: 176).

"Yaratıcı olduğu su götürmezdi." (BK, 77/26)

Surat asmak: Kaşlarını çatıp yüzüne küskün veya dargın bir anlam vermek, somurtmak. (TDK)

"Atiye kaş göz etmekle, surat asmakla Huvat'ı o gece adamın dizinin dibinden ayıramadı." (SAÖ, 86/16); SAÖ, 84/30; SAÖ, 98/32; SAÖ, 98/33; SAÖ, 130/17

Suspus olmak: Susmak, sinmek, sesini hiç çıkarmamak. (TDK)

*"*Çay içtiğinin filan farkında değilim ben, sus pus oldu ortalık, çıkayım diyorum bacaklarım titriyor, nasıl dalıp baktıysam kıza...*"* (OÖY, 117/13)

Sürüp gitti: Eskiden olduğu gibi, eskiden nasılsa gene öyle olmak, öyle devam etmek. (TDK)

"Laf atmalar, ıslık çalmalar, kavgaya tutuşmalar gün boyu sürüp gitti." (BKÇM, 12/23); BKÇM, 21/7; BKÇM, 22/30; BKÇM, 25/18; BKÇM, 28/29; BKÇM, 136/3; BK, 99/19; Aİ, 70/18; Aİ, 116/21; OÖY, 51/2; OÖY, 83/1; OÖY, 107/12; OÖY, 117/21; UB, 20/17; UB, 62/9; UB, 63/24; UB, 127/33; UB, 128/6; UB, 128/11; UB, 150/30; UB, 212/9; UB, 226/16; M, 162/26; M, 195/28; MC, 99/27; S, 44/9; S, 62/16; Z, 36/1; Z, 119/17

Şafak sökmek: Sabahleyin ortalık aydınlanmaya başlamak. (TDK)

"O çemberi kız kardeşin tümüyle yabancı anneciğine bebek elbiselerini soyunup uçuveriyor uzaklara uykudan gözlerim kapanırken gece yarıları şafaklar sökerken peşinden koşmak için silkinip doğruluyorum…" (Z, 33/10)

Şaha kalkmak: 1. At ön ayaklarını yerden kesip arka ayakları üstünde durmak, şahlanmak. (TDK)

"İki erkeği canlı bırakıp dümenin başına oturtmak aklımıza gelmiyor, bastık ayağımızı kıyıya, atlarımız bekliyor bizi, ağızları köpük içinde gelip şaha kalkmışlar, ulaştığımız hangi sahil bilen yok içimizde, onların kişnemesi miydi duyduğumuz." (M, 143/15)

2. (*mec.*) Taşkınlık göstermek, coşmak, kükremek.

"En çok da kanlı bir intikam için şaha kalkan bedenlerin vahşi hırsından." (GD, 95/2)

Şahit tutmak: Birini tanık olarak göstermek. (TDK)

"Evdekileri Tanrı huzurunda şahit tutup Seyit'i evlatlıktan reddetti." (SAÖ, 120/17); SAÖ, 43/15; SAÖ, 243/16; (BKÇM, 49/30); BKÇM, 104/11; MC, 31/20

Şaka götürmemek: Bir durum veya iş hafifsemeye, dikkatsizliğe gelmemek. (TDK)

"Ziyaretimin şaka götürür hiçbir yanı yok." (GD, 111/24)

Şaka kaldırmak: Şakaya dayanmak, katlanmak. (TDK)

"Ateşli dizeler mırıldanarak uyanacaktım içinde, seni düşünüp son anda vazgeçtim, gözlerin göğe dikilmiş baktım, şaka kaldıracak halin yok." (M, 72/7); MC, 148/19

Şaka yapmak: Şaka niteliğinde bir şey yapmak veya söylemek. (TDK)

"Şaka yapıyormuş gibi davranmaları hoşuma gitmiyor." (UB, 19/24); UB, 54/4; UB, 211/1; UB, 261/9; MC, 111/4; S, 76/3; S, 89/22

Şakası yok: 'Hatır gönül tanımaz, gerekeni yapar' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Bu yapıya güvenmediği için," diyor, benim kurt cismindeki kırmızı yanaklı cinim, "hiç şakası yok, dumanımızı attırırlardı, bir tekimiz bile hayatta olmazdık." (GD, 69/9)

Şakaya vurmak: Ciddi bir söz veya davranışı şaka yoluyla geçiştirmek. (TDK)

"Paylaştığı şeyleri yüzünü çarpıtarak şakaya vurup geçiyor." (MC, 110/23)

Şans tanımak: İmkân vermek, fırsat vermek. (TDK)

"Hayvana şans tanıyacaksın, mücadele edip teslim olacak, duruşundan, bakışından anlarsın bunu, hayvan sana kendisini öldürmen gereken ânı söyler." (UB, 143/26); S, 50/28

Şans yüzüne gülmek: Birden iyi bir durumla karşılaşmak. (Argunşah vd., 2023: 3083).

"Halilhan, "Ben de gitmek istiyorum ama o şans bana hiç gülmedi, yazık," diyerek söze girdi." (BK, 125/20); M, 89/19; M, 90/14

Şansı dönmek: Talihi iyiyken kötü veya kötüyken iyi olmak. (TDK)

"Şansı döndü çocuğun, falına bakacağım, üç yarıştır ilk dakikada yarış dışı kalıyor, bir dahaki yarışta var mı, ne sormuştun sen?" (M, 161/12)

Şarkı tutturmak: Bir şarkının sözlerini veya sadece bestesini seslendirmek. (TDK)

"Olur olmaz zamanlarda bir şarkı tutturur sonra..." (UB, 16/13)

Şart etmek: 'Şart olsun' diyerek yemin etmek. (TDK)

"Huvat o gece eve gelir gelmez, üçten dokuza şart edip Atiye'yi boşadı." (SAÖ, 89/28); SAÖ, 160/33; MC, 129/3

Şart koşmak: Önceden bir şarta bağlamak. (TDK)

"Kız babasının adette yeri olduğu üzere, gerdek gecesini erkek evinde geçirmesinin şartını koştu." (SAÖ, 209/14); BK, 57/15; BK, 75/24; UB, 150/32

Şart olmak: Gerekmek, kaçınılmaz bir durum almak. (TDK)

"Annelerin tokat atmasının şart olduğunu, bu tokatın kızları kötü yola düşmekten koruduğunu haber edip, "Sakın saklama," dedi." (SAÖ, 139/26); SAÖ, 168/6; SAÖ, 212/5; SAÖ, 237/11; BKÇM, 31/13; GD, 88/3; BK, 58/20

Şaşkına çevirmek: Şaşırtmak. (TDK)

"Bir yanda kuş lastiği, lampık, helheli bir yanda dolma top, su tabancası, şişirme, itin düdüğün naylondan yapılmışı, çocukları şaşkına çevirdi." (SAÖ, 15/20); SAÖ, 60/28; M, 35/8; M, 219/9

Şaşkına dönmek: Beklenmedik bir durum karşısında şaşkınlaşmak. (TDK)

"Çapraz ateş misali, duygusal baskıya maruz kalacak, direnmek şöyle dursun beş dakika içinde şekil değiştirip belki de şaşkına dönecekti." (BK, 59/12); UB, 221/9

Şeker gibi: Yumuşak huylu, yumuşak davranan. (TDK)

"Azimet Bey'le konuşurum şimdi, o seni çağırtır birazdan, yol gösterecek en iyi kişilerden biridir, çekinmeden her şeyi anlatabileceğin şeker gibi bir insandır…" (MC, 101/18)

Şevki kırılmak: İsteği, hevesi kalmamak. (TDK)

"Hareket etme şevki kırılıyordu." (BK, 102/17)

Şeytan diyor ki: Yapılmaması gereken bir davranışı yapma isteği duyulduğunda söylenen bir söz. (TDK)

"Şeytan diyor, tövbe git." (SAÖ, 136/5); SAÖ, 136/6

Şeytan görsün yüzünü: Sevilmeyen, görmek bile istenilmeyen kimse için söylenen bir söz. (TDK)

"Şeytan görsün yüzünü," deyip gözlerini kapadı." (SAÖ, 183/11)

Şeytana uymak: Kötü bir şey yapma isteğine kapılmak. (TDK)

"Gündüzleri şeytana uydu, eksik doğarsa ters kapatır boğarım diye düşündü." (SAÖ, 18/28); SAÖ, 157/27

Şifa bulmak: İyi olmak, onmak. (TDK)

"Hacı Hasan kızının yüzüne dua üstüne dua üflediyse de şifa bulmadı." (BKÇM, 132/9); Z, 104/14

Şifa niyetine: Bir kimseye ilaç verilirken 'iyi olması, fayda sağlaması dileğiyle' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Ben bu kadar güzel miyim?" deyişi, şifa niyetine çitlediği kabak çekirdeği, ay çekirdeği, karanlık çöker çökmez kendini sokağa atıp barlarda sabahlayışı, dayanılmaz sevişme isteği, o son öfke nöbetleri." (S, 88/29)

Şifa vermek: İyi etmek, sağlığına kavuşturmak. (TDK)

"Onları yetesiye besleyebilecek göl, ırmak, ova ve otlaklarla dünyanın en güzel kokularını saçan, özlerinden içkilerin, şifa veren ilaçların, yağların yapıldığı kökler, otlar, çiçekler ve ağaçlar, beslenmek için muhtaç oldukları zahire, türlü sebzeler, tüm kabuklu ve yumuşak meyve çeşitleri görülmemiş güzellikte ve sayısız denecek kadar bol yetişmekteydi." (UB, 112/19)

Şikâyette bulunmak: Yakınmak, şikâyet etmek. (TDK)

"Çok da iyi görüştüğümüz insanlar, şikâyette bulundular, hemen dibinde uyuyorlarmış pencerenin, polise ne derim şimdi?" (UB, 97/13); UB, 206/6; UB, 217/13; UB, 260/31; MC, 22/3; S, 171/23

Şimşek çakmak: Şimşek oluşmak. (TDK)

"Şimşeğin çakmasıyla beraber beyninden kalbine çarpıntılar indi ve kulaklarından uğultular fışkırdı." (BK, 94/21); BK, 121/22; Aİ, 111/30; M, 116/22; S, 84/3; OÖY, 94/8; OÖY, 95/10; OÖY, 95/12; OÖY, 149/2; OÖY, 163/11; MC, 99/18; S, 189/9; Z, 18/16; Z, 65/21; Z, 117/9

Şişe çekmek: Ağrı dindirmek amacıyla içinde alev yakılarak havası seyreltilen özel bir şişeyi veya bardağı sırta yapıştırmak, vantuz çekmek. (TDK)

"Atiye, "Kudurasın e mi?" deyip Dirmit'in beline şişe çekti." (SAÖ, 108/23)

Şüphe uyanmak: Kuşku uyanmak. (TDK)

"Şüphe uyandırmadan, ölçülü bir biçimde yüzüne gülebilirsem yumuşayıveriyor." (UB, 111/17)

Şüpheye düşmek: Kuşkulanmak. (TDK)

"Sonunda bir şüpheye düştü." (SAÖ, 80/10); SAÖ, 112/27; SAÖ, 185/3; MC, 68/15; Aİ, 45/25; Aİ, 108/9

Tabi tutmak: Tabi kılmak. (TDK)

"Hepimizin yeryüzünde kulluk denemesine tabi tutulmakta oluşumuz ortak yönümüzü meydana getiren hayatın gerçeği değil mi?" (BK, 90/5)

Tadı kaçmak: (*mec.*) Bir şey hoşa gidecek yönlerini yitirmek. (TDK)

"Benzerini hiç yaşamadığı biçimde iç düzeninin tadı kaçmıştı." (BK, 136/25); OÖY, 94/11; MC, 68/9

Tadına doyum olmamak: (*mec.*) herhangi bir şey çok beğenilmek. (TDK)

"Kiraz çiçeklerinin uçuşup her yeri kar beyazına boyamasının tarif mümkün değildir, meyvesinin tadına doyum olmaz, hayatta göreceğiniz en güzel küpedir kulağa, takanı saf temiz öpücüğe davet eder." (MC, 34/4); Aİ, 73/4

Tadına varmak: Bir şeydeki ince güzelliği kavramak. (TDK)

"Bağıra çağıra konuşmanın tadına vardı." (SAÖ, 113/23); Aİ, 61/10; M, 44/6

Tadından yenmemek: Çok tatlı, çok hoşa gider olmak. (TDK)

"Sözü tadından yenmez oldu." (SAÖ, 220/27)

Tadını çıkarmak: Bir şeyin güzelliğinden veya sağladığı imkânlardan yeterince yararlanmak. (TDK)

"Kendimi didiklemek, örselemek, yeşil vakitli kadının kızı olmanın tadını çıkarmaktı." (GD, 129/6); Aİ, 28/22; Aİ, 80/21; Aİ, 92/11; UB, 195/18

Tadını kaçırmak: Aşırılığa kaçmak, hoşa gitmeyen bir durum yaratmak. (TDK)

"Seviniyordur tabii," deyip Yasemin'i şöyle bir süzdü Emin, "tadını kaçırdın ama..." (OÖY, 58/17)

Takati kalmamak: Gücü azalmak, bitmek. (TDK)

"Al gözüm, ver gözüm, anlaştık, bıraktım mecburen, diretecek takatimiz kalmadı, suyun önünü kestiler." (S, 136/23)

Takati kesilmek: Gücü azalmak, bitmek. (TDK)

"Tekrar tekrar okumaktan takatim kesiliyor" diye yazmış adam ona, "bir gün beni tek bir şeyden mahrum etmemeye karar verirsen, bu cümlelerin olsun." (Z, 35/9)

Takılı kalmak: Bir iş bitmemek. (TDK)

"Baksanıza, çekilip gidiyor, bırakıp yok oluşuna takılı kalıyoruz." (Aİ, 58/5)

Takılıp kalmak: Herhangi bir noktadan ayrılamamak. (TDK)

"Dallara takılıp kalan, kapı altlarına sıkışan sarı kâğıtların başına merakla çöküldü." (BKÇM, 49/10); GD, 91/26; BK, 87/28; OÖY, 18/14; OÖY, 95/6; M, 131/9; MC, 47/12

Takla atmak: Takla hareketini yapmak. (TDK)

"Uçak döne döne bir yükseğe çekildi, bir tarlalara kayıp takla attı, bir damların üstünde burnunu havaya dikti." (SAÖ, 62/9); BK, 81/17; BK, 111/10; OÖY, 173/25

Taklidini yapmak: Bir şeyin veya kimsenin konuşmasını, davranışını komik bir biçimde tekrarlamak. (TDK)

"Konducular içinde ondan başka gazete düşkünü olmadığından onun kondusunun ortasına yatıp gazete okumasının taklidi yapılırdı." (BKÇM, 61/12); GD, 57/2; BK, 52/11; M, 177/19

Taktik vermek: Çeşitli sorunlarda sonuca ulaşmak için yol ve yöntem göstermek. (TDK)

"Gogi'ye vereceği taktikleri düşünerek coştu." (BK, 74/23)

Tarafını tutmak: Birinden yana olmak, birinin görüş ve düşüncesini desteklemek. (TDK)

"Altlarına yatak serdiğim vakit karılara beni güzel takdim ediyor, böyle bacak arası bir hayattan geçiyoruz işte, ne yapalım?" Rübeysa'nın tarafını tutmak istediği halde Halilhan'ın dedikodusundan, şerrinden korktuğu için evini, yatağını, banyosunu onun zevki için tahsis etmeye mecbur kalıyordu." (BK, 53/22); UB, 207/31; MC, 67/29

Tarihe geçmek: Önemi bakımından unutulmayacak bir durum kazanmak. (TDK)

"Romanikaların tarihe yaşadıkları bu güzel şehrin suyunu kirletmiş insanlar olarak geçtiğini haber verdi." (BKÇM, 97/34)

Taş çıkarmak: Biri ötekinden özellik, yetenek vb. bakımından üstün olmak. (TDK)

"Buşmanlara taş çıkarırmış." (UB, 139/11); M, 89/28

Taş koymak: Engelleyecek biçimde davranmak. (TDK)

"Benim gençlerle çalışmama taş koyduğunu bilmiyor değilim ama o ayrı konu, ta başında konuştuk tüm bunları sizinle, verdiğiniz sözü unutmuş olamazsınız…" (S, 77/12)

Taşa tutmak: Üst üste taş atmak, aralıksız taşlamak. (TDK)

"Ama kadınlar Sarıkız'ın kendilerinden öç almak için yeniden köye geldiğini, eşekleri de kızgınlığından köyün üstüne gönderdiğini söyleyerek Sarıkız'ı taşa tutmaya yanaşmadılar" (SAÖ, 47/21); SAÖ, 73/10; BKÇM, 15/29; BKÇM, 24/32; BKÇM, 95/10; BKÇM, 122/9; M, 148/27; S, 170/27

Tatsızlık çıkarmak: Hoşa gitmeyen, can sıkıcı, gergin bir duruma sebep olmak. (TDK)

"Tatsızlık çıkmasın diye üstüme alınmamaya çalışıyorum, hayat bir okul mu sence?" (Z, 28/1)

Tavır takınmak: Belli bir durum veya davranış biçimini benimsemek, vaziyet almak. (TDK)

"Parayla bütünleşemeyeceğini bildiği, paraya dokunduğu an bunalıma düşeceğini sezinlediği için bu tavrı takınmıştı." (BK, 110/10); Aİ, 75/24

Taviz vermek: Ödün vermek. (TDK)

"Eski elbise giyerim, eski ayakkabı giyerim fakat inancımdan taviz veren dış kıyafeti asla giymem." (BK, 76/19)

Tehdit etmek: Gözdağı vermek. (TDK)

"Atiye'yi dileklerini yerine getirmeyip ruhunu teslim aldırmakla tehdit etmeye başladı." (SAÖ, 92/16); GD, 176/14; Aİ, 53/14; UB, 41/9; MC, 42/21; S, 49/3; S, 149/9; S, 163/4; Z, 94/11

Tehdit savurmak: Korkutmak, gözdağı vermek. (TDK)

"Orada burada, onun bunun arkasından tehditler savurdu." (SAÖ, 136/71); SAÖ, 149/6; SAÖ, 163/19; BK, 60/26; OÖY, 145/19

Tehlike atlatmak: Büyük zarar ve sıkıntılara yol açacak bir olayı savuşturmak. (TDK)

"Büyük tehlike atlattım zaten, domuzlar çıktı karşıma, dolunayda çiftleşiyorlardı," dedi cevap olarak…" (S, 71/27)

Tehlikeye atılmak: Zarar ve sıkıntılara yol açacak bir davranışta bulunmak. (TDK)

"Abisiyle iş yapmak tehlikeye atılmak demekti." (BK, 59/17); OÖY, 58/3; MC, 64/23; S, 178/32

Tehlikeye düşürmek: Sıkıntı, üzüntü veya zarar oluşturacak bir duruma sokmak. (TDK)

"Geleceğimiz tehlikeye düştüğünde öyle tesadüfer üst üste gelir ki, uçakta yanımıza adının Misal olduğunu söyleyen genç bir adam çöküp oturur, başlar anlatmaya." (S, 64/10)

Tekme atmak: Ayakla bir yere sertçe vurmak. (TDK)

"Ağzından köpükler saça saça kafesçiye bir tekme attı." (BKÇM, 53/26)

Telaşa düşmek: Telaşlanmak. (TDK)

"Mahmut yeni aldığı işin telaşına düştü." (SAÖ, 215/9); Aİ, 31/17; UB, 212/1

Telef olmak: Hayvan, ölmek. (TDK)

"İmparatorluklarını kurmuşlar, uyurken bile para kazanıyorlar, bizim keçilerimiz ölmüş, sürümüze kamyon dalmış, hayvanlarımız telef olmuş umurlarında değil, savaş buralara gelmez sanıyordu köylü, bundan âlâ savaş mı olur?" (S, 137/33)

Telefon açmak: Birini telefonla aramak ve bir şey söylemek. (TDK)

"İşi abisine getiren adam mahcup ve mecbur olup bir daha telefon açmıştır." (BK, 83/32)

Telefon etmek: Birini telefonla aramak ve bir şey söylemek. (TDK)

"Üç aydır yollardaymış, telefon edip haber verdiler, yetkili biriyle görüşmek istiyor diye." (UB, 87/18); UB, 161/2; UB, 214/10; UB, 248/1; M, 100/32; M, 194/29; M, 205/16; MC, 32/26; MC, 61/6; MC, 97/19; MC, 123/13; S, 24/5

Temas kurmak: İlişkiye geçmek, bağlantı sağlamak. (TDK)

"Parlak gelecek hayallerinin Gogi'yi sarmadığını biliyordu ama bu kişilerle doğru temas kurabilmek için onun tam kapasite çalışan beynine ihtiyacı vardı." (BK, 19/26); S, 147/33

Temasa geçmek: Arada bir bağlantı kurmak, görüşme yapmak. (TDK)

"Açıkçası onu görüp yaşananların aslını öğrenmeden başkasıyla temasa geçmeyi düşünmemişti, herkesten önce konuşmak Nergis'in hakkıydı." (MC, 24/19)

Temize çıkmak: Aklanmak. (TDK)

"Bay İzak korkulu bir efsaneye bürünen adını temize çıkarmak için çöp bayırlarının ileri gelen konducularına haber yolladı." (BKÇM, 76/7); BK, 130/12; Aİ, 84/8; OÖY, 104/31; M, 76/16; MC, 24/1

Tempo tutmak: El çırparak veya el ve ayaklarını bir yere vurarak bir müziğe eşlik etmek. (TDK)

"Onun bağırmasından, Zekiye'nin durmadan konuşmasından, Huvat yeşil kitaplarının içine kafasını sokmaya, içinden okuyup üflemeye, yanlış okuyup günaha girmemek için kafa sallamaya, ayaklarıyla tempo tutmaya başladı." (SAÖ, 114/16); SAÖ, 196/11

Tepesi atmak: Birdenbire öfkeye kapılmak, öfkelenmek. (TDK)

"Evin yapımı biter bitmez gidip köpeklerini getirdi buraya, bahçeye zarar vermeye başladılar, tepem attı sonunda..." (UB, 172/2)

Tepesine dikilmek: Başına dikilmek. (TDK)

"Atiye eline süpürgeyi geçirip Huvat'ın tepesine dikildi." (SAÖ, 134/21); SAÖ, 159/9; GD, 73/15

Tepki duymak: Bir olay veya durum karşısındaki düşüncesini söz veya davranışla belirtmek. (TDK)

"Bunu ilk söylediğinde ona tepki duymuştum, düşününce o kadar da mantıksız gelmedi." (UB, 39/10)

Tepki göstermek: Bir olay veya durum karşısındaki düşüncesini söz veya davranışla belirtmek. (TDK)

"Gecenin başından beri karışık duygular içinde hüzünle yüzen Gogi tepkisini renk olarak gösterip limon gibi sarardı." (BK, 112/12); OÖY, 89/31

Tepki vermek: Herhangi bir etkiye karşı söz veya davranışla karşılık vermek. (TDK)

"Çok yavaş dümdüz konuşur o zaman, kesin ama tepki vermemem lazım, bir kez yalandan öksürdüm küstü bana." (OÖY, 58/28); OÖY, 110/22; OÖY, 162/12

Ter boşanmak: Çok terlemek. (TDK)

"Heyecandan vücut gözeneklerinden koyu bir ter boşandı." (BK, 81/1); OÖY, 150/5; UB, 48/9; Z, 61/7

Ter dökmek: 1. Terlemek. (TDK)

"Alacüvek erkeğinin yarısından çoğu Tacın'da kazma salladı, ter döktü." (SAÖ, 22/7); BKÇM, 74/7; BK, 36/16; BK, 61/1

2. (*mec.*) Bir iş yapmak için zahmet çekmek.

"Zifafını yap kurtul, ter dökersin ömür boyu, ne zaman gelip başıma çökecek diye." (M, 79/1)

Terbiye almak: Belli bir eğitimle yetişmek. (TDK)

"Konducular ayıların aldığı terbiyeyi görmek için damların başında toplaştı." (BKÇM, 109/12); BK, 121/31

Terbiye görmek: Belli bir eğitimle yetişmek. (TDK)

"Sözü bekletmek lazım, biz öyle terbiye gördük, fazla da bekletmeye gelmez, sokar zehirler insanı," diyor, "kime konuşuyorum, hiç..." (M, 96/19)

Tercüman olmak: Başkasının düşüncesini ve duygusunu bildirmek, dile getirmek, anlatmak. (TDK)

"Bu hırsızlık olayları yeni değil, on yıl önce de fırın soyuluyor, arı kovanı çalınıyordu, kargı kulübeleri, bostan bekçilerini hatırlayanlara sorarsanız size o eski hırsızlıkları anlatırlar, kalbimizi bozmayıp dilsiz sessiz göçmenlere tercüman olmaya çalışalım." (MC, 57/21)

Ters ters bakmak: Düşmanca ve öfkeli bir biçimde bakmak. (TDK)

"Halit ters ters babasının yüzüne baktı." (SAÖ, 98/32); SAÖ, 134/17; SAÖ, 155/22; SAÖ, 170/10; SAÖ, 179/33; SAÖ, 104/23; SAÖ, 228/34; SAÖ, 237/34; SAÖ, 239/14

Ters yüz etmek: Değiştirmek. (TDK)

"Basıncın ve baskının tersyüz edilmiş yansıması gözlerimi aldattı." (GD, 162/25)

Tersi dönmek: Şaşırıp bulunduğu ve gideceği yeri kestirememek. (TDK)

"Fren darbesiyle sarsılmaktan, burnunu havaya kaldırıp indirerek selam durmaktan tersi döndü." (BK, 81/8)

Tersine dönmek: Beklenildiği, umulduğu gibi gerçekleşmemek, aksi olmak. (TDK)

"Ama okuyup üflediği tersine döndü." (SAÖ, 165/30); SAÖ, 87/16; GD, 56/11

Tersine gitmek: Bir işten veya bir durumdan hoşlanmamak. (Argunşah vd., 2023: 3265).

"Önceden bana bildirilmiş ki, bu ormanda ateş etmek yasak, tersime gitmiş benim de, karşı çıkıp kabul etmemişim; yürüyüş avı yapacağım demişim onlara, onlar kimse artık..." (UB, 74/19)

Teselli etmek: Avutmak, avundurmak. (TDK)

"Zavallı anneciğim, üstüne sıçrayacak kuduz bir çakaldan çekinircesine, ama belli etmemeye çalışarak beni teselli ediyordu." (GD, 52/26); Aİ, 62/5; Aİ, 83/20; OÖY, 35/12; OÖY, 94/26; OÖY, 108/4; UB, 19/18; UB, 104/11; M, 190/6; S, 98/23; S, 178/13

Teslim almak: 1. Teslim edilen bir şeyi almak. (TDK)

"Burnundan soluyarak sizden çaldığım çığlıkları, hem de elini beline dayayarak, sınıfın adına teslim alacağını haykırdın." (GD, 184/12); UB, 54/15; UB, 84/11; M, 109/15

2. Tutsak almak.

"Kadın düştü Elime, dünya da kadınla beraber düştü, en son işte, bu topraklarda yenildik, ayıyla güneşiyle teslim aldı dünyayı erkekler…" (M, 116/1)

Teslim olmak: Kendini teslim etmek. (Argunşah vd., 2023: 3270).

"Yener benden ayrılır ayrılmaz mahzene gidip Nezir'e teslim olmuş!" (Aİ, 110/20)

Tespih çekmek: 1. Tespihin tanelerini birer birer iki parmak arasından geçirmek. (TDK)

"Sabahtan akşama kadar "Mahmut, Mahmut," diye tespih çekmeye başladı." (SAÖ, 158/24); SAÖ, 183/12; SAÖ, 228/7; SAÖ, 228/9

2. Allah'ın adını zikrederek ibadet etmek.

"Okumak, üflemek, tespih çekmek, başında gözyaşı dökmek kar etmedi." (SAÖ, 141/12); SAÖ, 192/16; SAÖ, 206/19

Tetiğe basmak: Ateş etmek. (TDK)

"Köroğlu'nun uşakları" tellere, köyün delikanlıları tetiklere bastılar." (SAÖ, 45/28)

Tetikte beklemek: Her an uyanık ve hazır bulunmak. (TDK)

"Uyuyamaz oldum, tetikte bekliyorum, bir perde var ki, işte o parçalandığında armut gibi elime düşecek kendi gerçek hazinem." (GD, 116/30)

Tığ gibi: İnce, zayıf, sağlam ve çevik (kimse). (TDK)

"Üç tane yaşlı adam, ama tığ gibiler, içime doğdu, avcı bunlar dedim, zorlamışlar hayvanı, vermek istemedim önce, biliyor musun?" (OÖY, 82/15)

Tir tir titremek: 1. Çok üşümek. (TDK)

"Parça parça üşüyor, tir tir titriyorlardı." (BK, 17/14); Aİ, 120/5

2. (*mec.*) Çok korkmak.

"Ama Dirmit annesini dinledikçe korkudan bayılacak hale geldi. Tir tir titremeye başladı." (SAÖ, 139/30); SAÖ, 42/5; SAÖ, 207/1; BKÇM, 131/6; GD, 73/6; BK, 114/6

Tokat atmak: El içi ile vurmak. (TDK)

"Kızına, bu işaretin haberini alır almaz kendisine sıkı bir tokat atacağını, bunun âdet olduğunu söyledi." (SAÖ, 139/22); SAÖ, 144/24; BKÇM, 63/21; BKÇM, 65/1; BKÇM, 123/19; BK, 105/21; OÖY, 117/10

Tokat indirmek: (Birine) El içiyle vurmak. (Ayverdi, 2020: 3217).

"Boğazına asılıp yere yatırdı, göğsüne çoktu, var gücüyle yüzüne bir tokat indirdi." (SAÖ, 204/22)

Tokat yemek: Kendine tokat vurulmak. (TDK)

"Ve tanışır tanışmaz, ona dişlerine neden tel taktığını sorduğu için, okkalı bir tokat yedi." (SAÖ, 83/12); SAÖ, 139/25; SAÖ, 141/9; SAÖ, 144/23; SAÖ, 144/23; SAÖ, 244/3; BKÇM, 63/23

Toprak olmak: Ölmek. (TDK)

"İçinin böyle bir istekle dolduğunu söylüyordu, kararını vermişti, Toprak olmak istiyorum..." (OÖY, 126/13); OÖY, 128/3

Tozu dumana katmak: Toz kaldırarak hızla gitmek veya kaçmak. (TDK)

"Her gün, koyun içinden tozu dumana katarak gidip gelen kamyonlar, köpek karı yağdıktan sonra, uğramaz oldu." (SAÖ, 21/34)

Tuhafına gitmek: O şeyi tuhaf bulmak. (TDK)

"Söylediğim tuhafına gidecek belki ama o benim hayattaki en büyük lüksüm," dediğini anımsıyordu, "duyarsa kızar, söyleme sakın..." (OÖY, 64/15); OÖY, 160/20; OÖY, 166/15; UB, 50/2; UB, 70/16; M, 136/1; MC, 132/6; S, 79/21; S, 185/15

Tur atmak: Dolaşmak, dolaşıp gelmek, dönmek. (TDK)

"Hadi al bakalım," diye namaz şapkasını işaretparmağının ucunda döndüre döndüre odanın içinde tur atmaya başladı." (SAÖ, 134/11); S, 41/11

Tuttuğu altın olsun: 'Her işin olumlu gitsin, refah içinde yaşa' anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Kulaktan kulağa yayılan minareyi bulup getirenin her tuttuğunun altın olacağı söylentisi yüzünden uykularından olanlar, dere tepe gezenler çıktı." (BKÇM, 21/4)

Tuzağa düşmek: Birileri tarafından hazırlanan kötü bir duruma uğramak, oyuna gelmek. (TDK)

"Hızlanıp durdum, tuzağa düştüm dedim kendime, büyülendim." (OÖY, 87/3); UB, 185/6; MC, 23/19; Z, 68/2

Tuzak kurmak: (*mec.*) Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için düzen hazırlamak, komplo kurmak. (TDK)

"Halit kurduğu tuzağı beğenip o değilden annesine çıtlattı." (SAÖ, 224/23); SAÖ, 224/26; SAÖ, 225/8; Aİ, 66/28; Aİ, 93/5; Aİ, 111/20; Aİ, 115/3; MC, 147/14; S, 174/17; S, 182/3

Tüfek atmak: Tüfekle ateş etmek. (TDK)

"Gece uyku arasında tüfek atıldığını duydum, beş-altı el, ardı ardına..." (UB, 259/13); UB, 261/27

Türkü çağırmak: Türkü söylemek. (TDK)

"Öyle ki, türkü çağırarak oyuna daldığı bir gece, büyük oğlu, "Baba, anam seni çağırıyor, doğurdu," diye, başına dikilince, "Git lan yalancı it!" diye, oğlunu başından kovdu." (SAÖ, 18/1); SAÖ, 21/11; SAÖ, 28/6; SAÖ, 43/11; SAÖ, 52/31; SAÖ, 72/25; SAÖ, 74/18; SAÖ, 88/26; SAÖ, 160/20; SAÖ, 235/13; BKÇM, 71, 13

Türkü çağrılmamak: Türkü söylememek. (TDK)

"Üç ceset, yan yana toprağa yatırıldı. Günlerce Alacüvek'te türkü çağrılmadı." (SAÖ, 22/26)

Türkü söylemek: Ezgisiyle bir türküyü seslendirmek. (TDK)

"Gözlerini tavana verip o kimsenin anlamadığı diliyle upuzun hüzünlü türküler söylemeye başladı." (SAÖ, 42/21); SAÖ, 88/24; SAÖ, 96/27; SAÖ, 96/28; SAÖ,

97/2; SAÖ, 97/2; SAÖ, 97/16; SAÖ, 97/32; SAÖ, 97/32; SAÖ, 113/17; SAÖ, 173/28; SAÖ, 198/4; SAÖ, 198/5; BKÇM, 56, 15; BKÇM, 56, 28

Türkü tutturmak: Türkü söylemek. (TDK)

"Yakıştırıp bir türkü de o tutturdu:" (SAÖ, 224/4)

Türkü yakmak: Türkü sözü bestelemek. (TDK)

"Huvatım, Huvatım," diye türküler yaktı." (SAÖ, 15/9); SAÖ, 113/18; BKÇM, 27, 31; BKÇM, 28, 8; BKÇM, 28, 17; BKÇM, 28, 19; BKÇM, 33, 22; BKÇM, 54, 20; BKÇM, 120, 29; BKÇM, 121, 7

Tüyleri diken diken olmak: Üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek. (TDK)

"Düşünme belasından kurtulmuş olsaydım, sanat dediklerinde tüylerim diken diken olmazdı şimdi, aklım başımda merak etme." (OÖY, 129/29); Z, 52/7; Z, 61/6

Tüyleri ürpermek: Kötü bir olay, soğuk, gıcıklanma vb. sebeplerle korku veya tiksinti duymak. (TDK)

"Fakat el altından kadrolar arasında dolaştırılacak bir sayfalık mizah eki fikri hepimizin tüylerini ürpertti." (GD, 157/9)

Tüylerini diken diken etmek: Korkutmak, tiksindirmek. (TDK)

"Tüylerimizi diken diken eden kısık gülüşünden başka hiçbir gülüş içimize işlememeli." (Aİ, 47/7); Z, 52/7

Ucuza gitmek: Basit, kolay, önemsiz olarak değerlendirilmek. (TDK)

"Kız kardeşimin kocası kaptı, ucuza gitti merak ediyorsan, dedi." (S, 144/27)

Uç vermek: 1. Bitki bitmek, sürmek. (TDK)

"Baktığının orman olduğunu unuttu ve farkına varmaksızın, gölgeler boyunca göz gezdirip kimi yerde bulutumsu bir yumuşaklıkla yansıyan, kimi yerde göğe doğru uç veren yeşilin sonunda acı bir sarıya çalarak kızıllandığı, kahverengiye dönüştüğü uzak noktayı belirledi." (OÖY, 139/10)

2. *(mec.)* Ortaya çıkmak.

"Boşlukta uç veren düşünceler ancak bu ellere doğabilir!" (Aİ, 16/10); Aİ, 33/27; M, 178/11; Z, 84/16

Uçup gitmek: Kaybolmak, yok olmak. (TDK)

"Yorganındaki süt ve çakıldak kokusu uçup gitti." (SAÖ, 81/33); SAÖ, 79/6; SAÖ, 81/8; SAÖ, 128/10; SAÖ, 144/24; SAÖ, 157/26; SAÖ, 180/30; SAÖ, 242/20; SAÖ, 246/20; SAÖ, 247/11; BKÇM, 12/32; BKÇM, 13/21; BKÇM, 15/12; BKÇM, 83/17; GD, 32/3; GD, 58/12; GD, 92/10; GD, 136/10; GD, 169/2; GD, 173/16; Aİ, 12/3; Aİ, 18/8; OÖY, 24/14; OÖY, 43/6; OÖY, 44/22; OÖY, 106/22; OÖY, 124/28; OÖY, 128/18; UB, 24/10; UB, 61/7; UB, 75/7; UB, 156/24; UB, 227/9; M, 20/3; M, 59/12; M, 79/33; M, 161/30; M, 192/19; M, 231/3; M, 232/10; MC, 27/28; MC, 29/22; MC, 134/21; S, 90/21; S, 187/17; Z, 85/22; Z, 114/2

Uğur getirmek: İyilik, şans, talih, bereket getirmek. (TDK)

"Gaklamalarla uyanan Halilhan, "Karga sesi uğur getirir, ben bugün mutlaka büyük bir iş alırım," diyerek masmavi takım elbisesini jetta gibi kuşandı." (BK, 41/18)

Umudu kırıldı: Bir şeyin artık gerçekleşemeyeceği inancına varmak. (TDK)

"Üçüncü haftanın sonunda umudu kırıldı." (SAÖ, 168/25); BKÇM, 118/4

Umut bağlanmak: Olmasını, olacağını ummak. (TDK)

"Fabrika artıkları bastonun kudretini eritip bitirince Çiçektepe tüm umudunu Güllü Baba'nın gözlerinden akıttığı hikmetli suya bağladı." (BKÇM, 35/26)

Umut kesmek: Bir şeyin artık gerçekleşemeyeceği inancına varmak, ummaz olmak. (TDK)

"Atiye, Huvat'tan umudu kesince, Halit'le Seyit'in etrafında dört dönmeye, onların elini gözlemeye başladı." (SAÖ, 87/19); SAÖ, 49/18; SAÖ, 52/8; SAÖ, 162/4; SAÖ, 167/19

Umut vermek: Bir kimsede umut uyandırmak, bir kimseye güven vermek. (TDK)

"Oğlunun az yaşlanınca durulacağını, gelip dizinin dibine oturacağını söyleyip gelinine umut verdi." (SAÖ, 211/24); GD, 109/33; BK, 74/4

Umutsuzluğa düşmek: Umudu kalmamak, güveni sarsılmak, olumsuzluğa sürüklenmek. (TDK)

"Herkesi geleceği konusunda iyice umutsuzluğa düşürüp bir köşeye çekildi." (SAÖ, 167/17); SAÖ, 168/12; OÖY, 181/3

Un ufak etmek: Çok ufak kırıntılar durumuna getirmek, parçalamak. (TDK)

"Dozerler döne dolana konduların üstünden geçti, kırık briketleri, tabakları un ufak etti, tahtaları parmak gibi ölçülü ölçülü kırdı, tenekeleri katlayıp kıvırıp attı." (BKÇM, 16/31); S, 162/26

Utanç duymak: Utanmak. (TDK)

"Sinir uyandırıcı, insanı utanç duymaya itecek şeyler söylerdin." (GD, 172/8)

Utanç vermek: Utandırmak, utanmasına yol açmak. (TDK)

"Ona, gerçekte asla anlatmayacağı, anımsaması bile utanç verici olan açık saçık bir hikâye anlatırken uyanmıştı." (OÖY, 17/21); OÖY, 18/16; UB, 79/22

Uygun düşmek: Yakışmak, yaraşmak, elverişli olmak. (TDK)

"Kim Şıh Hacı Musa'nın tarifine uygun düşüyorsa, onun yolunu çevirdi." (SAÖ, 56/8); GD, 189/10; OÖY, 50/9; UB, 95/17

Uygun görmek: Yakışır, yaraşır görmek, elverişli bulmak. (TDK)

"Bu işi Dirmit'e uygun gördü." (SAÖ, 209/32); BK, 98/29; UB, 110/15; UB, 248/8; MC, 84/17; MC, 95/14

Uyku basmak: Çok uykusu gelmek. (TDK)

"Böyle aptallamasına esnerseniz uyku basar sizi." (Aİ, 24/18); Aİ, 120/7

Uyku bastırmak: Çok uykusu gelmek. (TDK)

"Yürüyüp gittiler, uzaklaştı ikisi, arkalarından bakarken uyku bastırdı, kayalardan birinin üstüne oturdum, kum zambakları yapraklanmış." (UB, 229/6); M, 125/21; S, 97/19

Uyku tutmamak: Uyuyamamak. (TDK)

"Sırma uyku tutmayan gözlerini karanlığa dikti." (BKÇM, 18/34); BKÇM, 122/30; Aİ, 60/29; UB, 259/33

Uykusu açılmak: Uykulu durumu geçmek. (TDK)

"O düştü ve benim uykum bir an o sesle açıldı, yoksa bu kez rüyamda elimi köpeğin ağzından çekemeyecektim, öyle hissetmiştim." (UB, 183/17); M, 159/13

Uykusu gelmek: Uyuma isteği duymak. (TDK)

"Kondunun ortasında uykusu gelinceye kadar tıslayıp duran bir eşya gibi olurdu." (BKÇM, 61/17); Aİ, 33/1; OÖY, 52/15

Uykusu kaçmak: Uyumak amacıyla yatmışken herhangi bir sebeple uyuyamamak. (TDK)

"Uykum kaçınca sinir bastı, camı açtım kalkıp." (Aİ, 96/19); Aİ, 109/14; OÖY, 179/29; UB, 160/6; UB, 257/6; S, 109/7

Uykuya dalmak: Uyumaya başlamak. (TDK)

"Derin bir uykuya daldı." (SAÖ, 118/12); SAÖ, 145/28; SAÖ, 165/32; SAÖ, 170/15; SAÖ, 184/22; SAÖ, 206/19; SAÖ, 207/33; SAÖ, 216/3; BKÇM, 18/33; BKÇM, 22/20; BKÇM, 111/2; BKÇM, 120/23; GD, 13/6; GD, 91/13; BK, 41/13; BK, 58/5; BK, 123/5; Aİ, 34/2; OÖY, 73/19; OÖY, 181/9; UB, 141/19; UB, 183/6; UB, 193/34; UB, 244/6; UB, 249/14; MC, 58/25; MC, 91/12; S, 51/2; Z, 37/10; Z, 81/9

Uykuya yatmak: Uymak için yatmak. (TDK)

"İşaretlerle de bir sürü istekte bulunduktan sonra, uykuya yattı." (SAÖ, 91/16); SAÖ, 215/20; SAÖ, 48/3; BKÇM, 64/19; OÖY, 57/23; OÖY, 84/29

Uzak durmak: Yaklaşmamak, karışmamak. (TDK)

"Herkesten uzak durması, yakın arkadaş tutmaması için tembihledi." (SAÖ, 155/27); GD, 61/5; BK, 20/18; BK, 49/19; BK, 113/17; BK, 126/28; Aİ, 42/14; UB, 16/14; UB, 18/30; UB, 120/1; UB, 240/7; M, 204/29; MC, 40/24; MC, 83/32; MC, 107/10; S, 75/29

Uzak düşmek: Uzak olmak, uzak bulunmak. (TDK)

"Çiçektepe'nin camisinin babasının ayağına uzak düştüğünü açıkladı." (BKÇM, 58/1); BK, 79/6; BK, 127/12; UB, 90/22

Ümidini kaybetmek: Umudunu kesmek. (Argunşah vd., 2023: 3437).

Aklımı uçuran sebepsiz hikâyemin sonunu bilme ümidini kaybettim. (Aİ, 77/5)

Ümidini kesmek: Umudunu kesmek. (TDK)

"Günlerce çıkmaz artık, ümidinizi kesin Şeref'ten," dedim, "nasıl vurmuş dördünü birden..." (UB, 185/2); MC, 38/31; MC, 71/1; MC, 87/30; MC, 196/21

Ümit vermek: Umut vermek. (TDK)

"Ümit vermeyi kesmiş, farelerle avunuyor, Saim farkında değil." (Aİ, 72/22)

Ümitsizliğe düşmek: Umutsuzluğa düşmek. (TDK)

"Benim doyumsuz olduğumu sandı, korktu bundan, ne kadar ürpersem bana yetmeyecek gibi göründü, ümitsizliğe düştü kızcağız..." (OÖY, 106/25)

Ün salmak: Ünü herkesçe bilinmek ve her yerden duyulmak. (TDK)

"Fumoten'de, Sunarteks'te çalıştığı yıllarda numuneci olarak ün salmıştı Ersel ama tekstilde onu işe almazlardı artık." (MC, 14/21)

Ün yapmak: Ünü herkesçe bilinmek ve her yerden duyulmak. (TDK)

"Ortalıkta dönüp duran laflardan çöp bayırlarında "Lado" lakabıyla ün yapan kumarbazın Çiçektepe'ye yerleşeceği anlaşıldı." (BKÇM, 114/10); BKÇM, 126/14; BKÇM, 142/4

Üste çıkmak: Suçlu olduğu hâlde karşısındakini suçlamak. (TDK)

"Üste çıkarsın tabii." (Aİ, 104/24); M, 133/20; MC, 37/7; MC, 71/8; S, 64/11

Üstü üste gelmek: Çakışmak. (TDK)

"Çöp bayırlarında yürek yanıltan olaylar öyle üst üste geldi ki herkesin ağzına girip yerleşti." (BKÇM, 69/28); S, 94/8

Üstün gelmek: Benzerlerinden daha yüksek düzeyde olmak. (TDK)

"Çöp bayırlarındaki kabadayıların uzun zamandır silah ve kesilme korkusundan arındırmak için gayret gösterdikleri kondularda insanların kumar sevinci söylentilerden üstün geldi." (BKÇM, 124/19); UB, 153/9; MC, 95/4

Üstün görmek: Bir şeyi veya kimseyi başkasından daha değerli bulmak veya görmek. (TDK)

"Nezir için varlığının her şeyden üstün görülmesinin önemi yok." (Aİ, 46/2)

Üstün olmak: Bir kimseden veya bir şeyden daha yüksek, daha değerli olmak. (TDK)

"Dilini bağlar bırakırım seni dağ başında, bin parçaya bölünürsün, meleklerden kaç gömlek üstün olduğumdan haberin yok…" (M, 80/29)

Üstün tutmak: Bir kimseye, bir şeye başkasından daha çok değer vermek. (TDK)

"Allah'ın bizleri meleklerden üstün tuttuğunu öğrenmişsem de büyüklenme içine girmedim." (BK, 89/29); BK, 115/8

Üstünde durmak: Bir işe önem vermek, bir işle yakından ve sürekli ilgilenmek. (TDK)

"Tarih bilgisinden kalkarak onların Çiçektepe'yi kirleteceklerinin, yaşanmaz hale getireceklerinin üstünde durdu." (BKÇM, 98/4); BKÇM, 100/5; BK, 92/13; OÖY, 24/15; OÖY, 79/26; UB, 36/26; UB, 51/4; UB, 93/24; UB, 101/21; UB, 218/23; MC, 137/32; S, 106/22

Üstünde kalmak: Mal, artırma sonucunda bir kimsenin olmak. (TDK)

"Halilhan gece geç vakit, piyasanın anneannesine bir teklif mektubu yazdı ve bir hafta sonra iş tak! diye üstünde kaldı." (BK, 103/10)

Üstünden atmak: Bir şeyin kendi üzerinde bıraktığı etkiyi kaldırmak. (TDK)

"Korkusunu üstünden attı." (SAÖ, 81/10); SAÖ, 152/27; UB, 17/33; Z, 90/13

Üstünden geçmek: Irzına geçmek. (TDK)

"Hakkında üstünden sayısız insan geçtiğine, bir hamalı bıçakladığına dair söylentiler çıkmıştı." (BK, 48/17); BK, 113/25; M, 67/8

Üstünden (şu kadar zaman) geçmek: Aradan herhangi bir zaman geçmek. (TDK)

"Üstünden çok da geçmeden, aynı mevsim içinde yine bir dolunay gecesi fener ışığında görecektim Misal'i." (S, 57/21)

Üstüne alınmak: 1. Bir davranışın kendisine karşı olduğunu sanarak tedirgin olmak, alınmak. (TDK)

"Karanlık üstüne alınıp hızla sıyrıldı." (BKÇM, 84/13); OÖY, 98/23; M, 114/20; M, 195/22; Z, 28/1

2. Bir işi yapmaya söz vermek, ödev alınmak.

"Dirmit'in terbiyesini üstüne aldığını evdeki herkese bildirdi." (SAÖ, 156/19)

Üstüne atmak: Bir suçu birine yüklemek. (TDK)

"Gerçek, Yağderesi'nin dumanıyla savrulup gitmişti çoktan, hak ararken üstüme suç attılar davası!" (MC, 23/22)

Üstüne basmak: İyice belirtmek. (TDK)

"Eşekler," dedi Emin, üstüne basa basa, "çok iyi yön tayin ederler, atlardan farklıdır onlar, şimdi burada bir eşek olsa, şu tepeye gidecek en kısa yolu bulurdu, en kolay nasıl varılır..." (OÖY, 97/11)

Üstüne çekmek: Kendi üzerine almak, muhatap olmak. (TDK)

"Hemen herkes gizli açık onun ilgisini üstüne çekmeye uğraşıp durur burada." (UB, 50/17); M, 193/10

Üstüne çullanmak: Saldırarak üzerine abanmak. (TDK)

"Ağıdı bırakıp Zekiye'nin üstüne çullandı." (SAÖ, 113/32); SAÖ, 32/17; BKÇM, 53/22; BKÇM, 83/12; BKÇM, 119/4

Üstüne düşmek: Bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmek. (TDK)

"Bir yandan da "Bir şeyin üstüne düşmek iyi değilmiş, günahmış," diye, kafasına girmeye çalıştı." (SAÖ, 17/28); SAÖ, 120/26; SAÖ, 120/26; SAÖ, 211/31; GD, 52/21

Üstüne gelmek: Bir şey yapılırken veya konuşulurken çıkagelmek. (TDK)

"Adam iki küçük kızla oynaşırken karısı üstlerine geliyor, kavga etmeye başlıyorlar, adam yatağa karısını da çekmeye uğraşıyor, kadın karşı koyunca da tekme tokat girişiyor kızların önünde, korkunç görüntüler." (S, 149/2)

Üstüne gitmek: 1. Bir işe el atmak, karışmak. (TDK)

"Bu çeşit davranışların üstüne gitmemiz gerektiğine inanıyorum ben." (UB, 50/13)

2. Bir şeyi ısrarla yapmak.

"Emin büyüklendiğini fark edip dertli bir havaya bürünürken, Yasemin, "Söylediğim bu değil ki," diye uyanıp konunun üstüne gitti." (OÖY, 38/21); UB, 93/19; S, 171/29

3. Bir işi yapmak için kişiyi zorlamak.

"O kızdıkça kuşkuş otu üstüne üstüne gitti." (SAÖ, 124/32); SAÖ, 179/12; SAÖ, 227/23; SAÖ, 227/30; Aİ, 84/1; OÖY, 87/4; UB, 37/27; UB, 214/20; M, 56/1; MC, 60/7; MC, 73/32

Üstüne kalmak: Güçlükler birinin omuzlarına yüklenmek. (TDK)

"Oğlum, bu meslek üstüne kalır. Kaçış o evden." (Aİ, 30/17); Aİ, 102/12; Aİ, 102/32; UB, 179/14; MC, 64/20

Üstüne üstüne gitmek: Çekinmeden sonucu tehlikeli olabilecek bir şeyle uğraşmak, yılmamak. (TDK)

"Bu kez de Emin sessizliğe gömülmüş, Yasemin huzursuzlanıp üstüne üstüne gitmeye başlamıştı ve yok yere, sanki bütün başka konulara ilgisini yitirmiş, yazma işine kendisini tehlikeli bir biçimde kaptırmış gibi bir hava oluşuvermişti." (OÖY, 39/32)

Üstüne varmak: 1. Bir şey yapmasını baskı yaparak istemek. (TDK)

"Atiye çoktandır Dirmit'in üstüne varmanın daha kötü sonuçlara yol açacağım, alıp başını cinlerin diyarına göçeceğini düşündüğünden, onu kendi haline bıraktı." (SAÖ, 63/32); SAÖ, 141/1; SAÖ, 222/11; SAÖ, 227/10; SAÖ, 227/18; SAÖ, 235/34

2. Saldırmak.

"Huvat, üstüne varıp onu iyice yıldırmanın doğru olmadığını Seyit'e duyurdu." (SAÖ, 161/28)

Üstüne yaptırmak: Bir malın tapusunu kendi adına yazdırmak. (TDK)

"Bu sıralarda Çiçektepe'de Çöp Yolu'ndaki işçilerin sınıf olduğu, sendikanın fabrikaları işçilerin üstüne yaptıracağı duyuldu," (BKÇM, 48/1)

Üstüne yatmak: Hakkı yokken bir şeyi kendine mal etmek, bir şeyi alıp vermemek. (TDK)

"Paramızın üstüne yatamayacaksın lan!" diye haykırarak Halilhan'ın yüzüne bir yumruk attı." (BK, 40/6); M, 214/1

Üstüne yıkmak: Kendisinin de sorumlu olduğu bir işin ağırlığını başkalarına yüklemek. (TDK)

"Üstüme ölüm sorumluluğu yıkıldı, biliyorsun..." (OÖY, 126/7)

Üstüne yok: Bundan daha iyisi olamaz, hepsinden iyisi bu anlamında kullanılan bir söz. (TDK)

"Doğrusu, Huvat'ın şimdiye kadar köye getirdiği yeni şeyler içinde otobüsün üstüne yoktu." (SAÖ, 12/11); GD, 89/6; BK, 59/26; UB, 49/1

Üstüne yürümek: Korkutmak, yıldırmak amacıyla saldıracakmış gibi yapmak. (TDK)

"Atiye üç vakte kadar öleceğim, demedi, bir kızgınlıkla Dirmit'in üstüne yürüdü." (SAÖ, 93/15); SAÖ, 77/7; SAÖ, 95/25; SAÖ, 102/17; SAÖ, 159/18; SAÖ, 161/25; SAÖ, 204/21; SAÖ, 205/21; SAÖ, 223/15; SAÖ, 225/11; BKÇM, 22/26; BKÇM, 24/32; BKÇM, 44/25; BK, 74/15; UB, 141/24; M, 88/30; M, 88/31; MC, 89/26; S, 170/29

Üzüntü vermek: Tedirginlik yaratmak, sıkıntı ve huzursuzluğa yol açmak. (TDK)

"Hikâye üzüntü verici..." (UB, 37/13); MC, 28/13; Z, 61/18

Vaaz vermek: Cami, mescit vb. yerlerde dinî konuşma yapmak. (TDK)

"İkide bir cebinden tarağı çıkarıp sakalını taraya taraya yemek sofrasındayım demedi, misafirlikteyim demedi, kitapları dizinin üstüne yatırıp önüne gelene vaaz vermeye başladı." (SAÖ, 86/32)

Vadesi dolmak: Ömrü sona ermek, eceli gelmek. (Argunşah vd., 2023: 3459).

"Vademiz böyle dolacak." (Aİ, 63/2)

Vakit geçirmek: Oyalanmak, uğraşmak. (TDK)

"Eski pazaryerinde, çay ocağına yanaşıp ayakta bir çay içerek vakit geçirdi bir süre, sonra kararlı adımlarla elbise kumaş pazarına dalıp çamaşırcıların sokağına yöneldi." (MC, 108/1); MC, 110/1; MC, 130/10; S, 66/11; S, 70/21; S, 79/2; S, 99/4

Vakit kazanmak: Karşı tarafı oyalayarak kendi hazırlanma süresini uzatmak. (TDK)

"Bir tekimizin bile acısını çekmiyor, mırıldanarak vakit kazanıyordu." (Aİ, 90/5); S, 105/27

Vakti gelmek: 1. Ölmek üzere olmak, ölümü yaklaşmak. (TDK)

"Tabancasını aranır da düşer diye bağırmaya korktum ben, vakti gelmiş denir ya, sıyrılıp çıktım içinden, kısmet olup da bir daha yolum düşmedi oralara, neyse..." (M, 174/30)

2. Zamanı gelmek, süresi dolmak.

"Yemekten sonra müsaade isteyip kalktılar, Ersel de onlarla beraber dışarı fırladı mutfaktan, ineklerin uyku vakti gelmişti…" (MC, 85/8)

Var olmak: Sağ olmak, yaşamak. (TDK)

"Ceplerinde yoksulluk bilgisi denen küstah bir kurbağa gezdirmiyor olsalar, hayatın kendilerine verilmediğini bile bile, başkalarının zalim dünyasında, ayakkabılarının uçlarına basarak sürekli bir korkuyla var olmayı göze alabilirler miydi?" (BK, 12/4); BK, 12/19; BK, 61/8; BK, 89/13; BK, 89/22; BK, 89/23; BK, 98/16; BK, 124/14; BK, 136/6; M, 120/20

Veda etmek: *(mec.)* sevilen bir şeyle olan ilgisini kesmek. (TDK)

"Nezir'in düşüncelerinin kalıbına dökülerek, doğuştan gelen o ölçüsüz mutluluğa veda edecektik." (Aİ, 26/28)

Velveleye vermek: Gereksiz telaşa ve heyecana düşürmek. (TDK)

"Bankanın açıldığı ilk gün Çöp Muhtar'ın para yatırması, sonra da çalımlanarak bankanın yararlarından laf açıp ortalığı velveleye vermesi, Çiçektepelilerle bu banka arasında gösteriş hissi bağının kurulmasına neden oldu." (BKÇM, 126/11)

Verip veriştirmek: Ağzına geleni söylemek. (TDK)

"Gelinim gelinim diye gezineceğine, ha biraz da döllerim oralarda ne yapıyor diye gezin," diye verdi veriştirdi." (SAÖ, 41/2); SAÖ, 145/8; SAÖ, 202/13; SAÖ, 219/3; SAÖ, 206/1; BKÇM, 32/4

Viraj almak: Virajı dönmek. (TDK)

"Sabah sabah aşk peşinde koşarken virajı alamayıp arkasını görmüş, alevli meyveyi sise kaptırıp havayı tersten yutmuştu." (BK, 18/9)

Vuku bulmak: Olmak, meydana gelmek. (TDK)

"Uzun bir süre, şaşkınlık dışında, yüzlerinde herhangi bir duygu vuku bulmadı." (BK, 73/16)

Vücuda getirmek: Meydana getirmek, var etmek. (TDK)

Tek başına Türkiye'ye hitap eden tesislerdeki teknik personalitenin dahi bu meslek konusunda cahil olması böyle enteresan yönleri sık sık vücuda getirmiştir. (BK, 84/9)

Yağ bağlamak: Üzerine yağ birikmek. (TDK)

"Çok şık dedim ama ne var, ceketinin cebinden bir ip sarkıyor, kalınca pis bir şey, şöyle on-on beş santim, çapı iki parmak gibi, renk menk gitmiş, yağ bağlamış kirden artık, resmen parlıyor..." (OÖY, 99/3)

Yaka silkmek: Bıkmak, usanmak. (TDK)

"Konducular Deli Dursun'un gece misafirliklerinden yaka silkerken Deli Dursun Çiçektepe'nin sokak aralarında tüm bedenini saran bir titremeye tutuldu." (BKÇM, 108/13)

Yakasına asılmak: Hesap sormak veya bir şey istemek için tutup bırakmamak. (TDK)

"Terzi Püzant gidip gelip kahvede Huvat'ın yakasına asıldı." (SAÖ, 105/10)

Yakasına yapışmak: Hesap sormak veya bir şey istemek için tutup bırakmamak. (TDK)

"İnlerken birden yerinden sıçrayıp Nuğber'in yakasına yapıştı." (SAÖ, 91/13); SAÖ, 101/30; SAÖ, 141/2; SAÖ, 150/11

Yakasını bırakmamak: Bezdirecek kadar üstüne düşmek, rahat vermemek, ısrar etmek. (TDK)

"Atiye sonunda yüreğini boşa tükettiğini anladı. "Küller yüzüne!" deyip Huvat'ın yakasını bıraktı." (SAÖ, 41/5); GD, 141/3

Yakasını kurtarmak: Bir işten kurtulmak. (TDK)

"Düştüğü suçluluk duygusundan yakasını kurtardı." (SAÖ, 61/6); SAÖ, 102/12; SAÖ, 136/10

Yakayı ele vermek: Kaçamayarak ele geçmek, yakalanmak. (TDK)

"Şak diye bağ kuracaklar ve yakayı hemen ele vereceksin." (GD, 36/1); GD, 170/31; M, 174/16

Yakayı kaptırmak: Bir şeyin, bir kimsenin etkisinden kendisini kurtaramamak. (TDK)

"O çarpıntının korku olduğunu keşfetmeseydim gerçek bir derbederlik yaşadığım o kapısız ve duvaklı evde, yalnızca polise yakayı kaptırmamak için saklanıp durduğumu düşünecektim." (GD, 189/17)

Yakayı sıyırmak: Bir işten kurtulmak. (TDK)

"Koşup geliyorsun ama, aldatma beni, yakayı sıyırdın, temize çıktın aferin diye seviniyorum." (OÖY, 104/30); M, 48/27; M, 85/22

Yakınlık duymak: Birine karşı sevgi veya ilgi duymak. (TDK)

"İnanmayacaksın şimdi, kadının üzüntüsü üzüntüme öyle benziyor ki yakınlık duymaya başladım ona, sarsılmamak elde değil." (Z, 51/25)

Yakınlık kurmak: Sıkı ilişki içinde bulunmak, ilgi ve destek vermek. (TDK)

"Kim bilir, kadından hoşlanır belki, olmadık insanlarla şaşırtıcı yakınlıklar kurabiliyor." (UB, 86/19); UB, 90/18; S, 171/2

Yakıp yıkmak: Çok büyük zarar vermek, harap etmek. (TDK)

"Tuttuhuri kralı, yakıp yıkıyor şehri, Hattiban kadınlarını yeraltına sürmek istiyor. İki beyaz atla geldiler, götürdüler sevdiğim erkeği..." (M, 200/13)

Yalvar yakar olmak: Çok yalvarmak. (TDK)

"Atiye içinden, "Bayrak gibi damlarda dikili kalasın herif!" diye söylendi, dışından yalvar yakar oldu." (SAÖ, 209/10); SAÖ, 160/5; SAÖ, 165/28; SAÖ, 173/21; SAÖ, 180/27; SAÖ, 209/16; SAÖ, 218/24; BKÇM, 22/2; BKÇM, 55/11; BKÇM, 56/19; BKÇM, 129/13; GD, 52/9; GD, 173/26; M, 131/8

Yalvarıp yakarmak: Çok yalvarmak. (Ayverdi, 2020: 3399).

"Atiye yalvarıp yakarmayı bıraktı." (SAÖ, 209/16)

Yanılgıya düşmek: Bilmeden bir yanlışlık yapmak. (TDK)

"Bu bir kıvraklıkmış aslında ama olayların özünü kavradığım yanılgısına düşmemeliymişim." (UB, 147/27)

Yanına kâr kalmak: Cezasız kalmak. (TDK)

"Kaybettiklerimiz yanımıza kâr kaldı– ama hiçbir şey bilmediğini öne sürüp duruyordu yine de." (OÖY, 29/2)

Yanıp tutuşmak: Bir şeyi elde etmek için güçlü bir istek duymak. (TDK)

"Fabrikayı boşaltmaları için dışarıdan çağrı yapılırken kaçma arzusuyla yanıp tutuşanlar oldu." (BKÇM, 83/5); MC, 39/10

Yanıt vermek: Yanıtlamak, cevaplamak. (TDK)

"İçinde kimselerin çözemediği sırları çözmek gibi bir heves olacak. Emin hemen yanıt vermişti buna." (OÖY, 42/3); OÖY, 54/18; UB, 44/22; UB, 54/20; UB, 59/11; UB, 160/20; UB, 191/4; UB, 232/1; UB, 263/12; UB, 268/27; S, 128/25; S, 135/9; S, 141/29

Yankı uyandırmak: Bir olgu çevrede duygusallık, düşünce, dedikodu gibi tepki yapmak. (TDK)

"Hınık Alhas'ın Çingenelere dair verdiği bilgiler Çiçektepe'de öyle yankı uyandırdı ki Gacoların üç tavuğu her gün nerede arayıp buldukları ve nasıl yedikleri günlerce konuşuldu." (BKÇM, 98/18)

Yara açmak: 1. Vücutta veya bir şeyin yüzünde yara oluşmasına sebep olmak. (TDK)

"Atiye, gitti geldi, "Kabukları kaldırayım deme, derin yaralar açarsın ha!" diye tembihledi." (SAÖ, 33/19); SAÖ, 39/2; BKÇM, 25/26; BKÇM, 37/19; BKÇM, 51/6; BKÇM, 52/14, 15; BKÇM, 52/20

2. (*mec.*) Büyük üzüntü vermek.

"Gitmişken uyuruz bir gece, bekleyenimiz yok, dişi varlık, insanın bağrında önce sözle yara açar, sonra bir şey ister, senin yaptığın gibi, ben onu biliyorum MUİNAR." (M, 63/1); M, 133/18; MC, 26/14

Yara almak: (*mec.*) İtibar kaybetmek. (TDK)

"Ama Zülika'nın kara gözlerine baka baka ikinci bir yara aldı." (BKÇM, 108/21)

Yara bere içinde olmak: Vücudunda çokça yara, ezik, sıyrık, çürük bulunmak. (TDK)

"Martılar yara bere içinde, tüylerini çöp tenekelerinin üstüne saçıp bulutlara kaçtı." (BKÇM, 95/15); GD, 18/12; BK, 56/1

Yaradan'a sığınıp: Bütün gücünü kullanarak. (TDK)

"Gerçekten de Atiye, o gece Yaradan'a sığınıp çağın içinde bir kız daha doğurmuştu." (SAÖ, 18/4)

Yaraya merhem olmak: Zorunlu ihtiyacı karşılamak. (TDK)

"Büyüdükleri yokluk dünyasında söz yaraya merhem olur, ağrıya ilaç, hastaya tabip, daha da sayabilirdi Nergis ama insanı kararından, yolundan döndürmeye yaramazdı pek öyle." (MC, 12/24)

Yardımına koşmak: Güç duruma düşene istekle yardım etmek. (TDK)

"Hızır Aleyhisselam, o anda bebeğin yardımına koştu." (SAÖ, 13/28); SAÖ, 106/5; SAÖ, 171/6; UB, 142/3; MC, 32/10

Yargıya varmak: Karşılaştırma ve değerlendirme yaparak bir sonuca ulaşmak, anlam vermek. (TDK)

"Ama Halilhan, hayatın tarihini az çok okuyabilen bir kişi olduğu için, bazı yargılara varmıştı, "istemeye istemeye aile mesleğinin kültürünü almıştır..." (BK, 53/2); BK, 111/20

Yarı yolda bırakmak: Yapılan yardımı sonuna kadar sürdürmemek. (TDK)

"Ya kocama çok güveniyorum bana asla yalan söylemez ya da yarı yolda bırakmaz gibi hayat sana ne sunacak ne getirecek asla bilmiyorsun fakat bende ki duygu öyle bir yoğun ki…" (MC, 97/11); MC, 97/14

Yarım kalmak: Tamamlanmamak, sonuçlanmamak. (TDK)

"Çöp bayırlarının bu durumu yüzünden Şiirli Hoca' nın martılara mırıldanarak okuduğu şiir yarım kaldı." (BKÇM, 95/12); M, 101/3; M, 160/8; S, 43/25

Yarından tezi yok: Gecikmeksizin, hemen. (TDK)

"Yarından tezi yok, inşaatta çalışmaya başlayacağını söyledi." (SAÖ, 161/22); SAÖ, 153/30; MC, 144/1

Yarışa kalkmak: Yarışmaya niyetlenmek. (TDK)

"Köyün çocukları onunla helheli, çelik çomak oynamak için yarışa kalktı." (SAÖ, 72/28); SAÖ, 186/28; BKÇM, 118/9

Yas tutmak: Çok üzülmek, yasa bürünmek, matem tutmak. (TDK)

"En yakın dostlarım kendime duyduğum sevgiyi kaybetmeyi göze aldığım için yas tutuyor, içimdeki killenmiş damarların acısına dayanamadığımı söylediğim zaman, parmaklarıyla dudaklarıma kapanarak..." (GD, 103/2); BK, 55/9; OÖY, 39/21; OÖY, 73/13; OÖY, 138/9; MC, 15/30; S, 44/1

Yaş akıtmak: Ağlamak. (TDK)

"Dana gibi böğürüyor, gözlerinden sicim gibi yaş akıtıyordu." (SAÖ, 13/24); *'kitapta yazım yanlışı yapılmıştır (yaş kıttığını)* SAÖ, 59/29*'* SAÖ, 98/29; SAÖ, 172/5; SAÖ, 194/31; SAÖ, 217/33; BKÇM, 17/15; BKÇM, 33/8; BKÇM, 35/4; BKÇM, 35/31; BKÇM, 39/13; BKÇM, 55/25; BK, 103/24

Yaş dökmek: Ağlamak. (TDK)

"Erkekler gözlerinden gırcı gırcı yaş döktü." (SAÖ, 22/15); SAÖ, 69/6; SAÖ, 95/34; SAÖ, 158/17; SAÖ, 184/7; SAÖ, 225/14; SAÖ, 225/17; BKÇM, 36/6; BKÇM, 38/24; BKÇM, 47/2; BKÇM, 56/23; BKÇM, 73/3; BKÇM, 130/32

Yaşını başını almak: Yaşı ilerlemiş olmak. (TDK)

"Bir gece geçirmek üzere İstanbul'da Pervin'in evde toplanmıştık, arabalarına atlayıp İzmir'den, Bursa'dan gelen yaşını başını almış militanlar." (S, 80/9)

Yatağa yataklara; düşmek: Yataktan kalkamayacak kadar hasta olmak. (TDK)

"Durdu Onbaşı'ya, "Başımıza çıkarmaz olasıca," diye intizar ede ede sonunda yatağa düştü." (SAÖ, 19/25); SAÖ, 57/34; SAÖ, 90/21; SAÖ, 174/13; SAÖ, 184/9; SAÖ, 210/15; SAÖ, 211/20; SAÖ, 245/12; BKÇM, 29/12; BK, 37/29; Aİ, 117/28; M, 64/10; Z, 112/12

Yatağa serilmek: Bitkin, yorgun bir durumda yatağa uzanıp yatmak. (TDK)

"Hastalanıp yataklara serilmeden bu işin sonunu tatlıya bağlamanın yollarını aradı." (SAÖ, 195/5); SAÖ, 210/17; Aİ, 73/30; S, 113/21; S, 166/4

Yatıp kalkmak: 1. Gecelerini geçirmek. (TDK)

"Öğretmen, günlerce Huvat'ın erkek odasında yattı kalktı." (SAÖ, 24/4); SAÖ, 28/1; SAÖ, 63/6; SAÖ, 63/12; SAÖ, 114/21; SAÖ, 116/24; SAÖ, 166/21; SAÖ, 201/1; SAÖ, 201/9; SAÖ, 204/9; SAÖ, 208/25; SAÖ, 208/26; BKÇM, 18/28; BKÇM, 112/8; BK, 37/23; BK, 124/19; Aİ, 106/7; M, 64/12; MC, 45/32; MC, 49/13; MC, 53/20; MC, 124/16; S, 107/25

2. Cinsel ilişkide bulunmak.

"Atiye, Huvat'ın düştüğü durumu fırsat bilip iki geceye bir yatıp kalkmak için, diretmesinin önünü almak için, "Senin artık böyle işlerden elini ayağını çekmen lazım," diye kocasına akıl verdi." (SAÖ, 147/28); SAÖ, 147/32, 33; BKÇM,

23/14; BKÇM, 52/21; BKÇM, 54/16; BKÇM, 55/15; BKÇM, 120/13; BKÇM, 130/21; M, 216/26; Z, 94/11

Yaya bırakmak: Yarışma söz konusu olan durumlarda geride bırakmak. (TDK)

"Halı kertmekte köyün gelinlerini, kızlarını yaya bıraktı." (SAÖ, 14/32); Aİ, 22/17; Aİ, 23/22; M, 202/12

Yaya kalmak: İstediği şeyi yapamaz duruma gelmek. (TDK)

"Kendimi yatağa attım, uyku kovalıyorum, görünmez olana ulaşırım hesabı. Yaya kaldım, hah hah ha!" (Aİ, 96/19)

Yazık etmek: Boş yere zarar vermek. (TDK)

"Kendine yazık etmek istiyorsan et, ama sen beni hırpalıyorsun." (GD, 181/1); MC, 86/16; S, 17/2

Yazıya dökmek: Herhangi bir konuyu yazı ile anlatmak. (TDK)

"Nasıl istediğimi biliyorsun onu ordan çıkarmayı, seslerini kucağıma yayıp ayıklamayı, yazıya dökmeyi, ciltlemeyi." (GD, 117/14)

Yazıya geçirmek: Yazmak, yazılı duruma getirmek. (TDK)

"Vakit kaybetmeden moda olan sözleri, fıkraları, PSD Problem Sorun Değil; ekiplerinin yakın geçmişle ilgili değerlendirmelerini yazıya geçirip toparlamak gerekiyor." (GD, 155/14)

Yem olmak: 1. Herhangi bir hayvan tarafından yenilmek. (TDK)

"Norma süngerci dedelerinin inci avcısı olarak Avustralya'ya gittiklerinden, ilk göçenlerin bilmedikleri o denizlerde timsahlara yem olduklarından, kalanların geri dönemeyip inşaat işçiliğine başladıklarından söz etti bir ara, Darwin şehrini onlar kurup büyütmüş." (S, 80/20)

2. (*mec.*) Birinin tuzağına düşmek.

"Şimdi artık makinelerin önüne yem olarak atılıyorlardı." (MC, 18/5)

Yemeden içmeden kesilmek: Bir üzüntü veya heyecan sebebiyle yiyemez, içemez duruma gelmek, iştahı kesilmek. (TDK)

"Herkes uykudan, yemeden içmeden kesildi." (SAÖ, 12/22); SAÖ, 42/19; SAÖ, 79/19; SAÖ, 140/13; SAÖ, 168/26; SAÖ, 172/1; SAÖ, 1777/27; BKÇM, 47/21; M, 65/18

Yemek vermek: Konukları yemeğe çağırmak. (TDK)

"Kalaycılara düğün yemeği verildi." (SAÖ, 54/2)

Yemin billah etmek: *hlk.* Tanrı adını anarak ant içmek. (TDK)

"İki gözüm önüme aksın ki Kepse mepse tutmadım," diye yemin billah ediyordu." (SAÖ, 16/11); SAÖ, 35/9; SAÖ, 132/20; SAÖ, 175/1; SAÖ, 230/30

Yemin içmek: Ant içmek. (TDK)

"Ona inat, soyunu sopunu bulup çıkaracağına yemin üstüne yemin içti." (SAÖ, 177/5); SAÖ, 12/19; SAÖ, 84/9; SAÖ, 145/19; SAÖ, 151/32; SAÖ, 201/26; SAÖ, 213/2; SAÖ, 239/30; BKÇM, 137/10; MC, 41/17

Yemin vermek: Ant vermek. (TDK)

"O işten kaçınca Huvat, Seyit'e yemin verdirip Mahmut'un harçlığını kesti." (SAÖ, 132/5); SAÖ, 237/12; SAÖ, 246/22; GD, 71/11

Yemini basmak: Çabuk ve kuvvetli olarak yemin etmek. (TDK)

"İlkine, Huvat, kapıya boynuzlan kınalı, kuyruğu boyalı bir koç gelmeden kızını evden çıkarmayacağına yemini bastı." (SAÖ, 209/2)

Yenik düşmek: Yenilmek, mağlup olmak. (TDK)

"Gündüz çiğ patates halkaları yenik düştü, gece elektrik kaynağı." (SAÖ, 98/9); OÖY, 43/18; OÖY, 156/1

Yer açmak: (*mec.*) Yer bırakmak, imkân vermek. (TDK)

"Arzularımızın, yüzüne fışkırıp ifadesini dağıtmasını istemiyorsa, adımlarımızı kollayıp aramızda kendine yer açmaya çalışmaktan vazgeçecek." (Aİ, 104/28); UB, 163/24; UB, 256/10

Yer almak: 1. Bir işi hazırlayanlar arasında bulunmak. (TDK)

"Kısacası Halilhan, Gogi'nin yer alımından memnundu." (BK, 67/6); S, 83/7

2. Ayrılan yerde durmak, bulunmak.

"Daire biçiminde kestikleri kartonların üstüne gökyüzünde yer alan bulutların şekillerini çizmişler (dağılış yönlerini oklarla işaretleyerek), gökyüzünün mevsimsel durumunu resim olarak hafta saptamışlardı." (BK, 96/16); BK, 96/32; OÖY, 60/22; UB, 80/24; UB, 193/21; UB, 246/11

Yer değiştirmek: Bulunduğu yerden bir başka yere geçmek. (TDK)

"Dışarıda caddeler yer değiştirmiş, fabrika kapıları kırılmış, gece evlerinin tavanları çökmüştür korkarım." (GD, 20/2); GD, 183/12; Aİ, 37/3; OÖY, 95/11; UB, 150/8; UB, 206/22; M, 116/9; M, 177/4; M, 193/32; S, 27/32; S, 31/25; S, 59/9; S, 64/9; S, 113/1

Yer etmek: 1. İz bırakmak. (TDK)

*"*Ciğerci üç gece soluklanmadan anlattığı Beybörek'in maceralarından sonra konducuların yüreklerinde kendine taht kurup **yer etti**.*"* (BKÇM, 61/1); BKÇM, 84/3; GD, 105/12; GD, 120/13; BK, 25/15; BK, 98/28; BK, 118/21; Aİ, 18/10; Aİ, 55/26; Aİ, 106/1; Aİ, 106/20; UB, 101/1; MC, 13/22; MC, 47/22; Z, 93/5

2. İyice yerleşmek.

"Beş Çingene' nin yanarak ölmesini, Çingenebaşı Çeri Mahmut'u ve konducu Deli Dursun'u anlatan bu masal çöp bayırlarında yaşayan konducuların dillerinde yer etmiş beyitlerle uzayıp akardı." (BKÇM, 106/5); BKÇM, 137/31; BK, 64/31; Aİ, 25/13; UB, 80/1; UB, 193/30

Yer vermek: 1. Kendi yerini bir başkasına bırakmak. (TDK)

"Sonunda Kor Yusufun kahvesinde Çamur Hasan'ın yolunu beklemeye, Çamur Hasan kahveye gelir gelmez yerinden kalkıp Çamur Hasan'a yer vermeye, Çamur Hasan'a, "Bir emrin var mı abicim?" demeye başladı." (SAÖ, 119/19)

2. Söz etmek, değinmek.

*"*Dergisinde nelere yer vereceğini sordum, *"*Basitçe, dünyada olup biten şeylere,*"* dedi, her ay bir konuya ağırlık vereceklermiş.*"* (UB, 49/1); UB, 80/21

3. Konu edinmek.

"Ancak o güne kadar Karacaoğlan'ın hayatına ve şiirlerine yer veren, sayfaları sarı, ince bir kitaptan başka bir şey okumamıştı." (BKÇM, 117/33)

Yer yerinden oynamak: Bir olay toplumda büyük tedirginlik yaratmak. (TDK)

"Dayanır dayanmaz da yer yerinden oynadı. Alacüvek, "Huvat, köyün adını değiştiriyormuş," diye bir haberle çalkalandı." (SAÖ, 35/32)

Yere çalmak: Yere atmak, yere fırlatmak. (TDK)

"Debelenirken birden dikiş makinesinin üstüne atıldı, orada açık duran kitabını eline aldı, yere çaldı." (SAÖ, 133/24); SAÖ, 134/13; SAÖ, 161/27; SAÖ, 184/18; BKÇM, 27/16; BKÇM, 53/22

Yere göğe sığdırmamak: Çok îtibar etmek, çok değer vermek. (Ayverdi, 2020: 3454).

"Yavaş yavaş açıldı kafam, hepsine de gitmişim düğünlerin, sonuncusuna geliyormuşum, yere göğe sığdıramıyorlar..." (M, 213/27)

Yere yığılmak: Yere düşmek. (TDK)

"Atiye olduğu yere yığıldı." (SAÖ, 59/14); SAÖ, 190/4; BKÇM, 16/21; BKÇM, 36/29

Yeri göğü inletti: Yüksek sesle ve olanca güçle bağırmak. (TDK)

"Yeri göğü inleten devanasının sesiydi bu." (GD, 52/2); MC, 73/8

Yeri göğü tutmak: Her tarafı ele geçirmek, denetim altında bulundurmak. (TDK)

"Tulumba gıcırtısının yeri göğü tutan sesini, kamyonun vınıltısı, rüzgarın tiz şeytan ıslığı bastıramadı." (SAÖ, 78/22); BKÇM, 53/18

Yeri yurdu belirsiz olmak: Belli bir yeri olmamak. (TDK)

"Roman'ın yeri yurdu belirsiz insan anlamına geldiğini söyledi." (BKÇM, 91/3)

Yerin dibine batırmak: Çok utanmak, çok mahcup olmak, utancından kimseye görünmek istememek. (Ayverdi, 2020: 3454).

"Sabahtan akşama kadar "Mahmut, Mahmut," diye tespih çekmeye başladı; bir, oğlunun, babasının adını yerin dibine batıracağından söz açıp ağladı" (SAÖ, 158/25)

Yerinde duramamak: 1. Sürekli kıpırdamak. (TDK)

"Onun yerinde duramamasını cahilliğine verdi." (SAÖ, 197/16); SAÖ, 197/24

2. İçi içine sığmamak

"Faliha'nın ölümüne yakındı, kazıda iskeleti çıktı bunun, duramıyorum yerimde, sarhoş oldum Mumuriş'ten beter, haberi bana ulaştı…" (M, 75/9)

Yerinden etmek: İşinden ve bulunduğu görevden uzaklaştırmak. (Aydın, 1991: 201).

"Kuruntulu gözlerine, zalim pırıltısına, her şeyi yerinden edip boşluğunu dolduran bakışına, duygular batırıp çıkaran sesine doymuş olarak duvar diplerinden süzülüp evlerimize gitsek." (Aİ, 47/11)

Yerinden fırlamak: Oturulan yerden hızla kalkmak. (TDK)

"Neyse ki Huvat sonunda kendini toparladı, "Köyün adını 'Atom' koyacağız," diye yerinden fırladı." (SAÖ, 36/14); BK, 126/17; M, 199/28; S, 103/9

Yerinden oynamak: 1. Yerinden ayrılmak. (TDK)

"Şalvar Baba'nın altında götüm yerinden oynadı." (Aİ, 60/9); M, 89/10; M, 100/23; M, 156/12; Z, 38/16

2. Coşkulu, gürültülü, karışık bir zaman yaşamak.

"Onun bağırmasından evin duvarları yerinden oynadı." (SAÖ, 207/29); BKÇM, 68/13, 14; Aİ, 17/27; OÖY, 36/19

Yerinden oynatmak: Başka yere kaldırmak, yerini değiştirmek. (TDK)

"Ama Halit, Zekiye üstüne düştükçe, kendini öyle bir kıymete bindirdi ki, bir gözünün on Zekiye'ye bedel olduğunu, bir bakışıyla on Zekiye'yi yerinden oynatacağını söylemeye başladı." (SAÖ, 211/33); BKÇM, 27/15; BKÇM, 48/1; GD, 67/10; M, 116/25

Yerine gelmek: Yapılmak, olmak. (TDK)

"Beni Bozdağ'a götür, bahar ayinine, taşa söylesem dileğim yerine gelmişti." (M, 17/19); M, 61/28; M, 200/4

Yerine getirmek: İstenileni, gerekeni yapmak. (TDK)

"Ancak dileklerinin yerine getirilmemesi halinde ruhunun hemen teslim alınacağını duyurdu." (SAÖ, 91/31); SAÖ, 92/15; SAÖ, 131/13; SAÖ, 142/33; SAÖ, 148/1; SAÖ, 209/21; SAÖ, 217/17; M, 118/22; M, 197/27; MC, 112/5; MC, 121/4

Yerine koymak: 1. Gibi görmek, saymak. (TDK)

"Fazlasıyla etkilenip kendini o genç adamın yerine koyabilir diye açmaya çekindim ona." (UB, 32/32); M, 146/22; MC, 21/33; MC, 59/24; MC, 86/28

2. Yitirilen, elden çıkan bir şeyin, benzerini veya eşini sağlamak.

"Huvat gelinine altınlarını daha fazlasıyla yerine koyacagına yemin içti, bilezikleri alıp gitti." (SAÖ, 84/8); BKÇM, 98/6; GD, 139/18; M, 64/10

Yerini almak: Yerine geçmek. (TDK)

"Çimdiğin yerini giderek apaçık dayak aldı." (BKÇM, 26/30); BKÇM, 61/4; BKÇM, 68/4; GD, 99/33; GD, 136/6; GD, 149/13; OÖY, 19/19; M, 144/32

Yerini sevmek: Yerini beğenmek. (TDK)

"Pancar yerini sevdi." (SAÖ, 22/28)

Yerini tutmak: Bulunmayan bir nesnenin yerini almak, onu aratmamak. (TDK)

"Çiçektepe futbol takımının parlak oyuncusu Hıdır bu düşün peşinden öyle bir hırsla koşturdu ki Sini Erol'un süt ve yumurtanın yerini tutar dediği yarım kilo fındığı her gün yiyebilmek için annesini sabah akşam para dayağına yatırdı." (BKÇM, 135/6)

Yerle bir etmek: Temeline kadar yok etmek, tahrip etmek. (TDK)

"Kondular bir anda yerle bir edildi." (BKÇM, 16/6); BKÇM, 17/28; Z, 32/13; Z, 51/14

Yerle bir olmak: Temeline kadar yok etmek (yok olmak), yıkmak (yıkılmak). (Ayverdi, 2020: 3456).

"Yerle bir olsun ama onlar oturmasın düşüncesi bizi nereye götürür." (MC, 62/10)

Yerli yerinde olmak: Eskiden olduğu yerde bulunmak. (TDK)

"Yapraklar yerli yerinde duruyordu neyse ki!" (OÖY, 21/1)

Yetki vermek: Yetkilendirmek. (TDK)

"Ben kardeşlerimi şirketçiliğe alıştıramadım, bunu sen onlara aşılarsan büyük sevap kazanırsın," diyerek kendi adına Gogi'ye tam yetki verdi." (BK, 47/23)

Yıldızı parlamak: Başarı yönünden herkesin dikkatini çekecek bir duruma gelmek, ün kazanmak. (TDK)

"Katır Emel ayrıldıktan sonra yürüyüşü, sövüşü ve gülüşüyle onu sık sık hatırlatan Deli Gönül'ün yıldızı yeniden parladı." (BKÇM, 142/26)

Yitip gitmek: Görünmez olmak, ortadan kalkmak. (TDK)

"Böylece, Çingenelerin tarihini bilen Hınık Alhas konduların arasında yitip gitmekten kurtuldu." (BKÇM, 96/18); GD, 61/9; BK, 70/18; BK, 119/9; BK, 135/5; Aİ, 18/26; Aİ, 102/20; OÖY, 23/7; OÖY, 30/12; OÖY, 31/13; OÖY, 56/28; OÖY, 83/13; OÖY, 127/17; S, 32/17; S, 58/5; Z, 46/7

Yok etmek: Varlığına son vermek, ortadan kaldırmak. (TDK)

"Ortak platformumuz yok edildi." (GD, 92/16); GD, 95/4; GD, 120/26; Aİ, 51/28; Aİ, 63/28; Aİ, 67/2; OÖY, 53/5; OÖY, 62/4; OÖY, 62/25; OÖY, 73/17; OÖY, 176/4; UB, 17/27; UB, 137/14; UB, 156/5; M, 86/8; M, 120/28; M, 134/25; M, 182/26; M, 223/11

Yok olmak: 1. Ortadan kalkmak, kaybolmak. (TDK)

"Seyit gözü gibi baktığı iş takımlarının tek tek yok olduğunu gördükçe, yatağın içinde sarardı, soldu." (SAÖ, 103/20); GD, 25/9; GD, 99/8; GD, 101/13; BK, 23/20; BK, 88/22; BK, 89/14; BK, 89/17; BK, 89/18; BK, 89/22; BK, 117/26; BK, 129/18; BK, 136/7; Aİ, 58/5; Aİ, 74/18; Aİ, 77/8; Aİ, 79/4; Aİ, 105/4; OÖY, 125/17; OÖY, 180/33; UB, 29/2; UB, 67/7; UB, 120/16; UB, 153/6, 7; UB, 157/27; UB, 177/14; UB, 177/15; UB, 177/16; UB, 258/21; M, 36/15; M, 119/1; M, 223/2; M, 227/20; S, 32/18; S, 63/29; S, 180/4

2. (*mec.*) Varlığı sona ermek.

"Beni sayısız tehlikeden, haksız eleştiriden koruyan ve sevgisiyle yüreğimi ferahlatan başkanımız da yok olup yerin altına geçmiş..." (GD, 22/15); GD, 144/10; GD, 149/3; BK, 48/10; Aİ, 112/30; OÖY, 30/26; OÖY, 47/11; UB, 80/18; M, 61/15; M, 80/1

Yok saymak: Yokmuş gibi davranmak, varlığını kabul etmemek. (Argunşah vd., 2023: 3634).

"Hem kadınsın (bu sözü yok sayanlar cehennem alevlerine sarılsın), hem sınıf kardeşiyiz ikimiz (bu söze bize bilinç incisini taşıyanlar alınsın), hem de kendimi alnı göçük, burunsuz bir konumda bulana dek yol arkadaşımdın benim." (GD, 107/5)

Yoksun kalmak: Sahip olunan bir şeyi kaybetmek, kullanamamak. (TDK)

"Aile güvencesinden yoksun kalan Aynina sokakları mesken tutmuştu." (BK, 52/31)

Yoksun olmak: Belli bir şeye, sahip olamamak.

"Hakkımda ne anlattığını bilmiyorum ama Şeref'te soruların karşısında duracak birikimden yoksun olduğum duygusu uyanmıştı." (UB, 192/8); Z, 50/5

Yoktan var etmek: Yaratmak, ortaya çıkarmak. (TDK)

"Yoktan var edip bir şeyler estiremezsek, onun da bizim de aleyhimize sonuçlanacak." (Aİ, 72/16)

Yol açmak: 1. Yol yapmak. (TDK)

"Yol açtılar dağa, denize doğru, kanunlar çıkardılar, hepsi tüccar kanunu." (M, 37/24)

2. (*mec.*) Bir olayın sebebi olmak.

"Atiye çoktandır Dirmit'in üstüne varmanın daha kötü sonuçlara yol açacağını, alıp başını cinlerin diyarına göçeceğini düşündüğünden, onu kendi haline bıraktı." (SAÖ, 63/33); SAÖ, 217/1; BKÇM, 29/26; BKÇM, 58/9; BKÇM, 66/4; BKÇM, 107/15; GD, 96/3; GD, 138/27; BK, 18/29; BK, 46/24; BK, 48/26; BK, 77/14; BK, 142/9; Aİ, 70/6; Aİ, 81/30; Aİ, 116/30; OÖY, 27/27; OÖY, 105/32; UB, 36/16; UB, 70/19; UB, 107/3; UB, 193/7; M, 174/11; MC, 16/20; MC, 80/27; MC, 123/6; S, 24/30; S, 38/18; S, 42/25; S, 85/19

3. (*mec.*) Davranışlarıyla başkalarına örnek olmak.

"Beni incitmeyecek bir yol açsın sihirli bir solukla." (GD, 161/17); OÖY, 41/3; UB, 148/8; M, 236/20

Yol almak: Yolda ilerlemek. (TDK)

"Nazlı bir kuzu gibi salına salına Buğlek Deresi boyunca korkusuz yol almaya başladı." (SAÖ, 78/28); SAÖ, 112/14; GD, 49/3; GD, 178/1; BK, 27/3; BK, 114/6, 7; BK, 123/8; Aİ, 15/16; Aİ, 70/6; Aİ, 24/24; OÖY, 75/5; OÖY, 98/5; OÖY, 98/6; OÖY, 169/6; OÖY, 173/21; OÖY, 175/18; UB, 32/8; UB, 51/16; S, 26/6; Z, 109/15

Yol aramak: Çare bulmaya çalışmak. (TDK)

"Sonunda sıkıntısını atmak için bir yol aramaya koyuldu." (SAÖ, 157/19); SAÖ, 20/7; SAÖ, 167/24; SAÖ, 148/10; SAÖ, 180/23; SAÖ, 195/6; SAÖ, 201/14; OÖY, 29/25; M, 48/4; MC, 11/12

Yol bulmak: Çare bulmak. (TDK)

"Şalvarını çıkarması, kendine doğru dürüst bir geçim yolu bulması için oğluna yalvardı." (SAÖ, 178/6); BKÇM, 91/7; BK, 136/2; OÖY, 142/10

Yol çizmek: Bir konuda plan yapmak.

"İmkânlar ölçüsünde kendime bir yol çizdim, sporu sevdireceğim sana, koşan çocuğu görmek iyidir," diyor." (M, 20/16); MC, 26/23; MC, 76/22

Yol gitmek: Yolda ilerlemek. (TDK)

"Uzun bir yol gitti." (SAÖ, 200/33); GD, 105/2; BK, 94/12; M, 149/18; S, 64/13

Yol göstermek: 1. Kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek. (TDK)

"Sokak bir uzayıp bir kısalarak, bir asfaklar kuşanıp, bir küçük kara taşlara sarınarak, Dirmit'e yol gösterdi." (SAÖ, 226/6); UB, 141/23; M, 146/8; MC, 101/17; MC, 121/21; S, 111/34

2. (*mec.*) Ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek.

"Yolunu gösterip yöntemini anlatıyor, kaderimiz iyi olsun diye gözlerimizi, ellerimizi ve kulaklarımızı sihirli kılmaya çalışıyordu." (Aİ, 64/2); M, 90/11; Z, 104/15

Yol gözlemek: 1. Bir şeyin olmasını ummak. (TDK)

"Yol gözlenirken erkeklerin boyunlarına, bellerine yün köpüme sargılar dolandı." (BKÇM, 30/7); M, 149/27

2. Bir kimsenin gelmesini beklemek.

"Köyün diğer kızları, kapı önlerinde ağlaşarak Dirmit'in yolunu gözlediler." (SAÖ, 51/12); SAÖ, 24/20; SAÖ, 51/34; SAÖ, 116/13; SAÖ, 131/24; SAÖ, 132/28; SAÖ, 169/27; SAÖ, 173/12; SAÖ, 180/16; SAÖ, 196/25; SAÖ, 226/21; Aİ, 113/19; MC, 139/27

Yol vermek: Geçmesine izin vermek. (TDK)

"Sadece, yolda önüne bir erkek çıkınca durup erkeğe yol vermesini ögrenemedi." (SAÖ, 14/35); SAÖ, 208/3; OÖY, 173/14; M, 135/4

Yola çıkmak: 1. Araca binmek üzere yol üstünde durmak. (TDK)

"Birlikte eksik kalan işleri gözden geçirdik, konuşa konuşa üst yola çıktık, başımızın üstünde kargalar uçuyor..." (UB, 169/19); UB, 213/16; UB, 221/1; MC, 37/16; MC, 61/25; S, 168/3

2. Bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek.

"Her yola çıkışında da ahır kapısının ağzından Atiye'ye, "Kız bak hele," diye seslenmeyi, "Akşama köylü davet yemeye gelecek, arabaşının yanına aşidiye pişir, tuzlu sütlaç dök," demeyi, sıkı sıkı tembihlemeyi unutmuyordu." (SAÖ, 39/28); SAÖ, 174/8; SAÖ, 189/1; BKÇM, 29/1; BKÇM, 58/9; BKÇM, 102/12; BKÇM, 112/23; BKÇM, 113/12; BKÇM, 136/7; BKÇM, 138/18; BK, 84/26; BK, 137/11; BK, 141/12; BK, 147/27; OÖY, 47/9; OÖY, 75/15; OÖY, 99/29; OÖY, 131/11; OÖY, 136/10; OÖY, 151/16; OÖY, 152/27; OÖY, 169/3; OÖY, 170/3; OÖY, 171/27; OÖY, 175/3; OÖY, 182/21; UB, 23/4; UB, 35/25; UB, 89/3; UB, 214/31; UB, 266/31; M, 109/14; M, 208/22; S, 17/9; S, 86/1; S, 93/17; S, 111/22; S, 114/19; S, 114/25; S, 135/12; Z, 14/12; Z, 102/6

3. Herhangi bir şeyi esas almak, oradan başlamak.

"Hınık Alhas dünya ve insanlık bilgisinden yola çıkarak çöp bayırlarına komünistlik geldiğini söyleyenlerin başını tuttu." (BKÇM, 103/16); BKÇM, 138/10; BK, 52/1; UB, 17/14; UB, 124/12; UB, 145/34; M, 170/14; Z, 15/14; Z, 20/5; Z, 65/15

Yola düşmek: Yola çıkmak, yol almaya başlamak. (TDK)

"Gelir gelmez Dizgeme yollarına düştü, Rızgo Ağa'yla görüştü." (SAÖ, 53/13); SAÖ, 70/30; SAÖ, 87/10; SAÖ, 87/22; SAÖ, 97/22; SAÖ, 175/16; SAÖ, 177/15; SAÖ, 180/18; BK, 57/17; MC, 45/12; MC, 116/14

Yola gelmek: İstenilen biçimde davranışı kabullenmemek, düzelmemek, uslanmamak. (TDK)

"İşçilerin yola gelmeyen işçiyi döve döve yola getirdiklerinin yalan olduğuna yemin etti." (BKÇM, 104/6); GD, 173/25

Yola getirmek: Birinin bir konudaki ters tutumunu düzeltmek. (TDK)

"Bu defa Dirmit'i yola getirmeye Halit talip oldu." (SAÖ, 156/14); BKÇM, 104/6; GD, 179/18; GD, 180/30

Yola gitmek: Yolculuğa çıkmak. (TDK)

"Sonra onu alıp uzak bir yola gitti." (SAÖ, 167/33); MC, 112/24

Yola yoluna; koyulmak: Yola düzülmek. (TDK)

"Oğluyla beraber gerisin geri yola koyuldu." (SAÖ, 55/26); SAÖ, 182/1; BK, 89/12; OÖY, 84/6; UB, 24/9

Yoldan çıkmak: 1. Belli bir yol izleyen taşıtlar herhangi bir sebeple yolundan ayrılmak, gitmez olmak. (TDK)

"Yoldan çıkıp içerilere sapmıştı." (OÖY, 153/16); UB, 156/2

2. (*mec.*) Doğru yoldan ayrılmak.

"Hayatımı yoldan çıkaracak isteklerde bulunmasın da..." (M, 25/31); M, 161/29

Yollara; düşmek: Yola çıkmak, yol almaya başlamak. (TDK)

"Bir ara içlenerek düşünmüştüm bunu hatta; kalbimiz söneceğine yolda bulduğumuz beklenmedik aşk hiç değilse bize yol aşkı olsun diye, yollarda kaybolarak bir yerlere gidip mutlu mesut ayrılalım, sonra yine kavuşup yollara düşelim." (Z, 97/12)

Yolları ayrılmak: İki kişi veya topluluk arasında görüş, düşünce ayrılığı ortaya çıkmak, ayrı görüş ve düşünceleri benimsemek. (TDK)

"Kader arkadaşıyla kesin bir şekilde yolları ayrılmıştı." (BK, 144/6); UB, 144/15

Yolları tutmak: Geçecek kimselere engel olmak, bırakmamak. (TDK)

"Atiye'nin ağlayıp sızlanmalarına, "Aman gündüzün de yolları tutmadı ya Sarıkız, kalk git," diye durmadan üstelemesine, ikide bir, "Sarıkız, Huvat'ı isterim diyormuş lan, duyanlar olmuş," diye korkusunu yüzüne vurmasına göğüs gerdi." (SAÖ, 49/31); SAÖ, 60/6

Yolu düşmek: O yerden geçmesi gerekmek. (TDK)

"Böyle, söyleyip yapamayan çok hırsız var ortada, arada bazılarının yolu da buraya düşecek..." (UB, 91/13); MC, 89/1; S, 56/12

Yoluna çıkmak: Yolda karşısına çıkmak. (TDK)

"Kızın yoluna çıkıp kesinlikle bu soruyu soracaktı." (BK, 116/26); Aİ, 50/2; UB, 41/15; UB, 220/25; MC, 50/1; S, 144/15; Z, 75/4

Yoluna koymak: İstenilen biçime getirmek, düzene koymak. (TDK)

"Düşünceli bir insan olarak kendi yönüne gidip işlerini yoluna koyacaktı." (BK, 143/18)

Yoluna sapmak: Başvurmak. (TDK)

"Halilhan, "Kendi hayatını benim hayatımın içinde yaşıyor çocuk, ne yapsın, karakteri yalnızlık içinde şekillenmiş," diye bir savunma yoluna saparak suçu kadere yüklemeye çalıştı." (BK, 50/8)

Yolunda gitmek: Olumlu gelişme göstermek. (TDK)

"Aslında her gün uyuyup uyanmasak her şey çok daha yolunda gidecekti." (OÖY, 176/1)

Yolunu beklemek: Gelmesini beklemek. (TDK)

"Sonunda Kör Yusufun kahvesinde Çamur Hasan'ın yolunu beklemeye, Çamur Hasan kahveye gelir gelmez yerinden kalkıp Çamur Hasan'a yer vermeye, Çamur Hasan'a, "Bir emrin var mı abicim?" demeye başladı." (SAÖ, 119/18); SAÖ, 120/20

Yolunu bilmek: Yöntemini biliyor olmak. (TDK)

"Kalbime çekilmenin yolunu bilsem bir sızıyı büyütür, ona tutunmaya çalışırdım." (Aİ, 69/24); Aİ, 83/21; OÖY, 79/8; M, 20/5

Yolunu bulmak: Gereken çareyi bulmak. (TDK)

"Huvat'ın ağzını bağlamanın yolunu buldu." (SAÖ, 195/8); BK, 127/15; BK, 130/23; Aİ, 105/21; UB, 25/20; UB, 142/17; UB, 271/32; MC, 77/32; S, 152/1

Yolunu gözlemek: Gelmesini beklemek. (TDK)

"Çocuklar sabahların erken saatlerinde Kovma Burnu'nda toplaşıp yıkımcıların yolunu gözlediler." (BKÇM, 15/33); BKÇM, 72/22; OÖY, 46/1; M, 28/30; M, 79/5; MC, 115/14; S, 44/14

Yolunu kesmek: Engel olmak, engellemek. (TDK)

"Lado'nun kadınlar tarafından dört defa yolu kesildi." (BKÇM, 121/24); BKÇM, 122/24

Yolunu şaşırmak: Yanlış yola sapmak. (TDK)

"Dirmit bağıra çağıra yaşadığı, tüm evlerin ahırlarını, damların, bahçelerindeki gül fidanlarının sayısını bildiği koyun, şimdi kalkıp gitse yolunu şaşıracağını düşünüp kederlendi." (SAÖ, 221/24); SAÖ, 238/29; BK, 55/27; UB, 121/12; M, 37/10; M, 135/27; M, 211/28; MC, 13/29

Yolunu tutmak: Bir yere doğru gitmeye başlamak. (TDK)

"Köyün çocukları, eski ağılın içinde salıncak kurup yemliklerde saklambaç oynarken, Dirmit, Atiye'den gizli, defterini karnına sokup, karlara bata çıka okulun yolunu tuttu." (SAÖ, 62/1); SAÖ, 73/3; SAÖ, 110/10; SAÖ, 128/12; SAÖ, 208/3; BKÇM, 112/15; BKÇM, 122/14; BKÇM, 139/30; GD, 177/6; BK, 31/7; OÖY, 139/1; OÖY, 179/20; OÖY, 181/22; MC, 107/13; MC, 116/21; S, 150/24

Yolunu yapmak: Bir işin istediği gibi olması için uygun zemin hazırlamak. (TDK)

Teşekkür edip kapıya yöneldiyse de ısrarına dayanamayıp geri döndü Ersel, bir yolunu yapıp Sinem Kuaför'le ilgili konuşmak vardı aklında zaten, o fırsat doğmuşken ağır adım sokulup oturdu sofraya." (MC, 119/18)

Yorgun düşmek: Çok yorulmak, bitkin duruma gelmek. (TDK)

"Üç gün üst üste gözünü̈ hiç kırpmadığı için, öyle yorgun düşmüştü ki, uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyor, gözü̈ kirleniyor, başı göğsüne düşüyor, tespihi elinden kayıyordu." (SAÖ, 43/32); BKÇM, 107/28; GD, 119/10; GD, 158/23; GD, 181/24; BK, 58/5; OÖY, 68/24; OÖY, 75/25; UB, 41/31; UB, 53/20; UB, 110/22; UB, 160/20; M, 68/17; MC, 116/2

Yosun bağlamak: Üzerini yosun kaplamak. (TDK)

"Bulutlara doğru sürükleyip götürüyor beni, vazgeçtim sesimden, hayatım tehlikede olabilir, alttan alıp oyalayacağım onu çaresiz, kayaları yosun bağlamış, daha yeni görüp fark ettim bunu." (M, 42/20); S, 21/15

Yosun tutmak: Üzerini yosun kaplamak. (TDK)

"Gövdeleri boydan boya yosun tutmuş meşelerin yeşilimsi aydınlığında süt mavisi görünen aslında efatun acı çiğdemlerin parıldadığı kahverengi sarı yapraklarla kaplı bir yamacın kıyısında susup soluklandılar." (OÖY, 60/17)

Yön vermek: Yeni bir biçim, yeni bir düzen vermek. (TDK)

"Islak ve tenha caddelerdeki otobüs duraklarında halkımızın kız evlatlarına yön vermek maksadıyla bir yıldız gibi parlayıp yeniden gökyüzüne ağacaktım. (GD, 12/7); BK, 19/18; BK, 19/23; BK, 20/10; BK, 20/22; BK, 21/5; BK, 30/13; Aİ, 20/1; Aİ, 22/27; Aİ, 46/34; Aİ, 54/2

Yumruk atmak: Yumrukla vurmak. (TDK)

"Huvat'ın omzuna iki yumruk attı." (SAÖ, 134/5); SAÖ, 159/5; GD, 176/23; GD, 177/16; BK, 40/8; BK, 85/21; Aİ, 113/21; OÖY, 134/17

Yumruk indirmek: Yumrukla vurmak. (TDK)

"Mahmut, "Erkeksen şimdi gel lan," deyip, yanı başında oturan Seyit'in omzuna gülerek esaslı bir yumruk indirdi." (SAÖ, 133/29); M, 148/11

Yurt edinmek: Bir yeri kendisine, ailesine yurt olarak kabul etmek, vatan tutmak.

"Ama kendilerine kotu yüz gösterilmemesini fırsat bilip, Sarıkız'ın sırtlarında gezindiği gecenin sabahında Akçalı'yı yurt edindiler." (SAÖ, 47/31); UB, 139/15

Yuva kurmak: 1. Yuva hazırlamak, yuva oluşturmak. (TDK)

"Bacalara, evlerin saçaklarına, çatal dallara yuva kuruldu." (SAÖ, 30/9); SAÖ, 51/29; SAÖ, 125/18

2. Evlenmek.

Bin beş yüz tanrı varken, ışık aşağıda bin beş yüz kişiye kısmet oluyordu düz hesap, her tanrı kendi canlısını seçip gözetiyordu yeryüzünde, aşka düşüp evlenenleri, yuva kurup çoluk çocuğa karışanları vardı…" (M, 113/22); M, 216/16

Yuva yapmak: Yuva hazırlamak, yuva oluşturmak. (TDK)

"Sadece düşünüyorum üstünde," dedim, *"aslında ben bunu biraz da böceklerin, kıyıda köşede solmuş, kurumuş yaprakların üstüne yuva yapmasına benzetiyorum."* (UB, 32/24); M, 30/31

Yuvarlanıp gitmek: Eldeki imkânlarla geçinmek. (TDK)

"Yuvarlanıp giden hayatımın hayali, halkımızın bendeki hatırasına yüz çevirdi." (GD, 19/8)

Yuvasını dağıtmak: Kurulu ev düzenini bozmak. (TDK)

"Evim de vardı, her şeyim de ama dağıttılar yuvamı, dedi Misal." (S, 50/11)

Yüreği ağzına gelmek: Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek**.** (TDK)

"Korkudan yüreği ağzına gelen iki gelin çocuk düşürdü." (SAÖ, 12/22); SAÖ, 62/11; SAÖ, 77/10; SAÖ, 83/18; SAÖ, 122/8; SAÖ, 140/12; SAÖ, 205/17; SAÖ, 226/10

Yüreği burkulmak: Çok üzülmek, çok acı duymak. (TDK)

"Ama Şengül'ün sesi çoktandır derinden sarsılmayan Güllü Baba'nın yüreğini ötekilerin bağrışmalarından daha çok burktu." (BKÇM, 36/20); BK, 63/30

Yüreği çarpmak: Coşku sebebiyle kalp hızlı hızlı çarpmak veya çalışmak. (TDK)

"Yüreği çarpa çarpa, bir seyre duranımız vardı." (SAÖ, 66/8); SAÖ, 100/9

Yüreği daralmak: Sıkılmak, bunalmak, içi daralmak. (TDK)

"Vardiya alacaklar karanlığa açılan kapıların ağzında daralan yürekleriyle kısılan gözlerini çıkanların yüzüne verip, "Ciğerine kuvvet!" diye mırıldandılar." (BKÇM, 86/11); BKÇM, 130/25; GD, 161/12

Yüreği dayanmamak: Acısına katlanamamak, çok acı duymak. (TDK)

"Sonunda bir gün artık ana yüreği dayanamadı." (SAÖ, 31/2)

Yüreği ferahlamak: Kaygıdan kurtulmak. (TDK)

"Beni sayısız tehlikeden, haksız eleştiriden koruyan ve sevgisiyle yüreğimi ferahlatan başkanımız da yok olup yerin altına geçmiş..." (GD, 22/14); GD, 184/25

Yüreği kaldırmamak: Dayanamamak, katlanamamak. (TDK)

"Dağılırım onları öyle görürsem, yüreğim kaldırmaz, dedi." (M, 226/32); MC, 20/29

Yüreği kalkmak: Heyecanlanmak. (TDK)

"Ama Halit kenezetli kuşu her gördüğünde yüreğinin kalkacağını, öteki kuşlarını hatırlayacağını söyleyerek onu da yola hazırladı." (SAÖ, 180/7); SAÖ, 153/12; SAÖ, 171/20; SAÖ, 243/4

Yüreği kararmak: İçine karamsarlık ve sıkıntı çökmek. (TDK)

"Yüreği kararanın, içi sıkılanın içinin sıkıntısını dağıttı." (SAÖ, 105/21)

Yüreği sıkışmak: (*mec.*) bir meseleden dolayı aşırı üzülmek. (TDK)

"Bir an önce gitmesi için ona duyduğum sevgiyi onaracağıma dair verdiğim söz her geçen gün yüreğimi daha çok sıkıştırıyordu." (GD, 177/8)

Yüreği sızlamak: Çok acımak, çok üzülmek. (TDK)

"Yüreğim sızlamayacak." (Aİ, 81/22); UB, 145/8; M, 97/3; M, 176/8; MC, 62/2

Yüreği tükenmek: Bir şeyi anlatmak için çok yorulmak. (TDK)

"Oğlunu kitap dolu kutuyla gelip giderken gördükçe yüreği tükendi." (SAÖ, 158/29); BKÇM, 39/9

Yüreği yanmak: Çok acımak. (TDK)

Kızının başına felaketler geleceğini söyleyip yüreğini yakan Cinci Memet'in kemiklerine sövüp sayarak yüreğini soğuttu." (SAÖ, 157/8); SAÖ, 169/8; BKÇM, 108/21; BKÇM, 108/22

Yüreğine dert olmak: Başkasının herhangi bir davranışı, sonradan kendisi için sürekli bir üzüntü kaynağı olmak. (TDK)

"Aklım başındayken her yaptığım annemin yüreğine dert oluyor, aklım başımda olmazsa anneme yazık olur demedi." (SAÖ, 222/21)

Yüreğine inmek: Kötü bir olay dolayısıyla fazlaca etkilenmek. (TDK)

"Ama yuvasız gözlerden sızan ince duygular yüreğimize inmemeli." (Aİ, 28/23)

Yüreğine işlemek: Yüreğe işlemek. (TDK)

"Sabah göğünde parlayan dolunay ve güneş yüreğime işledi," (S, 73/17)

Yüreğine oturmak: Çok üzülmek. (TDK)

"Ama karısının diklenmesi yüreğine oturdu." (BKÇM, 56/13)

Yüreğine saplanmak: Aşırı derecede acı duymak, içine oturmak. (TDK)

"Haklılığı yüreğine saplanan bir sözle onu köşeye sıkıştırdığınızda yüzüne bakılamaz oluyor." (UB, 100/3)

Yüreğine su serpmek: Bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmak. (TDK)

"Atiye'nin kendisinin çenesini bağlayıp mezara sokmadan imkânı yok ölmeyeceğine dair yemin edip çocuklarının yüreğine su serpti." (SAÖ, 148/24); SAÖ, 41/18; SAÖ, 245/22; BKÇM, 47/24

Yüreğini tüketmek: Bir şey anlatmaya çalışarak yorulmak. (TDK)

"Atiye sonunda yüreğini boşa tükettiğini anladı." (SAÖ, 41/4)

Yürek paralamak: Çok üzmek.

"Cücenin yürek paralayan yabansılığı..." (OÖY, 19/22)

Yürüyüşe çıkmak: Dolaşmaya, gezintiye çıkmak. (TDK)

"Sabahları erkenden yürüyüşe çıkarım, çoğunlukla yalnız, Tebessüm'le gideriz bazen, arada bir Şeref gelir." (UB, 178/25); S, 172/14

Yürüyüşe geçmek: Bir yerden başka bir yere gitmek için yürümeye başlamak. (TDK)

"Su için yürüyüşe geçen konducular Fidan'ın ardından kopmuş kaya gibi sağa sola vura çarpa briket harmanlarının, tuğla fabrikasının önüne geldi." (BKÇM, 53/5); BKÇM, 102/7; M, 224/17; MC, 36/3; MC, 41/25

Yüz çevirmek: Gösterdiği ilgiyi kesmek. (TDK)

"Yuvarlanıp giden hayatımın hayali, halkımızın bendeki hatırasına yüz çevirdi." (GD, 19/11; Aİ, 12/4

Yüz kızartmak: Utandırmak. (TDK)

"Ama ileriki günlerde, kimseyle paylaşmadığı, daha başka yüz kızartıcı anılarını da anlatacaktı ona..." (OÖY, 18/23)

Yüz sürmek: Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek. (TDK)

"Onun önüne geçemediği gibi, Huvat, Atiye söylendikçe adamın eline ayağına kapanmaya, şalvarına yüz sürmeye başladı." (SAÖ, 86/26); M, 65/8

Yüz tutmak: Bir şey, olmak üzere bulunmak.

"Sönmeye yüz tutmuş bir mum alevi gibi titreyen bedenimi yormak pahasına, Bağdat Caddesi'nde bir halk otobüsünün arka camında mahzun yüzümü canlandırmaktan kendimi alamadım." (GD, 24/3); BK, 55/26

Yüz yüze bakmak: Arada hatır gönül meselesi olduğu için karşılıklı ilişkiyi korumak zorunda bulunmak. (TDK)

"Çiçektepe'de çiçekler açılmadan kimi sırt sırta küs gibi duran, kimi yüz yüze bakan kondulardan üç ayrı mahalle oluştu." (BKÇM, 20/12)

Yüz yüze gelmek: Birden karşılaşmak. (TDK)

"Niyetim, ben ve suç ortağım bir sabah evimizin helasında yüz yüze geldik." (GD, 44/17); BK, 85/20; OÖY, 81/20

Yüz yüze kalmak: Aynı ortam içerisinde bulunmak. (TDK)

"O gün, grevcilere ders anlatırken, işçilerin tümü birden çadırdan çıkıp cuma namazına gidince, ikimiz yüz yüze kalakalınca, bana bakmış ve gözlerimde yaş görmüş," (GD, 175/14); OÖY, 21/4

Yüze çıkmak: Belli olmak, açığa çıkmak, belirmek. (TDK)

"Üstüne keçi kılından yüz kat kilim atılmış, ne kadar eskimiş laf varsa hepsini yüze çıkardı." (SAÖ, 213/8)

Yüze gülmek: Sevimli, alımlı görünmek. (TDK)

"Yüzüme gülmek için yolumu gözlüyorlar." (Aİ, 113/19)

Yüzü asılmak: Somurtmak. (TDK)

"Huvat yüzünü asıp bir köşeye çekildi." (SAÖ, 111/5); SAÖ, 149/18; SAÖ, 211/17; BKÇM, 130/10; BKÇM, 130/10; GD, 24/10; OÖY, 71/5; OÖY, 123/17; OÖY, 131/30; OÖY, 177/15; OÖY, 182/26

Yüzü düşmek: Somurtmak. (TDK)

"Kapıyı açan kadının yüzü düşünce dışı bir görüntüden farksızdı." (BK, 114/18)

Yüzü kızarmak: Utanmak. (TDK)

"Bana ayran verirken kızın yüzü bir kızardı ki, dayanamadım işte," diye kestirip attı." (SAÖ, 38/9); SAÖ, 100/9; SAÖ, 138/33; SAÖ, 139/1; SAÖ, 191/22; M, 100/31

Yüzü sararmak: Korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak. (TDK)

"Yüzü sarardı." (SAÖ, 168/25)

Yüzü tutmamak: Haklı da olsa karşısındakini kıracak bir davranışta bulunmaktan çekinmek. (TDK)

"'Yapma, fısıldaşacak mıyız gariban milletin önünde, yüzüm tutmaz, delikanlılık öldü diyorsun sen bana cin...'" (M, 146/2); MC, 42/14

Yüzüne bakamaz olmak: Utanç, yüreksizlik vb. sebeplerle bir kimsenin karşısına çıkamamak. (TDK)

"O günden sonra eniştesinin yüzüne bakamadı." (SAÖ, 208/19); UB, 247/21; M, 67/29

Yüzüne bakılamaz olmak: Çok çirkin olmak.

"Haklılığı yüreğine saplanan bir sözle onu köşeye sıkıştırdığınızda yüzüne bakılamaz oluyor." (UB, 100/4); UB, 107/28

Yüzüne bakmamak: 1. Önem vermemek, ilgilenmemek. (TDK)

"Evin içinde, karısının, çocuklarının yüzüne bakmadan rüyadaymış gibi dolandı." (BKÇM, 118/32); Aİ, 40/6; Aİ, 42/3

2. Darılmak, gücenmek.

"Kırıldığım için yüzüne bakmadım." (UB, 251/24)

Yüzüne vurmak: Ayıplayarak kusurunu yüzüne söylemek. (TDK)

"Zekiye de evin gelini olduğundan, çaresiz Dirmit'in cinini yüzüne vuramadı." (SAÖ, 69/33); SAÖ, 49/34; SAÖ, 92/4; SAÖ, 142/20; SAÖ, 191/25; SAÖ, 236/14; BKÇM, 55, 27; GD, 106/4; BK, 138/9

Yüzünü ağartmak: Beğenilir iş yapmak, iş ve davranışlarıyla yakınlarının övünmesine sebep olmak. (TDK)

"Hiçbir evladının ele güne karşı yüzünü ağartacak bir şeyi olmadığım, birbirleriyle kardeş gibi girip çıkmadıklarını ne birbirlerine ne anaya babaya bir

hayırlarının dokunduğunu söyleyip her birinin ayrı bir baş çekmesinden, kimsenin heves etmediği şeylere heves etmelerinden yakındı." (SAÖ, 240/28)

Yüzünü asmak: Yüzüne hoşnutsuzluğunu belli edecek bir ifâde vermek, suratını asmak. (Ayverdi, 2020: 3505).

"Başını yere yıkıp yüzünü astı." (SAÖ, 86/3)

Yüzünü buruşturmak: Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek. (TDK)

"Kaşlarını çattı, avuç içi kadar küçük, güzel yüzünü buruşturdu, gözlerimi kirletti, kulağımın çok iyi tanıdığı, konuştukça kendini coşturan sesiyle beni suçlandırdı, susturdu." (GD, 33/18); UB, 119/8

Yüzünü ekşitmek: Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek. (TDK)

"Sana güle güle İlkbahar, yüzünü ekşitip arkanı döndün gidiyorsun ama gitmeden bir dönüp bak Erice'ye, güzel şeyler yaşattın mı bu beldenin insanlarına, acı çekenler için gereğini yaptın mı, hastaların terini silip yolculara suyundan içirdin mi?" (MC, 105/1)

Yüzünü görmemek: Uzun süre görmemek. (TDK)

"Nergis'in babası kim olduğunu bilmedikleri üçüncü karısı ve yüzlerini bile görmedikleri üvey kardeşleriyle yaşıyordu yıllardır, tarihî kalıntılarıyla ünlü bir köyde bekçilik edip arıcılık yapıyordu, daha bir kaşık balını yemek kısmet olmamış." (MC, 19/4); M, 163/14; M, 168/16; M, 199/3

Yüzünü kızartmak: Bir kimsenin utanmasına sebep olmak, birini utanacak duruma düşürmek. (TDK)

"Hatırladıkça yüzümü kızartan, kendimi iyice aşağılamak için en ince ayrıntısına kadar hatırlamak için çabaladığım her şeyi unutmak istiyorum. Unuttuğumu ve unutmak istediğimi biliyorum." (UB, 258/29)

Zahmet çekmek: Güçlükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak. (TDK)

Halilhan iflasa takılmış bir inşaat şirketinin yerini, mobilyasıyla, perdesiyle, telefonuyla beraber fazla zahmet çekmeden, "Bu kadar olur!" diyerek devraldı." (BK, 146/12); MC, 99/1

Zahmete katlanmak: Zahmet etmek. (TDK)

"Dünyanın her yerinde bizim gibi bir düşünce etrafında toplanan insanların yarattığı özel yaşama alanlarına ulaşmak için yürüme zahmetine katlanmak gerekiyor." (UB, 197/7); UB, 198/7

Zaman almak: Sürmek, devam edip zamanı geçirmek. (TDK)

"Pazarlık vakit olarak fazla zaman almadı." (BK, 105/2); OÖY, 171/4; UB, 93/29; UB, 181/22; UB, 208/22; M, 112/21; MC, 46/12; S, 78/9; S, 107/17; S, 128/33

Zaman geçirmek: Oyalanmak. (Argunşah vd., 2023: 3686).

"Zaman geçirirsek göndermemiz zor olur, hemen yapmalıyız bunu, ilişki duygusallaşmadan," dedi Giray." (UB, 68/32)

Zaman kaybetmek: Zamânını harcamasına sebep olan bir şey yüzünden yapacağı işe az vakti kalmak. (Ayverdi, 2020: 3516).

"Yürüyerek fazla zaman kaybettiğimizi düşünüp üzüldüğünden kararını değiştirmiş olabilir." (UB, 46/9)

Zaman kazanmak: Vakit kazanmak. (TDK)

"Kulaklarına inanmayıp elektronik aksesuvarın fiyatını sormaya gelen konuklarını, "Duyduklarına inanıp zamandan kazanmaya bakacaklarına," diyerek savdıktan sonra arkalarından çıkıp usulca süzülüyordu." (BK, 24/4); UB, 221/32; M, 45/20

Zaman öldürmek: Boş şeylerle vakit geçirmek. (TDK)

"Orda burda gezinmenin faydasızlığını görüp zaman öldürmenin üzüntüsüne kapıldığımız anlarda Gülhan, tavsiyeli sesiyle içimizi titretiyordu." (Aİ, 102/1); OÖY, 86/15; M, 107/8; M, 168/10

Zaman tanımak: Bir iş için yeterli zaman vermek. (TDK)

"Kapıda depoyu kilitleyip evlerine gitmek isteyen depo bekçileriyle karşılaşıyor, bekçiler, giysileri seçmesi için ona kısa bir zaman tanıyorlardı." (OÖY, 136/20); UB, 232/4

Zangır zangır titremek: Aşırı bir biçimde titremek. (TDK)

"Huvat karısını başucunda dikilmiş görünce, "O ne kız!" diye birden sıçrayıp ayağa dikildi, zangır zangır titremeye başladı." (SAÖ, 42/27); SAÖ, 161/24; BKÇM, 123/7; BK, 80/30

Zarar gelmek: Kötülük gelmek. (TDK)

"Sonunda lafı kız arkadaştan bile zarar geleceğine getirdi." (SAÖ, 155/26); BK, 122/1

Zarar görmek: Kötü sonuca uğramak. (TDK)

"Ya ben ışığın hepsini üstüme çekiyorum, ya bu beni kandırdı, son anda geri kaçtı, ya da zarar görmeden sıyırtmanın yolunu biliyor." (OÖY, 79/6)

Zarar vermek: Kötülük etmek. (TDK)

"Çift tırnaklı, avı on iki ay serbest, ekinlere büyük zarar verdiği için vur emri çıkmış, yabandomuzu çok da temiz bir hayvandır esasında." (UB, 66/24); UB, 97/28; UB, 107/20; UB, 172/2; UB, 205/13; UB, 211/11; UB, 214/9; UB, 222/16; UB, 273/31; M, 78/17; MC, 86/7; MC, 89/9; S, 44/29

Zarara uğramak: Kötü bir durumla karşılaşma. (TDK)

"Zarara uğramışlar." (Aİ, 105/15)

Zararlı çıkmak: Bir işin sonunda değerli sanılan bazı şeyleri yitirmek. (TDK)

"Soluk dediğin nedir ki, dünyanın havası, çek içine, dinle anlatacaklarımı, zararlı mı çıkıyorsun?" (M, 44/7)

Zayıf düşmek: (*mec.*) Güçsüzleşmek. (TDK)

"Sabahlara yorgun çıkıp Yener'in kuvvetine yaslandım, bacakları zayıf düştü herhalde." (Aİ, 118/18); UB, 110/8

Zehir etmek: Tadını kaçırmak, içine sindirmemek. (Emir, 1977: 304).

"Şu anda Körfez'de olmam gerekiyordu, bırakıp gidemedim, baharla kavgaya tutuştun, seni kazanmaya çalışıyorum burada, insan gözü görmez bunu, suyun iççiçeği var, balıklar bilir o çiçeğin kokusunu," dedi, "varil faşistleriniz soldurdu suyunuzun çiçeklerini, denizi zehir ettiler orada, masal anlat diyordun, kafam yoruldu benim de, başka şey konuşalım biraz." (M, 88/14)

Zehir gibi: 1. Çok becerikli, usta. (TDK)

"Huvat, "İyileş de yeniden alırsın, zehir gibi ustasın," deyip oğlunun sırtını sıvazladı." (SAÖ, 103/22); SAÖ, 111/23; SAÖ, 135/9

2. Çok iyi.

"İşi zehir gibi ögreneceğine yemin içip kuyruk gibi ustasının peşine takıldı." (SAÖ, 201/26); SAÖ, 202/10; SAÖ, 202/16

3. Çok üstün.

"Nasıl öldürücü olabildiğini hissedip görmek sarsıyor beni kalbim çarpıyor duyumsayıp düşündükçe bunu nefesimin dalga dalga uçuşunu kızımdan gizlemekte zorlanıyorum zehir gibi korkuyorum aramızda esen rüzgârı kız kardeşin fark edecek diye yavaş em acıtma mememi dikkatli ol çabuk çabuk yudumlayarak yuttuğun süt ağzından taşıp köpükleniyor…" (Z, 23/17)

Zehir saçmak: Çevreye kötü propaganda yapmak veya insanları olumsuz davranışlara yönlendirmek, tahrik etmek, ortalığı karıştırmak. (TDK)

"Günlüğe iyi şeyleri yazmış hep, ters bir siniri vardır, zehir saçar ortalığa." (UB, 172/4)

Zemin hazırlamak: Uygun ortam yaratmak. (TDK)

"Nergis, Ersel'in kulağına laf gitmesinden korkup Zeynur'a işten ayrılıp bir süre evde oturmasını, iş çevresinden uzak durmasını öğütlemiş, bilmeden nikâhsız kocası Serco'yla ikisinin ilişkisine zemin hazırlamıştı böylece." (MC, 40/26); MC, 92/9

Zevk almak: Hoşlanmak, beğenmek. (TDK)

"Tenindeki tazelik gözlerime çalınınca belleğiyle oynamaktan zevk alan bir çocuğun karşısında oturup oturmadığımı soruyorum kendime." (GD, 110/4); OÖY, 128/2; M, 66/22; S, 79/6; S, 85/17; Z, 31/18

Zevk duymak: Hoşlanmak, beğenmek. (TDK)

"Kızların yol ortasında ağlayışından zevk duyduğu günler daima hatırındadır." (BK, 84/19); UB, 171/32

Zift gibi: Simsiyah. (TDK)

"Karanlık kondu fabrikasının üstüne zift gibi çökünce evine gitti." (BKÇM, 74/9)

Zihni bulanmak: 1. Düşünürken olaylar arasındaki bağlantıyı yitirmek. (TDK)

"Öyle bir korkacaksınız ki korkunun basıncından damarlarınız genişleyip açılacak. Bir daha ne duygu tıkanması ne zihin bulanıklığı..." (Aİ, 24/28); MC, 60/21; MC, 96/27; Z, 35/14

2. Ne yapacağını şaşırmak.

"Görüp yaşadığım her şeyle arama gecelerin gündüzlere olan uzaklığı giriyor, zihnim bulanmaya başlıyordu yine, aynı kopuş, o ölümcül titreme, hayatımın öncesiyle sonrası otobüsün hızıyla yer değiştiriyor." (S, 64/7); S, 106/29; Z, 50/10; Z, 95/9; Z, 119/6

Zihni karışmak: Düşündüğü şeyler altüst olmak, ne yapacağını şaşırmak. (Aksoy, 1984: 966)

"Ama sevgilim basit bir soru karşısında bile ruhun ürperiyor, zihnin karışıyor, dilin bocalıyor; yanlış mı bu söylediğim?" (Z, 84/2)

Zihnine yerleşmek: Unutulmayacak biçimde aklında tutmak. (TDK)

"Zihnime de öylece yerleşip kaldı." (UB, 26/20); S, 183/4

Zihnini dağıtmak: Gerektiği gibi düşünmemek. (TDK)

"Zihnini dağıtmaması, kafasını dersine vermesi için ona turlu akıllar verdi." (SAÖ, 138/15); M, 59/20

Zincire vurmak: Prangaya vurmak. (TDK)

"İçinden bir su akıtıyorlar, zincire vurmuşlar suyu, masmavi süzülüyor yanı başımızda deniz, pullar içinde Boğaz, suyunda balıklar oynaşıyor, oturalım yalımızda, 'Çankaya'da yaşatacağım seni, toz şekerim, gül kokulum...'" (M, 101/5)

Ziyafet çekmek: Konukları yemekli ağırlamak. (TDK)

"Beyaz soğan ve sosisle ona ziyafet çektiğim için kendimi mutlu hissettiğim zamanlar oluyor hâlâ..." (S, 81/32)

Ziyan olmak: Boşuna harcanmak, zarar görmek. (TDK)

"O günden sonra da onun yediğinin içtiğinin ziyan, okuyup üflediğinin kar olduğunu düşünmeye başladı." (SAÖ, 148/8); M, 76/6; S, 45/7

Ziyaret etmek: 1. Birini görmeye gitmek. (TDK)

"Emin yüreğinde aşk acısıyla ormana çekildikten sonra hasta yatan bir arkadaşını ziyaret etmek için, istemeye istemeye –ortalıkta görünme düşüncesi bile içini bulandırıyordu çünkü– bir hastaneye gitmişti." (OÖY, 109/12); OÖY, 172/5; S, 90/2

2. Bir yeri görmeye gitmek.

"O sabah erkenden yatır ziyaret edildi." (SAÖ, 76/4); BKÇM, 117/7; BK, 20/13; M, 123/19; MC, 107/14; MC, 121/28

Zor gelmek: Bir işin yapılması birine güç gelmek. (TDK)

"Ben ölürsem dünyadan ayrılmak zor gelmeyecek mi sana Muinar?" (M, 197/16); MC, 133/12; S, 41/28; S, 184/5

Zor kullanmak: Bir işin yapılması için her türlü baskıya başvurmak. (TDK)

"Ersel ne zaman bir haksızlığa karşı çıkacak olsa, annesi, "Zor kullanmaya gelmez, sendikacının oğlu," diyerek gururlanırdı onunla." (MC, 21/7)

Zora koşmak: Güçlük çıkarmak. (TDK)

"Misal atılıp, "Zora koşup vurgun yapma hesabındaysan ayıp ediyorsun," deyince geri çekilmiştim artık, fazla da zorlayamazdık adamı, isteği doğrultusunda çalışan serbest bir arabacıydı." (S, 24/1)

Zorluk çıkarmak: Bir şeyin yapılmasını engellemek için çeşitli sorunlar yaratmak. (Argunşah vd., 2023: 3722).

"Diyelim ki, tutuldun bir domuza, heyecanını yaşama özgürlüğün yok, kardeşim iz sürüyorum, avı da serbest, önüne bir sürü zorluk çıkarırlar." (UB, 154/32)

Zoruna gitmek: Onuruna dokunmak, gücüne gitmek. (TDK)

"Halit'in lafı Seyit'in zoruna gitti." (SAÖ, 236/11); SAÖ, 239/3; Aİ, 31/1

Zorunda kalmak: Kesinlikle yapması gerekmek, yapmaya mecbur olmak. (TDK)

"Bu yüzden Hınık Alhas Romanikaları bir kenara bırakarak konduculara bir zamanlar yaşadıkları toprakların üstünde adı bu olan bir imparatorluk olduğunu açıklamak zorunda kaldı." (BKÇM, 97/22); BKÇM, 137/16; BKÇM, 139/16; GD, 56/13; GD, 60/10; GD, 174/17; BK, 22/8; BK, 26/7; BK, 36/30; BK, 69/25;

BK, 73/2; BK, 141/12; BK, 142/22; BK, 149/6; Aİ, 76/16; Aİ, 82/5; OÖY, 45/6; OÖY, 126/6; OÖY, 156/2; OÖY, 178/19; UB, 46/6; UB, 87/23; UB, 124/33; UB, 146/10; UB, 181/11; UB, 199/19; M, 52/12; MC, 13/28; MC, 28/23; MC, 34/29; MC, 87/28; MC, 89/19; MC, 90/32; MC, 107/3; MC, 121/17; MC, 123/15; MC, 123/26; MC, 134/32; MC, 146/16; S, 81/15; S, 127/19; S, 157/18; S, 184/30

Zorunda olmak: Kesinlikle yapması gerekmek, yapmaya mecbur olmak. (TDK)

"Babam öyle dediği için bir "terslik" olduğuna inanmak zorun9da olduğum mekânın, o mekânda yaşanan gerçekliğin, annemin âşık olmasını fırsat bilip dışına çıkmayı başardım." (GD, 55/12); BK, 113/18; OÖY, 73/10; UB, 82/31; UB, 129/19; S, 30/11; S, 182/33; Z, 97/3

1.2. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER SÖZLÜKLERİNDE OLMAYIP L.TEKİN'İN ROMANLARINDA GEÇEN DEYİMLER

Tekin'in romanlarında geçen ancak ulaşabildiğimiz sözlüklerde olmayan Türkiye Türkçesinde kullanıldığı bilinen 24 deyim tespit edilmiştir. Mükerrer kullanımlarıyla birlikte romanlarda 37 deyimin geçtiği görülmüştür. Tespit edilen bu deyimler alfabetik sıraya göre verilmiş, her deyim için birer örnek gösterilmiştir.

Açığını yakalamak: Bir kişinin herhangi bir konudaki zayıflığını, eksikliğini anlamak.

"İhbar ettim, açığımı yakalayıp o da beni kamçılattıracak, yalan yutmuş kahpeyi…" (M, 19/25)

Aklını yitirmek: Delirmek.

"Kendini gülmeye kaptırırsa farkında olmadan döner gelir bakarsın, başka bir çaresi varsa da bilmiyorum, aklını yitireni güldüreceksin..." (UB, 181/8); MC, 89/8

Ders çıkarmak: Bir olaydan deneyim kazanmak, ibret almak.

Yaşadıklarımdan kendimce dersler çıkardığımı flan anla diye anlatmıyorum bunu, şimdi yeniden başlasak, aynı biçimde davranırım, tutumumda bir değişiklik olmaz." (OÖY, 106/26); M, 39/30

Dikkatini vermek: Bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak.

"Dikkatimizi ağzına mı, eline mi verelim, bilemez olduk." (Aİ, 89/3); MC, 38/11; S, 33/14; Z, 45/21

Fırsatını yakalamak: Bir şey için uygun ve elverişli zaman bulmak.

"Kıvırcık Ayten bir müşterisinin saçını yıkıyordu paravanın arkasında, başını önüne yıkıp sessizce geçti yanlarından, fırsatını yakalayıp onunla konuşmayı geçirdi aklından, Gökçay'ı soruşturabilirdi, Sinem Kuaför hakkında bildiği bir şeyler olmalıydı." (MC, 106/33)

Fitili ateşlemek: Bir şeyden dolayı bir kimseyi telaşlandırmak, kaygılandırmak, öfkelendirmek.

"Galiba bu söz ateşledi fitili, akşamdan başlamıştık içmeye, Bergün'ün dönüşünü, Norma'yla tanışmamızı kutluyorduk." (S, 82/2)

Geri adım atmak: Başladığı işten geri dönmek, bir davranış veya düşünceden vazgeçmek.

"Şimdi karşılıklı iç dökmeye başlarsak bu noktadan geri adım atmış olmayacak mıyız?" (OÖY, 118/1)

Gönlü elvermemek: Razı olmamak, kabullenmemek, istememek.

"Halilhan'ı yüzü kanlı görmeye gönlü el vermeyen Gogi, Sunsun'u korka korka kucağına çekti." (BK, 40/17); S, 27/23

Hayata tutunmak: Zorluklara rağmen yaşamak, hayatta kalmak.

"Çıkacağı sabahın gecesinde Amir yanına uzanıp sayıklar gibi bir sesle canına kıyacağını fısıldamıştı kulağına, yaraladığı ikinci adamın da hayata tutunamayıp geçirdiği bir ameliyattan sonra öldüğünü öğrenmişti, ömrünün içerde çürüyeceğini düşünüyordu." (MC, 80/13)

Hayatı kararmak: Yaşama düzeni altüst olmak, her işi ters gitmek, mahvolmak.

"Nergis kendisi de, tükeneceğini hissederek ayrılmak zorunda kaldığı Erice'ye dönüş yaptığı vakit, Yağderesi'nde yolunu şaşırdığı için, hayatının karardığı yerde gelecek arayanların kaybolacağını biliyor." (MC, 13/29)

Huzur duymak: Rahat ve huzurlu hissetmek.

"Huzur duyduğu anlar olsa da huyunu suyunu bilmediği ağaçlar arasında dolaşmak Yasemin'i korkutuyordu." (OÖY, 88/9)

Kıymet biçmek: Bir şeyin değerini belirtmek, bir şeye değer koymak.

"Çadırlarda söylendiği gibi ucuz ömrün kahkahasına gözyaşına kıymet biçilmez." (MC, 13/26)

Kulağını dikmek: Konuşulanları dinlemek için dikkat kesilmek.

"Sesini alınca kulağımı karanlığa dikip nefesimi tuttum." (Aİ, 113/3)

Kuralları çiğnemek: Uyulması gereken ilkelere aykırı davranmak.

"Ayaküstü bir şey tartışsanız aynı gün o konudaki düşüncelerini yazılı hale getirip koyar önünüze. Yazdıklarının imla hatalarından okunmadığını da söylemeyeceksiniz, söylerseniz mutsuz oluyor, birden hırçınlaşıp bütün kuralları çiğnemek gerektiğini filan haykırır yüzünüze." (UB, 49/32); S, 19/25

Piyasaya sürmek: Değerli bir şeyin elden ele geçmesine, dolanmasına imkân sağlamak.

"Kutusu beş dolara oksijen sürdüler piyasaya, yalanda semt pazarlarına düşecek görürsün, tenekecilerin kâğıtları borsada yükselişe geçti, izliyorum cetvellerini." (M, 169/20); BK, 96/11

Sinirini alamamak: Öfkeli kişi haksız yere ilgisiz birine çatmak.

"Sinirini alamadı, dişlerini sıkıp ağlamaya başladı." (SAÖ, 217/19)

Sohbete dalmak: Her işi bırakıp uzun süre dostça, arkadaşça konuşarak hoşça vakit geçirmek.

"Derin Hanım'la Şeref yan masada kirpiler üstüne sohbete dalmışlardı, Giray geldiğinde onları dinliyordum." (UB, 251/31); UB, 254/20

Üstüne salmak: Bir kişiyi diğer bir kişi aleyhine kışkırtmak.

"Vedat'ın üstüne salmayı mı düşündüler seni acaba?" (MC, 129/22)

Üzüntü çekmek: Bir şeyden dolayı üzülmek.

"Durumu ne kadar çabuk görüp kavrayabilirse, o kadar az üzüntü çekecekti Ersel, arkasında bıraktığı insanların çoğunu hayat bir tarafa savurmuş." (MC, 34/22)

Yaşına basmak: Bir yaşını henüz bitirmiş olmak.

"Bir arada olmaya başladıklarında Eda yaşına yeni basmıştı daha." (MC, 31/2)

Yumruk yemek: Kendisine yumrukla vurulmak.

"Mahmut, "Sensin lan," diye diye son anda Seyit'ten gözünün üstüne bir yumruk daha yedikten sonra, yakasını kurtardı." (SAÖ, 136/10); Aİ, 92/1

Zaman harcamak: Vaktini bir şeyle uğraşarak geçirmek.

"Az değil, ekranın karşısında üzülmemi gerektirecek kadar fazla zaman harcıyorum, yakınlarda farkına vardım, ne okuduysam ezberlemişim." (UB, 75/11); UB, 201/16

Zora sokmak: Zorlaştırmak, gerçekleşme imkanını azaltmak, güç ve sıkıntılı bir hale getirmek.

"Tazecik kalbimi zora sokan düşüncelere..." (M, 106/8); Aİ, 106/8

Zorluk çekmek: Güçlükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak, zahmet çekmek.

"Bir kez yine böyle konuşurken adamın biri tutup, "Aşk kırgınları nasıl gelecek buraya, biz bulmakta zorluk çektik, yolunuz çok bozuk, arabayla ulaşmak zor, yolunuzu yaptırmayı düşünüyor musunuz?" (UB, 196/13); MC, 84/21

1.3. ROMANLARDA GEÇEN DİĞER DEYİMLER

1.3.1. Değişime Uğrayan Deyimler

Tekin'nin romanlarında geçen bazı deyimlerin şekil olarak değişime uğradığı gözlemlenmiştir. Bu deyimler çalışmada kaynak olarak kullandığımız sözlüklerdeki deyimlerle aynı anlamda kullanılmış olup Tekin'in üslubundan kaynaklı sadece şekil değişikliğine uğradığı tespit edilmiştir.

Bu grupta yer alan deyimlerin bazılarında bir kelimenin yerine yakın anlamlı bir kelime kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin; "*kötü yola sapmak"* deyimi *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanda *"eğri yola sapmak"* olarak geçmektedir yine aynı romanda *"helal süt emmek"* deyimi yerine *"helal süt içmek"* deyimi kullanılmıştır. Bazı deyimlerde Türkçe kökenli kelime yerine Arapça kökenli kelime kullandığı görülmüştür. Örneğin, Tekin, *"gönlünü bulandırmak"* deyiminde Türkçe kökenli 'gönül' kelimesinin yerine Arapça kökenli 'kalp' kelimesini getirerek *Zamansız* adlı romanda *"kalbini bulandırmak"* şeklinde kullanmıştır. Bazı deyimlerde ise Arapça kökenli kelime yerine Türkçe kökenli kelimenin kullandığı görülmüştür. Yine aynı romandan örnek verecek olursak Tekin, *"bir tarafa bırakmak"* deyimindeki Arapça kökenli 'taraf' kelimesi yerine Türkçe kökenli 'yan' kelimesini kullanmış ve deyimi *"bir yana bırakmak"* şeklinde değiştirmiştir. Arapça kökenli "vicdan" kelimesinin yerine ise *Gece Dersleri* adlı romanda Türkçe

kökenli "yürek kelimesini kullanarak *"elini vicdanına koy"* deyimini *"elini yüreğine koy"* şeklinde değiştirmiştir. Bu durumda deyimlerde meydana gelen değişimlerde bir birlik olmadığı tamamen yazarın üslubundan kaynaklı değişimler olduğu kanısına varılmıştır. Bazı deyimlere birden fazla kelime eklenerek deyimde şeklen değişiklik yapıldığı tespit edilmiştir. *Sevgili Arsız Ölüm*'den örnek verecek olursak; "*oralı olmamak*" deyimi "*hiç o yerli olmamak*" şeklinde geçmektedir. Yine aynı şekilde Tekin, *"kafası bulanmak"* deyimini *Manves City* adlı romanda *"kafası boz bulanık olmak"* şeklinde kullanmıştır. Bazı deyimlerde ise deyimdeki fiilin yerine anlamca yakın başka bir fiil kullanıldığı gözlemlenmiştir. *"Başına geçmek"* deyiminin *"başına çökmek"* olarak, *"halt karıştırmak"* deyiminin ise *"halt çevirmek"* olarak kullanılması buna örnek olarak verilebilir. Dikkatimizi çeken başka bir husus ise yazar, bazı deyimlerin yüklemlerinde 'olmak' yardımcı fiilini kullanmayı tercih etmiştir. Örneğin; "aldırış etmemek" deyimi yerine "aldırış etmez olmak"; "diline dolamak" deyimi yerine "diline dolar olmak" deyimi kullanılmıştır. Tüm bu değişimler incelendiğinde Tekin, deyimi şeklen değiştirmiş olsa da asıl anlamının dışına çıkmadığı, görülmüştür.

Romanlarda geçen bu ve buna bezer değişime uğrayan deyimler eser bazlı tablolaştırılarak gösterilmiştir. Örneğin;

Tablo 1. Sevgili Arsız Ölüm adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Sevgili Arsız Ölüm
Ağzı açık kalmak	Ağzı ayrık kalmak
Ağzı kulaklarına varmak	Ağzını kulaklarına kadar açmak
Ağzını burnunu dağıtmak	Ağzını burnunu kanatmak
Al kanlara boyanmak	Al kanlara belenmek
Aldırış etmemek	Aldırış etmez oldu
Alıp başını gitmek	Alıp başını göçmek
Ateşler içinde yanmak	Ateşlerde yanmak
Başına geçmek	Başına çökmek
Başını alıp gitmek	Başını alıp alıp gitmek
Bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak	Bir kulağından girip bir kulağından çıkmak
Bir sıkımlık canı olmak	Bir yumrukluk canı olmak
Bir tarafa bırakmak	Bir yana bırakmak
Birlik olmak	Birlik etmek
Cereyan çarpmak	Cereyana çarpılmak
Cereyana kapılmak	Cereyana yakalanmak
Deli etmek	Deliye çevirmek
Deli divane olmak	Deli divaneye çevirmek
Dilinden düşürmemek	Dilinden düşürmez oldu
Diline dolamak	Diline dolar olmak
Elden ayaktan düşmek	Elden ayaktan çıkmak
Eli ayağına dolaşmak	Elini ayağını kafasına dolaştırmak
Eline bakmak	Elini gözlemek

Eline fırsat geçmek	Fırsat eline geçmek
Elini kulağına atmak	Elini kulağına vermek
Geri çekilmek	Gerisingeri çekilmek
Geri dönmek	Gerisingeri dönmek
Gözaydına gitmek	Göz aydına varmak
Gözleri dolmak	Gözleri dolu dolu olmak
Gözü açık gitmek	Gözü açık kalmak
Halay çekmek	Halaya tutuşmak
Helal süt emmek	Helal süt içmek
Hizaya getirmek	Hizaya sokmak
İç çekmek	Soluğunu içine çekmek
İğne atsan yere düşmek	İğne atacak yer kalmamak
İnsan içine çıkarmak	İnsan içine katmak
İyiye çekmek	İyiye yormak
Kaçacak delik aramak	Kaçıracak delik aramak
Kafa atmak	Kafa vurmak
Kafası yerinde olmamak	Aklı kafası yerinde değil
Kafasını kurcalamak	Kafasının içini kurcalamak
Kapı kapı dolaşmak	Kapı kapı dolanman
Kapısına kilit vurmak	Kapısına kilit asmak
Kendini tutmak	Kendini zor yenmek
Kırklara karışmak	Kırklara yedilere karışmak
Konuşmaya dalmak	Konuşmaya tutulmak
Korku düştü	Korku yerleşti
Kötü yola sapmak	Eğri yola sapmak
Kuvvetten düşmek	Güçten kuvvetten düşmek
Memeden kesmek	Memeden ayırmak
Ne yaptığını bilememek	Ne yapacağını şaşırmak
Oralı (bile) olmamak	Hiç o yerli olmamak
Önüne dikilmek	Önüne durmak
	Önüne, arkasına durmak
Sayıp döktü	Saydı döktü
Sesi soluğu çıkmamak (kesilmek)	Sesi soluğu içine çekilmek
	Sesi soluğu içine kaçmak
Sevinci kursağında kalmak	Sevincini kursağından almak
Söz etmemek	Söz etmez oldu.
Şeytan dürtmek	Şeytan dürtükledi
Şüpheye düşmek	İçine şüphe oturdu
	İçine şüphe düştü
	İçine şüphe girdi
Tekme atmak	Tekme savurmak
Tuttuğu altın olsun	Ellerini attığı her şeyin altın olacağı…
Tuzak kurmak	Tuzak yapmak
Umudunu kesmek	Umudunu yitirmek
Uyku basmak	Uyku inmek
Uykuya dalmak	Rüyaya dalmak
Yaş akıtmak (dökmek)	Yaş süzülmek
	Yaş inmek
Yerinden fırlamak	Yerinden sıçramak
Yola düşmek	Yola girmek
Yoldan çevirmek	Yolunu çevirmek
Yüreği ağzına gelmek	Yüreği taşıp taşıp ağzına gelmek
Yüreği soğumak	İçi buz gibi soğumak

	İçi soğumak
Yüreğine su serpmek	Yüreğine soğuk sular serpmek
Zil takıp oynamak	Eteklerine zil takıp oynamak

Tablo 2. Berci Kristin Çöp Masalları adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Berci Kristin Çöp Masalları
Adım atmamak	Adım atamaz olmak
Ağzı açık kalmak	Ağzını aralık bırakmak
Ağzından laf almak	Ağzından laf kapmak
Aklını oynatmak	Aklı yerinden oynamak
Arka çıkmak	Arkacı çıkmak
Arkasına takılmak	Ardına takılmak
Ayağa fırlamak	Ayağa sıçramak
Ayaklar altına almak	Ayak hizasına düşürmek
Baskın yapmak	Baskına varmak
Başına devlet kuşu konmak	Başına tavus kuşu konmak
Başına geçmek	Başına varmak
Başını alıp gitmek	Başını alıp …e çıkmak
Benzi kül gibi olmak	Yüzü kül gibi olmak
Bıkkınlık gelmek	Bıkkınlık çökmek
Bir yolunu bulmak	Bir yolu yordamı bulunmak
Birlik olmak	Birlik etmek
Bitmek tükenmek bilmemek	Bitmek bilmemek
Boyun eğmek	Boyun kısmak
Çıkmaza girmek	Çıkmaza varmak
Çiçek açmak	Çiçek açınmak
Dillerde dolaşmak	Dillerde dolanmak
Dirsek çevirmek	Dirsek göstermek
Dönüp dolaşmak	Dönüp dolanmak
El atmak	Avuç atmak
Eline ayağına kapanmak	Eline ayağına yapışmak
Göz gözü görmemek	Gözün gözü seçemediği
Göz ucuyla süzmek	Gözüyle süzmek
Gözden kaybolmak	Gözden yitmek
Gözüne uyku girmemek	Gözüne uyku uğramamak
Gücü kesilmek	Gücü kurumak
Haber uçurmak	Haber kanatlanmak
Heves etmek	Heves sarmak
Hükmü olmamak	Hükmü kalmamak
Islık çalmak	Islık öttürmek
İçine ateş düşürmek	İçine kor ateşler düşürmek
İş inada bindi	İş iddiaya binmek
İyiye çekmek	İyiye yormak
Kafasını kurcalamak	Kafasının içini kurcalamak
Kan ter içinde kalmak	Ter içinde kalmak
Kapı kapı dolaşmak	Kapı kapı dolanmak
Kaş göz etmek	Kaş göz yapmak
Kucaktan kucağa gezmek	Dizden dize geçmek
Kulağına gelmek	Kulağına akıp gelmek
Kursağında kalmak	Kursakta kalmak
Lafı döndürüp dolaştırmak	Lafı evirip çevirmek
Omuz silkmek	Omuz sallamak

Öfkeye kapılmak	Öfkeye boğulmak
Önüne dikilmek	Önüne durmak
Pazarlığa girişmek	Pazarlığa tutuşmak
Sayıp döktü	Saydı döktü
Sırra ermek	Sırrına varmak
Silah çekmek	Silah çevirmek
	Tabanca çekmek
Sokağa atmak	Sokağa dökmek
Şaşkına dönmek	Şaşkına uğramak
Tarihe geçmek	Tarihe kayıtlanmak
Taşa tutmak	Taş yağmuruna tutmak
Uykuya dalmak	Uykuya gitmek
Yaş akıtmak (dökmek)	Yaş süzülmek
Yemin içmek	Yemin çekmek
Yeri göğü inletmek	Yeri göğü ayağı kaldırmak
	Yeri göğü zonklatmak
Yüreği ferahlamak	İçi ferahlamak

Tablo 3. Gece Dersleri adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Gece Dersleri
Ağzı kulaklarına varmak	Ağzı kulaklarına çarpmak
Aklı takılmak	Aklı takılı kalmak
Çığlık atmak	Çığlık alıp atmak
Elini vicdanına koy	Elini yüreğine koy
Gözden kaybolmak	Gözden yitmek
Günaha girmek	Günaha batmak
Paniğe kapılmak	Paniğe uğramak
Rüyasına girmek	Uykularına girmek
Türkü söylemek	Türkü okumak
Yerinden fırlamak	Yerinden sıçramak
Zayıf yerinden yakalamak	Zayıf bir anda yakalamak

Tablo 4. Buzdan Kılıçlar adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Buzdan Kılıçlar
Aklı karışmak	Beyni karışmak
Aklı takılmak	Kafası takık kalmak
Aklından çıkarmak	Beyninden kovmak
Başına oturmak	Başına çökmek
Beyninde şimşekler çakmak	Kafasında şimşekler çakmak
Birlik olmak	Birlik kurmak
Canı burnuna gelmek	Canı burnuna çıkmak
Cesaretini toplamak	Cesaretini toparlamak
Düşünceye dalmak	Düşünceye kapılmak
Gözlerinin içine bakmak	Göz içine bakmak
Heyecana kapılmak	Heyecana tutulmak
Hoş görmek	Hoş bakmak
İsyan bayrağı açmak	İsyan açmak
Kabak çiçeği gibi açılmak	Açılmış kabak çiçeği
Kaleminden çıkmak	Kaleminden dökülmek
Konuşmaya dalmak	Konuşmaya tutulmak
Kulağına gelmek	Kulağına akıp gelmek
Ortaya çıkmak	Ortalığa çıkmak

Şüpheye düşmek	Şüpheye saplanmak
Ters gitmek	Ters gelmek
Zemin hazırlamak	Zemin oluşturmak

Tablo 5. Aşk İşaretleri adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Aşk İşaretleri
Açığa çıkmak	Açığa dökülmek
Ağzından dökülmek	Dudaklarından dökülmek
	Dilinden dökülmek
Aklı takılmak	Aklı takılı kalmak
	Kafası takılı kalmak
Başı göğe değmek	Kafası göğe değmek
Dışa vurmak	Dışa itmek
Dönüp dolaşmak	Dönüp durmak
Eliyle koyduğu gibi	Eliyle koyduğu yerde bulmak
Göz etmek	Göz yapmak
Göz göze gelmek	Göz göze vermek
Gözden kaybolmak	Gözden yitmek
İçinden gelmek	İçten gelmek
İçine doğmak	İçine bir his gelmek
Karanlık çökmek	Karanlık inmek
Nefes almak	Nefes çekmek
Uykuya dalmak	Uykuya girmek
	Uykuya sızmak
Yol göstermek	Yön göstermek

Tablo 6. Ormanda Ölüm Yokmuş adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Ormanda Ölüm Yokmuş
Ağzını bıçak açmamak	Bıçak açmazdı ağzını
Aklı takılmak	Aklı takılı kalmak
	Kafası takılı kalmak
	Kafası takılmak
Aklına takmak	Kafaya takmak
Dengesini kaybetmek	Dengesini yitirmek
Dönüp dolaşmak	Dönüp dolanmak
Gözden kaybolmak	Gözden yitmek
Gözleri kaymak	Bakışları kaymak
Gözleri takılıp kalmak	Bakışları takılıp kalmak
Gözleri takılmak	Bakışları takılmak
Gözünün önünden geçmek	Gözlerinden geçmek
Hayale dalmak	Düşlere dalmak
Ne mal olduğunu anlamak	Ne mal olduğunu keşfetmek
Önünü almak	Önünü arkasını almak
Sırra ermek	Sırrına ulaşmak
Şakakları ağarmak	Şakaklarına kır düşmek
Uykuya dalmak	Rüyaya dalmak
Ümidini kesmek	Ümidini yitirmek
Üzerine çökmek	Üstüne çökmek
Zihni açılmak	Kafası açılmak

Tablo 7. Unutma Bahçesi adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Unutma Bahçesi
Ağzını kapamak	Ağzını yummak

Aklı başka yerde olmak	Kafası başka yerde olmak
Aklı dağılmak	Kafası dağılmak
Aklı takılmak	Aklına takılıp kalmak
Aklından çıkmak	Kafasından çıkmak
Gözden kaybolmak	Gözden yitmek
Gözetim altında tutmak	Gözlem altında tutmak
Gözlem altına almak	Gözlem altında tutmak
Gözleri takılıp kalmak	Bakışları takılı kalmak
Gözü açık gitmek	Gözleri açık kalmak
Gözü yolda kalmak	Gözü yolda beklemek
Gözünün önünden geçmek	Gözünün önünden akmak
Haddini aşmak	Haddini doldurmak
Hayatına girmek	Hayatına katılmak
Hükmü olmamak	Hükmü kalmamak
Sessizliğe gömülmek	Sessizliğe bürünmek

Tablo 8. Muinar adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Muinar
Ağzından bal akmak	Dilinden bal akmak
Aklı (bir şeye) yatmak	Kafası (bir şeye) yatmak
Aklına esmek	Kafasına esmek
Aklından geçmek	Aklından gelmek
Başına iş açmak	Başına iş getirmek
Çocuk aldırmak	Bebek aldırmak
Dört dönmek	Dört dolanmak
Gecesini gündüzüne katmak	Gecesi gündüzüne karışmak
Gönlünden geçmek	Kalbinden geçmek
Gönlünü hoş etmek	Gönlünü hoş tutmak
Gönlünü serin tut	İçini serin tut
Gözden kaybolmak	Gözden yitmek
Gözleri takılıp kalmak	Bakışları takılıp kalmak
Gözleri takılmak	Bakışı takılmak
Günahı boynuna	Günahı başına
Halt karıştırmak	Halt çevirmek
İçine kuşku çökmek	İçine kuşku girmek
İpin ucunu kaçırmak	İpin ucunu bırakmak
Kan ter içinde kalmak	Ter içinde kalmak
Kasıp kavurmak	Yakıp kavurmak
Kendi içine çekilmek	Kendine çekilmek
Ömür sürmek	Hayat sürmek
Önüne dikilmek	Önüne durmak
Sesi soluğu kesilmek	Sesi soluğu tükenmek
Sinirleri ayakta olmak	Sinirleri ayağa kalmak
Tadı damağında kalmak	Tadı ağzında kalmak
Uykuya dalmak	Rüyaya dalmak
Yüreği soğumak	Gönlü soğumak
Zihni açılmak	Kafası açılmak

Tablo 9. Manves City adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Manves City
Aklı gitmek	Kafası gitmek
Aklı yetmek	Aklı düşüncesi yetmek
Bir yol tutturmak	Bir yol izlemek

Deliye dönmek	Deli divaneye dönmek
Derde düşmek	Derde gömülmek
Dile getirmek	Dile dökmek
Dünyayı başına dar etmek	Dünyayı dar etmek
Elinde büyümek	Elinde eteğinde büyümek
Gönlünü yakmak	Kalbini yakmak
Gözleri kaymak	Bakışları kaymak
Gözleri takılmak	Bakışları takılmak
Gözlerini (bir şeye) dikmek	Bakışlarını (bir şeye) dikmek
Gözlerini kaçırmak	Bakışlarını kaçırmak
Gözünün önünden geçmek	Gözünün önünde dönmek
Kafası bulanmak	Kafası boz bulanık olmak
Kulağına küpe olmak	Küpedir kulağına
Lafı dolandırmak	Lafı dolaştırmak
Ortaya çıkmak	Ortalığa çıkmak
Önüne dikilmek	Önüne durmak
Raydan çıkmak	Raylar yerinden çıkmak
Renkten renge girmek	Renkten renge bürünmek
Sessizliğe gömülmek	Sessizliğe bürünmek
Uykuya dalmak	Rüyaya dalmak

Tablo 10. Sürüklenme adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Sürüklenme
Aklı karışmak	Aklı ruhu karışmak
Al gülüm ver gülüm	Al gözüm ver gözüm
Alaşağı etmek	Alaşağı olmak
Delik deşik etmek	Delik deşik oymak
El etmek	El kol etmek
Gözleri takılıp kalmak	Bakışları takılıp kalmak
Gözlerini kaçırmak	Bakışlarını kaçırmak
Gözü bulanmak	Bakışı bulanmak
Kafa yormak	Kafa yatırmak
Sessizliğe gömülmek	Sessizliğe bürünmek
Zihni bulanmak	Bilincini bulandırmak

Tablo 11. Zamansız adlı romanda değişime uğrayan deyimler

Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde	Zamansız
Bir tarafa bırakmak	Bir yana bırakmak
Dünyaya gözlerini kapamak	Gözleri dünyaya kapanmak
Gönlünü bulandırmak	Kalbini bulandırmak
Gözleri takılıp kalmak	Bakışları takılıp kalmak
Gözü bulanmak	Bakışı bulanmak
Nabzını yoklamak	Kalbini yoklamak
Ömür sürmek	Hayat sürmek

1.3.2. Yazara Ait Deyimler

Latife Tekin gerek işlediği konular bakımından gerekse kullandığı dil bakımından kısa sürede farklılık yaratmış ve Türk edebiyatının önemli isimleri arasında yerini almıştır. Tekin, bazı romanlarında köyden kente göçün ve bu göç hadisesi sonunda aile

içinde ve toplumda peyda olan sorunlar üzerine durmuştur. Kente göç eden insanların kent hayatına uyumu oldukça zor olmuştur. Uyum sürecinde yaşanılan sıkıntılar aile içinde sorunlar ortaya çıkarıp aile yapısının bozulmasına sebep olmuştur. Köy – kent arasında sıkışan bu insanların bir de hayat mücadelesi vardır. Kent hayatına uyum sağlamak için fabrikalara işçi olarak giren insanların sorunlarını da Tekin'in romanlarında sıkça görmekteyiz. Köyden kente göçün zararını sadece aileler değil toplum da görmüştür. Kentleşmenin çevreye verdiği zararlar ve Türk kültüründeki değişim yine yazarın romanlarında sıkça işlenen konulardır. Tekin, Türk aile yapısını, işçiyi, işçi sorunlarını, işçi patron ilişkilerini anlatırken dili mükemmel bir şekilde kullanmıştır. Konularını seçerken yaptığı gibi onları anlatırken kullandığı dili de toplumun içinden seçmiş, sözlü kültür ürünlerini başarıyla kullanıp samimi bir üslupla okuyucuyu bu ortama çekmeyi başarmıştır. Böylelikle okuyucu onun romanlarını okurken, bazen konusuyla bazen de diliyle kendinden izler bulur.

Tekin romanlarında zaman zaman halk ağzına, argoya ve küfre yer verirken deyimleri sıkça kullanmıştır. Yazarın dil anlatım özelliklerine bakıldığında kendine has üslup kullandığı görülmektedir. Yazar, her konuda özgünlüğünü ön plana çıkarmıştır. Tekin, özgünlüğünü gösterirken, ulaşabildiğimiz deyim sözlüklerinde yer almayan, kendi üslubuyla türetilmiş olduğunu düşündüğümüz deyimleri kullandığı da görülmüştür. İncelenen romanlarda yazarın kendi üslubuna has 105 deyim tespit edilmiştir. Tekin, Türk edebiyatına getirdiği yeniliklerle tanınan bir yazardır. Gerek işlediği konular, gerek karakter ve mekân kullanımındaki farklılıklar gerekse dil ve üslupta yarattığı farklılıklarla adından söz ettirmiştir. Romanlarını yazarken azımsanmayacak sayıdaki bu deyimleri türetirken de yine kendi farkını ortaya koymayı amaçladığı kanısındayız.

Tespit edilen deyimler alfabetik sıraya göre sıralanmış, her deyim için birer örnek verilmiştir. Deyimlerin anlamları tarafımızdan verilmiştir.

Ağzında donmak Kötü bir haberin alınması sonucunda ortamda bulunanların birden susması.

"Herkesin gülmesi ağızlarında dondu." (SAÖ, 125/11)

Aklı ışımak: Akli yeteneklerini kaybetmek

"'Denizde asılı kaldım, çocuklar ırmakta buldu beni,' diyor, öldüğü günden beri yükseklik meselesine kafa yoruyormuş, vurulunca aklı ışımış, yüksek bir yerden atmışlar bunu denize anlaşılan..." (M, 82/8)

Aklı eline yüzüne serpilmek: Ruhsal bunalım sonucunda sağlıklı düşünememek.

"Aklım elime yüzüme serpiliyor." (Aİ, 112/26)

Aklına üşüşmek: Aklına gelmek.

"İçimizden biri, aklına üşüşen esintilerin basıncına dayanamayıp havanın üstüne sıçramıştı." (Aİ, 29/8)

Ateşe düşmek: Ateşlenmek, ateşi yükselmek.

"Kadınlar başı ağrıyan, ateşe düşen, gözü kulağı akan çocuklarını tutup tutup ona getirdiler." (BKÇM, 35/2)

Başını (bir yere) yıkmak: Başını eğip susmak.

"Babası, "Kim taşladı, kim yolunu çevirdi, kim kafanı yardı, göster," diye sordukça, Dirmit başını yere yıktı, sustu." (SAÖ, 70/34)

Belleğini kaybetmek: Her şeyi unutmak, hiçbir şeyi hatırlamamak.

"Son olarak onun da belleğini kaybetmesiyle kimsesiz ve hikâyesiz kaldım tümüyle." (S, 127/14)

Bir çabaya düşmek: Bir şeyler yapabilmek için uğraşmak.

"Atiye, Seyit'in her gözlerini yere dikip oturmasının ardından barut gibi patladığını bildiğinden, bir çabaya düştü." (SAÖ, 163/1)

Boşa doluya koymak: Her türlü ihtimali düşünmek.

"Allah'ın bir tesadüfü denk getirdi başımda buldum, türban bana kısmet oldu, bu şimdi boşa doluya koyup plan kurmuş, gözü dayanmadı istiyor, o ayrı şey, o ayrı şey, acırsam eğri işe sapmış olurum, tutarım elinden kısmetim kapanır..." (M, 90/16)

Ciğeri deşilmek: Acıyı, üzüntüyü hatırlamak.

"Açma derdimi, ciğerim deşiliyor, sevmiyor değilim buraları, altıyla üstüyle var olsun, her ovasında iyilerinizi kesip bir devlet kurdunuz, lafı beklesin kenarda, girmeyelim hiç, çıkamayız..." (M, 128/4)

Ciğerini bükmek: Bir durumun sıkıntı vermesi, canını acıtması.

"Kalbinin ucunu bıçakla kesen, ciğerini büken, dalağına sancı bırakan, soluk borusunu tıkayan ve annemi, "İçim daraldı!" diye bağırtan, dilinin gök katındaki gizemli mağaraları duruyor mu?" (GD, 144/4)

Dalaşa girmek: Ağız kavgası yapmak.

"Aynina ondan çok Rübeysa'yı kastettiğinden Turcan'la dalaşa girmedi, zaten yapısındaki birtakım pürüzlerden pek hoşlanmazdı." (BK, 64/25)

Diline doğmak: Düşünmeden hemen söylemek.

"Akşam Çaredar'ın hayalet sorusuna bulup veremediğim cevap dilime doğdu o anda, bana bir daha, "Niye o gençler?" diye sorup düşüncelerimi zorlayacak olursa Tijen'le tekerlememizi söyleyecektim: kaçma cesareti, yaratma neşesi, hayat kurtarma gücü." (S, 130/25)

Dönüşü olmayan söze vurulmak: Birinin söylediklerine inanıp onun söylediklerine göre hareket etmek ve bir daha da onun sözünden çıkmamak.

"Dönüşü olmayan söze vurulma..." (Aİ, 26/26)

Dudağında solmak: Söyleyememek, bir sözü tamamlayamamak.

"...sonra alnıma yaslıyorum, yıldıza kaldırıyorum yeniden, yemin soluyor dudağımda..." (M, 57/27)

Düşmanlık çekişmek: Düşman olmak, düşmanlık etmek.

"Öfkesi taştı birden, "Bacıhurranilerin kurdukları kent, Maşuk'ta bir göl altında kaldı, tanrılar arasında da benimle düşmanlık çekişenler var, onlardan sana bir güç gelir de, içinden çekilip gitmek zorunda kalırsam, o gölü bulmak, dünya görevin olsun." (M, 52/11)

Düşüncelerine ateş sıçramak: Sinirlenmek.

"Ersel onu direnmesi için yüreklendirmeye çalıştıkça içi yanıyordu Nergis'in, hapishaneden yazdıklarını okurken düşüncelerine ateş sıçrıyordu ama geri dönüp baktığında çırpınıştan başka bir şey göremiyor." (MC, 20/25)

Düşüncesi bulanmak: Düşünemez hale gelmek, sersemlemek.

"Uçuş kartımı çıkarmak için arkamı dönüp çantamı açtım aceleyle, ağzımdaki yanma hissi hafiflemişti ama dilim kupkuruydu, susamıştım çok, su alabileceğim

bir büfe aradı gözlerim, zamanın öncesiyle sonrası zihnimde yer değiştiriyormuş gibi düşüncelerim bulanmaya başladı sonra."

El vermek: Pazarlıkta anlaşmak.

"Bir pazarlığa tutuşup bekçiye el verdi." (BKÇM, 72/24)

Eli ayağı boşandı: Korku, sinir gibi sebeplerden dolayı heyecanlanmak veya telaşlanmak.

"Mahmut'un inşaat lafını duyar duymaz eli ayağı boşandı." (SAÖ, 161/23)

Gönlünü gezdirmek: Mutlu, keyifli vakit geçirmek, eğlenmek.

"Sonunda hem kendini Atiye'ye iyi göstermenin hem de evde annesinin dizinin dibinde oturup gönlünü gezdirmenin bir yolunu buldu." (SAÖ, 185/6)

Gönlünü uçurmak: Mutlu etmek, sevindirmek.

"Yüzümüze nefesini üfleyip gönlümüzü uçurmadı mı?" (Aİ, 71/25)

Gözleri donmak: Bakışların kenetlendiği, iki kişinin birbirine gözlerini kaçırmadan uzun soluklu bakması.

"Boş boş gülüşürken donuyordu gözlerimiz." (Aİ, 20/20)

Gözlerini (bir şeye) vermek: Gözlerini çevirip bir şeye bakmak.

"Dirmit o sabah sofrada kardeşinin şişip patlamış kaşında, morarmış çenesinde güller açıldığını görünce merakla gözlerini kardeşinin yüzüne verdi." (SAÖ, 133/27)

Gözü kulağı delinmek: Sesten olumsuz yönde etkilenmek.

"...çalın yere saatini bakın ne oluyor, kurşun niyetine haykırın boşluğa, gözü kulağı deliniyor mu?" (M, 51/6)

Gözünden öfke fışkırmak: Çok sinirlenmek.

"Sinirden dişlerim kitlenmiş halde indim uçaktan, bavulumu alıp dış hatlara geçtiğimde içimden kızgınlık taşıyor, gözlerimden öfke fışkırıyordu, kendimi kaybetmemek için pasaport kontrolünden sonra oturduğum kafede defterimi kalemimi çıkarıp yazmaya başladım..." (S, 95/19)

Gözüne uyku düşürmek: Uyumak.

"Deli Gönül gözlerine uykuyu sinemada düşürdü." (BKÇM, 128/13)

Gözüne uyku uğramamak: Sıkıntıdan dolayı uyku tutmamak, uyuyamamak.

"Artık insanların gözüne uykunun uğramayacağını açıkladı." (BKÇM, 103/19)

Gözünü (bir yere) bırakmak: Gözleriyle bir yere doğru bakmak.

"Kerenski, Kışlık Saray, Emperyalizm gibi sözcükleri ardı arkasına yuvarlıyor, iki gözünü yere, ayaklarının dibine bıraktıktan sonra hazdan geçip huzurun arkasına saklanıyordu." (GD, 50/24)

Gözünü bürümek: Etkilemek.

"Düşünsek ya, bir kuşun uğursuz hayali gözünü bürüyüp ömrünü zaptedecekti." (Aİ, 72/6)

Gözünün feri sönmek: Gözünün canlılığı kalmamak.

"Üçüncü tarlaya varmadan gözlerinin feri sönmüş, kanatlarını serip sırtüstü bırakmış kendini, daha yumurtaya çöküp oturmamışlar, beyazlanıp dökülmüş tüyleri..." (M, 207/34)

Gülme almak: İstemsizce gülmeye başlamak.

"O öptükçe günlerdir gülmeyi unutan Atiye'yi sinirden bir gülme aldı." (SAÖ, 178/33)

Hafızasını yitirmek: Hiçbir şey hatırlamamak.

"Halilhan ümitsizlik içinde otomobilini yatırların önünde on-on beş tur sınadıktan sonra volvonun kazadan önceki hayatını hatırlamayışını, ruhunu ve hafızasını yitirişini derin bir acıyla kabullenmek zorunda kaldı." (BK, 141/3)

Hayat üflemek: Yeninden hayat enerjisini kazandırmak.

"Nezir'in yüzümüze, gözlerimize hayat üfleyen sesi yükselmese bildik düzenimize girmemiz mümkün olmayabilir." (Aİ, 52/24)

Hayran düşmek: Bir şeye veya birine aşırı derecede beğeni duymak, hayran olmak.

"Hayran düşüp tapınsa da Halilhan'ın yapısındaki bukalemunluk korkutucuydu." (BK, 127/18)

Hazdan geçmek: Bir şeyden hoşlanma, keyif alma.

"Kerenski, Kışlık Saray, Emperyalizm gibi sözcükleri ardı arkasına yuvarlıyor, iki gözünü yere, ayaklarının dibine bıraktıktan sonra hazdan geçip huzurun arkasına saklanıyordu." (GD, 50/25)

Heyecan çekmek: Heyecanlanmak.

"Patronla selfie çektirmek istiyoruz, bir türlü sıranın bize gelmemesi aramızda gereksiz tartışmalara neden oluyor, her helikopter inip kalktığında heyecan çekmekten yorulduk, sıranın ne zaman bize geleceğini bildirmenizi istiyoruz..." (MC, 77/5)

Hoşluğuna belenmek: Güzelliğine aldanmak.

"Kafanın içinde su varmış gibi lıkır lıkır sallantılarla dönüp dur yatağında hele bir de, o derin kaymaların hoşluğuna belenip şaşalamaya görsün insan, bir aklı iki olmuş gibi gelir, üç olmuş gibi..." (M, 78/14)

İç didiklemek: İçinde belli duyguların harekete geçmesine sebep olmak.

"Kendimi Nezir'in iç didikleyen bakışına kaptırır mıyım?" (Aİ, 110/1)

İçi dibe inmek: Keyfi kaçmak, keyifsiz hale gelmek.

"Hatırladıkça suskunlaşıyorum, sımsıkı yumuyorum ağzımı, dişlerim birbirine kenetleniyor, dilimi ısırıyorum, susuyorum, içim dibe iniyor iyice..." (UB, 257/14)

İçi genişlemek: Rahatlamak, ferahlamak.

"Bekliyorum gelmiyor yine, soluğum ferahladı, içim genişleyip açıldı..." (M, 125/15)

İçi sönmek: Bir şeyi yapmak istememek, isteksizleşmek.

"Sokağı dinlerken yorgunluktan dikkatim dağılıyor, içim sönüyordu." (Aİ, 113/4)

İçi yaşlanmak: Hayat enerjisi kalmamak, sıkıntıda olmak.

"Nergis, Ersel'in yüzüne bakıp bir an kaldı öyle, içi yaşlanmış, ruhu ağarmış gibi saç

İsyana gelmek: İsyan etmek.

"İşte Gogi'nin talihine Allah'ın bu beklenmedik darbesi karşısında isyana gelip onu gökyüzüne göndermek için savaşan dini bütün bir kız çarptı." (BK, 73/18)

İşten kesilmek: İşten çıkarılmak, iş yeriyle ilişiği kesilmek.

"İşten kesilince kendini kollarından zincirlerle presine bağladı." (BKÇM, 81/17)

Kafası boz bulanık olmak: Kafasını meşgul eden düşüncelerden dolayı sağlıklı düşünememe.

Annesinin huzurunda sessizce duasını edip bir an şöyle ruhunun ruhuna kavuştuğunu hissedememişti Ersel, geri dönüp mezarın başında biraz oturmayı düşündü ama kafası öyle boz bulanık olmuştu ki, annesinin hayalini gözünde canlandıramıyordu bile, parça parça belirip siliniyor, hastalığı, babasını övüşü, Domatesçi Halil'le aynı eve geçişleri... (MC, 121/33)

Kahkaha patlatmak: Çok yüksek sesle gülmek.

"Bir kahkaha patlattı Muinar, "Piyango bileti aldır demiyor muydun bana, aldırdım bak, büyük ikramiye çıktı..." (M, 214/9)

Kahkaha savurmak: Yüksek sesle gülmek.

"Cin bir kahkaha savurmuş, bütün devlet başkanları dönüp bakmış şöyle bir, 'Yüzüne öyle de görünürüm böyle de, olurum kabul ediyorsan.'" (M, 145/26)

Kalbi titremek: Kalbinde bir acı, sızı hissetmek, üzülmek.

"Gelecek "kötü haber"i almış gibi kalbi titredi Ersel'in, Amir son bir kez Bahal'i görmek istiyordu, çiftliğe gider gitmez konuşacaktı onunla, Azimet Bey'e durumu anlatacak ve yardım etmesini sağlayacaktı." (MC, 80/21)

Kalbi sevinçle tutuşmak: Çok mutlu olmak.

"... o neşe başka türlü taşmaz insanın içinden, kayıtları çözmeye başladığımda yolculuğumuzun duygusuna bulanıp üzüleceğimi düşünmüştüm ama anlattıklarını kâğıda geçirdikçe çocukluk hikâyelerinin coşkusu içimi öyle ısıttı ki kalbim sevinçle tutuştu." (Z, 91/22)

Kalbinde gümbürtü kopmak: Kalbine kötü bir şey doğmak.

"O durumda bile insan anlıyor kendisine olanı, kalbimde bir gümbürtü koptu…" (M, 213/17)

Kan ter akıtmak: Zorlanmak.

"Dış yüzeylerini cam yünüyle kapladığı sac kasaları iç içe geçirip kan ter akıtarak duvara yasladı." (BK, 131/11)

Karanlığı yırtmak: Gece, karanlıkta duyulan.

"Karanlığı yırtan çığlıklar, "Üstünüze bomba sallarız," diye karşılandı." (BKÇM, 83/33)

Kaşını yıkmak: Kaşlarını çatmak.

"Zekiye'nin kaşlarını yıkıp, ellerini koltuğunun altına sokup oturuşunu, ikide bir pancar gibi kızarışını, kaynanasının etrafında keklik gibi seke seke dolanışını, kaynatasına abdest suyu döküşünü, süzüle süzüle peşkir tutuşunu öve öve bitiremediler." (SAÖ, 39/15)

Kaşları sızlamak: Duygulanmak.

"Şakaydı aramızda bu, hatırlıyor musun, 'Niye öyle derin gülümsedin, kaşlarım sızladı...'" (M, 232/2)

Keder basmak: Kederlenmek.

"Keder basıyor sesini." (Aİ, 104/23)

Kedere bulanmak: Kederlenmek.

"Sayıları bir elin parmaklarını geçmiyor olmalı ki, diye bir kuruntuyla içim parçalandı, girip çıkıp hayretle mırıldandım, durup durup kedere bulandım." (GD, 174/8)

Kedere bulanmak, Türkçe Sözlük' te yer almamaktadır. Romanda, *"kederlenmek"* anlamında kullanılmıştır.

Kendine kapanmak: Kendi halinde olmak, dış dünyayla bağlantıyı kesmek.

"Çevresinde hayat basit bir gözle görüldüğü için kendine kapanmıştı." (BK, 80/1)

Kendini usula almak: Davranışlarına dikkat etmek, kedine engel olmak.

"Rübeysa solucan gibi yuvarlanıp kendini usula aldı." (BK, 113/11)

Keyfini indirmek: Cinsel ilişki sonucunda zevk almak.

"Çöp Bakkal karısının yanına yanaşıp keyfini indirdi." (BKÇM, 56/12)

Kıldan cepten laflar: Önemsiz, değeri olmayan sözler.

"Kıldan cepten laflara dayanamayacaksan..." (Aİ, 55/16)

Kriz vermek: Bunalıma sokmak, krize sokmak.

"Eltilerine kriz vermek için Ese Sunterileri tablo haline getirip duvarına asacaktı." (BK, 65/11)

Kucağına çıkılamak: Zorla kucağına vermek.

"Lado uyanıp kumar giysileriyle parmaklarının ucuna basa basa kahvelere gittiğinde en küçük çocuğu kucağına çıkıladı." (BKÇM, 120/6)

Kulağı eğitimli olmak: Bir makineden veya motordan çıkan tuhaf seslerin sebebini hemen anlayacak kadar o işte ustalaşmış olmak.

"Kulağım eğitimlidir..." (UB, 54/19)

Kulağına akmak: Söylentilerin bir süre sonra kulağına gelmesi.

"Söylentiler şır çaydanlığın başında ayna sırlayan Çeri Mahmut'un kulağına aktı." (BKÇM, 107/19)

Kulağını cırnaklamak: Kulağı rahatsız etmek.

"Bay İzak'ın yeni müdürünün okumak için gittiği uzak ülkeden öğrenip geldiği "Daha Hızlı" şarkısı buzdolabı fabrikasında çalışan işçilerin kulaklarını sabah akşam cırnakladı." (BKÇM, 79/23)

Kulaklarına laf takmak: İnsanlara bir şeyi sürekli söyleyip o şeyin doğru olduğuna onları ikan etmek.

"İşçilerin durumu Kel Ali'nin uydurup kulaklarına taktığı lafa uygundu." (BKÇM, 84/4)

Kulaktan tırnağa: Baştan aşağı.

"Sesi işçilerin kulaklarında patladı, işçilerin içini kulaktan tırnağa korku kapladı." (BKÇM, 83/27)

Küslük çekişmek: Herhangi bir davranıştan veya sözden dolayı etrafındakilerden küsmek.

"Sabahtan akşama kadar "Mahmut, Mahmut," diye tespih çekmeye başladı; bir, oğlunun, babasının adını yerin dibine batıracağından söz açıp ağladı; bir, evin içinde kendinden başka kimsenin Mahmut'a sahip çıkmadığından yakınıp herkesle küslük çekişti." (SAÖ, 158/27)

Laf sündürmek: Lafı uzatmak, sohbeti uzatmak.

"Konducuların laf sündürmedeki ustalığına kapılıp sırlarını açığa vurdu." (BKÇM, 120/17)

Lafı öbür yana çevirmek: Lafı değiştirmek, konuyu değiştirmek.

"Ersel'in yüzünün puslandığını fark edip, "Çiftlikteki işini bırakmakla hata etmişsin," diyerek lafı öbür yana çevirdi…" (MC, 124/14)

Lafı uçurmak: Söylenen sözü yanlış anlamak, başka tarafa çekmek.

"Senin görüşün kıt, lafı uçuruyorsun," diyerek karşı çıkıyordu Misal genç müşteri sorumlusuna, "ben havalimanına gelip direkt uçtum, bekleme filan yok." (S, 31/4)

Mırıltı tutturmak: Sessizce mırıldanmaya başlama.

"Sesleri uyuştu; ayaküstü üç-dört söz edip bir mırıltı tutturdular çarçabuk, hafif, sevinçli..." (UB, 89/9)

Nefesi çekilmek: Son nefesini vermek, can vermek.

"Nefesi çekilirken Azrail'e faşist diye bağırdı, toprak atılıyor üstüne…" (M, 48/28)

Nefrete boğulmak: Nefret etmek.

"Birbirimize sevgiyi taşıyalım, sevgiyi kesin yaşayalım, diye diye sonunda nefrete boğuldu." (BK, 110/24)

Neşe duymak: Mutlu olmak.

"Ama çocuk gibi neşe duymak isteyen büyük kişiler arasında da yaygınlaşacağına inanıyordu." (BK, 96/29)

Öfkeye boğulmak: Çok sinirlenmek, hiddetlenmek.

"Lado karısının çığlıklarıyla öfkeye boğuldu." (BKÇM, 119/3)

Öfkeye gelmek: Öfkelenmek.

"Ruh sıkışmasından, "Gogi bilgili mermi, godoş mahallede ölümü kabulleneceğiz!" şeklinde soğukluk gösterecek denli, yaratıcı bir öfkeye geldiler." (BK, 100/28)

Ölüm üstüne çökmek: Ölmek.

"Uyandım içinde, on yedisindeyken ölüm üstüne çökmüş bunun, tutmuş orasından burasından, onu duyuruyor bana, iki lafından biri bu." (M, 64/19)

Ölüme çarpmak: Ölmek.

"Aşk doğarken çocukluğumuza döneriz sevgilim, çünkü ilk kez ölüme çarptığımız o dehşetli ânın hikâyesini anlatmak isteriz birbirimize." (Z, 109/9)

Rengi acımak: Rengi solmak, yüzü solmak, beti benzi atmak.

"Uçmuş tadın Elime, rengin acımış, kalmış mı ki..." (M, 162/20)

Ruhu ağarmak: Hayat enerjisi kalmamak, sıkıntıda olmak.

Nergis, Ersel'in yüzüne bakıp bir an kaldı öyle, içi yaşlanmış, ruhu ağarmış gibi saç diplerinden sarı beyaz bir ışık süzülüp yansıyordu havaya." (MC, 25/10)

Ruhun kızağına binmek: Huzura ermek.

"Vücuda onun sesiyle gelmediysek de ruhumuzun kızağına onun sesiyle bindik." (Aİ, 40/5)

Ruhunda delik açmak: Ruhuna zarar vermek, incitmek.

"Çocukluğunu saran ölüm dumanını soluya soluya (annesiyle babası kömür sobasından sızan zehirle solup iki tutam saç şeklinde sönüp yok olmuşlardı) Gogi'nin ruhunda delikler açılmıştı." (BK, 48/10)

Ruhunu bürümek: Ruhunu etkilemek.

"Yüzümüze karşı açılmış çiçeklerin, ruhumuzu bürüyecek otların, ahenkli çıtırtılarıyla düşüncelerimizi, düşlerimizi solduracak dalların, gövdelerin, köklerin üstüne yürümek demek bu." (Aİ, 49/15)

Ruhunu didiklemek: Bir kişinin nasıl biri olduğunu çözmeye çalışmak.

"Eksikliğimi hissedip kendime geldiğimde Gülhan, Şalvar Baba'nın kıllı hikâyesinde Nezir'in ruhunu didikliyordu." (Aİ, 60/5)

Ruhunu okumak: Bir kişinin ne düşündüğünü ne istediğini çözmek.

"Öyle bir bakışla geri çekildi ki Gülhan'ın ruhunu okuyup tiksinmiş gibi." (Aİ, 55/1)

Ruhunun içi gıcıklanmak: Duygusal olarak bir şeyden etkilenmek.

"...zevkten seni bıçak damaklı çapkın bacakların kasılıp gevşedikçe ağzım tuzlanıyor benim de ruhumun içi gıcıklanıp sulanıyor yumulu ellerinle nereyi yokluyorsun..." (Z, 24/1)

Rüya içine dalmak: Uyuyup rüya görmeye başlamak.

"Üstüme örttüm karanlığı, alnım yıldızlandı, ışıyarak bir rüyanın içine daldım..." (M, 172/15)

Savaşa tutuşmak: Kavga etmek, savaş açmak.

"Erkekler erkeklerle yarışa yarışa ışığı inceltip tekkişiışığı haline getirdiler, ilahi ışığın cinsiyeti erkek, kadınlar bu pis işin kokusunu alıp daha öncesinde kocalarıyla, oğullarıyla savaşa tutuşmuşlardı..." (M, 113/33)

Sesi dili soğumak: Konuşamaz hale gelmek, sessizleşmek, susmak.

"Birbirlerinden hiç kopmadılarsa da, Çağdaş'la nişanlanacağını Ersel'in başkasından öğrenmesi onda gönül kırıklığına sebep olmuş, bakışları birbirlerinin yüzünden boşluğa kayıp çekilmiş, kalpleri için için yanarken sesleri dilleri soğumuş." (MC, 50/9)

Sesi içine çekilmek: Konuşamaz hale gelmek, sessizleşmek, susmak.

"...bakışlarının gölümüze doğru nasıl bir sızıyla incelip süzüldüğünden söz ediyordun, sesin içine çekilmiş gibi susuyordun sonra..." (Z, 81/12)

Sesi soluğu içine çekilmek: Artık problem yaratmamak, daha sakin, uslu biri olmak.

"Atiye, Seyit'i dünya gözüyle gördükten, Dirmit'in de dizleri kırılıp sesi soluğu içine çekildikten sonra olumu ister oldu." (SAÖ, 229/7)

Sinir gelmek: Bir şeyi sürekli duymaktan dolayı bıkmak ve bundan dolayı sinirlenmek.

"Muntazam olmayan işçilere her ödemede muntazam lafından sinir geldi." (BKÇM, 79/8)

Sinire boğmak: Çok sinirlenmek, öfkelenmek.

"Sonunda Halit'i bir sinire boğdu." (SAÖ, 211/14)

Sinire koymak: Birinin sinirlenmesine sebep olmak, öfkelendirmek.

"Atiye'yi bir sinire koydu, aldı başını gitti." (SAÖ, 86/21)

Soluğu ferahlamak: Rahatlamak.

"Bekliyorum gelmiyor yine, soluğum ferahladı, içim genişleyip açıldı..." (M, 125/15)

Soluğu parçalanmak: Gücü tükenmek, kötü bir duruma düşmek.

"Cenneti cehennemi bulamamışların lafını konuşmaya başlarsam, soluğum parçalanır, aklım uçup savrulur..." (M, 56/12)

Soluğu taşmak: Sinirden hızlı hızlı nefes alıp vermek, öfkelendiğini belli etmek.

"Çırpına çırpına soluğu taştı." (BKÇM, 53/21)

Şüphede koymak: Bir konuyla ilgili şüphe duyulmasına sebep olmak, kuşkulandırmak.

"Ama köylülerin, "Gel yeğenim, yine de bir nikah tazele, namaza dur, bizi şüphede koyma," diye diretmeleri karşısında, çaresiz köy çeşmesinde abdest alıp namaz kıldı." (SAÖ, 27/7)

Tenhasına çekmek: Kendi etrafına çekmek, konuşmalarıyla fikirleriyle çevresindekileri etkileyip kendine çekmek.

"Bizi tenhasına çekip kendi yüksekliğimize çıkaracak sanki." (Aİ, 70/28)

Tuza kesmek: Susamak.

"Öyle susadım birden, tuza kestim ki, nasıl, yanıyorum susuzluktan, telaşlandı su arıyor kızcağız, bir biz yürüyoruz yolda, Şişli Camisi'nin az aşağısındayız, inanmayacaksın…" (M, 70/26)

Yüreği güp güp atmak: Heyecandan kalbinin çok hızlı atması.

"Parmaklarının altında göğsü hızla inip kalktı, yüreği "Güp! Güp!" attı." (SAÖ, 138/28)

Yüreği yumuşamak: Sinirleri yatışmak, rahatlamak.

"Bu acıklı değişmeyi toplaştıkları kondularda haber alan öteki konducuların biraz olsun yürekleri yumuşamadı." (BKÇM, 113/31)

Yüzünü göztden göze dolaştırmak: Bir şeyi öğrenmek için veya duymak için insanların gözlerinin içine bakmak.

"Durumunu soruyormuş gibi, yüzünü gözden göze dolaştırıyor." (Aİ, 75/31)

2. ATASÖZLERİ

Atasözleri de deyimler gibi bir ulusun kültürünü, yaşayış tarzını, dünya görüşünü yansıtan; kültürün ve dilin zenginliğini ortaya koyan, atalarımızdan bize kalmış kültürel mirastır.

Türkçe Sözlük'te atasözleri, *"Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz;"* (Argunşah vd., 2023: 281) olarak tanımlanmıştır.

Terim sözlüklerinde ise Baba (2007: 19), *"Ataların uzun hayat deneyimlerine dayanan yargıların, öğüt olarak kurallaştırılan özlü sözlere verilen ad."* şeklinde, Karataş (2004: 56), *"Kim tarafından söylendiği belli olmayan, doğrusu zamanla söyleyeni unutulmuş ve halkın ortak malı olmuş, insana öğüt ve ders vereni insanın dünya hayatındaki durumunu açımlayan, "hüküm şeklinde nakledilen" hikmetli, özlü sözler."*şeklinde, Albayrak (2004: 42), *"Ataların yüzyıllar içindeki tecrübe ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ve yargı şeklinde nakleden anonim, kısa ve özlü söz."* şeklinde tanımlamışlardır.

Araştırmacılar tarafından yapılan atasözleri tanımları ise şöyledir: Aksan (2004: 33), *"Bir dilin sözvarlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir."* şeklinde tanımlamıştır. Korkmaz (2003:27), "Anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen, ortak düşünce tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz." şeklinde, Aksoy (1988: 37), *"Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece ve düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir."* şeklinde tanımlarken Püsküllüoğlu da Aksoy'un tanımına benzer *"Ataların, uzun denemelere, gözlemlere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak veren ve kalıplaşmış bir biçimi olan, kamuca benimsenmiş kısa, özlü söz."* (Püsküllüoğlu, 2012: 7) tanımını yapmıştır. Çobanoğlu ise *"Atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözdür."* (Çobanoğlu, 2004: 1) şeklinde tanımlamıştır.

Atasözleri bir ulusun geçmişteki yaşamlarıyla, deneyim ve gözlemleriyle tecrübe ettikleri her türlü gerçekle; kendi kültürünü nesillere aktarır. Aksoy'un deyimiyle atasözleri ulusun ortak düşüncesini belirterek bizlere yol gösterir (Aksoy, 1988: 15).

Atalarımızın yüzyıllar boyunca başından geçen olaylar ve deneyimleri sonucu ortaya çıkan bu sözler bizleri uyarıp bizlere yol göstermeyi amaçlar. Örneğin; *"Verirsen veresiye, batarsın karasuya"*, *"Zararın neresinden dönülse kardır"*, *"Padişahın bile arkasından kılıç sallarlar"* gibi atasözleri tamamen deneyimler sonucu elde edilmiş ve gelecek nesilleri uyarmak amacıyla oluşturulan atasözleridir.

Deyimler gibi atasözleri de az sözle çok şey anlatmayı amaçlamıştır. Örnek verecek olursak; *"Ağaç yaş iken eğilir"* atasözü kısa bir cümledir ancak "İnsanın küçük yaşta eğitilmesi gerektiği küçük yaşta insanlara her türlü bilginin kolayca işlenebileceğini, yaş olarak büyük insanların huylarında değişiklik yapmanın daha zor olduğunu bu yüzden bazı alışkanlıkların ve huyların küçük yaşta kazanılması gerektiği" gibi daha kapsamlı bir anlam içerir. Atasözlerimiz deyimlere göre daha fazla sözcük barındırır. Ancak atasözlerimiz de birkaç cümleden daha fazla değildir. *"Sinek küçüktür ama mide bulandırır"*, *"Su uyur, düşman uyumaz"*, "*Ucuzdur vardır illeti, pahalıdır vardır hikmeti"*, *"Bir deli kuyuya taş atmış, kırk deli çıkaramamış"*, "*Ayağa değmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz."*, *"Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin"* gibi atasözleri birkaç cümleli atasözlerine örnek olarak verilebilir.

Atasözleri kalıplaşmış ifadelerdir ve içerisinden herhangi bir sözcük çıkarılamaz, sözcüğün yerine aynı anlama gelen başla bir sözcük kullanılamaz, sözdiziminde herhangi bir değişiklik yapılamaz. Örneğin; *"Laf torbaya girmez"* atasözü *"Laf poşete girmez"* şeklinde değiştirilemez veya *"Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır"* atasözünde *"Yılanı deliğinden tatlı dille çıkarırsın"* şeklinde bir değişiklik yapılamaz. Bu konuda Aksoy (1988: 15), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı kitabında atasözlerinin kalıplaşmış sözler olduğunu, her atasözünün belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenen donmuş bir yapı içerdiğini dile getirerek atasözlerindeki sözcüklerin değiştirilip yerlerine başka sözcüğün konulamayacağı, böyle bir değiştirme yapılırsa, ortaya çıkan sözün atasözü olarak değerlendiremeyeceğini söyler.

Tekin, romanlarında atasözlerine fazla yer vermemiştir. Romanlardan *Sevgili Arsız Ölüm*'de 2, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda 3, *Unutma Bahçesi*'nde 1, *Manves City*'de 1, *Sürüklenme*'de 1 olmak üzere toplam 8 atasözü geçmektedir. Diğer romanlarında atasözüne rastlanmamıştır. *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Sürüklenme* adlı romanlarda geçen iki atasözü TDK'nin genel ağ sayfasında olan "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"*nde olduğu şekliyle kullanılmışken diğer altı atasözünün ise yazarın kendine has üslubuna göre şekil değiştirdiği görülmüştür. Deyimlerde olduğu gibi atasözlerinde de

sadece şekil değişikliği olduğu görülmüştür. Yazar yine kendi farkını ortaya koymak için atasözlerini aynı anlamda kullanıp sadece şekil olarak değişiklik yapmıştır. Romanlarda geçen atasözleri şöyledir:

İt itin kuyruğuna basmaz: Başkasına kötülük etmek konusunda aynı şeyi düşünenler birbirlerini incitmezler.

"*İt itin kuyruğuna basmayacağını söyleyip Halit'in çalışmadan kaçmasını, karısına halı dokutturmasını yüzüne vurdu*." (SAÖ, 205/32)

Taş yerinde ağırdır: Kişinin değerini en iyi bilenler, kendi çevresinde bulunanlardır.

"*Uçağa binen ömrüne yazık ediyor, taş yerinde ağır," dedi adam, serbest taksici*." (S, 17/2)

Tekin'in romanlarında yukarıdaki iki atasözü dışında diğer atasözlerinin şekil değiştirdiği görülmüştür:

Eti senin, kemiği benim: Çocuğu ben doğurdum ama onu eğitmek sana düşüyor.

"*Oğlunun etini Mösyö Pol'e verdi. Kemiğini kendi aldı, eve geldi*." (SAÖ, 96/18)

Davul dengi dengine diye çalar: Evlenecek kimselerin birbirlerine denk olması gerekir.

"*Çöp Yolu'nda, davul dengi dengine lafını, "Kanı kurşunlu yiğide, ciğeri tozlu gelin," lafı karşılardı*." (BKÇM, 48/11)

Laf lafı açar: Bir konu üzerinde konuşulurken ilgisi dolayısıyla söz başka bir konuya geçer, sohbet uzar, gider.

"*Gözün gözü seçemediği soğuk ve karlı gündüzde söz sözü bulup yakaladı*." (BKÇM, 111/15)

Tereyağından kıl çeker gibi: Bir işi kolayca yaparak, becerikli bir biçimde.

"Bay İzak'ın makinelerinin başında çalışmadan oturmayı yoğurttan kaşık çeker gibi kolay olur sanmışlardı." (BKÇM, 84/7)

Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim: Kişi kendisine uygun kimselerle arkadaşlık kuracağı için arkadaşını tanıdığımızda o kişinin de kimliğini öğrenmiş oluruz.

"*Bana neyi unuttuğunu söyle sana kim olduğunu söyleyeyim*!" (UB, 256/17)

Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz: Büyük şeyleri elde edebilmek için önce küçük şeylerle yetinmek gerekir.

"*Çalışma hayatının en önemli altın kuralı bu: "Aza kanaat et ki çoğu bulasın*." (MC, 81/17)

3. ÖLÇÜLÜ SÖZLER

Ölçülü sözler, atasözü ve deyim olmayan, ancak atasözü ve deyim özelliği gösterip halk arasında çeşitli durumları ifade etmek için sıklıkla kullanılan, kalıplaşmış sözlerdir.

Ölçülü sözler, şairleri bilinemeyen çeşitli konulardaki şiir parçalarının halk arasında kullanılmasıyla varlığını devam ettirir. Atasözü, özdeyiş, deyim özelliği taşıyan, sanatlı bir anlatımı olan ve 'düzgü' adı da verilir. (Kapucu, 2016:143).

Kaya, ölçülü sözleri *"Tecrübe, düşünce, dünya görüşü ve inanç sonunda söylenmiş, ikaz, öğüt ve bilgi veren kısa ve ölçülü sözlere verilen ad."* (Kaya, 2010: 611) şeklinde tanımlarken, Albayrak ise ölçülü sözler için *"Günlük hayatta duygu ve düşünceleri ölçülü, kafiyeli ve sanatlı bir biçimde dile getiren atasözü, özdeyiş, deyim özelliği taşıyan sözler."* (Albayrak, 2004: 439) ifadesini kullanmıştır.

Halk kültürünün bir ürünü olan, halk arasında sıklıkla kullanılan ölçülü sözleri Latife Tekin de romanlarında sıkça kullandığı gözlemlenmiştir. Romanlarında Türk aile ve sosyal hayatına yer veren Tekin, Türk kültürüne ait ölçülü sözleri işlediği konuya ve kahramanların sosyal çevresine dikkat ederek ustalıkla kullanmıştır. İncelenen romanlarda 190 ölçülü söz tespit edilmiştir.

"Acele eden karalı gider, diye bir lafları vardı." (BKÇM, 87/25)

"Acıyı sızıyı dindirmeyen söz kulağa işlemez, savrulup gider." (MC, 12/17)

"Açık göz yanılır, kapalı göz yanılmaz derler, bir daha bak o karanlığa, neresinde duruyorsun?" (M, 69/6)

"NATO Caddesi'nin ad olup beri gelemeyişini bu ceplere bağladı." (BKÇM, 32/17)

"Bu arada rüzgâr taşlamak da âdetten sayıldı." (BKÇM, 27/9)

"Fakat Tebessüm Hanım, af buyurun, insan konuşurken gözlerine bakamıyor..." (UB, 180/7)

“Yaşı yaşının yarısına erişebilmek için üç yıl daha isteyen genç karısına ağırlığınca para saydı.” (BKÇM, 117/26)

“Bayraktar ağzı gözü çarpılmış, küllükte yatıyordu.” (SAÖ, 20/29)

“Ağzına girip dilini tutamadıktan sonra...” (Aİ, 92/5)

“Atiye kocasının ağzını kördüğüm edemeyince işi iyiliğe bozdu.” (SAÖ, 209/20)

“Yener’in ağzını melekler doldurmuş gibi.” (Aİ, 59/8)

“Akıl alacak gibi değil ama resmin ardını kovalamaktan net olarak korktu.” (BK, 93/6)

“Kaç zamandır aklım ağlıyor salya sümük, beyaz poplin bir mendille, ah nasıl yaptılar...” (GD, 68/5)

“Söylersem de, bunu saklayacağım herhalde, aklın açığını kalp kapatır gibisinden lafar eder şimdi.” (UB, 28/1)

“Son son ortalığa bir şırınga icat edip iğne vurmaya kalkmasını, karısının aklına şeytan aklı karışmasına bağladı.” (SAÖ, 20/29)

“Nezir’in aklında dolanıp diline inen kelime...” (Aİ, 94/18)

“Yasemin’in aklından geçenleri okumaya çalıştığını fark edince başını ümitsizce sallayıp, “Ben neyim ki, kim oluyorum ki...” diye mırıldandı.” (OÖY, 27/10)

“Allah aşkına anlat bana, geçmişte özleyeceğimiz ne var?” (GD, 29/6); GD, 61/8; GD, 93/21; GD, 156/12; M, 25/25; M, 162/14; M, 210/16; M, 214/26

“Topluca başına oturup, “Üzülme, Allah büyüktür,” dediler.” (SAÖ, 98/28)

“Düğünün ilerleyen saatlerinde kahve içip fal baktırmak istemiş, fakirler geleceği görür diye bir inanç vardır, bakışları bizim eltiye çevrilmiş, Allah söyletir yoksulu...” (M, 89/30)

“Allah yüzlerine baktı.” (SAÖ, 98/29); SAÖ, 145/1

“Atiye ölümün eşiğinde kendisiyle zıtlaşan kocasını Allah’a havale edip, ikinci günün akşamı, evdeki herkesi çaresiz ağzıyla çağırıp başına topladı.” (SAÖ, 148/26); SAÖ, 166/7; SAÖ, 177/11; SAÖ, 213/15

“Oğlu değil Allah’ı gelsin, katil olacaksam Jun’u temizlerim en başta.” (S, 48/9)

“Allah’ın hakkı üçtür, deyip yerinden doğruldu.” (SAÖ, 133/16)

“Allah’tan korkun yok mu senin pezevenk, dedi.” (BKÇM, 55/17)

“Amanı bildin mi!” (Aİ, 55/6)

“Sonunda ateşleri ter edip akıtan, ağrıları yel edip savuran bastondan eser kalmadı.” (BKÇM, 35/18)

“Atlılar atlılar, takırtısı tatlılar...” durmadan mırıldandım.” (GD, 51/20)

“Çiçektepe’nin camisinin babasının ayağına uzak düştüğünü açıkladı.” (BKÇM, 58/1)

“Bizi sayıp geldiniz, ayağınıza sağlık,” diye diye tüm evleri dolaştı.” (SAÖ, 152/23)

“Yaptığım resimler sonuçta birbirine benziyordu, başkalarına göre, bunda şaşılacak bir şey yoktu, hepsi aynı elden çıkmıştı çünkü herkesin düşünmeden kabullendiği bir şeyi ben kendime sorun yaptım…” (OÖY, 27/10)

“Çingene dilinin kalıntıları konducuların argosuna yerleşti. Konducu çocukların oyunlarına, “Aynur gudunur, Ayudum gudumu,” diye Çingene tekerlemeleri girdi.” (BKÇM, 143/21)

“Neye neden öfkelendiğini anlayarak ulaşmak mümkündü ona, insana başka yol bırakmıyordu.” (UB, 45/30)

“Bey beyliğini verir, kız kızlığını vermez…” (M, 234/26)

“Bileğimi kimse bükemez, artık usta oldum,” deyip durdu.” (SAÖ, 98/22)

“Bir içim su, benden bir karış uzun, mankenlere bin basar.” (S, 97/28)

“Bir çığlık uçumu zaman kaldı, seni görebileceğim için mutluyum.” (Z, 48/1)

“Canı çekilirken şarkı söyleyenini gördüm, bir kirpik düşümü vakti kalmış, teneşire yatıracaklar, ‘Gel kollarına al beni...’” (M, 64/20)

“O arabalardan birini anneme armağan etmek boynumun borcuydu.” (GD, 54/26)

“Çiçektepeli kadınların açılıp saçılması, teneke minareli camilerden birinde müezzinlik yapan Hacı Hasan’ın burnunun iman direğini sızılattı.” (BKÇM, 132/3)

“Kırmızı ışık ne güne duruyor, Halilhan Bey, canınız sağ olsun...” (BK, 127/1)

“Seyit cehennemde cayır cayır yanacağını bilse de abisinin elini öpmeyeceğine yemin etti.” (SAÖ, 163/12)

"Cin gözü gibi ufacık doğranıp kesilmiş ciğerler cam kâselerin içinden ayrı ayrı Çiçektepe'nin çocuklarına bakardı." (BKÇM, 61/24)

"Öyle ki ufala ufala son yaptıkları evler cin hamamına döndü." (BKÇM, 18/19)

"Buna Oryel derler, n'aber!" deyip, Huvat'ın cinini tepesine çıkardı." (SAÖ, 108/6); SAÖ, 184/3; SAÖ, 216/10

"Sonunda Atiye'nin cinini tepesine sıçrattı." (SAÖ, 80/4)

"Haydi sana güle güle İlkbahar, yerinde olsam bir dakika bile oyalanmam Erice'de, sararıp solmuş çiçekler git diyor sana, neşen bir gönülü bile doldurmaya yetmez artık**,** çapalayıp ektin ekeceğini, biçmeye başkası gelecek, anlamanı bekliyorum sabırla, mevsimlerle tartışacak zamanım yok benim, şirin ilçemizde sorunlar diz boyu." (MC, 127/9)

"Atiye de o sıralar yeniden çocuğa kaldı." **(**SAÖ, 19/34); SAÖ, 88/20; SAÖ, 96/5; SAÖ, 229/11; SAÖ, 229/24

"Akşama doğru çocuğu dışarı aldı, sarıp sarmaladı." (SAÖ, 94/13)

"Yıllardır sevdaya düşen gençlerin yüreklerinin üstünü çiçek tohumlarıyla süsleyip acılarını dindirdiğini, istenmeyen çocukları su edip karınlardan aşağı akıttığını söyledi." (BKÇM, 38/2)

"Onu terkletemediği gibi Huvat, her gece köylüye davet yedirdiğinin yanında, köyde halı kesilen her eve, dünürünün elinden tuta tuta, göz aydına varmaya başladı." (SAÖ, 40/6)

"Bir yandan davet yemeye, bir yandan, "Hasımlık günahtır," diye nasihat vermeye başladılar." (SAÖ, 25/33); SAÖ, 39/30

"Kimin başı sıkışsa derdine tasasına ortak olur, yardım eli uzatırdı, çayını ıhlamurunu içip muhabbetiyle avunmamış işçi yoktur." (MC, 107/15)

"İnsanın gelecek hayaliyle haklılık kazanması dert sahibi olması gibi bir şey…" (S, 33/31)

"Bay İzak'ın karısının güzelliği Bay İzak'ın yerin altında silah parçaları yaptırdığına dair bir söylentiyle gölgelenir, dilden düşerdi." (BKÇM, 89/3)

"Eee geçmiş olsun Himalaya, yok yere başını yaktılar yine de, beş yıl dile kolay." (MC, 68/4)

“Konducuların Zülika’yı dilleriyle yiyip bitirdikleri sıralarda Çiçektepe’nin delisi Dursun anasının kondusunu terkleyip Çeri Mahmut’un dizinin dibine, şır çaydanlığın yanı başına yerleşti.” (BKÇM, 107/10)

“Doğru laf yanlış ağza düşer, kıymeti kalmaz derler, bağrınızda Filistin açıyorlar, kocası suratlıyı susturun siz, ağzından alıp sözü kurtarın önce, bir şey yapacağımız varsa da, gönlümüz istemez yapmayı.” (M, 121/23)

“Sakatlar, taze gelinken kocası ölenler, döl tutmayanlar, çiçeklerini suya atar atmaz gittiler. (SAÖ, 14/12)

“Kadın yataktan iki düşünceyle kalkar, gün boyu düşüncesi catallanır, bin bir vesveseye kapılırmış, döşünü apıp gönlünü salarmış ortalığa, ne hissedecekse hissetsin, yazık değil mi...” (M, 175/15)

“Duyun da inanmayın.” (Aİ, 30/17)

“Her akşam pencerede, şu âşıklar var ya, yollarını gözlüyorum onların, el ele, sarmaş dolaş çöpten dönüyorlar, nasıl bir aşk, görmen lazım, arkalarında çöp arabaları, göz göze, huzurla çekip sürüyorlar, dünya umurlarında değil.” (OÖY, 46/4)

“O zamandan beri de birbirimizi görmüyormuşuz zaten, düzeni yerindeymiş, ama o gece kavga etmişler…” (OÖY, 151/22)

“O sohurdandıkça Huvat, “Eh ya, sabirin!” çekip foter şapkasını eline aldı.” (SAÖ, 86/5)

“Ulan toyboy düşürmüşsün eline, garibanı bulmuşsun, ekmeğimin peşine gelmişim…” (S, 55/11)

“Elden dost olmaz diyerek kızına öğüt verdi.” (SAÖ, 155/26)

“Hiçbir evladının ele güne karşı yüzünü ağartacak bir şeyi olmadığım, birbirleriyle kardeş gibi girip çıkmadıklarını ne birbirlerine ne anaya babaya bir hayırlarının dokunduğunu söyleyip her birinin ayrı bir baş çekmesinden, kimsenin heves etmediği şeylere heves etmelerinden yakındı.” (SAÖ, 240/28)

“Ele güne yerindirmedi.” (SAÖ, 57/28)

“Kaz Dağı’nda eli erkek eline değmemiş kadın evliya...” (M, 83/4)

“Çöp Muhtar elinden avucundan kayıp giden muhtarlığını kurtarmak için çırpındıysa da Çiçektepe Kondu Yeri Heyeti’nin ardına katıldı.” (BKÇM, 136/13)

“Ama elini attığı dal kurudu.” (SAÖ, 85/5)

“Ellerimiz bir an kulak bir an bıçak...” (Aİ, 32/23)

“Sarı oğlanın hemen yeleği üstüne giydiğini, yeleğin eteklerini çekiştire çekiştire, “Ellerine sağlık!” dediğini söyledi.” (SAÖ, 116/1)

“Eklendikçe de fabrikaların gürültüsü, rüzgârın uğultusu, çöpün kokusu Çiçektepe’de çözülmez bir düğüme, erilmez bir sırra dönüştü.” (BKÇM, 40/16)

“Erkekler öldürmediğinden kadınlar gülemediğinden delirir…” (M, 18/1)

“İki yıl bildiği her şeyi öğreterek yanında taşıdığı sempatizanı, artık ermişler katına çıkarmaya karar vermiş ve onayını aldıktan sonra yüce Tanrı’nın, ciddiyetle tutmuş kolundan kızı, dar bir koridordan geçirip küçük bir odaya kapatmış.” (GD, 74/4)

“Nedeni Çiçektepelilerce bilinmez bir kavga yüzünden evi barkı koyup dağılırlardı.” (BKÇM, 40/16)

“Fakirlik ruhumun pençesine yapıştı.” (GD, 98/8)

“Gecemiz gündüzümüz bir olmuş, yaşatmayacaksın beni içinde, korkun geçiyor, hırsın coşuyor, ölümü aranıyorsun sen, çıkacak bir köşede karşına, suçu üstüme yıkacaksın...” (M, 174/8)

“Değneğini közün içine sokup çıtır çıtır kızdırmış ucunu Hurranibar, ‘İkiniz de karnımın ağırlığısınız benim,’ diyerek doğrulmuş tandırın başından, değneği bir onun ağzına, bir ötekinin ağzına gel ha etmiş...” (M, 112/13)

“Kel Ali mandırada domuz başı tutarken oraların ne kadar bekçisi varsa Veliman’ın gerdanına diş bastı.” (BKÇM, 72/26)

“Bak iyi düşün, sonra yan çizmek olmaz, açıkça bil durumu da, yarı çatlak dolaşmayalım ortalıkta, yüklendik mi ışığı geri dönüş yok, güveniyor musun kendine...” (OÖY, 78/33)

“Gitti ama pir gitti.” (SAÖ, 37/29)

“Tijen’in hikâyesinden dolayı kendimi Raşit’e ait hissediyordum o aralar, ister istemez ayağım kesildi zamanla, uzun aralarla yazışıp haberleştikten sonra gönül borcu duymaz olduk birbirimize.” (S, 126/1)

"Gideceği yeri, duracağı ânı tayin etme özgürlüğünü yitirdiğini tekrarlayıp duran Halilhan'ın heyecanlı fısıltısına pek inanası gelmediyse de Gogi arkadaşlık hatırına volvoyu göz hapsinde tutacağına söz verdi." (BK, 27/2)

"Gözler çift bakar, biri ak, biri kara." (MC, 57/9)

"Kör sabahta kalktığım, gözlerim kan çanaklarda pankart çıtası çaktığım, slogan sorumluluğu yaptığım…" (GD, 13/3)

"Gözlerinin ışığı eridi ve saçlarının uçları cansız tavuk hastalığına yakalandı." (GD, 86/25)

"Halit, "Günahı benim başıma!" deyip omuz silkti." (SAÖ, 210/23)

"Onca zamandır kocalık görevini yerine getirmesine engel olarak günaha girdiğini, günahların boynuna ağır geldiğini söyleyerek Huvat'ın koynuna girdi." (SAÖ, 209/22)

"Bir uğurlama şaşırtmacasıdır, 'Hanım helal olsun, şeker olsun,' son anda elini daldırır sebzelerin arasına, iki patates, bir soğan çalıp kaçırır, geri fırlatırdı arabasına." (M, 238/20)

"Kel Ali yazmaları uçuşan kadınlar koşarken, "Harip'in suyu karın şişirmez, içerine kor ateşler düşürmez!" diye bağırmaya tutulurdu." (BKÇM, 72/1)

"Hayal bile edemeyeceğiz o geçip gidişleri artık, dalgınlık hızıyla köprü girişini kaçırıp konuşarak otobana düşmeyi ses sese." (Z, 14/14)

"Kendini afyona vurmuş, aynı evde büyüdünüz fakat karakter yapınızda bir benzeşme olacak diye bir şey umman hayatın akışına ters gelen bir durumdur..." (BK, 40/25)

"Her şeyin yeri, zamanı var..." (Aİ, 115/12)

"Kız köyü, oğlan köyüne hoş geldine durdu." (SAÖ, 45/30)

"Hoş geldiniz sefa getirdiniz, bir diyeceğim var sizlere." (MC, 34/13)

"Terini soğutmak, içinde tutuşan ateşi söndürmek için karısına bin türlü ağız etti." (BKÇM, 55/12)

"Sonunda Mahmut herkesin içine şeytan girdiğine, bu nedenle Yasin'li lambalarının yanına kimsenin yanaşmadığına karar verdi." (SAÖ, 182/15); UB, 180/17

"Çöp Bakkal üstüne yürüyen teri karısına gösterdi, içinin ateş kestiğini söyledi." (BKÇM, 55/9)

"Memelerinin ağırlığından iki dalı kırılmıştı." (BKÇM, 36/15)

"O zaman gerçekten mutlu bir insan olduğuma, ilahî huzura kavuştuğuma emin olabilir, benim için sevinebilirsiniz." (UB, 200/10)

"Gökyüzünde parıldayan yıldızların sırtı pullu balıklar olduğunu, suyun altında aynı suyun üstündekilere benzer bir dünya bulunduğunu ve de insanın sudan gelip suya gittiğini uzun uzun anlattıktan sonra, gücünün kuvvetinin kafasının yerinde olduğunu söyleyerek kendisini rahat bırakmalarını diledi." (SAÖ, 167/12)

"Kadınların çoğu Vakıf Çiçektepe'de, erkeklerin çoğu da Birlik Çiçektepe'de işe güce dalınca aile faciası diye bir şey ortaya başını çıkardı." (BKÇM, 139/13)

"Atiye kocasının ağzını kördüğüm edemeyince işi iyiliğe bozdu." (SAÖ, 209/20)

"Böyle duygulanmak hiç de düşüncemize, amacımıza aykırı değil ama Şeref benim işi taşkınlığa vardırdığım görüşünde." (UB, 23/9)

"Sabahtan gece yarısına kadar işsiz anlatıyor, güçsüz dinliyor burada, duyan da bir şey söylüyorlar sanır, boş konuşuyorlar." (MC, 111/8)

"Yazarsan, o adama yardıma gitmediğimizi anımsamak zorunda kalırsın, insanın kendinden gizlemeye çalıştığı zavallılıkları öldürücüdür, adamı kaderine terk ettik, anlatacağın şey buysa, sen bilirsin..." (OÖY, 178/20)

"Huvat bir elinde dünürünün eli, bir elinde içi çerez dolu torbayla ortalığa düştükçe Atiye kahrından uğundu." (SAÖ, 40/13); SAÖ, 209/16

"Çöp Yolu'nda, davul dengi dengine lafını, "Kanı kurşunlu yiğide, ciğeri tozlu gelin," lafı karşılardı." (BKÇM, 48/11)

"Gülyaz Abla'nın kedilerine bakma karşılığında evinin bir odasına yerleşip karın tokluğuna idare etmişlerdi bir zaman…" (MC, 34/27); MC, 116/13

"İçinde uyandığım kadın kılıç yarası aldı, can çekişti yerde, bırakıp çekilemedim, o debeleniyor, ben haykırıyorum, karnı yüklüydü..." (M, 129/30)

"Atiye ilk günler, "Karnınızda yalan yuva yapmış anam sizin," diye terslendiyse de, koğu öyle bir dallanıp budaklandı ki, "Git şu babanı al da gel lan!" diye Halit'i Huvat'ın yanına yolladı." (SAÖ, 27/1)

“Sözünü oluşturup söyleme imkânı bulamamış, kendi eserini yaratıp ortaya çıkaramamış, böyle şeylerin düşünü bile kuramamış dilsiz, yenilmiş insanlar da toplum içinde kendilerine bir yer edinme çabasına son vermeleri koşuluyla burada var olabilirler,” diyorum.” (UB, 193/27)

“Bazı insanlar dünyada sesleriyle cezalıdır, daha kendinden haberi yok.” (UB, 148/4)

“Cüce kendini bildi bileli oralardaymış, adı yok, yüzünde bir bıçak izi var şakaklarına kır düşmüştü...” (OÖY, 178/20)

“Aklıma geleni anlatıyorsam bu kimin yüzünden, planımı yapmıştım, Bacıhurranilerden başlayacaktım, kendini bir şey sanıp üstüme sıçramaya kalktın.” (M, 49/12)

“Adı kahvelerde yankılanırken kıvrak zekâsıyla kendini yeniden yarattı.” (BKÇM, 116/12)

“Hiç olmaktan kıl payı kurtulduğumuza sevinelim!” (Aİ, 19/14)

“Sızısı kıldan ince, kılıçtan keskin acı su iner ayaklarına, şaşırıp Malya Ovası’na sapmayacaksın, tünelin çıkışında dört bin Babai iskeleti...” (M, 128/16)

“Senin gibi kırk kuyunun suyunu içtim ben.” (Aİ, 28/2)

“Derken yeminle yakında ereceğini, kırklara yedilere karışacağını söylemeye başladı.” (SAÖ, 106/3); SAÖ, 106/32

“Koyacak lafınız yok ki yeriniz olsun.” (Aİ, 58/14)

“Kör sabahta kalktığım, gözlerim kan çanaklarda pankart çıtası çaktığım, slogan sorumluluğu yaptığım…” (GD, 13/2)

“Kötünün iyisini seçmek dedikleri noktada tam da burası işte.” (MC, 98/3)

“Erice’de herkes Gülyaz Nikâhı’nın ne olduğunu bilirdi– gizli saklı şeyler ilk onun kulağına okunurdu.” (MC, 32/24)

“Bunlardan birinin nikâhlı karısı üstüne kuma gelen kadın, Birlik Çiçektepe’de yolda giderken iki bıçak sallayıp öldürdü.” (BKÇM, 139/19)

“Çocuğun aklına ne söyleyip girdilerse iletişimleri tümüyle kopmuştu sonra, kuruya kalmadan çalışıp hayatını kazanacakmış.” (MC, 26/2)

“Küller yüzüne!” deyip Huvat’ın yakasını bıraktı.” (SAÖ, 41/5)

“Ama, “Küller yüzüne, teller gözüne!” derken ipin ucunu öyle bir kaçırdı ki, hacılığı Sose’yle garip, anlaşılmaz bir dille konuşmaya başladı.” (SAÖ, 41/9)

“Yoksa ondan da laf mı satın alıyorsun Nevres, para mı veriyorsun gazeteci oğlana?” dedim.” (S, 169/16)

“Laf olsun diye söylemiyorum, az daha gecikecek olsam girmek yasaklanacakmış buralara…” (S, 162/4)

“O gezindikçe Dirmit annesiyle laf yarışına kalktı.” (SAÖ, 108/6)

“Sözü sözüme dolanıyor, şiddet yanlısıydı, Bedira melek kalır yanında…” (M, 49/1)

“Samimiyetsiz çabalarından dolayı ben onlara minnet borçlu olmuş oluyorum.” (UB, 107/1)

“Laf döndü dolaştı, NATO ne demeye gelire vardı.” (BKÇM, 31/21)

“Ne koparırsanız kârdır Sedra’nızdan demek istiyorum.” (S, 25/23)

“Ne kurtarırsam kârdır diye düşünüp telaşla, oradan oraya uçuşan desenleri yakalamaya uğraşıyorum.” (OÖY, 152/10)

“Babama bayramlık alsın diye yalvarmazsam ne olayım!” (Aİ, 92/13)

“NATO’nun nece eğrilik demeye geldiğiyle ilgilenenler, niye doğruca eğrilik diye yazmadıklarını kafasına takanlar çıktı.” (BKÇM, 32/4)

“Evlerine, ocaklarına ateş düştü sanırsın, öyle meclis hayatı yaşıyorlar, Allah sevenlerine acısın.” (M, 167/5)

“Amir’e yazık oldu çok, efendi çocuktu, olacak iş değildi ya oldu bir kere...” (MC, 54/11)

“O arada belli belirsiz bir ses, bir şarkı mırıltısı çalındı kulağına, Emin şarkı söylesin, olacak şey değildi, söylemezdi hiç, söylemezlerdi daha doğrusu ne yalnızken ne de birlikte oldukları zamanlarda...” (OÖY, 130/26)

“Anadolu kralları ödül koymuş başına, diri getirene mağara dolusu hazine bağışlıyorlar, yakalasalar taç giydirip kraliçe yapacaklar…” (M, 142/32)

"Öksüz erkek kalp yakar hayat söndürür, öksüz kız yuva yıkar mal süpürür." (MC, 64/4)

"Kapın, eşiğin yok, ayağını koyacak yeri olmayan kendini tartıp mesafesini ayarlayamaz, bizim buralarda bir laf vardır, 'Ölçüsüzü köksüze taşlatırlar**,'** diye." (S, 49/23)

"Havaya ölüm sessizliği çökmüş, sessizliği içine çekerek fabrikayı arkasına alıp hızlı adımlarla uzaklaştı o bölgeden, geçmiş hayatı içine girilmezmiş gibi görünüyordu…" (MC, 74/21)

"Amerika'da mantıcı dükkânı açacakmış, ölüm uykusuna yattım da, rüyada mı dinliyorum Tanrım, New York'a yer bakmaya gidip gelmiş, üstünden önlüğünü atalı üç yıl oldu olmadı..." (M, 225/4)

"Hayatımda üç-dört kez oldu bu bana, hepsinde de ölümden döndüm, anlatırım..." (UB, 61/29)

"Ömür bir kavanoz dolusu arpa demişler, yaşayacak neyin kalmış, elli tanesi gitmiş…" (M, 71/18)

"Öte dünya nikâhı kıydım ikisine, orada birleşir, kavuşursunuz..." (M, 94/30)

"Çöp bayırlarında değil, dünyada bile bu adları bilen insanlar parmakla sayılacak kadar azdı." (BKÇM, 97/16)

"Pirelerden yaptığım deveye bindim." (GD, 58/18)

"Çiçektepe'de pirlik katına çıkması ağlayıp sarsılarak Sırma'yı iyileştirmesinden sonra oldu." (BKÇM, 33/4)

"Yatıp uyuyabiliyor musun diye sor, ruhuma ne zaman hayat soluğu üflense tepemde hepsi, usanmışım hışırtılarından..." (M, 49/2); M, 75/1

"Benimle iyi geçinmeye bak Elime, bir daha ruhuna hayat soluğu üfenmez, öldüğünle kalırsın…" (M, 155/22)

"Rüzgâra yazılı fırtına destanı, bir günde eğmedik başımızı, çarpışa çarpışa yenildik şerefemizle, her şeyi bilen suya sorsunlar, suyun rengi böyle miydi sanıyorsun..." (M, 88/27)

"Seyit'in gözleri çiğ patates halkalarıyla elektrik kaynağının savaş alanına döndü." (SAÖ, 98/8)

"Sayıları bir elin parmaklarını geçmiyor olmalı ki, diye bir kuruntuyla içim parçalandı, girip çıkıp hayretle mırıldandım, durup durup kedere bulandım." (GD, 174/6)

"Sevinç gramla dert kiloyla, derdi annesi." (MC, 48/11)

"İşçilerin, sendikacıların konuşmalarını dinleye dinleye fabrikaların sır perdesini araladı." (BKÇM, 47/6)

"Soluğum sığınacak yer bulamazdı." (GD, 58/11)

"Yüz üç yaşında, yetmiş yılda zor anlattırdım hikâyesini, söz orucu tutuyor, anlamını bilmezsin sen, dokuz yaşındaymış elçi seçildiğinde, gidecek yerim yok sanıyorsun Elime..." (M, 86/18)

"Ondan aldığı romanı su gibi içti." (BKÇM, 118/2)

"On gün Atiye ağılın başını su yolu etti" (SAÖ, 37/29)

"Korkusunu kendine yediremediğinden, "Atiye'nin nesi olacak, şeytan giriyor aklına zaar," diye yüreğine su serpti, ama imkânı yok korkusunu atamadı." (SAÖ, 41/18); SAÖ, 63/3; SAÖ, 67/11

"Kendimi bekârlığa mahkûm ederek şeytana kız kardeş olmama arzusuyla doldum." (BK, 90/2)

"On yıl gece evlerinin dış yüzünde dolandığım hayatım tangırlana yuvarlana, tangırlana yuvarlana göçüp giderken, ben ardından nemli gözlerle baktım ve üçüncü kez aynı eski yüzlü koltuğa "hış" diye yığıldım." (GD, 13/7)

"Tanrı senin yüzüne bakıyor muymuş?" (UB, 108/19)

"O lafı oraya getirdikçe, Atiye kendisi gibi bir garip kalmış, içi yaralı kadınla uğraşanın yüzünün Tanrı tarafından aynet beynet edileceğini, gazaba geleceğini, kendisiyle uğraşmasa iyi edeceğini kocasına duyurdu." (SAÖ, 212/24)

"Dirmit'i kurtarmaya gücünün, bir de ömrünün yetmeyeceğini düşündüğünden onu Tanrı'ya havale etti." (SAÖ, 167/28)

"Saim, Tanrı'ya başkaldırdığı için taş kesilmiş şaşkın günahkârlar misali, tutulduğu yerde susup kalmıştı." (Aİ, 40/22)

"Tatlı tatlı gülüp acı konuşma zamanı gelmişti Salih Usta'nın…" (MC, 111/3)

"Türkülerden turnalar uçtu." (BKÇM, 40/18)

"Üç vakte kadar mis kokulu mor çiçekler açmasını boşuna beklediler." (SAÖ, 26/15; SAÖ, 93/14; SAÖ, 99/27; SAÖ, 168/2

"Huvat o gece eve gelir gelmez, üçten dokuza şart edip Atiye'yi boşadı." (SAÖ, 89/28); SAÖ, 160/32

"Sandal Aba hayvanların dilinden anlayan, ünü dört mevsime yayılmış bilgili bir hekimdi." (BK, 33/13)

"Varlığına şükredecek yerde..." (Aİ, 58/19)

"Yağmur çamur demedi, kendisini Allah yoluna çeviren kara sakallı hocanın arkası sıra cami cami gezindi." (SAÖ, 142/28)

"Yağmur çamur dinlemez**,** sağılacak süt beklemez." (MC, 100/27)

"İngiltere'ye giremeyeceğimi sanıyor, bir daha attıramayacak beni, yaptıkları da yanına kalmayacak." (S, 141/8)

"Kimin başı sıkışsa derdine tasasına ortak olur, yardım eli uzatırdı, çayını ıhlamurunu içip muhabbetiyle avunmamış işçi yoktur." (MC, 107/16); MC, 110/19

"Ama hiçbir ordu mensubu biraz alkol aldıktan sonra kaptığı sandalyenin dört ayağının altına bira şişesi dizip yaşına başına bakmadan üstünde amuda kalkmazdı." (BK, 26/1)

"Yaşlandıkça fikirsizin neşesi artarmış, bu da babamın lafı." (M, 181/2)

"Hocalar hocalıktan çıktı, yedi başlı ejderha kesildi." (SAÖ, 143/27)

"Bu sabah yeni bir sayfa açmıştım kendime…" (Z, 39/2)

"O yalvardıkça, Huvat yeni gelin gibi nazlandı." (SAÖ, 90/2); SAÖ, 120/26

"Yoksulun ayağı kaymış, günü dünyası kararmış." (MC, 24/3)

"Ciğerci Çiçektepelilerin yüreklerinde tahta çıkmadan önce döş cebinde taşıdığı çifte gözlüğü ve her akşam koltuğunun altında tepenin başına bir tomar gazete çıkarmasıyla tanınırdı." (BKÇM, 61/7)

"Zaman kanatlanmış nereye demişler yeniye demiş." (MC, 47/9)

4. YEMİNLER

Türkçe Sözlük'te "Ant" olarak geçmektedir. (Argunşah vd., 2023: 3595). Terimler sözlüklerinde ise yeminler, Kaya (2010:787), "Birtakım nesnelerden

yararlanarak karşısındakine söylenen ikna sözleri, ant." olarak açıklarken Albayrak (2004: 530), "Tanrı adına ant içmek." olarak açıklamıştır.

Yeminler günlük konuşma dilinde herkesçe sıklıkla kullanılmaktadır. Birini ikna etmek için kullandığımız yemin ifadelerinin dışında alışkanlık haline gelmiş normal konuşma esnasında gelişi güzel kullanılan yemin ifadeleri de vardır.

Çalışmada hem birini ikna etmek amacıyla hem de alışkanlık haline gelip konuşma esnasında gelişi güzel kullanılan yemin ifadeleri incelenmiş ve toplamda 8 yemin ifadesi tespit edilmiştir.

"Gözleri, "Annemin ölü gölgesi bayrağım olsun ki, kendimi size karşı savunacağım," dediğimden bu yana hep dargın bir bükülmeyle yumulur ve usulca saçlarının altına kayar." (GD, 166/18)

"Ebelerin Vehbi, "Benimki karıydı, dinime çıplaktı hem de!" dedi." (SAÖ, 23/12)

"İki gözüm önüme aksın ki Kepse mepse tutmadım," diye yemin billah ediyordu. (SAÖ, 16/11)

"Valla ben Kepse tutsam, gittiğim yerlerin hepsini köye getiririm," diyor…" (SAÖ, 16/9); SAÖ, 33/16; SAÖ, 68/13; SAÖ, 239/30; UB, 261/9

"O gece yarısına kadar, köyün erkeğini kadınını, anasının mezarının üstüne kırk gün nur oturduğuna dair yemin billah ettirmeden yatırmadı." (SAÖ, 35/9); SAÖ, 132/20; SAÖ, 175/1; SAÖ, 230/30; SAÖ, 123/6; SAÖ, 209/2; SAÖ, 246/22

"Yemin ediyorum, yaşadığını bülbüllerden duymuş gibi oldum*."* (BK, 115/29); SAÖ, 70/28; SAÖ, 74/5; SAÖ, 83/21; SAÖ, 92/2; SAÖ, 106/34; SAÖ, 115/29; SAÖ, 123/6; SAÖ, 130/5; SAÖ, 130/19; SAÖ, 139/2; SAÖ, 147/34; SAÖ, 148/24; SAÖ, 155/32; SAÖ, 162/11; SAÖ, 162/20; SAÖ, 163/13; SAÖ, 175/15; SAÖ, 176/2; SAÖ, 179/8; SAÖ, 181/10; SAÖ, 184/12; SAÖ, 207/3; SAÖ, 212/29; SAÖ, 217/15; SAÖ, 227/20; BKÇM, 37/29; BKÇM, 49/28; BKÇM, 56/3; BKÇM, 64/5; BKÇM, 91/13; BKÇM, 104/7; BKÇM, 104/32; GD, 183/20; BK, 54/23; BK, 62/5; BK, 62/13; BK, 63/4; BK, 109/1; BK, 110/24

"O kızgınlıkla köyden çıkıp gitmiş, bir daha adımını atmayacağına dair su gibi yemin içmişti." (SAÖ, 12/19); SAÖ, 16/11; SAÖ, 84/9; SAÖ, 145/19; SAÖ, 151/32; SAÖ, 177/5; SAÖ, 201/26; SAÖ, 213/2; SAÖ, 225/3; SAÖ, 239/30; BKÇM, 56/18; BKÇM, 137/10

"Çöp Bakkal keyfin erkeğe vergi bir şey olduğuna dair yemine başlayınca bir ağıt tutturdu." (BKÇM, 55/22)

5. ALKIŞLAR (DUA)

Türkçe Sözlük'te *"Dua, kargış karşıtı."* (Argunşah vd., 2023: 150) olarak açıklanan alkış, dua teriminin açıklamasına bakıldığında ise *"Allah'a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme"*, *"Allah'a yalvarmak için söylenen dinî metin."*, *"Yakarış."* olarak verilmiştir. (Argunşah vd., 2023: 1085).

Alkışlar (dua), Allah'a yalvarmak, bir şeyi Allah'tan istemek için kullanılan sözlerdir. Karataş (2004: 33), *"Görülen iyiliklere, kavuşulan/elde edilen nimetlere ve yaşanan güzelliklere karşı minnet duygularını ifade etmek için söylenen dilek sözleri."* diyerek alkış terimini iyi dilek olarak açıklamıştır. Devamında ise, *"Alkış birini ululamak/ yüceltmek, övmek; bir nevi ona hayırdua da bulunmaktır."* şeklinde açıklamıştır. Albayrak da tanımında alkış terimi şu şekilde açıklanmıştır: *"İnsanların kendileri, yakınları veya sevdikleri için söyledikleri iyilik, mutluluk ve sağlık dileyen kalıplaşmış sözler, dualar…"* (Albayrak, 2004: 13).

Tekin'in romanlarında kahramanlar genelde sevdiklerinin mutluluğu, iyiliği ve sağlığı için Allah'a dua eder. Bazı cümlelerde ise kahramanların manevi doyuma ulaşmak, huzuru yakalamak için duaya başvurduğu görülmüştür. Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanında duaya sıkça yer vermiştir. Romanlarda 32 alkış (dua) tespit edilmiştir.

"Albay'ın karısının konducu kadınlara, "Allah Çöp Muhtar'dan razı gelsin, bankada paramız oldu çok şükür," diye gıcık vermesi Çiçektepelileri sinirlendirdi." (BKÇM, 126/31)

"Allah düşmanımı öksürtmesin!" dedi, başka bir şey demedi." (SAÖ, 172/6)

"Sarmayı benim eski kaynana yapıp getirmiş, üvey kaynanam daha Türkçesi, saçını başını taratıp süslendi, gece duasına gitti az önce, kapalıdır tesettürlü, Allah hepimizi açık halinden korusun, bir erkek görmeyiversin, yaktım kavurdum sanıyor, her gelişinde garajda yeni bir âşık buluyor kendine, eski anlattığını unutup yenisiyle evlenecek oluyor." (MC, 119/23)

"Gökyüzüne baka baka Allah kavuştursuna durdular." (SAÖ, 62/18); SAÖ, 62/23

"Allah kimseyi Beşiktaş'ta fakir etmesin," derdi annem." (M, 227/13)

“Bahal, ineğin yanaklarını seviyor, “Hadi Karakız’ım hadi, Allah kurtarsın,” diye mırıldanıyor, inek gözlerini kapatıp kafasını Bahal’e uzatıyordu.” (MC, 55/2)

“Evlerine, ocaklarına ateş düştü sanırsın, öyle meclis hayatı yaşıyorlar, Allah sevenlerine acısın.” (M, 167/6)

“Sonra “Allah size uzun ömürler versin,” diyerek varıp iki ihtiyarın elini öptüler.” (SAÖ, 26/11)

“Allah sizi karşı getirsin bize...” (MC, 125/20)

“Oğlunun tez vakitte iş bulması için Allah’a yalvardı.” (SAÖ, 111/12); SAÖ, 227/11; SAÖ, 239/17

“Atiye tespihini eline aldı, “Allah’ım kızımı ıslah et,” diye dolanmaya başladı.” (SAÖ, 155/1)

“Gönlünüzdeki hayalleri bulmanızda Allah’ın şefkati üstünüze olsun.” (BK130/11)

“Seksen yaşında bilgisayar öğrendi, aydınlık içinde yatsın, hastalığı uzun sürdü...” (UB, 178/3)

“Ah Devrim Tanrıları, kurtların önüne atılmaya razıyım, bağışlayan siz olun...” (GD, 60/16)

“Üşüyen kadınların ve onların sevdiği erkeklerin ve doğurup büyüttükleri çocukların başına bomba düşmesin diye ve bütün canlıların kalbine güneş insin...” (M, 199/32)

“Bizi sinsilerin zulmünden koru Yarabbim.” (GD, 95/1)

“Ciğerine kuvvet!” (BKÇM, 86/12)

“Bu şaşkınlık anında dua okuyup sağa sola üfürenlerin, korkudan donuna kaçıranların yanı sıra, otobüsün sağını solunu elleme cesareti gösterenler de çıktı.” (SAÖ, 11/7); SAÖ, 43/28; SAÖ, 63/13; SAÖ, 65/8; SAÖ, 65/9; SAÖ, 94/12; SAÖ, 149/28; SAÖ, 160/12; SAÖ, 161/20; SAÖ, 168/18; SAÖ, 188/14; SAÖ, 195/13

“Uyumadan önce de “Bizim de canımızı bu hayırlı işin başında al, Yarabbim,” diye dualar ettiler.” (SAÖ, 26/7); SAÖ, 121/28; SAÖ, 187/16; M, 199/25

“Direnişimiz hepimize hayırlı olsun!” dedi.” (BKÇM, 82/22)

"Adını koymaya gelenler de, "Bu çocuk yaşamaz ya, inşallah adı uğurlu gelir," dediler" (SAÖ, 20/19); SAÖ, 122/4; SAÖ, 234/1

"Mevlam kimseye kuyunun dibi yok dedirtecek korku yüzü göstermesin." (MC, 20/7)

"Biz mahvolduk, Rabbim çocukları kayırsın bundan sonra." (MC, 15/7)

"Sen geç ayıkanı bağışla, Yarabbim," deyip Huvat'la küslük çekişmeyi bir yana bıraktı." (SAÖ, 213/22)

"Atiye, oturuşu mühendis oturuşu, kalkışı mühendis kalkışı, bakışı mühendis bakışı oğlunu gördükçe, "Şu işi yarım koyma yarabbim, diplomasını eksik etme," diye okuyup üfledi." (SAÖ, 212/16)

"Ama Mahmut annesinin ikide bir, "Şu oğlanın gitarını elinden al Yarabbim!" diye yalvarmasına kulak tıkadı." (SAÖ, 183/16)

"Tanrı beterinden korusun, inin ağzı gene iyi." (M, 84/4)

"Tanrı sizden razı olsun, kurun şuraya bir şehir, gidip az öteye bir tane daha kurun, Tanrı'nın arzusu, dileği bu yönde, ötekilerin yaptığı şehirleri de yıkıp hazinelerini taşıyın buraya..." (M, 113/14)

"O gün akşama kadar, babasının günahlarını bağışlaması için Tanrı'ya yalvardı." (SAÖ, 43/13); SAÖ, 82/19; SAÖ, 148/4; SAÖ, 162/23; SAÖ, 164/14; SAÖ, 164/29; SAÖ, 192/23; SAÖ, 226/22

"Aklını bozup delirmemesi için Tanrı'ya yalvarıp yakardı." (SAÖ, 165/27)

"Yanakların kan gibi kırmızı, yüzün güleç, talihin açık olsun," deyip çıkıp gitti. (SAÖ, 13/34)

"Pişirdikleri çorbaları, "Yaş versin, ağıt getirsin!" diyerek Güllü Baba'ya içirdiler." (BKÇM, 38/33)

6. DİLEKLER

Türkçe Sözlük'te *"Bir kimsenin dilediği, olmasını istediği şey; temenni, murat."* (Argunşah vd., 2023: 1014) şeklinde açıklanan dilek, isteklerimizi arzularımızı, olmasını istediğimiz şeyleri ifade eden sözcüklerdir. Alkışlarla benzeyen bu sözcükler dilek ifade ettikleri için çalışmamızda ayrı bir bölümde verilmiştir.

Latife Tekin'in romanlarında dilekler daha çok dua niteliğindedir. Bazı dilekler ise hayal ve istek anlamı taşımaktadır. Dileklerin en fazla *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanda geçtiği görülmüştür. Diğer romanlarda dilekler oldukça az kullanılmıştır. On bir romanın toplamında 16 dilek tespit edilmiştir.

"Dirmit'in, "Aklım kaçsın, şiirlerim kaçmasın!" diye evin içinde dolanıp yattığı sıralarda, Nuğber'in düğün hazırlığı başladı." (SAÖ, 208/31)

"Atiye, "Al canımı ya Azrail!" diye bağırdı." (SAÖ, 149/9); SAÖ, 149/11

"Anneciğim, âşık olmasam, hiç âşık olmasam, kız yürekli bir oğlan doğursam, ikinci bir çocuk doğursam..." dedim." (GD, 57/8)

"Tüküren, kulağına eğilip, "Bana çekesin e mi!" diye dilekte bulunuyordu." (SAÖ, 14/15); SAÖ, 95/11

"Anne," diyen sesi, ta uzaklardan, ağzı mor köpüklü kuşların karnından geldi, "beni affet, biliyorum, canavarlaştım!.." (GD, 100/23)

"Toplaşıp can sağlığı dilemeye gelen köylülerini geri çevirdi." (SAÖ, 16/32); SAÖ, 87/28; SAÖ, 143/9; SAÖ, 165/5; SAÖ, 166/32; SAÖ, 167/13; SAÖ, 169/24; SAÖ, 181/22; SAÖ, 208/17; SAÖ, 218/13; SAÖ, 239/19; BKÇM, 21/17; BKÇM, 104/18; BK130/13; UB, 149/24; UB, 171/15; UB, 260/3; S, 48/5; S, 56/23; S, 167/26

"Efendimiz bizi mahvetme!.. Efendimiz bizi tabiyetine al!.." (M, 71/26)

"Ardından Huvat'ın ellerine yapıştı. "Hakkını helal et lan," dedi." (SAÖ, 99/25)

"Ayrıca, ruhunu huzur içinde teslim edebilmek için hakkını helal etmesini istedi." (SAÖ, 149/25); SAÖ, 122/7; SAÖ, 211/10; SAÖ, 228/22; SAÖ, 243/20; OÖY, 39/32; UB, 194/1

"Ah," dedim ona, "ah, itler anne olmasın!" (GD, 100/8)

"Sofranıza bir tabak koyamaz mısınız, babası duyarsa öldürür, ben onu ne güçlüklerle büyüttüm, etmişler bir cahillik, kıymayın yavruma..." (M, 234/31)

"Atiye, "Saçlarımı suda koymayın," diye mırıldandı." (SAÖ, 246/8)

"O ışık kıvılcımlar saçarak dalga dalga gelsin sarmalasın beni, şifa versin, akıl versin, yol göstersin." (Z, 104/13)

"Sevgilin dünya olsun, yasın o yas Elime..." (M, 242/12)

"Atiye, "Seyit'i dünya gözüyle bir kez olsun görsem!" diye inledi." (SAÖ, 218/22)

"Solup gitmeden sırtınızı bir ağaca, yüzünüzü bir çiçeğe yaslayıp baharı yaşayın doyasıya, açın gözlerinizi gönüllerinizi, dışarıda renkler sönmeden içinize çekin sevginin kokularını." (MC, 80/2)

7. KARGIŞLAR (BEDDUA)

Türkçe Sözlük'te kelime anlamı olarak *"beddua, alkış karşıtı"* (Argunşah vd., 2023: 1895) olarak tanımlanan kargış, bir kimsenin kötü duruma düşmesi üzerine söylenen kötü dileklerdir. Halk arasında sıklıkla kullanılan kargışlar (beddua) kendisine ve çevresine zararı olacağını düşündükleri kişiler için olumsuz dilekler içeren sözlerdir.

Albayrak, kargışlar için *"Bir kimsenin başına kötü şeyler gelmesi için söylenen, lânet, telkin, kargış anlamlarındadır. (...) Beddua duanın aksi ve zıddı olan lânet, inkisar, belâ ve gazap ifade eden olumsuz sözdür.*" açıklamasını yapmıştır (Albayrak, 2004: 72). Karataş ise "*Duanın zıttı olan kargışlar, haksızlığa uğramış, incitilmiş kişioğlunun isyanını dile getirme, hiddetini susturma çaresidir; kötülerin cezalandırılma dileğidir."* şeklinde açıklamıştır (Karataş, 2004: 184).

Latife Tekin romanlarında kargışlar (beddua) en çok *Sevgili Arsız Ölüm* (24) ve *Muinar* (18) adlı romanlarında geçtiği görülmüştür. Romanlarda 48 kargış (beddua) ifadesi tespit edilmiştir.

"Yemeğini kendi pişiremeyen aç kalsın, ölsün isterse..." (UB, 42/12)

"Yine mendillerin ağzı gibi ağzı kördüğüm olsun diye Tanrı'ya yalvardı." (SAÖ, 209/17)

"Atiye, Huvat'ın verdiği aklı işitince, "Akıllılar yanına gidesin de evin yolunu şaşırıp gelemeyesin, e mi!" diye terslendi." (SAÖ, 238/28)

"Al kanlara belenesin, öğretmen," deyip, ateşe verdiler. (SAÖ, 29/23)

"Kloroform koklattım, ırzına geçtim gibi bir laf bu, Allah kahretsin!" (GD, 48/16); OÖY, 79/11; OÖY, 104/19; OÖY, 182/31

""Arsız ete düşesin, saç üstünde pişesin yara!" diye bir laf da yarasına dokundurdu." (SAÖ, 230/5)

"Kırışıp buruşmak olmasa, haklısın da, aynaların gözü kör olsun, gençken ölümün altına yatmadıysan durum öyle değil, Faliha'nın söylediğini hatırla." (M, 144/23)

"Durdu Onbaşı'ya, "Başımıza çıkarmaz olasıca," diye intizar ede ede sonunda yatağa düştü." (SAÖ, 19/24)

“Atiye içinden, “Bayrak gibi damlarda dikili kalasın herif!” diye söylendi, dışından yalvar yakar oldu.” (SAÖ, 209/10)

“Beddua ediyor babasına, kızımız varıp yerine ulaştı mı, ulaşmadı mı, arayıp soran olmamış, üç yılım geçti onunla, içinizde en genciniz...” (M, 149/22)

“Her gün o evden çıkar çıkmaz, arkasından kötü kötü söylenip beddua okudu.” (SAÖ, 92/18); SAÖ, 183/3

“Diline dikkat gelmişken, sözünün duygusu şaşıyor böyle, krallara beddua yağdırıyor...” (M, 163/18)

“Arkasından, “Benimle uğraştığın kadar yaralar dökesin!” diye bir ağıt tutturdu.” (SAÖ, 212/26)

“İkramiyeden yoğurda dönenin boğazında kalsın lan,” dediler. (BKÇM, 80/5)

“Boynuna ip dolayıp nefesini torbaya alsınlar! Gök elbiseliler üşüşsün başına...” (M, 26/2)

“Atiye, “Boyun devrilsin e mi,” diye Dirmit’i eve sürüdü, ambar odasına kilitledi.” (SAÖ, 30/27)

“Varsın temizlesinler, öyle ya, çöpünüzü dökmediğimiz kaldı, yekinip kalkmayın, ölmüşlerin sırtından geçinin siz, cansız düşsün gölleriniz, yan bakış oturmuş yüzünüze…” (M, 125/9)

“Bırakıp gittin beni, ciğerine köz otursun Muinar...” (M, 199/12)

“Yine de şiirlerinin anahtarı boynunda yatıp kalkan kızını, bunadığı günden sonra belinde sandığının anahtarıyla yatıp kalkan Nuğber Dudu’ya benzetip, “Çekmez olasıca!” diye laf dokundurmaktan geri durmadı.” (SAÖ, 208/27)

“Atiye, sonunda, “Defterin yüreğini tüketsin,” deyip Dirmit’in yakasını bıraktı.” (SAÖ, 187/23)

“Annesinden, “Defterlerin üstünde kalasın!” diye hayırlı beddualar alıp şiir yazmaya devam etti.” (SAÖ, 208/29)

“Atiye, “Eline iş yakışmasın!” diye oğluna intizar etti.” (SAÖ, 225/12)

“Merdivenin altından, “Elleriniz kırılsın e mi?” diye var gücüyle bağırdı, aldı başım gitti.” (SAÖ, 205/7)

"Atiye, o sırada ambar odasında un eliyordu, karnından ses çıktığını duyunca, "Geberesin e mi!" diyebildi." (SAÖ, 18/13)

"Atiye, "Gelinin de batsın, sen de bat," diye ağzını açtı." (SAÖ, 40/34)

"Alacağımızdan kırptıkları paralar haram olsun," dediler, nefesleri güçleri daha fazlasını söylemeye yetmedi." (MC, 44/24)

"İnadın kurusun emi!" deyip Dirmit'in boğazına bastı." (SAÖ, 31/34)

"İskeletiniz paslansın, geyik boynuzu takmış köpekler!" (M, 13/22)

"Halit'in favorilerini kestiği gece, Dirmit yatağına işedi. Atiye, "Kudurasın e mi?" deyip Dirmit'in beline şişe çekti." (SAÖ, 108/23); SAÖ, 112/29; SAÖ, 180/25

"Kulağından tutuşasın Elime!" (M, 197/10)

"Hışırdıyor televizyon, ekranı karlandı, kımıldanamıyorum yerimden, "Kuyruğun kopsun," diyerek çekip aldı sesimi." (M, 134/23)

"Dilimi o bozdu benim, sövüp saymayı bilmezdim, küfür kazanında kaynasın, paşa sülalesinin delisi..." (M, 171/17)

"Kül olsun kemikleriniz, tröstlerin piçleri!.." (M, 13/13)

"Lanet gelsin tanrılara, yüzünü göstermediler..." (M, 127/33)

"Lanet olsun zamanlamayı kaçırdık," diyerek adamın izini sürmeyi bıraktı." (BK, 90/28); Aİ, 91/13; OÖY, 59/5; OÖY, 62/3; UB, 150/28; M, 113/34; M, 115/15; Z, 32/7; Z, 42/14

"Ve o kayalıklara "Kişner Oğlan Kayalığı" adım verip lanetlediler. (SAÖ, 65/25); SAÖ, 65/26

"Bütün müze görevlileri tanır onu, afişi, kartpostalı, ömrü uzarmış sevdaya düşenin, bunalttı beni, ölmedi ki ölsün..." (M, 171/33)

"Yüzündeki o alaycı gülümseme seni kahretsin!" (GD, 94/12)

"Atiye, "Sesin kopsun geberesice!" diye yüreğini azarladı." (SAÖ, 219/12)

"Su içine çeksin sizi, kol kola dibi boylayın, söylenmez böyle şeyler, gözümün önüne geliyor, bağda pekmez kaynatırken anasını yılan sokmuştu bunun, haşladılar sinirli otu..." (M, 30/21)

"Huvat'ın arkasından, **"**Sular götürsün e mi**!"** diye bağırdı." (SAÖ, 166/34)

"Neyi sorup soruşturuyorsun, suratları kara yere batsın, Karadeniz'de ağaç seyreltmeye başlamışlar, nereye gideceğim, gizlim saklım olmayacak mı senden, dağlara bak oyalan, esir düşmedim ya eline..." (M, 119/28)

"Tanrı'nın güneşi suratlarına batsın, lanet olsun yarattıkları gerilime." (M, 113/34)

"Taş ölümsüzü olaydım insan ölümsüzü olacağıma, geriye doğru iki bin yıl savaşmışlığım var, lanet olsun, Kurtuba'ya bensiz gidin..." (M, 115/13)

"Ciğerine, "Uyuz ite ciğer olaydın!" diye bir intizar savurdu." (SAÖ, 230/4)

"Sonunda, "Yattığın yerde kalasın!" deyip üstüne bir yorgan örttü." (SAÖ, 228/11)

"Ben de bir rüya gördüm Muinar, bu rüyanın aynısıydı, saksı almaya gideceğimize, ormana gidelim, yılan sokup öldürsün beni, usandım adından artık, sana Hadima diyeceğim bundan sonra." (M, 173/31)

"Yüreğiniz büzülsün, kıskançlıktan daralın." (Aİ, 61/8)

8. ARGO VE KÜFÜR

Argo, Türkçe Sözlük' te iki şekilde açıklanmıştır. İsim olarak kullanılan argo kelimesi TS' de *"Her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken, çoklukla eğitimsiz kişilerin söylediği söz veya deyim."* (Argunşah vd., 2023: 166) olarak, mecaz kullanımı ise *"Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim."* (Argunşah vd., 2023: 166) olarak tanımlanmıştır. Devellioğlu, argoyu *"Cemiyette muayyen bir gruba veya içtimaî bir sınıfa mahsus olan ve umumî dilin koynunda tufeyli bir kelime hazinesine mâlik bulunan konuşma sistemlerine argo denir."* şeklinde açıklamıştır (Devellioğlu, 1955: 4). Devellioğlu, argoyu belli bir grup veya sosyal sınıfa mensup olan kişilerin kullandığı sözcükler olarak tanımlamıştır. Çotuksöken (2012: 26), *"Bir toplumda geçerli genel dilden ayrı ama ondan türemiş olan, yalnızca belli çevrelerce kullanılan, toplumun her kesimince anlaşılmayan, kendine özgü sözcük, deyim ve deyişlerden oluşan özel dil."* şeklinde argoyu tanımlamıştır. Aksan (2015: 89), *"Her ülkede, her dilde görülen, toplum içinde bir kesimin ya da öbeklerin farklı biçimde anlaşmayı sağlamak amacıyla oluşturduğu bir özel dil de argo'dur."*; Korkmaz (2003: 24), *"Külhanbeylerin ve tulumbacıların kullandıkları özel anlamlı kelime ve deyimlerin yer aldığı kaba dil.";* Karataş ise, *"Bir toplumun sosyal alt grupları tarafından kullanılan*

ve çoğunlukla yazı diline taşmayan "özel bir dil" deki kelime ve deyimlerin genel adı." (Karataş, 2004: 46) ifadeleriyle argoyu açıklamışlardır.

Küfür ise insanlar arasında günlük konuşma dilinde sıklıkla kullanılan, ancak kullanılması hoş karşılanmayan, ahlaken doğru bulunmayan kaba, çirkin ve sövgü olarak nitelendirilen sözlerdir. Bu sözler belli bir kesim tarafından hiç istenmese de bazı kesimin de sözcük dağarcığında geniş yer tutar.

Latife Tekin, romanlarında deyimlerden sonra en çok kullandığı kalıp ifadeler argo ve küfürlerdir. Toplam 399 argo ve küfür ifadesi tespit edilmiş, tespit edilen argo ve küfürler ayrı ayrı gösterilmemiştir.

"Dizlerinin üstüne yere sıkıca abandı." (SAÖ, 134/4); Aİ, 60/8; Aİ, 88/31; Aİ, 89/25; Aİ, 104/30

"Zamanı adi bir değnek parçasına, paslı bir tele benzetenlere katıldı." (GD, 28/8); GD, 117/1; BK, 65/25; BK, 95/17; Aİ, 69/11; Aİ, 74/33; OÖY, 126/5; BK, 95/16

"Heveslensin, adi herif." (Aİ, 109/16); OÖY, 178/29

"Adi karı." (Aİ, 32/13)

"Görünmezlik içinde varlığını kazanıyor adilik." (Aİ, 34/19)

"Afallayıp ferahladım birden." (Aİ, 103/15); OÖY, 90/21

"Ömer Hayyam, İmam Gazali, Hasan Sabbah, on iki önemli adam aynı mektepte okumuşlar ama biri şarapçı olmuş, öteki şeytani, kendini afyona vurmuş, aynı evde büyüdünüz fakat karakter yapınızda bir benzeşme olacak diye bir şey umman hayatın akışına ters gelen bir durumdur..." (BK, 40/23)

"Halilhan iddiaya doymayan kardeşinin peşinden marşı ateşleyip volvoyu öyle bir çalkalattı ki Hazmi burnuna gelen kurumlu egzoz dumanıyla afyonlaştı." (BK, 149/20)

"Kadının ağzını yırttı." (BKÇM, 72/33)

"İçinde uyandığımda dünyada kimi kimsesi kalmamıştı, bir hamster'ı vardı, candan gönülden dost edinmiş onu, bir de o saçaklı yeğeni, ahır sıçanı..." (M, 225/32)

"Amerikalı anarşistlere yatıyor kafam, basarsam onların kitabına el basarım!" dedi, sıçrayıp dikildim ayağa, "ideoloji sonrası puştlar, ahlakçı namussuzlar!.." (M, 119/18)

“Canlı cansız varlıklara biçimini veren şeye aklı basmıyor.” (Aİ, 118/3); UB, 235/30; S, 17/16

“Sonra bir şiir sevdasına düşüp düşüne düşüne aklını uçuran kızma, “Şiir senin anan değil, baban değil, boşla gitsin,” diye yalvardı.” (SAÖ, 223/18); Aİ, 77/4; Aİ, 97/11

“Aklının ipini de bol bırakırmış ki, düşüneceği yere kadar varsın gitsin…” (M, 175/17)

“Aklınız bastığında hayat yakanızı bırakmış olacak, zaman aleyhinize işliyor, sıkıntı orada, Arabacı söylemişti dersiniz.” (S, 18/34)

“Birden fark ettim mi bokluğumu, parmaklarımla kaslarını yokluyorum, alçak ruh!” (OÖY, 91/4)

“İtiraz etsem, gözünde alçaklığım derinleşir.” (Aİ, 34/22); Aİ, 81/22

“Cihan... alçaksın değil mi?” (Aİ, 34/20); Aİ, 46/5; Aİ, 68/16; Aİ, 81/21; Aİ, 98/13

“Alık bir örgütçünün yaratıcı olmayan karamsarlığı çok can sıkıcı.” (GD, 62/1)

“Oğlu değil Allahı gelsin, katil olacaksam Jun’u temizlerim en başta.” (S, 48/10)

“Şalvar Baba’nın altında götüm yerinden oynadı.” (Aİ, 60/10)

“Saniyelik bir zamanda analarını ve karılarını dümdüz bıraktı.” (BK, 84/28)

“Mösyö Pol, ananı!” diye uykulardan bağıra çağıra uyandı.” (SAÖ, 96/20); SAÖ, 105/6

“Vakıf’ın anasına bilmem neler dikeceğini ağzından kaçırdı.” (BKÇM, 137/11)

“Jun’lar adamı mahveder, Jun’ların anasını sülalesini, sen o karşındaki kavun kafalıya de ki insanlık hakkı var, biz onlardan daha zenginiz, güzel Türkiye’m uyan...” (S, 22/19)

“Hak vermiştim, “Karşımda anlam iblisi gibi oturma,” demişti bana.” (UB, 57/19)

“O aptal da on sekiz yaşımdan bu yana beni arar dururmuş.” (GD, 123/6); GD, 173/3; GD, 177/1; Aİ, 17/22; Aİ, 29/14; Aİ, 39/27; Aİ, 55/18; Aİ, 71/31; Aİ, 88/8; Aİ, 92/32; Aİ, 93/31; Aİ, 102/32; Aİ, 114/17; UB, 155/34; UB, 188/9; M, 80/1; M, 181/31; M, 185/32; M, 195/9; M, 231/13; M, 235/18; MC, 37/3

“Sözde yine ‘aptal adam’ numarası yapıyorsun ara sıra ama olmuyor…” (OÖY, 119/6)

“Biliyorsun hayat aptalca önlemlerle dolu.” (GD, 93/11); OÖY, 125/19; OÖY, 178/30; UB, 61/32; UB, 83/27; UB, 206/21; UB, 206/22; Z, 71/21

“Böyle aptallamasına esnerseniz uyku basar sizi.” (Aİ, 24/18)

“Korku hayvanı akıllandırır, yaşadığım için biliyorum, insanı aptallaştırır.” (UB, 155/2); UB, 221/8

“Ama kılık kıyafetlerin uygunsuzluğu, insanın o çok dokunaklı hayata bağlanma aptallığı, korkuyla el ele tutuşmalar, sloganlar, kenetlenme, zincir yapma ihtiyacı...” (GD, 130/21); GD, 161/29; GD, 169/9; GD, 179/14; Aİ, 68/19; Aİ, 68/21; OÖY, 134/26; UB,138/14

“Bir vakitler benim de içimde bir kocakarı uyanmıştı, çok erken, yirmi beşimde yoktum, aptallık edip ona aynı şeyi söylemiştim, şımarıklık!” (M, 23/22); MC, 108/22; MC, 108/23

“Yüzün bana benziyor, kaderin benzemesin, arsız it!” deyip iki yanağından öptü.” (SAÖ, 229/22)

“Konuşa konuşa uslandırdım arsızı…” (M, 198/4)

“Seyit, “İşi arsızlığa vursun,” dedi.” (SAÖ, 235/29)

“Arsızlığı ele aldı.” (BKÇM, 55/34)

“Korkuyla başına toplanan çocuklarına Azrail'in gelip kendini yokladığını, ama arsızlıkla Azrail'in elini boş çıkardığını söyledi.” (SAÖ, 219/9)

“Güneş ışığını bize hayat vermek için dönüştürmüyorlar herhalde, onların canlı kalabilmeleri için gerekli bu, bizimki asalaklık, ağaçlar için sağladığımız…” (OÖY, 121/6)

“Ne halt karıştırdığından haberleri yok, o kara kuş da sevgilisi bunun, bana askıntı oldu, defedim, bir asır yattılar uğultu hücresinde, gardiyanları fırtına, rüzgâr...” (M, 19/24)

“İkiyüzlü aşağılık adamların hikâyesi, dinlemek istersen, bir gün anlatırım sana...” (UB, 234/16)

“Yapacağın şey sana aşağılık bir iş gibi görünüyordu...” (OÖY, 162/5)

“Ortada bir şey bırakmayın, aşağılık duygularla kemirin her şeyi.” (UB, 155/33)

“Bu aşağılık görüşte birleştiklerini benden gizlemek için o işe bu işe koşturmaya başlıyorlar, çekilmez biriyim ama onlar yine de burada yaşamaya devam edecekler, nedense...” (UB, 106/27)

“Tabii, saklanmıştır aşağılık herif, kendini göstermeden hiçbir hayvanı vurmazmış, gizlenip vurdu...” (UB, 185/4)

“Ne bu aşağılık tutum, büküldün hemen, dik otur, bağırırım canımı sıkarsan, niye korkuyorsun, konuşmuyoruz bir daha, arabadan aşağı in...” (UB, 156/14)

“Ey aşağılık yolcular, çıkarın ayakkabılarınızı, kemerlerinizi ceketlerinizi soyunun.” (S, 22/7)

“Yıldızlar iyi ki gündüz parlamıyor, aval olurduk, iş güç yatardı,” diyor, “göğe bakmaktan hayata bağlanamazdık.” (S, 71/9)

“Çolak’tan daha ucuz sigara temin etti, getirdi, avantasını aldı.” (SAÖ, 132/16)

“Babasının avradına söverek doğruldu.” (BKÇM, 123/19)

“Avradınıza çakarım! dedi.” (BKÇM, 71/5)

“Samanlar, kırmızı yeşil samanlar, karnı şiş avratlar!” diye yere yatıp debelenmeye başladı.” (SAÖ, 15/27); SAÖ, 126/10

“Kırgın ciğerimin bronşlarını öptükten sonra zarını yalayacak kadar ayağa düştü.” (GD, 98/10)

“Huvat’ın şeytan ıslığı çalan, bozlarda çaputlu çalılara, yaban armutlarına, kınalı kayalara ayna tutan otobüsü çok geçmeden koy yollarında ayağı yaralı uyuz ite döndü.” (SAÖ, 16/20)

“Eda’nın sonradan ortaya çıkan üvey teyzesi Vedanur’un ağzından, Cesur’un Eda için yanıp tutuştuğu, kızcağızı sahipsiz sanıp tehditle küfürle ona aşk ayarı çektiği, sokakta okulda soluk aldırmayıp taciz ettiği dedikodusu yayılmıştı Erice’ye.” (MC, 39/11)

“Bir ayna arsızısın sen kızım.” (GD, 36/4)

“Tanrı bizim cinsimizden elçi seçiyor, biz üstün cinsiz diye azıp kuduracaklar…” (M, 114/30)

“Ama Halit gün günden azıttı.” (SAÖ, 28/18)

“Azrail’i nasıl atlattığımızı...” (OÖY, 178/15)

“Üstümüze abanmış karanlığı silkelemek için babalanıyor herif.” (Aİ, 88/31); Aİ, 108/16

“Seyit, “Voltamı kestin**,** babalık,” deyip Huvat’a kama çekti.” (SAÖ, 120/15)

“Peşine düştüğümüz adam bastıbacak.” (Aİ, 59/11)

“Bu defa yüzü alev alev yanan, başı kıçı açık, süt gibi beyaz bir kadın vardı yanında.” (SAÖ, 12/26)

“Başıbozukların talihi açık olur, gözleri kapalı, duymadın mı bu lafı Elime, yolları rüzgârlı...” (M, 197/29)

“Dikkat et, başın götünden ayrı oynuyor, haberin olsun.” (Aİ, 55/7)

“Elin kızının başına ne çökmedin ya lan!” diye usulca sordu.” (SAÖ, 231/15)

“O anda beynim yandı işte.” (Aİ, 112/3)

“Shbelios çıldırmış durumda, çıkıp geliyor geceleri, binecekler tepenize, haberin olsun…” (M, 142/4)

“Evladım, bir bok anlamadın mı?” (Aİ, 59/14); OÖY, 102/12

“Nereye istiyorsanız oraya bakın, nasıl olsa bir bok göremeyeceksiniz.” (Aİ, 64/14)

“En azından muhasebede bir şeyler döndüğü kesin, başın belaya girer.” (S, 146/18)

“Oradan, babamın söylediği gibi insanların bok tepelenir gibi tepelendikleri yerden, renkli cam kırıkları toplaya toplaya alıp başımı gidebilirdim.” (GD, 55/6); BK, 54/20; Aİ, 95/5

“Neden yapacaklardı ki böyle bir şeyi, açıkça bok bir duruma düştüklerini kabul etmeleri gerekiyordu, olan olmuştu...” (OÖY, 152/30)

“Afalladım, çok bok bir iddia, al şu bardağı önüne koy, masanın ortasında dursun hem kendini hem beni huzursuz ediyorsun...” (OÖY, 90/21)

“Avrupa’nın işkembesi derin, daha çok bok çıkar oradan, insanlar delirsin sevinip coşarım, milletler delirmesin, işimiz var sarhoş Avrupa’yla...” (M, 78/2)

“Hâlâ öyle düşünüyorum, fotoğraf her şeyi bok etti,” deyip sustu, dalgınlaştı Emin.” (OÖY, 88/25)

“Bok gibi kaldık ya, ne dediysem oldu...” (OÖY, 179/11)

“Böyle bir bok yemeden gelip büyük abiye danışılması lazım geldiğine dair nasihate başladı. (SAÖ, 216/23); M, 30/29

“Herkes alsın payını bu lanetten ve birer zombi gibi dolanıp dursun yeryüzünde o sonsuz ölümsüzlüğüyle boka batmış belleğinin!” (UB, 259/11)

“Ese Sunteriler televizyon antenlerine varıncaya kadar her şeylerini boklamıştı.” (BK, 54/10)

“O kırılan bir şeyse niye ona boklu bir ipliğe davrandığım gibi davranmayayım?” (GD, 28/10)

“Birden fark ettim mi bokluğumu, parmaklarımla kaslarını yokluyorum, alçak ruh!” (OÖY, 91/4)

“Adamın gökyüzüne cevabı, boktan bir çanta, küpe, kemer...” (Aİ, 42/12); OÖY, 79/8

“Boku yemişsin oğlum,” deyip Mahmut’un karşısına geçti. (SAÖ, 216/22)

“Bombok, her şey çok saçma...” (OÖY, 178/31)

“Aynen böyle diyor, bombok oldum mu…” (OÖY, 73/15)

“Sanatın as direği müzik, altı milyara boru gibi giriyor!” (M, 197/7)

“Boş ver...” (OÖY, 60/15); OÖY, 106/4; OÖY, 116/11; OÖY, 120/33; OÖY, 125/25; OÖY, 178/16; UB, 156/11; UB, 160/7; M, 19/17; M, 115/30; M, 126/21; M, 169/25; M, 186/1; M, 194/15; M, 214/21; M, 229/10; M, 230/12; S, 27/29; S, 61/29; S, 98/34

“Direnemezsem olacakları düşünmek bile istemiyorum, Cehil denen yerde benim için bir boşluk açıldıysa, o boşluğu boylayacağım demektir.” (S, 70/5)

“O tahta kutuların içinde can çekişip duran somut bilgilerini kullanarak çok renkli bir gösteriye kalkışmak saplantılı budalalara vergidir yalnızca...” (GD, 62/8); GD, 73/5; GD, 139/3; GD, 164/4

“Ağaç gövdelerine dolanmış kılıç otlarına bakarak, “Budalalık, niye anlatıyorum ki!” deyip sustu birden.” (OÖY, 87/13)

“Emin her defasında, “Kızıyorum ama, budalalık etme, seninle kendimle konuştuğum gibi konuşuyorum,” deyip onu sustururdu.” (OÖY, 35/8)

“Ne de odamın tavanına bulut resimleri yapmam, senin çabana yeterince ortak olamıyorum diye bana aşksız bir hayata dönmek isteyen, yaşama hevesi kursağında kalmış genç bir budalaymışım gibi davranma.” (OÖY, 128/27)

“Kahvelere dalıp çıkıp ihtiyarlara bulaşıyoruz.” (Aİ, 32/17)

“Senin büzük soğanına kalmadım!” (Aİ, 93/31)

“Bir aşk cadısından doğduğum da yalan, ne korkunç!..” (GD, 123/20); GD, 141/2; Aİ, 31/29

“İnlerin bölgesinde inlerin, göllerin bölgesinde göllerin peri kızı, cazıkarısı.” (M, 83/4)

“Erkekler, “Sürün çıkarın şu cazıyı,” diye kadınlara epeyce yalvardılar.” (SAÖ, 47/17)

“Dili tutulan çocuklar için yapılan bu büyü töreni garantili bir meslek sayılmasa da, töreni yapan iyi ruhlar elçisinin cebini biraz olsun ısıtıyordu.” (BK, 65/4)

“Çünkü parasının üstüne oyun oynamaya kalkışan herkesin cenaze namazını kılmıştı.” (BK, 85/2)

“Kısacık bir cümle... Çakıp yitiyor, birden.” (Aİ, 31/9)

“Hergele! Her yolu çakıyorsun, değil mi?” (Aİ, 23/16); Aİ, 55/8; Aİ, 55/10; Aİ, 58/4; Aİ, 69/11

“İnanmamak gibi bir durumu yokken yüzüne vuran ateşten utanıp, “Biz böyle palavraları yutacak adam değiliz lan!” diyerek ruha çalım yaptı.” (BK, 60/23)

“Lado’nun iyi huylarını çalımlanarak, yatıp kalkmak istemediği zamanlar Lado’nun kayış çekip kendisini dövdüğünü ağlayarak anlattı.” (BKÇM, 120/12); BKÇM, 126/10

“Parayı da başkalarının cebinden alıyorsun, havada uçuşmuyor para dediğin şey, birilerini çarpman gerekiyor…” (OÖY, 103/18); M, 29/27; M, 128/24; MC, 126/15

"Çektiğin harekete inanacaksın." (Aİ, 110/26)

"Güzide'den beteri vardı, Belinur'la lafımızın içine giriyordu, çektim fişini, kayboldu gitti boşlukta..." (M, 135/8)

"Kamçıyla geçiyor köle kızların üstünden, günde on-yirmi defa, ustasını bulsa altından adam döktürüp onunla görecek işini, çevirmediği halt yok, dümbük kocası Babil'de..." (M, 67/9)

"Ayrıca, döllerin şehirde se illik çektiklerini, evi de yükleyip şehre götürmeyi düşündüğünü Atiye'ye çıtlattı." (SAÖ, 71/10); SAÖ, 197/8; SAÖ, 224/23; BKÇM, 63/27; BK, 84/27; MC, 103/13; MC, 110/3; MC, 128/4; MC, 146/3; S, 167/32

"Nezir'in bize yaptığı çiğlik aslında." (Aİ, 97/4)

"Çirkef kafiye!" (GD, 63/5); Aİ, 43/23

"Asfalta çişe çıkarıp gezdiriyorum, ıslatılmış ince bulgur yiyor." (UB, 130/18)

"Hepsi bir çukuru boylamış sonunda." (M, 197/28)

"Hayat havuçtan çük yaparak atlatılabiliyorsa, niye deriden ayakkabı, camdan boncuk yaparak atlatılmasın?" (Aİ, 95/12)

"Bir başını yastıkların altına soktu, bir elinde koca bir değnekle evin içinde "çüş!" diye diye gezindi." (SAÖ, 42/8)

"Şeref de "Bir dangalak fincanlarla düşmüş göle." (UB, 123/3); UB, 206/22; UB, 225/14

"Üstüne dangalakça bir güven gelmiş, beş yaşından beri hayvanları öldürüp duruyor... (UB, 172/33)

"Bu bir sirk, otomobil dünyasının sirki, en iyi hokkabazlar direksiyon çeviriyor, hataya, dangalaklığa, amatörlüğe yer yok bu dünyada, eğlenemiyorsun hiç, parayı ayrıca konuşuruz istiyorsan, sözlerimi yazacaksan dangalaklık diye yazma, sorumsuzluk diye yaz, dangalaklık dediğim sorumsuzluk çünkü." (M, 162/28); M, 162/29; M, 162/29

"O vakit dank etmiş bir şey düşmüş aklına." (GD, 73/21)

"Parmakları ve yüzü kan içinde, bir başına debeleniyordu." (GD, 55/20); Aİ, 103/5

"Defol git, hayvan herif, diye bağırıyordu ona." (UB, 52/29); S, 115/2

“Defolun artık!” (Aİ, 91/26); M, 173/24; M, 229/25; S, 65/20

“‘Ne cilvesi yapacağım deyyus,’ demiş karısı herife, ‘ossur bülüğüme dersen ossururum...’” (M, 29/20)

“Perüzar’ın ablasının diskotek sıçanı bir kızı vardı, konuşmaz kemçirir insanın yüzüne, ‘Motosiklet kızıyım ben...’” (M, 225/19)

“Saçlarını yoluk yoluk edip ditti.” (BKÇM, 72/34)

“Kimle kim birbirini seviyor diye düşünecek olursanız, Cömert’le domuz!” (UB, 40/27)

“Koyun çocukları yağlı bir göğüslükle doncak gezinirken, çocuklarına garip garip şeyler giydirdi.” (SAÖ, 15/13); SAÖ, 32/16

“O günlerden sonra “Donlu Yol” diye anıldı. Fidan su için donunu yollara, kendinden önde giden memelerini türkülere verdi.” (BKÇM, 54/3); BKÇM, 54/5; BKÇM, 54/31; BKÇM, 68/25; BKÇM, 89/30; BKÇM, 90/6; BKÇM, 107/16; BKÇM, 136/7

“Donunu, içliğini her defasında okutup Çerçi'nin eline öyle verdi.” (SAÖ, 24/35); SAÖ, 30/26; SAÖ, 40/22; SAÖ, 40/25; SAÖ, 65/18; SAÖ, 91/29; SAÖ, 111/3; SAÖ, 139/20; SAÖ, 216/8; SAÖ, 216/9; SAÖ, 216/15; SAÖ, 216/16; SAÖ, 216/18; SAÖ, 216/22; SAÖ, 216/27; SAÖ, 222/13; BKÇM, 53/24; BKÇM, 53/29; BKÇM, 53/31; BKÇM, 54/2; BKÇM, 54/4; BKÇM, 54/32; Aİ, 12/9; Aİ, 21/5; Aİ, 56/20; Aİ, 89/8; M, 22/26

“Pılık pırtık adamların bakışlarında parayı yakalamak için döndürdükleri fırıldakların rüzgârımsı izi vardı.” (BK, 57/31)

“Duman olmuşlardı.*”* (BK, 73/10)

“Bu yapıya güvenmediği için,” diyor, benim kurt cismindeki kırmızı yanaklı cinim, “hiç şakası yok, dumanımızı attırırlardı, bir tekimiz bile hayatta olmazdık.” (GD, 69/10)

“Olup biteni Raşit’e yazarken zihnimde parlayan bir sezgiyle duruma uyanıverdim işte, Misal tabii ki!” (S, 143/26)

“Kamçıyla geçiyor köle kızların üstünden, günde on-yirmi defa, ustasını bulsa altından adam döktürüp onunla görecek işini, çevirmediği halt yok, dümbük kocası Babil’de...” (M, 67/10)

“Sende dümenin Allahı var.” (Aİ, 23/16)

“Anasının, “Başımıza şeytan toplar, kıvrılasıca dürzü,” demesine aldırmadı.” (SAÖ, 18/18); (SAÖ, 18/34); SAÖ, 18/34

“Başımızı döndürüp bizi düzeceğini...” (Aİ, 88/29)

“Uykusu gelince, “Düzenbaz, yatıyorum ben,” diyerek Emin’in alnına bir öpücük kondurur, gidip uyuyunca da Yasemin’le Emin’in üstüne bir sessizlik çökerdi.” (OÖY, 52/16); UB, 162/25; UB, 251/11

“Kelebekler ebenizi düzecek.” (Aİ, 50/22)

“Suçum ne?” diyemeden Hazmi eko yaptı.” (BK, 85/11)

“Basındaki hamurabilerle, ekonominin karga beyleri onlardan yanaydılar. (BK, 99/12)

“Bir pazarlığa tutuşup bekçiye el verdi.” (BKÇM, 72/24)

“Sonunda bir koca kutu parayı elden düşme bir gitara verdi.” (SAÖ, 183/7)

“Günde dört pakete çıktım, bir nefes alıyorum gövdem geri geri kayıyor, biri göğsümden itiyor sanki, bir nefes, bir nefes daha elektrikler kesiliyor bende...” (UB, 40/18)

“‘Babası gibi eli çapkın bunun da hırsız, katil olacak,’ diyorlardı…” (S, 133/26)

“Yapamıyorsun! diyerek ağlatmasına katlanamayıp onunla tartıştığı için tehlikeli bir makinede çalışmaya zorlamıştı Nergis’i, zavallı kızı koruyacağım derken eli uçuyordu az daha, sol kolunu da bıçak sıyırmış.” (MC, 35/7)

“Hava kararsın, caminin avlusuna götürüp elleyeceğim seni.” (Aİ, 104/20)

“Sanayiyi yönetenler enayi olmayacaklarına göre bunları her sene tazelemek zorundaydılar.” (BK, 81/24); BK, 120/2; Aİ, 16/15; Aİ, 28/6; Aİ, 30/1; Aİ, 38/12; Aİ, 39/18; Aİ, 46/19; Aİ, 50/21; Aİ, 59/7; Aİ, 61/11; Aİ, 84/13; Aİ, 94/2; Aİ, 107/31; Aİ, 115/7

“Enayice yanlış giyiniyorsunuz,” (Aİ, 21/4)

“Onu çok sevmesine rağmen ilişkilerinin öylesine harap bir manzarası vardı ki kalbindeki sevgiyi güzel bir cümle haline sokup kardeşine sunması bu aşama için enayilik olacaktı.” (BK, 145/24); Aİ, 42/14

“Kocam ellerimi ellerine alarak, “Ya oyun olsun diye küsecek kar aradın,” dedi, “ya da eşek durumun sahiden umutsuz.” (GD, 25/11); MC, 54/1; MC, 56/3

“Katilleri eşek yerine koydunuz, kaç yıldır taşıtıyorsunuz kendinizi, yıkıp bırakacaklar sizi bir kenara, yazı kışı kalmadı bu işin...” (M, 146/22)

“Kuyunun ağzından, “iyi bak, eşekoğlueşek,” diye bağırdı.” (SAÖ, 56/20); GD, 54/9

“O adam, abimiz olacak etli iskelet, birinin taklidini yapıyor, acayip bir kişinin hareketlerini tekrarlıyor ama bulamadım kimin.” (BK, 52/11)

“Nedir bu siyaha olan düşkünlüğün fahişecik!..” (GD, 53/2)

“Gözleri derin Zihurba, kutsal fahişelik tapınaklarının kapatılması için savaş veriyor, bakışı su olup kuyulara doluyor, sözü mağaralarda yankılanıyor onun...” (M, 133/10)

“Faka oturmaktansa bu gece ruh çağıralım, eğer biz araba sahibi olabileceksek, bu işe evet verelim,” derken, Hazmi’nin sesinden acayip kendisine benzemez bir tip çıktı.” (BK, 59/26)

“Fason çalışan dikim atölyeleri var, bir onları dolaşsan.” (MC, 111/13); MC, 122/21

“Hayatta bu hissiyat meselesi yüzünden değil film çevirmek, yaşamak bile istemeyen insanlar vardı.” (BK, 41/2)

“Tüpçünün yazıhanesinin arka kısmında bir yer var ama müsait mi sormak lazım, ne fiyat çeker bize?” (MC, 124/20)

“Konuşacakları mevzudan ürküyormuş gibi lafı uzatıyordu Uslu, “Esnaf odası fiyatları uçurdu…” (MC, 126/31)

“Çiçektepe Esrar Zulası”, “Çiçektepe Fuhuş Yuvası” diye başka başka isimler aldı.” (BKÇM, 138/31)

“Gâvur Taçın! Toprağı kanlı Taçın!” (SAÖ, 22/11); SAÖ, 36/21; SAÖ, 36/21; SAÖ, 38/7; SAÖ, 113/20; SAÖ, 224/25

"Gâvurluğu kendi başına ya, bir iyi insandı ki!" dedi." (SAÖ, 232/10)

"Analar, "Git geberesice!" diye, çocuklarını kovaladılar." (SAÖ, 23/4); SAÖ, 28/15; SAÖ, 31/1; SAÖ, 31/30; SAÖ, 52/26; SAÖ, 61/25; SAÖ, 67/29; SAÖ, 73/15; SAÖ, 80/14; SAÖ, 82/23; SAÖ, 101/22; SAÖ, 120/21; SAÖ, 131/3; SAÖ, 139/10; SAÖ, 141/2; SAÖ, 155/23; SAÖ, 157/34; SAÖ, 158/8; SAÖ, 170/17; SAÖ, 187/29; SAÖ, 170/8; SAÖ, 206/33; SAÖ, 219/13; SAÖ, 222/33; SAÖ, 227/31; SAÖ, 240/12; GD, 52/1

"Abisi parayı buldu diye ters takla atıp geri basması, en basitinden bir şık olarak ahlakına uymazdı." (BK, 111/10)

"Bulunursanız bakışınız geri tepip gözlerinizin içinde vınlar." (Aİ, 22/2); Aİ, 91/3

"Eski kapısını da gıcık vermek için Çöp Bakkal'ın kapısının önüne attı." (BKÇM, 57/11); BKÇM, 112/21; BKÇM, 126/32

"Hepsi yeni, gıcır gıcır..." (Aİ, 38/27)

"Bir hocası için, "Gılgaz herifin tekidir," demişti, birlikte arşivine bakarken." (UB, 214/23)

"Gondolorospusunun maketini yakıyor kadınlar..." (M, 206/3)

"Senin görüşün kıt, lafı uçuruyorsun," diyerek karşı çıkıyordu Misal genç müşteri sorumlusuna, "ben havalimanına gelip direkt uçtum, bekleme filan yok." (S, 31/4)

"Gelin, gelin, bugün de elmadan göt yapacağım size." (Aİ, 25/18)

"İçine işleyen soğuğu haklayacak." (Aİ, 78/25); M, 132/24

"Basındaki hamurabilerle, ekonominin karga beyleri onlardan yanaydılar. (BK, 99/11)

"İçinin kan ağladığını en azından çocuklarına belli etmemek vazifesi olduğu için televizyondaki dizilere takılıp kendisiyle anlaşmalı bir şekilde, hanzo bir insan gibi, yine de gülmeye gayret ediyordu." (BK, 66/5)

"Defol git, hayvan herif, diye bağırıyordu ona." (UB, 52/30); UB, 184/12

"Çünkü kavgacı, yırtıcı, onların deyimiyle bir hergele olan ben, her zaman hayatımı kurtarmanın bir yolunu buldum." (GD, 48/10); Aİ, 23/16; Aİ, 34/13; Aİ, 58/6; Aİ, 98/13; Aİ, 116/30; Aİ, 118/13

“Şizo herif, elbirliğiyle cekete sürüngen olalım istiyor.” (BK, 94/29); Aİ, 59/24; Aİ, 88/20; Aİ, 88/31; Aİ, 89/10; Aİ, 110/28; UB, 218/33; M, 29/6; M, 29/13; M, 29/15; M, 148/2; M, 148/18; MC, 73/8

“Adamlar, “Abi olur mu, molur mu!” hesabına yattılar.” (BK, 104/28)

“Deli gibi masum, hınzırca bir intikam yolu açılmamış olsaydı önümde...” (GD, 168/19)

“Oysa ben, ta başından beri kendimde gözyaşıyla yetinmeyecek bir hınzırın varlığını seziyorum.” (GD, 103/9)

“Güneşin başından girip topuğundan çıktığını anlatmak için gövdeni büktüğünde, beni göz kamaştırıcı bir hınzırlıkla alt ettin.” (GD, 108/13)

“Evet, vicdani yükümlülüğü iplemeyen dünkü bir hırbo, adi yolları deneyip bu türden yiyeceklere sahip olabiliyordu.” (BK, 95/16)

“Ben seni hayatından kurtardım, hıyar!” (Aİ, 40/10)

Ömrümüzü hiç edecek sefalete karşı böyle verimli bir sese tutunmuşken, inleyişli bir titreşime yatmak aptallıktan başka bir şey değil. (Aİ, 68/19)

“Çok geçmeden çileciler, kuyu kazan iğneciler, örgütlerinin kapısı iğnelerinin deliklerinden de dar zalim-i hüruştalar, kırk kadının suretinde kıpkırmızı çarşaflarla “güp” ederek hortladılar.” (GD, 82/4)

“İşçi kadınlar arasında adı Takipçi’ye çıkmış hovarda müdürle işi bıraktıktan sonra da birlikte olmaya devam ettiği anlaşılıyordu.” (MC, 40/30)

“Dört-beş gecede bir gece amirine uyku yakalattığı için, “Uykunun ibnesi, montajın türküsü,” diye başını elleyip kolunu bacağını tutar, parmak atarlardı.” (BKÇM, 71/18); Aİ, 72/3

“Karanlığın dibinde evlerimizin yolunu ararken hayatı kendi başımıza iç edebileceğimize inanır gibi oldum.” (Aİ, 60/31); M, 114/3

“Harap, iğreti evlerimize, evlerimizin döküldüğü sokaklara yıllar boyu hiç kimsenin bakmadığı, bakamadığı gibi bakmış ve her şeyin kendisine göründüğü biçimde gözlerimize dolacağı ânı hayal etmiş olmalıydı.” (Aİ, 16/28); Aİ, 69/29

“Başkalarının umurunda olmamak Yener’in ipinde değil.” (Aİ, 74/15)

Evet, vicdani yükümlülüğü iplemeyen dünkü bir hırbo, adi yolları deneyip bu türden yiyeceklere sahip olabiliyordu. (BK, 95/16)

"Yıldızlar iyi ki gündüz parlamıyor, aval olurduk, iş güç yatardı," diyor, "göğe bakmaktan hayata bağlanamazdık." (S, 71/9)

"Bir yerden bir iş patlatıp paranın adını yakın mesafeden okuyamazsa aç ve çıplak kalacaklardı." (BK, 36/10)

"Sonra birden güneş bulutların arasından çıkıp öyle bir parlayışla söndü ki alınlarında bir işaret çakmış gibi, meşelerin sıklaştığı yöne doğru eğimlenen yolun yarısına kadar var güçleriyle koştular." (OÖY, 97/25); UB, 44/8

"Çamur Hasan pusu yerine gelip işaretini çaktı." (SAÖ, 121/8)

"Üç güne kalmadan da Alacüvek'te kulağı kuyruğu kesilmedik eşek, içine işenmedik kuyu, domuz yağı sürülmedik kapı kalmadı." (SAÖ, 24/27); SAÖ, 63/11; SAÖ, 63/17; SAÖ, 64/11; SAÖ, 65/29; SAÖ, 20/28; SAÖ, 108/22; SAÖ, 108/24; SAÖ, 109/12; SAÖ, 109/13; SAÖ, 109/27; SAÖ, 125/9; SAÖ, 125/10; Aİ, 43/27; Aİ, 45/7; Aİ, 60/27

"Seyit işi çabuk kaptı." (SAÖ, 119/23)

"Senden korktu herhalde, iPod işi yatmadı değil mi?" dedi." (S, 130/20)

"Er ya da geç işini bitireceğinden emindim." (Aİ, 63/3)

"Huvat, "İte bak hele!" deyip ayağa dikildi." (SAÖ, 134/5); SAÖ, 207/10; SAÖ, 234/19; BKÇM, 119/30; GD, 100/8

"Yanına yanaşanı it gibi kapmaya başladı." (SAÖ, 15/29); SAÖ, 84/29; SAÖ, 140/32

"Birinin it gibi kemçirdigini, birinin iyi bir adammış gibi, evin her derdine yanarmış gibi..." (SAÖ, 238/16)

"Çaresiz kadını sığınmacı olarak görüp kanadının altına alıyor bir adam, çaresiz erkeği it yerine koyup silahlı bekçi olarak kullanmak istiyor." (MC, 86/28)

"Hepsinin, büyüyüp para yüzü görünce ite döndüğünü söyleyerek, günlerce, öfkeyle gezindi." (SAÖ, 200/18)

"Sen camdan bakarken, ağzımı aya dikip Onun için itler gibi uludum." (SAÖ, 71/25)

“Huvat, “Kafam böyle itliklere mi yoruyorsun, kız?” dedi.” (SAÖ, 238/3)

“Pumakuş taygada, bir yıl dönmeyecek, kaplan avcılarıyla seferde, kafa buldurucu kök aramaya gitti, oğlanı bana emanet etti…” (M, 131/14)

“Kafa bulmak için dalgalara bakardık.” (Aİ, 88/28); Aİ, 110/29

“Kayalıklara tırmanalım, dalgalara yukarıdan bakıp kafa yaparız!” (Aİ, 94/17)

“Üç satırlık teklif mektubuyla büyük para kazandıracak bir olayı yakalamasına, rakip adamların kafasını uçurup sancağı kapmasına meydan açan şey neydi?” (BK, 104/6)

“Âşık ol da taşa ol, onu bile arar oldum senin içinde, mumu tütsüyü yakardı, kafayı bozdu o mozaik yüzle, doyamadı ki doysun…” (M, 171/30); M, 184/19

“Yapma bunu Emin, başım döndü deyip azarladı beni, meyhaneye içmeye gidiyoruz, kafayı çekip yüklendi bana, meğer yıllardır kendime baktırma isteğim ne zaman körelecek diye bekliyormuş...” (OÖY, 73/6); OÖY, 120/3; OÖY, 134/28; UB, 150/24

“Onu dinleyip kafayı sıyırdım.” (Aİ, 72/9)

“Annemin hatırası cam, senden korkmayan kâfir!” (GD, 81/13)

“Ben senin ne yaptığını çok iyi biliyorum, kahpe, seni hep takip ettim,” dedi. (GD, 52/11); GD, 117/19; M, 19/27; M, 75/5

“Söyle kancık,” diye üstüne çöktü.” (SAÖ, 30/25)**;** SAÖ, 31/3; SAÖ, 31/28; SAÖ, 31/32; SAÖ, 60/26

“Gövdem öyle geriledi ki, üflese kapıyı boylayacağım.” (Aİ, 67/24)

“Bakıyorum, pezevenk... susa susa dili kapmışsın.” (Aİ, 57/24)

“Seninkiler önde bak, birinci olamayacaksan ne kıymeti var, on tur bindirmişler, dönüyor hâlâ pistte, aile saadeti, küçük kardeşi kaptı ikinciliği...” (M, 134/6)

“Yoksa gövdelerimiz karambolde.” (Aİ, 89/13)

“Dev karıları, bezirganları, pirleri, perileri başına topladı.” (BKÇM, 60/6); BKÇM, 60/20; BKÇM, 62/15; BK, 53/20; Aİ, 75/32

“Jun’lar adamı mahveder, Jun’ların anasını sülalesini, sen o karşındaki kavun kafalıya de ki insanlık hakkı var, biz onlardan daha zenginiz, güzel Türkiye’m uyan...” (S, 22/19)

“Dileğimiz kadro politikasının daha kesin bir dille, kaypak tavırlara prim vermeden tartışılmasıdır.” (GD, 88/25)

“Kovboya sırtını bir kez dönmüş, o vakit de kazıklanmıştı.” (BK, 51/15); BK, 142/15

“Atiye, ikindiye kadar evin içinde sinirli sinirli, “Hangi küllükte eşiniyor kim bilir kemçik!” diye gezindi.” (SAÖ, 32/8)

“Perüzar’ın ablasının diskotek sıçanı bir kızı vardı, konuşmaz kemçirir insanın yüzüne, ‘Motosiklet kızıyım ben...’” (M, 225/20)

“Sanki kendi şalvarını sıyırıp indirmemiş hiç, soyunmayıp giyinik mi yatsınlar, namaza durmuş kerhane patroniçesi, bırak yönetsinler pavyonları, canı gidiyor…” (M, 175/8)

“Kıçı başı dumanlandı.” (BKÇM, 71/4); BKÇM, 141/8; M, 168/26

“Kıçımızı başımızı arkalıyor.” (Aİ, 89/18)

“Çolak Dudu’yla, Sümüklü Möhübe pınarın başında “Al! Al!” diye karşılıklı kıçlarını dövüp çamaşır tokaçlarıyla birbirlerine saldırdılar.” (SAÖ, 24/23); SAÖ, 231/27; BKÇM, 53/14; BKÇM, 141/20; BK, 20/25; BK, 52/20; BK, 54/21; UB, 41/22

“Biz kıllanıyorduk.” (Aİ, 88/32)

“Halit’in yarısını kırpıp yarısını eve getirdiği para, evi geçindirmeye yetmedi.” (SAÖ, 103/6); SAÖ, 102/13; SAÖ, 103/3

“Koto sanatçısıyım anladın mı, bebek balığın değilim senin, kana susamış kıskanç yağmacı!” (Z, 81/19)

“O güne kadar yedikleri hiçbir dayağa benzemez bir dayağın altında bir bir yeniden toplandıklarında, Çiçektepe Sanayi’nin renkli bulutlan kıskançlıktan çatladı.” (BKÇM, 134/17)

“Atiye, “Aç kız ağzını, kancık,” diye Dirmit’i kapının arkasına kıstırdı.” (SAÖ, 31/29); SAÖ, 209/26

“İşi çok güzel organize edip kolayca kıvıracaktı.” (BK, 104/14)

“Sabah akşam kız kesip kurban ediyormuş, öyle girmiş tanrıların gözüne, ruh kalpazanı bunlar…” (M, 19/28)

“Şehri ele geçirmiş, üç yüz on altı yerde işaretini tespit ettim, anlatırım namussuzun hikâyesini sana, kompleks yığını, sığ kafalı, para düşkünü bir yaratık, atılmış tanrılardan, hükmediyor insanlara, göklerin patronu ilan etti kendini...” (M, 240/22)

“Komplocu değilim ben, sen de değilsin...” (GD, 34/19)

“Bu şaşkınlık anında dua okuyup sağa sola üfürenlerin, korkudan donuna kaçıranların yanı sıra, otobüsün sağını solunu elleme cesareti gösterenler de çıktı.” (SAÖ, 11/8)

“Köpeksi bir ruh edinmiştik.” (Aİ, 22/25); Aİ, 105/25

“İnsanlar onların gözünde birer köpekti.” (BK, 88/23); GD, 75/6; M, 13/22

“Kudurdun mu geberesice!” diye üstüne atladı.” (SAÖ, 28/15); SAÖ, 36/27; SAÖ, 108/23; SAÖ, 112/29; SAÖ, 240/8; OÖY, 25/19; M, 19/20

“İnanması güçtü gerçekten, vardiyadan çıkan işçilerin gelenlerle birleşip direnişe katılmasıyla Ersel’in fabrikayı kundaklamaktan polisin eline düşmesi bir olmuştu.” (MC, 43/14)

“Kimseye kuruş verilmezken Zeynur’a içerideki parasının tamamı ödenmişti giderken.” (MC, 40/26)

“Elim daralınca Gülyaz’a, fikrim daralınca Hürcan Abla’ya koşuyorum, çarşıda dolaştığımızın haberini almışlardır bile, kuş uçmuştur onlara şimdi.” (MC, 32/32)

“Kel Ali’ye kuyruk taktı.” (BKÇM, 71/3)

“İtiraf etmeliyim ki rüyaların küçük kapatması Gülfidan kötü yola sürüklendiğinde ayıplanacak yaştaydı.” (GD, 77/15)

“Seni keskin dişli küçük yağmacı!” (Z, 15/7)

“Gözlerim kapanırken söylediği şey aklıma düştü, ondan önce ölürsem tabii, arkadaş olmuş olacakmışız, ama önce o ölürse, arkasından küfrü basacakmışım, mahkeme mahkeme uğraşacaksın, diyor, mirasçısıyım ya sözde...” (OÖY, 151/9)

“Doğurmak istiyorum bebeğimi, eli kırbaçlı küfürbaz cininizin izniyle.” (GD, 82/16)

“Kızı görene, konuşana küfürü bastı.” (SAÖ, 131/29)

“Ceplerinde yoksulluk bilgisi denen küstah bir kurbağa gezdirmiyor olsalar, hayatın kendilerine verilmediğini bile bile, başkalarının zalim dünyasında, ayakkabılarının uçlarına basarak sürekli bir korkuyla var olmayı göze alabilirler miydi?” (BK, 12/1); BK, 58/4

“Git lan yalancı it!” diye, oğlunu başından kovdu.” (SAÖ, 18/3); SAÖ, 36/16; SAÖ, 36/21; SAÖ, 36/27; SAÖ, 40/20; SAÖ, 119/31; SAÖ, 120/1; SAÖ, 120/5; SAÖ, 120/7; SAÖ, 120/11; SAÖ, 125/21; SAÖ, 133/14; SAÖ, 133/28; SAÖ, 134/14; SAÖ, 135/29; SAÖ, 135/34; SAÖ, 216/9; SAÖ, 231/15; BKÇM, 80/5; BKÇM, 83/29; BKÇM, 111/8; BK, 38/23; BK, 40/7; BK, 60/23; BK, 85/11; M, 29/15; M, 114/4; M, 147/33; M, 147/33

“Lan topal it, senin gibi yarım akıllıya mı kaldı gâvur adıysa,” diye bir kızgınlıkla Değnekli Ali’nin üstüne atıldı, yakasından tutup yere yatırdı.” (SAÖ, 36/21)

“Davulunu dövmeye hazırlanırken karanlığın içinden, “Git lan buradan lavuk!” diye bir ses duydu.” (BKÇM, 111/8)

“Jun evlendiğim kadının adı, gidiyorum ama döneceğim, manitamla onun gözünün önünde gezinmek için döneceğim, çıldıracak.” (S, 23/1); S, 141/4; S, 145/21; S, 151/17; S, 151/26

“Nezir manyak!” (Aİ, 73/16); Aİ, 95/6

“Hepimiz manyak olmuşuz.” (Aİ, 95/8)

“Manyaklaşıp manyaklığını göstereceğim ona.” (Aİ, 73/16)

“Manyaklaşıp manyaklığını göstereceğim ona.” (Aİ, 73/16); Aİ, 75/25

“Nasıl olduğunu bilirsiniz işte, kafaları ayrıldığı halde kopamayan eski arkadaşlar vardır, Raşit’le o durumdayız ne yazık ki, birbirimizden vazgeçemediğimiz için ilişkimiz acınası biçimde matrağa sardı.” (S, 76/17)

“İlginç önerilerde bulundu ayrıca, aklımda hepsi, merak etme, uçaktayım şimdi, matrak bir durum var...” (S, 22/4)

“Resmen altıncı parmağım meret, sonunda dört kolluya bindirecek beni...” (UB, 29/10); UB, 67/4

“Otocu çıraklar, mesleği öğrendik ayağına, volvoya derhal bir mazi uydurup ahaliyi kışkırtmışlardı.” (BK, 19/1)

“Kutsal görmesi gereken bir varlığı kadın ilişkilerinde meze yapmasına karşıydı.” (BK128/9)

“Kadın önce kondunun ortasında morduz gibi ayak diredi.” (BKÇM, 56/7)

“Güya, alt takım bağlantıları yapılırken krikonun aniden kaymasıyla şanzıman ustanın göğüs kafesine oturmuş, adam morta uçmaktan güçbela kurtulmuştu.” (BK, 21/13)

“Nalet, kara ve kahverengiydi.” (BK, 39/2)

“Ersel de kalkıp sandalyesini içeri taşıdı, dükkânın kapısını çekip kilitledi Uslu, “Kendi namussuzluklarını kapatmak için her türlü yalanı uydurur bunlar, ben oradan eve geçerim artık, bir çay içeriz kahvede beraber, hanım rahatsız.” (MC, 128/28)

“Şehri ele geçirmiş, üç yüz on altı yerde işaretini tespit ettim, anlatırım namussuzun hikâyesini sana, kompleks yığını, sığ kafalı, para düşkünü bir yaratık, atılmış tanrılardan, hükmediyor insanlara, göklerin patronu ilan etti kendini...” (M, 240/22)

“Yalının önünde dalgalar arasında bir kadın cesedi görülmüş, dövülerek öldürülmüş genç bir nataşa…” (M, 109/24); M, 109/27

“Ne mal olduğunu öğren, enayi!” (Aİ, 28/6)

“Vicdanın olmadıktan sonra renkten renge bürünmüşsün ne yazar, yüreğini yakmıyorsa naylon çadırlar, şilteler, beşikler, güle güle sana İlkbahar.” (MC, 116/17); S, 141/4

“Düşün neler dönüyor olabilir Sezer, bu biyolog şüpheli bir defa, dedim.” (S, 167/20); S, 169/19; S, 170/23

“Şuradan kalk git nizahçı it,” deyip Seyit’i başından kovdu.” (SAÖ, 236/23)

“Çöp tepelerinin başında avazı çıktığı kadar bağırması, ölü gibi yere yatması, kadınlar gelmeye yanaşmazsa ağlama numarası yapması için tembihlendi.” (BKÇM, 84/22); BKÇM, 85/7; OÖY, 119/6; UB, 156/13; UB, 156/14

“Şimdi anlıyorum,” diye mırıldanıyordu, “kendimi sen sanma numarasına yatıp yaprakları öyle kaldırdım, tabii...” (OÖY, 162/21)

“Boku yemişsin oğlum,” deyip Mahmut’un karşısına geçti. (SAÖ, 216/22); Aİ, 30/17; Aİ, 30/22; Aİ, 36/27; Aİ, 57/17; Aİ, 61/9; Aİ, 102/12; Aİ, 104/17; Aİ, 108/5

“Zavallı kadın, günlerce orasını burasını elleyen, yüzündeki kırmızılığın boya olup olmadığını anlamak için yaşmaklarının ucunu tükürükleyip yüzüne çalan, saçını eteğini çekiştiren bir dolu kadın ve çocuğun arasında iğne ipliğe döndü.” (SAÖ, 12/28)

“Sonra sonra sarı iriyarı kızın büyüyünce orospu olacağı içine doğdu.” (SAÖ, 83/20); BKÇM, 53/28; BKÇM, 53/28; BKÇM, 130/14; BKÇM, 130/19; BK, 37/17; BK, 52/29; BK, 53/6; M, 19/18; M, 67/7; M, 90/20; M, 127/24; M, 150/19; M, 160/28; M, 160/33; M, 161/2; M, 175/11

“‘Ne cilvesi yapacağım deyyus,’ demiş karısı herife, ‘ossur bülüğüme dersen ossururum...’” (M, 29/20); M, 29/21

“Zülika’nın gece çökünce Donlu Yol’a inip briket harmanlarında Deli Dursun’la oynaştığına dair söylentiler kabardı.” (BKÇM, 107/17); S, 149/1

“Ersel’in de kendisinin de saflığına üzülüp durmuştu Nergis, Takipçi Müdür’le ne yaşayıp nasıl bir oyun çevirdiğini araştıracak olsa ortaya neler dökülecekti kim bilir…” (MC, 43/2)

“Bu benim öküz, teyzemin oğlu Aykan.” (MC, 53/34)

“Bir kız çocuğu olarak senin önüne sunulan baba figürü ofsayt zaten sonrası pabuç tutmaz.” (MC, 94/2)

“İnanmamak gibi bir durumu yokken yüzüne vuran ateşten utanıp, “Biz böyle palavraları yutacak adam değiliz lan!” diyerek ruha çalım yaptı.” (BK, 60/22); OÖY, 72/9; MC, 103/20

“Almışsın avcı sertifikanı, dürüst avcısın, yatırmışsın paranı, ortalık avcı düşmanı dolu, devlet milyarlarca para kaldırıyor avcıların sırtından, üstüne de bir sürü yasak...” (UB, 154/29)

“Girit göçmeni varlıklı bir ailenin oğlu ama düşüncelerinden dolayı ona para koklattıklarını pek sanmıyorum.” (S, 78/31)

“Paramızın üstüne yatamayacaksın lan!” diye haykırarak Halilhan’ın yüzüne bir yumruk attı. (BK, 40/7)

“Gogi alabildiğine iyi niyetli bir heyecanla koordinatörlük vazifesine atıldığında pılık pırtık adamlar da birer savaşçı gibi şehrin içine dalıp ikindi bastırmadan paranın kafasını kopartmışlardı.” (BK, 56/10)

“Hazmi, parayı ıslattıkları geceye gelmeyerek Halilhan’ı yaralayıp suçlandırdı.” (BK, 111/9)

“Dört-beş gecede bir gece amirine uyku yakalattığı için, “Uykunun ibnesi, montajın türküsü,” diye başını elleyip kolunu bacağını tutar, parmak atarlardı.” (BKÇM, 71/20)

“Bizim peder maceracı, deniz adamı, balıkçı.” (S, 97/6)

“Allah’tan korkun yok mu senin pezevenk, dedi.” (BKÇM, 55/18); BK, 50/4; BK85/6; Aİ, 27/27; Aİ, 31/22; Aİ, 55/16; Aİ, 57/24; OÖY, 134/14; M, 161/22

“Bu kural sayesinde, pısırıklar okumayı herkesten çabuk söktüler.” (SAÖ, 24/14); MC, 81/20

“Senin oğlun piç.” (SAÖ, 31/14); SAÖ, 130/28; SAÖ, 144/21; SAÖ, 145/13; M, 13/14; M, 112/14; M, 114/5; S, 48/12

“Ha yatınızı piç edecek sefaletin ağırlığını nasıl yok edebilirsiniz, görün, diye yaptım bunu.” (Aİ, 63/28); Aİ, 98/17; Aİ, 116/16

“Ey piçlik duygusu!” (GD, 99/1)

“Kırtasiyeci de pis adamdı, öldü o sonradan, camdan düştü, karısı çok güzeldi, niye söylemiyorduk ona, bıçaklardı...” (M, 177/28)

“Babamın işi olsa, gene kıranın,” deyip piyasaya çullandı.” (SAÖ, 136/22)

“Caminin altına postu sermiş.” (Aİ, 102/30)

“Dileğimiz kadro politikasının daha kesin bir dille, kaypak tavırlara prim vermeden tartışılmasıdır.” (GD, 88/26); BK126/13; BK142/24

“Amerikalı anarşistlere yatıyor kafam, basarsam onların kitabına el basarım!” dedi, sıçrayıp dikildim ayağa, “ideoloji sonrası puştlar, ahlakçı namussuzlar!..” (M, 119/18)

“El koyacağız ceketine de puştluk yapmayalım şimdi diyoruz, dedesinden kalmış ceket…” (OÖY, 98/26)

“Ona delikanlılığın “raconu”nu öğretti.” (SAÖ, 119/23)

“Eda da adama sandalye fırlatıp kaçmaya çalışmış, “Rezil insanlar!” diye bağırmıştı.” (MC, 65/4); MC, 65/5

“Sabah akşam kız kesip kurban ediyormuş, öyle girmiş tanrıların gözüne, ruh kalpazanı bunlar…” (M, 19/29)

“Silmem s.kerim!’ dedi.” (Aİ, 54/15)

“Bilmek gerekirdi ki kibarlıkla sahtekârlık arasında ince bir çizgi, belirsiz bir sınır vardı.” (OÖY, 24/19); OÖY, 35/11; OÖY, 85/25

“Sakata çıkmış o.” (Aİ, 95/16); Aİ, 101/18

“Bizi dinler dinler siz deriyle uğraşıyorsunuz, gerçeğin üstünden kayıyorsunuz salaklar derdi, bazen özlüyorum onu...” (OÖY, 60/3)

“Saatimin ideolojisi sapık!” diye beni haykırtan, sayıklatan uykularımdansa zaten istesem de söz edemezdim.” (GD, 32/10); GD, 95/6

“Alttan alta boşa akan bir suymuş, yaşanmamışlıkmış, bozuklukmuş, sapıklıkmış.” (GD, 178/33)

“İmam olan babasıyla ilahiler okuyan annesi yan yana ölüm denen sessizliğe yuvarlanınca zavallı Gogi şaşırıp bocalamış, on yaşının civarında kanatsız, sarsak bir kuş gibi ortada kalmıştı.” (BK, 48/7)

“Suratını gördüm, satanist bu dedim, anlamını bilmiyor Perüzar…” (M, 225/21)

“Tabancasını “Tak! Tak!” diye bir durup bir saydırdığını, kışın keçe gocuk giyip baharda eline çiçek açınmış dal aldığını bilmeyen yoktu.” (BKÇM, 68/8)

“Karşılarına çıkıp biz tembeller yapmadığımız işleri size yaptırıyoruz diyemediğiniz için kendimi mecbur hissedip ortalıkta patron kılığında dolaşacak değilim, bir avuç sersemin zoruyla...” (UB, 83/13); UB, 224/3; UB, 258/8

“Rahatsız yaratığı Yasemin, bütün bu sersemlikten bıktım, burada iyiyim, ağaçların arasında, içimden dönmek gelmiyor…” (OÖY, 95/22)

“Farklı ideolojinin erkekleriyle gizli aşk yaşayan, ileride ajan olacakları kuvvetle muhtemel, sadakatten uzak, adı lazım olmayan kadınlar, serseriler**,** sümüklüler, yanaşmalar...” (GD, 98/9); OÖY, 98/20

“Kız Dirmit, dişinin kovuğuna kim sıçtı?” (SAÖ, 31/7); BKÇM, 123/9; Aİ, 101/17

“Gece üç işçi sıvışıp kaçtı.” (BKÇM, 84/8); BK123/19

“Hız mı yapmış ne yapmışsa, hamam duvarına çarpmış kafasını, suçum yok, benden bildiler, öldü gitti, Siyutu devreye girmese sıyıramayacaktım davadan, deliller aleyhime...” (M, 225/27)

“Sıyırtmaya bakacaksın sen, anlaşıldı,” diye terslenmişti sevgilisine, “kurtaramazsam, her şeyi bir arada götürürüm mü diyorsun peki? Tutar mı, tutmaz mı, yaşar görürsün bunu.” (OÖY, 73/26); OÖY, 79/6

“Siftimiş parayı ki Lado uykuda” (BKÇM, 121/10)

“Soğukta sinek olmuş insanlar çırpınıyor.” (Aİ, 101/7)

“Sinsi bir sessizlik içinde, taşıyamadığım ağırlıkları o küçük tahta arabalara yüklemek için apaçık kışkırtıldım.” (GD, 34/14); GD, 61/2; GD, 95/1; GD, 168/21; Aİ, 27/30; S, 151/6

“Sinsi herif!” (Aİ, 57/21)

“Bu kez, güneşin kızgın ışıkları altında parlayan masmavi aynalardan, cesaretin kudretinden söz açan ruhlar, gece evlerinin sokaklarında sinsice gezinen genç bir militanın solgun anılarını ve soluk kesen itiraflarını dinlemeye geldiler.” (GD, 11/6)

“Bu da bazı sinsiliklere yol açıyor hayatım, kaçınılmaz olarak...” (GD, 96/3); GD, 117/7; GD, 184/18

“Sinsinin sinsisi ama” (GD, 127/2)

“Tanıyorum şerefsizi,” dedi Muinar, “Sorberos alçağı!..” (M, 240/21)

“Ancak soysuzlar başkalarının önünde gözyaşı döker,” demişti, “izin vermeyeceğim burada ağlayıp zırlamanıza, tiksiniyorum çünkü, tahammülüm yok!” (UB, 157/6); UB, 157/10; UB, 253/6; M, 13/13; UB, 41/22; M, 93/15

“Yaşadıkları refahı hazmedemeyenler soysuzlaştılar.” (UB, 153/14)

“Önce bir kişi dövdü, arkasından kahvede herkese sövdü.” (SAÖ, 119/25); SAÖ, 119/27

“İngilizce, Türkçe saldırgan bir söylev çektiler bize, hikâyeli reklam gibi bir şey sandım önce, “Sığınmacı bunlar!” diye haykırmaya başladı kalabalıktan biri, “Sığınmacılar defolsun!” (S, 65/17)

“Onlardan yadigâr kalan iki çocuğun tepesini sumsukladı.” (BKÇM, 120/16)

“Sümsük güvercinler çığlık darbesiyle ürkütülecek.” (Aİ, 31/28)

“Farklı ideolojinin erkekleriyle gizli aşk yaşayan, ileride ajan olacakları kuvvetle muhtemel, sadakatten uzak, adı lazım olmayan kadınlar, serseriler, sümüklüler, yanaşmalar...” (GD, 98/9)

“Ey sümüklüler sümüklüsü galiba.” (GD, 127/1)

“O çılgın rüzgârım da sünepe bir soluk kesildi.” (GD, 98/9); GD, 127/3; BK84/24

“Çalgıcıları şaplağa tutup bahçeye oturttular.” (SAÖ, 45/25)

“Yüzüne su serpip şaplak attılar” (SAÖ, 18/15)

“Daha çok ne zamanlar, gece mi gündüz mü?” Ardından çocukluktan beri yapılagelen işlerde göze çarpan eksiklikleri sıralamaya başlamış, söyledikleri, soruları karşısında şaşalamıştı Yasemin.” (OÖY, 39/7)

“Tanıyorum şerefsizi,” dedi Muinar, “Sorberos alçağı!..” (M, 240/20); MC, 108/23; MC, 109/8

“Adam kadının eteğine dolanıp, ‘Kız bırak bulaşığı, çamaşırı, gel seni şeyapayım...’ demiş…” (M, 80/4); M, 80/7

“Fabrikalarda zincirleme direnişe geçilmesinden korkup Yağderesi’nin ağzını zırhlı polis araçlarıyla kapatmışlar, lastik işçisinin ateşi su fışkırtan tanklarla söndürülüp yolun kıyısına çattıkları kulübeleri, çay ocaklarının üstüne yıkmışlardı, haykıran işçiler tartaklanarak götürülmüş.” (MC, 43/10)

“Tekleyerek işleyen ayaklı dikiş makinesinin başında...” (Aİ, 67/18)

“Oğlu değil Allahı gelsin, katil olacaksam Jun’u temizlerim en başta.” (S, 48/10)

“Lan lan lan lan!” diye çığlıklar atarak tepesine çullandı.” (BK, 85/12)

“Dönme memleketine, sıhhatine dokunur demişler, içinde bir su damlacığı kötülük yok, tepeden tırnağa gönül olmuş, insan cisminde billur olmuş, kuşku kuşlarını uçurmuş, öfke ceylanlarını kovalamış, demiyor ki, yol, nefes dostlarım bir tezgâh mı çeviriyor arkamdan acaba?” (M, 118/13)

“Seyit köylüsünün kendisine arkasını dönmesini tınmadı.” (SAÖ, 136/27)

“Tiko paraya hemen şey yapın!” (BK, 105/1)

“Tozunuzu bulamazlardı, yolcular çekildikten sonra bakıyoruz bantta bavullar dönüyor hâlâ...” (S, 30/29)

“Soluduğum hava değil, tozuyan aklım.” (Aİ, 112/25)

“Yener, dokunaklı bir saflık içinde, kabarmış boyalı suratını göstererek Nezir’in kolunda tökezleye tökezleye yürüyor.” (Aİ, 45/10)

“Herif tükürükçü be!” (Aİ, 59/24)

“Ansızın gelişinden tüy kaptığı için Gogi, “İyi bir organizasyon düşüncemiz var,” diyerek girişince göğüs cebinden tek tek kürdan çekip sinirli bir şekilde dişlerinin arasına taktı.” (BK, 50/23)

“Dünyanın elinden tüymeyi...” (Aİ, 21/29); Aİ, 95/9

“Bir sabah kahvaltı sonrasında Giray usulca yanıma sokulup, “Olgun tam manasıyla uçmuş durumda,” dedi, “zaten alkolik çocuk, saklıyor bunu, tedavi görmüş gelmeden önce...” (UB, 90/27)

“Uçmuş kafası sayıklıyor karşımda, kolu bacağı çizik içinde.” (S, 71/8)

“Kulaklarıyla uçup gelen uğursuz itlerle oynaşarak kapımızda ayak sürüdü.” (Aİ, 113/6)

“Seyit, “Heyt ulan!” diye bağıra bağıra sokağa daldı.” (SAÖ, 120/20); SAÖ, 133/31; SAÖ, 135/34; SAÖ, 162/2; BKÇM, 67/2; BKÇM, 71/9; BKÇM, 73/7; BKÇM, 108/9; Aİ, 59/7; Aİ, 66/21; Aİ, 83/9; OÖY, 102/10; OÖY, 123/5; OÖY, 126/27; OÖY, 135/15; OÖY, 151/2; OÖY, 165/10; S, 55/10

“Uyanık bir işçi vardır içeride,” dedim.” (S, 167/10)

“Uyanıklık yetmez çözmek için, bilgi gerektiren bir iş bu, işçilerin ruhu duymaz, besleme jelinin karışımını kapıya çıkan biyolog hazırlıyor, onlar kavanozlara koyup makineleri çalıştırıyor sadece.” (S, 167/11)

“Ayaküstü uyduruyorsun yine Muinar...” (M, 146/7); BK, 19/1; MC, 128/28; M, 176/18

“Uyurgezer itler kulaklarıyla ordan oraya uçuşuyor işte.” (Aİ, 31/27); Aİ, 51/22; Aİ, 97/26

“Ciğerine, “Uyuz ite ciğer olaydın!” diye bir intizar savurdu. (SAÖ, 230/4)

“Bu bir üç kâğıt.” (Aİ, 22/12)

“Borç aldığı on bin lirayı Lado’ya ütülen, sabahın karanlığında elinde upuzun sicimle kondusuna gelen ve kondusunun tavanına kendini asmaya yeltenen konducuyu ipten indiren karısının, gözünde yaşlarla yaktığı türkü:” (BKÇM, 121/4); BKÇM, 121/8

“Sonradan sonraya, “Vay geçmişini!” diye ayağa kalktı, Atiye’ye bir dayak attı, bir dayak attı.” (SAÖ, 35/24)

“Bulunursanız bakışınız geri tepip gözlerinizin içinde yınlar.” (Aİ, 22/2); Aİ, 91/3

“Seyit, “Voltamı kestin, babalık,” deyip Huvat’a kama çekti.” (SAÖ, 120/15); SAÖ, 121/12

“Yüzünü görmeden hepsi âşık olup vurulmuş ona…” (M, 142/34)

“O hoş duygu, mırıldandıkları bütün sözcüklerin üstünde buğulanarak inceliyor, birbirlerine söylendikleri anda yalan oluyordu sanki.” (M, 191/27)

“Git lan yalancı it!” diye, oğlunu başından kovdu.” (SAÖ, 18/3); SAÖ, 21/32

“Kırgın ciğerimin bronşlarını öptükten sonra zarını yalayacak kadar ayağa düştü.” (GD, 98/10)

“Çizdiği çemberin içinde yalpalıyoruz.” (Aİ, 70/22)

“Bak iyi düşün, sonra yan çizmek olmaz, açıkça bil durumu da, yarı çatlak dolaşmayalım ortalıkta, yüklendik mi ışığı geri dönüş yok, güveniyor musun kendine...” (OÖY, 78/31)

“Farklı ideolojinin erkekleriyle gizli aşk yaşayan, ileride ajan olacakları kuvvetle muhtemel, sadakatten uzak, adı lazım olmayan kadınlar, serseriler, sümüklüler, yanaşmalar...” (GD, 98/9)

“Bir tokat da o yapıştırdı.” (BKÇM, 123/20)

“Dirmit, “Tükürüğün solana kadar gidip gelirim kız,” diye evin içinde ayağı yaralı it gibi dolandı.” (SAÖ, 30/34)**;** SAÖ, 73/8; SAÖ, 80/22

“Sokaklarda solgunluğa, sönüklüğe yaranmaya çalışan düşlerdeki gibi sebepsiz iki korkulu gövde...” (Aİ, 51/20); Aİ, 95/11

“Siz olsa olsa birbirinize yaslanarak kendinizi dağa çıkmış sayabilirsiniz, tek başınıza dağın uğultusuyla baş edebilecek yaratıklar değilsiniz...” (UB, 219/25); UB, 126/23; M, 240/22

“Bak iyi düşün, sonra yan çizmek olmaz, açıkça bil durumu da, yarı çatlak dolaşmayalım ortalıkta, yüklendik mi ışığı geri dönüş yok, güveniyor musun kendine...” (OÖY, 78/32)

“Huvat, “Lan topal it, senin gibi yarım akıllıya mı kaldı gâvur adıysa,” diye bir kızgınlıkla Değnekli Ali’nin üstüne atıldı, yakasından tutup yere yatırdı.” (SAÖ, 36/22)

“Yatırıp severler seni, kopukluğu çakarlarsa...” (Aİ, 55/8)

“Yatmışlar paranın üstüne, anlattığına bak açgözlünün, götürüp bırakalım jandarma karakoluna, bulsunlar kim olduğunu, düğüne yetiştirsinler, bileziğini taksın bari...” (M, 214/1)

“Nezir’in hızlanan kızgın nefesiyle, üst üste binip yiyişiyorlar.” (Aİ, 75/10); Aİ, 108/20

“Niyetlerinin iyi mi kötü mü olduğu anlaşılır o zaman, bana sanki bir yoklama çekmek istiyorlarmış gibi geldi ama sen bilirsin tabii…” (MC, 129/20)

“Bu defa annem yolcu dedi.” (SAÖ, 172/22)

“Yolsuzun teki bana sorarsanız, minibüsten atlayıp yamaçlara sapıyor, kendi yolunu kendi açacak, havası öyle çocuğun, çiğnenmiş ota bile basmam diyor yani, uğraşın isterseniz, keçiyoluna sokamazsınız onu.” (S, 74/16)

“S. Gürışık mahalleye yakın kurs sahası civarında otomobil aksesuvar dükkânı açmış, yaratıcı davranışlarıyla yolunu bulmaya çalışan âlemci bir insandı.” (BK, 25/29)

“Koskoca bir tesisin teknik personeline özel diyerek yutturduğu düzmece bir izolasyon yöntemiydi bu. (BK, 28/6); BK, 60/22; BK, 95/3; M, 70/7; M, 77/32; MC, 128/2

“Böyle devam ederse alay ettiğimiz ihtiyarların akıbetine uğrayıp kaybolmuş zamanı boylayacağız.” (Aİ, 108/24)

“Annemizin mezarını zamparalığına yer saptadığı sağdan soldan duyuldu, biliyoruz ama ne yapayım?” (BK, 52/17); MC, 103/23

“Nezir’le alay eden zekâsız cahile bak!” (Aİ, 39/29)

SONUÇ

Türk kültürü yüzyıllarca yaşamış zengin bir kültürdür. Türk dili ise bu kültürün en önemli parçasıdır. Gerek sözlü dönemde gerek yazılı dönemde kültürümüzü devam ettirmiştir. Türk dilinin zenginlikleri sözlü dönemde meydana gelmiş, yazılı dönemde de devamı sağlanmış ve günümüze kadar taşınmıştır. Edebiyatımızın her döneminde sanatçılar sözlü kültür ortamında meydana gelmiş, kültürel zenginliğimizin göstergesi olan, kalıplaşmış ifadeleri eserlerinde sıklıkla kullanmışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türk diline ve Tük kültürüne olan önem artarak devam etmiştir. Bir taraftan batılı tarzlara yönelim artarken diğer taraftan kültürümüzün değerli ürünleri unutulmamıştır. Bunu tarih boyunca sağlayan sanatçılarımızdır. Türk dilini özenle kullanıp Türk kültürünü romanlarına yansıtarak gelecek nesillere aktarmaya çalışan sanatçılarımızdan biri de Latife Tekin'dir.

Tekin, 1980 sonrası Türk edebiyatına verdiği eserlerle ve kendine has üslubuyla giriş yapmış, kısa sürede dikkatleri üzerine toplamıştır. Gerek romanlarının konusuyla gerekse kullandığı alışılmışın dışındaki diliyle beğenileri toplamıştır.

Bu çalışmada, Türk kültürünü başarılı bir şekilde eserlerine yansıtan, toplumun sorunlarını, çevre problemlerini ve bireyin sorunlarını anlatırken Türk dilini ustalıkla kullanan Tekin'in romanlarında kalıplaşmış ifadeler üzerinde durulmuştur. Yazarın on bir romanı tek tek incelenmiş ve romanlarında kullandığı deyimler, atasözleri, ölçülü sözler, yeminler, alkışlar (dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfürler tespit edilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda Tekin'in romanlarında en fazla deyimlerin kullanıldığı görülmüştür. Çalışmada *"Deyimler"* bölümü üç grup halinde incelenmiştir. "Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimler" adlı ilk grupta on bir romanda geçen deyimler fişleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Tespit edilen bu deyimler alfabetik sıraya göre sıralanarak gruplandırılmış, deyimin geçtiği yer eser adı, sayfa ve satır numarasıyla gösterilmiştir. Elde edilen verilere göre romanlarda toplamda 2.103 deyim kullanılmıştır. Bu deyimlerin mükerrer kullanımları da göz önünde bulundurularak Tekin'in romanlarında 9.607 deyimin geçtiği tespit edilmiştir. Sayıca en fazla deyimin ise kendi hayatını konu aldığı ilk romanı olan *Sevgili Arsız Ölüm*'de geçtiği görülmüştür. Anlatım tarzında tekrara düşmemek için değişikliğe giden yazar diğer romanlarında deyimlere daha az yer vermiştir. Tespitler sonucunda mükerrer kullanımlarıyla birlikte deyimlerin romanlara göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 12. Romanlara Göre Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde ve L. Tekin'in Romanlarında Geçen Ortak Deyimlerin Dağılımı

Alfabetik Sıra	SAÖ	BKÇM	GD	BK	Aİ	OÖY	UB	M	MC	S	Z
A	280	72	41	51	53	74	156	115	73	70	31
B	202	47	40	19	36	38	30	61	43	35	9
C	24	1	2	11	9	10	22	19	15	12	2
Ç	17	9	5	9	5	16	21	14	8	9	4
D	130	45	18	26	28	23	56	43	35	39	14
E	85	16	15	25	8	26	43	39	38	22	6
F	24	8	10	14	21	38	51	25	25	37	18
G	215	50	41	38	42	115	107	91	86	68	23
H	89	43	33	39	38	33	87	66	61	39	19
I	8	1	2	1	3	4	4	3	5	3	2
İ	158	40	33	30	50	80	69	60	78	55	20
K	323	86	71	75	50	91	133	127	105	112	49
L	27	17	0	4	5	3	5	11	14	11	0
M	12	9	5	17	6	5	13	7	14	6	0
N	32	16	5	10	9	11	17	12	13	3	3
O	73	18	11	14	4	8	19	10	12	9	1
Ö	47	13	0	5	6	10	16	9	10	10	1
P	31	6	12	5	7	5	7	9	10	10	4
R	21	10	17	6	3	10	18	18	12	8	2
S	206	66	49	43	25	65	125	78	75	74	20
Ş	21	4	4	8	3	5	14	8	9	7	5
T	78	28	12	24	19	25	22	16	16	19	8
U	33	16	12	12	12	17	24	11	10	8	5
Ü	31	15	2	9	8	9	17	10	15	7	3
V	6	2	0	12	3	0	0	2	4	5	0
Y	222	102	61	70	51	75	83	81	54	48	18
Z	14	6	5	16	7	12	31	13	24	21	8
TOPLAM	2409	746	506	593	511	808	1190	958	864	747	275

"Atasözleri ve Deyimler Sözlüklerinde Olmayıp L. Tekin'in Romanlarında Geçen Deyimler" adlı ikinci grupta ulaşabildiğimiz sözlüklerde olmayan fakat Türkiye Türkçesinde deyim olarak kullanıldığı bilenen 24 deyime rastlanmıştır. Mükerrer kullanımlarıyla birlikte bu sayı 37'ye çıkmıştır.

"Deyimler" bölümünün üçüncü grubu olan "Romanlarda Geçen Diğer Deyimler" grubu ise "Değişime Uğrayan Deyimler" ve "Yazara Ait Deyimler" olmak üzere iki

başlıkta incelenmiştir. Romanlar incelenirken bazı deyimlerin değişime uğradığı gözlemlenmiş, bu deyimler "Değişime Uğrayan Deyimler" başlığı altında eser bazlı tablolaştırılarak gösterilmiştir. Tüm bu değişimler incelendiğinde Tekin, deyimi şeklen değiştirmiş olsa da anlam olarak deyimin aslına uygun olduğu, asıl anlamının dışına çıkmadığı, görülmüştür. Bu durum, yazarın romanlarında anlatmak istediği düşünceyi aktarırken deyimin asıl hali kullanmak yerine yapmış olduğu değişimleri kasıtlı yaptığı fikrini doğurmaktadır. Böylece konu, karakter, anlatım tarzında farklılıklar yaratarak adından söz ettiren yazar; dil kullanımında da farklılık yaratmayı amaçlamıştır.

Tekin, özgünlüğünü gösterirken bu değişimlerle yetinmemiş, ulaşabildiğimiz deyim sözlüklerinde yer almayan, kendi üslubuyla türetilmiş olduğunu düşündüğümüz deyimleri kullandığı da görülmüştür. Romanlarında kendi üslubuna has 105 deyim tespit edilmiştir. Tespit edilen bu deyimler "Yazara Ait Deyimler" başlığı altında gösterilmiştir. Tekin, Türk edebiyatına getirdiği yeniliklerle tanınan bir yazar olduğundan gerek işlediği konular, gerek karakter ve mekân kullanımındaki farklılıklar, gerekse dil ve üslupta yarattığı farklılıklarla adından kısa sürede söz ettirmiştir. Romanlarını yazarken azımsanmayacak sayıdaki bu deyimleri türetirken de yine kendi farkını ortaya koymayı amaçladığı kanısına varılmıştır.

Tekin, romanlarını yazarken atasözlerine fazla yer vermemiştir. Romanlarında sadece 8 atasözüne yer vermiştir. Atasözlerin ardından romanlarda geçen diğer kalıp ifadelere yer verilmiştir. Bunlar ölçülü sözler, yeminler, alkışlar (dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfürlerdir.

Sanayileşmenin getirdiği problemleri, sanayileşmeyle birlikte meydana gelen çevre ve işçi sorunları gibi birçok toplumsal sorunu dile getiren; köyden kente göç ederek gecekondu mahallelerinde kendi geleneklerini devam ettirmeye çalışan insanları anlatan Tekin'in kalıp ifadeleri sıklıkla kullanması hem işlenen konuya hem de yazarın kendine has üslubuna uygun düşmektedir. Fabrikada çalışan işçilerin kendi aralarında kullandığı günlük dille, argolar ve küfürlerle okuyucuyu o insanların dünyasına çekerek hem romanlardaki samimiyeti artırmış hem de sözlü kültürümüze ait olan bu ifadeleri kullanarak bizden biri olduğu izlenimi vermiştir.

Yapılan incelemeler sonunda, deyimlerde de olduğu gibi, ölçülü sözler, yeminler, alkışlar (dua), dilekler, kargışlar (beddua), argo ve küfürlerin de en fazla *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanında geçtiği görülmüştür. Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler şu şekildedir:

Tablo 13. Romanlara Göre Diğer Kalıp İfadelerin Dağılımı

Romanlar	Atasözleri	Ölçülü Sözler	Yeminler	Alkışlar (Dua)	Dilekler	Kargışlar (Beddua)	Argo ve Küfür
SAÖ	2	46	5	14	8	23	67
BKÇM	3	34	1	4	0	1	28
GD	0	13	1	2	3	2	42
BK	0	7	1	1	0	1	43
Aİ	0	13	0	0	0	1	75
OÖY	0	9	0	0	0	0	30
UB	1	10	0	1	0	1	23
M	0	25	0	5	3	18	45
MC	1	20	0	5	1	1	18
S	1	10	0	0	0	0	26
Z	0	3	0	0	1	0	2
TOPLAM	8	190	8	32	16	48	399

Çalışmanın geneline bakıldığında romanlarda en fazla deyimlerin kullanıldığı görülmüştür. Deyimlerin yanı sıra ölçülü söz, argo ve küfür ifadelerinin de sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. Atasözlerine, yeminlere, alkışlara (dua), dileklere ve kargışlara (beddua) ise daha az yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, H. (2016). *Açıklamalı- Örnekli Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilgeoğuz

Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, D. (2006). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2006). *Dil, Şu Büyülü Düzen*. Ankara: Bilgi Kitabevi.

Aksan, D. (2008). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1984). *II Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Ankara: İnkılâp.

Aktunç, H. (2010). *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Albayrak, N. (2004). *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.

Argunşah, M., Coşar, A. M., Çiftci, M., Emre, İ., Günşen, A., Kartallıoğlu, Y., Özkan, A., Öztoprak, N., Şahin, H., Topraklı, R., Uzun G. L., Aksu, B. T., Durkun, A., Gültekin, B., Gürses, R., Malkoç, H., Mantu, U., Şen, B., Tızlak, M., Yalçıner, N. ve Deniz, E. (2023). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arman, A. *"Söyle Bakalım Türbanla Yoğurt Mayalayabilir Misin?"* Hürriyet Gazetesi, 13.01.2008

Arslan, M. (2009). *Argo Kitabı*. İstanbul: Kitabevi.

Atik, Ş. (2012). *Türk Edebiyatında Postmodernist Süreç ve Latife Tekin*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Aydemir E. (2018). *Latife Tekin'in Romanlarındaki Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Aydın, M. (1991). *Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Emek Yayın Dağıtım.

Ayverdi, İ. (2020). *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul. MAS Matbaacılık.

Baba, M. O. (2007). *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Balık, M. (2011). *Latife Tekin'in Romancılığı*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bingölçe, F. (2001). *Kadın Argosu Sözlüğü*. İstanbul: Metis Yayınları.

Bingölçe, F. (2011). *Osmanlı Argosu Sözlüğü*. Ankara: Alt Üst Yayınları.

Ceylan, A. (2009). *En Çok Kullanılan Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Elips Kitap.

Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Devellioğlu, F. (1955). *Türk Argosu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Doğan, A. (1998). *Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.

Emir, S. (1977). *Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.

Gökçen, İ. (2023). *Konularına Göre Deyimler*. Ankara: Ata Yayıncılık

Güzeliş, E. (2022). Samim Kocagöz'ün Romanlarında Söz Varlığı. (Yüksek Lisans Tezi). On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Hengirmen, M. (2007). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*. Ankara: Engin Yayınevi.

Kaçalin, M. S. (2021). *Safahat'tan Türkçe Sözlük'e Katkılar*. DEA. Özel sayı. s. 27-29

Kapucu, S. (2016). *Kemal Bilbaşar'ın Hikâyelerindeki Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Karataş, T. (2004). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kavas, Y. (1991). *Açıklamalı Örnekli Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul. Ötüken Yayınları.

Kaya, D. (2010). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Keskin A. (2018). *Türk Kültüründe Alkışlar (Dualar/İyi Dilekler) Ve Kargışlar (Beddualar/Kötü Dilekler): Metin Ve Bağlam Merkezli Bir inceleme (Doktora Tezi)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Korkmaz Z. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Okyay D. (2017). "*Latife Tekin'in Romanlarında Halk Kültürü Unsurları"* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Özer, P. (2015). *Latife Tekin Kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parlatır, İ. (2010). *Atasözleri*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçenin Argo Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Sezgin, B. (2013). *Yeni Argo Sözlüğü*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Tabar, B. (2019). *Türkiye Türkçesindeki Alkış ve Kargışlarda Doğaya İlişkin Ögeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Tekin, L. (1984), *Dinlediklerim Gözyaşı Olup Akarsa, Neyi Yazarım?.* Sanat Olayı, 20, Ocak, s. 81–82.

Tekin, L. (2019). *Sevgili Arsız Ölüm.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2020). *Aşk İşaretleri.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2021). *Berci Kristin Çöp Masalları.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2021). *Gece Dersleri.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Buzdan Kılıçları.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Manves City.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Muinar.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Ormanda Ölüm Yokmuş.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Sürüklenmek.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Unutma Bahçesi.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Tekin, L. (2022). *Zamansız.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Toklu, M. O. (2011). *Dilbilimine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tülbentçi, F. F. (1977). *Türk Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. (Erişim Tarihi: 19.12.2024) https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, *Güncel Türkçe Sözlük*, (Erişim Tarihi: 19.02.2023) https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu, (2012). *Yazım Kılavuzu*. 27. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

Uysal, T. (2021). *Türkiye Türkçesindeki Kalıplaşmış İfadelerin Kültür Dil Bilimi Açısından İncelenmesi*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MULTILINGUAL Yabancı Dil yayınları.

Yastı, M. (2023). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Eserlerinden Türkçe Sözlük'e Katkılar.* Dergi Park Akademi. S 33 s. 276-308

Yücel, D. (2021). *Latife Tekin: Yazar olmaya çalıştığımı hatırlamıyorum hiç, başıma geldi*. (Söyleşi) https://www.istdergi.com/roportaj/latife-tekin-yazar-olmaya-calistigimi-hatirlamiyorum-hic-basima-geldi

https://deyimleri.com/

https://deyimlerimiz.com/

https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/